UNIVERZITET U NOVOM SADU
ACIMSI – RODNE STUDIJE

NACIONALNE POLITIKE ZA SUZBIJANJE RODNO ZASNOVANOG NASILJA U PORODICI U SRBIJI, HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI I POLOŽAJ ŽRTAVA

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentorka:
Dr Mirjana Dokmanović, docentkinja

Kandidatkinja:
mr Natalija Petrić

Novi Sad, juli 2012. godine

UNIVERZITET U NOVOM SADU
ACIMSI – RODNE STUDIJE

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TS	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Natalija Petrić
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Dr Mirjana Dokmanović, docentkinja
Naslov rada: NR	Nacionalne politike za suzbijanje rodno zasnovanog nasilja u porodici u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i položaj žrtava
Jezik publikacije: JP	Srpski, ijekavica, latinica
Jezik izvoda: JI	Srpski, engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2012.
Izdavač: IZ	Autorski reprint
Mjesto i adresa: MA	Trg Dositeja Obradovića 5, Novi Sad

Fizički opis rada: FO	(7 poglavlja, 542 stranice, 219 referenci, 2 priloga)
Naučna oblast: NO	Rodne studije
Naučna disciplina: ND	Pravo, međunarodno pravo, viktimologija
Predmetna odrednica, ključne riječi: PO	rodno zasnovano nasilje, feministička perspektiva, nasilje prema ženama u porodici, *oral history*.
UDK	
Čuva se: ČU	Univerzitet u Novom Sadu
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	U ovom radu se traži odgovor na pitanje da li su Republika Srbija, Republika Hrvatska i Bosna i Hercegovina preduzele sve neophodne i potrebne mjere kako bi omogućile ženama da uživaju u pravu na život slobodan od nasilja u porodici. Osim analize pravnih i političkih dokumenata u koje su ove mjere pretočene, odgovor se tražio i od žena koje imaju iskustvo i sa nasiljem u porodici i u prakticiranju prava prepoznatih ovim dokumentima. Većina ispitanica, bez razlike u kojoj državi je obavljen razgovor, istakla je potrebu za stanom, poslom i sigurnošću. Analiza ovih svjedočenja upućuje na zaključak da su države propustile prepoznati njihove potrebe. Zakonodavstvo ni jedne od posmatranih država ne poznaje hitnu zaštitnu mjeru odstranjivanja počinioca nasilja čije bi izricanje bilo u nadležnosti policije, koja je međunarodnim standardima i dobrim praksama država koje ovaj institut poznaju, ocijenjena kao izuzetno djelotvorno sredstvo trenutne zaštite žrtve i sprečavanja ponavljanja nasilja. Ni u jednoj od posmatranih država nisu dostignuti standardi u odnosu na broj i geografsku dostupnost sigurnih kuća, čak šta više, i postojeće se bore za opstanak usljed nedostatka finansijske podrške. Potreba žena za stanovanjem, sudeći po zakonima i strateškim dokumentima, ali i svjedočenjima ispitanica, nije prepoznata u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Zapošljavanje žena žrtava nasilja u po-

	rodici, iako prepoznato, u Srbiji je ostalo na nivo razmatranja aktivnosti koje će se u tom pravcu preduzeti, a u bosanskohercegovačkom entitetu Republici Srpskoj nije ni razmatrano. Jedina država koja nije izbjegla u nazivima političkih dokumenata imenovati nasilje prema ženama je Srbija. Uzroke nasilja u porodici koje prepoznaju međunarodni dokumenti koji predstavljaju standard u ovoj oblasti, izbjegle su prepoznati Hrvatska i bosanskohercegovački entitet Federacija Bosna i Hercegovina. Čak su i pri definisanju problema Hrvatska i Federacija Bosna i Hercegovina ostale rodno slijepe i na taj način izbjegle udovoljiti standardima u ovoj oblasti. Ovo upućuje na zaključak da, iako bi se na osnovu količine usvojenih pravnih i političkih dokumenata moglo pomisliti suprotno, omogućavanje ženama da uživaju u pravu na život slobodan od nasilja u porodici još uvijek nije na odgovarajući način prepoznato u državama obuhvaćenim ovim istraživanjem.
Datum prihvatanja teme od strane NN vijeća: DP	
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	Dr Slobodanka Markov, redovna profesorka, Sociologija, 2006, Prirodno-matematički fakultet u Novom Sadu Dr Nevena Petrušić, redovna profesora, Građanskopravna oblast, 2005, Pravni fakultet u Nišu Dr Mirjana Dokmanović, docentkinja, Javnopravne nauke, 2008, Fakultet za evropske pravno-političke studije Univerziteta Singidunum u Sremskoj Kamenici

University of Novi Sad
Center for Gender Studies

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	Doctoral dissertation
Author: AU	Natalija Petrić
Mentor: MN	Mirjana Dokmanovic, Ph.D, Docent
Title: TI	National Policies for Suppression of Gender Based Violence in a Family in Serbia, Croatia and Bosnia and Herzegovina and Position of Victims
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	English, Serbian
Country of publication: CP	Republic of Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2012.
Publisher: PU	Author reprint
Publication place: PP	Trg Dositeja Obradovića 5, Novi Sad

Physical description: PD	(7 chapters, 542 pages, 219 references, 2 attachments)
Scientific field SF	Gender Studies
Scientific discipline SD	Law, International Law, Victimology
Subject, Key words SKW	Gender based violence, feminist perspective, violence against women in a family, oral history.
UC	
Holding data: HD	University of Novi Sad
Note: N	
Abstract: AB	This paper seeks to answer the question whether Republic of Serbia, Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina took all needed measures that are necessary to enable women to enjoy life free from domestic violence. Beside analysis of the legal and political documents that integrate these measures, response was sought also from women that experienced both domestic violence and exercising rights recognized by these documents. Regardless of the country where interview was conducted, majority of interviewed women emphasized the need for housing, job, and safety. Analysis of these testimonies leads to the conclusion that countries in focus failed to recognize their needs. None of the legislations in observed countries recognized an emergency protection measure of removing domestic violence abuser whose imposition would be within police jurisdiction. International standards and good practices of the countries that introduced this institute assess it as very efficient mechanism for immediate protection of a victim, and preventing recurrence of violence. None of the observed countries met standards in relation to number and geographic availability of the safe houses. Moreover, even existing safe houses are fighting for survival due to lack of the financial assistance. Laws and strategic public policy documents, as well as

	testimonies of interviewed women are suggesting that the need of women for housing is not recognized in Serbia and Bosnia and Herzegovina. Although Serbia recognized need for employment of women victims of violence, it failed to define activities and direction of state action on this issue, while Republika Srpska, as the entity of Bosnia and Herzegovina did not even discussed it. Serbia is the only country that did not avoid in its political documents to name violence against women. Croatia and Federation of Bosnia and Herzegovina as BiH entity failed to recognize causes of domestic violence, which are recognized by the international documents that are establishing standards in this area. These two countries even remained gender blind when defining the issue, and therefore avoided to meet the standards in this area. Although the amount of adopted legal and political documents might suggest the opposite, such situation points at the conclusion that observed countries failed to adequately recognize and enable women to exercise their right to life free from domestic violence.
Accepted on Scientific Board on: AS	
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	Slobodanka Markov, PhD, Professor, Sociology, 2006, Faculty of Natural Sciences in Novi Sad Nevena Petrušić, PhD, Professor, Field of Civil Law, 2005, Faculty of Law in Niš Mirjana Dokmanović, PhD, Assistant Professor, Public Law Sciences, 2008, Faculty for European Legal-Policy Studies of the Singidunum University in Sremska Kamenica

SAŽETAK

U ovom radu se traži odgovor na pitanje da li su Republika Srbija, Republika Hrvatska i Bosna i Hercegovina preduzele sve neophodne i potrebne mjere kako bi omogućile ženama da uživaju u pravu na život slobodan od nasilja u porodici. Osim analize pravnih i političkih dokumenata u koje su ove mjere pretočene, odgovor se tražio i od žena koje imaju iskustvo i sa nasiljem u porodici i u prakticiranju prava prepoznatih ovim dokumentima. Većina ispitanica, bez razlike u kojoj državi je obavljen razgovor, istakla je potrebu za stanom, poslom i sigurnošću. Analiza ovih svjedočenja upućuje na zaključak da su države propustile prepoznati njihove potrebe. Zakonodavstvo ni jedne od posmatranih država ne poznaje hitnu zaštitnu mjeru odstranjivanja počinioca nasilja čije bi izricanje bilo u nadležnosti policije, koja je međunarodnim standardima i dobrim praksama država koje ovaj institut poznaju, ocijenjena kao izuzetno djelotvorno sredstvo trenutne zaštite žrtve i sprečavanja ponavljanja nasilja. Ni u jednoj od posmatranih država nisu dostignuti standardi u odnosu na broj i geografsku dostupnost sigurnih kuća, čak šta više, i postojeće se bore za opstanak usljed nedostatka finansijske podrške. Potreba žena za stanovanjem, sudeći po zakonima i strateškim dokumentima, ali i svjedočenjima ispitanica, nije prepoznata u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Zapošljavanje žena žrtava nasilja u porodici, iako prepoznato, u Srbiji je ostalo na nivo razmatranja aktivnosti koje će se u tom pravcu preduzeti, a u bosanskohercegovačkom entitetu Republici Srpskoj nije ni razmatrano. Jedina država koja nije izbjegla u nazivima političkih dokumenata imenovati nasilje prema ženama je Srbija. Uzroke nasilja u porodici koje prepoznaju međunarodni dokumenti koji predstavljaju standard u ovoj oblasti, izbjegle su prepoznati Hrvatska i bosanskohercegovački entitet Federacija Bosna i Hercegovina. Čak su i pri definisanju problema Hrvatska i Federacija Bosna i Hercegovina ostale rodno slijepe i na taj način izbjegle udovoljiti standardima u ovoj oblasti. Ovo upućuje na zaključak da, iako bi se na osnovu količine usvojenih pravnih i političkih dokumenata moglo pomisliti suprotno, omogućavanje ženama da uživaju u pravu na život slobodan od nasilja u porodici još uvijek nije na odgovarajući način prepoznato u državama obuhvaćenim ovim istraživanjem.

Ključne riječi: rodno zasnovano nasilje, feministička perspektiva, nasilje prema ženama u porodici, *oral history*.

ABSTRACT

This paper seeks to answer the question whether Republic of Serbia, Republic of Croatia and Bosnia and Herzegovina took all needed measures that are necessary to enable women to enjoy life free from domestic violence. Beside analysis of the legal and political documents that integrate these measures, response was sought also from women that experienced both domestic violence and exercising rights recognized by these documents. Regardless of the country where interview was conducted, majority of interviewed women emphasized the need for housing, job, and safety. Analysis of these testimonies leads to the conclusion that countries in focus failed to recognize their needs. None of the legislations in observed countries recognized an emergency protection measure of removing domestic violence abuser whose imposition would be within police jurisdiction. International standards and good practices of the countries that introduced this institute assess it as very efficient mechanism for immediate protection of a victim, and preventing recurrence of violence. None of the observed countries met standards in relation to number and geographic availability of the safe houses. Moreover, even existing safe houses are fighting for survival due to lack of the financial assistance. Laws and strategic public policy documents, as well as testimonies of interviewed women are suggesting that the need of women for housing is not recognized in Serbia and Bosnia and Herzegovina. Although Serbia recognized need for employment of women victims of violence, it failed to define activities and direction of state action on this issue, while Republika Srpska, as the entity of Bosnia and Herzegovina did not even discussed it. Serbia is the only country that did not avoid in its political documents to name violence against women. Croatia and Federation of Bosnia and Herzegovina as BiH entity failed to recognize causes of domestic violence, which are recognized by the international documents that are establishing standards in this area. These two countries even remained gender blind when defining the issue, and therefore avoided to meet the standards in this area. Although the amount of adopted legal and political documents might suggest the opposite, such situation points at the conclusion that observed countries failed to adequately recognize and enable women to exercise their right to life free from domestic violence.

Keywords: gender based violence, feminist perspective, violence against women in a family, *oral history*.

ZAHVALE

Od sveg srca izražavam zahvalnost svim ženama koje su bile spremne da razgovaraju sa mnom i da govore o svojim iskustvima vezanim za nasilje koje su preživjele.

SADRŽAJ

1. Uvod 15

1.1. Pravni okvir i osnovni teorijski koncepti o nasilju nad ženama u porodici 17

1.1.1. Međunarodni pravni okvir za suprotstavljanje nasilju u porodici 28

1.1.1.1. Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Opšta preporuka broj 19 32

1.1.1.2. Deklaracija o eliminaciji nasilja prema ženama 35

1.1.1.3. Pekinška deklaracija sa Platformom za akciju 36

1.1.1.4. Preporuka Rec (2002)5 Komiteta ministara Savjeta Evrope za zaštitu žena od nasilja 38

1.1.1.5. Konvencija Savjeta Evrope o prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama (protiv žena) i domaćeg nasilja 40

1.1.1.6. Rezolucija Evropskog parlamenta o borbi protiv muškog nasilja prema ženama 42

1.1.2. Pravni okvir Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine za suprotstavljanje nasilju u porodici 43

1.1.2.1. Republika Srbija - pregled zakona u oblasti nasilja u porodici 44

1.1.2.2. Republika Hrvatska – pregled zakona u oblasti nasilja u porodici / obitelji 49

1.1.2.3. Bosna i Hercegovina - pregled zakona u oblasti nasilja u porodici 53

1.2. Rodna perspektiva na društvenu stvarnost - okruženje u kojem se manifestuje nasilje prema ženama (tradicija, običaji, kultura, religija) 62

1.2.1. Tradicija, običaji, kultura i religija – pravila ponašanja iskazana kroz društvene norme 63

1.2.2. Društvena očekivanja od žena žrtava nasilja u porodici 67

1.2.3. Međunarodni pravni standardi i strukturalno nasilje prema ženama 77

1.3. Analiza politika i strategija za suprotstavljanje nasilju u porodici 83

1.3.1. Politička dokumenta i mjere za suprotstavljanje nasilju u porodici u Srbiji 87

1.3.2. Politička dokumenta i mjere za suprotstavljanje nasilju u porodici u Hrvatskoj 97

1.3.3. Politička dokumenta i mjere za suprotstavljanje nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini 103

1.4. Sigurne kuće kao institucije podrške ženama koje trpe nasilje u porodici 110

2. Cilj istraživanja 122
3. Metod istraživanja 124
3.1. Definisanje metoda: životne priče žena (oral history) 125
4. Rezultati istraživanja 128
4.1. Interpretacija rezultata istraživanja 128
4.1.1. Analiza svjedočenja žena žrtava nasilja u porodici Republika Srbija 128
4.1.2. Analiza svjedočenja žena žrtava nasilja u porodici Republika Hrvatska 151
4.1.3. Analiza svjedočenja žena žrtava nasilja u porodici Bosna i Hercegovina 174
4.1.4. Sličnosti i razlike potreba žena žrtava nasilja u porodici u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 196
4.1.5. Potreba za stanovanjem u nacionalnim politikama Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine 199
4.1.6. Potreba za zaposlenjem u nacionalnim politikama Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine 205
4.1.7. Potreba za sigurnošću u nacionalnim politikama Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine 214
5. Zaključak 223
6. Literatura korištena u radu 231
7. Prilozi 254
7.1. Prenosni memorijski pogon (usb stick) sa audio zapisom svjedočenja žena žrtava/preživjelih nasilja u porodici 254
7.2. Transkripti svjedočenja žena žrtava/preživjelih nasilja u porodici 254

1. Uvod

U ovom radu se traži odgovor na pitanje da li su nacionalne politike, izražene kroz dokumente koji u savremenom trenutku i kontekstu Republike Srbije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine predstavljaju okvir za suprotstavljanje nasilju u porodici, rodno odgovorne i osjetljive. Zaštita žena od nasilja u porodici je obaveza države koja mora biti jasno artikulisana kroz zakone i operacionalizovana kroz politike djelovanja. Žene imaju pravo na život slobodan od nasilja, obaveza države je da im to pravo prizna, omogući da u njemu uživaju, a u slučaju kršenja prava, obezbijedi svu neophodnu pomoć, podršku i zaštitu i spriječi da se nasilje ponovi. Prepoznavanje i poznavanje potreba žena koje trpe ili su preživjele nasilje u porodici neophodno je kako bi se uspostavile mjere intervencija koje podržavaju stvarne potrebe žrtava i omogućio razvoj politika i praksi koje će doprinijeti njihovoj zaštiti i uticati na smanjenje nasilja u porodici.

Analitičkom studijom o svim oblicima nasilja prema ženama Ujedinjenih nacija se ističe važnost pronalaženja optimalnih rješenja za društvenu reakciju i državnu intervenciju koje treba da uzmu u obzir doživljaj i stav potčinjenih i marginalizovanih, a ne samo stav dominirajućih grupa (United Nations, 2006: 96). Zakoni kojima se zabranjuje nasilje u porodici i državne strategije donesene u cilju prevencije i sprečavanja nasilja prema ženama u porodici su dokumenti koji su u državama obuhvaćenim istraživanjem, Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, usvajane u posljednjih desetak godina. Do sada nije bilo istraživanja u ovim državama koje bi se bavilo ispitivanjem da li su ovim zakonima, strategijama i politikama na odgovarajući način adresirane stvarne potrebe žena koje trpe nasilje u porodici. Glasovi žena žrtava nasilja u porodici se i u literaturi koja se bavi ovim problemom vrlo malo čuju. Postojeća istraživanja većinom pružaju kvantitativne podatke o rasprostranjenosti nasilja u porodici, njegovim pojavnim oblicima, učestalosti, dužini trajanja, karakteristikama počinioca nasilja itd., što je bez sumnje značajno i potrebno jer u državama obuhvaćenim istraživanjem ovakih podataka još uvijek nema dovoljno. Međutim, ovi podaci su, uz rijetke izuzetke (Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, 2010; Petrušić; Konstantinović Vilić, 2010; Konstantinović Vilić; Petrušić 2007), gotovo u potpunosti lišena glasova žrtava. Kakve su i kolike stvarne potrebe, odnosno, kakve su mjere potrebne da bi se pomoglo ženama žrtavama nasilja u porodici, po mišljenju onih koje ga trpe, ostalo je nepoznato. Samim tim su i Nacionalne strategije i planovi, kao i zakoni i podzakonski akti,

doneseni iz perspektive, u najboljem slučaju, predstavnika i predstavnica različitih institucija, dok je perspektiva žena koje trpe nasilje u porodici izostavljana iz ovih dokumenata. Obaveze država da priznaju, omoguće uživanje i zaštite pravo na život slobodan od nasilja u porodici, ali i da spriječe ponavljanje nasilja u porodici, da bi bile efikasne, moraju pratiti i prilagođavati se stvarnim potrebama osoba koje trpe nasilje.Potrebu za kvalitativnim istraživanjima iskustava žena koje su preživjele nasilje u porodici i uključivanje njihovih perspektiva u zakone i politike podupiru i teoretičartke/i koje se bave nasiljem prema ženama (Goodman; Epstein: 2005: 479; Nichols; Feltey, 2003: 785; Stanko, 2006: 553-4, Smith Stover, 2005: 451-2, Hammarberg 2007: 26, Logar, 2007: 53).U ovom radu su svoje svjedočenje dale i žene koje su, u savremenom trenutku, u periodu od 2009. do 2011. godine, spas pred nasiljem potražile u skloništima za žene/sigurnim kućama/prihvatilištima u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Njihova percepcija očekivane i zaštite i pomoći koja im (ni)je pružena dala je odgovor na pitanje da li su postojeće nacionalne politike usklađene sa potrebama žena koje trpe nasilje u porodici.

Rad je podijeljen na dva dijela, uvodni ili teorijski i praktični ili istraživački dio.

U prvom, uvodnom, odnosno teorijskom dijelu rada, kroz četiri poglavlja daje se pregled i analiza sadržaja međunarodnih pravnih i političkih dokumenata kojima su uspostavljeni minimalni standardi i obaveze država u pogledu zaštite žena od rodno zasnovanog nasilja u porodici, analiziraju zakoni i politički dokumenti Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine i predstavljaju teorijski koncepti koji proučavaju uzroke nasilja u porodici.

Da bi se u pravu na život slobodan od nasilja u porodici i uživalo, osim izmjene pravnih propisa potrebno je uticati i na izmjenu nepisanih društvenih normi koje nameću ženama i muškarcima određena pravila ponašanja koja su u određenom vremenu i na određenom prostoru prihvaćena kao uobičajena. Analiza ovih normi ukazaće na teškoće sa kojima se suočavaju žene koje odluče postupiti na drugačiji način od onog njima propisanog i očekivanog.

Dva su nivoa sprovođenja svake politike, pa tako i one koja se odnosi na sprečavanje nasilja prema ženama u porodici. Prva se odnosi na prenošenje političke volje u dokumente, kao što su zakoni, podzakonski akti, strategije, akcioni planovi. Ovaj nivo političke volje i odlučnosti države da se suprotstavi nekom problemu, pa tako i nasilju

prema ženama u porodici, relativno je jednostavno sadržajno analizirati. Drugi nivo, koji se odnosi na uticaj politika na rješavanje problema zbog kojeg su mjere njima planirane ustanovljene, a posebno u dijelu koji se odnosi na mišljenje onih kojima su te politike namijenjene, u ovom slučaju žena žrtava nasilja u porodici, mnogo je teži za analizu. Prije svega, proces prikupljanja svjedočanstava žena žrtava nasilja u porodici je težak i mukotrpan proces. Žene teško donose odluku da progovore o nasilju kojem su izložene, a kad takvu odluku donesu i poklone povjerenje osobi kojoj svjedoče, sadržina njihove priče, ili bolje rečeno, života, ne ostavlja ravnodušnim. S druge strane, nemaju sve žene iste potrebe i interese kada su u pitanju mjere koje bi pomogle njihovoj zaštiti. Ipak, većina žena dijeli nekoliko zajedničkih potreba koje su istakle kao preduslove da prestanu trpiti nasilje u porodici.

U drugom, istraživačkom dijelu rada se predstavljaju rezultati istraživanja koje sadrži iskustva i potrebe žena koje su u savremenom trenutku, u periodu od 2009. do 2011. godine, spas pred nasiljem u porodici potražile u skloništima/sigurnim kućama/prihvatilištima u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Istraživanje je provedeno u 15 gradova, po 5 u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a rezultatima su interpretirana svjedočenja ukupno 30 žena, po 10 iz svake države. U Srbiji su razgovori obavljeni sa ženama korisnicama usluga skloništa/sigurnih kuća/prihvatilišta u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Novom Sadu i Zrenjaninu. U Hrvatskoj su razgovori obavljeni u Slavonskom Brodu, Rijeci, Karlovcu, Zagrebu i Vukovaru, a u Bosni i Hercegovini u Sarajevu, Mostaru, Zenici, Modriči i Banja Luci. Istraživanje je provedeno korištenjem metode *oral history* koji se već afirmisao u ovoj vrsti istraživanja i u domaćoj literaturi (Savić *et al*., 2008). Razlog za izbor ove metode je humanizacija statistika koje potvrđuju da su žene dominantno osobe koje trpe nasilje u porodici. Svjedočenjem o iskustvu s nasiljem u porodici i pokušaju izlaska iz nasilnog odnosa, traži se odgovor na pitanje kakve su stvarne potreba žena koje trpe nasilje u porodici (Savić *et al*., 2008: 5-16). Sadržina svjedočenja žena, žrtava nasilja, nije prosuđivana, niti dovođena u pitanje.

Obaveza je države ne samo da prizna i poštuje prava, već i da omogući uživanje u pravima i zaštiti osobe čija su prava povrijeđena te da spriječi da do povrede prava dođe, što pretpostavlja aktivan angažman u osiguravanju uslova da se u pravima može uživati. Unapređenje zakona i političkih dokumenata predstavljaju korak naprijed u tom pravcu.

1.1. Pravni okvir i osnovni teorijski koncepti o nasilju nad ženama u porodici

Iako je nasilje prema ženama, a posebno nasilje u porodici, problem koji pogađa žene širom planete, ono ipak nije bilo prepoznato kao kršenje ljudskih prava sve do osamdesetih godina 20. vijeka. O nasilju prema ženama počelo se govoriti tek sedamdesetih godina prošlog vijeka kada je, prvo u Velikoj Britaniji, a zatim i u SAD, ženski pokret, potpomognut teoretičarkama feminističke orijentacije, skrenuo pažnju svjetske javnosti na nasilje prema ženama i počeo zahtijevati društvenu reakciju i stavljanje ovog problema na politički dnevni red (Buzawa; Buzawa, 1993: 341; Petrušić; Konstatinović Vilić, 2010: 13; Hayes: 2007: 1, Stanko, 2006: 546, Yllö, 1993: 49-53, United Nations, 2006: 13; Ignjatović, 2011: 83-84).

U ovom poglavlju daće se uvod u analizu pravnih instrumenata koji se na međunarodnom i regionalnom nivou (Ujedinjenih nacija, Savjeta Evrope i Evropske unije) bave problemom nasilja prema ženama, pa između ostalih oblika na koje se nasilje prema ženama manifestuje, i nasilja u porodici, kao i osnovne napomene o teorijskim konceptima koji su oblikovali naučnu i društvenu reakciju na problem nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici.

Iako je u posljednjih trideset godina došlo do velikih promjena kada je u pitanju prepoznavanju problema nasilja u porodici prema ženama, u pravnim, ali i psihološkim, sociološkim, kriminoškim i drugim naučnim disciplinama (Petrušić; Konstantinović Vilić, 2010: 7), a zatim i na priznavanju prava na život bez nasilja, ono je i dalje sastavni dio života miliona žena širom svijeta, pojavljuje se u svim društvima i pogađa žene u svim životnim dobima (United Nations, 2006: 27-30; European Women's Lobby, 2010: 1; Hagemann White, 2006: 7). Bez obzira na široku rasprostranjenost i univerzalnost nasilja prema ženama,

> *garantovanje ljudskih prava kroz konvencije UN nisu uključivala takva djela kao što su nasilje u porodici, silovanje, pobačaji ženskih fetusa, ubistva ženskih beba, žensko genitalno sakaćenje, prisilnu sterilizaciju, prisilno rađanje djece, kao ni različite druge oblike u kojima se nasilje nad ženama i djevojčicama manifestuje. [...] Propustile su da uzmu u obzir žensko iskustvo i obezbijede barem teoretsku zaštitu protiv onih činjenja koja su usmjerena prema ženama zato što su žene. (Chinkin, 1995: 23)*

Ovaj stav potvrđuje činjenica da je nasilje prema ženama bilo pravno 'neregulisano' čak i na nivou Ujedinjenih nacija koje su tek Preporukama broj 12 i 19 iz 1989. i 1992. godine, i konačno, 1993. godine, usvajanjem Deklaracije o eliminisanju nasilja protiv žena[1] zauzele stav o neprihvatljivosti nasilja prema ženama. Sve do tada nasilje prema ženama, kako to kaže Elizabeth Schneider, nije postojalo u pravnim riječnicima (2000: 3).

Međunarodni standardi u oblasti politika i strategija za suprotstavljanje nasilju prema ženama u porodici, uopšteno govoreći, sadržani su u različitim dokumentima kako onim usvojenim na nivou Ujedinjenih nacija, Savjeta Evrope i Evropske unije, tako i u odlukama kojima tijela koja prate primjenu tih dokumenata odlučuju u pojedinačnim slučajevima kršenja prava koje se njima garantuju. Pored toga, standardi se postavljaju i kroz tumačenja sadržine ovih dokumenata koja daju ova tijela u vidu preporuka (kao što su to, npr. pomenute Preporuke broj 12. i 19. kojima je Komitet koji prati i nadgleda primjenu Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena doveo u vezu nasilje prema ženama i diskriminaciju žena). Međunarodne standarde pronalazimo i u zaključnim komenatarima po izvještajima koje su države potpisnice ovih dokumenata ili članice organizacija koje su ih usvojile obavezne podnositi ovim tijelima, u skladu sa odredbama o izvještavanju.

Najznačajniji dokumenti kojima su uspostavljani standardi u oblasti nasilja prema ženama predstavljeni su u poglavlju 1.1.1 ovog rada: Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women - CEDAW*) i Preporuka broj 19 Komiteta koji prati primjenu ove konvencije, Deklaracija Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja prema ženama (*Declaration on the Elimination of Violence against Women - DEVAW*), Pekinška deklaracija sa platformom za akciju, te najznačajniji dokumenti usvojeni na nivou Evropske unije i Savjeta Evrope, među kojima i prvi pravno obavezujući dokument, Konvencija o prevenciji i sprečavanju nasilja protiv žena i nasilja u porodici koja je usvojena 7. aprila 2011. godine, čije se stupanje na snagu tek očekuje.

Države koje su pristupile, potpisale i/ili ratifikovale ove međunarodne dokumente, obavezne su ih poštovati i obezbijediti njihovu primjenu na svojoj teritoriji, drugim

---

[1] UN Deklaracija o eliminaciji nasilja protiv žena je "*soft law*", dakle, pravno neobavezujuća, a Opšte preporukeCEDAW Komiteta smatraju se komentarima Konvencije.

riječima, države su obavezne pojedincima koji žive na njihovoj teritoriji omogućiti da uživaju u pravima koja im se tim dokumentima priznaju. U slučaju kršenja ovih prava, države su obavezne pružiti zaštitu (Nikolić Ristanović; Dokmanović, 2006: 45-6). Dakle, obaveza je države ne samo da prizna i poštuje prava, već i da omogući uživanje u pravima i zaštiti osobe čija su prava povrijeđena,[2] što pretpostavlja aktivan angažman države u osiguravanju uslova da se u pravima može uživati (European Commission, 2010: 16). Međunarodni ugovori postavljaju minimalne standarde priznavanja, poštovanja i zaštite prava ispod kojih države ne mogu ići. One države koje to žele, mogu učiniti i više nego što to minimalni standardi zahtijevaju. Opšti standard koji prepoznaje svaki od dokumenata koji reguliše oblast rodno zasnovanog nasilja prema ženama jeste da ni jedno djelo nasilja prema ženama ne smije biti oprošteno. Od država se zahtijeva da, pored kažnjavanja počinioca, obezbijede i odgovarajuće zaštitne mjere i druge mjere kojima će osigurati bezbjednost žrtava, posebno kada se nalaze u situacijama neposredne opasnosti. Od država se zahtijeva da uspostave širok spektar servisa podrške u oblasti nasilja prema ženama kako bi ublažile negativne posljedice nasilja i obezbijedile sigurnost žrtvama. Ovi servisi trebaju biti finansijski podržani od država, a posebna pažnja treba biti usmjerena potrebama žena koje su zbog nekog ličnog ili drugog svojstva posebno ranjive i podložne da se prema njima vrši nasilje (European Commission, 2010: 180, 184, 186; Logar, 2008a: 19; Hageman White, 2006: 14-16; Hageman White; Bohn, 2007: 17-29; Kelly; Dubois, 2008). Dakle, međunarodni standardi kojima se uspostavlja minimum pravila postupanja država kada je u pitanju priznavanje, uživanje i zaštita prava na život slobodan od nasilja u porodici, nesumnjivo, postoji. Međutim, žene se i dalje suočavaju sa problemima prilikom prakticiranja ovih prava. Možda je razlog zbog čega je to tako i činjenica da je zakonodavstvo u ovoj oblasti „znatno više fokusirano na sankcionisanje nasilja nego na prevenciju i zaštitu žrtava“ (Dokmanović, 2010: 228). Čini se da države nisu na adekvatan način udovoljile obavezama koje međunarodni standardi pred njih postavljaju. Postavlja se pitanje, kako se države mogu ‘natjerati’ da to i učine?

---

[2] Na ove tri obaveze se u engleskom govornom području često referiše kao na *3 P's*: *prevention, protection, prosecution* (prevencija, protekcija, procesuiranje). Konvencija Savjeta Evrope iz 2011. godine dodaje i ’četvrto P’ – engl. *integrated policies* (integrisane politike). (tačka 63 Memoranduma sa objašnjenjima)

U interesu je država članica da postupe u skladu sa standardima koji su uspostavljeni međunarodnim pravnim i političkim dokumentima. Međunarodno pravo, pa tako i ljudska prava, predstavljaju međunarodne civilizacijske standarde koji "označavaju šta znači biti civilizovana nacija i poštovana članica međunarodne zajednice" (Merry, 2006: 73). Za neke države, posebno one koje su u situaciji zavisnosti od drugih država, ili teže da postanu članice nadnacionalne organizacije, kao što je to slučaj sa Srbijom, Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom, „izuzetno je važno da izbjegnu kvalifikaciju necivilizovane države“ (Merry, 2006: 89). Međutim, ukoliko su među političkim prioritetima vlada ovih država obaveze koje se tiču udovoljavanja postavljenim standardima u oblasti nasilja prema ženama nisko rangirane, ili im se ne posvećuje dovoljna pažnja, žrtve i dalje neće imati mnogo koristi od njih. Drugim riječima, iako države članice imaju obavezu da djeluju sa dužnom pažnjom[3] (Chinkin, 2010) kako bi kaznile počinioce, zaustavile rodno zasnovano nasilje i zaštitile žrtve, postavlja se pitanje krajnjeg efekta ovih dokumenata na zaustavljanje nasilja i pružanje podrške ženama koje ga preživljavaju. Christine Chinkin pita:

> *Da li su ovi međunarodni instrumenti imali ikakav uticaj na ženske živote? Mogu li oni biti efikasni u uklanjanju straha i iskustva nasilja žena širom planete? Postojeći korpus ljudskih prava pokazuje da međunarodne pravne odredbe same po sebi nisu efikasne za postizanje društvenih promjena. (1995: 28)*

Čini se da međunarodni pravni instrumenti zaštite žena od rodno zasnovanog nasilja funkcionišu samo na deklarativnom nivou, što je takođe vrlo značajno i ni u kojem slučaju

---

[3] Poznat i kao standard ili obaveza postupanja sa dužnom pažnjom (engl. *The Duty of Due Diligence*), u oblasti nasilja prema ženama ustanovljen članom 9 Preporuke broj 19 Ujedinjenih nacija prema kojem sudržave odgovorne za djela pojedinaca ukoliko ne djeluju s dužnom pažnjom da bi spriječile kršenje prava ili da bi istražile i kaznile počinioce nasilnih djela, ili obezbijedile nadoknadu žrtvama. Članom 4 Deklaracije o eliminaciji nasilja prema ženama se zahtijeva od država da osude nasilje prema ženama ne pozivajući se pri tom ni na kakve običaje, tradiciju, religijska ili druga mišljenja da bi izbjegle svoje obaveze u pogledu njegove eliminacije. Države treba da primijene bez odlaganja sva odgovarajuća sredstva u politici eliminacije nasilja prema ženama i, konačno, treba: [...] da izvrše odgovarajuće mjere radi sprečavanja, vođenja istrage i, u saglasnosti sa nacionalnim zakonodavstvom, kazne djela nasilja prema ženama, bilo da su te radnje učinjene od strane države ili privatnih lica (tačka c). Preporukom Savjeta Evrope Rec(2002)5 od država se zahtijeva da prepoznaju da je dužnost države da radi na prevenciji, istraživanju i kažnjavanju nasilja, bez obzira da li su ta djela počinjena od strane države ili privatne osobe, te zaštititi žrtve (član II).

zanemarljivo jer "oni postavljaju problem izvan diskursa moralnosti i pravednosti u onaj pravni" (Chinkin, 1995: 28), dok na nivou svakodnevnog života žena koje trpe rodno zasnovano nasilje, nisu od velike pomoći. Po Sally Engle Merry, "bolje funkcionišu u rutini svakodnevnog života nego u momentima nevolje" (2006: 89). Već površnim uvidom u važeću pravnu regulativu koja se, kako na međunarodnom, tako i regionalnom, pa i nacionalnim nivoima bavi rodno zasnovanim nasiljem u porodici, moglo bi se reći da je ženama pravna zaštita zajamčena. Međutim, činjenica je da se čak i one žene, koje se usude da traže zaštitu suočavaju sa nizom prepreka koje ih obeshrabruju, stvarajući sliku da je državna zaštita usmjerena prema nasilniku, a ne žrtvi. Ovu tvrdnju potkrepljuju iskustva žena sa kojima su obavljeni razgovori tokom terenskog istraživačkog rada u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, u periodu od maja 2010. godine do jula 2011. godine, o čemu se govori u poglavlju 4.1. ovog rada. Stanje nije bitno drugačije ni u državama članicama Evropske unije. U izvještaju Evropskog ženskog lobija konstatovano je da se "stvarnost ponekad razlikuje od službenih izjava i izvještaja koji prijavljuju napredak" te da "je sramotno mali broj zemalja preduzeo mjere da se ustanove nacionalni planovi akcije za borbu protiv specifičnih oblika nasilja protiv žena,“ navodeći kao svijetle izuzetke Dansku, Francusku, Njemačku, Španiju i Švedsku. Međutim, čak i u zemljama koje su uspostavile nacionalne planove akcije "kada se pogleda izvan oficijelnog diskursa, provjera stvarnog stanja pokazuje kritičnu situaciju" (European Women's Lobby, 2007: 20; 7-9). Zakoni nisu dovoljni da zaštite žene od rodno zasnovanog nasilja. Bez obzira na postojanje zakona o zabrani nasilja, veoma često izostaje državna intervencija i podrška žrtvama usmjerena na zaustavljanje i sprečavanje nasilja. Stvarno stanje u oblasti zaštite žena koje su preživjele nasilje u porodici pokazuje da su države, za sada, učinile nedovoljno da zaštite žrtve. Drugim riječima, nesklad normativnog i stvarnog u oblasti rodno zasnovanog nasilja prema ženama u porodici upućuje na zaključak da „normativni pravni okvir sa svojim pravnim rešenjima nije praćen odgovarajućom realnošću, već nadom da će postepeno, vremenom, sama normativna rešenja stvoriti odgovarajuću pravnu kulturu, kao i pravnu i društvenu realnost“ (Hasanbegović, 2009: 86). Žene koje su žrtve rodno zasnovanog nasilja danas, nemaju vremena da čekaju da se to dogodi, njima je zaštita potrebna odmah. Njihova iskustva i nezadovoljstvo efektima primjene zakona, mjerama zaštite i podrške, govore da postojanje zakona koji im garantuju pravo na život bez nasilja, nije dovoljno. Njihova realnost i iskustvo bivanja žrtvom svjedoče da se

nasilje učinjeno prema ženama i u porodici toleriše, da je društvena akcija koja je usmjerena na sankcionisanje ponašanja nasilnika neadekvatna, odnosno, da države propuštaju da zaštite žene, što pogoduje opstajanju nasilja čak i u slučajevima kada zakoni garantuju drugačije (Jackobs, 2003: 61-63). Međutim, odricanje od ovih prava, posebno ženama žrtvama rodno zasnovnog nasilja, imalo bi nemjerljive posljedice. Marta Minow je rekla, opisujući problem osporavanja pravnog diskursa tradicionalno obespravljenim grupama, kao što su to, između ostalih žene žrtve nasilja, da je „zabrinuta kada se zakoni i jezik prava kritikuju upravo u momentu kada postanu dostupni ljudima koji ih ranije nisu imali, te da je brine kada oni koji prava posjeduju govore onima koji ih ne posjeduju kako im nisu potrebna“ (1987: 1910). Iako zakoni možda nisu dovoljni da zaštite žene žrtve rodno zasnovanog nasilja u porodici, oni su sasvim sigurno prvi korak u suprotstavljanju nasilju. Prije svega, međunarodne pravne reforme doprinijele su prekidu ćutanja o nasilju prema ženama. Osudile su nasilje prema ženama i pozvale države članice da mu se suprotstave. Otpočele su proces suzbijanja rodno zasnovanog nasilja prema ženama. Ustanovile su standarde ispod kojih države članice ne mogu ići, obavezale ih na usvajanje zakona i političkih dokumenata kojim će se suprotstaviti nasilju prema ženama, obavezale ih na uspostavljanje aktivnih mjera za sprečavanje nasilja prema ženama, kažnjavanje počinioca i zaštitu žrtava. Države su obavezane na uspostavljanje pravnog okvira koji „mora jasno naznačiti da je podrška i zaštita od nasilja osnovno pravo žena, dok je krivično gonjenje obaveza države“ (Hagemann White, 2007: 18).

Osim pravnih dokumenata, nasiljem prema ženama bavili/e su se i brojni teoretičari i teoretičarke koji su iz različitih naučnih perspektiva pokušavali doći do odgovora zašto se nasilje u porodici dešava, koji su uzroci nasilja u porodici i koje bi mjere intervencije dale ili daju najbolje efekte na sprečavanje budućeg nasilja. Kao ni u pravu, tako ni u teorijama koje su proučavale nasilna ponašanja, sve do unazad trideset godina, nasilje prema ženama nije bilo prepoznato kao poseban problem, pa se do tog vremena nije posebno ni istraživalo (Yick, 2001: 545). Kada je ženski pokret protiv premlaćivanja žena stavio pitanje nasilja prema ženama na politički dnevni red, postavilo se pitanje da li je nasilje prema ženama u porodici „akademski problem kojeg treba proučavati ili društveni problem kojeg treba eliminisati“ (Gelles; Loseke, 1993: 358). Na nasilje u porodici se gledalo kao na poremećaj uzrokovan interpersonalnim konfliktima, dok današnji teorijski pristupi ukazuju na višestruke uzroke nasilja prema ženama koji

nisu nužno povezani sa zdravstvenim stanjem pojedinaca niti se dešavaju samo u onim porodicama koje su usljed različitih okolnosi disfunkcionalne. (Mears; Visher, 2004: 205, Gelles; Losseke, 1993, ix) Ne tako davno u literaturi su se mogle pronaći tvrdnje prema kojima su „pretučene žene mazohistkinje“ (Shainess, 1984, navedeno prema Walker, 1993: 145) ili u najmanju ruku „zaslužuju da budu zlostavljanje jer se provokativno ponašaju“ (Snell, Rosenwald, Robey, 1964, navedeno prema Walker, 1993: 145). Teorije su u posljednjih 150 godina evoluirale od teorija zločinačkog ponašanja koje su se fokusirale na biologiju kao sudbinu, preko psiholoških i socioloških objašnjenja, sve do današnjih teorijskih koncepata koji uzimaju u obzir više različitih uzročnika kojima nastoje objasniti nasilno ponašanje muškaraca, multivarijantnog modela koji uzima u obzir djelovanje niza faktora, koji su u društvima koja su preživjela rat i preživljavaju tranziciju, kao što su to Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina, dodatno pojačani (Cunningham, 1998: 2, Petrušić; Konstantinović Vilić, 2010: 14). U ovom radu neće se posebno ispitivati uticaj faktora koji su povezani sa ratom i tranzicijom, međutim, kako će to interpretacija rezultata istraživanja koja je prezentirana u poglavlju 4.1 pokazati, ovi razlozi su uočeni kod određenog broja žena obuhvaćenih istraživanjem.

Teorije koje proučavaju nasilna ponašanja muškaraca prema ženama mogu se, u zavisnosti od pristupa, podijeliti u pet grupa: biološke/organske, psihopatološke, sistemske teorije, teorije naučenog ponašanja i feminističke teorije. Teorije koje se bave uzrocima nasilja prema ženama mogu se podijeliti i na one koje nasilje proučavaju kao pojavu na individualnom nivou, služeći se psihološkim pristupom, kao što su medicinske, psihološke i psihopatološke teorije i one koje nasilju protiv žena pristupaju na opštem nivou, tražeći uzroke u društvenom okruženju (Stojšin, 2006: 454; Petrušić; Konstantinović Vilić, 2010: 12). Međutim, bez obzira na brojna istraživanja koja su se bavila uzrocima nasilja u porodici, ni danas među teoretičarima ne postoji jedinstven stav o tome šta uzrokuje nasilje u porodici, što je i razumljivo, imajući u vidu da se radi o složenom fenomenu, kako na individualnom, porodičnom, društvenom, tako i na globalnom planu (Ignjatović, 2011: 48). Ukratko, zavisnost nasilnika od alkohola, psihičko oboljenje ili traume iz djetinjstva uzrokovane svjedočenjem nasilju unutar porodice u kojoj je odrastao, a koje su kod nasilnika proizvele ponašanje po naučenom modelu, prepoznati su kao uzroci nasilja unutar psiholoških teorija o nasilju prema ženama. Međutim, iako je tačno da su neki počinioci nasilja psihički oboljeli, neki su alkoholičari, a neki su odrasli u porodicama u

kojima su svjedočili nasilju, dok se kod nekih se stiču svi navedeni uzroci, ove teorije nisu mogle da objasne zašto među počiniocima nasilja ima i onih koji nisu zavisni od alkohola, niti su psihički bolesni, a nisu imali ni model nasilnog ponašanja u porodicama u kojima su odrasli. Sociološke teorije tvrde da spoljni faktori, kao što su tradicionalno patrijarhalno vaspitanje, siromaštvo, loši uslovi stanovanja, nizak obrazovni nivo, nezaposlenost, kao i drugi društveno ekonomski razlozi, utiču na pojavu nasilnog ponašanja. Međutim, kao i kod psiholoških teorija, među počiniocima nasilja se pojavljuju i obrazovani, situirani i ugledni muškarci, koji nisu skloni alkoholu, niti su psihički oboljeli, a nemaju istoriju nasilja u porodičnom okruženju. Svoje nasilje usmjeravaju samo prema ’svojim’ ženama, birajući vrijeme i mjesto kada će biti nasilni. Feminističke teorije kritikuju psihološki i sociološki pristup, smatrajući da su sračunati i usmjereni prema traženju uzroka nasilnog ponašanja u okolnostima koje se nalaze van mogućnosti uticaja nasilnika kako bi se izbjegla odgovornost počinioca za nasilje koje vrši. Feminističke teorije uzrok nasilja protiv žena vide u patrijarhalno organizovanom društvu i institucijama i neravnopravnoj raspodjeli moći između muškaraca i žena (Petrić, 2010: 319-20).

Teorije koje se bave uzrocima nasilja prema ženama se mogu podijeliti i na one koje se fokusiraju na počinioca nasilja i na one koje se fokusiraju na žrtvu nasilja, tražeći načine kako da se različitim strategijama intervencije utiče na sprečavanje budućeg nasilja, odnosno, zaštiti žrtva (Mears, Visher, 2005: 205-6). Kako se ovaj rad fokusira na žrtve nasilja u porodici, preciznije na žene koje su preživjele nasilje u porodici, tako je i teorijski pristup prilagođen tom fokusu. Odabran je pristup prihvaćen unutar feminističkih teorija iz razloga što one, kako to navode Nevena Petrušić i Slobodanka Konstantinović Vilić, za razliku od drugih teorija, najpotpunije objašnjavaju nasilje prema ženama, i što su „uticale na promenu prakse u institucijama, a u mnogim zemljama su na osnovu feminističke teorije i prakse promenjene zakonske odredbe i usvojeni standardi i protokoli za postupanje u slučajevima nasilja u porodici. Feminističke teorije se zasnivaju na konkretnim akcionim istraživanjima i iskustvima žrtava porodičnog nasilja“ (2010: 13). Fokus istraživanja u ovom radu je na potrebama žena koje su žrtve nasilja u porodici, pa su feminističke teorije odabrane kao odgovarajući teorijski okvir koji najpotpunije objašnjava nasilje koje su ove žene preživjele.

Feminističke teorije o nasilju prema ženama, kako je to već istaknuto, razvile su se na kritici ostalih teorija smatrajući da one rodnom neutralnošću ignorišu i doprinose

prikrivanju činjenice da su predominantna većina počinilaca nasilja u porodici muškarci, te da objašnjenja uzroka nasilja koje nude predstavljaju opravdanja koja traže izgovore za nasilje. Kersti Yllö smatra da „faktori kao što su nizak stepen samopoštovanja, nemogućnost kontrolisanja nagona, alkoholizam, traume iz djetinjstva ili 'uzajamnost nasilja', služe kako bi oslobodili premlaćivače žena odgovornosti za zločinačke napade na njihove partnerice, dok, s druge strane, ironično, ženski psihološki problemi se vide uzrokom njihove viktimizacije“ (1993: 59). Slično mišljenje ima i Barbara Hart prema kojem su teorije koje traže uzroke nasilnog ponašanja prema ženama u razlozima van odgovornosti počinioca nasilja i društva koje takvo ponašanje toleriše, kao što su to teorije o „porodičnoj disfunkciji, nedostatku komunikacijskih vještina, ženskoj provokaciji, stresu, ovisnosti o alkoholu ili drogama, pomanjkanju vjere u Boga, teškoj ekonomskoj situaciji, običajima sredine, rasnoj/etničkoj toleranciji ili drugim faktorima“ neadekvatne i da nisu razlog nasilja prema ženama, iako sa njim mogu biti povezane, te da samo "uklanjanje ovih faktora neće prekinuti muško nasilje nad ženama" (Hart, 1999:143). Na ovo ukazuju i rezultati novijih istraživanja koja su, klasifikujući zlostavljače prema psihopatologiji, vrsti i učestalosti nasilja u tri grupe: one koji su nasilni uopšteno gledajući i koji su okarakterisani kao antisocijalni, one koji su na granici ili disforične nasilnike i one koji su nasilni samo prema osobi sa kojom su u vezi ili unutar svoje porodice, pronašla, između ostalog, da polovina nasilnika obuhvaćenih ovim istraživanjem koja je okarakterisana nasilnicima iz grupe koja je nasilna samo unutar svoje porodice, nemaju ozbiljnijih poremećaja ličnosti, da alkohol konzumiraju rijetko ili u ograničenim količinama, te da nisu skloni depresijama (Huss; Ralston, 2008: 710-1). Tumačeći ovaj rezultat pomenutog istraživanja, moglo bi se zaključiti da su ranije teorije koje su ove uzroke izdvajale kao odlučujuće, ozbiljno dovedene u pitanje. Međutim, kako je to i među teoretičarima koji proučavaju nasilje u porodici već više puta istaknuto, „svjetski društveni problemi nisu tu da bi se tragalo za objektivnom istinom, već da bi se uvjerili oni koji ne vjeruju da su promjene neophodne“ (Gelles; Loseke, 1993: 359). S druge strane, mnoštvo različitih pristupa proučavanju nasilja prema ženama u porodici obogaćuje znanje o ovom problemu o kojem još uvijek, unatoč obimnoj literaturi i istraživanjima koja su posljednjih trideset godina na ovu temu provedena, nedovoljno znamo kako bi ga zaustavili.

Feminističke teorije kao ključni faktor za sagledavanje nasilja prema ženama vide u društvenoj konstrukciji pola kao proizvodu patrijarhalno ustrojenog društvenog sistema

koji reprodukuje nasilje prema ženama koristeći se strukturama koje su oblikovane na način koji zadržava žene u subordiniranom položaju i preko ideoloških uticaja kojim se žene socijaliziraju da prihvate uloge i zadatke koji im unutar takvog sistema pripadaju. Mišljenje po kojem su patrijarhat i nejednaki odnosi moći uzrok opstajanja nasilja protiv žena prihvaćeno je i u međunarodnim i regionalnim dokumentima koji se bave problematikom rodno zasnovanog nasilja, ono je sastavni dio političkih dokumenata i izvještaja i opšteprihvaćeno u saopštenjima koja objavljuju posebna tijela, ali i tijela koja rukovode pojedinim organizacijama. Deklaracija o eliminisanju nasilja prema ženama iz 1993. godine ističe da nasilje prema ženama predstavlja „manifestaciju nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena, što je vodilo u dominaciju nad i diskriminaciju prema ženama od strane muškaraca i sprečavanju njihovog punog razvitka i da je nasilje prema ženama jedan od suštinskih društvenih mehanizama koji žene prinudno stavlja u podređen položaj u poređenju sa muškarcima (Preambula, stav 6), što Pekinška deklaracija iz 1995. godine ponavlja (član 118). U Analitičkoj studiji Ujedinjenih nacija navedeno je da "nasilje protiv žena nalazi svoje opravdanje u patrijarhatu - sistemu dominacije muškaraca nad ženama", te da je nasilje protiv žena "proizvod istorijski nejednake raspodjele moći između muškaraca i žena, sa ženskom subordinacijom i muškom dominacijom kako na ideološkoj, tako i na materijalnoj osnovi" (United Nations, 2006: 28). U uvodnom dijelu Plana kampanje Savjeta Evrope za suprotstavljanje nasilju protiv žena, uključujući domaće nasilje koja je usvojena od Savjeta ministara 21. juna 2006. godine, navodi se da je nasilje protiv žena "rezultat nejednake raspodjele moći između muškaraca i žena, što vodi ozbiljnoj diskriminaciji žena, kako u javnom tako i u privatnom životu," te da je upravo "patrijarhalna kultura važna sila u legitimizaciji nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena" i da je "od izuzetne važnosti da države članice ukažu na diskriminatorske tradicionalne prakse i stavove kao i na rodne stereotipe kao korijene nasilja prema ženama" (Council of Europe, 2006: 1-2). Dakle, na nivou feminističke teorije, ali i međunarodne pravne regulative, postoji konsenzus oko pitanja uzroka nasilja protiv žena: to su patrijarhalno organizovano društvo sa svojim institucijama i neravnopravna raspodjela moći između muškaraca i žena.

> *Za feminističku teoriju, patrijarhat je najširi kontekst dešavanja zloupotreba i diskriminacije žena, ali i njegov najopštije shvaćen uzrok. On proizvodi i održava nasilje nad ženama preko strukturalnog i ideološkog uticaja. Strukturalni nivo čine društvene institucije koje definišu i*

> *zadržavaju podređen položaj žene. To su, u prvom redu, centri za socijalni rad, policija, tužilaštvo, sudovi, medicinske ustanove. Ideološki se ostvaruje u procesu socijalizacije u kome žena uči prihvatati takav poredak. (Lukić i Jovanović: 2001: 26)*

Prakse koje zadržavaju žene u subordiniranom položaju, istraživanja koja potkrepljuju tvrdnje o uzročnoj vezi ovih praksi i perpetuiranja nasilja prema ženama u porodici, kao i na koji način odabrani međunarodni i regionalni pravni dokumenti prepoznaju ove faktore, biće predstavljene u poglavlju 1.2. ovog rada.

1.1.1. Međunarodni pravni okvir za suprotstavljanje nasilju u porodici

> *Legislativa je jedan od neophodnih političkih instrumenata koji predstavlja društveno i simboličko prepoznavanje onoga što pojedina društva dozvoljavaju, tolerišu ili ne tolerišu i šta su odlučila da označe neprihvatljivim ponašanjima. (European Women's Lobby, 2007: 20)*

Međunarodne pravne norme u oblasti nasilja prema ženama sadržane su u dokumentima usvojenim na različitim nivoima okupljanja država unutar međunarodnih organizacija čije su članice, ili to nastoje postati. Svojim članstvom u ovim organizacijama države pristaju na principe na kojima počivaju te međunarodne organizacije, a svojim potpisom obavezuju se primjenjivati međunarodni dokument koji sadrži pravila međunarodnog prava i ispunjavati obaveze iz ratifikovanog dokumenta. U kontekstu država čije se nacionalne politike za suzbijanje rodno zasnovanog nasilja u porodici analiziraju u ovom radu, od posebnog su interesa pravni i politički dokumenti usvojeni na tri nivoa: Ujedinjenih nacija kao međunarodne organizacije i Savjeta Evope kao međuvladine međunarodne organizacije čije su članice ali i Evropske unije kao nadnacionalne organizacije čije članice sve tri posmatrane države, Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina, u vrijeme provođenja istraživanja, trudile postati. Pravni i politički dokumenti usvojeni na ova tri nivoa organizovanja predstavljaju izvor prava za države članice i standard ponašanja za one koje nastoje da im pristupe. Drugim riječima, „međunarodno pravo prvenstveno ustanovljava ugovorne odnose između država ugovornica - potpisnica međunarodnog ugovora ili konvencije“ (Nikolić Ristanović; Dokmanović, 2006: 43). Države su obavezne primjenjivati norme i standarde koje su ovim pravnim dokumentima ustanovljene preduzimajući pri tom sve neophodne mjere, uključujući i one koje se odnose na nasilje prema ženama, i to, kako je to, između ostalog,

članom 3 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena navedeno, ne samo putem priznavanja de jure jednakih prava već i njihovog de facto ostvarivanja što se postiže uklanjanjem svih oblika diskriminacije žena počinjenih od bilo koje osobe ili organizacije u svim oblastima života, a posebno političkoj, ekonomskoj, društvenoj, kulturnoj, građanskoj, ali i, kako to proizlazi iz člana 16 Konvencije, i u oblasti porodičnog života.

Među dokumentima usvojenim na nivou Ujedinjenih nacija, Savjeta Evrope i Evropske unije može se i u ovoj, kao i u drugim oblastima, napraviti podjela na pravne dokumente koji imaju obavezujuću pravnu snagu i djelovanje i koji predviđaju mehanizme putem kojih se omogućava sankcionisanje u slučaju postupanja u suprotnosti sa njihovim odredbama i na političke međunarodne dokumente, deklaracije, preporuke i rezolucije, koji nisu pravno obavezujući. Pravno su neobavezujuće i preporuke i tumačenja koja daju tijela koja prate primjenu obavezujućih pravnih dokumenata, ili odlučuju u pojedinačnim slučajevima o kršenju prava njima priznatih, međutim, njihov uticaj na proces suzbijanja problema nasilja prema ženama je izuzetno veliki. Njima se pobliže objašnjava sadržaj pravno obavezujućih normi i određuje pravac djelovanja država te konkretizuje vrsta i obim aktivnih mjera koje je potrebno preduzeti kako bi se djelovalo u pravcu rješavanja nekog problema (Nikolić Ristanović; Dokmanović, 2006).

Pravni dokumenti usvojeni na nivou Ujedinjenih nacija kao svjetske organizacije koja pred zemlje članice postavlja obaveze i utvrđuje standarde ljudskih prava, predstavljaju nezaobilazan dio svake pravne analize. Ujedinjene nacije dale su izuzetno veliki doprinos naporima usmjerenim na dostizanje ravnopravnosti polova. U početku svog djelovanja, usvojile su niz dokumenata kojima je priznato pravo ženama na uživanje prava u oblastima u kojima su bile posebno ugrožene, posebno u javnom i političkom životu, ali i u oblasti privatnog života, posebno braka, kako vezano za regulisanje statusa udatih žena, tako i propisivanjem obaveze državama da žene moraju dati pristanak na sklapanje braka i određivanjem minimalne granice za sklapanje i registrovanje braka.[4] Ubrzo se, međutim, pokazalo da je potrebno intervenisati i u ostalim oblastima života,

---

[4] Tako je 1959. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila Konvenciju o političkim pravima žena, 1957. godine Konvenciju o statusu udatih žena, 1962. godine Konvenciju o pristanku na brak, minimalnoj dobi za sklapanje i registrovanje braka.

kako javnog, tako i privatnog, i donijeti posebna pravna dokumenta kojima će se zabraniti diskriminacija žena. Najznačajniji pravno obavezujući dokument koji je u tom pravcu usvojen svakako je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena iz 1979. godine i koja predstavlja pravno obavezujući dokument za zemlje koje su je ratifikovale. Njen značaj za unapređenje položaja žena širom svijeta je izuzetno veliki što je dovelo do toga da se često naziva "Ženskom konvencijom" i "Poveljom ženskih prava" (Nikolić Ristanović; Dokmanović, 2006: 55). U oblasti priznavanja prava na život bez nasilja, to su i Deklaracija o eliminisanju nasilja prema ženama iz 1993. godine i Pekinška deklaracija sa platformom za akciju iz 1995. godine, kao pravno neobavezujući dokumenti koji su svojim sadržajem i uticajem koji su imali u oblasti nasilja prema ženama odigrali značajnu ulogu kao vodič za izradu regionalnih, ali i nacionalnih zakona i politika. Osim ovih dokumenata, koji su kao najznačajniji izabrani za analizu, Ujedinjene nacije usvojile su čitav niz političkih dokumenata koji regulišu oblast nasilja prema ženama i kojima, iako su pravno neobavezujući, usmjeravaju zaštitu prava žena u željenom pravcu i predstavljaju značajan resurs u borbi protiv ovog fenomena.[5]

Pored dokumenata usvojenih na nivou Ujedinjenih nacija, rodno zasnovanim nasiljem prema ženama bave se i dokumenti usvojeni na regionalnom nivou. Savjet

---

[5] Između ostalih dokumenata posebno se izdvajaju Rezolucija 1325 usvojena 2000. godine kojom se unapređuje zaštita žena u područjima konflikta i osigurava učešće žena u procesima izgradnje mira, zatim Rezolucija Komisije za ljudska prava 2003/45 o eliminaciji nasilja nad ženama kojom se ukazuje na značaj pristupanja CEDAW konvenciji, ukidanje rezervi i pristupanje Opcionom protokolu, njome se države pozivaju da donesu i, gdje je potrebno, pooštre ili izmijene domaće zakonodavstvo, uključujući i mjere za povećanje zaštite žrtava, da vode istrage, krivično gone, kažnjavaju i ispravljaju nepravde učinjene ženama i djevojkama koje su bile podvrgnute bilo kojem obliku nasilja, bilo kod kuće, na radnom mjestu, u zajednici ili u društvu, u pritvoru ili u situacijama oružanog sukoba, kako bi obezbijedile da takvo zakonodavstvo bude u skladu sa relevantnim međunarodnim instrumentima ljudskih prava i humanitarnog prava i da preduzmu akcije za ispitivanje i kažnjavanje lica koja izvrše djela nasilja nad ženama. Poseban značaj za oblast nasilja prema ženama imala je Bečka deklaracija sa programomza akciju iz 1993. godine kojom su Ujedinjene nacije objavile da je nasilje prema ženama kršenje ljudskih prava koje zahtijeva hitnu i trenutnu akciju. Bečka deklaracija je ukazala na potrebu usvajanja novih procedura koje bi ojačale puno i ravnopravno uživanje ljudskih prava na principima nediskriminacije i opredjeljenja prema ravnopravnosti žena i ljudskim pravima žena. Komisija za položaj žena i CEDAW Odbor pozvani su da hitno razmotre mogućnost uvođenja prava na pritužbu kroz Fakultativni protokol na CEDAW Konvenciju. Posebno je Deklaracijom pozdravljena odluka Komisije za ljudska prava kojom se traži imenovanje specijalne izvještačice o nasilju prema ženama.

Evrope usvojio je niz dokumenata koji se se odnose specifično na nasilje prema ženama.[6] Sve do nedavno je najznačajniji dokument usvojen na ovom nivou, zbog svoje sveobuhvatnosti i multidisciplinarnog pristupa rješavanju problema nasilja prema ženama, bila je Preporuka Rec (2002)5 Komiteta ministara Savjeta Evrope. Naime, do aprila 2011. godine na nivou Savjeta Evrope nije postojao ni jedan pravno obavezujući dokument u oblasti rodno zasnovanog nasilja prema ženama i nasilja u porodici. Zalaganjem nevladinih organizacija i Evropskog ženskog lobija, koji su ustrajali na ukazivanju neophodnosti usvajanja takvog dokumenta (European Women's Lobby, 2007: 5-6), konačno je, nakon višegodišnjeg procesa usklađivanja teksta, 7. aprila 2011. godine, od stane Komiteta ministara Savjeta Evrope, usvojena Konvencija o prevenciji i sprečavanju nasilja protiv žena i domaćeg nasilja. Konvencija je otvorena za potpisivanje na 121. sjednici Komiteta ministara Savjeta Evrope u Istambulu 11. maja 2011. godine, i do sredine jula 2012. godine potpisalo ju je 20 država, među kojima je, od posmatranih država, samo Srbija, dok je proces potpisivanja u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini u toku. Konvencija će stupiti na snagu nakon što je ratifikuje 10 država, od kojih najmanje 8 država članica Savjeta Evrope (član 75 stav 5). Jedina država koja je, do sredine jula 2012. godine, ratifikovala Konvenciju je Turska.

Na nivou Evropske unije, kao nadnacionalne organizacije, takođe je usvojen veliki broj direktiva, preporuka i rezolucija koji se bave nasiljem prema ženama.[7] Evropska unija se deklarativno zalaže protiv rodno zasnovanog nasilja, a u Evropskoj strategiji za ravnopravnost muškaraca i žena za period od 2010. do 2015. godine, kao četvrti od

---

[6] Deklaracija o politici suprotstavljanja nasiljuprema ženama u demokratskoj Evropi usvojena je 1993. godine. Njom se ističe da je suprotstavljanje nasilju prema ženama glavni politički zahtjev evropskih država. Preporuka 1450 (2000) Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope - Nasilje nad ženama u Evropi usvojena je 2000. godine. Ona preporučuje Savjetu ministara da sastavi evropski program za borbu protiv nasilja nad ženama. Preporuka 1582 (2002) - Nasilje nad ženama u porodici usvojena je 2002. godine. Preporukom se poručuje da domaće nasilje treba tretirati kao politički i javni problem i kao kršenje ljudskih prava. Preporuka 1681 (2004) - kampanja za borbu protiv domaćeg nasilja u Evropi usvojena je 2004. godine. Ova preporuka je dočekala svoju operacionalizaciju - pokrenuta je kampanja borbe protiv nasilja prema ženama, uključujući domaće nasilje. Kampanja je počela 27. novembra 2006. godine, a završila juna 2008. godine.

[7] Među njima se posebno izdvajaju: Rezolucija Evopskog parlamenta o nasilju nad ženama koja je usvojena 1986. godine i koja predstavlja osim deklarativnog i operativni dokument. Doc. A2-44/86,Rezolucija Evropskog parlamenta o potrebi ustanovljavanja kampanje širom Evropske unije za nultu toleranciju prema nasilju nad ženama usvojena 1977. godine,Doc. A4-0250/1997.

ukupno šest prioriteta, navedeno je iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja. Postojeća dokumenta koja se bave rodno zasnovanim nasiljem, iako pravno neobavezujuća, predstavljaju političke prioritete demokratske Evrope i putokaz svim zemljama članicama, kao i onim koje očekuju priključenje, uključujući Srbiju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu (Commission of The European Communities, 2005). Od država se očekuje ne samo donošenje zakona, već i njihovo sprovođenje i poštovanje političkih principa koji su izraženi u navedenim preporukama. Tako se Rezolucijom Evropskog parlamenta o borbi protiv muškog nasilja nad ženama iz 2006. godine traži od država, kako članica, tako i onih koje očekuju priključenje, da u svojim nacionalnim zakonima preduzmu odgovarajuće mjere povodom muškog nasilja protiv žena. Obrazlažući potrebu donošenja ove rezolucije, Odbor za ženska prava i rodnu ravnopravnost Evropskog parlamenta naglasio je da se pred države koje su članice Evropske unije, ali i one koje to žele postati, kao minimum zahtjeva mora postaviti suprotstavljanje svim oblicima nasilja protiv žena. Suprotstavljanje nasilju prema ženama vidi se kao jedan od najznačajnijih zadataka evropske politike i kao „jednako ozbiljan zločin kao i nasilje prema muškarcima. Ovo mora biti prirodno polazište, minimum zahtjeva koje sve države moraju ispuniti, bilo da su, ili žele da postanu članicama Evropske unije“ (Carlshamre, 2005: 13).

Pomenuta međunarodna dokumenta će u nastavku teksta biti analizirana, u skladu sa ciljem ovog rada, u dijelovima koji se odnose na način kako se nasilje prema ženama imenuje, kako se definiše, koji se uzroci prepoznaju kao razlozi koji su doveli do i koji doprinose opstajanju nasilja prema ženama, te na koji način osmišljavaju zaštitu i podršku žrtvama.

1.1.1.1. Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Opšta preporuka broj 19

Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)usvojila je 18. decembra 1979. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija. Stupila je na snagu 3. septembra 1981. godine kao ugovor sa obavezujućim pravnim dejstvom za države potpisnice, što se osigurava nadzorom nad sprovođenjem njenih odredbi putem Komiteta za otklanjanje diskriminacije žena osnovanim u skladu sa članom 17 Konvencije. Do sredine jula 2012. godine pristupilo joj je 187 država. Članom 18 se od država članica zahtijeva da podnose periodične izvještaje o mjerama koje su usvojile kako bi njene

odredbe učinile efikasnim. Izvještaji se podnose Komitetu koji, nakon što ih razmotri, upućuje preporuke državama za preduzimanje određenih aktivnosti u oblastima u kojima uoči manjkavosti u sprovođenju Konvencije. Osim toga, pomenuti Komitet može sprovesti postupak istrage o teškom i sistematskom kršenju prava priznatih konvencijom u kojem slučaju poziva državu na saradnju i dostavljanje odgovora vezano za provjeru informacija, a može odlučiti i da posjeti državu i preduzme istragu na terenu. Iako je CEDAW konvencija pravno obavezujući akt, sve do usvajanja Fakultativnog protokola 1999. godine, koji je stupio na pravnu snagu 2000. godine, nije postojala mogućnost podnošenja pritužbi i traženja zaštite pred Komitetom u slučaju povrede prava njome garantovanih. Preporuke kojima se okončavaju ovi predmeti u slučaju prihvatanja pritužbe mogu se, osim obeštećenja koje se dodjeljuje ženi čija su prava povrijeđena, smatrati snažnom političkom mjerom koja bi u budućnosti mogla doprinijeti ubrzanju eliminacije diskriminacije žena. Do sredine jula komitet je donio odluku po deset predmeta koji su pred njim pokrenuti, a samo jednom se koristio mogućnošću pokretanja istrage koja je uključivala posjetu državi članici.

Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena nije imenovala nasilje prema ženama, niti je u tekstu konvencije dala definiciju nasilja prema ženama. Ovaj propust ispravio je komitet koji prati njenu primjenu Opštom preporukom broj 19 iz 1992. godine. Preporuka broj 19 već u svom podnaslovu: „Nasilje prema ženama," imenuje nasilje kao ono koje je usmjereno prema ženama. Preporukom se nasilje prema ženama definiše kao oblik diskriminacije, kao nasilje koje je usmjereno prema ženi zato što je žena ili nasilje koje u većoj meri utiče na žene nego na muškarce, a uključuje djela koja nanose fizički, mentalni ili seksualni bol ili patnju, prijetnje takvim djelima, prinudu i druge vidove ograničenja slobode (tačka 6). U Preporuci se ističe da se, obzirom na to da se radi o nasilju koje je usmjereno prema ženi zato što je žena ili zato što u većoj mjeri utiče na žene nego na muškarce i sputava ih da uživaju u pravima i slobodama na jednakoj osnovi sa muškarcima, krše određene odredbe konvencije bez obzira na to što one implicitno ne pominju nasilje. Komitet u preporuci zaključuje da nisu sve države članice u svojim izvještajima uvezale diskriminaciju prema ženama, rodno zasnovano nasilje i kršenja ljudskih prava i osnovnih sloboda, te da potpuna primjena konvencije zahtijeva od država da preduzmu mjere na eliminisanju svih oblika nasilja protiv žena. Za problem nasilja prema ženama posebno su značajni članovi 8 i 9 pomenute preporuke. Ovi članovi

predviđaju odgovornost države za radnje preduzete od fizičkih osoba. Naime, članom 8 je potcrtano da se konvencija primjenjuje na nasilja počinjena od službenih lica, te da se takvim radnjama krši obaveza države prema međunarodnim ljudskim pravima i prema drugim konvencijama, a ne samo CEDAW Konvenciji. Članom 9 ove preporuke ova odgovornost se proširuje, njime se ističe da diskriminacija nije ograničena samo na radnje izvršene od strane ili u ime Vlade, već i od strane privatnih počinilaca jer je država, prema opštim pravilima međunarodnog prava i konvencijama o ljudskim pravima, odgovorna za radnje pojedinaca ukoliko je propustila da djeluje sa dužnom pažnjom kako bi spriječila kršenje prava ili da istraži i kazni radnje nasilja, te omogući nadoknadu štete žrtvi. Opšta preporuka 19 u članu 23 navodi da je nasilje u porodici jedan od najpodmuklijih oblika nasilja nad ženama, da preovlađuje u svim društvima, te da su u okviru porodičnih odnosa žene svih starosnih doba žrtve svih oblika nasilja, uključujući premlaćivanje, silovanje i druge oblike seksualnog napastvovanja, mentalno nasilje i druge oblike nasilja, što dodatno podstiču tradicionalni načini razmišljanja. Nedostatak ekonomske nezavisnosti prisiljava mnoge žene da ostanu u vezama zasnovanim na nasilju. Ukoliko muškarac ukine ženi pravo na izvršavanje porodičnih obaveza, i to može da bude oblik nasilja i prisile. Ovakvi oblici nasilja ugrožavaju zdravlje žena i umanjuju im mogućnosti da učestvuju u porodičnom i javnom životu na ravnopravnim osnovama. Države potpisnice članom 24, stav t, upućuju na preduzimanje svih zakonskih i drugih mjera koje su neophodne za obezbjeđivanje djelotvorne zaštite žena od nasilja zasnovanog na razlici polova, uključujući između ostalog: djelotvorne zakonske mjere, uključujući kaznene mjere, mjere pomoći i obeštećenje, kako bi žene bile zaštićene od svih oblika nasilja, uključujući nasilje i zlostavljanje u porodici, seksualno napastvovanje i seksualno uznemiravanje na javnom mestu (tačka i), preventivne mjere, uključujući programe obrazovanja i informisanja javnosti koji će promijeniti stavove prema ulozi i položaju muškaraca i žena (tačka ii) i mjere zaštite, uključujući utočišta, pružanje savjeta, službe rehabilitacije i podrške ženama žrtvama ili potencijalnim žrtvama nasilja (tačka iii).

Iako se ovim ne iscrpljuje sadržaj Opšte preporuke broj 19, može se reći da je njen značaj premašio njen status komentara na konvenciju, ona je bila osnova za donošenje Deklaracije o eliminaciji nasilja nad ženama 1993. godine (Merry, 2006: 76) i jasno ukazala na odgovornost država za sve oblike rodno zasnovanog nasilja.

1.1.1.2. Deklaracija o eliminaciji nasilja prema ženama

Deklaracija o eliminaciji nasilja prema ženama Ujedinjenih nacija već u samom nazivu imenuje nasilje kao ono koje je usmjereno prema ženama. Prema definiciji iz člana 1 ove deklaracije koju su Ujedinjene nacije usvojile 1993. godine, nasilje prema ženama se opisuje kao bilo koje djelo rodno zasnovanog nasilja koje rezultira, ili može da ima za rezultat fizičku, seksualnu ili psihičku štetu ili patnju žena, uključujući prijetnje takvim djelima, ograničenje ili proizvoljno lišavanje slobode žena, bez obzira da li proizlazi iz javnog ili privatnog života. Članom 2, kao oblici nasilja izdvajaju se, uz napomenu da se ne ograničavaju samo na njih: fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje se javlja u porodici, uključujući batinanje, seksualnu zloupotrebu ženske djece u domaćinstvu, nasilje vezano za miraz, bračno silovanje, žensko genitalno sakaćenje i druge tradicionalne prakse štetne za žene, nebračno nasilje i nasilje povezano sa eksploatacijom (tačka a); fizičko, seksualno i psihološko nasilje koje se dešava u okvirima opšte zajednice, uključujući silovanje, seksualnu zloupotrebu, seksualno iznuđivanje i ponižavajući rad, u obrazovnim ustanovama i na drugim mestima, promet ženama i prisilnu prostituciju (tačka b) i fizičko, seksualno i psihološko nasilje učinjeno ili oprošteno od strane države, ma gdje da se desilo (tačka c).

U tekstu preambule Deklaracije, Ujedinjene nacije priznajuda nasilje prema ženama predstavlja manifestaciju istorijski nejednakih odnosa moći između muškaraca i žena, što je vodilo u dominaciju nad i diskriminaciju prema ženama od strane muškaraca i sprečavanju njihovog punog razvitka, te da je nasilje prema ženama jedan od suštinskih društvenih mehanizama koji žene prinudno stavlja u podređen položaj u poređenju sa muškarcima. Kao uzroke nasilja prema ženama Deklaracija prepoznaje društvenu toleranciju prema nasilju prema ženama, posebno izdvajajući običajna, tradicijska, religijska i druga mišljenja (član 4, stav 1) i u tom smislu preporučuje državama da usvoje odgovarajuće mjere, posebno u oblasti obrazovanja, radi promjene društvenih i kulturnih modela ponašanja muškaraca i žena radi eliminacije predrasuda, običaja i svih drugih praksi baziranih na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kog od polova kao i na stereotipnim ulogama muškaraca i žena (član 4, stav 1, tačka j). Kako bi se nasilje prema ženama zaustavilo, Deklaracija predlaže državama da provedu čitav niz aktivnosti, prije svega, da osude nasilje prema ženama ne pozivajući se pri tom ni na kakve običaje, tradiciju, religijska ili druga mišljenja da bi izbjegle svoje obaveze u pogledu njegove

eliminacije. Državama se predlaže da primijene, bez odlaganja, sva odgovarajuća sredstva u politici eliminacije nasilja prema ženama, uključujući i podršku koja će omogućiti da žene podvrgnute nasilju, a gde je to potrebno i njihova djeca, imaju specijalističku njegu, kao što je rehabilitacija, pomoć u njezi djece i njihovom izdržavanju, tretmane, savjetovanje, zdravstvene i socijalne usluge, pogodnosti i programe, kao i pomoćne strukture i sve druge odgovarajuće mjere kako bi se unaprijedila njihova sigurnost i fizička i psihološka rehabilitacija (član 4, stav 1 tačka g). Definiciju nasilja prema ženama, kako je prepoznata ovom Deklaracijom, uz dodatak ekonomskog nasilja kao oblika na koji se nasilje prema ženama može manifestovati, preuzeli su brojni međunarodni i regionalni dokumenti koji se bave nasiljem prema ženama.

1.1.1.3. Pekinška deklaracija sa Platformom za akciju

Pekinška deklaracija sa Platformom za akciju je rezultat rada Četvrte svjetske konferencije o ženama koja je održana u septembru 1995. godine. Ovo je prva globalna konferencija žena koja je posvetila pažnju nasilju protiv žena, ujedno i prva nakon usvajanja Deklaracije o eliminisanju nasilja nad ženama. Oblast nasilja protiv žena izdvojena je među dvanaest oblasti koje su označene kao oblasti koje zahtijevaju posebnu pažnju kada su u pitanju ženska ljudska prava. Pekinška deklaracija pod nasiljem prema ženama podrazumijeva svaki akt nasilja zasnovan na polnim razlikama koji dovodi, ili će vjerovatno dovesti, do psihičkog, fizičkog ili polnog ugrožavanja ili patnje žena, uključujući i prijetnje takvim aktima, prisilu ili samovoljno oduzimanje slobode, bilo da se to dešava u javnom ili privatnom životu. Shodno tome, u članu 113 se navodi da nasilje nad ženama obuhvata, ali se ne ograničava, na sljedeće:fizičko, seksualno i psihološko nasilje do kog dolazi u porodici, uključujući tuču, seksualno zlostavljanje ženske djece u domaćinstvu, nasilje u vezi sa mirazom, bračno silovanje, odsijecanje ženskih genitalija i druge tradicionalne postupke koji škode ženama, nasilje koje ne dolazi od bračnog druga i nasilje u vezi sa eksploatacijom (tačka a);fizičko, seksualno i psihološko nasilje do kog dolazi u široj zajednici, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno maltretiranje i zaplašivanje na poslu, u obrazovnim institucijama i na drugim mjestima, trgovanje ženama i prisilnu prostituciju (tačka b) i fizičko, seksualno i psihološko nasilje počinjeno ili prećutno odobravano od strane države, gdje god da do njega dolazi (c).

Pekinška Platforma za akciju prepoznaje, i kao uzrok nasilja navodi, nejednak odnos snaga između muškaraca i žena, koji su doveli do dominacije i diskriminacije nad ženama od strane muškaraca i do sprečavanja potpunog napretka žena. Nasilje nad ženama tokom njihovog životnog ciklusa proizlazi iz kulturnih uzoraka ponašanja, štetnih posljedica određenih tradicionalnih i uobičajenih postupaka i ekstremizama u vezi sa rasom, polom, jezikom ili religijom, koji obnavljaju niži status, a koji su se primjenjivali na ženu u porodici, na radnom mjestu, u zajednici i društvu. Pekinška Platforma izdvaja, kao faktore koji doprinose opstajanju nasilja protiv žena, društvene pritiske, posebno sramotu od objavljivanja pojedinih djela koja su počinjena nad ženama, čemu doprinosi nedostatak pristupa žena pravnim informacijama, pomoći i zaštiti, ali i nedostatak zakona kojima bi se efikasno zabranilo nasilje protiv žena i neuspjeh u reformi postojećih zakona, te neadekvatni napori od strane javnih organa vlasti na unapređenju svijesti i sprovođenju postojećih zakona, te odsustvo obrazovnih i drugih sredstava za rješavanje uzroka i posljedica nasilja. Medijske slike nasilja nad ženama, posebno one koje prikazuju silovanje ili polno ropstvo, kao i korišćenje žena i djevojaka kao seksualnih objekata, uključujući pornografiju, također su prepoznate kao faktor koji doprinosi opstajanju nasilja prema ženama (član 118). Značaj Pekinške deklaracije i Platforme za akciju je u tome što je ona politički dokument koji, osim deklarativnog prepoznavanja i priznavanja prava, između ostalog, i na život slobodan od nasilja, postavlja ciljeve i razvija aktivnosti kojima će se ti ciljevi dostići. Određuje i širok krug subjekata kojima daje u nadležnost izvršavanje konkretnih aktivnosti. Između ostalih, odgovornima za sprovođenje različitih aktivnosti nalazi vlade, lokalne organe vlasti, organizacije u okviru zajednice, nevladine organizacije, obrazovne institucije, javni i privatni sektor, posebno preduzeća, masovne medije, poslodavce, sindikate, zajednice, omladinske organizacije, generalnog sekretara Ujedinjenih nacija, međunarodne organizacije, regionalne organizacije, istraživačke institucije. Tako je u dijelu koji se odnosi na podršku žrtvama nasilja postavljen, između ostalih, i zadatak da se obezbijedi solidno finansiran smještaj i pomoć ženama i ženskoj djeci koje su bile izložene nasilju, kao i medicinske, psihološke i druge usluge savjetovanja i besplatna ili jeftina pravna pomoć, po potrebi, kao i odgovarajuća pomoć da pronađu sredstva za izdržavanje (član 125, stav 1, tačka a). Ovaj pristup je u skladu sa teorijskim stavovima o rodno zasnovanom nasilju koji ukazuju na potrebu multisektoralnog pristupa rješavanju problema nasilja prema ženama. Pekinška platforma

je ovu potrebu prepoznala, ali, nažalost, ciljevi koje je zacrtala su dugoročni. Gledano sa distance od preko petnaest godina i imajući na umu da je proces eliminacije nasilja prema ženama tek započeo, može se reći da je strateški plan razvijen Pekinškom Platformom za akciju i dalje aktuelan i da može poslužiti kao okvir za uspostavljanje nacionalnih planova akcija državama koje se zaista žele posvetiti borbi protiv ovog problema.

1.1.1.4. Preporuka Rec (2002)5 Komiteta ministara Savjeta Evrope za zaštitu žena od nasilja

Preporuka Rec (2002)5 Komiteta ministara Savjeta Evrope za zaštitu žena od nasilja usvojena je na 794. sastanku ministarskih izaslanika, 30. aprila 2002. godine. Ova preporuka sastoji se od preambule i devet članova. Sastavni dio preporuke čine obiman dodatak od 86 članova i sveobuhvatan memorandumom sa objašnjenjima koji broji 105 članova. Preambulom preporuke Komitet ministara, između ostalog, ponavlja da je nasilje prema ženama rezultat nejednakosti moći između muškaraca i žena koji vodi ka ozbiljnoj diskriminaciji protiv ženskog pola, unutar društva i porodice i da nasilje krši, oštećuje i ukida uživanje žena u ljudskim pravima i temeljnim slobodama, čime se prihvataju standardi postavljeni dokumentima Ujedinjenih nacija. Nasilje prema ženama se imenuje kao takvo, što je vidljivo iz naziva preporuke, a definiše se kao svako djelo nasilja temeljeno na rodnoj/polnoj osnovi, koje rezultira, ili bi moglo rezultirati u fizičkoj, seksualnoj ili psihološkoj povredi ili patnji žena, uključujući prijetnje takvim djelima, prisiljavanje ili oduzimanje slobode, bez obzira događa li se to u javnom ili u privatnom životu. Ovo, slijedom člana 1 Preporuke uključuje, ali nije limitirano, na sljedeće: nasilje koje se događa u porodici ili domaćinstvu, uključujući fizičku i mentalnu agresiju, emocionalno i psihološko zlostavljanje, silovanje i seksualno zlostavljanje, incest, silovanje među supružnicima, stalnim ili povremenim partnerima i ukućanima, zločine počinjene u ime časti, ženska genitalna i seksualna mutilacija i ostali tradicionalni običaji štetni za žene, kao što su prisilni brakovi (tačka a), nasilje koje se događa u zajednici, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje, seksualno maltretiranje i zastrašivanje na poslu, u institucijama i drugdje, trgovina ženama u svrhu seksualnog iskorišćavanja, ekonomskog iskorišćavanja i seks turizma (tačka b), nasilje počinjeno ili odobreno od strane države ili njenih predstavnika/službenika (tačka c) i kršenje ljudskih prava žena u situacijama ratnog konflikta, posebno uzimanje za taoce, progon, sistemsko silovanje,

seksualno ropstvo, prisilna trudnoća, te trgovina u svrhu seksualne i ekonomske eksploatacije (tačka d).

Razlog za donošenje Preporuke (2002)5 je potreba za uvođenjem sveobuhvatnog sistema kojim bi se suprotstavilo mnogostrukim oblicima nasilja prema ženama kao sredstva za uklanjanje prepreka građanskoj sigurnosti i demokratiji u Evropi. Preporukom se konstatuje da se širom Evrope države različito odnose prema nasilju prema ženama, da se još uvijek dešava da nasilje izvršeno prema ženi bude oprošteno, pa čak i u onim državama koje imaju posebne zakone o eliminisanju nasilja prema ženama, te da je to posebno slučaj sa nasiljem prema ženama u porodici koje se često zanemaruje i ne doživljava kao problem za koji bi država trebala intervenisati.

Preporuka sadrži listu mjera koje državama članicama mogu pomoći kako bi zaštitile žrtve i spriječile nasilje prema njima. Posebno su izdvojene dodatne mjere koje se odnose na nasilje u porodici prema kojima bi zemlje članice trebalo da: klasifikuju sve oblike nasilja u porodici kao krivično djelo (član 55), revidiraju i/ili povećaju kazne, gdje je potrebno, za namjerno nanesene teške tjelesne povrede u porodici, o kom god se članu porodice radi (član 56), isključe nevjerstvo kao izgovor za nasilje u porodici (član 57), i, između ostalog, razmotre mogućnosti za preduzimanje mjera kojima bi, u skladu sa članom 58, omogućili policiji da uđe u prostor u kom je osoba koja je u opasnosti, uhapsi počinitelja i osigura da se on ili ona pojavi pred sudom (tačka a), omogućili sudstvu da usvoji, kao mjeru zaštite žrtve, zabranu kontaktiranja, komuniciranja sa žrtvom ili prilaženja žrtvi od strane počinioca, kao i stanovanje ili ulazak u određena područja (tačka b), ustanovili obavezni protokol za djelovanje kako bi policija, medicinska i socijalna služba pratili isti postupak (tačka c), promovisali proaktivne službe za zaštitu žrtava koje kontaktiraju žrtvu čim je podnesena prijava policiji (tačka d), osigurali nesmetanu saradnju između svih relevantnih institucija, kao što su policija, sudovi i službe za zaštitu žrtava, kako bi omogućili žrtvi da preduzme sve relevantne pravne i praktične mjere za primanje pomoći tokom određenog vremenskog roka i bez neželjenog kontakta sa zlostavljačem (tačka e) i kaznili sva kršenja mjera nametnutih zlostavljaču od strane zakonskih tijela (tačka f). Ove mjere predstavljaju standard kojim bi se države članice Savjeta Evrope trebale rukovoditi svojim politikama za suptrotstavljanje nasilju u porodici.

1.1.1.5. Konvencija Savjeta Evrope o prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama (protiv žena) i domaćeg nasilja

Konvenciju Savjeta Evrope o prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama (protiv žena) i domaćeg nasilja iz 2011. godine,usvojio je 7. aprila Komitet ministara Savjeta Evrope kao prvi pravno obavezujući dokument na nivou ove organizacije. Svrha Konvencije je, između ostalog, zaštita žena od svih oblika nasilja i prevencija, kažnjavanje i eliminacija nasilja prema ženama i domaćeg nasilja (član 1, stav 1). U članu 2 se navodi da se Konvencija odnosi na sve oblike nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici, koji disproporcionalno povređuju žene (stav 1), a države članice se ohrabruju da primjenjuju konvenciju na sve žrtve nasilja u porodici (stav 2). Konvencija definiše nasilje prema ženama povredom ljudskih prava i oblikom diskriminacije žena i precizira da su to sva djela rodno zasnovanog nasilja koja imaju za posljedicu, ili je vjerovatno da će dovesti do fizičke, psihičke, seksualne ili ekonomske štete ili patnje žena, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisilu ili samovoljno uskraćivanje slobode, bez obzira da li se dešavaju u javnom ili privatnom životu (član 3, stav a). Pod nasiljem u porodici, u smislu Konvencije, smatra se svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu, odnosno, između bivših ili sadašnjih supružnika, odnosno partnera, nezavisno od toga da li počinilac dijeli ili je dijelio domaćinstvo sa žrtvom (stav b). Konvencijom se pod pojmom „rod“ razumijevaju društveno određene uloge, ponašanja, aktivnosti i atributi koje dato društvo smatra prikladnim za žene i muškarce (stav c), a pod „rodno zasnovanim nasiljem prema ženama“ nasilje koje je usmjereno na ženu zato što je žena ili nasilje koje nesrazmjerno pogađa žene (stav d). Žrtvom se smatra svako lice koje je izloženo nasilju prema ženama ili nasilju u porodici (stav e), a stav f člana 3 jasno ukazuje da pojam “žena” uključuje i djevojčice ispod 18 godina starosti.

Dio koji se odnosi na zašitu žrtava sadržan je u članovima od 18 do 29 Konvencije, koji predviđaju opšte i specijalizovane mjere podrške žrtvama. Članom 18 države članice se obavezuju na preduzimanje neophodnih zakonskih ili drugih mjera zaštite svih žrtava od daljeg nasilja (stav 1), pri čemu pružanje usluga ne smije biti uslovljeno spremnošću žrtve da prijavi ili svjedoči protiv bilo kojeg počinioca (stav 3). Države se obavezuju da mjere koje preduzimaju budu zasnovane na razumijevanju nasilja prema ženama i domaćeg nasilja iz rodne perspektive i da su usmjerene na ljudska prava i bezbjednost žrtve; da su zasnovane na integrisanom pristupu koji uzima u obzir odnos između žrtava,

počinilaca, djece i njihovog šireg okruženja; da izbjegavaju sekundarnu viktimizaciju; da imaju za cilj osnaživanje i ekonomsku nezavisnost žena žrtava nasilja; da različite službe za zaštitu i podršku žrtava budu u istim prostorijama; da odgovaraju na specifične potrebe ugroženih osoba, uključujući i djecu žrtve i da su im dostupne (stav 3).

Konvencijom se države obavezuju da obezbijede da nadležni organi unutrašnjih poslova odgovore na sve vidove nasilja i da odmah i na odgovarajući način ponude odgovarajuću i neposrednu zaštitu žrtava (član 50 stav 1), te da imaju mandat da, kao hitne mjere zaštite, u situacijama neposredne opasnosti, počiniocu nasilja u porodici izdaju nalog da napusti mjesto stanovanja na dovoljan vremenski period i da mu zabrane da uđe u stan ili stupi u kontakt sa žrtvom ili ugroženom osobom (član 52). Osim hitnih mjera zaštite, konvencija propisuje i mjere zabrane prilaska, odnosno mjere zaštite koje moraju biti na raspolaganju žrtvama, koje ne opterećuju žrtvu finansijski, koje su dostupne bez obzira na druge sudske postupke, ali se kasnije u njih mogu uvesti, koje se izriču na određeni period, odnosno, traju dok se ne izmijene ili ukinu, a kršenje mjera povlači sankcije koje moraju biti djelotvorne, srazmjerne i koje odvraćaju od vršenja djela (član 53, stav 2 i 3).

Članom 22 države se obavezuju da obezbijede specijalizovane usluge podrške žrtvama i njihovoj djeci, između ostalog, skloništa (član 23) i besplatne cjelodnevne telefonske linije za pomoć (član 24). Članom 57 države su obavezne da, u skladu sa svojim nacionalnim zakonima, obezbijede žrtvi besplatnu pravnu pomoć. Konvencijom se naglašava da nije dovoljno uspostaviti mjere zaštite žrtava i organizovati rad servisa, jednako je važno obezbijediti da su žrtve informisane o pravima koja imaju i kako i gdje mogu dobiti pomoć.

Kao što je ranije pomenuto, Konvencija još nije stupila na snagu. Otvorena je za potpisivanje 11. maja 2011. godine.[8] Konvencija će stupiti na snagu nakon što je ratifikuje[9] 10 država, od kojih najmanje 8 država članica Savjeta Evrope, prvog dana

---

[8] Do sredine jula 2012. godine potpisalo ju je 20 država: Turska, Švedska, Španija, Slovačka, Portugal, Crna Gora, Njemačka, Mađarska, Luksemburg, Island, Grčka, Francuska i Austrija su potpisale Konvenciju 11. maja 2011. godine, Poljska i Norveška 07. jula 2011. godine, Makedonija 08. jula 2011. godine, Slovenija 08. septembra 2011. godine, Albanija 19. decembra 2011. godine, Srbija 04. aprila 2012. godine i Velika Britanija 08. juna 2012. odine. Hrvatska i Bosna i Hercegovina još uvijek nisu potpisale Konvenciju, ali je taj proces u toku.

[9] Do sredine jula 2012. godine jedina država koja je ratifikovala Konvenciju je Turska (14. marta 2012. godine).

mjeseca po isteku 3 mjeseca od dana posljednje ratifikacije (član 75 stav 5). Tekst Konvencije prati obrazloženje u vidu komentara na pojedine članove čiji je značaj neprocjenjiv, posebno sa stanovišta daljeg razvijanja pravnog i političkog okvira država članica Savjeta Evrope u pravcu zaštite žena od nasilja u porodici, ali i svih drugih oblika nasilja.

1.1.1.6. Rezolucija Evropskog parlamenta o borbi protiv muškog nasilja prema ženama

Rezoluciju o borbi protiv muškog nasilja prema ženamausvojio je 2. februara 2006. godine Evropski parlament. Ovom rezolucijom usvojena je politika nulte tolerancije prema svim vidovima nasilja prema ženama kojem, prema rezoluciji, nema mjesta u civilizovanom društvu. U preambuli Rezolucije navodi se da je njen primarni fokus na muškom nasilju prema ženama, kao što su to, na primjer, situacije gdje je počinilac muškarac, a žrtva žena koja je imala ili ima vezu sa počiniocem nasilja, budući da ovo nasilje predstavlja predominantnu većinu slučajeva nasilja u bliskim vezama, te da je, iako se mnogo slučajeva ovakvog nasilja događa u kućama, mjesto gdje se nasilje dogodi od sekundarnog značaja (tačka C). Iako je na nivou Evropske unije usvojen veliki broj dokumenata koji se bave nasiljem prema ženama, ovaj je odabran iz nekoliko razloga. Prije svega, što već sam naziv rezolucije vidljivo imenuje ko su žrtve, a ko počinioci nasilja, a zatim što, kako u uvodnom dijelu, tako i u preporukama državama članicama, jasno prepoznaje i artikuliše i potrebe žena žrtava nasilja u porodici, odnosno, žena sa kojima su obavljeni intervjui tokom istraživanja koje je provedeno u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, koje će biti predstavljene u drugom dijelu ovog rada.

U uvodnom dijelu Rezolucije ističe se da se muško nasilje prema ženama najčešće dešava u tajnosti doma, te da se dešava jer nije odgovarajuće društveno sankcionisano usljed duboko ukorijenjenih istorijskih i kulturnih normi koje doprinose legitimaciji muškog nasilja prema ženama (tačka J). Rezolucija prepoznaje i ističe da su žene često finansijski zavisne od muškaraca i da rijetko prijavljuju nasilje, a posebno domaće i seksualno nasilje, usljed tvrdokornog mita koji i dalje preovladava u društvu, po kojem su one krive za nasilje, ili, da se radi o privatnoj stvari, ili, da trpe jer žele da održe vezu i porodicu na okupu, te da nisu sklone prijaviti nasilje jer nemaju dovoljno povjerenja u policiju, pravosudni sistem i centre za socijalni rad (tačka R). Rezolucijom se, između

ostalog, traži od država da preduzmu odgovarajuće mjere i poboljšaju zaštitu i podršku žrtvama i onima koje su pod rizikom da postanu žrtve nasilja prema ženama. Rezolucija, u članu 4, posebno izdvaja važnost da se prepozna značaj podrške žrtvama, bilo ženama ili djeci, kako bi im se pomoglo da postanu finansijski i emotivno nezavisne od počinioca nasilja (tačka d), zatim, da im se obezbijedi sva neophodna podrška, uključujući privremeno stanovanje u slučajevima razdvajanja ili razvoda (član 4 tačka e), da se žene žrtve rodno zasnovanog nasilja tretiraju kao kategorija koja ima prioritet projektima kojima se obezbjeđuju društveni stanovi (tačka f), da se osiguraju solidno finansirana skloništa (tačka g), da se obezbijedi minimalan prihod za žene koje nemaju drugih primanja kako bi se omogućilo da se reintegrišu u društvo, u saradnji sa savjetodavnim centrima (tačka h), da provode posebne programe zapošljavanja kako bi se žrtvama omogućilo da se zaposle i postanu finansijski nezavisne (tačka i), da ispitaju mogućnost osnivanja posebnih ’multiagencijskih’ službi gdje bi žrtve bile u mogućnosti na jednom mjestu kontaktirati sve službe uključene u rješavanje problema, kao što su policija, tužilaštvo, socijalne i zdravstvene usluge (tačka j), osnuju centre za brigu i podršku djeci žena koje su žrtve nasilja (tačka k) i obezbijede socijalnu i psihološku podršku djeci koja su svjedočila nasilju (tačka m).

Rezolucija ne nudi posebnu definiciju nasilja prema ženama već citira definiciju kakva je data u Deklaraciji Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja prema ženama iz 1993. godine. Interesantno je da je ova Rezolucija usvojena prije više od pet godina a da je, u poređenju sa drugim dokumentima, pa čak i onim nedavno usvojenim, terminologija koju koristi vrlo ’hrabra’, da se ne ustručava imenovati problem, identifikovati žrtve i počinioce i ukazati na uzroke i posljedice nasilja prema ženama, te preporučiti državama članicama kako mogu zaustaviti nasilje i zaštititi žrtve. Analiza nacionalnih politika država obuhvaćenih ovim radom, Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, predstavljena u poglavlju 1.3. ovog rada, pokazala je sasvim drugačiji pristup.

1.1.2. Pravni okvir Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine za suprotstavljanje nasilju u porodici

> *Najveća opasnost legislative jesu zakoni koji ne mogu biti provedeni u praksi jer navode na zaključak, obzirom na mali broj predmeta, da nasilje ne postoji. Osim toga dovode i do slabljenja poštovanja zakona i povjerenja u zakone uopšte. (Hagemann White, 2007: 14)*

Nakon što je rodno zasnovano nasilje prema ženama u porodici prepoznato na međunarodnom nivou kao poseban oblik kršenja ženskih ljudskih prava, zemlje članice Ujedinjenih nacija i Savjeta Evrope pristupile su donošenju zakona kako bi sankcionisale ovu vrstu nasilja. Ovaj proces nije mimoišao ni Republiku Srbiju, kao ni susjedne zemlje, Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. U sve tri zemlje paralelno se odvijao proces zakonskih promjena koje su za cilj imale sankcionisanje nasilja u porodici. Sve tri države su ratifikovale Konvenciju o eliminaciji diskriminacije prema ženama i prateći Fakultativni protokol, članice su Ujedinjenih nacija i Savjeta Evrope i čine napore da pristupe Evropskoj uniji. Srbija je potpisala Konvenciju Savjeta Evrope o prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama (protiv žena) i domaćeg nasilja iz 2011. godine, dok je, sredinom jula 2012. godine, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini procedura potpisivanja bila u toku. U sve tri zemlje je proces političkog prepoznavanja nasilja prema ženama bio pod uticajem različitih koncepata o ovom problemu, njegovim uzrocima i mogućim rješenjima.

1.1.2.1. Republika Srbija - pregled zakona u oblasti nasilja u porodici

Nasilje u porodici sve do 2002. godine nije bilo prepoznato ni sankcionisano kao posebna vrsta nasilja u Republici Srbiji. Proces deklarativnog priznavanja prava ženama na život bez nasilja u porodici uslijedio je nakon dugogodišnjeg lobiranja ženskih grupa (Ignjatović, 2011: 10; Konstatinović Vilić; Petrušić, 2007: 11; Petrušić; Konstantinović Vilić, 2010: 18; Glas razlike et al., 2007: 25; Babović et al., 2010: 23).Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije iz 2002. godine[10] po prvi put je sankcionisano nasilje u porodici za čiji je osnovni oblik bilo moguće izreći kaznu zatvora do tri godine (član 118a). Iako je u periodu važenja ovog zakona Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije podnijelo 2.822 krivične prijave u kojima su kao izvršioci navedene osobe muškog pola u 96,9% slučajeva, a kao osobe oštećene ovim djelom osobe ženskog pola u 80,8% slučajeva (Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, 2005: 4), njegovim izmjenama i dopunama iz 2005. godine smanjene su zaprijećene kazne za ovo djelo. Ovo ne samo da oslikava stav države o problemu nasilja prema ženama, već je i u suprotnosti sa međunarodnim standardima koji preporučuju pooštravanje kaznene politike u ovoj oblasti. Svoju zabrinutost smanjivanjem sankcija

[10] „Službeni Glasnik Republike Srbije“ broj 10/02.

iskazao je i Komitet Ujedinjenih nacija za eliminaciju diskriminacije žena u Zaključnim komentarima koje je uputio Srbiji:

> *Pozdravljajući mere koje je država ugovornica preduzela radi borbe protiv nasilja nad ženama, uključujući i svrstavanje nasilja u porodici i silovanja u braku u krivična dela u Krivičnom zakoniku, kao i dostupnost mera zaštite i zabrane pristupa, Komitet izražava zabrinutost zbog rasprostranjenosti nasilja nad ženama i devojčicama. Takođe, Komitet je zabrinut i zbog smanjenja određenih kazni za nasilje u porodici, kao i zbog toga što se na osnovu izmena i dopuna Krivičnog zakonika iz 2005. godine seksualno uznemiravanje više ne smatra krivičnim delom. Komitet izražava zabrinutost zbog ograničenog broja dostupnih podataka u vezi sa nasiljem nad ženama. (2007: 4-5)*

Izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2009. godine[11], u procesu čije pripreme i lobiranja za usvajanje amandmana, između ostalog i u dijelu koji se odnosi na nasilje u porodici, učestvovale ženske grupe (Jovanović et al., 2009: 40-44), kazne za nasilje u porodici, kako za osnovni, tako i kvalifikovane oblike, ipak su povećane (član 194). Ovo djelo svrstano je u okvir krivičnih djela protiv braka i porodice, što upućuje da su društvene vrijednosti koja se njime štite brak i porodica, a ne, na primjer, život i tijelo žrtve nasilja. Krivični zakonik predviđa mogućnost izricanja mjera bezbjednosti i to zabranu približavanja oštećenom na određenu udaljenost, zabranu pristupa u prostor oko mjesta stanovanja ili mjesta rada oštećenog i zabranu daljeg uznemiravanja oštećenog, odnosno dalju komunikaciju sa oštećenim, ako se opravdano može smatrati da bi dalje vršenje takvih radnji učinioca krivičnog djela bilo opasno po oštećenog (član 89a, stav 1). Podaci o broju krivičnih prijava ukazuju ne samo na ozbiljnost problema nasilja u porodici, već potvrđuju da su većinom osobe muškog pola počinioci nasilja u porodici. U toku 2010. godine, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije, ukupno je prijavljeno 2.837 lica za krivično djelo nasilje u porodici (2011: 4). U toku 2009. godine ukupno je prijavljeno 3.384 lica, od toga 8,6% žena i 91,4% muškaraca. Podaci o tome ko su bile osobe oštećene ovim djelom nisu dostupne na zvaničnoj stranici Republičkog zavoda za statistiku (http://webrzs.stat.gov.rs).

---

[11] „Službeni glasnik Republike Srbije“ broj 72/09.

Osim Krivičnog zakonika, nasiljem u porodici bavi se i Porodični zakon Republike Srbije[12] kojim je zabranjeno nasilje u porodici (član 10 stav 1). Svako ima, u skladu sa zakonom, pravo na zaštitu od nasilja u porodici (član 10 stav 2). Ovim zakonom se u članu 197 definiše nasilje u porodici i nabrajaju oblici nasilja u porodici te određuje krug lica koja se smatraju članovima porodice, a članovima 198 do 200 uvode zaštitne mjere od nasilja u porodici koje su privremenog karaktera, mogu se izreći u trajanju od najviše godinu dana, s tim da se mogu produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mjera određena. Član 60 propisuje da sud može donijeti odluku o odvajanju djeteta od roditelja ako postoje razlozi da se roditelj potpuno ili djelimično liši roditeljskog prava ili u slučaju nasilja u porodici (stav 3). Prema članu 61, sud može donijeti odluku o ograničavanju prava djeteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi ako postoje razlozi da se taj roditelj potpuno ili djelimično liši roditeljskog prava ili u slučaju nasilja u porodici (stav 3). Rezultati istraživanja koje je tokom 2009. godine provedeno na području Srbije u postupcima porodičnopravne zaštite od nasilja u porodici na uzorku od ukupno 283 predmeta, potvrđuju da su u 88,2% slučajeva ovi predmeti vođeni radi zaštite od nasilja koje je počinjeno prema osobi ženskog pola (Petrušić; Konstantinović Vilić 2010: 41).

Pored krivičnog i porodičnog zakona, nasilje u porodici prepoznaje i Zakon o ravnopravnosti polova Republike Srbije[13] koji članom 29 propisuje da svi članovi porodice imaju jednako pravo na zaštitu od nasilja u porodici (stav 1). Diskriminacijom se ne smatraju posebne mjere i programi namijenjeni žrtvama nasilja u porodici kojima se obezbjeđuje socijalna, pravna i druga pomoć i naknada, u cilju zaštite od nasilja u porodici i otklanjanja i ublažavanja posljedica nasilja niti mjere koje su ustanovljene radi zbrinjavanja žrtava nasilja, u cilju sprečavanja nasilja i ostvarivanja njihovog prava na život bez nasilja, pri čemu zakon posebno izdvaja sigurne kuće, ali domet ovog stava ostavlja otvorenim (stav 2). Diskriminacijom se ne smatraju ni posebne mjere ni programi namijenjeni izvršiocima nasilja u porodici, u cilju sprečavanja daljeg nasilja (stav 3). Članom 43 ostavlja se mogućnost svakome, čije je pravo ili sloboda povrijeđena zbog pripadnosti polu, pa tako i žrtvama nasilja u porodici, da pokrene sudski postupak pred za to nadležnim sudom i zahtijeva, pored utvrđivanja da je do povrede došlo i zabrane vršenja

---

[12] „Službeni glasnik Republike Srbije“ broj 18/05.
[13] „Službeni glasnik Republike Srbije“ broj 104/09.

radnji od kojih prijeti povreda, i naknadu štete, materijalne i nematerijalne (stav 1 tačka 6). U komentaru Zakona o ravnopravnosti polova ističe se da se “shodno međunarodnim standardima, radi o novčanoj naknadi štete koju je žrtva pretrpela izvršenjem nasilja u porodici, a koju treba da isplati država jer njeni organi nisu delotvorno sprečili izvršenje nasilja” (Pajvančić et al., 2010: 69). Članom 48 Zakona o ravnopravnosti polova tužilac je oslobođen plaćanja prethodnih troškova postupka. Zakon o ravnopravnosti polova definiše nasilje zasnovano na polu kao ponašanje kojim se ugrožava tjelesniintegritet, duševno zdravlje ili spokojstvo, ili nanosi materijalna šteta licu, kao iozbiljna prijetnja takvim ponašanjem, koje sprečava ili ograničava neko lice da uživaprava i slobode na principu ravnopravnosti polova (član 10 stav 1 tačka 5).

U Srbiji ne postoji poseban zakon o zaštiti od nasilja u porodici. Pokrenuta je inicijativa za donošenje posebnog zakona o nasilju u porodici koji će uvesti prekršajnopravnu odgovornost za počinjena djela nasilja u porodici, međutim, to se još nije dogodilo. Razmišljajući o mogućim posljedicama uvođenja prekršajnopravne odgovornosti za djela domaćeg nasilja, Mirjana Tejić ostavlja otvorenim pitanje uticaja takvog rješenja na javnu svijest, posebno na organe koji bi primjenjivali ovaj zakon i ukazuje na mogućnost da bi se uvođenje prekršajnopravne odgovornosti moglo shvatiti kao poruka da se u slučajevima domaćeg nasilja radi o djelima manje društvene opasnosti. Ovu mogućnost potkrepljuje iskustvima zemalja iz okruženja u kojima je uvođenje prekršajnopravne odgovornosti dovelo do situacije da policija izbjegava podnošenje krivičnih prijava i umjesto njih u većini slučajeva podnosi prekršajne prijave (Tejić, 2007: 111). Takav stav potkrepljuju i rezultati istraživanja koje su analizom sudskih presuda sprovele Slobodanka Kostantinović Vilić i Nevena Petrušić, na osnovu kojih su utvrdile da "sudije imaju nedopustivo visok prag tolerancije na nasilje u porodici i da ne sagledavaju u potpunosti njegovu društvenu opasnost" (Konstantinović Vilić; Petrušić, 2007: 59). Ovo potvrđuju i rezultati drugih istraživanja koja primjećuju da sudije imaju osuđujući stav prema žrtvama. Zabilježeni su slučajevi u kojima su sudije direktno okrivljavale žrtve da su prouzrokovale nasilje (Beogradski centar za ljudska prava, 2008: 306). Sličan odnos prema ženama žrtvama nasilja imaju i predstavnici drugih institucija. Prilikom intervenisanja u slučajevima domaćeg nasilja policija u Srbiji pravi razliku, smatrajući ova djela manje opasnim, a tužilaštva odustaju od gonjenja u cilju zaštite porodice, najčešće usljed nedostatka dokaza, pri čemu je odbijanje žrtve da svjedoči (Konstantinović Vilić;

Petrušić, 2007: 21-23; 64) gotovo univerzalni razlog kojeg navode tužilaštava, ali i policija. Žrtve nasilja, s druge strane, iskazuju nezadovoljstvo postupanjem institucija, smatraju da intervencija predstavnika institucija sa kojima su dolazile u kontakt, policije, tužilaštva i suda, nije bila adekvatna i da nije zaustavila nasilje (Konstantinović Vilić; Petrušić, 2007: 44-5).

Osim pomentih zakona, važno je pomenuti i Zakon o prekršajima Republike Srbije[14] koji predviđa mogućnost izricanja zaštitnih mjera, među kojima i mjeru zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mjestu izvršenja prekršaja, kako bi se spriječio učinioc da ponovi prekršaj ili da nastavi da ugrožava oštećenog (član 54 stav 1). Posebno se izdvaja i naglašava da izrečena mjera zabrane pristupa oštećenom uključuje i mjeru zabrane pristupa zajedničkom stanu ili domaćinstvu u periodu za koji važi zabrana (stav 4), kao i da se o odluci suda kojom se izriče zaštitna mjera obavještava i centar za socijalni rad, ukoliko se odnosi na zabranu pristupa djeci ili bračnom drugu (stav 6).

Još jedan zakon, kojim nigdje nije imenovano djelo nasilja u porodici, ali se u praksi imenuje prekršajem sa elementom nasilja u porodici, jeste Zakon o javnom redu i miru.[15] Ovim zakonom se predviđa novčano kažnjavanje ili kazna zatvora do 20 dana za one koji svađom ili vikom remete javni red i mir ili ugrožavaju bezbjednost građana (član 6 stav 1), do 30 dana za one koji ugrožavaju sigurnost drugog lica prijetnjom da će napasti na život ili tijelo tog ili njemu bliskog lica (stav 2), i do 60 dana ukoliko vrijeđanjem ili zloupotrebom drugog, vršenjem nasilja nad drugim, izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj, ugrožavaju spokojstvo građana ili remete javni red i mir (stav 3).

Neusaglašenost zakona koji prepoznaju nasilje u porodici i potrebu za njihove izmjene i dopune u pravcu, između ostalog, jedinstvenog određivanja članova porodice u zakonima koji se bave ovim problemom[16], hitnost u postupanju i proširivanje zaštitnih

---

[14] „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 101/2005, 116/2008 i 111/2009.

[15] „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 i 85/05.

[16] Krug lica koja, u smislu Krivičnog zakonika, čine porodicu jesu supružnici, njihova djeca, preci supružnika u pravoj liniji krvnog srodstva, vanbračni partneri i njihova djeca, usvojilac i usvojenik, hranilac i hranjenik, brača i sestrem njihovi supružnici i djeca, bivši supružnici i njihova djeca, i roditelji bivših supružnika, ako žive u zajedničkom domaćinstvu, kao i lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete na putu da bude rođeno iako nikada nisu živjela u zajedničkom porodičnom domaćinstvu (član 112 tačka 28). Prema članu 197 stav 3 Porodičnog zakona članove porodice čine supružnici ili bivši supružnici, djeca, roditelji i ostali krvni srodnici, te lica u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu, odnosno lica koja vezuje hraniteljstvo, lica koja žive ili su živjela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračni

mjera, prepoznati su i u zvaničnim državnim dokumentima. Pregled zakonske regulative upućuje na zaključak da u Republici Srbiji postoje mehanizmi za zaštitu žrtava i kažnjavanje počinioca nasilja u porodici.

1.1.2.2. Republika Hrvatska – pregled zakona u oblasti nasilja u porodici / obitelji

Kreiranju zakonodavstva u oblasti nasilja u porodici Hrvatska je pristupila nešto ranije nego Srbija i Bosna i Hercegovina. Prvi zakon koji je zabranio nasilje u porodici, odnosno nasilničko ponašanje bračnog druga ili kojeg punoljetnog člana porodice i predvidio kaznu do 30 dana zatvora za takvo ponašanje, bio je Obiteljski zakon[17] iz 1998. godine. Zakonom o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Republike Hrvatske[18] iz 2000. godine, članom 215 a, inkriminisano je nasilničko ponašanje u obitelji za koje je zaprijećena kazna od tri mjeseca do tri godine. Kao i u Republici Srbiji, i u hrvatskom Zakonu je ovo djelo svrstano u grupu djela kojima se štite brak i porodica. Članovima porodice, u smislu člana 89 stav 30 ovoga Zakona, smatrali su se se bračni i izvanbračni drug, bivši bračni i izvanbračni drug, rođak po krvi u ravnoj lozi, posvojitelj i posvojenik, rođak u pobočnoj liniji do trećeg stupnja zaključno i srodnik po tazbini do drugoga stupnja zaključno, a žive u zajedničkom kućanstvu. Izmjenama Kaznenog zakona[19] iz 2006. godine brisane su riječi ‘a žive u zajedničkom kućanstvu’ te je na ovaj način djelo obiteljskog nasilja prošireno i na srodnika koji nije član kućanstva žrtve nasilja. Kaznenim zakonom je predviđeno da se počiniocu nasilja uz uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom može izreći zaštitna mjera psihosocijalnog tretmana, a uvedena je i mjera opreza kojom se osobi za koju postoji osnovana sumnja da je počinila neko od djela nasilja u porodici može izreći zabrana približavanja ili kontaktiranja ili održavanja veze sa određenom osobom. Kao i u Srbiji, i u Hrvatskoj je proces priznavanja prava ženama na život bez nasilja u porodici uslijedio nakon dugogodišnjeg lobiranja ženskih grupa (Mamula, 2010: 6, Bego et al., 2008: 93; Hasibović; Nickel, 2008: 6).

---

partneri ili bivši vanbračni partneri, te lica koja su međusobno bila ili su još uvijek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno lica koja imaju zajedničko dijete ili je dijete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živjela u istom porodičnom domaćinstvu (t. 1-5)

17 „Narodne novine“, Službeni list Republike Hrvatske broj 162/98.

18 „Narodne novine“, Službeni list Republike Hrvatske broj 129/00.

19 „Narodne novine“, Službeni list Republike Hrvatske broj 71/06.

Hrvatska ima i poseban Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji[20]koji je usvojen 2003. godine, 'zamijenjen' je Zakonom[21] usvojenim 2009. godine. Kao razlozi koji su opredijelili Vladu da predloži 'novi' zakon, u Nacionalnoj strategiji za zaštitu od nasilja u obitelji navodi se „potreba učinkovitije zaštite članova obitelji te prigovori javnosti uslijed nemogućnosti provođenja nekih odredbi Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji koje nisu bile dobro normirane, a posebice radi usklađivanja Zakona sa međunarodnim smjernicama i naputcima Europske unije" (2011: 4). Ovim zakonom proširena je definicija porodice u odnosu na zakon iz 2003 godine,[22] koja sada uključuje bivše bračne i izvanbračne partnere, djecu svakog od njih i njihovu zajedničku djecu, ukoliko su nakon prekida bračne ili izvanbračne zajednice povod predmetnog sukoba bili bivši bračni ili izvanbračni odnosi. Zakonom je povećana prekršajna sankcija za osnovni oblik djela na najmanje 1000 kuna ili kaznu zatvora do 90 dana. Ono što je posebno interesantno jeste da su članom 10, stav 2, kao prekršajnopravne sankcije za zaštitu od nasilja u porodici, između ostalih, prepoznate i zaštitne mjere, iz čega proizilazi da se iste ne smatraju mjerama zaštite žrtve već sankcijama koje se mogu izreći počiniocu, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima za zaštitu žena od nasilja u porodici.

Za razliku od Srbije i Bosne i Hercegovine, hrvatski Zakon o ravnopravnosti spolova[23] ne sadrži posebne odredbe o nasilju u porodici.

Na obim problema nasilja u porodici ukazuju podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, navedeni u Nacionalnoj strategiji za zaštitu od nasilja u obitelji, koji govore o zabilježenom stanju, kretanju i obilježjima slučajeva nasilja u porodici. Ovim podacima navodi se da je u toku 2010. godine policija je prekršajno prijavila 7.945 počinitelja(što je za 130 više nego u istom periodu 2009. godine), kojim je oštećeno je ukupno 9.674 osoba. Promatrajući odnos žrtve i počinica, odnosno njihov partnerski odnos, u 3.264 slučajeva počinioci supruzi, što izraženo u postocima iznosi

---

[20] „Narodne novine", Službeni list Republike Hrvatske broj 116/03.

[21] „Narodne novine", Službeni list Republike Hrvatske br. 137/09,14/10 i 60/10.

[22] Zakonom o zaštiti od nasilja iz 2003. godine članovima porodice smatrali su se: muž i žena u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici, srodnici po krvi u ravnoj lozi bez ograničenja, srodnici po krvi u pobočnoj lozi zaključno s četvrtim stupnjem, srodnici po tazbini zaključno s drugim stupnjem, osobe koje su živjele zajedno u obiteljskoj ili izvanbračnoj zajednici i njihova djeca, te osobe koje imaju zajedničku djecu, posvojitelj i posvojenik, skrbnik i štićenik (član 3).

[23] „Narodne novine", Službeni list Republike Hrvatske broj 82/08.

33,74% (2.702 ili 27,93% supruzi u braku te 562 ili 5,81% supruzi u izvanbračnoj zajednici). Slijede supruge u 523 (5,41%) slučajeva, bivši supruzi u 302 (3,12%) slučajeva, izvanbračne supruge u 176 (1,82%) te bivše supruge u 72 (0,74%) slučaja. Podaci o počinjenim krivičnim djelima i prijavama koje je policija predala u toku prvog polugodišta 2010. godine, pokazuju slično stanje. Ukupno je zbog počinjena 473 krivična djela (što je za 43 manje nego u istom periodu 2009. godine), prijavljeno 390 počinioca (u prvih šest mjeseci 2009. prijavljeno je 527 počinioca), oštećena je 501 osoba, od kojih su 403 (80,44%) osobe ženskog pola (djevojčice u 18 slučajeva, maloljetnice u 14 te odrasle žene u 371 slučaju). U najvećem broju slučajeva (259) počinioci nasilja su supruzi, što u postotcima iznosi 51,70% (u 217 slučajeva ili 43,32% supruzi u braku te u 42 slučaja ili 8,38% vanbračni supruzi). Brojčano slijede bivši supruzi u 32 (6,38%) slučaja, supruge u 14 (2,79%) te vanbračne supruge u 4 (0,80%) slučajeva (2011: 6 -7). U poređenju sa podacima koji se dostupni u Srbiji i Bosni i Hercegovini, a koji su vrlo oskudni i, u pravilu, nisu razvrstani po polu i uzrastu i ne daju informaciju o broju odraslih, žena, djece i muškaraca koji su oštećeni/e pojedinim krivičnim djelima, pa tako ni nasiljem u porodici, kao ni informaciju o međusobnoj vezi počinioca i oštećene osobe, može se zaključiti da podaci kakvi su dostupni u Hrvatskoj odaju utisak preciznosti i potpunosti.

Najčešća primjedba koja se odnosi na zakonsku regulativu u Hrvatskoj, kao i u dijelu Bosne i Hercegovine, je da zakonima nisu jasno određena bitna obilježja prema kojima se prekršaj razlikuje od krivičnog djela, pa se postavlja pitanje kojim se kriterijumima policija rukovodi prilikom donošenja odluke kada će pokrenutu krivični, a kada prekršajni postupak (Sučević, 2003: 63; Risser; Tanay, 2010: 3).Žrtve i dalje ne prijavljuju nasilje zbog čitavog niza razloga, od straha od počinitelja, straha od reakcija porodice i bližnjih, do straha i nepovjerenja prema institucijama. Žrtve su iskazale da je jedan od razloga zbog kojeg se ne odlučuju prijaviti počinioca nasilja i „strah od duljine samog sudskog procesa, kao i niska razina uvjerenja da će nasilnik biti primjereno kažnjen“ (Mamula, 2010: 8). Nadalje, „nekoliko studija slučaja ukazalo je na problem izjednačavanja žrtve i počinitelja na način da se ne uzima u obzir pravo žrtve na samoobranu“, naprotiv, u praksi se dešava da „se sama žrtva također tretira kao počinitelj nasilja u obitelji“ (Risser; Tanay, 2010: 33).

U Izvještaju kojeg su nevladine organizacije podnijele CEDAW Komitetu navodi se da ni policija, kao ni sudovi, nisu dovoljno obrazovani za primjenu zakona kojima se

zabranjuje nasilje u obitelji te da se još dešava da sudovi izriču opomene počiniocima, a da policija ne inicira sudski postupak (B.a.b.e., 2004: 8). Iskustva nevladinih organizacija ukazuju da policijski službenici izlaze po prijavama i obavljaju razgovore, ali da nakon toga ne podnose prekršajne prijave, odnosno da to čine tek nakon drugog poziva žrtve (Bego *et al.*, 2008: 112). U Nacionalnoj studiji o nasilju u obitelji u Hrvatskoj navedeno je da policija presporo reaguje, odnosno da do izlaska na intervenciju prođe u prosjeku 45 minuta, te da se ženama ne vjeruje da su žrtve. Postupanje policije u slučajevima kada komšije pozovu policiju usmjerava se i protiv žrtve, policija podnosi prekršajne prijave i protiv počinioca nasilja i protiv žrtve, čime se žene dodatno viktimizuju i trpe nasilje, ne samo od počinioca nasilja, već i od države. Dodatno, policija rijetko, a posebno u manjim mjestima, postupa po protokolu i ne daje informacije žrtvi o njenim pravima (Bego *et al.*, 2008: 112). Preporukama koje je Komitet Ujedinjenih nacija za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena uputio Hrvatskoj se, između ostalog, izražava zabrinutost zbog velike učestalosti nasilja u obitelji i ograničenog broja skloništa namijenjenih ženama žrtvama nasilja kao i visokih troškova zastupanja pred sudovima što može biti prepreka da žene žrtve nasilja traže zaštitu putem pravosudnog sistema (2005: 6). Bez obzira na sve međunarodne standarde i preporuke Hrvatski sabor je 21. oktobra 2011. godine jednoglasno usvojio Kazneni zakon[24] koji više ne prepoznaje nasilje u porodici kao posebno krivično djelo.[25]Sa primjenom ovog zakona počeće se od 1.1.2013. godine. Iako je Hrvatska bila prva od posmatranih država, koja je kriminalizovala nasilje u porodici, također je prva koja je usvajanjem ovog zakona odlučila za brisanje nasilja u porodici kao posebnog krivičnog djela. Odluka o brisanju nasilja u porodici kao posebnog krivičnog djela predstavlja političku odluku koja se može shvatiti kao, s jedne strane, poruka da se

---

[24] „Narodne novine“, Službeni list Republike Hrvatske broj 125/11.

[25] U obrazloženju zakona navodi se da „nije usvojen prijedlog Odbora za ravnopravnost spolova, Kluba zastupnika SDP-a i zastupnice Gordane Sobol da se sukladno prijedlozima nevladinih udruga vrati kazneno djelo nasilja u obitelji. Na temu nasilja u obitelji održan je niz okruglih stolova na kojima su sudjelovale brojne nevladine udruge. Većina ih je podržala koncepciju predlagatelja prema kojoj se nasilničko ponašanje u obitelji kažnjava kroz čitav niz kaznenih djela kao kvalifikatorni oblik, a briše se kazneno djelo nasilja u obitelji kao zasebno kazneno djelo jer se kroz praksu pokazalo da ga je teško razgraničiti od prekršaja i drugih kaznenih djela koja pokrivaju iste radnje. S obzirom da je ovakva koncept podržala većina nevladinih udruga koje se bave ovom problematikom, kao bolje rješenje, predlagatelj nije usvojio primjedbu zastupnice Gordane Sobol“ (Konačni prijedlog Kaznenog zakona, 2011: 293-4).

nasilje u porodici ne smatra dovoljno društveno opasnim da bi bilo izdvojeno kao posebno djelo, a s druge strane, da se samo najteži, kvalifikovani oblici drugih krivičnih djela, ukoliko su učinjeni prema članu porodice, smatraju društveno opasnim. Kakve će posljedice ovakva odluka imati na žene koje preživljavaju nasilje u porodici, pokazaće primjena ovog zakona u praksi.

1.1.2.3. Bosna i Hercegovina - pregled zakona u oblasti nasilja u porodici

Proces prepoznavanja i priznavanja prava ženama na život bez nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, kao i u Srbiji i Hrvatskoj, uslijedio je nakon dugogodišnjeg lobiranja ženskih grupa (Hasibović; Nickel, 2008: 8, Petrić; Vidović, 2009: 105, Bakšić Muftić, 2006: 314).

Prvi zakon usvojen na nekom od nivoa zakonodavne vlasti u Bosni i Hercegovini[26] koji je eksplicitno zabranio nasilje u porodici bio je Krivični zakonik Republike Srpske[27] koji je usvojen 2000. godine. U Republici Srpskoj trenutno je na snazi Krivični zakon[28] čiji je osnovni tekst usvojen 2003. godine, kojim se zabranjuje nasilje u porodici i

---

[26] Bosna i Hercegovina se administrativno dijeli na Federaciju Bosne i Hercegovine (51%) i Republiku Srpsku (49%). Ustav Bosne i Hercegovine sastavni je dio Opšteg okvirnog mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu (Aneks 4), poznatijeg pod nazivom Dejtonski mirovni sporazum koji je parafiran 22. novembra 1995. godine u američkom gradu Dejtonu a potpisan 14. decembra 1995. godine u Parizu. Bosna i Hercegovina je njime transformisana u složenu i decentralizovanu državnu tvorevinu s dva entiteta – Federacija Bosna i Hercegovina i Republika Srpska. Najviši ('zajednički') zakonodavni organ u Bosni i Hercegovini je Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine koja se sastoji od dva doma, Predstavničkog i Doma naroda. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine i Predsjedništvo Bosne i Hercegovine čine izvršnu vlast Bosne i Hercegovine. Svaki od entiteta ima zakonodavne ovlasti koje pripadaju, na nivou Federacije Bosne i Hercegovine Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine, a na nivou Republike Srpske Narodnoj skupštini. Izvršna vlast u entitetima podijeljena je između Vlade i Predsjednika. Brčko distrikt Bosne i Hercegovine je jedinstvena administrativna jedinica lokalne samouprave uspostavljena odlukom Međunarodnog arbitražnog tribunala od 8. marta 2000. godine koja je pod suverenitetom Bosne i Hercegovine, ali ima vlastitu zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Federacija Bosne i Hercegovina dijeli se na 10 kantona/županija koji također imaju zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Dakle, Bosna i Hercegovina kao državna tvorevina ima 14 ustava, 14 parlamenata koji usvajaju zakone i 14 vlada koji ih izvršavaju. U cilju nadgledanja implementacije Dejtonskog mirovnog sporazuma osnovana je Kancelarija visokog predstavnika (OHR) kao vrhovnog autoriteta u zemlji u pogledu svih civilno-ekonomskih pitanja, te interpretacije Dejtonskog mirovnog sporazuma. Ovo je pojednostavljeno objašnjenje administrativne podjele vlasti Bosne i Hercegovine, samo u dijelu koji se odnosi na one nivoe koji imaju ovlasti usvajanja zakona, a predočeno je u svrhu lakšeg praćenja analiziranih dokumenata.

[27] „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 22/00.

[28] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 68/07 i 73/10.

porodičnoj zajednici. Slično rješenje, sa razlikom u visini zaprijećene kazne za osnovni oblik djela,[29] imaju i Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine[30]i Krivični zakon Brčko distrikta[31]. Ovim zakonom je djelo svrstano, kao i u Srbiji i Hrvatskoj, u grupu krivičnih djela protiv braka i porodice, što upućuje na pristup zakonodavca u odnosu na vrijednosti koje se štite. Osnovni nedostatak ovih zakona je u tome što nisu predvidjeli izricanje zaštitnih mjera kojima bi počinilac nasilja bio odstranjen ili bi mu bio zabranjen pristup žrtvi.

Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske iz 2007. godine[32], u okviru mjera za obezbjeđenje prisustva osumnjičenog, odnosno optuženog, radi uspješnog vođenja krivičnog postupka, uvedene su i mjere zabrane, među kojima i zabrana posjećivanja određenih mjesta ili područja i zabrana sastajanja s određenim licima (član 185 stav 1, tačka b i c). Već u toku istage tužilac može predložiti sudu da licu koje je osumnjičeno, između ostalog i za nasilje u porodici, izrekne mjeru zabrane posjećivanja određenog mjesta ili područja, što može da obuhvati i dom optuženog, kao i zabranu sastajanja sa određenim licima, što se može odnositi i na članove porodice prema kojima je vršio nasilje. Po mišljenju Svetlane Marić, sudije Okružnog suda u Banja Luci, „iako je svrha ovih mjera uspješno vođenje krivičnog postupka, kada se ima u vidu specifičan porodični odnos između žrtve i učinioca nasilja u porodici, da je ovim mjerama moguće obezbijediti zaštitu žrtvi nasilja u porodici i spriječiti počinioca u daljem vršenju nasilja prema članovima porodice“ (Marić, 2009: 130). Ovo mišljenje dijele i predstavnice akademske zajednice, ističući da je prerano govoriti o efektima ovih mjera na zaštitu žrtava, ali da se „bar sa normativnog aspekta, može reći da se navedenim mjerama zabrane omogućava adekvatnija pravna zaštita žrtava u okviru krivičnog

---

[29] Članom 208 stav 1 Krivičnog zakona Republike Srpske zaprijećena je novčana ili kazna zatvora do 2 godine, dok je članom 222 stav 1 Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine zaprijećena novčana ili kazna zatvora do 1 godine, kao i stavom 1 člana 218 Krivičnog zakona Brčko distrikta. Zaprijećenesuoštrijesankcijeukolikosedjela čineupotrebomoružja, opasnogoruđailidrugogsredstvakojimsemožeteškoozlijedititijeloilinarušitizdravlje, akojevršenjemkrivičnogdjela članporodiceteškotjelesnoozlijeđenilimujezdravljeteškonarušeno, ilijedjeloučinjenopremamaloljetniku, ili je nastupila smrt člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao ili ko liši života člana porodice kojeg je prethodno zlostavljao.

[30] „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10.

[31] Prečišćeni tekst, Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine broj 47/11, ispravka 52/11.

[32] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 29/07 i 68/07.

zakonodavstva“ (Marković, 2008: 8). U slučaju da osumnjičeni ili optuženi ne ispunjava obaveze naložene mjerom zabrane, sud je u mogućnosti odrediti dodatnu mjeru zabrane, ili odrediti pritvor (član 190, stav 2). Ove mjere zabrane uvedene su i u zakone o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine[33] i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.[34] Nažalost, mogućnost koja je otvorena ovim mjerama, u praksi se, barem za sada, ne koristi dovoljno, iako bi se njihovom dosljednom primjenom omogućilo da se mnogi postupci koji se vode u predmetima nasilja u porodici završe osuđujućom presudom.

> *Često upravo zbog negativnog uticaja osumnjičenog, oštećena lica ili drugi članovi porodice, koji imaju saznanja o učinjenom nasilju, koriste zakonsku privilegiju da ne svjedoče u krivičnom postupku protiv osumnjičenog (koji im je suprug, roditelji ili dijete), dok drugi svjedoci, koji nisu privilegovani, nisu spremni da potpuno i istinito svjedoče o svemu što im je poznato. To je jedan od uzroka zbog kojeg tužilac ne može prikupiti dovoljno dokaza o učinjenom djelu i odgovornosti učinioca, te ne pokreće ili pak obustavlja već pokrenute istrage, a ukoliko je došlo do suđenja, odustaje od optužbi ili pak sud donosi oslobađajuće presude zbog nedostatka dokaza. Tako znatan broj učinilaca ovog krivičnog djela ostaje nekažnjen, što stvara nepovjerenje žrtava nasilja u porodici u rad pravosudnih organa i uopšte u mogućnost ostvarivanja društvene zaštite od ove vrste nasilja. To nepovjerenje povećava broj neprijavljenih slučajeva nasilja u porodici. Na ovaj način se ne doprinosi suzbijanju ove negativne društvene pojave i ne ostvaruje se svrha same inkriminacije, već se na izvjestan način i ohrabruju njegovi učinioci, koja ih ostavlja u uvjerenju da neće snositi nikakve teže posljedice i ukoliko se protiv bude vodio krivični postupak. (Marić, 2009: 132)*

Dostupni podaci o prijavljenim krivičnim djelima nasilja u porodicu za 2011. godinu govore da se broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici smanjuje. Prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske o stanju bezbjednosti za

---

[33] „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10.

[34] Zakonom o izmjenama Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine iz 2009. godine (članovima 140 a – f), „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ broj 9/09, kao i Zakonom o izmjenama zakona o krivičnom postupku Brčko distrikta iz 2007. godine (članovima 126 a – f), Službeni glasnik Brčko distrikta broj 21/07.

2011. godinu, navodi se da je ukupno evidentirano 219 krivičnih djela i počinioca krivičnog djela nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, te podnesen 214 izvještaj o počinjenim krivičnim djelima protiv 221 počinioca, što je za 14,5% manje u odnosu na 2010. godinu. Međutim, u istom periodu prijavljeno je 1.047 prekršaja nasilja u porodici, podneseno 681 zahtjeva za vođenje prekršajnih postupaka protiv 928 lica. Uporedni podaci za prethodnu godinu ne postoje jer se nisu vodili (2011: 3, 8). Podaci Federalne uprave policije govore o 875 registrovanih krivičnih djela nasilja u porodici, što je za 9,9% više nego u 2010. godini, te 873 prijavljena lica, od kojih 364 povratnika u vršenju krivičnih djela, osam maloljetnika (2011: 12). Osim podataka policije, ne postoji sistematizovani podaci ostalih subjekata zaštite žrtava nasilja u porodici, što je uočio i Komitet Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u svojim zaključnim komentarima na posljednji razmatrani izvještaj Bosne i Hercegovine:

> *Komitet izražava zabrinutost zbog odsustva statističkih podataka o djelima porodičnog nasilja nad ženama, kao i zbog činjenica da takva djela i dalje ostaju neprijavljena i da se i dalje smatraju privatnom stvari. [...] Komitet, takođe, podstiče Zemlju članicu da prikuplja podatke o slučajevima porodičnog nasilja nad ženama i da, na temelju takvih podataka, nastavi sa izradom održivih strategija za borbu protiv ovakvih kršenja ljudskih prava. (2006: 5)*

Nažalost, preporuke CEDAW Komiteta nisu uticale da se ovaj problem, kao ni problem neusklađenosti entitetskih zakona, riješi u periodu do podnošenja narednog izvještaja čije se razmatranje očekuje. Zakoni nisu usklađeni zbog, kako je to navedeno u Četvrtom i petom periodičnom CEDAW izvještaju Bosne i Hercegovine, različitog uređenja entiteta i različite administrativne strukture (2011: 14), dok se iz liste priloga uz izvještaj, u dijelu koji se odnosi na nasilje u porodici vidi da podatke i dalje nije bilo moguće prikupiti (2011: VIII). Ovo upućuje na zaključak da svi pozitivni napori u smislu usvajanja zakona kojim se nasilje zabranjuje i sankcioniše, nisu doveli do značajnije promjene položaja žena koje trpe nasilje u porodici.

Osim krivičnih zakona, u oba entiteta Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Federaciji Bosni i Hercegovini, 2005. godine usvojeni su i posebni Zakoni o zaštiti od

nasilja u porodici[35]. Ovi zakoni trebalo je da unaprijede sistem zaštite žena žrtava nasilja u porodici putem propisivanja mogućnosti izricanja zaštitnih mjera počiniocu nasilja. Međutim, u praktičnoj primjeni su se ukazale mnoge teškoće. Jedna od značajnijih je što se sa donošenjem podzakonskih akata koji je trebalo da propišu načine sprovođenja zaštitnih mjera dugo čekalo. Druga poteškoća, posebno u Republici Srpskoj, odnosila se na razgraničenje između krivičnog djela i prekršaja. Naime, dok je u Federaciji Bosne i Hercegovine nasilje u porodici krivično djelo, u Republici Srpskoj je i krivično djelo i prekršaj. Ovaj problem je uočio i CEDAW Komitet koji u Zaključnim komentarima od Bosne i Hercegovine naglasio da:

> *Iako uvažava pravne i druge napore zemlje članice kojim se rješavaju pitanja nasilja nad ženama, Komitet izražava zabrinutost zbog tog što tekstovi zakona u oba entiteta mogu dozvoliti različita pravna tumačenja i nedosljednu primjenu kaznenih odredbi zbog činjenice da je u Federaciji Bosne i Hercegovine nasilje definirano kao krivično djelo, a u Republici Srpskoj i kao krivično djelo i kao prekršaj. Pored toga, provedba zakona je spriječena i nedostatkom potrebnih podzakonskih propisa i struktura. (2006: 5)*

Namjera zakonodavca Republike Srpske da uvođenjem prekršajne odgovornosti za počinjeno nasilje u porodici pojača zaštitu žrtve i omogući vođenje postupaka i za ona djela nasilja u porodici koja se ne bi, po mišljenju zakonodavca, mogla podvesti pod krivično djelo, dovela je, međutim, do situacije da su se u praksi počele podnositi prekršajne prijave za sve oblike nasilja, izuzev onih koji su kvalifikovani težom posljedicom. Ovo potvrđuju i rezultati istraživanja koje je tokom 2009. godine provela Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju, koje je obuhvatilo policiju, centre za socijalni rad, tužioce i sudije. Zapaženo je da se Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske primjenjuje kako bi počinioci nasilja bili (blaže) kažnjeni, umjesto da se koristi za pružanje pomoći žrtvama (OSCE, 2009: 8). S druge strane, Bosna i Hercegovina je jedina zemlja u regionu čija definicija nasilja u porodici "navodi da nasilje u porodici ugrožava uživanje ljudskih prava i sloboda i u kojoj se pominje princip jednakosti"

---

[35] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 118/05 i 17/08 i „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ br. 22/05 i 51/06.

(Nikolić Ristanović; Dokmanović, 2006: 77). Ipak, posebni zakoni koji se u Bosni i Hercegovini bave zaštitom od nasilja u porodici "ne predviđaju krivičnu odgovornost, kao što se zahtjeva međunarodnim standardima, već prekršajnu. Primarne sankcije za počinioce su novčana kazna i zaštitne mere" (Nikolić Ristanović; Dokmanović, 2006: 93). Ovo je u suprotnosti sa međunarodnim standardima kojima se od država traži "da usvoje obuhvatnu legislativu kojom se izričito zabranjuje nasilje nad ženama, predviđaju krivične sankcije, građanskopravna sredstva (lekovi), mere zaštite i udaljenja, kao i službe za podršku i pomoć, uključujući i skloništa" (Nikolić Ristanović; Dokmanović, 2006: 83). Druga poteškoća, možda još značajnija, gledajući iz perspektive zaštite žrtava, odnosi se na nedovoljno i neadekvatno korištenje mogućnosti izricanja zaštitnih mjera ustanovljenih ovim zakonima. Kao što je u prethodnim poglavljima naznačeno, međunarodni standardi ukazuju da zaštitne mjere nisu oblik sankcije počinioca već oblik zaštite žrtve koji treba da je žrtvama lako dostupan, njihovo izricanje ne smije biti uslovljeno vođenjem bilo kakvog drugog postupka, a njihova primjena i provođenje u praksi treba da su što jednostavniji kako bi žrtvama bilo olakšano korištenje. Nažalost, u Bosni i Hercegovini se dogodilo da je priroda ovih mjera shvaćena na drugačiji način, one se ne smatraju posebnim oblikom pravne zaštite žrtava, već vrstom prekršajnih sankcija počionicima (OSCE, 2009: 10). S druge strane, i sami zakoni o zaštiti od nasilja u porodici su doprinijeli ovakvom tumačenju, prije svega formulacijom da je prekršajna sankcija za zaštitu od nasilja u porodici zaštitna mjera, kako je o navedeno u članovima 8 stav 1 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine.

U Bosni i Hercegovini još jedan zakon zabranjuje nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu. Članom 6. Zakona o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine[36]zabranjuje se nasilje po osnovnu pola i izdvaja nasilje koje se dešava u porodici ili domaćinstvu. Važno je napomenuti da se ovim ne iscrpljuju oblici manifestovanja nasilja zasnovanog na polu, a što je izrijekom prepoznato i navedeno korištenjem termina: 'ali se ne ograničava na...' ostavljena je mogućnost da se svi društveno prepoznati oblici nasilja, ali i oni koji to još uvijek nisu, kvalifikuju kao nasilje po osnovu spola (član 6, stav 3). O načinima imenovanja i reprezentovanja nasilja u

[36] „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 32/10. Prečišćeni tekst.

pravnim i političkim dokumentima biće više riječi u poglavlju 1.3. ovog rada, u dijelu koji se bavi analizom politika posmatranih država.

Porodični zakoni Federacije Bosne i Hercegovine[37], Republike Srpske[38] i Brčko distrikta[39] na različit način pristupaju regulisanju nasilja u porodici. Dok je Porodičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine, u poglavlju osnovnih odredbi zakona, članom 4 zabranjeno nasilničko ponašanje bračnog partnera ili bilo kojeg drugog člana porodice (stav 1) i određeno da se pod nasilničkim ponašanjem podrazumijeva svako narušavanje fizičkog ili psihičkog integriteta pozivanjem na član 4 Zakona o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine (stav 2) i posvećuje posebno poglavlje postupku zašite od nasilja u porodici kojim se određuje da pravo na zaštitu od nasilničkog ponašanja u porodici imaju bračni partneri, vanbračni partneri i svi članovi porodice (član 380 stav 1) te određuje da su zaštitu od nasilničkog ponašanja dužni pružiti policija, organ starateljstva i sud za prekršaje (član 380 stav 2) kao i da je policijska uprava dužna odmah po prijemu obavještenja odstraniti i smjestiti u odgovarajuću ustanovu lice koje se nasilnički ponaša ili od koje prijeti takva opasnost (član 381) i reguliše da je postupak zaštite od nasilničkog ponašanja u porodici hitan i da će se urediti posebnim zakonom (član 382), predviđa u dijelu kaznenih odredbi novčane sankcije za pravna lica, odnosno ustanove koje ne odstrane osobu koja se nasilnički ponaša ili od koje prijeti takva opasnost (član 383 stav 1 tačka n). Porodični zakon Brčko distrikta na sličan način kao Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine zabranjuje nasilničko ponašanje u porodici (član 3) i postupak zaštite od nasilničkog ponašanja (čl. 288 i 289), te propisuje mogućnost izricanja novčanih sankcija za pravno lice, odnosno ustanovu koja ne odstrani lice koja se nasilnički ponaša ili od koje prijeti takva opasnost (član 290 stav 1 tačka j). Porodični zakon Republike Srpske ne sadrži odredbe o nasilju u porodici.

Istraživanje koje je sprovedeno 2007. godine pod okriljem Fonda otvoreno društvo, ukazalo je na niz nedostataka u pristupu problemu nasilja protiv žena. Između ostalih, navodi se da država nema mehanizam za sistematsko praćenje primjene zakona i politika u oblasti nasilja prema ženama, da nema razvijen sistem zaštite žena žrtava koje svjedoče o

---

[37] „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ br. 35/05 i 41/05.
[38] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 54/02 i 41/08.
[39] „Službeni glasnik Brčko distrikta“ broj 23/07.

nasilju koje je počinjeno protiv njih, da žrtvama nisu obezbijeđeni pravna pomoć i zastupanje pred sudom i institucijama, da ne postoje programi edukacije profesionalaca za rad sa žrtvama(Fond ovoreno društvo, 2007). Svi pobrojani nedostaci svakako doprinose neefikasnoj primjeni zakonske regulative u oblasti zaštite žena od nasilja, a posebno neadekvatnoj zaštiti žrtava.

Predstavljane pravne regulative Republike Srbije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine pokazalo je da se nasilje u porodici u krivičnim zakonima svrstava u grupu krivičnih djela protiv braka i porodice što upućuje na zaključak da društvena vrijednost koju štite nije žrtva koja trpi nasilje, odnosno, da je djelo prepoznato kao društveno opasno jer se njime povrđuje poredak koji se nastoji očuvati, što su, u ovom slučaju, brak i porodica. Ovim zakonima nasilje prema ženama nije prepoznato niti imenovano kao takvo. Sve tri zemlje su, umjesto toga, odabrale da imenuju problem kao nasilje u porodici i/ili porodičnoj zajednici, odnosno obiteljskim nasiljem ili nasilničkim ponašanjem u obitelji. Podaci o rasprostranjenosti nasilja u porodici, sa izuzetkom Hrvatske, nisu dostupni, odnosno, nepotpuni su i ne ukazuju na rodno zasnovanu prirodu nasilja u porodici. Lista zakona koji omogućavaju izricanje zaštitnih mjera u sve tri posmatrane države je obimna i sveobuhvatna, ali postupci za izricanje ovih mjera nisu usklađeni sa potrebama žrtava, predugo traju i normiraju se i doživljavaju kao kazna za počinioca nasilja, umjesto instrumenta zaštite žrtava. Ovo upućuje na zaključak da, bez obzira na sveobuhvatnu pravnu regulativu u oblasti nasilja u porodici i vladine politike i strategije djelovanja, i u Srbiji, kao i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, postoje problemi kada je u pitanju zaštita žena koje su preživjele nasilje u porodici. U prilog ovoj tvrdnji govori i percepcija žena o zakonima, njihovom provođenju i zaštiti koju im omogućavaju.

Srbija:

- *Možda kad prođe generacija i generacija pa se tu nešto promijeni, kad ova policija današnja ne bude više na vlasti, kad se sklone, kad ne bude ovakve vlasti, možda bude bolje za moju djecu sutra i mnogobrojnu drugu, ali, imam osjećaj da ovde zakoni više štite te nasilnike nego nas lično. (Beograd)*
- *Ako je nasilnik, idi bre u zatvor! Ne znam. Mada, ti zakoni su ušli u neku proceduru, ali nisu, nisu, opet su žene tu jadne. Ne! Ja mislim da su zakoni mnogo blagi, mnogo blagi. To su žene u pitanju i to je, ne znam. (Kragujevac)*

- *Privremena mera koja se rešava za 8 dana, je li tako, tri meseca! Privremena mera! Nema ništa od privremene mere, sudija je vrlo detaljan, sudija je vrlo dobar i sudija poznaje mog advokata i sve to ide bla, bla, bla, lepo, ali to traje tri meseca! (Zrenjanin)*

Hrvatska:

- *Što god sam htjela učiniti, nije mi išlo, nit' mi je vjerovala policija, niti socijalna služba, nitko. Jednostavno nisam ni mogla dalje, a sada je to opet nekako... I izglasali su se novi zakoni, znači i u vezi ekonomskog maltretiranja, što nije bilo onda i ne znam što još, nekako su se ti zakoni promijenili tako da je sad ipak malo drugačije. Samo problem što se oni i dalje ne provode, jel', oni stoje, ali u zbilji toga nema, znači. Ništa nije kažnjivo, sve se i dalje može radit' od žena i tuć' ih i ne znam što. (Karlovac)*
- *Svaki put kad su ga kaznili ja nakon toga dobijem batina na kraju, što sam ga tužila. (Karlovac)*
- *Nisam uspjela dokazat' ništa, jednostavno vidite konstantno da nailazite na neki zid, na zatvorena vrata i onda čovjek malo posustane, i onda sam rekla: - Ne želim se bavit' s time, postoji jedna pravda koja će kad tad svakog od nas dostić', pa se, eto, time tješim i vodim kroz život, na žalost. (Zagreb)*

Bosna i Hercegovina:

- *Nekako oni na jedan način uvijek gledaju da eliminišu taj zakon, da ga nekako izbace, ako se i mi sad ne potrudimo da ga nekako malo podstaknemo… Pa jest' ono državi u interesu da štiti građane, al' bogami, malo žene izbjegavaju, ja gledam i po ovim strankama, svi uvijek nekako gledaju malo više da ima muškinja a ne žena! To je, zato ne možemo. Ne mogu oni ništa ako se mi same ne borimo za to. To je živa logika. (Zenica)*
- *Ma nije država spremna i nije zainteresovana, nije zainteresovana, ne znaju šta će i kad ga u'ite i privedu! Bude s njima dva sata, priča, sjede, puše, piju kavu i puste ga, 'ajde kući i sijeci drva, peci rakiju, ima on kazan rakijski, idi, idi, nemoj to više raditi i eto. Možda nekad kazne kad moraju i to je to. Eto. Ne znam, ne znam. A zakon... Kad počnu pričat'... Mili Bože!... (Modriča)*

- *Vi kažete: - Zakon! Po Zakonu bi trebalo davno da zatvori, a on je na ulici a ja sam ovdje zatvorena! (Sarajevo)*

1.2. Rodna perspektiva na društvenu stvarnost - okruženje u kojem se manifestuje nasilje prema ženama (tradicija, običaji, kultura, religija)

> *Ono što čini nasilje vidom diskriminacije je manje nasilan akt, iako je on često zastrašujući i, sam po sebi, neprihvatljiv, već društveni kontekst u kome se dešava, a koji ga čini mogućim, pa čak i prihvatljivim. (Mršević 2011: 43)*

Bez obzira na brojne pravne dokumente koji zabranjuju nasilje prema ženama, one i dalje trpe nasilje. Nakon pritiska ženskih grupa širom svijeta da se nasilje prema ženama prepozna i prizna kao teško kršenje ljudskih prava, a potom i zabrani nacionalnim zakonima, preovladavalo je mišljenje da je „sve što je potrebno učiniti da se žene zaštite od nasilja i učinjeno. Smatra se da žene, ukoliko žele da se zaštite od nasilja, treba da počnu da se koriste pravima koje im zakoni priznaju“ (Voet, 2006: 72). Nažalost, priznavanje prava na život slobodan od nasilja i primjena ovog prava u praksi su i u ovom slučaju pokazali da su zakoni samo prvi, neophodan korak ka životu slobodnom od nasilja. Zorica Mršević je, ukazujući na raskorak između pravom priznatog i svakodnevnog, naglasila da je “problem sa pravnom diskriminacijom da ona nastavlja svoje faktičko postojanje i onda kada se diskriminatorni propisi konačno promene, ili ukinu, tj. nastave da proizvode dejstvo, ali u vidu predrasuda, stereotipnih običaja, komunikacionih modela, duboko ukorenjenog nepoverenja, ili već nekim drugim instrumentima strukturalne diskriminacije” (Mršević 2011: 41). I autori Preporuke Rec2002(5) Savjeta Evrope za zaštitu žena od nasilja smatrali su da nasilje prema ženama treba shvatiti u širem društvenom kontekstu, pa su ističući strukturalne razloge nasilja prema ženama ukazali na nasilje kao posljedicu društvene konstrukcije, tradicije, navika i vjerovanja koji dopuštaju počiniocu da upotrijebi silu kao sredstvo dominacije i kontrole (tačka 54). Studija Ujedinjenih nacija o svim oblicima nasilja prema ženama kao strukturalne uzroke nasilja nad ženama navodi patrijarhat i druge odnose dominacije i subordinacije, pojedine običajne, tradicionalne i religiozne kulturne norme i prakse i ekonomske nejednakosti (United Nations, 2006: 28-33). U izvještaju Evropske komisije iz 2010. godine koji se, između ostalog, bavio i analizom teorija koje ispituju okolnosti koje doprinose opstajanju nasilja prema ženama, nasilja zasnovanog na seksualnom opredjeljenju i nasilja prema

djeci, izdvojena su 24 faktora koja se u literaturi koja je analizirana pominju kao faktori koji utiču na perpetuiranje nasilja. To su, između ostalih, obezvređivanje žena koje počiva na materijalnom i kulturalnom potčinjavanju žena, rodnim nejednakostima, zloupotrebi moći i patrijarhalnim idejama koje podupiru vjerovanja o ispravnom ponašanju žena i muškaraca, maskuliniteti koji se na opštem nivou koriste kao ključni argument kojim se objašnjava pritisak na muškarce da udovolje standardima muškosti, zatim kodeksi časti kojima se određuju pravila ali i sankcije za one koji tako ne postupe, stereotipi koji podržavaju uvjerenja o mjestu i ulozi žena i muškaraca u društvu kojima se objašnjava kakvi bi oni 'prirodno' trebali da budu, zatim pravila poslušnosti koja služe kao metod discipliniranja žena koja prekrše pravila ponašanja, društvene nagrade i počasti koje pripadaju onima koji/e se dokažu kao oni i one koji znaju gdje im je mjesto unutar nepisanih pravila društvenog ponašanja(European Commission, 2010: 158-164). Svi ovi razlozi ukazuju da je, da bi se u pravu na život slobodan od nasilja u porodici i uživalo, osim usvajanja pravnih propisa potrebno, što je mnogo teže, uticati i na izmjenu nepisanih društvenih normi koje nameću ženama i muškarcima određena pravila ponašanja koja su u određenom vremenu i na određenom prostoru prihvaćena kao uobičajena.

1.2.1. Tradicija, običaji, kultura i religija – pravila ponašanja iskazana kroz društvene norme

> *Nezavidna, i objektivno neprihvatljiva životna pozicija žene produkt je višestoljetnom tradicijom jednostrano oblikovane društvene zbilje. Izraz "tradicija" ovdje se koristi u smislu pravila ponašanja koja prelaze od pokoljenja na pokoljenje. Dakle, tradicionalno je ono što je, povijesnom predajom sa generacije na generaciju, došlo do nas i obitava kao vrijednosno nesporan životni model. (Bajtal, 2009: 1)*

Da bismo razumjeli zbog čega se današnji stvarni položaj žena razlikuje od onoga koji im je formalno omogućen pravnim propisima, kako međunarodnim, tako i regionalnim i nacionalnim, drugim riječima, da bismo dali odgovor na pitanje zbog čega i danas naše društvo i pojedinci koji ga čine opravdavaju nasilje prema ženama, ali i razumijemo zašto žene trpe nasilje iako ga pisana pravila ne dozvoljavaju, neophodno je sagledati širi društveni kontekst unutar kojeg se nasilje prema ženama događa. Ako prihvatimo da tradicija predstavlja skup pravila ponašanja koja određuju model ponašanja članova određenog društva kao uobičajena, potrebno je pronaći kakvi običaji u pogledu

nasilja prema ženama i položaju žena u društvu postoje u tom društvu. Po etnologu Tihomiru R. Đorđeviću, "običaji su iskustvom i navikom stvorene odredbe koje, kao kakvi zakoni, i iako nigdje nisu zapisani, upravljaju cjelokupnim životom i radom izvjesnih društava" (navedeno prema Ćirković; Mihaljčić: 1999: 455). Za razliku od etnologije, pravo definiše običaj kao "društvenu normu koja nastaje dugim ponavljanjem i tako prelazi u naviku pa se počne smatrati obaveznim da se tako postupa i ubuduće u datim prilikama" (Srdić, 1970: 666). Pravni leksikon upućuje da su običaji ti koji "konzerviraju, održavaju date društvene odnose, produžavaju njihovo trajanje." Običaji predstavljaju "prepreku za nastajanje novih društvenih normi, i to čak i onda kada je to postalo apsolutno potrebno, kada su se društveni odnosi već potpuno izmijenili i traže nove norme." Iako su običaji, u današnje vrijeme, u suprotnosti sa pravom, imamo situaciju da "ukoliko je običaj stariji utoliko ima više izgleda da dođe u sukob sa pravom. Pravo mora da propisuje oštre sankcije protiv poštovanja starih običaja namjesto novog prava (npr. kupovanje žena, nasilje u porodici, silovanje u braku i sl.)" (Srdić, 1970: 666-7). Iako običaji, u savremenom smislu i značenju, nisu zakonska kategorija, „funkcionisanje običajnog prava u društvu, kao samostalnog izvora prava, pretpostavlja jedno opšte uvjerenje u pogledu njegove vrijednostikako za određenu zajednicu, tako i za pojedinca. Prenošenje običajnog prava može biti u različitim oblicima, kao što su pravila, poslovice, izreke, sentence (usmene ili pisane)“ (Ćirković, Mihaljčić, 1999: 456). U potrazi za pisanim tragom društvenih normi koje određuju položaj žena u društvu, nezaobilazno se dolazi do narodnih poslovica u koje su ova pravila upisana. Ako analiziramo sadržaj narodnih poslovica vidjećemo da je "patrijarhalna slika, stoljećima njegovana, u kojoj je lik dominantnog muškarca i krhke žene u njegovoj sjeni, preživjela mnoga iskušenja" (Bakšić Muftić, 2006: 17). Tako su i "vladajući muški i ženski stereotipi dvadesetog stoljeća samo pregnantan izraz slike stvarane stoljećima, [...] gotovo i nema razlike u ženskom stereotipu koji izranja iz latinskih izreka" (Bakšić Muftić, 2006 : 20) i narodnih poslovica Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine i regije.

> *Poslovice, uzrečice i izreke su sitne forme usmene književnosti. One su drevni poetski oblici, čija je lepota u jednostavnosti i sažetosti. Poslovica krajnje pregnantno, slikovito i lepo izražava široko rasprostranjeno, tipično uverenje ili iskustvo u pogledu nekih bazičnih ljudskih pitanja, potreba ili vrednosti, poput pitanja života i smrti, sudbine, Boga i đavola, pravde i nepravde, žene i deteta i sl. (Trebješanin, 2002: 96)*

Upravo su narodne poslovice koje "na krajnje sveden, jednostavan i uprošćen način izražavaju opšteprihvaćeno, tradicijom nasleđeno shvatanje" ne samo pojedinaca već pripadnika jedne kulturne sredine "o svetu, čoveku i njegovoj sudbini, sa neskrivenom namerom da ga snabdeju orijentirima i putokazima za snalaženje u životu" (Trebješanin, 2002: 97) te koje nam mogu otkriti i uzroke koji opredjeljuju žene u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini da svoju ulogu i položaj u svijetu koji ih okružuje formiraju usklađujući svoje ponašanje sa onim koje joj običaji i moral izraženi kroz narodne poslovice nalažu (ili zabranjuju). Po mišljenju Žarka Trebješanina:

> *Savremeni stereotipi o ženskoj ulozi ne razlikuju se mnogo od ove tradicionalne predstave o ženi, koja se može rekonstruisati na osnovu narodnih poslovica, izreka, priča i pesama. [...] Ako želimo da izmenimo tradicionalnu, patrijarhalnu predstavu o ženi, kao i sa njom povezane predrasude, moramo se pre svega suočiti sa njenim dubokim korenima u svesnom i nesvesnom delu psihe pripadnika naše, i ne samo naše kultureč (2002: 103)*

U sistemu vrijednosti koji promoviše patrijarhalna kultura "glavni ženski zadatak je da bude dobra majka i domaćica", tako da odnos muškaraca prema ženama u takvoj kulturi, ali i većine koji toj kulturi pripadaju, ima ambivalentan odnos "prema različitim socijalnim i biološkim ulogama žene" (Trebješanin, 2002: 100). Narodne poslovice izražavaju stereotipe koji su, barem prema ženi, uglavnom negativni, međutim, prema nekim ženskim ulogama poslovice izražavaju izuzetno pozitivno mišljenje: "najpovoljniji je stav prema majci, koja kao i da nije žena, nego svetica" (Trebješanin, 2002: 101), tako npr. "Nema ti bez matere dobra na svetu", "Materin blagoslov i božiji sve jedno su", "Žena je žena, ali majka je majka" (Letopis matice srpske, navedeno prema Trebješanin, 2002: 101) ili "Majka jednom rukom bije, a drugom miluje" (Lukić, 2002: 42). Slično poslovice određuju odnos prema djevojci: "Grehota je kuditi đevojku" (Miljušković, navedeno prema Trebješanin, 2002: 101) ali i prema dobroj domaćici: "Ne stoji kuća na zemlji, nego na ženi" (Karadžić, navedeno prema Trebješanin, 2001: 101) ili "Na ženi stoje tri stuba kuće" (Lukić, 2002: 48). Drugim riječima, poslovice šalju veoma jasnu poruku: da bi žena bila prihvaćena u jednoj sredini ona mora svoje ponašanje prilagoditi tim očekivanjima, ili: "U kakvom si kolu tako moraš i igrati" (Lukić, 2002: 82). Ukoliko ta sredina njeguje pozitivan stav prema njoj samo ukoliko je majka: "Žena bez poroda - jabuka bez roda" (Lukić, 2002: 90), i to muškog djeteta: "Na sinu ostaje kuća i ime a kćerka je tuđa večera"

(Lukić, 2002: 47), ili poslovica novijeg datuma po kojoj je kćerka "Sin sa tehničkom greškom" (Lukić, 2002: 71) i dobra domaćica: "Više vrijedi što žena zaštedi nego što muž zaradi" (Lukić, 2002: 85), a da je udata to se podrazumijeva ili saznaje preko negativnog vrednovanja neudatih majki u poslovicama što smo iz dosadašnjih primjera mogli vidjeti, žena ima samo dva izbora: ili prihvatiti ove uloge ili rizikovati da bude žrtva društvenih sankcija. Tako poslovice: "Prije roka dade, pa se ne udade" (Lukić, 2002: 66) ili "Koja se cura odveć gizda, sreća je najzad izda," “Koja se uzda, ta se i uda,” (Lukić, 2002: 92), govore o tome šta se može desiti djevojci koja se ponaša na neadekvatan način, a to je da ostane neudata i bez poroda (barem onoga koji je po običajima, moralu i tradiciji izraženoj kroz poslovice društveno prihvatljiv), a time i bez prilike da svoje postojanje učini pozitivno vrednovanim: "Žena nije žena dok ne rodi" (Kraus, navedeno prema Trebješanin, 2002: 100). Interesantno je primijetiti da i pored toga što je pretpostavka ženinog majčinstva uslovljena udajom, uloga supruge je u poslovicama vrednovana izuzetno negativno: "Srećnom žene umiru, a nesrećnom kobile crkavaju," "Dva puta je čovek u svom životu veseo: prvom kad se oženi, a drugom kad ženu ukopa," "Ženi ga da ne pjeva" (Karadžić, navedeno prema Trebješanin, 2002: 100). Poslovice preporučuju agresivnost prema ženi i njeno disciplinovanje fizičkim nasiljem dajući i precizne upute kako to da se uradi: "Ženu i zmiju po glavi udri" (Bogišić, navedeno prema Trebješanin, 2002: 100), ali i opominju žene u kojim slučajevima će se to desiti: "Lajava žena, više puta bijena", "Koja se muža ne boji, često suze roni" (Mijušković, navedeno prema Trebješanin, 2002: 100). Poslovice se, kada je u pitanju nasilje prema ženama određuju i prema onim muškarcima koji se ne pridržavaju ovih pravila: "Ko ženu ne bije, on čovek nije" (Mijušković, navedeno prema Trebješanin, 2002: 100). Dominantni, naime, sankcionišu ne samo podređene, već i pripadnike vlastite grupe koji svoje postupanje ne usklade sa pravilima grupe kojoj po rođenju pripadaju, pa tako "muškarci koji 'dozvoljavaju svojim ženama' više od uobičajenog [...] postaju predmet ismejavanja u mnogim krugovima" (Bejker Miler, 1997: 254). Drugim riječima, moglo bi se reći da su čak i narodne poslovice legitimizirale nasilje u porodici, a ako prihvatimo mišljenje prema kojem se kroz poslovice „izražava široko rasprostranjeno, tipično uverenje ili iskustvo u pogledu nekih bazičnih ljudskih pitanja, potreba ili vrednosti“ (Trebješanin, 2002: 96), onda je sigurno da i u njima možemo naći odgovor na pitanje zbog čega žene trpe nasilje u porodici. Tradicija, običaji i moral, izraženi kroz poslovice, određuju pravila ponašanja i

određuju mišljenje okoline prema tipičnim poželjnim ulogama žene, ulozi majke i domaćice, kao i prema nasilju prema ženama u porodici, i onima koji ga (ne) čine. Imajući u vidu naprijed iznesene opasnosti, a i znanja stečena tokom procesa socijalizacije, od kojih mnoga "usvajamo u kondenzovanom obliku" (Jarić, 2002: 8), a posebno kroz društveni proces rodne socijalizacije u kojem "društvo uči nove članove [...] kako da postanu 'članovi' određene rodne grupe" (Jarić, 2002: 8), njima se oblikuje reakcija i na nasilje u porodici, i to ne samo žrtava, već i društva u cjelini. Značaj narodnih poslovica kao dijela običaja i tradicije, koje stoje u direktnoj vezi sa moralom, a većim dijelom u suprotnosti sa pravom, je u tome što uvijek iznova obnavljaju podređen položaj žena. Iako u svim kontekstima tradicija ne mora nužno imati negativno određenje i biti negativno shvaćena, postoje određene oblasti ljudskog života na koje ima izuzetno retrogradan učinak. Dok su neki od elemenata tradicionalnog načina života davno zaboravljeni i prevaziđeni, sasvim je sigurno da postoji barem jedna oblast, sasvim sigurno ne i jedina, koja je još uvijek aktuelna i koja pomaže održavanju dominacije muškaraca nad ženama kroz pozicioniranje žene u okvire precizno određene običajima i tradicijom. Namjera ovog poglavlja je bila ukazati na jedan segment „ideološkog procesa kojim se žene kroz proces socijalizacije uče prihvatati patrijarhalni poredak“ (Lukić; Jovanović: 2001: 26) i ukazati na njihov učinak na formiranje pojedinačnih i kolektivnih identiteta, pa samim tim i na današnji ali i položaj žena žrtava nasilja u porodici u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, te rasvijetliti neke od mehanizama koji učvršćuju postojeće stereotipe nudeći na taj način moguće odgovore na na pitanje zbog čega žene pristaju na uloge koju im običaji, tradicija, kultura i religija nameću.

1.2.2. Društvena očekivanja od žena žrtava nasilja u porodici

> *Strukturalno nasilje na žrtvu ne djeluje izravno već posredno: preko medija, društvenih mitova, općom socijalizacijom spolova, govorom, tradicijom, vladajućim izgovorenim i neizgovorenim normama i vrednotama. Strukturalno nasilje može biti tako snažno pounutarnjeno, da ga se kao takvog ne zamjećuje. (Anić, 2010: 198)*

Možemo reći da se većina žena koje žive u današnjoj Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, barem većina onih koje trpe nasilje u porodici, bez obzira na zakonski okvir koji im priznaje pravo na život slobodan od nasilja, ponaša u skladu sa društvenim očekivanjima i pravilima koja im se ovim očekivanjima nameću. Pored udovoljavanja

nepisanim pravilima kojima se određuje njihovo mjesto i uloga u društvu, žene žrtve nasilja u porodici dodatno se susreću sa društvenim očekivanjima koja su u direktnoj suprotnosti sa ovim pravilima. Jedno od najčešćih društvenih očekivanja od žena žrtava nasilja u porodici jeste očekivanje da napuste počinioca nasilja. Naime, prvo pitanje, koje se postavlja kada je u pitanju žena koje preživljava nasilje u porodici, jeste: „Zašto ga ne napusti?“ (Jones, 1994: 129). Odgovor na ovo pitanje nudi jedna od ispitanica sa kojom je tokom terenskog istraživanja 2011. godine obavljen razgovor:

- *Kod nas Vam malo žena ide, nema uzora, ja nisam imala neke žene koja je otišla, imala sam ih dosta koje su prolazile kao ja ili slično. Ali nisam imala, da kažem, 'ta je otišla, ta je uspjela'. Da mi je neko bio! (Mostar)*

Nažalost, kako to Ann Jones primjećuje, na pitanje upućeno ženi žrtvi nasilja u porodici zašto ne napusti počinioca nasilja i ne očekuje se odgovor, ovo pitanje u stvari prenosi stav onoga ko postavlja pitanje, stav po kojem je za nasilje odgovorna žena koja trpi nasilje, a ne počinilac koji ga vrši, ne država čiji je interes povrijeđen kršenjem propisa. Stav po kojem bi, da zaista želi prestati trpiti nasilje, žena napustila onoga koji to nasilje vrši. S druge strane, ovo pitanje bi, prije samo stotinu godina, a možda i manje, glasilo sasvim drugačije. Da je kojim slučajem žena napustila muža nasilnika pitali bi se: „Zašto ga je napustila?“ Jer, u to vrijeme, a nažalost, pravila po kojima većina žena živi nisu se mnogo izmijenila ni do danas, bilo je „nezamislivo da žena napusti muža i porodicu, svetu dužnost koju joj Bog i priroda nameću, da napusti svoje obaveze i sudbinu, svoj život i ugrozi sreću i dobrobit svoje djece“ (Jones, 1994: 131, 199, 200). Danas pitanje koje se postavlja ženama koje trpe nasilje u porodici možda glasi drugačije, ali posljedice napuštanja nasilnika su i danas, kao i vijekovima unazad, slične. Žena je ta koja odgovara za posljedice svoje odluke, bilo da napusti, ili ne napusti počinioca nasilja. Razlika je u tome što danas većina ljudi prepoznaje ne samo da žena ima pravo, već na neki način i obavezu da napusti počinioca nasilja, čak se od žena očekuje da objasne zbog čega to nisu ranije uradile, ali, još uvijek se ne prepoznaje obaveza društva da im pomogne, da pruži zaštitu i podršku ženama koje napuste počinioce nasilja (Jones, 1994: 201; Mahoney: 1995: 400). Upravo radi toga Elizabeth M. Schneider smatra da bi umjesto postavljanja pitanja ženama, trebalo pitati: „Zašto društvo toleriše muškarce koji udaraju žene?“ Po njenom mišljenju, „pitati ženu zašto ne napusti počinioca nasilja je licemjerno, jer poriče

kulturnu socijalizaciju koja vaspitava mlade djevojke i žene na način da razmišljaju o braku i porodici kao mjerilu za uspjeh, da podržavaju svog muža i ostanu uz njega održavajući brak pod svaku cijenu, i koja okrivljuje žene koje u tome ne uspiju“ (2000: 78). Osim toga, ponovo se odgovornost za počinjeno nasilje prebacuje sa države i počinioca nasilja, na „stav žene (ranije, na njenu odgovornost) kao na presudan faktor za napuštanje nasilnika i uzimanje kontrole nad vlastitim životom”, čime se “može pomeriti pažnja sa odgovornosti nasilnika, kao i sa pitanja društvene podrške i osnaživanja žene da izađe iz nasilja“ (Ignjatović, 2011: 55).

Izmjene u zakonima nisu mnogo uticale na odgovor država kada je u pitanju podrška ženama koje trpe nasilje, bilo da se one odluče napustiti nasilno okruženje ili ne. Čak i stavovi službenih lica koja provode zakone u oblasti zaštite od nasilja u porodici još uvijek oslikavaju predrasude i stereotipne stavove po pitanju uloge i mjesta žene u porodici i društvu (Petrić, 2010). O tome svjedoče i iskustva ispitanica koja su prikupljenja tokom provođenja terenskog rada na istraživanju, rezultati kojega će biti predstavljeni u drugom poglavlju ovoga rada:

- *Kad sam davala tu izjavu u policiji, pita me policajac, doslovno: - Kako si mogla imati s njim četvoro djece kad je on takav nasilan? Kako sam mogla leć' s njim? Ja sam rekla: - Kad ste tako bezobrazni kad možete pitat' ženu u takvoj situaciji to pitanje ja ću Vam reć'. Ako nisam dala njemu, znači dala sam čitavom komšiluku. Bila sam prisiljena čak i kad mi je bilo do i kad nije, jednostavno za, što u nas žene kažu, za mir u kući! I, pitam ja, kako možete me pitati to pitanje? Kaže: -Pa na sudu kad se sudi za silovanje, pita se je li bila na njoj mini suknja i tako. Ja kažem: - Pa to je strašno, mislim, da Vi mene upitate to, pa to je moja intima, ne smijete Vi mene pitat' uopće! Dolazim drugi put u Centar za socijalni rad i pitam zašto nisu obišli djecu. Socijalna radnica mi ovim riječima, nije tada, još nije bila ravnateljica, kaže: - Šta ti misliš, ti si svoju guzicu sakrila! Ovim riječima! Guzicu si svoju sakrila, odnijela u M., ti bi da on, mislim da joj se sin... zove, ti bi da on mog... napadne, da njega izlupa a ti si svoju djecu sakrila u M.! Znači, socijalna radnica se povlači jer se boji njega, kao nasilnika. Ja dolazim u sud i pitam da li je zakazano suđenje i kažu meni: - Možete pitati sutkinje R. M. I ja dolazim kod R. M. i ona mi kaže: - Šta ti tražiš od mene, nisam ti ga ja birala! Jesi ti izabrala svoga muža! I dolaziš ovdje, dosađuješ nekom'! Sutkinja jedna mi kaže! Ha! (Mostar)*

Nedavno usvojene politike djelovanja Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine tek prepoznaju obavezu djelovanja u pravcu zaštite žrtve i čine djelomični pomak prema razmatranju obaveza država u tom pravcu. Slušajući iskustva žena koje su preživjele nasilje u porodici, moglo bi se zaključiti da je državna intervencija, što se tiče zaštite žrtava nasilja u porodici, usmjerena na njihovo fizičko odvajanje od počinioca nasilja. Iako je po zakonima Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine moguće izreći zaštitne mjere koje se izriču počiniocima nasilja, i to, među ostalim i udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora kao i zabranu približavanja žrtvi nasilja "u većini slučajeva [su] žene i djeca ti koji moraju da napuste kući ili stan, a ne nasilnici" (Nikolić Ristanović; Dokmanović, 2006: 104). Odnosno, i dalje preovladava stav po kojem je žena ta koja treba da napusti nasilnika, pa čak i ukoliko ona misli drugačije:

- *Kad je policija došla da mene odvede od kuće i odveli su me da saslušaju, oni nisu trebali mene odvesti, oni su trebali njega odvesti. Ja sam to govorila i tad' me niko nije sluš'o. Kad sam o'šla za posve, isto nisam trebala ići iz svoje kuće, nego on, zatvori, pet dana da su ga zatvorili da mu daju hljeba, jer ja nisam, ni danas mu dan zla ne mislim, ja imam dvoje djece, da se Bog d'o opameti! Danas sutra će pasti pa će i njega djeca morat' izdržavat' k'o i mene. To nije lako. I o tome razmišljam. A da sam ja ostala u kući, to bi bilo drugačije. On je sve to i zapustio, mi od toga nemamo više ništa, džabe tol'ke godine radili i gradili. On, znači... Ta država koja je došla da pomogne oni su upropastili, a ne da bi tu opstali! A pet dana ga zatvori i nedaj mu da radi to i malo, malo pritegni, drugačije bi se možda ponaš'o kad bi ostao, a ne 'ajde ti ženo iz kuće, još gdje ima djece, sreća moji su odrasli, i školovali se i zaposlili i otišli, rat ih otjer'o, i 'aj', i šta su napravili, oni se smiju, normalno, šta će, i ja bi, boli nekoga. Odvedi je da je ne ubije, policija je odradila ili sud i 'ajmo. I tako se to niže svaki dan. (Modriča)*
- *Moj razlog, zašto sam došla ovde i način na koji sam došla uopšte nije bio moj izbor. Nego je bio, bukvalno, nametnut, od strane Tima iz Centra za socijalni rad mesta gde sam živela, jer su oni to smatrali kao neophodan korak i kao neophodno rešenje, čak na neki način su mi postavili ucenu. Ako ti to sada ne uradiš, mi ćemo tebe oceniti kao nekompetentnog roditelja i tražićemo da ti uzmemo dete jer, u najboljem interesu deteta je da ti moraš da ideš sad u Sigurnu kuću. (Zrenjanin)*

- *I policajac mi kaže: - Gle, za svaki slučaj je bolje pokupiti svoju djecu pa otić' u Sigurnu kuću, nego da ja otvorim novine i vidim u novinama tvoju adresu. A ti kako hoćeš. (Vukovar)*
- *Tri četiri puta je dolazio ovaj policajac i kaže meni: Gospođo, Vi dobro razmislite jer je on već na uvjetnoj dvije godine i ako ga sad krivično opet optužimo, to, krivično, kako se kaže, on bi trebao u zatvor, biće ti, kao gore, ako ga ja, kao tužim, ja da nisam bila uporna on bi mene nagovorio da se ja s njim pomirim, ja sam rekla: - Ja neću da ga gledam, ja evo već 15 godina s njim živim, s njim se ne može pomiriti, on se neće promijeniti i nema šanse i neću! Pita policajac mene: - Pa jeste li Vi spremni krivično da ga tužite? Ja reko': - Jesam. I opet oni njemu, njega, kao, doveli ga kod mene da se ja možda smilujem kad me on zamoli (uzdiše). Ja govorim: - Maknite mi ga s očiju, ja neću, gotovo je! I nije, ja sam bila tol'ko uporna da ja neću s njim i neću da se mirim i gotovo. I onda oni valjda kad su stvarno vidjeli da ja neću, stavili mu lisice i odveli ga u stanicu i ovo drugo auto je došlo po nas, da nas vode, isto i nas u stanicu, samo su nas pustili da uđemo u kuću da obučemo cipele da nismo bosi. I kako ja ulazimo u kuću, ovaj stariji sin, on se dere, eto stid me reći, dere se da sam ja kriva, da sam ja kriva, da sam ja kurva, on je bio na babinoj strani, ne znam, ja ga pitam: -... hoćeš li ti sa mamom? - Neću, pusti me, moj babo! Šta sve preživiš, kažem, radi djece, da bi ti tako sutra (plače). (Sarajevo)*
- *I onda eto trpiš zato što moraš da trpiš, a izgleda da ima mnogo toga za trpljenje. Tako da smo mi daleko od inostranstva i kakve su njihove zaštite što se tiče žena i pomaganja, znači, te socijalne pomoći, znači, mi njima nismo ni prirasli, a mi 'oćemo da uđemo u Evropsku uniju! (Niš)*

Da bi se pokušalo odgovoriti na pitanja postavljena na početku ovog poglavlja, a koja se odnose na mnogo širi okvir od onoga koji se zakonima može obuhvatiti, potrebno je sagledati položaj žena unutar nepisanih normi koje zadaju uloge ženama i verbalizuju očekivanja koje društvo od njih, kao žena, ima. Naravno da se ovim ne pretpostavlja da su sve žene u istoj situaciji i da su sve žene na jednak način pogođene društveno zadatim ulogama koje su im pripale. Sigurno je da postoje žene koje se osjećaju dobro ispunjavajući stereotipne uloge stvarane vijekovima, sigurno je da među njima ima i onih koje ne trpe nasilje od svojih partnera, ali ima i onih koje nisu zadovoljne zadatim

ulogama i koje ne mogu, niti žele, odgovoriti očekivanjima koje im društvo nameće. Međutim, ne udovoljiti zadatim ulogama, donijeti odluku da se prestane živjeti u skladu sa nepisanim pravilima, nije nimalo jednostavno jer zahtijeva od žena da "ponesu breme i preuzmu rizike koji idu uz njihovo obilježavanje kao onih koje prave probleme" (Bejker Miler, 1997: 257). Ovo ilustruju i iskustva žena sa kojim je obavljen razgovor u toku terenskog rada na istraživanju koje je provedeno u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, od maja 2010. do jula 2011. godine:

- *Nažalost mi smo još, a što sam ja rekla, strašno konzervativni. I uvijek bi bio neki savjet za ženu šuti i trpi i nemoj stvarat' probleme i nemoj... Mislim, stvarat' probleme! Pod velikim navodnicima i, tako da, al' eto, kol'ko puta... Ja sam živjela u zgradi: - Jao, nemoj molim te, više zvat' policiju, eto, sramotim cijelu zgradu. I tako, mislim, nešto strašno šta čuješ i šta doživiš i da ti se više neko neće ni javit', ni, pa reko': - Bože dragi, ako smo bile prijateljice, zašto sad joj, sad sramota ako ja nju nazovem i ako sam se ja njoj javila i ako ja 'oću doć' kod nje na kavu, mislim, smiješno, stvarno smiješno. (Vukovar)*
- *Mnogo je teško živeti razveden, s tim da ja nisam bila s tim čovekom venčana, mnogo je teško živeti sa dvoje dece a biti žensko. Mnogo je teško, to treba izdržati i suočiti se sa nekim ljudima. Kad je mogao to da mi uradi muž, bivši, i svekar, koji je na kraju je ispalo da je mene želeo, isto, da me ima kao ženu, spava sa mnom, da je moja majka učestvovala, svi oni su u kontaktu, ona sa mnom. Ne znam. Borim se, suočavam se sa nekim bez veze, nepotrebnim stvarima, našla sam neki pos'o, tu uvek ono vide, mlado, dvoje dece, nema muža. Jako ružno. Jako ružno. (Kragujevac)*
- *Ja sam jednom opalila svom mužu šamar. U obrani. On je pozvao policiju i ja sam dobila novčanu kaznu. Interesantno. I još su mi zaprijetili da će me poslati u zatvor. S tim da su me zatvorili u sobu i rekli su mi ako 'a' kažem da će me u zatvor otpeljat'. A ja jadna sam sjedila ja sam ostala potrešena. Ja sam se poslije bojala i obratit' nekome za pomoć. A on koji je mene maltretirao i tukao i ne znam šta sve ne, ništa! Niiiišta, ništa! Niti su mu šta rekli. Rekli su mu: - Da, da gospodine, imate Vi pravo. Ja nisam mogla vjerovati! Nit' su me htjeli poslušat', niti ništa. Ništa! Neznam u čemu je problem. Ja mislim da suoni svi jednaki, da isti ti policajci su takvi prema svojim ženama pa zato im je to tako, valjda normalno,*

jednostavno. Mislim da je kriv odgoj, u prvom redu odgoj, znači, da nauče svoju djecu od malena da su žene u nekakvoj nižoj klasi, da ništa ne vrijede i da možeš s njima radit' šta hoćeš i to jednostavno tako ide godinama i onda se poslije primjenjuje i to je njima sve normalno. Jer ja vidim po mom mužu da on ima u familiji mamu i tatu koji su isto tako radili, njegov tata mami, znači da je njemu normalno da radi isto i meni. (Karlovac)

- *Jednom sam mu se suprotstavila, rekla: - Ja više ovo neću, ako hoćeš da živiš s njom idi u podstanare, idite pustite mene, pusti mene da ja živim sa svojom djecom! On je samo ono ust'o i rek'o: - Kakvo ti imaš pravo, odakle tebi hrabrost da ti kažeš da nećeš ti tako da živiš! I on je mene tu tuk'o, tuk'o, i hajde, to je prošlo, ja sam u sebi samo stvorila sebi sliku, kako god bilo, ja ću pobjeći, a nisam znala jer se nikada nikome nisam obratila za nikakvu pomoć, ni policiji ni nikad u životu, ovo 'vako, komšinici, onom bližnjem svom, pričaš, žališ se, ali ništa. (Sarajevo)*
- *Za crkvu sam, našu crkvu, katoličku, bila brakolomac, jer me svećenik jedan, za koga kažu da mu je Gospa se ukazala, imala sam priliku doć do njeg', jer me vjeroučitelj moje djece poslao kod njega, za njeg' sam bila brakolomac jer sam ja neko ko je... Vjerovatno nasjeo na priče moga muža, koji je tako... (Mostar)*

Pridržavajući se pravila o svojoj ulozi i mjestu u okviru porodice i izvan nje, žene doprinose reprodukovanju rodnih odnosa. Prema Niri Yuval Davis ovi se odnosi "često vide kao bit kultura kao načina života koji se prenosi sa generacije na generaciju" (2002: 335). Svaki kolektivitet, bilo da se radi o porodici, užem ili širem prijateljskom krugu, radnom mjestu, susjedstvu, ima svog poznavaoca tradicije, običaja i pravila ponašanja koji se smatraju neophodnim za opstanak kolektiviteta, koji biva konsultovan, kako u običnim prilikama, tako i u onim koji se smatraju graničnim. Od njegovog ili njenog mišljenja nerijetko zavisi, ako ništa drugo, ono dobar glas osobe, obično žene, koja odluči prekoračiti ove granice.

- *U jednoj prilici, mene moja sestra zove: on plače kod nje, on će se promijeniti, ona meni tvrdi, sto posto! Sestra koja je najviše stajala, koja je najiskrenije bila na mojoj strani, koja nikad nije mogla razumit' kako sam ja njemu mogla prelaziti*

preko takvih... Koja je meni sto puta rekla: - Da je on meni nešto takvo rek'o, ja ne znam šta bi uradila, ne bi ostala, ne bi bila... Ona mene zove! (Mostar)

- *Kažem njemu: - Prijaviću te! Kaže: - Ako me prijaviš, poginućeš, nećeš biti živa! I onda taj strah, ćuti, trpi! U stvari, ja sam čuvala njega, a ne sebe. Ja sam čuvala njega i ugled svoje dece! Pričam mojoj sestri, kaže: - Pa ti si ugledna, pa ti imaš sve, pa zar da brukaš decu, ćuti, trpi! Ćuti, sad moraš, sad trpi, udala se ćerka, sramota! I onda je to meni došlo, pa šta sam ja! Ceo život sam bila kažnjavana, ceo život nećeš da ideš ovde, nećeš da ideš onde, ceo život! I onda se to meni, uzmem putnu torbu, odem kod svoje sestre, kod sestre oni su svi, znaš: - Joj, pa šta si uradila, ostavila si muža! Ja kažem: - Završilo, više nema! (Kragujevac)*
- *Pa, bila mi je potrebna, između ostalog i podrška tih institucija, pa podrška prijatelja, pa familije svoje, daleko od toga, ali, iskreno i na žalost ću reć' da od sve svoje i mnogobrojne familije, imala sam podršku samo ovih žena tu, u Sigurnoj kući, za koje je smatram da su moja familija, i, na žalost, samo podršku djetetove krsne kume. Nikog drugog. Njezinog supruga i jedne svoje najbolje prijateljice. Eto, nikog drugog, niko drugi, da li nije želio ili nije znao, ne znam, ne želim u to ulazit', ali niko me drugi nije podržao. (Zagreb)*

Dakle, osim nedostatka podrške od strane institucija, žene se suočavaju i sa nedostatkom podrške od strane najbliže porodice i prijatelja u slučaju da odluče prekinuti nasilnu vezu. Neke od sljedećih izjava ispitanica potvrđuju ovu u tvrdnju:

- *Mama i baka su se bojale, vjerujem da ih je bilo i sramota, isto tako smatram da su se bojale uopće da me vide, jer u to vrijeme kad se to ubistvo u pokušaju dogodilo, bojale su se i da me vide! Mama je tad imala ispada u ponašanju, rekavši meni da mene moja djeca ne zanimaju, da sam ja htjela samo da spasim svoje dupe što apsolutno nije tako, što je mene jako uvrijedilo. U tom momentu, umjesto da me je zagrlila, da joj ja kažem, hej mama, teško mi je, ne znam, moram da se nosim sa ovim... Ona je smatrala da sam ja trebala nastaviti živjeti s njim, ma ne bih živjela da imam desetoro, izvukla bih svih desetoro pa makar trajalo još sedam godina izvukla bih ih! (Beograd)*
- *Svi to gledaju na neki drugačiji način što sam i doživjela da na kraju od nekih ljudi i od kojih se nisam nadala da će reagirat' nekako pa su reagirali strašno ružno,*

prijateljice više nisu prijateljice, svi imaju neki svoj stav, svi imaju neki svoj pogled i, nažalost, tako konzervativan da je to nešto strašno, i eto. U biti, na kraju svega, moj muž je ispao žrtva a ne ja. Eto tako se to gleda. Ja sam baba roga a on je jadan, jadan, bijedan, joj, što mi je žao, što mi je žao... Nažalost mi smo još, a što sam ja rekla, strašno konzervativni. I uvijek bi bio neki savjet za ženu šuti i trpi i nemoj stvarat' probleme i nemoj... Mislim, stvarat' probleme! (Vukovar)

- *Nisam zvala policiju, znate kako je to kod nas, ono, drži među četiri zida. Moja bi mama rekla: - Kaži dušmaninu da se naslađuje a prijatelju da mu je žalije, u biti, nekakva takva poslovica ima Naš odgoj. Zato što svakoj mama kaže tako, što joj kaže starija sestra: - Pa biće bolje kad djeca poodrastu. (Mostar)*

Uvriježena tradicionalna shvatanja, običaji i kulturalne prakse održavaju stereotipnu ideju o mjestu i ulozi žena u društvu prvenstveno kao majki, supruga i domaćica. Rijetko se koja žena, barem ona koja je svjesna rizika prekoračenja granica i posljedica koje to prekoračenje nosi, odluči "javno" odstupiti od društveno propisanih uloga koje im se nameću. Ovim se ne želi sugerisati da su žene te koje su odgovorne za dugotrajno održavanje poretka koji im nameće uloge u društvu, naprotiv, namjera je ukazati na položaj u kome se žene koje odstupaju od društveno nametnutih očekivanja od pola kojem pripadaju nalaze. Na ovo ukazuje i Džin Bejker Miler prema kojoj:

> *za dominantnu grupu postaje teško i da zamisli da je neko od potčinjenih sposoban da obavlja željene aktivnosti. Što je još važnije, i samim potčinjenima je teško da poveruju u svoje sopstvene sposobnosti [...] potčinjeni se ohrabruju da razvijaju karakteristike koje zadovoljavaju dominantnu grupu: pokornost, pasivnost, poslušnost, zavisnost, nedostatak inicijative, nemogućnost delovanja, odlučivanja, mišljenja i slično... Ako podređeni usvoje ove karakteristike smatraju se dobro prilagođenima....ako podređeni pokažu potencijale, ili još opasnije, razviju neke druge karakteristike - recimo inteligenciju, inicijativu, upornost - obično nema u okviru dominantne grupe prostora za priznavanje tih sposobnosti. Takvi ljudi će biti okarakterisani kao neobični, ako ne i definitivno nenormalni. Neće biti prilike za direktnu primenu njihovih sposobnosti u društvenim aranžmanima. (Koliko se žena pretvara da su glupe!) (1997: 225)*

Ukoliko, ipak, neka žena (ili grupa žena) odluči prihvatiti rizik i preuzeti svoj život u svoje ruke, njena (njihova) "akcija može dovesti do kombinacije ekonomskog pritiska, društvenog ostrakizma i psihološke izolacije - pa čak i dijagnoze o psihičkom poremećaju"

(Bejker Miler, 1997: 255). Nasilje prema ženama u takvim situacijama postaje 'društveno opravdano sredstvo' koje se koristi kako bi se žene vratile na mjesto koje im pripada. Ove predrasude i prakse opravdavaju rodno zasnovano nasilje i kontrolu žena. Rodno zasnovano nasilje prema ženama proizlazi iz "rodnih hijerarhija koje su dugotrajne i koje daju legitimitet nasilju prema ženama, ono je institucionalizovano na svim nivoima: kući, porodici, zajednici, društvu i državi" (Mehta et al., 2007: 101).O ovome svjedoče i žene žrtve nasilja u porodici:

- *Kod nas u ulicu bila je jedna, bila je jedna ubijena, mi smo gledali, mnogo smo gledali kako ju je tukao, iznosi je napolje, na ulicu i onda je bije sa pesnicama u glavu. Jer oni su takvi, oni ne vole, oni vole da izvedu ženu napolje da je biju i da gledaju kako oni to rade. Pa kao da su oni jaki za žene, to je to. (Beograd)*
- *Cela njegova porodica mi je pretila, nisam smela iz kuće sama da izađem, nisam smela nigde da zovem, ništa! Možda to bude grubo, ali neki put sam morala pitati i da odem u WC. (Kragujevac)*
- *Koji je razlog tome? Ja sam mnogo razmišljala jer vidim da se u Hrvatskoj, znači nije problem samo nasilje nad ženama, nego, jednostavno se ti zakoni ne provode. Znači, ja sada prijavim svoga muža, imam svjedoke, da je on nas i ekonomski maltretirao i psihički i stoji u zakonu da je to kažnjivo, a meni je moja tužba odbijena. (Karlovac)*
- *E, da Vam kažem, taj moj komšiluk, što sam rekla, on je mene mogao tući da svak gleda, da niko ne bi priš'o. A svi su ga se bojali, eto tako da kažem, je bio njegov, taj jedan brat, jednom zvao policiju, jedino on, eto, kad, ne d'o Bog on mene tuče, ja bježim tom njegovom bratu što živi preko puta nas. Niko nikad niko, da pokucam nekom na vrata, molim vas, da se sakrijem, nemoj molim te, kaže, meni će problemi biti, svi ga se boje. Eto, komšinica, to je zid, sve se čuje, kol'ko sam ja vrištala, kaže, nisam ja ništa čula. Čim je policija njega odvela, to su svi izašli, sad su ko ono, svi su čuli. To nikad, ono, niko neće da se petlja. (Sarajevo)*

Brojna istraživanja koja su se bavila uzrocima nasilja prema ženama pronašla su da patrijarhalne strukture i muška dominacija omogućavaju muškarcima da vjeruju da im je dozvoljeno zlostavljati žene. Među faktorima koji doprinose pojavi nasilja prema ženama, pominju se kulturalni faktori koji se, prema Gloriji Jacobs, ispoljavaju kroz ’duple

standarde' za polove, norme 'časti' i 'vjernosti' koje se odnose na žene, opravdavanje nasilja kao načina da se kontroliše ženska seksualnost, shvatanja koja veličaju agresivnost i nasilje kao obilježja pravog muškarca, društvena i religijska vjerovanja o potrebi kažnjavanja 'loše' i zaštite 'dobre' žene, kao i prihvatanje nasilnog rješavanja sukoba kao prihvatljivog (2003: 61-63). Kulturološke specifičnosti prepoznaju i osobe koje rade u skloništima/sigurnim kućama za žene, sa kojima je tokom terenskog istraživanja obavljen razgovor, što ilustruje sljedeći primjer:

- *Pa ima tu tih kulturoloških specifičnosti, ovde je ipak patrijarhalno vaspitanje, znači, svet sa nekim idejama kakvu ulogu ima žena, šta za nju brak znači, šta treba, koje obaveze da prihvati, šta treba da istrpi, to je neko nasleđe, do pre dvegeneracije nije se postavljalo pitanje neke ravnopravnostii sada je navikavanje na nešto novo, mislim, jako brzo, i ne postoji spremnost, ovde porodice prilično žive u proširenim domaćinstvima gde prethodna, čak i dve generacije, znači i babe i dede su prisutne i naprosto se taj model porodični diktira i svako ko pokuša nešto da promeni zapravo nailazi na nasilje, nekada je to samo verbalno, nekada ignorisanje ali dolazi i do radikalnijih fizičkih nasilnih scena. (Zrenjanin)*

Ovim se ne želi tvrditi da su kulturološki faktori statični, naprotiv. Namjera je ukazati da su kao društveni konstrukt podložni promjenama i ukazati na njihov uticaj na žene koje trpe nasilje i pred koje se postavljaju očekivanja kojima one, usljed uticaja brojnih faktora, među ostalima i onih koji su obrađeni u ovom poglavlju, teško mogu udovoljiti.

1.2.3. Međunarodni pravni standardi i strukturalno nasilje prema ženama

Svi međunarodni dokumenti koji su, kao najznačajniju pravni i politički dokumenti u oblasti nasilja prema ženama predstavljeni u poglavlju 1.1.1 ovog rada, osvrću se na uticaj tradicije, običaja, kulture i religije na perpetuiranje nasilja prema ženama. Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) države su pozvane da preduzmu sve podesne mjere radi izmjene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškaraca i žena da bi se otklonile predrasude, kao i uobičajena i svaka druga praksa zasnovana na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola ili tradicionalnoj ulozi muškaraca, odnosno žena (član 5). Opšta Preporuka broj 19 dodatno pojašnjava ovu obavezu ukazujući da tradicionalni stavovi prema kojima su žene

podređene muškarcu ili im se dodjeljuju stereotipne uloge, uporno podstiču široko rasprostranjene postupke koji podrazumijevaju nasilje ili prinudu, kao što su, kako je to preporukom precizirano, nasilje i zlostavljanje u okviru porodice, prisila na brak, sahranjivanje udovica i obrezivanje žena. Prema ovakvim predrasudama i postupcima, nasilje zasnovano na razlici polova može da bude „opravdano" kao oblik zaštite ili kontrole žena. Takvo nasilje djeluje na fizički i mentalni integritet žena tako što im uskraćuje pravo na ravnopravno uživanje, korišćenje i poznavanje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda. Preporuka ukazuje da posljedice ovih vidova nasilja zasnovanih na razlici polova čine da se žene i dalje drže u potčinjenom položaju i doprinose niskom stepenu njihove političke aktivnosti i niskom stepenu obrazovanja, obučenosti i mogućnosti zaposlenja (član 11). Članom 23 preporuke se, kako se ne bi steklo mišljenje i ostavila mogućnost tumačenja prema kojima bi ovakve prakse bile rezervisane za 'neke druge' države, ističe da je nasilje u porodici jedan od najpodmuklijih oblika nasilja nad ženama koji preovlađuje u svim društvima, te da su žene svih starosnih dobi žrtve svih vidova na koje se ovo nasilje manifestuje, uključujući premlaćivanje, silovanje i druge oblike seksualnog napastvovanja, psihičko i druge oblike nasilja, što podstiču tradicionalni stavovi o ulozi polova u društvu. Ovim članom se potcrtava da nedostatak ekonomske nezavisnosti prisiljava mnoge žene da ostanu u nasilnim vezama, te ukazuje da ekonomsko nasilje predstavlja oblik nasilja i prisile prema ženama. Osim Preporuke broj 19, još dvije preporuke, Preporuka broj 3 i Preporuka broj 21, posvećuju pažnju stereotipnim društveno kulturološkim faktorima koje onemogućavaju žene da uživaju u pravima i slobodama priznatim Konvencijom. Preporukom broj 3iz 1987. godine Komitet za eliminaciju diskriminacije žena koji prati primjenu ove konvencije je, primijetivši da do tada podneseni izvještaji ukazuju na postojanje stereotipnih poimanja uloge žena koji doprinise diskriminaciji zasnovanoj na polnoj pripadnosti, pozvao države da usvoje obrazovne i programe namijenjene široj javnosti, koji će pomoći uklanjanju predrasuda i postojećih praksi koje onemogućavaju potpunu primjenu principa društvene ravnopravnosti žena. S druge strane, Preporukom broj 21 koja je usvojena 1994. godine, Komitet je, razmatrajući položaj žena u braku i porodičnim odnosima, izrazio zabrinutost brojem država koje su uložile rezerve na član 16 konvencije, a posebno kada su dovedene u vezu sa članom 2 i tvrdnjama da bi postupanje u skladu sa odredbama ovih članova dovelo u pitanje uobičajene stavove na kojima se zasniva porodični život, a koji su, između ostalog,

zasnovani na kulturnim ili religijskim uvjerenjima ili na ekonomskom ili političkom statusu država (član 41). Komitet objašnjava da je većina država koje su uložile rezerve na ove članove zadržala patrijarhalnu strukturu porodice u kojoj su otac, muž i sin u povlaštenom položaju (član 42), te poziva ove države da povuku ove rezerve (član 43 i 44). Komitet je, također, primijetio da ima država koje nisu uložile rezerve na ove članove, ali čiji nacionalni zakoni, posebno porodični, i dalje sadrže članove koji se zasnivaju na normama, običajima i društvenim i kulturnim predrasudama kojim se diskriminiraju žene (član 45 i 46), slijedom čega se od njih zahtijeva da usklade svoje nacionalne zakone sa odredbama Konvencije (član 47).

Zaključnim komentarima na izvještaje koje su podnijele Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina, Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena je izrazio zabrinutost zbog postojanosti čvrsto ukorijenjenih, tradicionalnih, patrijarhalnih stereotipa u vezi sa ulogama i obavezama žena i muškaraca u porodici i široj zajednici, koji su glavni uzroci nasilja nad ženama, a odražavaju se i na izbore koje žene čine u pogledu obrazovanja, kao i u pogledu njihovog nepovoljnog položaja na tržištu rada i slabijem učešću u političkom i javnom životu. Državama je uputio sljedeće preporuke:

> *Komitet poziva državu da sprovede sveobuhvatne mere radi pokretanja promena kada je reč o opšteprihvaćenim stavovima i praksi koji ženu stavljaju u potčinjen položaj, kao i stereotipnim ulogama koje se pripisuju pripadnicima oba pola. Te mere trebalo bi da obuhvate kampanje s ciljem podizanja svesti i edukativne kampanje namenjene ženama i muškarcima, devojčicama i dečacima, verskim vođama, liderima u zajednici, roditeljima, nastavnicima i zvaničnicima, u skladu sa obavezama navedenim u članu 2 (f) i 5 (a) Konvencije. Komitet preporučuje da država ugovornica podstiče medije da preispitaju i promovišu nestereotipne i pozitivne predstave o ženama, kao i značaj koju rodna ravnopravnost ima za društvo u celini. (Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, 2007: 4)*

> *Odbor nadalje preporučuje pojačanje i promidžbu mjera koje omogućavaju usklađivanje obiteljskih i profesionalnih obveza uključujući podizanje svijesti o jednakoj raspodjeli kućanskih i obiteljskih poslova između muškaraca i žena. [...] Odbor je zabrinut zbog postojanosti spolnih stereotipa u obrazovnom nastavnim planovima i udžbenicima. Također je zabrinut što djevojčice i žene u srednjim školama i na fakultetima nastavljaju s izborom područja obrazovanja na koja se tradicionalno gleda kao na "ženska područja" te što su premalo zastupljene u znanosti. (Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, 2005: 6, 7)*

> *Komitet zahtijeva od Bosne i Hercegovine da distribuira informacije o Konvenciji u programima u obrazovnom sistemu, uključujući edukaciju o ljudskim pravima i gender obuku, sa perspektivom koja mijenja postojeće stereotipne stavove o ponašanjima u vezi sa ulogama žena i muškaraca i ponašanja prema tim ulogama. Preporuka Komiteta je da se pokrenu kampanje podizanja svijesti i za žene i za muškarce i da se podstiču mediji na projeciranje pozitivnih primjera žena u smislu njihovog ravnopravnog položaja i odgovornosti i žena i muškaraca u privatnoj i javnoj sferi. (Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, 2006: 4-5)*

I ostali pravni i politički dokumenti koji su predstavljeni u poglavlju 1.1.1. ovog rada, prepoznaju negativan uticaj stereotipa i predrasuda zasnovanih na tradiciji, običajnim i kulturnim praksama, na ostvarivanje ravnopravnosti polova i zaštitu žena od rodno zasnovanog nasilja. U preambuli Deklaracije Ujedinjenih nacija o eliminaciji nasilja nad ženama iz 1993. godine se priznaje da je nasilje prema ženama jedan od suštinskih društvenih mehanizama koji žene prinudno stavlja u podređen položaj u poređenju sa muškarcima, te se članom 4 državama preporučuje da treba da osude nasilje prema ženama te da se pri tom ne pozivaju ni na kakve običaje, tradiciju, religijska ili druga mišljenja da bi izbjegle svoje obaveze u pogledu njegove eliminacije. Pekinška deklaracija također ističe da je nasilje prema ženama jedan od osnovnih društvenih mehanizama kojim se prisiljavaju na podređenu poziciju u odnosu na muškarce (član 117), i ukazuje da nasilje nad ženama tokom njihovog životnog ciklusa proizlazi iz kulturnih uzoraka ponašanja, određenih tradicionalnih i uobičajenih postupaka i svih ekstremnih postupaka u vezi sa rasom, polom, jezikom ili religijom, koji obnavljaju niži status žena u porodici, na radnom mjestu, u zajednici i društvu, što je pogoršano društvenim pritiscima, posebno sramotom od objavljivanja djela koja su počinjena nad ženama (član 118). Preporuka Savjeta Evrope Rec (2002)5, u članu 2 memoranduma koji sadrži objašnjenje pojedinih članova preporuke navodi da je dužnost i interes države, kao i prioritet državne politike da čuva pravo žena kako ne bi bile izložene nasilju bilo koje vrste od bilo koga, te da, imajući to u vidu, države ne mogu koristiti običaje, religiju ili tradiciju kao sredstvo izbjegavanja ove obaveze. Smjernice za praćenje uvođenja ove preporuke koje su usvojene 2005. godine, kao indikator koji je ustanovljen u dijelu koji se odnosi na podizanje nivoa svijesti javnosti o problemu nasilja prema ženama, ističe uticaj koji mediji imaju na javnost u tom smislu, kako negativan, tako i pozitivan, te potrebu postojanja kodeksa ponašanja kojim se ustanovljavaju standardi očekivanog ponašanja, a u pravcu uklanjanja seksizma kao skupa

stavova i ponašanja koji osuđuju ili potcjenjuju ljude na osnovu njihovog pola ili koji prenose stereotipne pretpostavke o polnim ulogama, uključujući diskriminaciju na osnovu pola, posebno diskriminaciju žena, a zatim i stavove, preduslove ili ponašanje koji doprinose uopštavanju društvenih uloga na temelju pola. Stereotipno prikazivanje žena, kako je definisano indikatorom broj 14 ovih smjernica, označava predstavljanje žena u vrlo ograničenim ulogama i uzorke ponašanja povezane s niskom društvenom vrijednošću, koje sugeriše da žene zaslužuju manje poštovanja od muškaraca i da su svaku kaznu koju dobiju same izazvale.

Ni Konvencija o prevenciji i sprečavanju nasilja prema ženama (protiv žena) i domaćeg nasilja Savjeta Evrope iz 2011. godine, čije se stupanje na snagu, kako je to objašnjeno u poglavlju 1.1.1 tek očekuje, nije propustila da već u preambuli ukaže na strukturalnu prirodu nasilja nad ženama kao rodno zasnovanog nasilja i prepozna nasilje prema ženama kao jedan od ključnih društvenih mehanizama kojim se žene prisiljavaju da budu u podređenom položaju u odnosu na muškarce. Članom 12 Konvencije u dijelu kojim se preciziraju opšte obaveze država, države članice se obavezuju na preduzimanje neophodnih mjera za promovisanje promjena u društvenim i kulturnim obrascima ponašanja žena i muškaraca kako bi se iskorijenile predrasude, običaji, tradicije i druge prakse koje se zasnivaju na ideji inferiornosti žena, odnosno na stereotipnim ulogama žena i muškaraca (stav 1), i obezbijedile da se kultura, običaji, tradicija ili takozvana 'čast' ne smatraju opravdanjem za bilo koje djelo nasilja obuhvaćeno Konvencijom (stav 2). Članom 42 Konvencije se od država članica zahtijeva preduzimanje neophodnih zakonodavnih ili drugih mjera kako bi obezbijedile da se u krivičnim postupcima pokrenutim na osnovu svakog djela nasilja obuhvaćenog Konvencijom, kultura, običaji, tradicija ili takozvana 'čast' ne smatraju opravdanjem za takva djela, a posebno tvrdnje da je žrtva prekršila kulturne, vjerske, društvene ili tradicionalne norme ili običaje prikladnog ponašanja (stav 1). U obrazloženju koje prati Konvenciju, pojašnjava se da su obaveze sadržane u stavu 1 člana 12 zasnovane na uvjerenju autora po kojem su postojeći obrasci ponašanja žena i muškaraca često pod uticajem predrasuda, rodnih stereotipa i rodno stereotipnih običaja i tradicija, slijedom čega države članice Konvencije imaju obavezu da preduzmu neophodne mjere kako bi promovisale promjene u mentalitetu i stavovima sa ciljem da se dođe do srca i uma onih ljudi koji svojim ponašanjem doprinose produžavanju oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom (tačka 85). U obrazloženju stava 5 člana 12 se

kaže da se kultura, običaji, religija, tradicija i takozvana 'čast' neće smatrati opravdanjem za bilo koje djelo nasilja, te su države članice obavezane da obezbijede da njihovi nacionalni zakoni ne sadrže takozvane rupe za interpretaciju inspirisane takvim uvjerenjima, ali i spriječe davanje bilo kakve zvanične izjave, izvještaja ili proglasa koji opravdava nasilje po osnovu kulture, običaja, religije, tradicije ili takozvane 'časti', te da zabrana svih djela nasilja iz Konvencije nikada ne može biti povučena zato što ugrožava kulturna ili vjerska prava i slobode počinioca (tačka 89). Dodatno, obrazloženjem člana 42, ističe se da su autori unijeli u Konvenciju jedan važan opšti princip po kojem niko u nadležnosti suda neke od članica Konvencije ne može da se pozove na ono što on ili ona smatra da je element njene ili njegove kulture, religije ili nekog drugog oblika ličnog razloga da bi opravdala ili opravdao izvršenje nečega što ima elemente krivičnog djela, tj. nasilja prema ženama, što znači da članice treba da obezbijede da krivično i krivično procesno pravo ne dozvole kao opravdane tvrdnje optuženih koji svoja djela pravdaju time da su htjeli da spriječe ili kazne žrtvu zbog sumnje, pretpostavke ili stvarnog kršenja kulturnih, društvenih ili tradicionalnih normi ili običaja prikladnog ponašanja (tačka 216). Osim toga, od država članica se traži da obezbijede da lična uvjerenja i vjerovanja pojedinaca koji učestvuju u sudskom postupku ne dovedu do tumačenja zakona koje dovodi do opravdanja bilo kojeg od pomenutih osnova (tačka 217).

Još jedna rezolucija Savjeta Evrope, koja nije pomenuta u poglavlju 1.1.1. ovog rada, zaslužuje da bude pomenuta kada je riječ o društvenom okruženju u kojem se manifestuje nasilje prema ženama, a posebno uticaju koji religija ima na perpetuiranje nasilja. To jeRezolucija 1464 iz 2005. godine, pod nazivom Žene i religija u Evropi, kojom se konstatuje da u životima mnogih žena u Evropi religija ima značajno mjesto, bilo da su vjernice ili ne, jer je većina žena na ovaj ili onaj način pogođena stavovima različitih religija prema ženama, direktno ili kroz njihov tradicionalni uticaj na društvo i državu (član 1). Ovaj se uticaj pomenutom rezolucijom vidi kao rijetko kad dobroćudan i konstatuje da se u ime religije ženska prava često ograničavaju ili krše. Ističe se da, dok većina religija poučava jednakost žena i muškaraca pred Bogom, ženama i muškarcima na zemlji pripisuju različite uloge kroz religijski motivisane rodne stereotipe koji dodjeljuju muškarcima osjećaj superiornosti koji dovodi do diskriminacijskog odnosa muškaraca prema ženama, pa čak i nasilja prema njima (član 2). Rezolucija vidi, kao dužnost država članica Savjeta Evrope, zaštitu žena od kršenja njihovih prava u ime religije i zahtijeva od

njih da ne prihvataju bilo kakvo kulturno relativiziranje ženskih ljudskih prava (član 6) i da u potpunosti zaštite sve žene koje žive u njihovim zemljama od kršenja prava zasnovanih na religiji ili pripisanih religiji (član 7.1). I Rezolucija o borbi protiv muškog nasilja prema ženamaEvropskog parlamenta iz 2006. godine u preambuli ističe se da se muško nasilje prema ženama najčešće dešava u tajnosti doma, te da se dešava jer nije odgovarajuće društveno sankcionisano usljed duboko ukorijenjenih istorijskih i kulturnih normi koje doprinose legitimaciji muškog nasilja prema ženama (tačka J).

Žena ne može sama, barem ne većina žena, da se izbori sa društvenim očekivanjima s jedne, i kulturnim normama koje određuju njeno mjesto u porodici i društvu, sa druge strane. Potrebna je ogromna upornost žene da promijeni svoj status u svom neposrednom okruženju, što od nje zahtijeva „da pobedi konflikt svojih uloga, ali i duboko usvojene predrasude i stereotipe o tome čemu bi trebala da daje prioritet. Čitava mreža društvenih odnosa (socijalna, ekonomska, medijska, kulturna...) opominje ženu i podseća je na to gde joj je mesto“ (Stjepanović Zaharijevski, 2006: 229). Pored upornosti žene i zakona kojima joj se omogućava da se suprotstavi očekivanjima i zadacima koji se stavljaju pred nju, potrebna je i podrška države i njenih institucija koje će joj staviti na raspolaganje različite oblike pomoći, podrške, ali i zaštite kako bi prestala trpiti nasilje u porodici. Jasno artikulisane politike iskazane kroz strateške dokumente i operacionalizovane kroz akcione planove i standardizovane procedure podrške ženama koje trpe nasilje u porodici, pretpostavka su koordinisanog i jedinstvenog odgovora na nasilje prema ženama u porodici.

1.3. Analiza politika i strategija za suprotstavljanje nasilju u porodici

Politike za suprotstavljanje nasilju prema ženama počele su se u zemljama obuhvaćenim istraživanjem razvijati nedavno. Republika Hrvatska je prva država koja je usvojila Strategiju za zaštitu od nasilja u porodici, slijedila ju je Bosna i Hercegovina, a strateški dokumenti Republike Srbije i Autonomne Pokrajine Vojvodine usvojeni su 2011., odnosno, za Vojvodinu, 2008. godine. Analiza sadržaja strateških dokumenata u sve tri zemlje pokazuje da je proces uspostavljanja okvira za sprečavanje i borbu protiv nasilja u porodici prema ženama na samom početku, posebno u Srbiji i Bosni i Hercegovini, dok je u Hrvatskoj, koja je usvojila treću po redu strategiju, situacija nešto drugačija.

Vrijednosti koje se ovim dokumentima štite, svrha njihovog usvajanja i terminologija koju (većim dijelom) koriste, ukazuju na nepostojanje jasno određene političke volje da se adresira nasilje prema ženama i da mu se razvijanjem posebnog političkog okvira suprotstavi. Riječima Tanje Ignjatović, „sistem nije sveobuhvatan u odnosu na ciljne grupe koje predstavljaju najčešće žrtve ovog vida nasilja niti počiva na jasnim ciljevima i principima delovanja“ (Ignjatović, 2011: 114). Dostupna literatura i analize politika u državama koje su mnogo ranije uspostavile zakonski i strateški okvir za sprečavanje nasilja u porodici, ukazuju na slične probleme. Tako se u analizi političkih dokumenata Australije, na primjer, ističe vidljivost suprotstavljenih stavova i različitih pristupa u načinima na koji se razumijeva problem (Murray; Powel, 2009). Studija rađena 2007. godine čiji je predmet bila analiza primjene Preporuke Savjeta Evrope Rec (2002)5 o zaštiti žena od nasilja, sprovedena na nivou zemalja članica Savjeta Evrope, ukazala je da 26 država članica ima strategije za suprotstavljanje nasilju prema ženama, dok ih ostale (21 država) još uvijek nemaju (Hagemann White; Bohn, 2007: 13). U međuvremenu su se i Srbija i Bosna i Hercegovina svrstale u red država koje su usvojile strateške dokumente. Međutim, odgovori na pitanja čije interese ti dokumenti zastupaju, koga i na koji način štite, pokazuju postoji li i do kojeg nivoa, ili ne postoji, politička volja za prepoznavanje, priznavanje i zaštitu žena koje trpe nasilje u porodici. Uopšteno govoreći, mnogo je više sličnosti nego razlika među dokumentima pomenutih država. Na primjer, sve se zalažu za koordinisani integrisani odgovor nasilju u porodici, većinom prepoznaju važnost sigurnosti i zaštite žrtava, identificiraju slične oblasti u kojima je potrebno unapređenje odgovora sistema, posebno u pravosuđu, zalažu se za jačanje servisa za podršku ženama i djeci i ukazuju na neophodnost prevencije, na primjer kroz kampanje podizanja javne svijesti.

Analiza strateških dokumenata Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine obuhvatiće opšti i posebni dio analize. Opštim dijelom analize će se postavljanjem tri pitanja: (1) na koji način je ovim strateškim dokumentima nasilje imenovano, (2) koji su uzroci prepoznati kao razlozi za opstajanje nasilja i (3) kako je problem definisan tražiti odgovor na pitanje kako je problem nasilja prema ženama predstavljen u ovim dokumentima. Posebni dio analize fokusiraće se na dijelove strateških dokumenata koji se specifično odnose na zaštitu i podršku žrtvama.

Način na koji politike koje se bave sprečavanjem nasilja u porodici razumijevaju problem nasilja u porodici utiče na sadržinu tih politika, a zatim, tokom realizacije njihovih odredbi koje su namijenjene zaštiti žrtava i podršci žrtvama u cilju poboljšanja njihovog položaja, i na njihovo rješavanje. Drugim riječima, u zavisnosti od toga ko se štiti i od koga se štiti, zavisi ko će dobijati i koju vrstu usluga, podrške i pomoći. Odabrani pristup se zasniva na metodologiji koju je pod nazivom „Šta je problem na način kako je predstavljen“ (*„What's the problem represented to be“)* koju je ustanovila Carol Bacchi, a koji ispituje načine na koji politike predstavljaju probleme. Bacchi zastupa stanovište da su "problemi" konstruisani od strane samih donosioca politika i da mogu odražavati podsvjesne kulturološke pretpostavke (2009: x, xx; 2010a: 7; 2010b: 111-120). Opšti dio analize svakog od izdvojenih političkih dokumenata počeće se sa ispitivanjem načina na koje je problem nasilja prema ženama u porodici imenovan u ovim dokumentima. O važnosti imenovanja nasilja prema ženama govore mnoge teoretičarke i specijalistkinje koje bave proučavanjem nasilja prema ženama u porodici. Yakin Ertürk smatra da je poznavanje problema nasilja „parcijalno i često zamagljeno rodno neutralnim jezikom koji se koristi da bi se opisao ovaj fenomen, kao što je porodično nasilje, domaće nasilje i intimno partnersko nasilje“ (2007: 33). Prema Rozi Logar, opšti pokazatelji dobre prakse za sve nadležne institucije su, između ostalih i jasna definicija problema, sveobuhvatne i konzistentne smjernice i politike o nasilju nad ženama, monitoringu i evaluaciji, bezbjednost kao prioritet i odgovornost države i partnerstvo sa nevladinim organizacijama. „Jasna i sveobuhvatna definicija nasilja nad ženama predstavlja preduslov za razvoj i implementaciju efikasnih intervencija. Jedna prepreka ka razvijanju mera u cilju borbe protiv nasilja nad ženama leži u tendenciji da se ignoriše rodna priroda problema i da se upotrebljavaju opšti izrazi tipa 'nasilje u porodici' ili 'partnersko nasilje'. U kontekstu porodice, nisu samo žene pogođene nasiljem. Ali važno je obratiti pažnju na činjenicu da nasilje nad ženama ima specifičan istorijski i društveni kontekst koji se ne može zanemariti“ (Logar, 2005: 28). Ovo mišljenje podržavaju i Murray i Powel smatrajući da korištenje naziva nasilje u porodici (porodično nasilje) skreće pažnju sa i umanjuje fokus zaštite žena žrtava nasilja, ali, s druge strane, prepoznaje i druge osobe koje mogu biti izložene ovoj vrsti nasilja, uključujući i djecu. Naziv nasilje prema ženama obuhvata širi spektar iskustava žena koje preživljavaju nasilje, ali isključuje muškarce i djecu. S druge strane, ima veliku simboličku važnost jer prepoznaje da su žene predominantno žrtve ove

vrste nasilja. Praktično gledano, imenovanje djela može uticati na kapacitet kreatora politika da odgovore širini problema i odrede uzroke problema a samim tim i načine njihovog rješavanja (Murray; Powel, 2009: 536-539). Ujedinjene nacije zastupaju sličan stav: Priručnikom o izradi zakona u oblasti nasilja prema ženama se posebno napominje da zakoni treba da budu rodno osjetljivi, a ne rodno slijepi jer rodna osjetljivost prepoznaje nejednakosti između muškaraca i žena kao i specifične potrebe muškaraca i žena. Rodno osjetljiv pristup u zakonima koji se bave nasiljem prema ženama priznaje da se ženska i muška iskustva nasilja razlikuju i da je nasilje prema ženama izraz istorijski nejednakih odnosa moći muškaraca i žena i oblik diskriminacije žena. Rodno neutralni zakoni služe kao sredstvo da se prioritet ukaže stabilnosti porodice nauštrb prava preživjelih, prvenstveno prava žena, jer ne prepoznaju niti izražavaju ženska iskustva nasilja koja su počinjena prema njima (United Nations, 2010: 15). Ovo mišljenje dijele i teoretičarke feminističke orijentacije koje u svojim kritikama koriste oštriju terminologiju kojom ukazuju da se imenovanjem nasilja kao onoga koje se dešava u porodici zamagljuje realnost i prikriva činjenica da su muškarci ti koji su predominantno počinioci a žene te koje su žrtve. Smatraju da se korištenjem ovih termina posebno nevidljivim čine muškarci kao oni koji vrše nasilje. Ove teoretičarke ne koriste pojmove „nasilje u porodici“, „domaće nasilje“, „intimno partnersko nasilje“, „nasilje između bračnih i/ili vanbračnih partnera“, „rodno zasnovano nasilje“ itd., one koriste termin nasilje protiv žena smatrajući ga jedinim adekvatnim terminom kojim se ukazuje na sistemski i strukturalni karakter ove vrste nasilja, a nasilje u porodici vide kao jedan od mnogih oblika na koji se nasilje prema ženama manifestuje (Yllö, 1993: 50-51; Levy, 2008: 106-14; Jones, 1996, 17-21; Wilcox, 2006: 3-9; Schneider, 2000: 45-49; Ignjatović, 2011: 59; Kurz, 1997: 443-4, Logar, 2005: 3-4).

Svi međunarodni dokumenti koji su analizirani u dosadašnjem tekstu, prihvataju ovaj koncept, pa tako i studije koje prate njihovu primjenu, kao što je Dubinska studija o efektima primjene Preporuke (2002)5 Savjeta Evrope o zaštiti žena od nasilja u državama članicama:

> *Značajan napredak postignut je u oblasti pravnog okvira kada je u pitanju nasilje prema ženama, posebno kada je riječ o odredbama koje se tiču kažnjavanja ovakvog postupanja. Međutim, brojni su nedostaci u konceptima pristupa ovih zakona koji, u najvećem broju slučajeva, ne prepoznaju izrijekom rodno zasnovano nasilje, već ga uključuju pod nasilje*

> *koje se dešava u porodičnom domaćinstvu, ili nasilje koje se dešava između srodnika bilo koje vrste. Biće jako teško prikupiti upotrebljive podatke i monitorisati napredak ukoliko se intimno partnersko nasilje prema ženama smjesti zajedno sa zlostavljanjem djece ili sa pesničenjem braće, te bi se moglo postaviti pitanje da li, za ove vrlo različite vrste i situacije, kazne treba da budu iste. (Hageman White; Bohn, 2007: 45)*

Od načina na koji je nasilje prema ženama prepoznato i imenovano i uzroka koji su uočeni kao razlozi koji doprinose postojanju i opstajanju problema zavise u velikoj mjeri i politike djelovanja. Razumijevanje nasilja prema ženama unutar šireg konteksta društvene obespravljenosti i neravnopravnosti prepoznaje da se nasilje u porodici dešava u mnogo većoj mjeri ženama.Strategije za sprečavanje nasilja u porodici predstavljaju dokumente kojim se prezentuju državne politike zaštite od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Osim u ovim dokumentima, državne politike mogu se pronaći i u drugim dokumentima, kao što su Akcioni planovi, Protokoli o postupanju, itd. Radi toga će se napraviti pregled i analizirati sadržaj najznačajnijih dokumenata i u dijelu koji se odnosi na konkretne mjere u pogledu zaštite i podrške žrtvama, ciljeve, aktivnosti, vremenske rokove i, ukoliko se dokumentima pominju, planirana finansijska sredstva za njihovu realizaciju.

1.3.1. Politička dokumenta i mjere za suprotstavljanje nasilju u porodici u Srbiji

Najznačajniji politički dokumenti u oblasti suprotstavljanja nasilju u porodici u Srbiji usvajani su u periodu od 2002. do 2011. godine. Prvi zakon kojim je nasilje u porodici zabranjeno usvojen je 2002. godine, da bi Vlada Republike Srbije tek 2011. godine donijela Nacionalnu strategiju za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima. Skupština Autonomne Pokrajine Vojvodine[40] je proces donošenja završila

[40]U sastavu Srbije nalazi se i autonomna pokrajina Vojvodina. Srbija bez te pokrajine naziva se "Središnja" ili "Uža Srbija". Uz ovakvu podjelu, postoji podjela na 29 okruga plus grad Beograd. Vojvodina ima 7 okruga, Uža Srbija 17. Najviši pravni akt u Vojvodini je Statut pokrajine (iznad kojeg je Ustav Republike Srbije), no uskoro se očekuje donošenje Osnovnog zakona AP Vojvodine. Najviše zakonodavno tijelo je Skupština, u koju se slobodnim izborima bira 120 zastupnika i u kojoj su ravnopravni svi službeni jezici.

2008. godine usvajanjem Strategije za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja za period 2008. – 2012. godine.

Osim ovih dokumenata, početkom 2009. godine, Vlada Republike Srbije donijela je i Nacionalnu strategiju za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti, kojeg prati Akcioni plan za sprovođenje za period od 2010. do 2015. godine. To su osnovni politički dokumenti kojim se Republika Srbija odlučila suprotstaviti nasilju u porodici. Republika Srbija je usvojila i strateške dokumente koji se obraćaju drugim ciljnim grupama i koji mogu imati uticaj i na ostvarivanje različitih prava žena koje su žrtve nasilja u porodici, međutim, imajući na umu da je fokus ovoga rada na zaštiti žena od nasilja u porodici, ovaj put, i na ovom mjestu, izostavljeni su iz analize.

Ono što je na prvi pogled uočljivo jeste da je od usvajanja prvog zakona koji je zabranio nasilje u porodici pa do donošenja Strategije koja bi trebalo da mu je komplementarna i da određuje pravac njegove primjene, prošlo skoro deset godina. U poređenju sa Republikom Hrvatskom koja je usvojila treću po redu Nacionalnu strategiju za sprečavanje nasilja u porodici i četvrtu po redu Nacionalnu politiku za ravnopravnost spolova, utisak je da na dnevnom redu prioriteta kojim se Republika Srbija bavi, nasilje prema ženama nisko rangirano. Slična je situacija i u Bosni i Hercegovini. Za razliku od Hrvatske, koja je prva od posmatranih država ustanovila jedinstveni Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u obitelji (2008), u Srbiji je Opšti protokol o postupanju i saradnji organa u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima usvojen tek krajem novembra 2011. godine, dok u Bosni i Hercegovini još uvijek ne postoji jedinstven protokol za postupanje.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u partnerskim odnosima Republike Srbije[41] kao osnovne subjekte prava u smislu Strategije, a što je vidljivo i iz njenog naziva, prepoznaje žene. U poglavlju 4 se ističe da je predmet Strategije prevashodno, mada ne isključivo, nasilje nad ženama u porodici. Takvo opredjeljenje opravdava se činjenicom da je nasilje u porodici najzastupljeniji oblik nasilja nad ženama, dok je, s druge strane, tačno i to da su žene najčešće žrtve nasilja u

---

Do usvajanja novog Statuta 14. decembra 2009. godine, najviše izvršno tijelo je bilo Izvršno vijeće, koje je preimenovano u pokrajinsku Vladu na čijem čelu je Predsjednik, a koju čine pokrajinski ministri.

[41] „Službeni glasnik Republike Srbije“ broj 27/11.

porodici. Kroz cijeli tekst se žene imenuju kao predominantne žrtve nasilja u porodici, i to kako u obimnom uvodnom dijelu, tako i u ostatku dokumenta. Prvo poglavlje Strategije počinje riječima da ona predstavlja izraz odlučnosti Vlade da, poštujući međunarodne standarde i akte o zaštiti osnovnih ljudskih prava, unaprijedi zaštitu žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima pružanjem podrške svim subjektima na aktivnostima sprečavanja i suzbijanja tih vidova nasilja. Dalje se navodi da na taj način Strategija podstiče primjenu međunarodnih i domaćih pravnih normi i standarda kojima se štite ljudska prava, promoviše rodna ravnopravnost i zabranjuje svaki vid nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, kao oblik nasilja koji u najvećem obimu pogađa žene. Izrada Strategije se vidi kao potvrda uključivanja Republike Srbije u zajedničke aktivnosti Savjeta Evrope i Evropske unije s ciljem podizanja svijesti u društvu o problemu nasilja nad ženama u porodici i stvaranja realnih pretpostavki za efikasnu prevenciju tih vidova nasilja. U skladu sa međunarodnim standardima i preporukama koje se odnose na proces izrade ovih dokumenata, u proces izrade Strategije uključene su i predstavnice ženskih nevladinih organizacija. U drugom poglavlju se iznose razlozi za donošenje strategije i navodi se da je nasilje u porodici najzastupljeniji oblik nasilja nad ženama te da se njegove posljedice odražavaju na mnoge segmente života žrtava nasilja – stanovanje, zdravlje, obrazovanje i slobodu da žive svoje živote bez straha i na način na koji to žele, kao i da je nasilje u porodici javni, a ne privatni problem. Ističe se obaveza države da zaštiti žrtve nasilja u porodici, te ukazuje da se, ukoliko to država ne uradi, nasilje prećutno odobrava.

Kao uzroci koji dovode do nasilja prema ženama u porodici navode se neravnoteža moći između žena i muškaraca, zloupotreba moći i kontrolisanje članova porodice kojiimaju manje moći ili raspolažu manjim resursima. Posebno se napominje da u većini društava,naročito u tradicionalnim i patrijarhalnim zajednicama, muškarci imajuznatno više moći – ne samo fizičke, već i ekonomske i društvene (poglavlje 4). U definisanju problema nasilja nad ženama Strategija se poslužila definicijom iz, tada još uvijek u formi nacrta, člana 2. Konvencije Savjeta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kojim se ovaj oblik nasilja prema ženama vidi kao svaki akt fizičkog, seksualnog i psihičkog nasilja koje se dešava u porodici ili domaćinstvu ili bilo kog drugog partnerskog, odnosno intimnog odnosa, bez obzira na to da li nasilnik dijeli ili ne dijeli istu stambenu jedinicu sa žrtvom. Interesantno je da je Vlada Republike Srbije prihvatila ovakvo pojmovno definisanje nasilja prema ženama u porodici, iako u to

vrijeme Konvencija još uvijek nije bila usvojena ni na nivou Savjeta Evrope, što upućuje na spremnost države da, barem na ovaj način, prihvati međunarodne standarde u oblasti nasilja nad ženama.

Strategijom se izdvajaju četiri oblasti koje se vide posebno značajnim i to prevencija, normativni okvir, multisektorska saradnja i podizanje kapaciteta organa i specijalizovanih službi i sistem mjera zaštite i podrške žrtvama nasilja. U okviru sistema mjera zaštite i podrške žrtvama nasilja, kao posebni ciljevi koji se žele postići, navode se unapređenje mjera zaštite žrtava porodičnog nasilja (posebni cilj 1), i unapređenje mjera podrške ženama žrtvama porodičnog nasilja (posebni cilj 2). Među aktivnostima kojima će se postići prvi cilj se, između ostalog, navode i uspostavljanje specijalizovanih timova u policiji i tužilaštvu, sastavljenih od posebno obrazovanih i stručno osposobljenih profesionalaca za rad sa žrtvama nasilja (tačka 1.2.3), uspostavljanje mobilnih timova sačinjenih od osoba zaposlenih u centru za socijalni rad, policiji i zdravstvenoj ustanovi koji vrše hitnu intervenciju na prijavu nasilja (tačka 1.2.4.), uspostavljanje mješovitih policijskih patrola koje intervenišu u slučajevima nasilja nad ženama (tačka 1.2.5.), standardizacija rada sigurnih kuća u skladu s procjenom potrebnih kapaciteta (tačka 1.2.6.), umrežavanje rada sigurnih kuća sa svim relevantnim socijalnim akterima (tačka 1.2.7.), te uspostavljanje jedinstvenog telefonskog broja za teritoriju Republike Srbije na koji bi se prijavljivali slučajevi nasilja i usmjeravale žrtve nasilja na službe pomoći u lokalnoj samoupravi (1.2.8.). Što se tiče drugog cilja koji je Strategijom izdvojen kao posebni cilj, unapređenja mjera podrške ženama žrtvama porodičnog nasilja, kao neophodne aktivnosti za njegovo ostvarivanje navedene su, između ostalog, sljedeće aktivnosti: unapređenje mjera psiholoških i socijalnih usluga, usluga lične pomoći za žene sa invaliditetom i druge stručne pomoći i podrške žrtvama nasilja dok traje krivični postupak (tačka 2.1.1.), obezbjeđivanje standardizovane zdravstvene zaštite ženama koje su izložene nasilju u porodici i u partnerskim odnosima (tačka 2.1.2.), utvrđivanje, usvajanje i primjena mjera afirmativne akcije za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja žena koje su pretrpjele nasilje (tačka 2.1.3.). Pored ovih aktivnosti kojima će se ostaviti navedeni cilj, Strategija navodi da će se *razmotriti* mogućnost uspostavljanja finansiranja i ekonomskog osnaživanja žena – žrtava nasilja u porodici pri loklanim samoupravama (tačka 2.1.4.) i mogućnost uspostavljanja centralne baze podataka o uslugama za žrtve nasilja koja treba da omogući lako dolaženje do podataka o

raspoloživim uslugama na lokalnom i regionalnom nivou. (2.1.5.) Obzirom da je dokument Nacionalne strategije nedavno usvojen, ostaje da se vidi kakve će efekte njegova primjena donijeti. Analizom sadržaja Strategije stiče se, međutim, utisak da je njen uvodni, teorijski dio, mnogo napredniji i usklađen sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti, dok se posebni dio, koji se odnosi na konkretne ciljeve i aktivnosti, čini mnogo opreznijim. Stiče se utisak da se država ne obavezuje na preduzimanje aktivnosti, barem u dijelu podrške ženama da prestanu trpiti nasilje u porodici, niti preuzima odgovornost više od nivoa razmatranja mogućnosti da se to učini. Strategija ne navodi vremenski plan realizacije planiranih aktivnosti, izuzev da se ove aktivnosti trebaju završiti 2015. godine, niti precizira način finansiranja.

Opšti protokol o postupanju i saradnji institucija, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima prepoznaje rodnu dimenziju problema nasilja i, već u naslovu, kao i u definisanju osnovnog cilja protokola, ističe da su najčešće žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima žene, a najčešći počinioci muškarci. Uzrokom nasilja u porodici se vidi neravnoteža moći između žena i muškaraca (tačka 4.1.) Učesnici protokola su ustanove, organi i organizacije koje u okviru svojih zakonom utvrđenih nadležnosti ili programa rada imaju obavezu da realizuju aktivnosti usmjerene na prepoznavanje slučajeva nasilja u porodici, zaustavljanje nasilja, osiguranje bezbjednosti, podrške i osnaživanja žrtve, rehabilitaciji žrtava nasilja i sankcionisanja nasilnika, odnosno, u skladu sa pozitivnim zakonskim propisima, policija, ustanove socijalne zaštite, zdravstvene ustanove, obrazovne ustanove, tužilaštvo i redovni i prekršajni sudovi (član 3). Opšti protokol sadrži opšte principe u zaštiti žrtava nasilja u porodici kojih su se dužni pridržavati svi učesnici protokola, opisuje proces zaštite žrtve, prepoznavanja i prijavljivanja nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, dokumentovanje nasilja, informisanje o drugim učesnicima u postupku, podizanje svijesti i osnaživanje žrtve, postupanje u slučaju neposredne opasnosti od nasilja, procjenu bezbjedonosnih rizika, prijavljivanje policiji i tužilaštvu, podnošenje tužbe za izricanje mjera zaštite, pružanje pomoći žrtvi i praćenje (tačka 3.1.-3.9.). Članom 4 Protokola utvrđena je obaveza svih učesnika protokola da upoznaju zaposlene sa njegovim sadržajem i aktivnostima koje treba da sprovedu u njegovoj implementaciji i praćenju (tačka 10.1.), kao i obaveza donošenja posebnih protokola (tačka 10.2.) i obuka za primjenu Opšteg i posebnih protokola (tačka 10.3.), te praćenje njihove primjene (tačka

10.4.). Dodatno, učesnici Opšteg protokola obavezuju se evidentirati podatke o slučajevima nasilja u porodici, pratiti efekte postupanja u slučajevima nasilja u porodici i partnerskim odnosima i obezbijediti obradu podataka i njihovu javnu dostupnost (tačka 11.) Od svih do sada analiziranih političkih dokumenata, Opšti protokol se izdvaja kao dokment kroz koji se dosljedno, bez izuzetka, kroz cijeli tekst, od prve do posljednje rečenice, može pratiti opredijeljenje da se zaštite žene žrtve nasilja u porodici i partnerskim odnosima.

Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja Autonomne pokrajine Vojvodine od 2008. – 2012. godine u prvoj rečenici uvodnog dijela ukazuje da je nasilje u porodici specifičan oblik rodno zasnovanog nasilja koji nesrazmjerno pogađa žene, predstavlja vid diskriminacije žena i ugrožava ostvarivanje njihovih osnovnih ljudskih prava i sloboda. Ovaj pristup se može pratiti kroz cijeli dokument, sva poglavlja, dodatke i obrazloženje.

Kao jedan od osnovnih razloga nasilja prema ženama u porodici istaknuta su patrijarhalna shvatanja o odnosu polova i viševijekovna dominacija muškaraca nad ženama i drugim članovima porodice putem zloupotrebe moći i kontrolisanja članova porodice koji imaju manje moći ili raspolažu manjim resursima.

Dokument Strategije čine šest poglavlja i dva dodatka. U uvodnom poglavlju su predstavljeni najznačajniji međunarodni dokumenti kojima se uspostavlja odgovornost države, dat je pregled nacionalnih zakona i pravni osnov za donošenje strategije, a u drugom analiza stanja iz koje su vidljivi nedostaci koji doprinose opstajanju problema nasilja prema ženama, kao i primjeri dobrih praksi u pojedinim oblastima i prijedlozi za njihovo unapređenje. U trećem poglavlju predstavljen je dugoročni cilj i kratkoročni ciljevi, a u četvrtom se navode konkretne mjere koje su organizovane u pet oblasti: opšte pravne i političke mjere, preventivne mjere, edukacija, podrška i zaštitne mjere, i, kao peta oblast, praćenje primjene strategije, mjerenje efekata i revizija. Peto poglavlje sadrži preporuke za izmjenu i dopunu zakona, a šesto završne odredbe. Dva dodatka koja čine sastavni dio Strategije zaokružuju cjelinu. U prvom se objašnjava pristup korišten pri izradi dokumenta i objašnjavaju osnovni pojmovi, a u drugom se daje pregled pravnih propisa i praksi u oblasti zaštite od nasilja u porodici i daju prijedlozi za unapređenje postojeće situacije.

Dokument Strategije Autonomne Pokrajine Vojvodine razlikuje se od ostalih analiziranih dokumenata, kako po formi, tako i po sadržaju i pristupu problemu. Dok se u ostalim strategijama ciljevi koji se odnose na zaštitu žrtava nalaze u posebnom poglavlju, u ovoj Strategiji je odabran drugačiji pristup. U svakoj od oblasti koje su unutar četvrtog poglavlja izdvojene kao oblasti u kojima je potrebno intervenisati, uključene su potrebe žrtava. Tako se prvoj oblasti, opšte pravne i političke mjere, navodi da se politika i sve mjere zaštite od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja temelje na principima koji kao prioritet u djelovanju svih službi, ustanova i organa imaju bezbjednost žrtve, koji polaze od stava da je nasilnik isključivo odgovoran za nasilničko ponašanje, kojima je prioritet zaustavljanje nasilja a zatim i obezbjeđivanje drugih mjera pomoći i podrške. Dalje se navodi da se hitnost postupaka usaglašava sa stepenom opasnosti situacije i ugroženosti žrtve, te da pri svim intervencijama treba imati u vidu nejednakost moći između žrtve i počinioca nasilja, te da su službe, organi i institucije odgovorni da zaustave nasilje i zaštite žrtve (tačka 1.1.2.). Posebno se ističe da prava na zašitu ne smiju biti kršena zbog razloga koji su u vezi sa običajima, religijom, tradicijom (tačka 1.1.3). U drugoj oblasti koja se bavi razrađivanjem preventivnih aktivnosti, u dijelu socijalno ekonomske mjere, planiraju se, između ostalih, mjere afirmativne akcije za podsticanje zapošljavanja, samozapošljavanja i karijernog vođenja žena, posebno žrtava rodno zasnovanog nasilja (tačka 2.2.1), organizovanje fondova za podršku žrtvama pri lokalnim samoupravama (tačka 2.2.2.), te opismenjavanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije za žene, a posebno za žrtve nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja sa posebnom pažnjom za razumijevanje potreba žena iz određenih grupa, kao što su Romkinje, osobe sa invaliditetom, izbjegla i raseljena lica, samohrane majke, djevojke u maloljetničkim brakovima (tačka 2.2.3.). Od lokalnih organa samouprave se, između ostalog, zahtijeva da zaštite žrtve od nesaradnje i neefikasnosti svojih službi, da prilikom definisanja prioriteta u oblasti socijalne zaštite imaju u vidu potrebe žrtava i ugrade u svoja strateška dokumenta planove za prevenciju i zaštitu od nasilja, podrže potpisivanje protokola o saradnji između svih relevantnih službi, obezbijede besplatnu pravnu pomoć žrtvama nasilja u porodici i dostupnost usluga socijalne zaštite tokom 24 sata, organizuju fondove za podršku žrtvama i finansijski podrže specijalizovane usluge za žrtve (tačka 2.3.1.). U oblasti edukacije preporučuje se uvođenje predmeta o rodnoj ravnopravnosti, nasilju u porodici i drugim oblastima rodno zasnovanog nasilja u okviru profesionalnog

obrazovanja (tačka 3.1.1.), kao i u okviru stručnog usavršavanja profesionalaca (tačka 3.1.2) i redovnog obrazovanja djece i mladih (tačka 3.1.3.). Četvrta oblast koja se bavi mjerama podrške i zaštitnim mjerama, razrađuje mjere koje se odnose na obezbjeđivanje pristupa pravdi, pravnoj pomoći i zaštiti žrtava kroz razvijanje službi pravne pomoći unutar postojećih opštinskih službi (tačka 4.1.1.) i ženskih grupa i udruženja (tačka 4.1.2.) i uspostavljanju procedura prijavljivanja nasilja u porodici kojima će se smanjiti sekundarna viktimizacija žrtava (tačka 4.1.3). Unutar ove oblasti se razrađuju i mjere koje olakšavaju žrtvama pristup zdravstvenim, psihološkim i socijalnim uslugama putem, između ostalog, jedinstvenih i standardizovanih protokola o postupanju (tačka 4.2.1.), pružanja informacija o dostupnim zdravstvenim, psihološkim, socijalnim i pravnim uslugama (tačka 4.2.2), te obezbjeđivanja medicinskog i/ili medicinsko forenzičkog pregleda, bez obzira da li je ili će biti pokrenut sudski postupak (tačka 4.2.4). Mjere kojima se žrtvama obezbjeđuje pristup specijalizovanim uslugama, kao što su SOS telefoni, prihvatilišta, skloništa, krizni centri i druge, kao i terapijsko rehabilitacioni programi, treba da su finansijski podržane iz javnih budžeta (tačka 4.3.2), a saradnja između institucija i organizacija uspostavljena na osnovu jedinstvenog protokola koji sadrži jasne opise konkretnih koraka svih relevantnih aktera (tačka 4.4.1.) Unutar pete oblasti koja se odnosi na praćenje primjene strategije, mjerenje efekata i revizija se, između ostalog, navodi mjera izrade godišnjih operativnih planova i programskih budžeta u svim pokrajinskim organima uprave koji su zaduženi za pojedine aktivnosti i provođenje mjera koje su Strategijom planirane (tačka 5.2.1.). U petom dijelu strategije se predlažu izmjene i dopune zakonskih propisa, kao i izmjene procedura i postupaka institucija i službi koje su Strategijom identifikovane kao nositeljice pojedinih mjera, a koje će omogućiti njihovu realizaciju. Strategija, kako je već pomenuto, sadrži i dva dodatka, od kojih se prvi odnosi na objašnjenje pristupa problemu koji je utemeljen na dosadašnjim istraživanjima, uporednim analizama i domaćim podacima kao i međunarodnim preporukama u ovoj oblasti i daje objašnjenje korištenih pojmova, kako bi svi koji su zaduženi da realizuju mjere predviđene ovim dokumentom, znali na šta se precizno koji od pojmova odnosi i šta se pod njim podrazumijeva. Dodatak broj 2, pored objašnjenja pristupa problemu, daje pregled zakonskog okvira zaštite od nasilja u porodici i drugih vidova nasilja nad ženama, kratku analizu pravne prakse u ovoj oblasti, uočene probleme i prijedloge za unapređenje. Sastavni dio Strategije je i obrazloženje u kojem se daje pravni

osnov za njeno donošenje, razlozi za donošenje, obrazloženje osnovnih pravnih instituta i izjava vezano za potrebu obezbjeđivanja finansijskih sredstava za njenu realizaciju.

Kako je Strategijom predviđena obaveza izvještavanja, to su do sada podnesena i dva izvještaja o dosadašnjoj realizaciji. U Informaciji o sprovođenju Strategije za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine koju je Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, kao tijelo nadležno za sprovođenje, nadziranje i obezbjeđivanje uslova za realizaciju mjera predviđenih Strategijom podnio Vladi za 2009. godinu, prezentirani su rezultati istraživanja koje je ovaj sekretarijat realizovalo u saradnji sa Viktimološkim društvom Srbije (ur. Nikolić Ristanović, 2010) koje je prvo istraživanje takve vrste za područje Vojvodine. Informacijom su obuhvaćene i aktivnosti realizovane kao sastavni dio projekta kojeg pod nazivom „Ka sveobuhvatnom sistemu za suzbijanje nasilja nad ženama u AP Vojvodini“, kao doprinos realizaciji Strategije, sprovodi ovaj sekterarijat u saradnji sa nevladinim organizacijama i institucijama na području svih 45 opština u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini. Prema podacima Autonomnog ženskog centra iz Beograda koji realizuje ove aktivnosti, do septembra 2009. godine u edukaciji je učestvovalo 648 profesionalaca. (Jovanović et al., 2009: 61) U Informaciju o aktivnostima Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova na uspostavljanju jedinstvenog sistema evidencije o nasilju u porodičnom kontekstu koja je podnesena Vladi za 2010. godinu, saznaje se da je sprovedena analiza postojeće evidencije i dokumentacije svih relevantnih službi koje učestvuju u pružanju standardnih i specijalizovanih usluga žrtvama nasilja u porodici na teritoriji Autonomne Pokrajine Vojvodine, da su prikupljeni primjeri postojećih rješenja vođenja evidencije i primjeri dobrih praksi drugih zemalja, da je formirana radna grupa istaknutih profesionalaca iz svih relevantnih institucija, radi razvoja realističnog modela evidentiranja prijavljenih slučajeva nasilja u porodici i u partnerskim odnosima i razvoja međuinstitucionalne razmjene podataka o preduzetim mjerama nadležnih institucija i organizacija u datim slučajevima, koja je usaglasila je stavove i izradila finalni prijedlog evidencionog lista za dokumentovanje prijavljenih slučajeva nasilja u porodici i partnerskim odnosima unutar relevantnih službi i model razmjene informacija između službi o prijavljenim slučajevima nasilja koji bi trebalo da omogući praćenje konkretnog slučaja kroz cijeli sistem, koordinaciju između službi u zaštiti od nasilja i nadgledanje usaglašenosti postupanja svake službe sa usvojenim

procedurama (2010: 2-3). Izvještaji drugih nadležnih tijela zaduženih za provođenje pojedinih mjera nisu bile dostupne. Međutim, iz ova dva izvještaja se može zaključiti da je proces realizacije Strategije u toku, a nadu u poboljšanje položaja žena koje preživljavaju nasilje u porodici na teritoriji Vojvodine daje i ova Strategija koja odaje utisak postojanja političke volje vlasti i institucija da suštinski i sistemski odgovore problemu nasilja u porodici.

Republika Srbija, kao i Republika Hrvatska, za razliku od Bosne i Hercegovine, ima i Priručnik za medijsko izvještavanje o nasilju u porodici i nasilju nad ženama. Ovaj priručnik je objavilo Ministarstvo rada i socijalne politike, pa se može reći da se radi o dokumentu kojim se izražava politička volja da se doprinese poboljšanju položaja žena koje preživljavaju nasilje u porodici. Priručnik imenuje nasilje prema ženama u porodici, određuje pojam i navodi vrste rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici referišući na međunarodne i regionalne dokumente. Kao uzrok nasilja u porodici priručnikom se, oslanjajući se na dostupna istraživanja sprovedena u Srbiji, navode individualni, porodični, kulturni i strukturalni faktori među kojima se, kada je riječ o kulturnim, ukazuje da patrijarhalnost muža/partnera povećava rizik da žene budu izložene nekom od oblika nasilja (Aleksić i Đorgović, 2011: 26). Priručnikom su ponuđena pravila koja treba da doprinesu stvaranju društva koje osuđuje nasilje i teži njegovom iskorijenjavanju, između ostalog i da je za porodično nasilje kriv isključivo zlostavljač, da je identitet žrtve potrebno zaštiti i izbjegavati stereotipna objašnjenja za nasilje (Aleksić i Đorgović, 2011: 75-77).

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti kao jedan od šest osnovnih strateških pravaca ističe prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama i unapređenje zaštite žrtava. Uzrokom nasilja nad ženama Nacionalna strategija vidi neravnotežu moći između žena i muškaraca koja dovodi do ozbiljne diskriminacije žena, kako u okviru društva, tako i u okviru porodice. Problem nasilja nad ženama se definiše kao kršenje ljudskih prava koje onemogućava žene da uživaju u osnovnim slobodama, ostavlja ih ranjivim za dalje zlostavljanje i predstavlja prepreku prevazilaženju neravnopravnosti između žena i muškaraca u društvu. Nacionalna strategija nasiljem prema ženama definiše svaki akt rodno zasnovanog nasilja koji rezultira, ili može da ima za posljedicu fizičku, psihičku ili seksualnu povredu ili patnju žene, uključujući prijetnje takvim radnjama, ograničenje ili proivoljno lišenje slobode, bez obzira da li se

dešava u sferi javnog ili privatnog života i prepoznaje da su žene iz marginaliziranih i višestruko diskriminisanih grupa posebno izložene nasilju (2011: 52). Za realizaciju ovog strateškog pravca postavljena su četiri cilja: unapređivanje normativnog okvira zaštite od nasilja nad ženama, jačanje kapaciteta sistema zaštite žena od nasilja, sprovođenje istraživanja i unapređenje dokumentacije i statistike i, kao četvrti cilj, podizanje nivoa svijesti o nasilju nad ženama kao društvenom problemu i suzbijanje neodgovarajućeg prikazivanja žena žrtava nasilja u sredstvima javnog informisanja. Nakon donošenja Strategije, donesen je i Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine kojim se definišu konkretne mjere i aktivnosti, nosioci aktivnosti i rokovi za realizaciju aktivnosti, kao i način praćenja rezultata. Do danas nije podnesen Izvještaj o realizaciji aktivnosti koji bi bio dostupan javnosti, tako da nema podataka o postignutim rezultatima.

1.3.2. Politička dokumenta i mjere za suprotstavljanje nasilju u porodici u Hrvatskoj

Vlada i Sabor Republike Hrvatske su, osim zakonskih, usvojili i političke dokumente za suprotstavljanje nasilju u porodici. Treću po redu Nacionalnu strategiju zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje 2011. - 2016. godine Hrvatski sabor je usvojio 2011. godine, a Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u obitelji 2005. godine, koji je izmijenjen i dopunjen 2006. godine. Vlada je u periodu od 2006. do 2008. godine sprovela i Nacionalnu kampanju za borbu protiv obiteljskog nasilja nad ženama pod nazivom "Za nasilje nema opravdanja“, čime se Hrvatska priključila kampanji Savjeta Evrope, te objavila Priručnik sa smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji koji je proizvod zajedničkog rada članica i članova Odbora za provedbu Kampanje za borbu protiv obiteljskog nasilja nad ženama 2007. godine. Hrvatski sabor je 2004. godine donio Odluku kojom je proglasio 22. septembar za Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama.[42] Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti Vlade

[42] Hrvatski sabor je 2004. godine, na prijedlog Vlade Republike Hrvatske, a u spomen na tragično ubojstvo triju žena, Ljiljane Hvalec - sutkinje, Hajre Prohić - odvjetnice i Gordane Oraškić - supruge, od strane supruga prilikom održavanja brakorazvodne parnice dana 22. rujna 1999. godine, proglasio 22. rujna Nacionalnim danom borbe protiv nasilja nad ženama.

Republike Hrvatske[43] je u nekoliko navrata, objavilo Adresar ustanova, organizacija i ostalih institucija koje pružaju pomoć, podršku i zaštitu žrtvama nasilja u obitelji koji se periodično ažurira. Nacionalnu politiku za ravnopravnost spolova za period od 2011. do 2015. godine, koja jednim dijelom tretira i oblast nasilja u porodici, Vlada Republike Hrvatske je usvojila 2011. godine. Pored pobrojanih, Republika Hrvatska ima niz drugih dokumenata koji, između ostalog, tretiraju i oblast nasilja u porodici, međutim, za potrebu ovog rada, na ovom mjestu, izdvojeni su i pobrojani oni koji su, po mišljenju autorice, od najvećeg značaja za zaštitu žena žrtava nasilja u porodici.

Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje 2011. - 2016. godine[44] je, kako je to već pomenuto, treća po redu nacionalna strategija u Hrvatskoj. U uvodnom dijelu dokumenta se konstatuje da je radi stvaranja uspješne Nacionalne strategije zaštite od nasilja u obitelji i preduzimanja društvenih akcija u cilju suzbijanja nasilja u obitelji, nužno prepoznati problem, priznati njegovo postojanje te ga sagledati kroz njegov opseg i oblik. Navode se statistički podaci, razvrstani po polu i, vrlo oprezno, konstatuje da su žene najčešće žrtve nasilja u porodici: „Slijedom navedenih podataka, polazeći od činjenice da nasilje predstavlja oblik diskriminacije bez obzira na spol te uzevši u obzir činjenicu da su žene najčešće žrtve nasilja u obitelji potreban je sustavan i cjelovit pristup ovoj problematici svih nadležnih tijela. Uz provođenje zakonskih obveza nužno je poduzeti i niz drugih mjera kojima će se utjecati na prevenciju pojave novih slučajeva nasilja u obitelji, ali i osigurati pravodobnu nužnu pomoć svim žrtvama nasilja u obitelji“ (2011: 6).

Hrvatskom nacionalnom strategijom se problem imenuje kao nasilje u obitelji, što se dosljedno, sa izuzetkom uvodnog dijela, koristi u cijelom tekstu. Na isti način je, kako smo to mogli vidjeti u poglavlju 1.1.2.2., prepoznato i u zakonima koji tretiraju ovaj problem. Međutim, u uvodnom dijelu dokumenta hrvatske Nacionalne strategije, ukazuje se na neke od međunarodnih dokumenata kojima su uspostavljeni standardi u oblasti nasilja prema žena i citiraju odredbe koje imenuju ovu vrstu nasilja kao nasilje prema

---

[43] Zakonom o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave usvojenim 22. decembra 2011. godine ukinuto je Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti Vlade Republike Hrvatske. Ovim zakonom je nasilje u porodici stavljeno u nadležnost Ministarstva socijalne politike i mladih (član 21).

[44] „Narodne novine“, Službeni list Republike Hrvatske broj 20/11.

ženama. U istraživanju koje je provedeno u Hrvatskoj 2008. godine ističe se da se “termini 'nasilje protiv žena' ili 'rodno utemeljeno nasilje' ne pojavljuju u zakonskim tekstovima iako su ti termini upotrijebljeni u uvodu u Nacionalnu strategiju za suzbijanje nasilja u obitelji i to zahvaljujući angažmanu ženskih nevladinih organizacija koje su lobirale za citiranje definicija nasilja protiv žena DEWAV-a (1993.), Pekinške platforme (1995.) te Preporuka Rec (2002)5 Odbora ministara Europe” (Centar za žene žrtve rata ROSA, 2008: 55). Na kraju uvodnog dijela ovog dokumenta se naglašava da se riječi i pojmovni sklopovi koji imaju rodno značenje odnose jednako na muški i ženski rod bez obzira jesu li u korišteni u muškom ili ženskom rodu. Nažalost, pokušaj opšte jezičke političke korektnosti dodatno potcrtava utisak da se ovim dokumentom željelo izbjeći imenovanje počinilaca i određivanje žrtava, te ostati što je moguće više rodno neutralan. Što se tiče uzroka koji se navode kao razlozi koji doprinose nasilju, strategijom se, u skladu sa imenovanjem problema, u dijelu koji se odnosi na prevenciju nasilja, navodi da su uzroci ovakvog ponašanja višestruki i složeni, te stoga traže i slojevit, ali usredotočen odgovor različitih segmenata društva. Nasilje u obitelji ima visoku cijenukoju plaćaju žrtve nasilja, najčešće žene i djeca, počinitelji nasilja i čitavo društvo (poglavlje 3, član I, tačka a). Strategija ne prepoznaje uzroke nasilja na koje se ukazuje međunarodnim standardima. Problem je definisan kao obiteljsko nasilje koje je obilježeno nastojanjem jednog člana obitelji da uporabom sile, zastrašivanja ili manipulacije uspostavi i održava kontrolu nad drugim članovima obitelji (poglavlje 3, član I, tačka a). Nacionalna strategija pokriva sedam područja djelovanja: prevencija, unapređenje međuresorne saradnje, obrazovanje stručnjaka koji rade u području nasilja u obitelji, psihosocijalni tretman počinioca nasilja u obitelji, zakonodavni okvir iz područja nasilja u obitelji, zbrinjavanje i potpora žrtvama nasilja u obitelji i senzibilizacija javnosti za problematiku nasilja u obitelji. Za šesto područje djelovanja, zbrinjavanje i potpora žrtvama nasilja u obitelji, strategijom je postavljeno pet ciljeva: osigurati financijsku potporu skloništima za žrtve nasilja u obitelji, osigurati financijsku potporu radu organizacija civilnog društva koje rade na prevenciji i suzbijanju različitih oblika nasilja u obitelji, osigurati zapošljavanje žrtava nasilja u obitelji, osigurati stambeno zbrinjavanje žrtava nasilja u obitelji, unapređivati sustav zaštite prava posebno osjetljivih skupina osoba - žrtava nasilja u obitelji. Moglo bi se reći da ovako postavljeni ciljevi, iz perspektive međunarodnih standarda, usklađeni sa potrebama žrtava nasilja u porodici.

Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u obitelji definiše obaveze nadležnih tijela: policije, centara za socijalnu skrb, zdravstvenih ustanova, odgojno obrazovnih ustanova i pravosudnih tijela. Uvodnim dijelom protokola nasilje se imenuje kao ono koje se dešava u obitelji, u skladu sa zakonskim određenjem djela. Kao uzrok nasilja se, indirektno, preko određivanja svrhe donošenja protokola, navodi ponašanje počinitelja koje je rezultat usvojenog sistema vrijednosti i neuvažavanje ravnopravnosti polova. Protokolom se, uvažavajući službene podatke o kretanju i obilježjima nasilja, konstatuje da su najčešće žrtve osobe ženskog pola različite životne dobi i statusa, a počinioci punoljetne osobe muškog pola, najčešće sadašnji ili bivši bračni ili vanbračni drugovi, očevi i sinovi. Protokol sadrži opis aktivnosti postupanja nadležnih tijela u slučajevima nasilja u obitelji te oblike, sadržaj i način saradnje tijela koja učestvuju u otkrivanju i suzbijanju nasilja i pružanju pomoći i zaštite osobi izloženoj bilo kojem obliku nasilja u porodici. U istraživanju koje se osvrće na dosadašnju primjenu Protokola istaknuto je da je njime olakšana primjena zakona jer je jasno definisao dužnosti svake pojedine institucije u lancu zaštite žrtava nasilja u obitelji (Centar za žene žrtve rata ROSA, 2008: 71).

Nacionalna kampanja za borbu protiv obiteljskog nasilja nad ženama pod nazivom "Za nasilje nema opravdanja“ je dokument iz čijeg se naslova vidi da se kampanja vodi protiv nasilja nad ženama Što se tiče uzroka nasilja nad ženama u porodici, oni se iz teksta nisu mogli izdvojiti. Problem se definiše pozivanjem na članove zakona, ali i međunarodnih dokumenata. Kao oblasti na koje se kampanjom nastoji djelovati navedene su pravne i političke mjere, potpora i zaštita žrtava, prikupljanje podataka i podizanje svijesti. U oblasti pomoći i zaštite žrtava kao aktivnosti kojima će se postići rezultati navedene su sljedeće: predstaviti javnosti Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji i dužnosti državnih tijela u slučaju izvršenog nasilja: policije, centara za socijalnu skrb, zdravstveno i odgojno obrazovnih ustanova te pravosudnih tijela i jačati njihovu suradnju, osigurati sustavno praćenje provedbe Protokola o postupanju u slučaju nasilja u obitelji, osigurati dostupnost besplatnog liječenja, zastupanja pred sudom u procesima obiteljsko pravne zaštite i diobe bračne stečevine i psihosocijalne pomoći svim žrtvama nasilja, pridonositi jačanju senzibiliziranosti i odlučnosti žrtava i drugih članova obitelji u prekidanju šutnje o obiteljskom nasilju (2006: 8).

Priručnik sa smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji je dokument namijenjen osobama koje rade u medijima. U izradi priručnika su, osim predstavnika i

predstavnica institucija, državnih tijela i akademske zajednice, učestvovale i tri predstavnice ženskih nevladinih organizacija. Svojom sadržinom razlikuje se od svih do sada pomenutih dokumenata. Naime, njime se kroz cijeli tekst, doduše sa izuzetkom naslova, nasilje imenuje kao nasilje prema ženama, navode se uzroci nasilja prema ženama koji su prepoznati kao predrasude i tradicionalni stereotipi o nasilju u porodici (2007: 5, 7, 18, 20, 23, 28, 29), te se mediji pozivaju da ne učvršćuju dodatno ove stereotipe neadekvatnim izvještavanjem i daju im se primjeri pogrešnih i korektnih novinskih članaka koji su objavljeni u hrvatskoj štampi. Medijskim radnicima su u ovom priručniku ponuđeni osnovni alati za razumijevanje nasilja prema ženama, između ostalog mitovi i činjenice o nasilju prema ženama (2007: 8) i točak nasilja (2007: 9, 10), kao i pregled statističkih podataka i međunarodnog i nacionalnog pravnog okvira. O dosadašnjem radu medija kada su u pitanju žene žrtve nasilja u porodici govori se u istraživanju u kojem je konstatovano da „stavljanje nasilja protiv žena u kontekst obitelji i različitih obiteljskih odnosa, potpuno različitih uzroka i socijalne relevantnosti, pogrešno je pozicioniranje koje dovodi do smanjenja potencijala u specifičnom suzbijanju rodno utemeljenog nasilja. Način pisanja u medijima jedna je od posljedica takve klasifikacije problema nasilja prema ženama, tako da mediji u nekim eklatantnim slučajevima nasilja prema ženama što ga čine njihovi partneri izvještavaju kao o 'poremećenim obiteljskim odnosima' ili 'ljubavnim razmiricama'" (Centar za žene žrtve rata ROSA, 2008: 48).

Četvrta po redu Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za period od 2011. do 2015. godine[45] predstavlja osnovni strateški dokument Republike Hrvatske koji je usvojen s ciljem uklanjanja diskriminacije žena i uspostavljanja stvarne ravnopravnosti spolova provedbom politike jednakih mogućnosti, kako je to navedeno u uvodnom dijelu dokumenta. Nacionalna politika sadrži sedam ključnih područja djelovanja: promicanje ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti, stvaranje jednakih mogućnosti na tržištu rada, unapređenje primjene rodno osjetljivog odgoja i obrazovanja, uravnoteženje sudjelovanja žena i muškaraca u procesima političkog i javnog odlučivanja, uklanjanje svih oblika nasilja nad ženama, promicanje međunarodne suradnje i ravnopravnosti spolova izvan Hrvatske i daljnje osnaživanje institucionalnih mehanizama i metoda provedbe. Oblast

---

[45] Prva Nacionalna strategija za promicanje ravnopravnosti spolova usvojenja je 1997, druga 2001, a treća 2006. godine.

nasilja nad ženama je peto područje djelovanja. U uvodnom cijelu za ovo područje ističe se da je nasilje nad ženama, uključujući i obiteljsko nasilje, najteži oblik kršenja ljudskih prava žena. Kao ciljevi koji se teže postići u ovoj oblasti navedeni su: uklanjanje svih oblika nasilja nad ženama te unapređenje položaja i zaštita pravažena žrtava svih oblika nasilja (član 5.1.), unapređenje sustava vođenja statističkih podataka, međusektorske suradnje i koordinacije nadležnih državnih tijela, institucija i organizacija civilnog društva u rješavanju problema nasilja nad ženama na nacionalnoj i na lokalnoj razini te osiguravanje kontinuirane edukacije nadležnih tijela (član 5.2.) kao i osvješćivanje šire javnosti o pojavi, problemima i načinima suzbijanja rodno uvjetovanog nasilja (član 5.3.). Prvi cilj koji je postavljen članom 5.1. posebno je značajan za zaštitu žena žrtava nasilja u porodici. Njime se, kao aktivnosti kojima će se ostvariti postavljeni cilj, između ostalih, navodi i prihvaćanje Konvencije o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji Vijeća Europe (član 5.1.1.), ali i usklađivanje broja potrebnih SOS telefona, savjetovališta, skloništa i drugih izvaninstitucionalnih servisa za žene žrtve svih oblika nasilja s obzirom na broj stanovnika u Republici Hrvatskoj, sukladno Preporuci (2002)5 Odbora ministaraVijeća Europe državama članicama o zaštiti žena od nasilja (član 5.1.2.). Osim toga, planira se provođenje istraživanja o rasprostranjenosti svih oblika nasilja nad ženama, uključujući tradicionalne štetne prakse, u svrhu planiranja i provođenja aktivnosti s ciljem suzbijanja nasilja nad ženama i unapređenja njihova položaja (član 5.1.5), kao i uvođenje programa psihosocijalnog tretmana u zatvorima za počinitelje i počiniteljice teških kaznenih djela rodno zasnovanog nasilja, uključujući recidiviste i recidivistkinje (član 5.1.6.). U realizaciji aktivnosti koja se odnosi na usklađivanje broja SOS telefona, savjetovališta, skloništa i drugih servisa za žene žrtve svih oblika nasilja, predviđena je saradnja sa organizacijama civilnog društva, što je u skladu sa međunarodnim standardima koji prepoznaju ženske organizacije i pozivaju države na značajnije uključivanje ženskih nevladinih organizacija koje treba da primaju adekvatna sredstva za svoj rad i budu prepoznate u oblasti kojom se bave (Hageman White; Bohn, 2007: 45; United Nations, 2010: 31; Hammarberg, 2007: 26).

1.3.3. Politička dokumenta i mjere za suprotstavljanje nasilju u porodici u Bosni i Hercegovini

Osim pravne regulative kojom priznaju pravo na život bez nasilja u porodici, vlasti Bosne i Hercegovine su donijele i nekoliko dokumenata kojima izražavaju političku volju da se suprotstave ovoj vrsti nasilja. Kao što je to primijećeno u pregledu nacionalnih politika Republike Srbije, i u Bosni i Hercegovini su prvi zakoni kojima je nasilje u porodici zabranjeno usvojeni znatno ranije nego politike koje bi trebalo da konkretizuju njihovu primjenu.

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila je u decembru 2007. godine Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine je 2009. godine donijelo, a oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine usvojila, Strategiju prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009. - 2011. godine. Vlada Federacije Bosne i Hercegovine donijela je 2008. godine Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009. – 2010. godine. Vlada Republike Srpske donijela je, a Narodna skupština Republike Srpske usvojila u decembru 2010. godine, Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine. Osim ovih, osnovnih strateških dokumenata koji se odnose na oblast zaštite od nasilja u porodici, nezaobilazan dokument kojeg treba spomenuti, iako se ne bavi isključivo nasiljem u porodici, ali ga u jednom dijelu razmatra, je Gender akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu koji je Vijeće ministara Bosne i Hercegovine usvojilo 2006. godine.

Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici, kao izraz političke volje najvišeg zakonodavnog tijela u Bosni i Hercegovini, sadrži jasnu poruku, koja je vidljiva i iz njenog naziva, da se suprotstavi nasilju protiv žena u porodici. Rezolucijom se potvrđuje da je svaki oblik nasilja nad ženama, pa tako i nasilje nad ženama u porodici, kršenje osnovnih prava i sloboda i da sprečava ili poništava ostvarivanje tih prava i osnovnih sloboda i izražava zabrinutost zbog nedovoljnog napretka u zaštiti i promovisanju tih prava i sloboda u svim slučajevima nasilja nad ženama (član 1). Ističe se da bi efikasno sprovođenje međunarodnih dokumenata i domaćeg zakonodavstva doprinijelo zaustavljanju nasilja nad ženama (član 2) i pozivaju sve institucije da usvoje odgovarajuće zakonodavne i budžetske mjere i planove kako bi zaustavile nasilje nad ženama u porodici (član 3.1), a već usvojene zakone i mjere primjenjuju na efikasan način

(član 3.2). Rezolucijom se zahtijeva brži pristup sudovima, izricanje zaštitnih mjera, pomoć u procesu oporavka (član 3.2), uspostavljanje objekata za podršku žrtvama, obuci osoblja u zdravstvu, policiji, pravosuđu, socijalnim i obrazovnim službama (član 3.3), te pokretanje kampanje za informisanje o nasilju u porodici (član 3.4). Interesantno je da se Rezolucijom članovi i članice parlamenta obraćaju i samima sebi, pa time i onima koji će u narednim sazivima obavljati ovu dužnost, obavezivanjem da svojim ličnim kapacitetima doprinesu suprotstavljanju nasilju prema ženama u porodici i to tako što će javno iznositi, u svakoj prilici, stav o njegovoj neprihvatljivosti (član 6).

Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009. - 2011. godine[46], zarazliku od pomenute Rezolucije, svojim nazivom ne imenuje žene kao one koje treba zaštititi od nasilja u porodici. Prvi put, ako se izuzme neizbježno navođenje žena kao žrtava rodno zasnovanog nasilja unutar definicija koje su date kroz pregled međunarodnih dokumenata i, zahvaljujući Rezoluciji Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, i domaćih pravnih dokumenata, žene kao žrtve nasilja u porodici uvode se tek na šestoj stranici dokumenta, u poglavlju u kojem se predstavlja analiza trenutnog stanja. Kao uzroci nasilja u porodici su prepoznati neadekvatni uslovi života, nezaposlenost, finansijska nesigurnost, alkoholizam, stres, mentalne bolesti, narkomanija, te nasilje kao način ponašanja, proistekao iz partijarhalnog shvatanja odnosa žene i muža, a kao žrtve nasilja bračni drugovi, bivši bračni drugovi, djeca, roditelji, kao i druga lica koja žive u porodičnoj zajednici. Ipak, u nastavku teksta, ukazuje se da međunarodni i regionalni dokumenti uzrok nasilja vide u nejednakoj raspodjeli moći u korist muškaraca, a na štetu žena što dovodi do dominacije i diskriminacije prema ženama od strane muškaraca i onemogućava ih da na jednakoj osnovi uživaju u svojim osnovnim pravima i slobodama te ih sprečava u razvitku. Problem se definiše kao bilo koji oblik fizičkog, seksualnog, psihološkog (emotivnog) ili ekonomskog nasilja koji izlaže riziku sigurnost nekog člana porodice, stalnih ili povremenih partnera i/ili upotreba fizičke ili emotivne snage ili prijetnje fizičkom snagom, uključujući seksualno nasilje, u porodici ili domaćinstvu. Uključuje zlostavljanje djece, incest, udaranje supružnika i seksualno ili drugo zlostavljanje nekog člana domaćinstva. Iz definicije problema su, kao i iz naslova, izostavljene žene, što upućuje na zaključak, koji potvrđuje način na koji su predstavljeni

[46] „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“ broj 70/09.

razlozi koji dovode do nasilja u porodici, da se ovim dokumentom prvenstveno nastoji zaštititi porodica kao takva, pa tek onda njeni članovi koji trpe nasilje. Argumentovanje oprezne tvrdnje po kojoj su žene i djeca ti koji najčešće trpe nasilje u porodici potkrepljuje se podacima nevladinih organizacija, dok su podaci zvaničnih institucija o prijavljenim slučajevima nasilja u porodici samo djelimično razvrstani po polu, većim dijelom podacima prikupljenim sa nivoa Republike Srpske (2009: 8-10). Strategija postavlja dugoročni cilj u oblasti prevencije nasilja u porodici kao osiguravanje usklađenog i adekvatnog preventivnog djelovanja organa vlasti na svim nivoima organizovanja vlasti i nevladinih organizacija u sprečavanju nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, što podrazumijeva sljedeće specifične ciljeve: žrtve nasilja u porodici staviti u središte interesovanja i zaštite, podići svijest o nasilju u porodici kao društvenom problemu, kao i svijest o tome da nasilje u porodici predstavlja kršenje ljudskih prava i da mu se svaka institucija i pojedinac moraju suprotstaviti, i, kao treći specifični cilj, društvenu zajednicu obavezati da ovom problemu da prioritet, da pokaže političku volju i obezbijedi resurse, multisektoralan i koordinisan pristup radi postizanja konkretnih rezultata u njegovom rješavanju (2009: 12). Kako bi se ovi specifični ciljevi ostvarili, razvijene su četiri grupe aktivnosti: analiza i usklađivanje zakonodavstva, edukacija i senzibilizacija profesionalnih kadrova i veći stepen koordinacije svih subjekata u procesu zaštite žrtava i prevencije nasilja u porodici, senzibilizacija javnosti i promocija prevencije, te, kao posljednja grupa aktivnosti, sistematsko prikupljanje, objedinjavanje, obrađivanje i objavljivanje podataka na osnovu kojih će se nastaviti sa izradom održivih strategija (ciljevi od I do IV). U dijelu koji se odnosi na usklađivanje zakonodavstva planirano je da se, na nivou Federacije Bosne i Hercegovine, uskladi Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći na način da se žrtve nasilja u porodici predvide kao korisnice (član I.2.1), izmijeni i dopuni Zakon o zdravstvenom osiguranju kako bi se osigurala zdravstvena zaštita žrtvama nasilja u porodici koje nisu osigurane (član I.2.3), izmijene zakoni o socijalnoj zaštiti u smislu prepoznavanja žrtava nasilja u porodici kao korisnika prava socijalne zaštite (član I.2.6.1), donesu akti o kriterijima i standardima za osnivanje, rad i finansiranje sigurnih kuća (član I.2.6.2), stvore uslovi za provođenje zaštitnih mjera (član I.2.7) i daju preporuke institucijama iz oblasti zapošljavanja da u projekte zapošljavanja kao posebnu ciljnu grupu uvrste žrtve nasilja u porodici (član 1.2.14), dok se za nivo Republike Srpske planira uskladiti domaći pravni okvir sa međunarodnim standardima (član I.3.2). U dijelu

planiranih aktivnosti koje se odnose na ostvarivanje veće zaštite žrtava nasilja u porodici ističu se one koje se odnose na početno finansiranje smještaja žrtava nasilja u porodici (član II.4.1) i finansiranja i samoodrživosti sigurnih kuća (član II.4.1.3 – II.4.1.5)

Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009. – 2010. godine[47], kao ni Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu,nazivom ne upućuje na žene kao one koje preživljavaju nasilje u porodici. Dosljedno tome, u definiciji pojma nasilja u porodici koja se nudi u uvodnom dijelu Strategije kaže se da bi "najjednostavnija definicija pojma nasilja uobitelji bila sljedeća: nasilje koje obuhvata kakonasilje unutar uže obitelji tako i nasilje unutar rodbinepredstavlja sve ono što jedna osoba čini drugoj beznjezina odobrenja" (Strateški plan, 2008: 5). Čak se ni u dijelu koji se odnosi na analizu stanja ne pominje niti prepoznaje, kako je to bio slučaj sa drugim analiziranim strateškim dokumentima, da su žene predominantne žrtve, a statistike koje se navode su rodno neutralne. Jedini put kada se pominje bilo kakva aktivnost koja pominje žene jeste u dijelu koji se odnosi na obilježavanje '16 dana aktivizma protiv nasilja nad ženama' (član 5.3). Čak se i u dijelu teksta koji slijedi nakon Strateškog plana, koji je naslovljen sa Napomene uz strateški plan, u obrazloženju osnove donošenja, pri navođenju dokumenata usvojenih od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, navodi da se radi o nizu dokumenata, da bi se u fusnoti referisalo na Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u obitelji. Uzroci nasilja se ne pominju u tekstu Strateškog plana, a u napomenama uz tekst se nalazi konstatacija da „istraživanja pokazuju da u većini slučajeva korijeni nasilničkog ponašanja (bilo maloljetnika, bilo odraslih osoba) potječu iz obitelji" (2008: 41). Ne navodi se koja su to istraživanja niti se ova tvrdnja dalje objašnjava. Kao aktivnosti koje će koristiti ženama žrtvama nasilja u porodici, izdvajaju se one koje se odnose na usklađivanje zakona i propisa u smislu pristupa besplatnoj pravnoj pomoći (član 1.1), zdravstvenoj zaštiti (član 1.3), pravima iz socijalne zaštite, kao i finansiranje sigurnih kuća (član 1.6), te zapošljavanja, prekvalifikacije, dokvalifikacije i samozapošljavanja (član 1.14). Od svih analiziranih dokumenata, ovaj najdosljednije izbjegava imenovati ko su žrtve, a ko počinioci nasilja u porodici. Usljed toga izostaje i definisanje problema na način koji bi bio u skladu sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti, kao i ukazivanje na uzroke

---

[47] „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine" broj 75/08.

problema na način kako je to njima prihvaćeno. Aktivnosti koje bi bile posebno usmjerene na pomoć i podršku ženama koje preživljavaju nasilje u porodici nije bilo moguće izdvojiti jer ih ni dokument Strateškog plana ne prepoznaje kao takve.

Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine[48], kao ni strategije usvojene na nivou Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine, u svom nazivu ne ističe žene kao subjekt zaštite. Međutim, za razliku od prethodne Strategije, ni ne prikriva činjenicu da su žene te koje su, prema podacima koje navodi, one prema kojima je nasilje u većoj mjeri usmjereno: „prema podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, u evidentiranim slučajevima nasilje su u 97,4% slučajeva počinili muškarci starosne dobi od 20 do 60 godina, pretežno nižeg obrazovnog nivoa i različitih zanimanja" a da su "u 80% slučajeva žene te koje su bile žrtve nasilja od strane svojih sadašnjih ili bivših muževa ili partnera" (2010: 13). Strategijom se ističe da se teži oblici nasilja dešavaju u porodicama koje su u većoj mjeri patrijarhalne i gdje u porodičnim odnosima vladaju čvršće tradicionalne norme, te da se upravo zbog tih normi lakši oblici nasilja i ne doživljavaju kao nasilje u porodici i ne prijavljuju, kako iz tog, ali i nekih drugih razloga, kao što su strah od osude okoline i zavisnost žrtve od porodice. Također se ukazuje da se kulturnih stereotipi i tradicionalni patrijarhalni obrasci ponašanja koji postoje u našem društvu reflektuju kroz školski nastavni proces i postavlja pitanje spremnosti nastavnog kadra da prihvati promjene. Pored toga, Strategija prepoznaje da „rodno zasnovano nasilje, samim tim što je pripadnost određenom rodu razlog zbog kojega se ono svakodnevno i svugdje dešava, podrazumijeva da ovaj problem nije incident, ograničen samo na određene, pojedinačne žene, već služi kao mehanizam za održavanje dominacije i kontrolu nad ženama" (2010: 20). Nasilje u porodici se definiše referisanjem na zakonske definicije sadržane u Krivičnom i Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici, a upućuje se i na definicije sadržane u međunarodnim pravnim dokumentima i ukazuje da se radi o društvenom problemu koji je složen i višedimenzionalan, te da njegovo rješavanje zahtijeva multidisciplinarni i multisektorski institucionalni pristup i intervenciju stručnjaka i stručnjakinja različitih profila. Strategija postavlja viziju idealnog stanja: iskorijenjeno nasilje po osnovu pola/roda, uključujući nasilje u porodici i stvorena klima nulte

---

[48] „Službeni glasnik Republike Srpske" broj136/10.

tolerancije na nasilje u Republici Srpskoj (član 4). Opšti cilj postavljen ovim dokumentom je dostizanje efikasanog i optimalnog nivoa zaštite i prevencije nasilja u porodici (član 5.1), a specifični ciljevi koji bi trebali doprinijeti ostvarivanju opšteg cilja razvrstani su u četiri kategorije: primjenjiv i funkcionalan normativno pravni okvir za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, unapređeno znanje o razmjerama i aspektima problematike nasilja u porodici (statističko, teorijsko, praktično, akademsko, istraživačko), uspostavljen efikasan sistem zaštite i prevencije nasilja u porodici i povećana svijest stanovništva o nasilju kao društvenom problemu (član 5.2). Aktivnosti koje su usmjerene na zaštitu i podršku žrtvama razrađene su u okviru trećeg specifičnog cilja kao uspostavljanje, praćenje efikasnosti i unapređenje sprovođenja zaštitnih mjera, unapređenje sprovođenja zaštitne mjere smještaja u sigurne kuće i besplatna pravna pomoć za žrtve nasilja u porodici (član 5.3.3). Pored navedenog, planira se i ostvarivanje saradnje sa nevladinim organizacijama u čijem su djelokrugu rada programi prevencije, zaštite i podrške osobama koje su preživjele nasilje u porodici i njihovoj djeci (član 5.3.3). Za razliku od do sada pomenutih dokumenata, i djelimično dokumenta vojvođanske Strategije, ovaj sadrži i posebno poglavlje koje daje procjenu potrebnih sredstava za provođenje predloženih aktivnosti i način planiranja ovih sredstava u okviru institucija koje su prepoznate kao partneri koje obavezuje da izrade finansijske projekcije za provođenje mjera i programa i planiraju, izdvajaju i pribavljaju dodatna sredstva za sprovođenje Strategije (član 6). Nažalost, Gender centar kao stručno i savjetodavno tijelo Vlade za jednakost i ravnopravnost polova i nosilac većine planiranih aktivnosti, ističe da će usljed budžetskih ograničenja za period 2010. – 2012., reducirati učešće u sprovođenju Strategije, kako u smislu smanjenja utroška sredstava, tako i u smislu aktivnosti, što upućuje na pretpostavku da ni druge institucije, tijela i službe koje su prepoznate Strategijom kao nosioci određenih aktivnosti, posebno imajući u vidu da njihov osnovni razlog postojanja nije sprovođenje principa ravnopravnosti polova niti zaštita od nasilja u porodici, neće postupiti drugačije.

Gender akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu predstavlja srednjoročnu strategiju za ravnopravnost polova. Aktivnosti koje je potrebno preduzeti podijeljene su u 15 oblasti. Poglavlje XI naslovljeno je kao nasilje u porodici, nasilje na osnovu pola, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje i trgovina ljudima (trafficking). U ovom poglavlju se navodi niz strateških i operativnih aktivnosti za prevenciju nasilja, sistemsko regulisanje zaštite žrtava nasilja, kao i promotivne i edukativne aktivnosti usmjerene na jačanje kapaciteta

institucija subjekata zaštite za sprovođenje zakona o zaštiti od nasilja, te na osvješćivanje šire javnosti o pitanjima nasilja zasnovanog na polu i stvaranje takve klime u bosanskohercegovačkom društvu u kojem će postojati nulta tolerancija svih prema nasilju. Gender akcionim planom se posebno ukazuje na nasilje nad ženama i ističe da se u Bosni i Hercegovini veliki broj žena susreće sa problemom nasilja u porodici. Uzrok nasilja u porodici vidi se u tome što je bosanskohercegovačko društvo sazdano na dubokim patrijarhalnim temeljima a problem u tome što žene žrtve nasilja ne uživaju podršku društva i što se suočavaju sa tradicionalnim predrasudama usljed čega nerijetko nastavljaju život sa nasilnom osobom, prvenstveno zbog ekonomske ovisnosti i straha za djecu. Aktivnosti koje bi se specifično odnosile na žene koje preživljavaju nasilje u porodici nisu prepoznate unutar ovog poglavlja. Nažalost, ni ostala poglavlja Gender akcionog plana, pa tako na primjer u oblasti zapošljavanja i tržišta rada, ne izdvajaju žene žrtve nasilja kao posebnu ciljnu grupu, unatoč tome što je kao jedan od razloga trpljenja nasilja prepoznata ekonomska ovisnost o počiniocu nasilja.

Rezimirajući situaciju u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, može se zaključiti da među njima postoji mnogo više sličnosti nego razlika. Sve tri države važećim krivičnim zakonima zabranjuju nasilje u porodici i imaju zakone kojima se propisuje mogućnost izricanja zaštitnih mjera. U Srbiji je to, pored Krivičnog i Porodični zakon i Zakon o prekršajima, dok ovu mogućnost u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini, osim Krivičnog zakona, predviđaju i posebni Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici. Vlasti su, osim zakonskih, usvojile i strateška dokumenta za suprotstavljanje nasilju u porodici, dakle, sve tri države imaju politička dokumenta kojima, na različite načine i različitim intenzitetom, osuđuju nasilje prema ženama i izražavaju spremnost da se suprotstave nasilju u porodici. Podnijele su izvještaje CEDAW Komitetu, u koje su uvrstile i oblast nasilja protiv žena. Ipak, analiza sadržaja strateških dokumenata ukazuje da među njima postoje i određene razlike. Jedina država koja nije izbjegla u nazivu dokumenta imenovati nasilje prema ženama je Srbija. Sve ostale odlučile su se za rodno neutralan pristup prilikom naslovljavanja ovih dokumenata. U Bosni i Hercegovini se čak, u Strateškom planu za Federaciju Bosne i Hercegovine, žene dosljedno izbjegava imenovati kao žrtve nasilja u porodici, dok to u drugim dokumentima nije slučaj. Uzroke nasilja u porodici koje prepoznaju međunarodni dokumenti koji predstavljaju standard u ovoj oblasti, izbjegle su prepoznati Hrvatska i bosanskohercegovački entitet Federacija

Bosna i Hercegovina, dok se u Strategiji Bosne i Hercegovine oni spominju samo posredno, referisanjem na međunarodne dokumente. Čak su i pri definisanju problema Hrvatska i Federacija Bosna i Hercegovina ostale rodno neutralne i na taj način izbjegle udovoljiti standardima u ovoj oblasti. Ovo upućuje na zaključak da, iako bi se na osnovu količine usvojenih pravnih i političkih dokumenata moglo pomisliti suprotno, omogućavanje ženama da uživaju u pravima koja im zakoni priznaju još uvijek nisu na odgovarajući način prepoznata u većini država obuhvaćenih ovim istraživanjem. Kao što je to već rečeno, sadržinom dokumenta izdvajaju se, kao pozitivni primjeri, Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja Autonomne pokrajine Vojvodine i, u većem dijelu, Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u partnerskim odnosima Republike Srbije, te Opšti protokol o postupanju i saradnji institucija, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama i partnerskog nasilja u Republici Srbiji. Kakav će stvarni uticaj provođenje mjera i aktivnosti koje su ovim dokumentima planirane da se realizuju imati na poboljšanje položaja žena koje preživljavaju nasilje u porodici, pokazaće rezultati njihove primjene. Procesu suprotstavljanja nasilju prema ženama u porodici i unapređenju njihovog položaja, kao i unapređenju ovih dokumenata, možda će pomoći i iskustva žena koja su spas pred nasiljem u porodici pronašle u Sigurnim kućama, predstavljena u poglavlju 4.1. ovog rada. Iako međunarodni standardi od država zahtijevaju, da osim kažnjavanja počinioca, obezbijede i odgovarajuće zaštitne mjere i druge mjere kojima će se garantovati sigurnost žrtvama, posebno kada se nalaze u situacijama neposredne opasnosti, u praksi posmatranih država podrška u oblasti nasilja prema ženama koji se stavlja u funkciju kada je potrebno hitno zaustaviti nasilje i odvojiti počinioca od žrtve, jeste sklanjanje žrtava u skloništa/sigurne kuće, odnosno, žrtve su te koje se odvajaju od počinilaca nasilja.

1.4. Sigurne kuće kao institucije podrške ženama koje trpe nasilje u porodici

> *Sve mi trebalo bi da dijelimo jedan san i trudimo se da ga realizujemo, san da jednoga dana ni jedna žena ili djevojka neće biti izložena nasilju svoga muža ili oca, da ni jedna žena neće biti držana kao rob, iskorištavana ili ubijena. Ženska skloništa će možda još uvijek postojati, kao rekreacijski centri za žene, slaveći njihovu ljepotu, snagu i mudrost. (Logar, 2008b: 21)*

Preporukom 2002(5) Savjet Evrope definiše sklonište (ili prihvatilište, sigurnu kuću), kao privremeni smještaj za žene, s djecom i bez djece, u kojem su one sigurne od stalnih prijetnji nasilnika i gdje im se nudi stručna savjetodavna pomoć i praktična podrška (2002: 92-3), Ovakva definicija Savjeta Evrope prihvaćena je i na nivou Ujedinjenih nacija koje ističu da su skloništa mnogo više od 'sigurne kuće', te da, osim sigurnog krova nad glavom, pružaju niz usluga usmjerenih na podršku i osnaživanje žrtava nasilja (United Nations, 2007: 93). Teoretičarke koje se bave nasiljem protiv žena, kao i aktivistice, ističu da su skloništa mjesta koja nude ženama utočište, ali i mogućnost da razmotre opcije koje im stoje na raspolaganju i pomognu da ostvare prava koja im pripadaju (Grossman; Lundy, 2011: 1025; Tutty et al., 1999: 899; Bennett, et al., 2004: 817; Postmus, 2003: 1279). Definicija skloništa upućuje na dva ključna elementa koja skloništa pružaju ženama žrtvama nasilja u porodici: sigurnost i podršku. Oba ova elementa prepoznaju i žene koje su koristile usluge skloništa u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Sve ističu osjećaj sigurnosti koji imaju u skloništu/sigurnoj kući i ukazuju na značaj podrške koju su dobile:

- *Važno je, važno je i to je jako lepo i dobro urađeno, te Sigurne kuće, može da uđe spolja žena sa decom, od nasilnika ne sme niko da priđe. To je jako važno. Ovde se osećam sigurnom, da. Znam da neće neko da dođe, znam da neće neko da me napadne, kad otvorim oči znam da neće niko psihički i fizički da me napadne, to je jako dobro. (Beograd)*
- *Dok si u kući, zaštićen si. (Beograd)*
- *Ja ustvari, nisam imala dovoljno informacija šta je to Sigurna kuća, slušala sam, ali sam negde mislila, ne znam, da su to neke priče, onako malo uveličane. Ali sad, zaista, mogu reći da mnogo znači, velika je podrška kad si u problemu i neko te smesti i zaštiti i znaš da ti ne može niko prići. Mnogo znači. (Novi Sad)*
- *Po noći se zaključamo, ima kamera, imamo telefon, mobitel, u slučaju da primijetimo nešto ili nekoga, zovemo policiju ili možemo zvati Udrugu, bilo koga, zaključamo se, ne može nam vrata niko provaliti, osjećam se sigurnom. (Slavonski Brod)*
- *I, nažalost, ova riječ što ću ja sada reći, dao Bog da ima više tih Sigurnih kuća jer bi žene bile, kako bih rekla, veću hrabrost bi imale i da se više govori o tome, veću hrabrost bi imale da prijave te ljude, jer jako teško je godinama trpit'. (Rijeka)*

- *Da Vam pravo velim, da mi je dosta svega i bježanja i svega mi je dosta. Htjela bih jedanput da ja i dijete imamo mira. A ovdje u Sigurnoj kući imam i svoj mir, imam i svoj kutak i imam svoju sobu, tu sam barem mirna, tu imam svoju privatnost, sa curama se slažem, mislim, dijelimo jedna sa drugom, u svakoj kući je tako. Naše djelatnice su jako dobre prema nama i što se tiče psihološke pomoći, pa i odvjetnika, također, tako da, ovdje mi je super. Moja kćerka se isto oporavila, sad više ne piša u krevet, pišala je jedno vrijeme, od straha. (Karlovac)*
- *Nije to neka velika utjeha, ali, kažem, ne idem odavde dok se ne smirim, dok se ne saberem, dok ne steknem svoje ja, dok ne vidim kako će to sve ići, ovdje, ako trebam s kime razgovarati, imam s kime, ako trebam samoću, imam i samoću, uglavnom, nisam očekivala, kako bih rekla, gdje sam primita i kako sam primita i zaista nema potrebe da se bojiš da će te naći, da utekneš preko noći il' ne znam ni ja. (Zagreb)*
- *Ovdje se jedino osjećam sigurnom. Isto kad izađemo negdje. Jedva čekam kad ćeš ući i čim uđem kroz ova vrata nešto mi ono padne teret, osjećam se, baš ono, da bar mirno mogu leći naveče, bez straha hoće li ko skočit', hoće li me ubiti, eto (uzdah). (Sarajevo)*
- *Da sam znala ja prije, da je to takva zaštita, da je to takvo savjetovanje, da je to takvo stavljanje, ne pred gotov čin nego, kako bih se izjasnila, stave papir ispred, 'ajmo tako slikovito reći, koja sve prava imaš, koju zaštitu imaš, da možeš spasiti sebe i svoju djecu ako ih ima, a ima u 99,9% takvih slučajeva. Ja nisam znala da je tolika sigurnost, ja nisam znala da je tolika zaštita, da ja imam sva ta prava, da sam znala, možda bih i prije, evo. (Rijeka)*

Prvo sklonište za žene u Evropi osnovano je 1972. godine u Londonu kada jedna žena koja se obratila u ženski centar Chiswick, nije željela da se vrati kući iz straha od nasilja svog muža. Već 1974. godine žene su osnovale autonomnu feminističku žensku organizaciju Women’s Aid i, u roku nekoliko godina, preko 100 ženskih skloništa osnovano je u Engleskoj, Škotskoj i Velsu (Elman, navedeno prema Logar, 2008b: 5; Schneider, 2000: 21). Uskoro su se počela otvarati ženska skloništa širom Evrope, 1976. godine u Njemačkoj, 1978. u Austriji, 1979. u Švedskoj, 1989. u Italiji. Prvo sklonište u jednoj od zemalja obuhvaćenim istraživanjem, Hrvatskoj, otvoreno je 1990. godine u Zagrebu (Mamula, 2010: 6). Prvi cilj i osnovna aktivnost skloništa bio je obezbijediti

sigurno mjesto za smještaj i podržati žene koje su preživjele nasilje, i njihovu djecu. Međutim, vrlo brzo i sve češće su ženska skloništa širom svijeta počela da postavljaju pitanja zbog čega su uvijek žene te koje moraju otići i započeo je proces lobiranja za bolju zakonsku zaštitu od nasilja i na pravo žrtava nasilja da ostanu u svojim domovima, a da počinioci nasilja budu ti koji moraju otići (Logar, 2008b: 5-7, Hammarberg, 2007: 26). U državama obuhvaćenih istraživanjem, ovo pitanje se i danas postavlja.

- *Zašto moraju postojati skloništa za žrtve, zašto žrtva ne ostane u prostoru sa djecom a neka nasilnik izađe van! Pa neka se on snalazi gdje će! Jer on je krivac za tu situaciju a nije žrtva kriva! Moramo jedanput razlučiti ko je žrtva a ko je nasilnik! I što ima pravo žrtva, a što nasilnik! Onaj ko je kriv za nešto, neka taj ispašta! Kod nas, za sad, uvijek ispaštaju žrtve! I mi moramo nalaziti kud ćemo sa žrtvama! Pa neka se nasilnici sami snađu kuda će. To je moj osobni stav. (Voditeljica Sigurne kuće, Karlovac, Hrvatska)*
- *Ne znam, to što kažete: - Zakon. Po Zakonu bi trebalo davno da zatvori, a on je na ulici a ja sam ovdje zatvorena! (Sarajevo)*
- *Kad sam pitala, na sudu tada: - Zašto se ne mogu ja sa djecom vratiti u kuću, svoju kuću, a da njega odstrane iz te kuće? Jer da ja mogu živiti, ako već, ne moram se misliti. Imaju mjesto za mene kao žrtvu nasilja. Ja kažem: - Pa imate li mjesto za mene nakon 6 mjeseci? Nakon 6 mjeseci ako ja ne budem uspjela osamostaliti se, ja sam na ulici opet! Šta sam onda? Zašto se ne mogu ja vratiti? Oni nemaju mjesto za nasilnika, znači, ženu smjeste 6 mjeseci, ženi se napravi medvjeđa usluga, svaka je mislila koja je pošla da će se snaći, vrlo mali broj njih uspije.... Ovo je medvjeđa... Mislim, meni, meni je ova ustanova bila odskočna daska. (Mostar)*
- *Al' ja nisam znala da ta kuća uopšte postoji. Ja sam više, onaj, čula. Pošto sam ja radila i u Švicarskoj, da ta kuća postoji. Preko, u Švicarskoj da to postoji, al' nisam znala ovde da to postoji, 'đe će ovdje postojat', znaš. Imala sam ja isto problema, al' pošto nisam imala nikog svoga, onda ja djecu, ono, u park. Pa se onda opet vrati, kome ćeš, nemaš kome. Pa opet onda još gore, pa opet pobjegni, pa opet, ku'ćeš? (Mostar)*

Kako je ženski pokret napredovao, vrlo brzo je postalo jasno da je problem nasilja u porodici mnogo ozbiljniji i rasprostranjeniji i da je za njegovo rješavanje potrebno izaći iz okvira slučajeva pojedinačnih žena žrtava nasilja u porodici. Rosa Logar (2008b) ukazuje da su aktivistice, koje su u početku posmatrale vlade sa velikom dozom sumnjičavosti, počele tražiti pomoć države. Počelo je preispitivanje pasivne uloge policije i pravosuđa kojima je upućena kritika da je najčešći način na koji odgovaraju na nasilje propuštanje da odgovore. Prva ženska skloništa su radila na volonterskom principu, međutim, ubrzo je broj žena koji se počeo obraćati za pomoć premašio mogućnosti pa su se, iako zabrinute zbog mogućnosti gubitka autonomije, počela okretati državi tražeći finansijsku potporu. Naravno, države su bile zadovoljne skloništima koja ih ne koštaju ništa i uskoro je borba, koja traje i danas, otpočela (Logar, 2008b: 5-7). Nedostatak podrške od strane države ističu i voditeljice skloništa u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Čak i kada je država obavezu finansiranja potvrdila sklapanjem ugovora, kao što je slučaj u Hrvatskoj, ili ugradila u zakon, kao što je slučaj u dijelu Bosne i Hercegovine, za entitet Republike Srpske, gdje je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici obaveza finansiranja Sigurnih kuća podijeljenja između entitetskog i opštinskih budžeta (čl. 7), tu obavezu ne izvršava, ili je, u najboljem slučaju, izvršava nepotpuno i neredovno. Ovo potvrđuju svjedočenja voditeljica sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini:

- *Prošle godine je počelo sustavno financiranje Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti i na lokalitetu grada i županije. Međutim, u našem ovom prostoru, karlovačke županije, imamo veliki problem. Ministarstvo obitelji je potpisalo Ugovor sa lokalnim vlastima, koji je potpisao grad, ali županija nije, o sufinanciranju SOS telefona, savjetovališta i skloništa po 30%, s tim da 10% udruga nađe putem drugih projekata. Ministarstvo obitelji ispunjava svoju obvezu i uplaćuje sredstva, dobro, pošto je kriza, ta su sredstva ove godine bila umanjena 10%, ali mi smo opet izgurale i snašle se sa drugim projektima. Grad je dosad ispunjavao svoju obvezu, nešto manji iznos, ali, moramo biti zadovoljne zato što takva je kriza da moramo svi poneki dio snositi, međutim, županija nije. Županija je dala 25% od onoga što je trebala, tako da je to jako mali iznos, i evo sad smo u pregovorima za proračun za iduću godinu, nadam se da će biti. Ministarstvo obitelji je obećalo da će ostati na istom nivou kao ove godine. To je bilo jako lijepo*

zamišljeno, takvo financiranje, jer, došlo je vrijeme da država mora preuzeti odgovornost za te osobe. Mi to ne radimo zbog nas koji smo ovdje u uredu, nego radimo zbog žena i djece koji trpe nasilje. (Voditeljica sigurne kuće, Karlovac, Hrvatska)

- *70% sredstava se finansira iz budžeta Vlade Republike Srpske, međutim, ono što nama predstavlja osnovnu prepreku u radu ove Sigurne kuće i nekom adekvatnom pristupu u rješenju svih slučajeva nasilja kada su u pitanju žene koje borave u sigurnoj kući jeste neredovna uplata sredstava od Vlade koja kasni, evo, ove godine 6 mjeseci, što remeti adekvatno funkcionisanje sigurne kuće kada je u pitanju nabavka nekih osnovnih sredstava, kada govorimo o hrani i kupovini nekih osnovnih sredstava za ličnu higijenu. (Voditeljica Sigurne kuće, Banja Luka, Bosna i Hercegovina, Republika Srpska)*
- *Lokalna uprava finansira režijske i troškove ishrane žena, a iz donacija vršimo svu ostalu nabavku. Prošle godine smo imali potpisan protokol sa nevladinom organizacijom „Praxis“ iz Beograda koji su nam isto smeštali svoje korisnice, tako da smo dosta nekih proizvoda za održavanje higijene, tih hemijskih, i dosta hrane smo od njih dobili, tako da eto, na taj način nabavljamo sve što nam treba. Imamo donaciju, eto gotovo od početka, od otvaranja Sigurne kuće, od NIRS-a, to je naša naftna industrija, tako da oni neke te krupnije stvari finansiraju, tipa igrališta za decu, ili ovo ozelenjavanje dvorišta, znači neke programe, okupacione, čak je bila i obuka, za zaposlene u sigurnoj kući finansirana iz te donacije, promovisanje sigurne kuće, tog promotivnog materijala, to su nam sve oni finansirali, nabavka literature za našu biblioteku, dosta toga, znači sve ono što nije direktno što se tiče ishrane i grejanja, struje, vode, režije, to smo mogli iz tih donacija da pokrijemo. (Voditeljica sigurne kuće, Zrenjanin, Srbija, AP Vojvodina)*

Osim finansiranja, međunarodnim dokumentima se pred države postavljaju i drugi zahtjevi kada su u pitanju skloništa za žene i djecu žrtve nasilja u porodici. Konvencija Savjeta Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja prema ženama uključujući domaće nasilje usvojena 2011. godine, zahtijeva od država da preduzmu neophodne pravne i druge mjere kako bi uspostavile dovoljan broj adekvatnih, lako dostupnih skloništa i obezbijedile siguran smještaj i proaktivan pristup žrtvama, posebno ženama i njihovoj djeci (član 23). Ovu obavezu prepoznali su i ranije usvojeni dokumenti, predstavljeni u poglavlju 1.1.

ovog rada. Preporuka broj 19 Ujedinjenih nacija poziva države da uspostavi mjere za suzbijanje nasilja koje bi, između ostalog, trebalo da obuhvataju i službe koje će se starati o bezbjednosti žrtava, uključujući skloništa (član 24 r iii), kao i Pekinška deklaracija i platforma za akciju iz 1995. godine koja navodi da ova skloništa treba da budu solidno finansirana (član 125 a), što Rezolucija o borbi protiv muškog nasilja prema ženama Evropske unije iz 2006. godine potvrđuje (član 4 g). Od država se traži da uspostave dovoljan broj skloništa kako bi se obezbijedio adekvatan privremeni smještaj za sve žrtve. Izraz 'dovoljan broj' je upotrijebljen kako bi se osiguralo da se udovolji potrebama svih žrtava, kako u pogledu mjesta u skloništima, njihove geografske rapoređenosti, dostupnosti tokom 24 sata, ali i u pogledu specijalizovane podrške. Finalnim izvještajem Savjeta Evrope, Odjeljenja za borbu protiv nasilja prema ženama, uključujući i nasilje u porodici iz 2008. godine, preporučuje se, kao standard, jedno smještajno mjesto na svakih 7.500 stanovnika, a najmanje na 10.000 stanovnika (Kelly; Dubois, 2008: 21). Dostupni podaci o broju i kapacitetu skloništa/sigurnih kuća u posmatranim državama, kao i odnosu prema broju stanovnika, govore da ni u jednoj od država postavljeni standardi nisu dostignuti. Srbija raspolaže sa 8 skloništa čiji kapaciteti nisu poznati, s tim da je standard u odnosu na broj stanovnika 739 mjesta (VAWE, 2008: 137), u Hrvatskoj postoji ukupno 18 skloništa sa kapacitetom približno 351 mjesto, što znači da nedostaje, u odnosu na broj stanovnika od 4,5 miliona, 250 mjesta (Risser, Tanay, 2010: 80, 31), dok Bosna i Hercegovina na 4 miliona stanovnika nudi 185 mjesta u 9 skloništa, što znači da nedostaje 213 mjesta (VAWE, 2008: 36).

- *Grad Zagreb ima 800.000 stanovnika, nekakav je kapacitet po preporuci Europske unije, na deset tisuća jedan ležaj, međutim, mi imamo u gradu Zagrebu naš kapacitet koji pokriva 10 i Autonomna ženska kuća koja može primiti 40. To je 50. I imamo Dugu, to je gradsko sklonište, koje ima kapacitet 18. Znači, to je, sve skupa smo izbrojali, 68. A grad Zagreb ima 800.000 stanovnika. (Voditeljica sigurne kuće Zagreb, Hrvatska)*

Što se tiče regionalne pokrivenosti, u sve tri države skloništa su locirana u regionalnim centrima ili većim gradovima,[49] dok su podaci o njihovoj dostupnosti ženama i standardima neujednačeni. Boravak u skloništima se ne naplaćuje od korisnica.

- *Ne, ne, ne, korisnica ništa ne plaća. Tako da ima mogućnost da ušpara pare i da onda može da se pripremi i da iznajmi neki stan, sobu ili već šta je odlučila, tako da već kad ulazi u taj šesti mesec koliko je maksimalno vreme boravka u skloništu, već ima neku strategiju i plan gde će, šta će, kako će. Nije se desilo da je isteklo šest meseci a da žena nije znala gde će i da nije imala neko rešenje. (Voditeljica sigurne kuće Novi Sad, Srbija, AP Vojvodina)*
- *Željela bih reći da naše tajno sklonište djeluje na tajnoj adresi, ima dozvolu za rad i ispunjava sve uvjete što se tiče prostora, opreme i stručne radne snage, imamo djelatnice koje rade u skloništu, visokoobrazovane, socijanu radnicu i sociopedagoginju i vanjske suradnice, psihologinju i odvjetnicu koja žene zastupa na sudu. Imamo pravnu pomoć koju žene dobivaju, to je sve za žrtve nasilja besplatno. To je što bih htjela naglasiti. (Voditeljica sigurne kuće Karlovac, Hrvatska)*
- *Tu žene besplatno dobijaju adekvatan smještaj, gdje borave, dobijaju hranu, higijenu, medicinske usluge, terapijske usluge, odnosno imaju grupne i individualne terapije i pružamo im, na našim obukama, prekvalifikaciju, gdje mogu završiti obuku za zanimanja, odnosno, to radimo kao ekonomsko osnaživanje, za krojenje, šivanje i tapaciranje i frizerski kurs. (Dežurna radnica, sigurna kuća Zenica, Bosna i Hercegovina, Federacija Bosna i Hercegovina)*

---

[49] U Srbiji su skloništa/sigurne kuće locirane u Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Kragujevcu, Zrenjaninu, Somboru, Smederevu i Jagodini, dok u Vlasotincu postoji prihvatilište koje nudi urgentan prijem preko noći. U Hrvatskoj su skloništa smještena u 15 županija: Zagrebačka županija i Grad Zagreb imaju četiri skloništa, Primorsko-goranska županija dva skloništa,dok Vukovarsko-srijemska, Istarska, Sisačko-moslavačka, Bjelovarsko-bilogorska, Splitsko-dalmatinska, Zadarska,Brodsko-posavska, Karlovačka, Šibensko-kninska, Osječko-baranjska, Varaždinska i Međimurska županija imaju po jedno sklonište, a šest županija nema nijedno sklonište za žrtve nasilja u porodici: Krapinsko-zagorska,Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Ličko-senjska, Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska i Dubrovačko-neretvanska županija. U Bosni i Hercegovini skloništa se nalaze u Sarajevu, Mostaru (dva skloništa), Banja Luci, Tuzli, Zenici, Prijedoru i Modriči.

Nema sumnje da su skloništa izuzetno značajna u konceptu zaštite žena i njihove djece od nasilja koje preživljavaju u porodici. „U mnogo slučajeva, skloništa za žene su jedina sigurna mjesta gdje žene mogu otići i ujedno i njihova jedina šansa da sa djecom pobjegnu od opasnosti u kojoj su živjeli“ (Klein, 2009: 61). Zahvaljući postojanju sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta, a usljed neodgovarajuće uspostavljenih procedura izricanja i primjene drugih mjera zaštite, prije svega zaštitnih mjera odstranjivanja počinioca nasilja i zabranjivanja pristupa žrtvi, mnogim ženama je upravo bijeg u sklonište pomogao pri zaustavljaju nasilja. Mogućnost sklanjanja žena i djece u skloniše ne bi trebalo da bude izlaz i izgovor za propuštanje upotrebe drugih mjera zaštite, kako su to primijetile Hagemann White i Bohn, naprotiv, hitne zaštitne mjere treba da imaju prioritet nad svim drugim mjerama zaštite (2007: 18-20). U državama obuhvaćenom istraživanjem „malo je pravnih mjera sa učinkom trenutnog osiguravanja zaštite žrtava radi čega se mnogo žena susreće sa nasiljem i situacijama kada im pravo i policijska intervencija djeluju kao teško dostupni ili čak i nemogući” (Hageman White; Bohn, 2007: 22). Mogućnost zaustavljanja nasilja i zaštite za žrtve najčešće znači bijeg u sigurne kuće/skloništa/prihvatilišta, ukoliko u njima ima mjesta, ukoliko se nalaze u području koje je ženi dostupno i ukoliko usljed nedostatka finansijske podrške nije zatvoreno. Ispitanice koje su koristile usluge sigurnih kuća su, na pitanje šta bi uradile da nije bilo skloništa, od koga bi tražile pomoć i kome bi se obratile, dale sljedeće odgovore:

- *I ljudi su mi priskočili u pomoć, da nije bilo njih, ja ne znam šta bi se desilo, il' bi moje dete imalo šta da jede, il' ja. Stvarno su bili uz mene i ostala sam tu mogo dugo, van pravila sigurne kuće. Tu sam se porodila, stvarno, svu pažnju, sve što nisam imala od kad sam se rodila, od njih sam dobila, kao i moje dete. Ja kažem, sigurna kuća da nije bila, neko ko stvarno vidi žene i ko se brine o njima, kako god da je bilo, mnogo su pomogle. Barem meni su mnogo pomogle. Bile su uz mene, osećala sam se, stvarno, kao... (Niš)*
- *Šta bi mi? Na ulicu? Mislim, ko bi vas primio? Sa jedim detetom je teško, a zamislite sa troje! Mislim, što kažu, nekome je teško da hrani i svoju decu, a zamislite još i tuđu! Mislim, deca bi da se poigraju, deca bi i da viknu, deca se i posvađaju i potuku i sve je to normalno, ali ko bi vas prihvatio i slušao, ne znam, da se Vaše dete potuče i plače, ne znam, mislim, nekome smeta i dečiji plač, a ne vriska i galama. (Zrenjanin)*

- *Ovaj, jako je lepo što ima ovakva ustanova, ja sam pre mislila da je to onako, 'ajd', više reklama, ono, radimo nešto. Da sam znala da ovako funkcionira, došla bi ja pre dve godine. Treba hrabrost za ovo i treba pomoć, sa strane. Da nisu mi bili oni ja ne bi mogla i dalje, ja sto puta sam polazila, kao, sad ću naći stan, sad ću da prekinem i onda dođe on, tako sa neka priča, ili, jako je prefrigan i tačno on unapred zna šta ću ja da uradim, tačno zna kad ne mogu više da izdržim i onda se primiri i tako bude neko vreme, tačno dok se smiri situacija i kad vidi da sam ja pomirila se sa sudbinom, onda opet počne, Jovo nanovo, i tako, u krug. 23 godine. (Novi Sad)*
- *Ja mislim, ne vjerujem da bi mi bilo ko drugi mogao pomoć', nezaposlena sam bila, ja mislim da bih morala ostat' tamo i trpjet' to sve jer izlaza ne bi bilo. Ja sam tad znala, kak' da velim, nisam znala za mnogo sigurnih kuća, nisam znala da u principu uopće takvo nešto postoji, ja sam čula mnogo puta Autonomna ženska kuća, međutim, ne znate dok se sa takvim nečim ne susretnete, ali, za ovu tu nisam nikad znala. Niti da postoji. A kamoli da mogu dobiti i savjet i takvo nešto što su mi oni pružili, novi dom, ne znam di bi, najvjerojatnije da bi ostala doma i... (Zagreb)*
- *Mislim da bi bez toga mnoge žene... Pa u principu, ili ostale trpjet' nasilnike i alkoholičare, ili, ne daj Bože, same sebi oduzele život ili bi im druga strana oduzela život jer jednom tom svemu mora doći kraj, a sad... (Zagreb)*
- *Evo, da nema sigurne kuće, gdje bih ja sada bila? Il' bi me ubio il' nešto bi bilo. Hvala Bogu pa postoji sigurna kuća. Zato je on i ogorčen na ovu sigurnu kuću što je to jedini spas za mene jer ja nemam ni oca ni majke ni brata, k'o neko, na primjer, da ga može zaštititi. Ja imam samo sigurnu kuću da zna da mi ne može prići, da me ne može udariti, da mi ne može ništa. Ja kažem, hvala Bogu da ima sigurna kuća. (Sarajevo)*
- *Da nije bilo ove sigurne kuće, da me nisu primili, ne znam kako bi, šta bi bilo s mene. (Zenica)*

Uloga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u spašavanju žena od nasilja kroz obezbjeđivanje privremenog smještaja, sigurnosti, stručne savjetodavne pomoći i praktične podrške ženama žrtvama nasilja u porodici, nesumnjivo je značajna. Osim ove uloge, skloništa su učinila mnogo i na prepoznavanju problema nasilja prema ženama i

lobiranju za izmjene zakona i politika i javne svijesti, ali su uticala i na odgovor profesionalaca i institucija na problem nasilja prema ženama „koji počinju da prepoznaju problem koji ih stavlja pred izazov da svoj posao obave dobro. Posebno policija i centri za socijalni rad počinju da razmišljaju kako da efikasnije odgovore na problem“ (Hagemann White, 2007: 66). Međutim, skloništa ne mogu niti trebaju odgovoriti na sve potrebe koje imaju žene žrtve nasilja u porodici. Zaustavljanje nasilja, pomoć, savjetovanje, podrška, osnaživanje jesu neophodni koraci, ali nisu dovoljni da bi žene prestale biti žrtve nasilja u porodici.

Rezultati do kojih su došle Nichols i Feltey (2003) istražujući potrebe žena koje su boravile u skloništima u SAD, ukazuju na propuste vlade da adekvatno adresira nasilje u porodici. Preporuke korisnica za unapređenje državne reakcije na nasilje u porodici kretale su se od potrebe za većim brojem servisa podrške i skloništa do boljih zakona, ali i izdvajanja više sredstava za potrebe žena žrtava nasilja. Ispitanice su kritikovale sistem smatrajući da zadržava žene i djecu u siromaštvu. Sve žene su rekle da su skloništa potrebna i da ih treba i više, ali su ukazale da se na taj način problem samo privremeno rješava, te da su neophodna dugoročnija rješenja, a ne samo ona koja nude izlaz na mjesec dana (Nichols; Feltey, 2003: 790-803). Slične odgovore dale su žene koje su intervjuisane u skloništima/sigurnim kućama u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini (poglavlje 4.1.). Ovaj problem prepoznat je i u drugim državama. Danska studija uticaja muškog nasilja prema ženama iz 2005. godine koje je urađena na uzorku od 968 žena ukazala je da „nasilje u interakciji sa drugim faktorima uslovljava marginalizaciju i isključenje žena u različitim oblastima: učešću na tržištu rada, primanjima, obrazovanju, porodičnoj i socijalnoj mreži, posjedovaju vlastitog mjesta življenja, slobodnim aktivnostima” (Lybecker Jensen; Nilsen, 2005: 12). Izvještaj o rizicima siromaštva kojima se izlažu žene i njihova djeca u Austriji ukazuje da je „nasilje u porodici najčešći uzrok beskućništva žena. Mnoge žene koje imaju iskustvo nasilja jedini način da zaštite svoj i živote svoje djece vide u napuštanju svog doma, odnosno doma kojeg su dijelile sa počiniocem nasilja. Napuštanje doma kako bi se izbjeglo nasilje znači ostaviti za sobom ne samo materijalne stvari već i prijatelje, poznanike, posao, život kojeg su živjele i, vrlo često, finansijsku i društvenu sigurnost koju im je pružala veza sa partnerom. Drugim riječima: izlazak iz nasilne veze enormno povećava rizik žene da se suoči sa siromaštvom“ (Klein, 2009: 60 - 61). Rizik od siromaštva prepoznat je i među autoricama koje se bave nasiljem prema

ženama, koje ukazuju da “za mnoge žene odluka da izađu iz nasilne veze i da započnu život kao samohrane majke nosi vrlo velik rizik od siromaštva, nakon razdvajanja od supruga, zavisnost žena o muževima biva zamijenjena zavisnošću o socijalnoj pomoći što se tradicionalno doživljava kao društvena marginalizacija i stigmatizacija“ (Seith, 2011: 802-3). Povratak u nasilnu vezu, s druge strane, za mnoge žene znači ponovo se suočiti sa nasiljem i živjeti u stalnom strahu od nasilja.

> *- Ne! Ne mogu da se vratim zbog toga što je ovako mi uradio, ne mogu zaboravit' to nikad. Jer, kad bi se vratila, ubio bi me. Ja to kažem često: ubio bi me. Ovo bi bio četvrti put kako sam se vratila kod njega... (Zrenjanin)*
>
> *- Bila sam u Rijeci, u udrugi Sunce i tamo su bili prema nama jako dobri i socijalna radnica i pedagogica, bilo je puno toga... I bila sam u Zagrebu, ako ste čuli za dom Alojzija Stepinca, tamo sam bila za majke i djecu, L, je bila mala, tako da su me primili sa malom bebom. Tamo sam bila par mjeseci, tako nešto. I opet je on po svome, da će on biti dobar, da će on ovo i ono i tako to. I to Vam je godinama išlo tako dok nije došlo dosta svega. (Karlovac)*
>
> *- Ja sam jednostavno znala, nema veze šta me naprijed čeka. Nisam znala šta me naprijed čeka. Ali, ja sam znala da ne smijem milimetra nazad, ako učinim samo milimetar, milimetar, biće gore! U prvom trenutku su me strašno djeca lomila da se vratim! Ja sam znala da ne smijem. Kol'ko sam god imala volje za ić' naprijed, da sam se vratila, vjerujte, da bi se vratila na Stari most, da bi sa Starog mosta skočila. Da se ne bi, ne bi, ne znam šta me moglo, šta je moglo bit', ša se moglo desiti, da se vratim, da sam otišla, samo ustupak jedan napravila, pa ja sigurno živa bila ne bi. (Mostar)*

Međutim, obaveza je države ne samo da prizna i poštuje prava, već i da omogući uživanje u pravima i zaštiti osobe čija su prava povrijeđena, te spriječi da do nasilja ponovo dođe, što pretpostavlja aktivan angažman u osiguravanju uslova da se u pravima može uživati. Šta države mogu i moraju uraditi da omoguće ženama život slobodan od nasilja? Odgovor na ovo pitanje dale su žene koje su se u periodu od 2009. do 2011. godine koristile usluge sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta za žene i djecu žrtve nasilja u porodici u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

2. Cilj istraživanja

> *Pitanja kojima bi se trebali rukovoditi kreatori politika u oblasti obezbjeđivanja usluga žrtvama nasilja trebalo bi da budu: Šta mi, kao preživjele nasilja trebamo? Koju vrstu podrške bismo smatrale dobrodošlom i korisnom? Koje vrste usluga su nam dostupne i da li su one adekvatne? Da li bismo se mi lično koristile servisima dostupnim u našim zemljama?(Logar, 2007: 53)*

Cilj istraživanja je utvrditi da li su nacionalne politike Republike Srbije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine na odgovarajući način prepoznale potrebe žena koje trpe ili su preživjele nasilje u porodici i uspostavile mjere intervencije kojima će ih podržati. Dva su nivoa provođenja svake politike, pa tako i one koja se odnosi na sprečavanje nasilja prema ženama u porodici. Prva se odnosi na prenošenje političke volje u dokumente, kao što su zakoni, podzakonski akti, strategije, akcioni planovi. Ovaj nivo političke volje i odlučnosti države da se suprotstavi nekom problemu, pa tako i nasilju prema ženama u porodici, relativno je jednostavno sadržajno analizirati. Drugi nivo, koji se odnosi na uticaj politika na rješavanje problema zbog kojeg su mjere njima planirane ustanovljene, a posebno u dijelu koji se odnosi na mišljenje onih kojima su te politike namijenjene, u ovom slučaju, žena žrtava nasilja u porodici, mnogo je teži za analizu. Analize koje uključuju perspektivu žena žrtava nasilja u porodici, posebno kvalitativne, su rijetke. Razlog za to može biti jednim dijelom nespremnost žena da iznose probleme sa kojima se susreću svakome (Hagemann White, 2007: 66; Hagemann White, 2001: 739-740), a s druge strane, različitost perspektiva i interesa koje žene koje su preživjele nasilje u porodici imaju. Rosa Logar (2008a) ukazuje na teškoće pri pokušaju da se uzme u obzir perspektiva žrtava kada se procjenjuju mjere suprotstavljanja nasilju u porodici upravo ukazujući da sve žene koje su preživjele nasilje nemaju iste interese te da su njihove želje i potrebe vrlo različite i kontradiktorne. Ona ističe da, na primjer, ne želi svaka žrtva nasilja da počinilac bude kažnjen, posebno kada se radi o članu porodice. Žrtve koje su hronično traumatizovane i koje nemaju podršku svojih porodica, trebaju drugačiju vrstu mjera nego one koje tu podršku imaju (Logar, 2008a: 4). Na osnovu sprovedenog istraživanja na terenu i analize sa stanovišta interdisciplinarnih, rodno orijentisanih studija, moći će se procijeniti da li su nacionalne politike Republike Srbije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine uzele u obzir potrebe žena žrtava nasilja u porodici prilikom planiranja mjera podrške usmjerenih na omogućavanje uživanja i zaštitu prava žena na život slobodan od

nasilja u porodici. Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja otvoriće se prostor za kreiranje mogućih novih pravaca djelovanja u smislu konkretnih mjera podrške koje država i lokalne vlasti treba da preduzmu kako bi izašli u susret potrebama žena koje preživljavaju nasilje u porodici, ali i međunarodnim standardima koji ih obavezuju da učine sve što je nužno i potrebno kako bi se nasilje prema ženama zaustavilo.

3. Metod istraživanja

Feministički metod počinje veoma radikalnim činom uzimanja žene za ozbiljno. (Littleton, 1987: 751)

Istraživanje je eksplorativnog karaktera i kvalitativno. Fokusira se na potrebe, status i probleme žena žrtava rodno zasnovanog nasilja u porodici u različitim oblastima života. Za potrebe ovog istraživanja, tehnika, odnosno instrument koji je korišten, jeste direktni kontakt istraživačice sa intervjuisanom ženom, razgovor licem u lice. „Za kvalitativna istraživanja se podrazumijeva da se sprovode na terenu, tamo gdje ispitanici žive. Kvalitativna istraživanja su, takođe, po definiciji eksplorativna. Za 'najviše kvalitativna' istraživanja se smatraju ona koja se zasnivaju na narativnoj analizi. Kvalitativna istraživanja su optimalan izbor kada je 'populacija' veoma mala ili je nepoznate veličine, ili čak ako je dovoljno velika, ali je dostupnost njenih članova mala“ (Barjaktarević, 2007: slajd 23). U ovom slučaju je, ako pretpostavimo da su nam podaci o broju žena koje su žrtve nasilja u porodici barem djelimično poznati, dostupnost članova populacije, odnosno žena sa iskustvom nasilja u porodici koje bi bile spremne govoriti o svojim iskustvima, mala. Kako bi se dobijeni podaci mogli porediti, prethodno je pripremljen okvir u vidu šeme intervjua. Razgovori su vođeni u okviru sljedećih pitanja:

(a) šta je bio 'okidač' za dolazak u sigurnu kuću, odnosno razlog za napuštanje nasilne veze;

(b) porodica iz koje potiče;

(c) status unutar nasilne veze;

(d) iskustvo u prakticiranju prava i nivo povjerenja u institucije;

(e) kakva joj je podrška potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo?

Ženama je pružena prilika da kažu svoje mišljenje o vrstama podrške koja im je potrebna i načinima na koje bi se mogle osnažiti da izađu iz nasilne veze, ukoliko to žele, odnosno, da prestanu trpiti nasilje unutar porodice, ukoliko se odluče ostati u vezi. Obavljeno je ukupno 47 intervjua, od toga 35 sa ženama korisnicama usluga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta i 12 sa voditeljicama sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta, odnosno, osobama koje su zaposlenice sa različitim nivoima odgovornosti i opisom poslova. Za interpretaciju rezultata istraživanja odabrano je ukupno 30 intervjua sa korisnicama, po 10 intervjua za svaku od posmatranih država, Republiku Srbiju, Republiku Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Svi intervjui su zabilježeni, uz prethodno

pribavljen i snimljen pristanak intervjuisanih žena, korištenjem audio uređaja za snimanje, a potom je urađena transkripcija svjedočenja koja čini prilog broj 2 ovog rada.

Transkripti su dati u integralnom tekstu, bez intervencija, ili uz minimalne tehničke intervencije kojima se nije ugrozila suština svjedočenja. U prilogu broj 1 nalaze se snimci svih svjedočenja zabilježeni na prenosnom memorijskom pogonu (*usb stick*). Autorizacija većine žena sa kojom je obavljen razgovor ne odnosi se na objavljivanje njihovih svjedočenja široj javnosti, korištenje je ograničeno za potrebe ovog rada.

3.1. Definisanje metoda: životne priče žena (oral history)

> *Slušati ženu i vjerovati njenoj priči je centralni metod feminističke teorije. (Cain, 1989: 191)*

Istraživanje je provedeno korištenjem metode *oral history* koji se već afirmisao u ovoj vrsti istraživanja i u domaćoj literaturi (Svenka Savić *et al.*, 2008). Razlog za izbor ove metode je humanizacija statistika koje potvrđuju da su žene dominantno osobe koje trpe nasilje u porodici. Svjedočenjem o iskustvu s nasiljem u porodici i pokušaju izlaska iz nasilnog odnosa, traži se odgovor na pitanje kakve su stvarne potreba žena koje trpe nasilje u porodici (Savić *et al.*, 2008: 5-16). Potrebe ispitivanja života žena koje preživljavaju nasilje u porodici i njihovih potreba ističe se i u literaturi koja se bavi problemom nasilja prema ženama:

> *Ključno pitanje sa kojim će se suočiti istraživači intimnog partnerskog nasilja u predstojećoj deceniji jeste kako bi stvarni životi žena, uključujući njihove potrebe za sigurnošću, zastupanjem i podrškom, trebalo da utiču na državne politike. Gomila nedavno usvojenih i predstojeće zakonske reforme su u obliku relativno nefleksibilnih, jednoobraznih formi fokusiranih na savjetovanje, odstranjivanje i kažnjavanje počinioca kako bi se odvratili od daljeg nasilja. Iako sistem zaštitnih mjera odgovara potrebama i željama individualnih žena, on je većim dijelom zasnovan na tretmanu počinioca a ne na podršci žrtvama, sve u svrhu preveniranja evenualnog budućeg nasilja. Ove reforme su u velikoj mjeri žrtvovale kontekstualizovani pristup fokusisiran na žene od kojeg su potekle inicijative protiv nasilja prema ženama. (Goodman; Epstein, 2005: 479)*

Ova potreba prepoznata je i na međunarodnom nivou. Analitičkom studijom Ujedinjenih nacija o svim oblicima nasilja prema ženama ističe se da je „najveći nedostatak kvantitativnih istraživanja koji za uzorak imaju opštu populaciju ili podatke

dobijene istraživanjem korisnika usluga koje obezbjeđuju određeni servisi, taj da su ovi podaci ograničeni. Takvim istraživanjima možemo saznati koliko je žena imalo iskustvo sa nasiljem ili koliko ih je prijavilo nasilje policiji, ali ona obezbjeđuju malo ili nimalo informacija o iskustvima žena, kulturnom kontekstu nasilja ili preprekama sa kojima se suočavaju žene pri pokušajima ostvarivanja svojih prava. Dok kvantitativne metode daju podatke koji se mogu prikazati numerički, kvalitativnim istraživačkim metodama dobijamo informacije koje su prvenstveno predstavljene kroz narative, doslovne citate, opise, liste i studije slučaja“ (United Nations, 2006: 65). Do sada sprovedena istraživanja u drugim državama na sličan način ukazuju na važnost većeg korištenja iskustava žrtava nasilja u porodici kao resursa koji pruža jedinstven uvid i znanje o problemu i koji može doprinijeti uključivanju pojedinačnih perspektiva u važeće politike i prakse i biti vodič budućih reformi (Goodman; Epstein, 2005: 480; Nicols; Feltey, 2003: 785-6).

Istraživanje je provedeno u 15 gradova, po 5 u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a rezultatima su interpretirana svjedočenja ukupno 30 žena, po 10 iz svake države. Razgovori su vođeni sa ženama koje su u nekom periodu od 2009. do 2011. godine spas pred nasiljem u porodici pronašle u sigurnim kućama/skloništima/prihvatilištima za žene i djecu žrtve nasilja u porodici. Bilo je vrlo teško dogovoriti intervjue, imajući u vidu nepovjerenje koje žene koje preživljavaju nasilje u porodici imaju i njihovu nespremnost da pričaju o svojim iskustvima 'svakome' (Hagemann White, 2001: 739-740; Hagemann White, 2007: 66). U Srbiji su razgovori obavljeni sa ženama korisnicama usluga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Novom Sadu i Zrenjaninu. U Hrvatskoj su razgovori obavljeni u Slavonskom Brodu, Rijeci, Karlovcu, Zagrebu i Vukovaru, a u Bosni i Hercegovini u Sarajevu, Mostaru, Zenici, Modriči i Banja Luci. Odluka da se obave razgovori samo sa ženama žrtvama nasilja u porodici koje su boravile u sigurnim kućama je zasnovana na pretpostavci da su ove žene bile u prilici prakticirati pravo na zaštitu od nasilja i da imaju iskustva u obraćanju institucijama sistema koje zakoni prepoznaju kao subjekte zaštite žrtava nasilja u porodici. Ova pretpostavka se pokazala kao tačna: svih 30 žena se, osim u sigurnu kuću, kao poseban vid trenutne zaštite žena od nasilja u porodici, za zaštitu i ostvarivanje prava obraćalo institucijama i to najčešće, u svih 30 slučajeva, policiji i centrima za socijalni rad, dok su iskustva žena sa pravosudnim sistemom neznatno manja: od ukupnog broja intervjuisanih žena njih 27 ili 90% je imalo iskustva i sa pravosudnim organima.

Identitet žena zaštićen je izbjegavanjem korištenja imena, inicijala, kao i pseudonima. Uz citate se navodi samo grad u kojem je razgovor vođen. Tokom istraživanja, kao i nakon njega, poštovana su pravila i protokoli preporučeni pri ovakvim vrstama istraživanja, kako bi se osigurala maksimalna zaštita intervjuisanih žena (Sullivan, Cain: 2004; World Health Organization, 2001).

4. Rezultati istraživanja

4.1. Interpretacija rezultata istraživanja

Povjerenje u ženu, njeno svjedočenje i njenu 'stranu priče' bio je rukovodeći princip istraživanja i interpretacije rezultata istraživanja (Savić *et al.*, 2008: 20). Sadržina svjedočenja nije prosuđivana, niti dovođena u pitanje. Žene se često doživljavaju kao svjedokinje kojima se ne vjeruje. Kredibilitet, prema Lynn Schafran, ima mnoga značenja: vjerodostojnost, istinoljubivost, uvjerljivost, ubjedljivost. Ženama nedostaje kredibilitet na tri područja, prvi je kolektivni kredibilitet što znači da pripadaju grupi kojoj društvo generalno manje veruje. Ženama, a posebno žrtvama nasilja u porodici, nedostaje i kontekstualni kredibilitet koji se definiše kao sposobnost razumijevanja konteksta tvrdnji i pretpostavlja sposobnost da se razumije druga osoba, odnosno, sposobnost moći 'obuti nečije cipele'. Nedovoljno znanje o specifičnostima fenomena nasilja prema ženama ili predrasude o žrtvama nasilja, otežavaju razumijevanje konteksta iskustva žrtve. Strah od počinioca nasilja se u tom slučaju može smatrati pretjeranim i neopravdanim. Treće područje u kojem, prema Lynn Schafran, ženama nedostaje kredibilitet jeste kredibilitet po važnosti. Žene se ne doživljavaju kao osobe koje su važne, koje treba shvatiti ozbiljno i čije povrede treba uzeti sa ozbiljnošću, bez devalviranja i trivijaliziranja (Schafran, 1995: 6, 41). Dovođenje kredibiliteta u pitanje je primijećeno i od strane drugih autorica. Carolyn Coops Hartley (2001) je primijetila, analizirajući sudske procese u predmetima nasilja prema ženama, da je ovo standardna procedura koja se primjenjuje pred institucijama koje bi trebale zaštititi žrtvu i/ili kazniti počinioca. Fokusirajući se na strategije koje odbrana koristi kako bi osporila navode tužilaštva, pronašla je da se vrlo često koriste uobičajeni mitovi, predrasude i dinamika nasilja u porodici kako bi se svjedočenje žrtve diskreditovalo (Coops Hartley, 2001: 514). Namjera ovog istraživanja je pokloniti punu vjeru svjedočenjima žena žrtava nasilja u porodici i ne dovesti u pitanje njihov kredibilitet, ni u jednom području.

4.1.1. Analiza svjedočenja žena žrtava nasilja u porodici Republika Srbija

U Republici Srbiji su razgovori obavljeni sa ženama korisnicama usluga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Novom Sadu i Zrenjaninu. Posjeta beogradskoj sigurnoj kući obavljena je 29. maja 2010. godine, niškom prihvatilištu

za žene i decu žrtve nasilja 29. oktobra 2010. godine, razgovor sa ženama korisnicama usluga sigurne kuće u Kragujevcu obavljen je 30. oktobra 2010. godine, sigurne ženske kuće u Novom Sadu 3. juna 2011. godine, a sa korisnicama sigurne ženske kuće u Zrenjaninu 6. juna 2011. godine. Razgovorom je obuhvaćeno ukupno 14 ispitanica, od kojih je 10 upotrijebljeno za analizu. Osim razgovora u Beogradu i Nišu koje je bilo jednostavno ugovoriti putem kontakata sa koordinatoricama Sigurnih kuća, Vesnom Stanojević i Zdravkom Gigov, razgovore u ostalim sigurnim kućama je bilo prilično teško dogovoriti, posebno u Novom Sadu i Zrenjaninu gdje su pregovori trajali, sa prekidima, skoro godinu dana. Posredovanjem Centra za socijalni rad u Banja Luci i Tanje Ignjatović i Aleksandre Nestorov iz Autonomnog ženskog centra Beograd, ipak su ostvareni kontakti i sa ovim sigurnim kućama i obavljeni razgovori sa korisnicama i voditeljicama sigurnih kuća. Svi razgovori obavljeni direktnim kontaktom istraživačice sa intervjuisanom ženom, licem u lice. Svi razgovori su snimljeni, uz prethodno odobrenje ispitanica. Transkripti razgovora su dati u prilogu rada u integralnom tekstu, bez intervencija, ili uz rijetke i minimalne tehničke intervencije kojima se nije ugozila suština svjedočenja. Autorizacija većine žena sa kojima je obavljen razgovor ne odnosi se na objavljivanje njihovih svjedočenja široj javnosti, korištenje je ograničeno za potrebe ovog rada. Šema razgovora sa svim ženama koja je bila okvir za vođenje intervjua obuhvatala je 5 pitanja: (a) šta je bio 'okidač' za dolazak u sigurnu kuću, odnosno razlog za napuštanje nasilne veze; (b) porodica iz koje potiče; (c) status unutar nasilne veze; (d) iskustvo u prakticiranju prava i nivo povjerenja u institucije; (e) kakva joj je podrška potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo?

Žene koje su preživjele nasilje u porodici odlaskom iz nasilnih veza ostavljaju dugogodišnji staž trpljenja fizičkog, psihičkog, ekonomskog i seksualnog nasilja. Iako je iz njihovih životnih priča vidljivo koliko patnje i nasilja su preživjele, one godinama, pa čak i decenijama, ostaju u nasilnim vezama. Postavlja se pitanje šta je razlog njihovog dugogodišnjeg trpljenja i koji je najčešći motiv i 'okidač' za napuštanje nasilne veze. Sudeći po iskustvima ispitanica, a u skladu sa društvenim očekivanjima obrađenim u poglavlju 1.2. ovog rada, dolazi se do zaključka da je većina ispitanica iz Srbije ostajala u nasilnim vezama prvenstveno da bi sačuvale porodicu, smatrajući da je to bolje za njihovu djecu, ali i zbog odsustva institucionalne i socijalne mreže podrške. Neke od navedenih izjava opisuju takve situacije:

- *Razlog je taj što sam prvenstveno htela ja da sklonim svoju decu, da zaštitim od psihičkog maltretiranja oca. Nije bilo fizičkog nasilja što se tiče dece, bilo je fizičkog nasilja prema meni. Onda sam ja u jednom momentu shvatila da su deca njemu samo oružje da bi mene povredio. Jer ako su deca kod mene ja sa njim više neću kontaktirati do razvoda i ne može da me povredi više. To nije bila svađa, ja sam htela da prekinem to njegovo vređanje, strahovito, da ja idem na posao da bi našla drugog čoveka... To sam izbegavala zato što to radi pred decom! Mislim... Ja sam to... Eto... 'Ajde biće bolje, proći će taj dan. Pa pokušam sutradan da nastavim, da nastavim taj razgovor ne bi li se to svelo na nešto da to... Recimo, deca se noću bude u strahu, ćerka neće da zaspe dok on ne legne jer se boji da će da me bije, nije zazirao od deteta, tukao me pred njom, govorio je deci: - Vaša mama je kurva, ona nas ne voli, ko zna gde krije pare... Jedan tiranin! I stalno, da je njemu lepo. Da svi moraju oko njega, sve se vrti oko njega. Tako sam ja to doživela, ali, kažem, ja se nisam nikom obratila za pomoć. Ja sam mislila, to će proći! (Beograd)*
- *Pa sada je razlog zato što je dete bilo žrtva, usput i ja, i to traje već ne znam koliko, i ja sam ćutala, iz razloga što nisam znala kako, šta i bilo me strah i bilo mi bez veze da prijavljujem oca deteta, ali ovaj put, zaista, rešila sam da stanem, da odbranim dete i da prekinem to sve. Tako da, to je razlog, a usput, i ja sam, i mene je grdio i pogrdnim imenima i mene i dete nazivao, ali to je opet, u prvom planu mi je bilo dete i to što je on, vidne su bile modrice i mi smo došli tu, mislim, i svi su videli, imam i lekarski papir, znači, iz tog razloga sam tu. (Novi Sad)*
- *Tol'ko me uvredio u životu da, čini mi se, (plače) da sam čula da je umro, ne bi zaplakala. Tako me isponižav'o u životu. I onda, ja osetim olakšanje kad izađe negde, barem dok nije kući, ja znam da ide da pije i da troši, al' nema veze. Barem mogu normalno sa decom, možemo da uradimo domaći, mogu i ja da se organizujem, da uradim nešto, a i što je još gore, ja radim po smenama, i onda, ako ne stigne kući, pa sprečim ja situaciju, da ne... Ili pošaljem decu da izađu, ili preuzmem odgovornost na sebe, onda se čeka da ja odem na posao i onda se iživljava na deci, zadnje dve godine pogotovo, već četiri godine je u penziju, užasne, užasne godine, već je bilo momenti, stvarno, kad nisam mogla sama da se izborim, ono, ide direktno da te ubije, ni ne, ni ne... I kaže: - Sad ću vas pobiti,*

mamu vam jebem, šta mi možete, ja sam vas stvorio ja ću vas pobiti, niko mi ništa ne može! (Novi Sad)

Svjedočenje jedne ispitanice objašnjava potrebu očuvanja porodice i ugleda počinioca nasilja. Njena izjava govori o navici trpljenja nasilja i procesu donošenja odluke da, unatoč neprihvatanju svoje najbliže okoline, prestane biti žrtva nasilja.

- *Razlog je bio, ja sam iz patrijarhalne porodice, 30 godina sam bila u braku, bila sam supruga jednog uglednog čoveka koji je bio komandir policijske stanice u jednom malom mestu. Radio je, jednostavno, on je uhvatio mene i radio šta je htio ja sam njegovo vlasništvo, ja nisam bila supruga, ja sam bila vlasništvo koju je kad god mu se ćefne udarao kako je hteo, radio šta je hteo. Kod mene je to tako sazrevalo, sazrevalo, sazrevalo, sazrevalo i onda je prešlo u naviku. To ja sad se kajem da je to greška, katastrofa, udari te danas, udari te sutra, i mi to tako nosimo, mi to tako nosimo. I onda je to meni došlo, pa šta sam ja! Ceo život sam bila kažnjavana, ceo život nećeš da ideš ovde, nećeš da ideš onde, ceo život! I onda se to meni, uzmem putnu torbu, odem kod svoje sestre, kod sestre oni su svi, znaš: - Joj, pa šta si uradila, ostavila si muža! Ja kažem: - Završilo, više nema! (Kragujevac)*

Samo dvije ispitanice nisu istakle interese djece ili potrebu da ih se zaštiti, bilo kao razlog ostanka ili kao razlog napuštanja nasilne veze. Ove ispitanice prepoznaju nasilje usmjereno protiv njih kao motivaciju i razlog donošenja odluke da se sklone u sigurnu kuću.

- *Razlog bio stalno postojalo nasilje u porodicu, nasilje psihičko, fizičko, svako, da uništi mene skroz. Skoro su tri godine kako sam ja došla u Srbiju. Skoro odmah je počeo da maltretira mene, prvo da šamara, poslije nedelju dana u mene je sve lice bilo modro. I na kraju ja nisam izdržala i jednoj ženi sam ispričala i ona me dovede ovdje, one kažu: - E., hajde, mi želimo da ti pomognemo. A mnogo je takvih žena kao ja koje uopšte ne znaju gde da idu i traže pomoć, mislim da bi više trebalo da bude na televiziji, neka reklama za sigurnu kuću, da znaju žene da postoji rješenje za sve ovo. Ja kažem: - 'Ajde, ako se još nešto desi, ja ću da dođem. Istog dana on me i rukama i nogama i svakako bio i ja više ne izdržim, za*

život snage nisam imala, za ništa, ni za dete, za ništa i dođem ovdje. I poslije su pokušavali i on i njegova porodica i on i deda i svekrva, svi su pokušavali da nas pomire. Ali više ne mogu, više stvarno nema smisla, nema smisla posle za život. (Niš)

- *Pa, nateralo me zato što nisam bila sa suprugom u dobrim odnosima, znači, bio me je jednom, pa mu ja oprostila, pa me bio drugi put, znači, pa treći put, pa četvrti put, pa peti put, šesti put i onda sve ja to opraštam, opraštam, 'ajde, biće bolje, biće bolje. Ja sam s njim bila deset meseci, u vanbračnoj zajednici. I onda sedmi put kad me ubio, znači stvarno je bilo ono nepodnošljivo. Znači, bilo je to šest puta, ja sve 'ajde, on preti, da će da me ubije, ja iz prvog braka imam decu, dva sina, i on to sve preti. Da će da mi ubije bivšeg muža, da će da ubije mlađeg sina, znači to sve imam upisano tu u tužbu i ja sve sam se toga plašila. Da on to ne uradi. Sve oprostim, 'ajde neću, al' mi je stvarno... (Niš)*

U jednom primjeru nalazimo elemente različitih oblika rodno zasnovanog nasilja: prisilnu udaju maloljetne djevojčice koja je završila peti razred osnovne škole, kao i psihičko, fizičko i ekonomsko nasilje od strane majke, svekra i muža. Dodatno, radi se o ženi koja je usljed svog statusa izbjeglice višestruko ranjiva, pored svih pomenutih karakteristika i oblika diskriminacije kojima je bila izložena, nedostatak bilo kakve vrste socijalne podrške i nepoznavanje prava njen položaj činili su još komplikovanijim i bezizlaznijim.

- *To su bili problemi u porodici, majka me na neki način prisilno udala, nastali su problemi sa suprugom, počeo je da me bije, fizički i psihički da me maltretirai onda stvarno nisam imala nikog u Kragujevcu, ja sam inače iz K. M. rodom. Majka se upoznala sa mojim tada svekrom, nisam joj znala nameru. Ja sam rekla da ne želim jer sam bila šesti razred, ne želim da se udajem, želim da završim školu. Tada je moj svekar ustao i rekao: - Mala pazi šta pričaš! Samo mrdni i to ti je kraj. Meni je majka govorila: - Ćuti, ne smeš, bolje ti je to nego da budeš, da izvinete na izrazu, kurva i tako te stvari.Tako je ispalo to veselje, sve je to tako nekako prošlo, ja sam se pomirila s time, ostala sam trudna s prvim detetom, da, u stvari, krenula sam u školu. Upisali su me u školu, završila sam prvo polugodište, drugo polugodište sam krenula i ostanem trudna. S prvim detetom. I od tada kreću*

problemi. - Šta ćeš ti da pobegneš, ti ćeš da pobegneš, budalo, ostaćeš bez deteta. - Ti ništa ne radiš, nemaš nigde nikoga, ti možeš samo da budeš prostitutka na auto putu i ništa više a budeš li nešto uradila, ja ću da ti oduzmem dete. Reko': - Dobro. Toga sam se najviše bojala jer stvarno nisam imala nigde nikoga, nisam znala ništa, u ta četiri zida i stalno sam imala nekog pored sebe, stalno je bio neko u mojoj blizini, jedan krug i sve se zna ko šta radi. (Kragujevac)

Ipak, nakon višegodišnjeg trpljenja nasilja uspjela je, uz podršku centra za socijalni rad, u visokoj trudnoći sa drugim djetetom, pobjeći u sigurnu kuću.

- *Objasne mi gde je to, da se javim tamo, kod N., ona će me sačekati. Ja kažem: - Dobro. Uzmem od S. 30 dinara, te komšinice, za autobus, uđem u autobus, odem u sigurnu kuću. Nije me bilo, počne da mi zvoni telefon, zovu me. N. je bila tu, kao, ne sme da se kaže, to je tajna lokacija, oni su mislili da ću ja da se vratim, da neću moći s tim da se izborim. Svekrva je zvala, kako oni čekaju da se ja porodim, kako će da mi uzmu decu, kako je to njihov cilj, kako oni time se bave i tako. Ja u sigurnoj kući, počelo je suđenje. Nisam, naravno, imala nikad nikakve dokaze, ja sam imala modrice, ništa, gde ja da zovem komšije koje su videle, nisam htela, opet, svako svoju stvar.... Osuđen je bio prvo na šest meseci zatvora, naravno, ako nešto uradi i dvije godine uslovno, zato što nije bio osuđivan, dao mi je alimentaciju za ćerkicu, naravno, sad, ne pravi mi probleme, skoro mi je napravio problem, ružno se ponaša kao otac, njemu do tog deteta nije stalo, on juri mene, ja sam mu meta, i to je to! (Kragujevac)*

U jednom slučaju nasilja koje je bilo usmjereno i prema djetetu, do smještaja u sigurnu kuću došlo je i pored protivljenja ispitanice, na inicijativu i insistiranje službenih lica Centra za socijalni rad koji su procijenili da je to u najboljem interesu djeteta a ujedno i jedini način da se zaustavi dalje nasilje.

- *Moj razlog, zašto sam došla ovde i način na koji sam došla uopšte nije bio moj izbor. Nego je bio, bukvalno, nametnut, od strane Tima iz Centra za socijalni rad mesta gde sam živela, jer su oni to smatrali kao neophodan korak i kao neophodno rešenje, čak na neki način su mi postavili ucenu. Ako ti to sada ne uradiš, mi ćemo tebe oceniti kao nekompetentnog roditelja i tražićemo da ti uzmemo dete jer, u*

najboljem interesu deteta je da ti moraš da ideš sad u sigurnu kuću. - Ili ćeš da ideš ili ću ja da te okarakterišem da nisi kompetentna majka! Što je na moj užas u celoj situaciji, sve je to bilo, u stvari, pravi potez! (Zrenjanin)

Pored gore navedenih razloga koje su žrtvama nasilja u porodici djelovale kao okidač za odlazak u sigurnu kuću nailazimo i na primjer kada je žrtva napustila nasilnu vezu tek pošto ju je počinilac nasilja istjerao iz kuće. O tome nam više govore odabrani citati:

- *Pitala sam: - Dokle misliš tako da nastaviš? On je rekao: - Kakva prava ti meni tu postavljaš, kakvi uslovi? Marš napolje, i ti i dete! I ja sam onda krenula da pozovem policiju, međutim, on je onda iščupao utikač iz zida, ja sam onda utikač ponovo vratila, on je uzeo najmlađe dete iz kolica i držao ga u naručju, ja sam rekla: - Hoću da zovem policiju! On je rekao: - Marš, marš napolje! Uhvatio me za ramena i izgurao me napolje, moje dete je bilo u dvorištu, ovo najstarije i... onda me je šutnuo. I ja sam onda uzela moje dete najstarije i rekla sam... Najmlađi je plakao i zvao me: - Mama, mama! Međutim, kad sam rekla: - Daj mi dete, on je rekao: - Marš napolje, kurveštino! (Zrenjanin)*

Svjedočanstva ispitanica smještenih u sigurne kuće u Srbiji nam govore da su i prije nego su stupile u nasilnu vezu u svojim porodicama iskusile neki od oblika nasilja bilo da su direktno bile žrtve ili su bile svjedokinje nasilja koje se vršilo nad njihovom majkom. Odrastanje u nasilnim porodicama uticalo je na dodatnu ranjivost žrtava. O tome svjedoče sljedeći citati:

- *Majka me zaključavala kad sam bila mala, izgubila sam jednom, prvi razred, tukla me je, bila me je, terala me da idem da joj tražim cigare i krompire, išla sam modra, nije me puštala u školu. (Kragujevac)*
- *Razvedena je majka. Isto tako, otac ju je mlatio. Otac ju je jako maltretirao, hronični alkoholičar bio punih 28 godina i tako da se i ona razvela jer više nije mogla, ja sam bila beba od 3 mjeseca pa tako da je bila cijeli život živčana pa nije znala šta će pa se istresala na mene. Ona je bila takva, ja je volim, ona je moja mama, daleko od toga, nije znala bolje, jer kod nas je to prije 10, 15 godina bilo normalno da se djeca premlate. Za vrijeme bivše Jugoslavije to je bilo kao dobar*

dan. Ja sam svugdje čula u dvorištu vrisku od djece. Ne samo ja i sestra moja i tako, nego svako dijete je dobivalo batine! (Beograd)

- *Majka je izašla i došla i sva je bila modra. (Kragujevac)*

Nekoliko ispitanica pominjući primarnu porodicu ukazuje na nedostatak podrške ili objašnjavaju zbog čega ne žele ili ne mogu da traže podršku i pomoć porodice:

- *Pa, iskreno da Vam kažem, niko se u to ne meša. Znači, ja sam sama, gde sam, tu sam, snalazi se i tako, mislim.Zato Vam kažem, moja mama je meni bila ceo svet. Ali zaista, ceo svet. Ja da mogu, ja bih njoj zlatan spomenik podigla. Kad se razbolela... Ja sam mislila da ću umreti za njom. Tako da... Imam rođenog oca, živ je, hvala Bogu, zdrav, ali nikada ne bi mogla na njega da se oslonim za neku pomoć, za nešto da, da... Jednostavno, on ima svoj život, gleda sebe, sestra isto tako, ima svoj život, gleda sebe, tako da... Moj svet su sada samo moja deca i niko više... (plače)... (Zrenjanin)*
- *Mislim, nisam htela da idem kod roditelja, u selo, pasivno selo, gde ima malo kuća, gde je on mogao da me maltretira. (Kragujevac)*
- *Koliko sam ja njih povredila, samim tim što sam došla i ušla u svu tu priču, oni su savetovali da ne radim to, ali, ja sam gledala samo u njega, slušala i mislila da je to tako. Tako da su oni negde prešli, imam podršku, ali ja se ne osećam sad dobro da ja odem sa ovim problemom kod njih, tako da ću nastaviti, zaposliću se, radiću i znam, sigurna sam da neće dete oskudevati, da ću imati, usput sam, kući, počela malo da radim, torte, kolače, rezanca, skupljala sam malo sa strane, negde sam znala da može da dođe do teškog momenta, tako i kad izađem, bez posla sam, ali znam da neće dete... imaću za njega i snaću, zaradiću. (Novi Sad)*

Jedna ispitanica nema porodicu kojoj bi se mogla obratiti za pomoć:

- *Tako da idu sudski procesi, još se ne završavaju, kao, dok se ne završe ti sudski procesi, mada i nemam gde da izađem. I da se završe sudski procesi, ja nemam nikog. Ali baš nikog nemam. Ni oca, ni majku, ni sestru, ni brata, ni nikog nemam. Posao nemam, nigde ne radim. (Niš)*

Kada je riječ o ekonomskom statusu koje su žrtve nasilja imale u nasilnoj vezi, većina ispitanica svjedoči o podređenom položaju i ekonomskoj zavisnosti od počinioca. Od ukupnog broja ispitanica čak sedam ih je bilo nezaposleno, a ukoliko su i sticale neka povremena primanja, nisu bile u mogućnosti da raspolažu tim novcem. Slijedi nekoliko citata koji to i ilustruju:

- *Nisam bila zaposlena, nisam ništa doprinosila, jednostavno, bila sam samo domaćica i ništa više. Ali, bukvalno domaćica, znači, ruke su svaki dan u vodi, u testu, u bašti i znači, niti sam bila gospođa, ni dama, znači, obična domaćica, koja nije videla niti dalje niti četiri zida. (Zrenjanin)*
- *Njegova plata je bila za štednju, a moja plata je bila da se vodi kuća, da se daje za decu, sad ja nemam svog novca, pošto sam ja radila, bila sam i ja jaka žena, međutim, ja nisam smela da budem finansijski jaka, jer u tome je on gubio. Znaš, samo da on ima novac, on ima na štednji, njegovo se čuvalo, moje se trošilo i na kraju, on je mislio da ću ja da propadnem. Ali meni je bilo oružje ta moja penzijakoja je bila 6.000 dinara, to je meni bila odskočna daska. Znači, ja i da sam htela ranije da se razvedem zbog te situacije same nisam smela! Prvo, pos'o nemam, izgubila sam, ne znam gde ću, ne znam šta ću! Deca, ovo, bila sam zavisna! Međutim, čim sam imala svoj neki siguran dinar, ali nema veze, svako treba da se bori, zaradiće. To je to, samo finansijska situacija. (Kragujevac)*

Pored direktne ekonomske zavisnosti žena žrtava nasilja u porodici, njihovom podređenom položaju u nasilnoj vezi dodatno doprinosi neriješeno stambeno pitanje i činjenica ne posjeduju nepokretnu imovinu. Vlasnici stambenih objekata su bili nasilni partneri ili njihovi roditelji. O tome svjedoče sljedeće izjave ispitanica:

- *Imovine? Pa dobila sam pare na treće dete, međutim, kuća nije prijavljena, ja sam sve te pare dala kod njegove majke, na ruku, zato što nisu imali dosta da nam izgrade kuću, ja sam dobila pare i ja sam dala, kupili smo blokovi i ovo drugo što je potrebno za kuću, znači, ona je te pare od mene uzela, ja sam joj dala, za kuću. Kuća nije ni na mene ni na njega, nema šanse da mogu da tužim da bi mi ona vratila to, ali, nema šanse da vrati moje pare što sam ja ostavila u kuću. (Beograd)*

Da nasilje u porodici nema granice i da se može dogoditi i ženama koje su ekonomski nezavisne, a za posljedicu imati gubitak te nezavisnosti, ilustruje sljedeći citat:

- *Smatramo se intelektualcima i bivši suprug i ja, živeli smo u inostranstvu dugo godina i imali smo potpuno drugačiji život od, da kažem, većine ljudi kojima se ovo dešava, ali, znam i za doktore i za slučajeve drugih, mislim, intelektualaca, koji dođu u ove situacije i bude zaistra strašno. Ja sam imala firmu u tom gradu, ja sam to morala da zatvorim, ja nemam nikakvih prihoda. Ja sedim ovde i čekam da nebesa padnu. Šta se sad dalje događa? Ja imam gde da odem, većina žena odavde nema nikog.(Zrenjanin)*
- *Ja sad za tu imovinu treba da se borim. Jer imala sam sa tetkom ugovor o doživotnom izdržavanju, sa tetkom, za stan u gradu. I onda je on... Znate, on je jako slatkorečiv, on to upakuje da mislite da je to divan čovek, dok mu neko nekaže nešto što mu ne prija i onda on poludi, što su i socijalni radnici primetili i okarakterisali. I tetka je, znači za života, prodala taj stan i kupili smo kuću van grada. A sve se to dešava dok mi još nismo u braku, tako da ja sutra mogu putem papira i svedoka da dokažem da je to moje. (Beograd)*

Svjedočenje jedne žrtve smještene u sigurnu kuću u Novom Sadu ukazuje da na položaj žrtava nasilja utiču i društveno političke prilike koje su se odvijale u regionu. Njena izjava svjedoči koliko su te prilike uticale na njen život, od gubitka zaposlenja, gubitka stana i neuklopljenosti u novu sredinu, do činjenice da joj je suprug bio na ratištu. Iako je samo jedna od ispitanica u Srbiji navela ovo kao bitan faktor koji je odredio njen položaj u vezi, imajući u vidu nedavne oružane sukobe kojima smo svjedočili u regionu, dolazi se do zaključka da su žene koje su direktno iskusile oružane sukobe i pripadaju izbjegličkoj populaciji ili populaciji interno raseljenih lica dodatno ranjive.

- *I onda su počeli ovi ratovi. Onda je dobio prekomandu, bio je na ratištu, jako smo loše prošli, 'ajde nema veze, izgubili i stan, ja sam morala i pos'o da napustim, preselila se, došla tu (plače) tu gde ne znam nikog, sama sam se snalazila. Al' on je svestan da ja finansijski, prestala sam da radim, nisam radila, rat, nemaš gde da se zaposliš, i taj momenat mu je, ono, bio jako na ruku šta ja nemam svoj dinar, niti su moji u mogućnosti, oni, ono, žive sa platom, razvlače kraj s krajem,*

sastavljaju, i taj momenat, finansijski, jako mu je odgovarao: - Gde ćeš ti, glupačo, završićeš na ulicu, treba da se kurvaš da bi plaćala stanarinu! (Novi Sad)

Četvrto pitanje koje je postavljeno svim ženama sa kojima je obavljen razgovor u sigurnim kućama/skloništima/prihvatilištima, odnosilo se na njihova iskustva u pokušajima prakticiranja prava na život slobodan od nasilja i njihovu percepciju pružene pomoći kako bi se utvrdio nivo povjerenja ispitanica u institucije kojima su se obraćale. Percepcija i nivo povjerenja se, naravno, razlikuju od ispitanice do ispitanice, a njihova iskustva se, u skladu s tim, mogu okarakterisati kao pozitivna, djelomično pozitivna i negativna. U dva primjera ispitanice su imale otežan pristup institucijama usljed onemogućavanja od strane počinioca nasilja, u četiri slučaja zbog nepoznavanja procedura pristupa pomoći i neupućenosti, a u preostalim slučajevima iz straha da će se njihova situacija pogoršati. Negativna iskustva žrtava u kontaktu sa institucijama doprinijela su njihovoj dodatnoj viktimizaciji i prolongirale asistenciju koja im je garantovana zakonom. Kroz svjedočenja ispitanica se saznaje da su negativna iskustva imale kako sa pojedinačnim institucijama tako i sa cijelim sistemom. Citat koji slijedi oslikava dugogodišnju borbu jedne od ispitanica sa institucijama sistema:

- *Sud, Centar za socijalni rad i policija. Tretirali su moj slučaj lako delo, gde mi djecu ostave ovdje, a ja moram napolje. Niko mi nije ovdje pomog'o. Niko! Niti hrvatska ambasada, niti policija, niti sudovi, niti Centar za socijalni rad. Sedam godina su me pustili da se mučim, ronim suze i na kraju su me strpali ovdje, nisu mi dali izlaz. Da bi ja na kraju potegla tužbu da taj moj suprug bude lišen roditeljskog prava. Uspjela sam u tome, dobila sam presudu, dobila sam zabranu mjere prilaska, dobila sam na kraju sve! Ali jedva! Sve je bilo jedva! Osuđen je i to samo na šest mjeseci zatvorske kazne za takva djela gdje sam ja litre krvi izgubila, za takvo djelo, i ostala bez svoje djece što je za mene 150 puta gore, ne želim ni jednoj majci ovu duševnu bol. (Beograd)*

Ispitanice su podijelile negativna iskustava sa policijom koja, po njihovom mišljenju, nije odreagovala na odgovarajući način, zatim sa centrima za socijalni rad koji, po mišljenju ispitanica, nisu pružili neophodnu podršku, kao i sa kancelarijama besplatne pravne pomoći koje im nisu dale pravni savjet, pratile predmet niti ih zastupale ne sudu

čak i kad je bilo dogovoreno. Nezadovoljne su i sudskim procesima koji su predugo trajali. Ukazuju i na troškove koje moraju da snose. U nastavku su neki od citata ispitanica koje prikazuju njihova negativna iskustva:

- *Otišla sam u Čukaricu u policiju, ispričala sam šta se desilo i zamolila da mi daju ko će da ide sa mnom kući da uzmem, jer ništa nisam imala kod sebe i da uzmem decu. Poslali su patrolu, ali bez naloga. Ja nisam znala čak da taj nalog treba, mislila sam ljudi idu da mi pomognu, da su mi tu. On nije hteo da ih pusti u kuću. Pustio je mene, uzela sam svoje stvari, decu mi nije dao ni da poljubim, rek'o je: - Ti si izašla iz ove kuće, nemaš više mesta ovde, decu ti ne dam! Ja sam se okrenula i otišla. Otišla sam tamo u stanicu policije, oni su poslali patrolu, otišli smo po stvari i rekli su mi da dođem sutradan. Ja sam ispričala celu tu svoju priču, kaže: - Znate, jel' imate Vi svedoke za ovo? Reko': - Ja nemam svedoke kad me je tukao, ali imam svedoke koji su videli modrice, iščašenu kost, znate, ali to su sve njegovi prijatelji. Ja sam rekla, pa i za to postoji... Verovatno doktori mogu da procene kakva je modrica kad žena udari sama u glavu i modrice, otekline, hematom ili kako već zovu, od pesnice. Meni je bilo bitno da ta neka procedura, da ide, kako da kažem, sve po zakonu. Da jednostavno se rešim toga i da izvučem decu. (Beograd)*
- *Imam osjećaj da ovde više štite te nasilnike nego nas lično i to jeste tako jer da ga tad nisu štitili ne bi se tretir'o moj slučaj kao lako djelo.... Ne volim o tome da pričam. Ne volim o tome da pričam. I ta policija to podržava, oni podržavaju to, jer oni neće da izađu na teren, ako znaju nekog, ako im je poznanik, oni neće na teren izaći. Kod mene su morali, nisu hteli ali su morali jer je žena bila unakažena. Da nisam bila unakažena, ne bi niko otiš'o kod tog čovjeka. Niko ne bi otiš'o. A to što sam ležala u Urgentnom centru, zdrava, prava pa moram da vršim nuždu pa mi donose onu lopaticu, to nije ništa, ne mogu, ne mogu se pokrenuti, pokrenuti se ne mogu a kamoli nešto izgovoriti. (Beograd)*
- *Danima, to su bile danima svađe, galame, tuča, po koja modrica, ništa toliko strašno, sve se to nekako stabilizovalo, on je otiš'o 21 dan i ja odem i prijavim se u centru. Tražila sam tamo pomoć, oni kažu: - Ako tako bude se nastavilo, ti dođi. Joj. (Kragujevac)*
- *Ne! Ovo je bio već treći put, socijalna radnica S. vodi ovaj slučaj na opštini Zrenjanin i ona zna o svemu tome. Jedino ja ne želim, da ona meni tako, iza leđa,*

da njemu piše poziv da ja nisam dobila poziv za to i da mu opredeli decu! A zna koji je slučaj bio kod mene i zna koji je problem bilo i opet ona njemu 'oće da poveri decu! Ja nisam dobila nikakav poziv, nisam dobila ništa. Mene to isto boli, zašto, zbog čega to radi jer zna da imamo sud? Bolje da je čekala sud pa na sudu, šta sud odredi. (Zrenjanin)

- *Tužila sam njega da mi ne bi uzeo dete. I za razvod. I za starateljstvo. Za razvod i starateljstvo se završilo, ali sada treba država njega da tuži i da sude, to je sad u toku. Ja sam na sudu bila sama a sa njim bio i njegov brat i advokat i kumašin. Neću zaboraviti koliko mi je teško bilo, sva sam se tresla, sva sam se tresla. Ali Z. je bila na putu i advokat, rekli su da socijalni radnik treba da dođe da me podrži, ali niko nije došao, niko.(Niš)*
- *Kako izabrati advokata? To je veliki problem. Tabla, idem ulicom pa čitam, ovaj advokat, onaj advokat, ko mi da preporuku. - Jel' se bavite time? - Bavim se, ja sam bila sudija. I ona napravi takve greške u pisanju te tužbe da smo posle mogli da stradamo, ali, kako naći osobu koja se time bavi? Tek mi je Centar za socijalni, preporučio mi je advokata, kasnije! - Ej, znaš, on je radio toj ženi ovo, ovo, ovo, on se time bavi. Pa, kažite mi odmah! Mislim, kako će žena da zna ko će da je zastupa? Ako možeš da ga priuštiš! Dobro, mogu da dobijem besplatnu pomoć koja ne znam kol'ko je stručna, šta sad, treba da sedim na internetu i da proveravam je li uradila svoj posao ili nije što je suludo. (Zrenjanin)*
- *Ništa, moram čekati! Moram čekati! Ja sam svugdje morala čekati! Svugdje morala čekati! Nego, bila sam naivna i dobra! Pa sam mislila, hej, takav je zakon, mora! (Beograd)*
- *A šta se taj savjetnik samo čudio mojoj papirologiji! Auuu, auuuu! On meni nikakav savjet nije dao! Tih sat vremena, u tih sat vremena on je 45 minuta na telefon sa nekim pričao! Dok sam ja sa dvoje djece tu sjedila. I čekala pomoć. Da bi mi na kraju rekao: - Idite. Da bi mi na kraju rekao: - Idite! (Beograd)*
- *Onda je počelo suđenje, ne taj mesec, mart, nego aprila meseca prvo suđenje je bilo i onda se sve to odlaže, odlaže, odlaže. I onda malo se bune ovi iz Centra za socijalni rad jer dozvoljeno je, kao, mesec dana, ne može više, svakoj ženi to kažu, mesec dana, ne može više, pa odem da produžim, pa mesec dana, ne može više i sve to tako, kad odem da produžim i na suđenje kad odem, ja mislim da odem na*

vešanje. I eto, tako sam Vam, centar za socijalni rad baš nisam, nisam zadovoljna. Eto, to je to, ne znam šta drugo, imam istoriju da pričam, ali...(Niš)

- *A papire, šta god idete da skupljate, morate da platite. I niko te ne pita dal' si ti u sigurnu kuću, da li ti radiš ili ne radiš, ili, zdravstvo, isto, morate da platite lek, morate da idete kod doktora, morate da čekate, morate, sto peripetija imate! (Niš)*

Iskustvo ispitanica sa nekim od nadležnih institucija se može okarakteristati kao djelimično pozitivno. U procesu zaštite žena od nasilja u porodici pojedine institucije su regovale, po mišljenju ispitanica, na odgovarajući način da ih zaštite, dok su druge institucije zatajile. Nepostojnje koordinisanog odgovora i standardizovanog pristupa žrtvama i načinima i vrstama asistencije povećava nesigurnost koju žrtve osjećaju. Slijede citati koji to potkrepljuju:

- *Došla sam da prijavim u SUP i SUP kao SUP, 'ajde ovde, 'ajde onde, 'ajde na pregled, 'ajde u bolnicu, na svi mogući pregledi, bila sam sva prebivena! I evo sad sedmi put, koji put, šesti, sedmi put, dolazimo na suđenje. Ništa! Juče sam baš bila na suđenju. Ništa! E, kad smo izašli prvi put na suđenju, on kaže sudiji da to nije tačno! Da sam ja nagovorila policajca da piše kako meni godi a ne... Ne, nije on to uopšte rek'o, nije to tačno! I evo sad drugi put taj moj svedok što treba da bude, taj policajac, drugi put juče je treb'o da izađe na suđenje, on nije došao! I sve se to tako odvlači. Ja kažem on kao službeno lice, on bi treb'o prvi put da izađe. Ali zašto ga nema, ne znam. (Niš)*
- *Tražim zabranu prilaska i toj kući gde ću otići, kod moje majke i gde god sam bila je zvanje, on zove, on hoće da priča sa detetom, dete neće da mu se javi više, mislim, ne postoji nikakav način, dete traži svoje stvari, on neće da da, jer ucenjuje, pokušava da nas time navede da radimo šta on hoće, ali tu ne postoji mehanizam, nikakav mehanizam, zvala sam, bila je saradnja sa jednom policajkom u gradu koja se baš bavi nasiljem u porodici, koja je bila prisutna na konferenciji, onda sam nju zvala, reko': - Šta sad da radim za detetove stvari? - Zoveš patrolu, patrola, prva slobodna, ide s tobom. Ali, patrola čuva moj fizički prostor, čuva mene. A šta ako on neće da mi da? Mislim, šta? (Zrenjanin)*

Pojedine ispitanice su istakle i pozitivna iskustva sa institucijama koje su nadležne za asistenciju žrtvama nasilja u porodici. Slijede citati koji opisuju pozitivna iskustva:

- *A inače su me ispoštovali, stvarno, vozili su me u Hitnu, u bolnicu na tri mesta, u ambulantu opšte prakse, kod moje doktorke, znači, uveče do pola 10, od 12 do pola 10 mi smo tu došli oko 20 do 10 policija, znači, policija me je dovezla. Za mene je okej, za mene je okej. (Niš)*
- *Pa, iskreno da Vam kažem, jesam. Oni su čak kroz razgovor sa mnom rekli: - Mi Vam ne bi preporučili da se vratite. Znate. Tako da, sve je išlo brzinski, zaista, Znači, kako smo krenuli od kuće, mi smo krenuli odmah u SUP, sačekali smo tamo da oni pozovu Mobilni tim, odmah smo došli ovde, išli smo na lekarski pregled i sin i ja. Išli smo i kod psihijatra i psihijatar je dao svoje mišljenje, doktorka neka, ne mogu sad da se setim imena, nije ni važno, mišljenje da se i deca i ja što pre iselimo odatle, iz te sredine, znači, da deca ne trpe ni nasilje ni ni uvrede, ni ništa, znači, da... (Zrenjanin)*
- *I kada su mi dodelili drugu socijalnu radnicu, ja sam bila oduševljena, mislim, shvatila je moju priču i shvatila je ko je on i šta je on jer je bio na razgovoru. (Zrenjanin)*
- *Pa ne znam, u početku mi se činilo da ona njega brani. Da ona njega brani, kao, može to tako, pa može ovako, e onda ja kažem, ova žena mene uopšte ne gleda. E onda se ja tu požalim Z., kaže ona, zna ona šta radi, ništa se Vi ne sekirajte. E sad, kad smo bili juče, i prethodno suđenje, zbog ovog svedoka, ona se malo tu pobunila, sudija, kaže: - Jel' doš'o svedok, a on, optuženi, kaže da nije doš'o svedok, kaže: - Odakle Vi znate da on nije došao? - Pa znam, nisam ga video. - Pa odakle znate? I ona pita moju advokaticu da li i dalje idemo sa svedokom, moja advokatica kaže idemo dalje, ne povlačimo nego idemo dalje, tražimo i dalje da se on pojavi, treći put, a on kaže da ne treba, više ne treba svedoci. Pa, kaže: - Odakle Vam to, u počeku ste tražili svedoci a sad Vam ne treba svedok? - Pa može i bez svedoka da se to završi. E tu, sad mi se činilo, da je bila tu sad na moju stranu. I sad ne znam kako će da se dalje odvija. (Niš)*

Iz svjedočenja žena žrtava nasilja u porodici takođe se može zaključiti da je njihov pristup pravdi i institucijama nadležnim za asistenciju žrtvama otežan usljed straha od

nasilnika i nepoznavanja prava. Ispitanice su ukazale i na ponašanja nasilnika koji su se trudili da ih izoluju od institucija i okoline. Slijede citati koji ovo ilustruju:

- *Ne! Ne! Ja nisam smela! Kome? Kome ja da se obratim kad je on bio komandir policije! A to je malo mesto. On je bio, što se kaže, Bog i Sud! Međutim, on je mene zastrašivao, kaže, ja tako besna, sva krvava, sva izubijana i kažem njemu: - Prijaviću te! Kaže: - Ako me prijaviš, poginućeš, nećeš biti živa! I onda taj strah, ćuti, trpi! U stvari, ja sam čuvala njega, a ne sebe. Ja sam čuvala njega i ugled svoje dece! Kad sam ja kod žene istražnog sudije rekla svoju istoriju, moja advokatica, žena, isto kao i Vi, ona je rekla: - Svaka ti čast! I onda sam počela da plačem jer sam bila pod stresom, ja sam tad pila [ljekove za smirenje], sad ne pijem ništa, i ja njoj kažem: - To nije bila priča, to je bio moj život, ljudi božji! Kakav je to bio bol!Ne! Ja mislim da su zakoni mnogo blagi, mnogo blagi. To su žene u pitanju i to je, ne znam.(Kragujevac)*
- *Godinu i po dana sam živjela nelegalno u Srbiji. Nisam znala zakon, on mi nije ništa pričao i oni su mi rekli da ako se ne pomirim s njim, da moram da idem u zatvor. U policijskoj stanici, inspektor za strance. I on je došao, molio, molio i ja sam mu popustila opet. Vratila se i postalo još gore. Četiri dana koja sam bila u porodilištu su jedini srećni dani u Srbiji,odmah kad sam došla kući sa bebom, on mi je poželio da crknem. (Niš)*
- *Mislim, nije mene niko tu držao, ja jesam imala strah da odem, to je bilo, e pa ne znam, probaj pa otiđi... Nisam u stvari znala šta će biti ako odem. Plašila sam se gde da odem. On ima kuću, imao je više od mene, mislim, imao je, možda, i veze neke, za razliku od mene. I onda sam se osećala nemoćnom u svakom pogledu. Ali sad ovo kad se desilo... Zaista sam shvatila da mogu da zaštitim dete, da imam volju i da ću ustrajati i da ću ga zaštititi koliko god bude strašno. (Novi Sad)*

Peto pitanje koje je postavljeno ženama žrtvama nasilja, ispitanicama koje su bile korisnice sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Srbiji, odnosilo se na podršku koja im je potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo. Ispitanice kao najpotrebnije izdvajaju rješavanje stambenog pitanja i zaposlenja, fizičku sigurnost od počinioca nasilja, brže okončanje sudskih postupaka i strožije zakone te besplatnu zdravstvenu zaštitu. Slijedi nekoliko citata:

- *Pa, meni prvenstveno krov nad glavom. Znate. Ja kažem, ne bih se stidela ni metlu da držim u ruci, i da čistim ulicu, samo da imam krov nad glavom. I što dalje od osoba kao što je moj bivši suprug! Znači, što dalje. (Zrenjanin)*
- *Stan nemam. Naravno da bi, ali mislim... Tražiti stan ne bi mogla od roditelja, naravno da bi, ali... To je opet nešto... Želje! Naravno, svi mi imamo, ali, negde se vraćam u realnost, a da meni neko da stan... Pa naravno, znači, sve mi to treba, sve je to nešto što treba i meni i drugim, verovatno, dobro, nismo svi bez stana, to je negde smeštaj i posao, iskreno, ne znam. (Novi Sad)*
- *Da se nađe pos'o ženama, da se nađe gde će da se smesti, ja to želim, ako može to da bude, inače, da ja izađem na ulicu, nemam ja ništa od toga, baš nemam ništa. Sedim tu sedam meseci, osam, devet, deset meseci i onda izađem i onda sam ponovo na nulu. Ponovo sam na nulu. Ali, eto, bar, bez obzira što ja, osmogodišnju školu imam, ja kažem bar nek' vide za šta sam i kako sam pa nek me stave da metem ulice, nek mi nađu nešto. A ne te, odloženo, 'ajde, izlazi, idi si, nema za tebe više smeštaj gore. Mislim, nije ni to rešenje. (Niš)*
- *Žena mora da bude uporna, ne sme da poklekne, najgora je situacija ta što mi žene nemamo materijalnu situaciju, da sam imala neki svoj stan, da smo mi bile bila materijalno obezbeđene, mi zbog toga ne bismo trpele naše muževe. Jer oni su likovi, oni su sinovi, imaju svoje kuće, na njih se vode. Da svaka žena ima materijalnu situaciju ne bi trpela! (Kragujevac)*
- *Svašta se dešava i žene su mnogo ugrožene, ali najgora je situacija kad su deca mala. Tad žene kažu da nema izlaza! Ma kako nema izlaza! E sad, ja da sam, ja da sam neka institucija, država neka, da se tim ženama pomogne, da im se na neki način obezbedi radno mesto, da im se obezbedi neki, neki stambeni prostor, bilo kakav, da neke nade one imaju, neku odskočnu dasku. (Kragujevac)*
- *Ko će da ti da stan? Što bi ti dao stan? Ali, kakva pomoć može, pomoć je jedino naći posao, a posla nema. Mislim, pomoć jeste i psihički osnažiti osobu i pomoći joj da može da bude samostalna. Jer, mislim šta! Izađe odavde i nema detetu da da doručak i šta će! Onda će dete plakati gladno, pa će onda kazati: - 'Ej, pa bolje i tamo, da mi dete ima šta da jede. Smirila se, izdvojila se iz situacije neko vreme i onda... Ne znam. Mislim da se onda to događa. (Zrenjanin)*

Ispitanice su, na različite načine, iskazale potrebu za sigurnošću i zaštitom. Sve ispitanice su, svjedočeći o nasilju koje su preživjele, ukazivale na strah kojeg imaju od počinioca nasilja. Svjedočenje jedne od njih govori o iskustvu koje je imala tražeći izricanje zaštitne mjere protiv počinioca nasilja potvrđuje stav da se izricanje ovih mjera ne smatra potrebnim ukoliko je žena smještena u sigurnu kuću:

- *Dok me ne isprate na aerodrom, ja ne moram da izađem. I hvala, ja sam sretna, jer ja dok god sam u Srbiji ja neću imati mira, neću imati taj duševni mir koji želim. Tek tad ću se osjećati sigurno i bezbjedno. Zato ću, bolje, biti ovdje, mogu i ja možda otići iznajmiti negdje neki stan, a šta ako me uhvati, šta ću ja onda? Šta ću ja onda? A ćerke ne žele ocu. I kad sam rekla: - Tražim zaštitu! - Šta će Vam zaštita kad ste u sigurnoj kući? Pa zaštićena sam dok sam u njoj, kad izađem iz nje nisam više zaštićena! Niko me ne pita, niko me ne pita, nego ovako djecu držim, tresem se do škole, okrenem se 150 puta jer čekam da me uhvati za glavu, nož ovdje i ćao. Da uzme djecu i ćao. Ja nemam vremena nazvati. Ja nemam vremena nazvati policiju ili prvo ovdje pa da oni nazovu policiju i njima objašnjavati di sam sad ja. To nije sistem. To već nije sistem! (Beograd)*

Osjećaj nezaštićenosti i straha od počinioca nasilja, unatoč tome što je privremeno smještena u sigurnu kuću, potvrđuje još jedna ispitanica:

- *On sluti da sam ja ovde ali nije u potpunosti siguran, i dete ga je neki dan videlo dok se ljuljao na ljuljašci i rekao je: - Mama, video sam ga! I ušao je unutra, sav je počeo da se trese i da drhti, rekao je našoj psihologu i tako, uglavnom gledamo da se sklanjamo da budemo što manje na javnom mestu, ali to što moram da odradim, ja moram, znači, ja ne mogu nikoga držati za ruku, 'ej, čuvaj me sada, ja... Znači, sve što radim, ja radim na sopstveni rizik, tako da... Znate, kad od nekoga dobijete strah, to je jako strašno, i vi i dete. Znači, kad se vi os..., vi krenete u grad, ali vi nemate zaštitu. Ko? Ko će vama, mislim, svako gleda danas sebe. Tako da... (Zrenjanin)*

Ispitanica, inače državljanka Rusije, jedna od dvije strane državljanke sa kojima je obavljen razgovor u Srbiji, takođe ističe potrebu za sigurnošću. Ovu potrebu izdvaja kao

najvažniju, smatrajući da će, ukoliko su njeno dijete i ona bezbijedni, moći pronaći i stan i posao. Ipak, idealnim rješenjem svojih problema vidi povratak u svoju matičnu zemlju:

- *Meni treba ja živim sa svojim detetom, da mi budemo bezbjedni. To je meni prvo i najvažnije, da mi budemo bezbjedni, a sve drugo za svoje dete mogu da uradim. I da nađem posao i da plaćam stan, sve, sve. Samo ako je dete pored mene. U najboljem slučaju bih željela da se vratim u Rusiju. Tamo je, ja tako mislim, bolji život za ženu nego ovdje. Tamo podržavaju majku koja sama vaspitava dete. Tamo se njoj svakako pomaže i socijalna pomoć i igraonice za decu i u pozorište da vodim i u cirkus i sve. I materijalna pomoć i kulturni program i sve, sve. (Niš)*

Jedna ispitanica, pored potrebe za poslom koji će joj omogućiti da zaradi za izdržavanje svoje djece, ukazuje na potrebu za mirnim životom bez nasilja. Kao način da se to i desi, vidi okončanje sudskog postupka i strožije zakone koji bi spriječili počinica u vršenju nasilja:

- *Pa, po mom mišljenju, ja bi volela da, dok sam u sigurnoj kući, da mi se završi suđenje da deca pripadaju meni, volela bi da nađem posao, da radim, da zaradim mojoj deci bar za život i da živimo neki miran život ja i moja deca. Miran život bez nasilja, da sam pored moje dece i da gledam neki miran život, da nemamo više te strahove, da nemamo više nasilja, da ne gledaju moja deca sve šta on radi sa mnom, da ne gledam ja šta on radi sa njima, eto, to. Pa malo, kad bi bio neki malo jači zakon i onda kako bi oni ne bi pravili više te probleme. (Beograd)*

Na potrebu besplatne zdravstvene zaštite i oslobađanje od troškova vezanih za nabavku ljekova, ukazale su dvije korisnice, od kojih jedna strana državljanka. Svoje iskustvo sa pokušajem da, nakon što je doživjela nezgodu i povrijedila se padom niz stepenice, dobije adekvatan medicinski tretman, opisuje sljedećim riječima:

- *Da bi hitna došla, dali meni inekciju, dali mi uput kod ovog, kako se zove, ne znam mu ime, nebitno, uglavnom, za pregled glave, u Urgentni centar, ja kažem: - Pa dobro. Meni deca kažu šta se meni dogodilo, ja blijedo gledam u djecu, ne mogu da vjerujem, ali imam jake glavobolje. I ja taj isti dan ustanem, zamolim jednu ženu da ide sa mnom, da ne idem sama, u taj Urgentni centar, pošto slabo*

poznajem Beograd, iako sam dugo tu, ne krećem se, ne igram se niti mi je do igranja. Ja odem u taj Urgentni centar, oni meni izvade krv, oni tamo imaju sve da se uradi taj EEG: - Ne, ti si strankinja, ti ne možeš da uradiš EEG! I sad, kaže ta žena: - Ona živi u sigurnoj kući. Bez obzira. Žene koje dolaze iz sigurne kuće mogu da se liječe kod nas ali moraju da budu naše državljanke. Znači nije mi niko tu glavu pregledao. I baš se brinem. (Beograd)

Druga ispitanica ukazuje na potrebu pomoći pri nabavci ljekova, ali i potrebu za poslom i smještajem:

- *Pa značila bi mi zato što lekove kupujem i sve to, značila bi mi. Ili, ako kažu, sposobna si za rad, 'ajde nek mi nađu neki pos'o, 'ajde nek mi nađu neki pos'o. Ne može tek tako na ulicu da me izbace. Ja bar tako mislim, sad ne znam, ima svako svoje mišljenje i eto tako. (Niš)*

Dvije ispitanice ukazuju na potrebu stručne psihološke podrške i pomoći, kako njima, tako i njihovoj djeci. Razloge zbog kojih im treba podrška ove vrste, opisuju njihova svjedočenja:

- *Ova ustanova treba da ovdje ima psihologa, ona od januara psihologa nema. Žene su poludile, to se samo plače, stalno se svađamo, ne može niko s nikim. Treba nam psiholog. Kod psihologa odeš, kažeš šta ti je na srcu. Ja vjerujem da nemaju da plate ili šta već, nemaju od januara psihologa. Ja sam bila okej dok je psiholog bio tu. Mogla sam i da se smijem i da bodrim žene. Ovako ja već ne mogu. Ne mogu. (Beograd)*
- *Možda ja imam prevelika očekivanja, možda zato što sam ja imala podršku od te žene psihologa iz mog grada, koja je mene našla i s kojom sam ja tri meseca jednom nedeljno išla na razgovor. I ona je kazala: - Tvom detetu treba stručan razgovor. Ovde postoje dva psihologa, za tri meseca, imali smo dve radionice. Jer se bave tehničkim stvarima. Pa, hm, ja sam od početka vikala, pričaj sa mojim detetom, mom detetu treba, treba mu terapija, treba s njim pričati: - Ja ga posmatram, on je uneo dinamiku u kuću, on je sasvim u redu! Gde oni moji tamo iz Centra kukaju i leleču: - Njemu treba pomoć, ovde kažu, ovdje je sve u redu jer ovde se nema vremena od, od, od svakodnevnih gluposti, od nabavke hrane i,*

mislim, šta je ko radio i takvih stvari. Što, ovaj... I šta dalje? Mislim da važna stvar jeste te psihološke radionice. Da to svima treba. Mislim da je to potrebno i da je to osnaživanje ličnosti i da žena koja se ovde sklonila prvo sagleda sve to. (Zrenjanin)

Tri ispitanice ukazuju na potrebu promjene politika i praksi koje, u slučajevima kada počinilac nasilja ne dozvoljava žrtvi da povede djecu sa sobom, podržavaju počiniocu nasilja da svoju odluku sprovede u djelo:

- *I kada bi bio kod kuće uvek bi gledao da izađe u dvorište da nešto radi, ja sam ta koja je vodila o njima računa, da na vreme i jedu i spavaju i da izađu napolje i da se igraju i... Dete od 18 meseci je sada non stop u kolicima, njega niko ne šeta, baba od 80 godina ga čuva. Evo čekam sad sud, čekam da vidim šta će biti. Pokrenula sam tužbu za razvod braka, za nasilje u porodici, za... za decu, znači, da dobijem da ja budem privremeni staratelj do konačne odluke suda, dosta je bilo! Mislim, strašne stvari su se dešavale i još uvek mi je teško jer moja deca nisu sa mnom, dete koje sam dojila nisam mogla da dobijem, on je vezan za mene jaaako. (plače) Šta da Vam kažem! (Zrenjanin)*

Svjedočenje jedne od ispitanica dočarava različite situacije u kojima se nalazila pokušavajući se izboriti da 'izvuče' djecu. U nedostatku podrške institucija, odlučila je da sama odvoji svoju djecu od počinioca nasilja:

- *Krenuli smo kolima, on je stao nakom možda deset metara i rekao: - M'rš napolje! Deca su vrištala, on me izbacio iz kola, ja sam tako stajala, znate, kao da vas je neko spustio na neku planetu i vi u momentu ne znate gde se nalazite. Znači, sve se to dešava sedmog aprila. Od tada do 24. maja je haos! U kom smislu? Decu drži zatvorenu u stanu. Ako odem u vrtić da ih vidim, tamo je napisao da mi je zabranjeno da ja uzmem decu. Dete se razboli, on me zove, da se skuva ručak. Ja dođem, sve to uradim, budem sa decom, skinem temperaturu, pritom on neće da izađe iz stana, da bi stalno išao za mnom i vređao me ponovo pred decom, toliko ružne reči, jednostavno, ne mogu da ponovim šta mi je sve rekao i kad sam o završila onda me bukvalno nogom išutirao napolje i kaže: - Ajde kučko izađi napolje, ovo više nije tvoj stan! Uradila sam što si tražio! Izlazi napolje! Opet*

vrisak dece i u policiju, zovem policiju zbog dece, da ga smire, da ga opomenu, jedno pet, šest puta sam nakon te krivične prijave išla da ga prijavim, otišla sam i u Centar za socijalni rad, svaki put, znači, obavestim Centar za socijalni rad da me zove: - Ja idem, ako se nešto desi molim vas, znate šta vam je činiti. - Dobro, idite, javite nam kako je bilo. Javim: - Evo kako je bilo, sa policijom sam tu. S njima je, isto, došao u konfliktnu situaciju, vređao ih je, zamislite, neko njemu naređuje, a godinama samo on može to da radi, lupao je pesnicom od sto i vikao ja sam ovde gazda, ima moja da bude zadnja! Išao je do te mere da jednostavno isključi sve telefone i dva dana niti čujem decu niti mogu da ih vidim. Onda sam ja u jednom momentu shvatila da su deca njemu samo oružje da bi mene povredio. Jer ako su deca kod mene ja sa njim više neću kontaktirati do razvoda i ne može da me povredi više. Onda sam otišla u Centar i rekla: - Znate, jel' on dovoljno spreman i rekao da može da se brine o deci, da im skuva, da im opere, da im sve, pa neka to i radi. - Šta je kučko jedna, ne interesuješ se za decu, ko zna gde si, neće više deca ni da te vide ni da te čuju, nikad nećeš, kaže, klečaćeš na kolenima, moliti, da te vidimo. Tu je bio kraj! Ja sam definitivno rešila da u ponedeljak idem u vrtić i uzimam decu, nema cene, neka vrište, neka plaču, ja ih uzimam. Pet minuta koje ću pamtiti dok sam živa, a nastojaću da zaboravim, deca su stajala ukočena i molila: - Mama nemoj da nas vodiš, tata je rekao da ne smeš da nam priđeš. Zovi ga telefonom pa ako on kaže da nas vodiš ti nas vodi. - Ja sam se čula sa tatom i tata je rekao da mogu da vas uzmem. - Ali moramo mi da ga čujemo kako je rekao. Sin je prihvatio odmah a ćerka je uz vrisak shvatila, ja sam joj rekla: - J., molim te, poslušaj mamu, idemo na jedno lepo mesto gde ima mnogo dece. Izašli smo na ulicu, istrgla mi se iz ruke i počela da beži i da viče: - Tata, tata, tata! To je strašno, to je jezivo. Uspela sam da ih ubacim u taksi, da dođem u Dalmatinsku, došli smo ovde, u roku od dva sata moje se dete otkravilo, krenulo da me ljubi, da me grli, kaže: - Znaš mama, izvini, ali tata nam je rekao da si ti loša i zla mama i da ne treba nikada da nam priđeš, stalno je pričao kako ti nas mrziš, kako nas ne voliš, da li ti ovo nešto znači. Reko': - Znači, mama ti je prvi put u životu slagala kad je rekla da sam se čula sa tatom. Nisam se čula sa tatom. Kaže: - Ti si nas ukrala. Reko': - Shvati kako ti hoćeš, ali mama želi da ste s njom, da vas zaštiti od svega. Želim da samo bude smeh, da nema batina, da nema ništa, moja

ćerka je shvatila. Evo, od ponedeljka smo ovde, to je, koliko, pet, šest dana, i nikada nisam njima rekla ništa ružno o ocu. Niti oni pitaju za njega. On sad okolo, tu noć je išao sa policijom, tražio me kod jednog brata, kod drugog, kod te prijateljice, misleći da sam negde sa decom, išao je u Dalmatinsku, kad je shvatio gde sam, zato što na tužbi piše Dalmatinska, baš mi je žao ako je i tamo nešto uradio i napravio im haos, ali ja sam svoju decu morala da sklonim. (Beograd)

Jedna ispitanica, koja je tek nakon sedam godina borbe uspjela da se izbori za svoju djecu i koja je, u vrijeme kada je razgovor obavljen, čekala u sigurnoj kući odluku suda po žalbi počinioca nasilja na rješenje kojim joj je dozvoljeno da izvede djecu iz Srbije, daje svoj prijedlog na koji način bi centri za socijalni rad trebalo da postupaju u slučajevima kada počinilac nasilja ne dozvoljava žrtvi da povede djecu sa sobom:

- *I da sve učine, da ako već rade za tu djecu, onda da učine da ta djeca budu bezbjedna i da toj djeci bude dobro a ne da djecu ostavljaju pored nasilnika, da dijete nastavi tamo da živi a majke da, ono, izađi, idi u sigurnu kuću, evo, proslijediću te u sigurnu kuću! Šta mislite, da je majki dobro koja je ovdje sama! Umjesto da odreaguju tako, sad krećemo po Vaše dijete! Jer majka je majka! Sad idemo po Vaše dijete i prosljeđujemo i Vas i Vaše dijete, evo sva se ježim, na sigurno, dok se Vaš slučaj ne riješi! A ne da puste tako majke pune bola u ovako jednu ustanovu gdje stvarno ima puno djece, koje još više polude, jer svoje nemaju tu. Svoje nemaju tu! Smatram da centar isto jako punogriješi. To je moje mišljenje. Puno griješe. (Beograd)*

Svjedočenja ispitanica, korisnica usluga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Srbiji ukazuju da nacionalne politike za sprečavanje i supotstavljanje nasilju u porodici, barem do sada, u njihovom slučaju, nisu dale željene rezultate i ostvarile postavljene ciljeve. Iako su Nacionalnom strategijom za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima Republike Srbije, kao i Strategijom za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja Autonomne Pokrajine Vojvodine od 2008. do 2012. godine prepoznate neke od potreba žena žrtava nasilja u porodici, kao što je potreba za sigurnošću, za zaposlenjem, ali ne i potreba za stambenim zbrinjavanjem, iskustva žena sa institucijama sistema kojima su se obraćale pokazuju na potrebu hitnog

uvezivanja svih institucija sistema i ubrzavanje procedura ostvarivanja podrške, ali i, kako bi se to i ostvarilo, kontinuiranu edukaciju svih službenih osoba sa kojima žene žrtve nasilja u porodici dolaze u kontakt.

4.1.2. Analiza svjedočenja žena žrtava nasilja u porodici Republika Hrvatska

U Republici Hrvatskoj su razgovori obavljeni sa ženama korisnicama usluga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Slavonskom Brodu, Rijeci, Karlovcu, Zagrebu i Vukovaru. Posjeta Udrugi Brod, grupi za ženska ljudska prava pod čijim okriljem funkcioniše sklonište, i razgovor sa korisnicama obavljena je 31. maja 2010. godine, riječkoj udrugi „UZOR“ koja vodi prihvatilištu za žene i decu žrtve nasilja 10. novembra 2010. godine, karlovačkoj Ženskoj grupi „Korak“ koja vodi sklonište i razgovor sa korisnicama obavljen je 3. decembra 2010. godine, posjeta zagrebačkoj udrugi „SOS - Ženska pomoć sada“ u čijem okviru radi i prihvatni centar i razgovor sa korisnicama obavljen je 10. decembra 2010. godine, a sa korisnicama sigurne ženske kuće u Vukovaru koja radi u okviru organizacije „B. a. B. e. - Budi aktivna, budi emancipiran“ iz Zagreba, razgovori su obavljeni 31. januara 2011. godine. Istraživanjem je obuhvaćeno, kao i u Srbiji i Bosni i Hercegovini, ukupno 10 ispitanica, po dvije iz svake sigurne kuće/skloništa/prihvatilišta. Sa izuzetkom sigurne kuće u Slavonskom Brodu, sa kojom je ostvaren kontakt i dogovoreni razgovori bez ikakvih poteškoća, sve ostale sigurne kuće su bile ili prilično nepovjerljive i nespremne da omoguće razgovore sa korisnicama, ili prezaposlene da bi odredile datum i ugovorile razgovore. Ipak, posredovanjem Rade Borić, direktorice Centra za ženske studije iz Zagreba i članice Upravnog odbora Evropskog ženskog lobija sa sjedištem u Briselu, kao i, prema Forbesovoj listi 2010. godine, jedne od sedam najmoćnijih feministkinja u svijetu, uspostavljeni su prvi kontakti sa Ženskom mrežom Hrvatske, a zatim i organizacijama koje vode sigurne kuće i obavljeni razgovori neophodni za istraživanje. Svi razgovori su obavljeni direktnim kontaktom istraživačice sa intervjuisanom ženom, licem u lice. Svi razgovori su snimljeni, uz prethodno odobrenje ispitanica. Transkripti razgovora su dati u prilogu rada u integralnom tekstu, bez intervencija, ili uz rijetke i minimalne tehničke intervencije kojima se nije ugozila suština svjedočenja. Autorizacija većine žena sa kojima je obavljen razgovor, kao i u Srbiji i Bosni i Hercegovini, ne odnosi se na objavljivanje njihovih svjedočenja široj javnosti, korištenje je ograničeno za potrebe ovog rada.

Šema razgovora sa svim ženama koja je bila okvir za vođenje intervjua obuhvatala je 5 pitanja:

(a) šta je bio 'okidač' za dolazak u sigurnu kuću, odnosno razlog za napuštanje nasilne veze;

(b) porodica iz koje potiče;

(c) status unutar nasilne veze;

(d) iskustvo u prakticiranju prava i nivo povjerenja u institucije;

(e) kakva joj je podrška potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo?

Prvo pitanje koje je postavljeno ispitanicama sa kojima je obavljen razgovor u Republici Hrvatskoj, kao i u Republici Srbiji i Bosni i Hercegovini, bilo je vezano za razlog dolaska u sigurnu kuću/sklonište/prihvatilište, odnosno razlog za napuštanje nasilne veze. Kao najčešći pokretač za napuštanje nasilne veze i odnosa ispitanice navode momente kada je nasilje, uglavnom fizičko, postalo nepodnošljivo ili ugrožavajuće. Sljedeći primjeri ilustruju motivaciju žena da napuste počinioca nasilja, što su vidjele kao jedini način da zaustave nasilje:

- *Pa, bilo je dugogodišnje nasilje u obitelji, eto to, to jedino. Sedam i po godina. Baš je, brzo je nekako počelo, kako sam se udala, u stvari, kako sam počela živjeti sa mužem, mislim da je ovo čisto dovoljno već, što sam doživljavala, tako da, za mene je dugogodišnje. I eto. Pa, nažalost, dobila sam zadnje, hvala Bogu, batine i onda sam otišla i na policiju i Centar za socijalnu skrb i napokon sam sebi rekla, sad je ono dosta, i neću više i, ovaj, onda sam vrlo brzo došla ovdje, tako, u roku od nekih dan, dva. (Vukovar)*
- *U mom slučaju suprug, što mi je najveći bio razlog, što me tukao i maltretirao. I dan danas je tako, dok nisam došla ovdje, u Korak, bila sam i u Rijeci prije dvije godine, pa opet mi obećavao, onda sam se opet vratila doma i opet su problemi nastavili jednaki kao što su bili. Od početka je još, 'ajde, bilo ok, ali poslije je on počeo piti jako. I prije je pio ali nije toliko, ali onda je poslije jako počeo tako da nije prestajalo, sad je baš ovo zadnje katastrofa bilo, to ne možeš zamisliti. (Karlovac)*

- *Pa, tako što me je suprug istuk'o iznenada, mislim, nije me već godinama bio tuk'o, nego onako, više psihički, verbalno maltretir'o, a to veče kad me je uhvatio tući, tad je neko iz komšiluka prijavio policiji i policija je odmah stigla, njega su odveli u pritvor i onda je iz pritvora otišao u zatvor, tako da sam ja imala još vremena razmislit', ali sam ja odmah odlučila ovaj put otić' u sigurnu kuću da vidim kako ću i šta ću i kako se kaže, da se sama sa sobom sastanem i saberem, a dokle ću biti, ne znam. A uvijek kad sam odlazila kod rodbine onda on dođe, kumi, moli i tako i onako, i onda se ja brzo pokleknem i vratim, međutim, ovaj put sam odlučila otići u sigurnu kuću. Možda želim steći svoje ja, možda svoje samopouzdanje, možda za mjesec, mjesec i po ću vidjeti da li to može još koji put funkcionirat' ili ne može, eto, za sad sam tu. (Zagreb)*
- *Pa razlog je taj što me je, prvenstveno sad, zadnji slučaj, što me muž nap'o, jednostavno u smislu da je nasrnuo na mene. Bilo mi je jednostavno dosta. I samo sam uzela svoje osobne dokumente i pitala sam malu: - Jel' ideš sa mnom? Ja sam donijela jednu čvrstu odluku da više nikada ne doživim takvo šta. Ja sam u tom momentu, to sam zaboravila, kad je on nasrnuo na mene, ja sam samo dreknula i rekla: - Nećeš me tući! Imala sam neku snagu koja mi je, 15 dana samo mi je tu u ruke izlazila, i samo sam još smogla snage i rekla: - Nećeš me tući! I okrenula se i otišla. To je bio zadnji događaj.I sve u svemu i da sam ja smogla snage reći sebi: - Sad je stvarno dosta! Da sam iscrpila sve te svoje granice, mogućnosti i opravdanja svoja, sad ću zbog djece, sad ću zbog unučeta, sad ću zbog onog, što rekli, seoskih priča, zbog ovog zbog onog, da sam sama sebi ja, što rek'o, i najpreča i naj. (Slavonski Brod)*

Za razliku od ispitanica iz Srbije koje su kao najčešći motiv napuštanja počinioca nasilja isticale potrebu da zaštite djecu, u Hrvatskoj je ovaj razlog istakla samo jedna ispitanica, iako su, kroz odgovore na ostala pitanja, i ostale ispitanice, u različitim kontekstima, spominjele djecu i potrebu da ih zaštite od nasilja:

- *Pa razlog je bio, jednostavno, nisam mogla više trpjet'. Od bivšeg supruga ponašanje, svakodnevno maltretiranje, njegovo pijenje svaki dan. Mislim da nisam željela tako, ukratko, takav život ni za sebe a kamoli za malo dijete. (Zagreb)*

Za razliku od Srbije i Bosne i Hercegovine, u Hrvatskoj su tri ispitanice istakle da su počinitelji oboljeli od posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP) i trpljenje pojačanog nasilja, psihičkog i fizičkog, su dovele u vezu sa ovom činjenicom:

- *Razlog mog dolaska u Sigurnu kuću je taj što sam u kući trpila psihičko nasilje od muža oboljelog od PTSP-ija i u zadnje vrijeme od fizičkog nasilja, a u svemu tome, jedan od razloga je bio moj vanbračni sin koji je živio, znači, s nama. (Vukovar)*
- *Ima PTSP, on uporno tvrdi, koliko ja znam, od djece, da se on ne sjeća 2/3 toga što je on meni radio. Da se on samo sjeća da je on meni opalio šamara par, a da se on ne sjeća da je on mene prebacio skupa s krevetom u sobi, ni da je on mene vuk'o niz stepenište, ni ništa. On se navodno tog ničega ne sjeća. (Zagreb)*
- *Mislim da je najveći razlog bio taj PTSP. Jer stvarno ga je imao. On je dobio na osnovu PTSP-ija mirovinu, ali on se liječio od PTSP-ija. Kad smo se mi ženili ja sam znala da on ima PTSP ali nisam znala šta to je. Sad znam. Ne znam, ja sam njemu prije davno godina rekla da ja nemam više snage boriti se sa njegovom bolešću. (Vukovar)*

Imamo jedan primjer, kao i u Srbiji, kada se desilo da je nasilnik istjerao žrtve iz kuće, koje su na taj način i napustile nasilnu zajednicu:

- *Pa, razlog je bio taj što sam sa malenom, imam curicu, sad joj je 11 godina, a u braku sam bila 10 godina, mjesec i 13 dana, što sam zadnjih 6 godina trpila, pa hajmo reći, abnormalni pritisak od strane bivšeg supruga, mada smo mi bili živjeli nevjenčano, ali tih 6 godina što sam to trpila, mislila sam, 'ajde zbog djeteta spasiću što se spasiti da. Do zadnjih mjesec dana, znači, deset dana prije toga bilo je konstantno da me je tukao, da me je tjerao van, svašta mi je govorio, ja sam pokušavala sve to pregrist' zbog malene. On je rekao meni da se pokupim, stvari i malu i da nestanem, ako me nađe u kući da jako dobro znam šta će biti sa mnom. (Rijeka)*

Tokom istraživanja u Hrvatskoj, jedna ispitanica je navela da je glavni razlog dolaska u sigurnu kuću kockanje njenog supruga koje je, osim ekonomskog, imalo efekte i psihičkog nasilja, a ispitanica pretpostavlja da bi bilo i fizičkog nasilja.

- *Razlog je bio kockanje moga supruga. Kockanje koje je postalo tolika ovisnost da je došlo do psihičkog maltretiranja a došlo bi i do fizičkog. To je bio glavni razlog zašto sam ja otišla, nije nam davao sredstava, novaca za život, nije ništa htio kupit', a ono što smo imali je prodavao. A ja sam nezaposlena, ja sam svoj život posvetila svojoj djeci i to je moj isto glavni problem. Teško je naći posao. Znači da sam ja imala neki posao, ja bih možda uspjela svoj život okrenut' na drugu stranu, ali ovako sam... Znači, bilo bi mi lakše, našla bih si i stan i nekako bih imala finansija, ali ovako nisam imala. Znači, ostalo mi je samo da odem i da se izborim za tu neku alimentaciju jadnu i da imam mir. E, onda je moja kuma uzela telefon, nazvala je Zagreb, SOS službu za žene ili tako nešto, da pita gdje bi mogla ja potražit i smještaj i pravnu pomoć i sve ostalo i dobili smo broj, jer su vidjeli da zovemo iz Karlovca, od ove tu kuće. Ja sam odlučila da više neću ići kući niti spavati, da bih radije spavala na klupi i smrzla se vani nego ušla više u onaj stan di me čeka ono ništavilo jer nismo imali ništa, niti kuhinje, niti sobe, spavali smo na podu. Recimo, moj muž ima jako veliku plaću i ima dosta veće financije nego drugi ljudi, ali to nama nije ništa značilo jer mi nismo ništa imali. Bili smo mjesecima čak i gladni. A meni je to bilo tako više svejedno, znači, ja sam tražila i smještaj i pravnu pomoć i sve ostalo što ide uz to, imali su slobodnu sobu i eto, Bogu hvala, otišla sam tamo. Makar mi se to desilo i prije tri godine, kada nije bilo slobodnih soba ni ničega, bilo je puno žena, tada sam opet ostala u tom paklu, nažalost, pa sam trpila, dok opet nisam smogla snage, a najgore je poć' od kuće i smoć' snage da preokreneš taj svoj život. (Karlovac)*

Svim ispitanicama postavljeno je pitanje da li su u primarnim porodicama trpile nasilje, bilo da su mu svjedočile ili bile direktne žrtve nasilja. Za razliku od ispitanica iz Srbije, osam ispitanica iz Hrvatske je izjavilo da u njihovim porodicama, tokom odrastanja, nisu imale slična iskustva nasilja kao što imaju u svojim brakovima/vezama/odnosima. Najčešće navode da su imale srećno djetinjstvo i drugačiji odnos sa roditeljima. Osim toga, većina ih navodi da su imale i/ili imaju podršku od strane svojih roditelja/porodice. U nastavku je nekoliko primjera:

- *Ne, ne, ne, nikada, nikada! Moj tata nikada nije udario mamu. Nikada, ali su se znali, onako, ljudi su radili, mama je radila kao pomoćna kod laboranta, to je*

VKV, tata je, umro je znači, ali bio je u mirovini, u invalidskoj mirovini, bio je jako bolestan, imao je puno operacija, na kraju je umro od srca, začepljene te krvne žile, ja sam imala jedno sretno djetinjstvo, drugačiji odnos, lijep, prijateljski, fin odnos sa svojim roditeljima i podršku od roditelja što njemu jako puno smeta. (Slavonski Brod)

- *U mojoj obitelji? Ne! Ne! Osim što su se mama i tata svađali, ne! Osim što su vikali na mene, ne! I ja vičem na svoju djecu. Teško mi je sada razlučiti nekakvo nasilje. Moji roditelji su još uvijek u braku, evo 38 godina, kako bih rekla, mama još uvijek kuha kavu tati ujutro. (Rijeka)*
- *Ne, ne. Čak šta više, moji su roditelji, 'ajmo reć, sad su i stariji ljudi, prošle godine im je bilo 50 godina braka. Čak šta više, u svojih bližnjih, u svojih susjeda, nigdje nisam vidjela. Da li su to ljudi znali sakrivati kao što sam ja sakrivala. Meni ni na poslu niko nije primijetio da imam probleme. Meni rodbina, niko nije primijetio da ja imam probleme. Sakrivala sam, kao da sam ja kriva za to. Evo. (Rijeka)*
- *Jako sam imala podršku od svojih roditelja koji su imali jedan težak život, oni su imali svoju sudbinu, potječu iz Bosne i imali su, kako to uvijek bude u tim migracijama, međutim, oni nisu bez obzira na to tu svoju ljubav prema meni, ja sam prvo dijete, ali se oni tako odnose i prema ostaloj, da nismo izgubili tu neku povezanost i to. To me je u biti i držalo. Međutim, on je, sve mislim sada, da sam ulaskom u ovu kuću sve to malo povezala i da sam sve to sad malo vidjela, jer to je njemu strašno smetalo. Jer on je meni i rekao usljed onih događanja iz naših prvih godina braka, kad je njemu moj otac doslovno zaprijetio da me ne smije tući, da me ne smije fizički, on je rekao, ako ne smije fizički, on će mene psihički. I mislim da je on to doslovno, ono, i pokuš'o. (Slavonski Brod)*

Samo jedna ispitanica svjedoče o iskustvu nasilja u primarnoj porodici koje joj je pomoglo da prekine nasilnu zajednicu, a jedna na nasilje i u svojoj i primarnoj porodici počinioca nasilja:

- *Da, to je bilo iskustvo iz mog djetinjstva jer sam nažalost imala ja takvo djetinjstvo gdje je tata dosta pio pa i mama je nešto genetski bila sklona alkoholu, međutim, nije ga ona toliko konzumirala, ali tu su bile svađe, počinjale su svađe i dolazak policije kad sam ja bila malo dijete i takve tučnjave i razbijanja i, u principu,*

svakodnevne svađe, to je meni onda stalno u glavi da ne želim nikad da moje dijete proba to što sam probala ja. (Zagreb)

- *On ima u familiji mamu i tatu koji su isto tako radili, njegov tata mami, znači da je njemu normalno da radi isto i meni. Recimo, moji mama i tata su isto tako živjeli ali meni to nikad nije bilo normalno, ja uvijek učim svoju djecu da to nije normalno ponašanje i da treba svakog čovjeka poštivat' bez obzira na to je li siromašan, je li bogat, je li muško, žensko, bez obzira na nacionalnost, vjeru ili bilo što drugo. Mislim da je u prvom redu odgoj. I poslije to primjenjuju. (Karlovac)*

Jedna ispitanica je navela da su joj se roditelji razveli, i da ima punu podršku od mame i mamine porodice:

- *Mama i tata su se razveli, tokom rata, u biti, '91 su se razveli, ali što se tiče mamine strane, stvarno, jako rijetko se čujem sa tatom i sa njegovom stranom, ali mama i njena strana obitelji, stvarno ono, imam podršku, ful, i ne moram se ništa brinuti u vezi toga. (Vukovar)*

Međutim, za razliku od ispitanica iz Srbije koje nisu spominjale nasilje u primarnoj porodici počinioca nasilja, ispitanice iz Hrvatske su ukazivale na postojanje nasilja u primarnoj porodici počinioca nasilja:

- *Moji nisu bili takvi. Moji mama i tata nisu se ni razveli, tata je umro, razbolio se, ne znam, suprotno smo živjeli, znači, od samog početka, čak mi se i u svađama znalo nabiti: - E, ti si imala sve, kad si bila mala, a mi smo bili jako siromašni, ti si imala sve, tebi su mamica i tatica uvijek sve kupovali, davali, ovo, ono. A ja rek'o: - Gle, ja tome nisam kriva. Moji su bili vani, radili, eto, i dan danas, isto, njegova mama nema nikakvih primanja, ona živi od onoga što joj djeca pruže, moja mama ima inozemnu mirovinu i onda isto, kad mi pruži koji dinar, on na mene, ne znam. Njegovi su rastali se kad je on još negdje bio u pubertetu. Oni su se razveli i njegova mama je iz istih razloga otišla. Znači, on je samo nastavio život svog oca na meni. Njegova mama, ona je, isto, na živce obolila, pije tablete, ovo, ono, ja sam rekla, ja to sebi neću dozvoliti.(Vukovar)*
- *I familija mu je isto takva. Kritična, što se veli. (Karlovac)*

Kada je riječ o statusu koje su žrtve nasilja imale u nasilnoj vezi, ispitanice su svjedočile o podređenom položaju i ekonomskoj zavisnosti. Od ukupnog broja ispitanica sedam ih je bilo nezaposleno, a sve, osim jedne ispitanice, ukoliko su i sticale neka povremena primanja, nisu bile u mogućnosti da raspolažu tim novcem

- *On se vodi kao vlasnik, znate ono, kad se udate, pa 'ajde nek se vodi na njemu pa je to išlo u tom smjeru i tako je i napravljeno. Ja nisam upisana kao vlasnica. (Slavonski Brod)*
- *Ja sam nezaposlena, ja sam svoj život posvetila svojoj djeci i to je moj isto glavni problem. Teško je naći posao. Znači da sam ja imala neki posao, ja bih možda uspjela svoj život okrenut' na drugu stranu, ali ovako… Znači, bilo bi mi lakše, našla bih si i stan i nekako bih imala finansija, ali ovako nisam imala. Znači, ostalo mi je samo da odem i da se izborim za tu neku alimentaciju jadnu i da imam mir. (Karlovac)*
- *I sad u zadnje vrijeme došlo je čak i do toga da, kako bih znala, meni treba novaca, ja moram kupiti sebi, mislim moram, ali pušim već 25 godina i nikad mi nije branio, ja njega moram pitat' za kutiju cigareta. To mi je i prije radio i radio mi je to još jednom al' sam ja sebi u tom periodu bila našla pos'o, 300 metara iznad naše kuće, isto onako mali obrt za šivenje i radila sam više od godinu dana i bila sam u dvorištu s njime, tako da sam ja imala neku kunu i neki dinar, a on mi nije davao, recimo, ni dinar. (Zagreb)*

U dva slučaja ispitanice su bile zaposlene, u jednom je ispitanica ta koja raspolaže nepokretnom imovinom naslijeđenom od roditelja. Unatoč tome, a u jednom primjeru počinilac nasilja nije bio zaposleni ili je radio ponekad i rijetko, ipak su trpile nasilje. S druge strane, počinilac nasilja nije želio prekid zajednice, pretpostavka je da je razlog za to što su mu ženino zaposlenje i imovina bili jedini izvor prihoda i jedina mogućnost za stanovanje. Interesantno je da ispitanica analizira ovu situaciju i nalazi opravdanje za počinioca nasilja, što se može zaključiti iz sljedećeg citata:

- *Situacija Vam je bila takva da je on u životu jako malo radio, mi smo živjeli u kući mojih roditelja, ja sam radila i zarađivala, a on bi nešto napravio, nešto zaradio, nešto izmuljao, tako, na kombinacije, kad sam ja rekla da je meni dosta, to je bilo*

prije tri godine, on se s time pomirio, u smislu da se skupio u nekakav ćošak i trudio se ne smetati. Kad bi mu sve to dosadilo, bi mi usput rekao da će me ubit', da će me prebit', da će sve to završit', da će biti krvi, da ovako, da onako, kažem Vam, nisam ja baš to nešto doživljavala jer nisam imala ni vremena, imala sam puno posla, dogovor je bio da se neću rastavljati papirnato jer je nebitno kako se zovem i prezivam, dok god on u toj kući živi. Jer je glupo da živim u kući sa čovjekom sa kojim sam rastavljena. Znači, ne bih mogla tolerirat'. I, tako je dogovor bio da on može ostati stanovati dok ne nađe stan, s obzirom da nema roditelje, dok ne nađe stan, dok se ne smjesti, a kad se smjesti, da organiziramo život njegov kako bi djeca imala život kod oca, da će to tako biti. To Vam je trajalo tri godine. To Vam je trajalo tri godine i nije on meni smetao u ničemu jer, kako bih rekla, oko djece smo skupa funkcionirali, ako sam nešto stigla ja, ako bi on, sve je to u principu dobro šljakalo, ali, nismo bili muž i žena, nismo zajedno spavali ali smo zajedno stanovali, ja sam kuhala, čistila, peglala, on bi usisavao i tako nekako. Nismo odlazili zajedno na vikende, na godišnje, znači to je prestalo, ili sam išla ja ili je išao on sa djecom. I tako. On je 1. juna odselio iz te kuće i bio je dogovor da se u tu kuću neće više vratit', da je to sada gotovo, da je završilo. Ja se hoću rastat' jer imam plaću, jer imam kuću, jer mogu živjet' i bez njega. A on se neće rastat' jer nema plaću, jer nema kuću, jer nema živjeti od čega. Razumijete? I tu se dogodio problem. Znači, on sad braneći sebe, vidi jedini izlaz da napadne mene. Jer, u principu, mi nismo u istom položaju, ja njemu uzimam sve! Sve što sam mu dala. Istina i Bog, nije on to meni ni dao niti je on tu nešto privredio, ali, to što sam mu dala, sam mu, u principu i uzela. Kako se to može riješit', mislim da ne postoji mogućnost. Pa ja sam imala i posao i plaću i kuću i sve sam ja to imala i bila žrtva, ali nisam bila svjesna i opet Vam je to problem. (Rijeka)

Svjedočenje druge ispitanice iz Hrvatske koja je bila zaposlena, govori o iskustvu ekonomskog nasilja:

- *Ja sam tada imala privatni obrt i jako lijepo sam zarađivala, najprije bi tražio a poslije toga bi uzimao sam. Ako ne bi dala novce ili bi rekla da nemam, onda bi morala ići ja posuditi ili bi rekla ja da sam posudila, međutim, izvlačila sam onaj*

svoj crni fond koji sam imala i koji je presušio, ja sam na kraju morala posuđivati novce da bi on imao. (Rijeka)

Četvrto pitanje koje je postavljeno svim ženama sa kojima je obavljen razgovor u sigurnim kućama/skloništima/prihvatilištima u Hrvatskoj, kao i u Srbiji i Bosni i Hercegovini, odnosilo se na njihova iskustva vezano za prakticiranja prava i njihovu percepciju pružene pomoći kako bi se utvrdio nivo povjerenja ispitanica u institucije kojima su se obraćale. Iskustva ispitanica su različita, ali se primjećuje da, za razliku od ispitanica iz Srbije, a, kao što ćemo vidjeti, i iz Bosne i Hercegovine, većina ispitanica iz Hrvatske ima, osim negativnih, i pozitivna iskustva i visok nivo povjerenja u rad institucija kao što su policija, centar za socijalni rad, sud, odvjetnička komora. Generalno govoreći, ispitanice iz Hrvatske sa kojima je obavljen razgovor su imale i veće iskustvo u prakticiranju prava, nego što je to bio slučaj u Srbiji i Bosni i Hercegovini gdje je bilo ispitanica koje su, iako trpe dugogodišenje nasilje, po prvi put zatražile pomoć i tek treba da steknu iskustva koja bi mogle podijeliti. Percepcija ispitanica sa kojima je obavljen razgovor u Hrvatskoj o pruženoj asistenciji ukazuje da su pri obraćanju institucijama, službena lica adekvatno reagovala ili/i odgovorila na njihove potrebe. U nastavku teksta je nekoliko primjera koji potvrđuju ovaj zaključak:

- *Ja sam dala neki iskaz, a onda je on imao nekakve primjedbe na moj iskaz, pa smo još drugi dan to produžili i onda, drugi dan je ona odmah javila da je njemu kazna određena od još mjesec dana pritvora. Zbog čega ja o tome želim pričati, jeste jer je to kod mene stvarno funkcioniralo! Sad, da li je situacija tako ozbiljna pa je zbog toga tako funkcioniralo, ili je to bila sreća, što god da je, meni je dobro, ali, opet kažem, voljela bih da znaju, poslije gdje sam bila, u školi moje djece i gdje god sam bila, ja svugdje kažem: - Ako znate nekog da mu treba pomoć, neka krene jer to stvarno funkcionira. Normalno, ako čovjek odluči. (Rijeka)*
- *U biti on je predao, predali smo u isto vrijeme tužbu, pa su njega u centru za socijalnu skrb uputili na sud, da on preko suda treba tražiti svoja prava na dijete. On je predao tužbu i prva točka dnevnog reda, ne dnevnog reda, prva točka koju je on predložio, u stvari nije predložio, nego je odlučio sam, da on malu daje meni. Mala moja curica da pripada meni na skrb. Normalno, da ja brinem o djetetu. U toj tužbi je on u stvari samo tražio te dvije točke, mala da pripada meni i susreti.*

Alimentaciju nije spominj'o, moj odvjetnički ured kojeg sam isto tako zahvalna, jer sam ih dobila besplatno preko državnog, tog odvjetništva, komore, Odvjetničke komore, oni su me zastupali, oni su isto tako dali prijedlog da mala pripada meni, za susrete s njim i viđanja i za alimentaciju. Oni mene zastupaju samo što pravosuđe je dosta sporo, pretrpano je, oni su, 'ajmo reći, u jednom, 'ajmo tako reći, u razumnom roku donijeli su odluku ali on ima pravo na žalbu, tako da je to sada već godinu dana njegova žalba je na, na sudu, kad će to biti gotovo, ne znam. (Rijeka)

- *Svoj posao su obavili fenomenalno. Napravili su mi da mi dijete ima u školi besplatno marendu, besplatan prijevoz, pravnu pomoć, išla sam kod njih na razgovore, prvi susret oca i malene je bio u centru, oni su se ažurirali da oni to, da se to gore napravi, ja sam se bojala susrest' se s njim negdje vani. To je bio Centar za socijalnu skrb. I čak su išli s menom i u sud, morali su dati svoje mišljenje kakav sam ja roditelj, majka u stvari, kako ja to dijete odgajam, da li to dijete ide u školu, da li je adekvatno oblačim, mislim adekvatno, kako mogu, normalno. Jako, jako profesionalno su svoj dio posla obavili. Tu sam, tu sam, pre, pre, prezadovoljna. Evo i dan danas ako bi imala ja neki problem, oni bi, slobodno mogu doći kod njih, nazvati ih, daće mi pravnu pomoć, savjetovaće me, reći, uputiće me di šta bi mogla, uvijek. (Rijeka)*
- *Znala sam reći mami i onda, uvijek je ona dolazila pa nekako spašavala situaciju, pa, 'ajde, biće ovako, biće onako, međutim, ništa od toga i onda, sad je ovo, prevršilo, zadnje, svaku mjeru i u biti, nisam htjela dočekati šta će mi biti idući puta, tako da sam prvi puta, nažalost, prvi puta sam prijavila policiji, prvi put sam otišla u Centar za socijalnu skrb, al' sam onda i na prekršajni sud i na kazneni, mislim, stvarno ono, hoću da shvati da se više ne zeza. Prekršajni je vrlo brzo završio, isti dan, kazneni sam isto imala sreću da je vrlo brzo isto završio, čak nakon tri, četiri susreta na sudu, dobio je kaznu, godinu i osam mjeseci zatvora, koja je pretvorena u tri godine uvjetno. Pokrenula sam zahtjev za razvod braka, to mi sad ide, eto, to mi je jedino ono što trebam riješiti, to i skrbništvo i to je to! U biti, ide sve onako, vrlo dobro. Da, dobio je mjesec dana zabrane u stan i približavanja meni i djeci na 100 metara mjesec dana i šest tisuća kuna kaznu. A*

sad, ja se nisam nadala ni tome. Evo, iskreno. Stvarno se nisam nadala ni tome. (Vukovar)

- *Taj policajac E. mi ovaj put savjetovao: - Gospođo, ja da sam na Vašem mjestu, ja bih se sklonio u sigurnu kuću. Kažem, mlađi čovjek je, ali da se neko toliko poduzeo za mene, nikad niko! I on je kad sam ja išla na sud nastojao da se ja s njime ne susretnem i ovo i ono, međutim, to je bilo neizbježno, a sve ostalo, kako bude bilo. Suprug je dobio 6 mjeseci zabranu pristupa obitelji, na mene je ukinuta zabrana pristupa, zato što sam ja otišla. (Zagreb)*

Imamo i jedan primjer kada je, osim centra za socijalni rad, Crkva pružila podršku žrtvi nasilja u porodici:

- *Ovako: ja sam zadovoljna bila radom socijalne službe, oni su mi htjeli pomoć', ali s tim da sam ovaj put ja imala prijatelje koji su me preporučili, to je bila u prvom redu Crkva, jer moj muž se branio: - Ja ne kockam, moja žena troši puno novaca! Znači, sad je pitanje komu će se vjerovati. Znači, njihova pomoć je bila ta što su mi pomogli nać' tu socijalku, koju sam dobila, što mi je puno značilo, čak su mi htjeli pomoć' i djecu smjestit' u dnevni boravak, zatim pisat' čak i dopis na posao gdje on radi, on radi u državnoj službi i kao takav on ne bi smio tamo ni raditi, i tako. Oni su mi pomogli. Jesu. (Karlovac)*

Jedna ispitanica je izražavajući nezadovoljstvo radom ostalih institucija, iskazala zadovoljstvo radom suda, ističući da je u pitanju bila žena sudija, što bi moglo uputiti na zaključak da su sutkinje senzibiliranije i pokazuju veći stepen odgovornosti i znanja kada je u pitanju fenomen nasilja u porodici. O tome svjedoči sljedeći primjer:

- *Jedini koji je bio fer i ok, koji je, imam osjećaj, nekako stvarno stao na moju stranu, je bila sutkinja koja je vodila tu parnicu [za razvod i starateljstvo nad djetetom] i koja je žena koja ima jako veliko iskustvo, da nije, da nije doslovce dala da mi se prigovori. Kad smo imali prvo ročište na sudu odmah mu je rekla da... tri mjeseca nije dao meni kune za dijete, nije mu kupio 25 deka čokolina i takve stvari, jer dijete mora nešto jesti a ja sam cijelo vrijeme bila nezaposlena, da kak' može pokazivat' da je brižan otac, kak' niko ne razumije da njemu čisto eto tak' dogodilo se pa njega to pretjerano ne dira, i s te strane sam jako zadovoljna,*

međutim, ona je prihvatila prijedlog isto kao i ja Centra za socijalnu skrb, jer nisam mogla više sa Centrom ni surađivati ni ništa, onda je, tak' smo se nekako uspjeli dogovoriti, onda je nastao kraj i na kraju je i sama njegova odvjetnica rekla da se ona odriče žalbe i da sve kak' smo se dogovorili tak' i nek ostane samo da nema smisla da mi se i s te strane ili prigovori ili bilo šta, jer sam stvarno se dobro brinula za to dijete i dan danas se brinem, jer on mi je u principu sve što imam u životu. (Zagreb)

Međutim, jedna ispitanica je istakla pozitivno iskustvo radom suda, ukazujući da je muškarac sudija bio taj koji je pokazao podršku i razumijevanje prema njoj kao žrtvi, iz čega proizilazi zaključak da podrška i poznavanje problema ne zavisi isključivo od pola službenog lica koje vodi predmetni slučaj. O tome svjedoči sljedeći citat:

- *Ovaj puta je bio rigorozan sudac, on je rek'o: - Da čak pet dana nije im'o šta za jesti, da pet dana nije čak uopće znao gdje ste, on nema pravo na Vas dići ruku A onda meni sudac kaže: - Gospođo, Vi niste njemu žena, Vi ste njemu služavka i rob, a toga danas, kol'ko ja znam, više nema. I ovaj put mogu reći da mi je dosta sudac pomogao, bez obzira što je stariji čovjek i on mi je rekao kad sam izlazila iz sobe: - Gospođo, kud ćete sada? - Idem u Centar za socijalnu skrb! A on kaže: - Ja bih Vam sugerirao da tražite sigurnu kuću, bar na mjesec, dva, tri. Eto. S time što mi je i ova iz Centra za socijalnu skrb isto rekla: - Gospođo, ostanite, mjesec, dva, tri, vidite. (Zagreb)*

S druge strane, nivo povjerenja ispitanica je u isto vrijeme i izuzetno nizak, njihova percepcija asistencije koju su tražile od pojedinih institucija je negativna. U sljedećim primjerima navedeno je nekoliko citata koji ukazuju na nezadovoljstvo i nepovjerenje radom Centara za socijalni rad, koje je, u jednom slučaju dovelo do potpunog gubitka povjerenja ispitanice, koja se nakon prvog negativnog iskustva više nije ni obraćala za pomoć:

- *Međutim, kad sam sve to predala u Centar za socijalni rad, on je bio čovjek koji ima svoj obrt, šta ja znam, prikazivan, jel'? Oni su mene ono, doslovno, šikanirali, da ne kažem drugačije, rečeno mi je: - Šta Vi gospođo hoćete, Vi nemate svoj prihod, Vi ste... Nemate školu! Ono, nisam, eto, niko i ništa. U tom smislu. I ja sam*

onda, usljed toga svega, djeca su i šta ja znam i ja povučem tu rastavu braka.Nisam nikada više ušla u Centar za socijalni rad, to mi je bilo noćna mora, jer nisam naišla na podršku, on se tako predstavio, ja sam bila žena sa sela, ništa nisam upućena, dugo mi je trebalo da ja to, u biti šta sad ja da dokazujem nekome. (Slavonski Brod)

- *Centar je sa te strane, ta gospođa koja je sa mnom razgovarala, bila izuzeno draga i stvarno mi je, to mi je dalo još više motiva da nešto napravim, da se pokrenem, da me ima neko zaštititi, da će me zaštititi i mene i dijete, međutim, u vrlo kratkom roku to je sve počelo se preokretati. Od njihove, doslovce, prisile da ja dijete dovedem na centar da ga otac vidi, pa do, ne znam, da su rekli sudu da ja nisam htjela dat' ocu dijete a da me nisu uopće o tome obavještavali i tako, na kraju je otac ispao taj koji je brižni otac a ja kriva za sve i eto, dijete sad on ima svaku subotu od 6 ujutro do 6 popodne i svaku drugu nedelju od 7 ujutro do 6 popodne, iako sam ja tražila i nadzor jer on je imao 6 mjeseci, svake srijede viđao je dijete dva sata. Na taj nadzor u Centar grada Zagreba bi dolazio pod utjecajem alkohola, na viđanje sa djetetom, ja bih to prijavila gospođi koja bi vodila nadzor, koja bi bila tamo s nama, međutim, niko nije reagirao. Niko. Na kraju, eto, on je ispao brižan otac, a ja ta koja, ne znam ni sama kako da se izrazim, ta koja to nije mogla, ne znam, u principu sam ja kriva za to sve, 'ajmo to tako reći. On je hodočastio svako drugi dan na centar i očigledno je on tamo njima, šta li, napravio, prodao priču koju je prodao jednom i meni i on je ispao brižan otac, eto. Zato sam ja jako ogorčena na te institucije i ne vjerujem, iako mi je jedna osoba rekla prije nego sam to napravila: - Pazi se jer će Centar tebe zezat'! Ja sam rekla: - Ne možeš mi to reći, to nije istina! Na kraju sam se u principu uvjerila da je to živa istina. (Zagreb)*
- *Ja nisam zvala policiju ali je Centar automatski poslao prijavu policiji, onda su mene pozvali na prekršajni sud, ja sam imala i svjedoka na sudu, ali je njemu vraćeno i oružje, oslobođen je krivnje i svega. Oružje mu je vraćeno, točno piše u rješenju, da se htio bavit' lovom, iako se ne bavi, ali eto, za to može imat' pištolj, a i nije kriv! To je bila njegova priča u koju su oni definitivno povjerovali jer je on 13 godina stariji od mene i opet nisam mogla ništa! A presudu sam dobila nakon osam mjeseci, a pravo žalbe imate u roku od osam dana. A ja živim u gradu*

Zagrebu, sud je u gradu Zagrebu, tak' da trebalo im je punih osam mjeseci da mi predaju moju presudu i to pošalju na adresu gdje sam živjela s bivšim suprugom, a ne na moju. Tak' da nisam imala ni prava žalbe ni niš'! Davno je vrijeme prošlo. Presudu su poslali na adresu na kojoj sam ja živjela sa bivšim suprugom iako su znali i da sam ja u sigurnoj kući i da sam izašla iz sigurne kuće, sve, Centar je bio obaviješten, o svemu. Mogli su vrlo lako dobit' moju novu adresu, međutim ne! (Zagreb)

Ispitanice su pokazale nepovjerenje i u rad suda i tužilaštva, u jednom slučaju iz razloga što je sud pri pokušaju utvrđivanja istorijata nasilja u porodici, po mišljenju ispitanice, pogrešno utvrdio činjenično stanje što je dovelo do oslobađajuće presude za počinioca nasilja:

- *Najmanje sam zadovoljna sa sudom. Znači sa Državnim odvjetništvom koje je to odbilo fino lijepo sa odgovorom da sam ja prije tri godine pljusnula svoga muža i da je to već nekakav prekršaj a ovo što on meni čini, da to nije tako strašno, znači, da nije u pitanju fizičko nasilje, samo psihičko i ekonomsko zlostavljanje, a da to nije tako strašno. Tako da, bila sam jako žalosna, mislim, to je stvar za novine, kad su ti žena i djeca doma gladni i nemaju šta jesti, ja sam padala u nesvijest od gladi. Znači, oni mogu činiti šta žele, a mi moramo šutjeti i trpjeti. (Karlovac)*

U drugom primjeru ispitanica je nezadovoljna radom suda jer smatra da njen predmet predugo traje, te da je izbjegavanje optuženog da se odazove pozivu suda moguće preduprijediti i osigurati njegovo prisustvo pretresu, o čemu svjedoči sljedeća izjava:

- *Ja, do sada, od kako je to krenulo do sad, jedino gdje škripi to je pravosuđe. Što opet, ja kažem, vjerovatno zbog zatrpanosti sudova i zbog, nažalost, sve više takvih situacija. Jednostavno, treba samo čekati. Oni bi mogli kada bi oni htjeli. U biti, ne kada bi htjeli, oni će sada, za ovaj sudski, za ovo što je zakazano za 13. decembra, oni će ga tražiti na poslu, jer i pravosuđe, barem kako je meni sutkinja objasnila, oni njega traže na adresi koja je njemu u osobnoj karti, gdje je on prijavio da on boravi. Jer oni nemaju pravo njega tražiti nigdje drugo nego po toj adresi. Prvi poziv nisam ni ja dobila jer je poslan na adresu gdje smo prije stanovali. Ali sam se ja naknadno interesirala i išla sam na sud i pitala sam šta je s tim, oni su mi*

rekli: - Došlo je neuručeno i Vaše i njegovo. Ja sam rekla da sam u sigurnoj kući. (Rijeka)

U jednom slučaju ispitanica ukazuje na neprofesionalan odnos suda i ukazuje da je sudija otkrila počiniocu nasilja gdje se ona nalazi, ugrozivši na taj način njenu sigurnost. Svedočenje ispitanice govori o nesenzibiliziranosti, neprofesionalnosti i potpunom nepoznavanju fenomenologije nasilja u porodici i potrebe da se zaštiti žrtva nasilja:

- *Uh, moj muž i zna gdje sam ja, ovaj, jer, nažalost, na prvom ročištu me sutkinja pitala gdje se nalazim, ja sam rekla da ja ne bi odgovorila na to pitanje i onda je ona rekla da moram. I onda sam ja rekla da sam ja u sigurnoj kući i onda ona mene još onako arogantno pita: - Gdje? Mislim, ja sam se, onako, podsmjehnula i rekla sam: - U Vukovaru. Ono, nisam mogla vjerovati, muž sjedi dvije stolice, dvije stolice nas dijele, on sjedi praktički pored mene, ja sad moram reći gdje sam ja. Mislim, smiješno. Kao jedna sutkinja mislim da ne bi trebalo, mislim, ako sam joj već trebala odgovoriti da sam u sigurnoj kući zašto baš i gdje, mjesto. I on je prošao jedanput pokraj mene u autu, ovdje u Vukovaru, ali eto, bila sam u gužvi nekoj, među ljudima, onda se, ono, izgubim. Ne znam ni ja šta bih rekla. (Vukovar)*

Prisutni su i primjeri niskog stepena povjerenja prema policiji, po mišljenju ispitanica, razlog neadekvatnog odgovora policije bio je taj što je i počinilac nasilja bivši policajac, ili veteran/učesnik rata i, samim tim prepoznat kao ugledan građanin zajednice. U nastavku su izjave ispitanica kojima se ilustruje ovaj, kao i drugi primjeri nezadovoljstva radom policije:

- *On je inače dragovoljac domovinskog rata i kao takav, on je inače rođen u Rijeci, nas oboje smo rođeni u Rijeci, ovo je nekako naš grad, svi oni njega poznaju, znate, neki odavde, neki sa ratišta, njegov brat je radio u policiji, znači 12 godina je radio u policiji, svi ti policajci koji bi meni došli na prijavu su u biti ljudi koji bi meni dolazili vikendom na kavu, na piće i to je meni bilo stvarno besmisleno, takvu stvar raditi. Prvo što bih ga naljutila, a drugo, što bih ga osramotila, a to bi onda bilo stvarno jako loše. (Rijeka)*
- *A što se tiče policije, ovako: Prvi put, znači to prije tri godine, uopće nisam bila zadovoljna njihovim radom, nikako, to je obavljeno ljigavo, nije mi se niti*

vjerovalo niti ništa, drugi put kad sam bila u postaji na inicijativu gospođe S., inspektorica je odlično odradila svoj posao, ali mislim da nije sve ono što je trebalo učinit', učinjeno. Znači, tražiti još svjedoka. (Karlovac)

- *Po mome mišljenju, što prije ti i kad si tražio nečiju pomoć ili nešto, nema tu nekog reagiranja policije, socijalne skrbi, N. G. je općenito malo mjesto, mali gradić, ima puno takvih, do unazad par godina, pa čak ima toga i danas, zove se, dobije se opomena: - Otiđi od kuće, ona te prijavila. I ovo i ono, evo, ja sam ovaj put čisto imala sreće. Da su oni, jer ja sam se, kad su oni došli u dvorište, ja sam tol'ko bila iznenađena što su oni došli. Ja kažem, to je sve možda trajalo 10, 15 minuta, da su oni u toliko brzom vremenu reagirali. Ovaj puta. Ali eto taj jedanjedini put kad sam prijavila anonimno, odmah su ga zvali kolege iz policije, rekli mu da skloni oružje, da je neko javio da je on na svoju ženu dig'o pištolj, i od onda do dana današnjeg ja nisam imala povjerenja ni u policiju ni u socijalnu skrb. (Zagreb)*
- *Odlazila sam sigurno 5, 6 puta od njega. I svaki put me molio i molio i molio i ja sam bila slaba i preslaba i uvijek ono i zbog djece, obraćala sam se, čak sam i policiji išla, međutim, jer tad nije bilo ni sigurnih kuća tih ili ja nisam znala, nije mi niko rekao, policija mi je rekla da oni se ne mogu miješati, a on je isto bio policajac, tako da su, jednostavno, ja sam bila, ja sam morala biti u kući, ja sam bila s djecom, nisam imala prijateljicu, nisam imala nikoga, bila sam izolirana. Uvijek sam bila izolirana. (Slavonski Brod)*

Osim nepovjerenja u rad pojedinih institucija, žene žrtve nasilju u porodici su podijelile svoje generalno nezadovoljstvo zbog neprovođenja postojećih zakona koji se odnose na žrtve porodičnog nasilja, ukazujući na nepovjerenje institucija u njihovo svjedočenje, kao i na različit i neravnopravan tretman žena i muškaraca od strane predstavnika policije, te na teškoće u dokazivanju ekonomskog i/ili psihičkog nasilja. O tome govore sljedeći primjeri:

- *Što god sam htjela učiniti, nije mi išlo, nit' mi je vjerovala policija, niti socijalna služba, nitko. Jednostavno nisam ni mogla dalje. Sada, izglasali su se novi zakoni, znači i u vezi ekonomskog maltretiranja, što nije bilo onda i ne znam što još, nekako su se ti zakoni promijenili tako da je sad ipak malo drugačije. Samo problem što se oni i dalje ne provode, jel', oni stoje, ali u zbilji toga nema, znači.*

Ništa nije kažnjivo, sve se i dalje može radit od žena i tuć' ih i ne znam što. (Karlovac)

- *Mislim da oni štite možda jedni druge. Znači, muškarci kao muškarci. Njima je to više, kao normalno nešto. Ne znam. Uvijek sam se pitala zašto? Jer, recimo, ja sam jednom opalila svom mužu šamar. U obrani. On je pozvao policiju i ja sam dobila novčanu kaznu. Interesantno. I još su mi zaprijetili da će me poslati u zatvor. S tim da su me zatvorili u sobu i rekli su mi ako a kažem da će me u zatvor otpeljat'. A ja jadna sam sjedila ja sam ostala potrešena. Ja sam se poslije bojala i obratit' nekome za pomoć. A on koji je mene maltretirao i tukao i ne znam šta sve ne, ništa! Ništa, ništa! Niti su mu šta rekli. Rekli su mu: - Da, da gospodine, imate Vi pravo. Ja nisam mogla vjerovati! Nit' su me htjeli poslušat', niti ništa. Ništa! Ne znam u čemu je problem. Ja mislim da su oni svi jednaki, da isti ti policajci su takvi prema svojim ženama pa zato im je to tako, valjda normalno, jednostavno. (Karlovac)*
- *Koji je razlog tome? Ja sam mnogo razmišljala jer vidim da se u Hrvatskoj, znači nije problem samo nasilje nad ženama, nego, jednostavno se ti zakoni ne provode. Znači, ja sada prijavim svoga muža, imam svjedoke, da je on nas i ekonomski maltretirao i psihički i stoji u zakonu da je to kažnjivo, a meni je moja tužba odbijena. Zato jer nije bilo fizičkog nasilja i ja mogu podignut' samo privatnu tužbu za koju naravno nemam novaca jer imam od njega ono što stigne za djecu. (Karlovac)*

U jednom slučaju ispitanica, koja ima iskustvo stečeno u nekoliko sudskih postupaka, iskazuje svoje nezadovoljstvo neadekvatnom kaznenom politikom koja nije ispunila zadatak sprečavanja počinioca da ubuduće ne vrši nasilje u porodici, naprotiv.

- *Jesu oni njega i kažnjavali i ovako i onako, ma, badava je. Ništa to njemu ne pali, za njega. Svaki put kad su ga kaznili ja nakon toga dobijem batina na kraju, što sam ga tužila. (Karlovac)*

Unatoč tome što je od inkriminisanja nasilja u porodici u Hrvatskoj prošlo više od deset godina, ispitanice svjedoče i dijele utisak da insititucije neće da se miješaju u 'privatne', porodične stvari. U nastavku teksta je par izjava ispitanica kojima se potkrijepljuju ovakva iskustva:

- *Ma, jesam i sve to, ali neće ti se niko miješat'. To ti je ono, znaš, u bračne odnose, to ti se niko neće miješat'. To ti je ono, malo po malo, znaš, na distanci te drže, onako, javi se ovdje, javi se ondje, to ti je sve tako. Onda se moraš u se i u svoje kljuse, to ti je to. (Karlovac)*
- *Nisu oni previše, ono, neće se oni miješat' ako se može pomirit', razumijete. To Vam je ono, faktički tako ispadne. Da se može dva bračna druga da se pomire. Ja se neću pomirivat' s njim, nema šanse. Oni su pokušavali, ma nema, kakvi to. Tako da su mu oduzeli sada na skrbništvu malu. Oduzeli su njemu pravo na skrbništvo, a meni je pripalo. Tak' da sam ja sa djetetom i ovako i onako. Šta mislite jedno đubre bezobrazno, da moram tako reći za svoga muža, to u stvari ništa drugo nije nego đubre, bezobrazno, došao je, ja sam digla za malu dječiji, u stvari, ja sam trebala njega dobijati i prije, ali to je bilo na njemu, ali sam ja prepisala papire na sebe, pa je išao, mrcina, pita: - Gdje je dječiji? Kad mu je rekla ta gospođa: - A gospodine gdje Vam je dijete? Veli: - Pa kod žene! - Pa na ženu onda spada dječiji. Tako su ga poklopile, vele da je neko pametan bio, u crnu zemlju bi propao od srama, a on ništa, on onako pijan ode. Onda možete misliti šta je, njemu je taj dječiji da on može sebi da kupi. (Karlovac)*
- *Nisam uspjela dokazat' ništa, jednostavno vidite da konstantno nailazite na neki zid, na zatvorena vrata i onda čovjek malo posustane, krenule su mi neke stvari u životu i onda sam rekla: - Ne želim se bavit' s time, postoji jedna pravda koja će kad tad svakog od nas dostić', pa se, eto, time tješim i vodim kroz život, na žalost. (Zagreb)*
- *Sad, s koje strane, ne znam, ali vjerujem da bez takvih institucija ni jedna država ne može funkcionirat', jer kao što vidite, ne samo kod nas tu, to u cijelom svijetu ima svakim danom sve više i više nasilja ižalosno je to što institucije uopće ne štite žene,ali eto, postoje takve kuće kad se žene u vrijeme koje tu provedu ipak su i zaštićene i ipak neko brine i za njih. A i mnoge se nažalost, ne znam da li premisle, šta li naprave, pa se vrate, pa onda kad opet dođe do nečeg takvog, onda se opet vrate i te žene im opet ponovo otvaraju vrata pa dokle opet, ne znam. U principu, na žalost, muškarci su ti koji super prolaze, a žene su te na koje se prstom ukazuje. Eto, to je, onak, moje mišljenje, iskreno.(Zagreb)*

Peto pitanje koje je postavljeno ispitanicama, žrtama nasilja u porodici, korisnicama sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Hrvatskoj, kao i u Srbiji i Bosni i Hercegovini, odnosilo se na vrstu pomoći i podrške koja im je potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo. Kao najpotrebnije se, kao i u Srbiji, ali i u Bosni i Hercegovini, izdvaja rješavanje stambenog pitanja, zaposlenje i mogućnost da se brinu o svojoj djeci, kao i fizička sigurnost od počinioca nasilja.

- *Posao, posao, posao i onda i sad i za prije i za ubuduće!!! Nije u pitanju samo novac. U pitanju je to što ja želim posao da bih se ja bolje osjećala, da bih se ja negdje dokazala, tu bih izgradila i vratila neko svoje ja koje sam izgubila u svojem životu, sa njim, znači, da se dokažem, da ja mogu, da ja želim, jer ja sam godinama bila maltretirana, znači, da sam luda, da ja ništa ne znam: - Šta ti pričaš da ja kockam, ti pričaš gluposti, ti si luda, ti ovako, ti onako i meni je uvijek trebalo da se negdje dokažem. Što mi je bilo jako teško, stalno sam u kući, di ćeš se dokazat. Drugo, zbog novaca, naravno. Kad nemaš novaca, a muž ti kocka i nemaš ama baš ništa, niti hrane niti ničeg', pa naravno da ti je potreban posao. I treće, tu bi imala neku svoju slobodu isto, jel'? Znači, ne bi bila stalno vezana uz djecu, uz kuću, nego bi dobila neku svoju slobodu jer ja jako volim raditi, tu se osjećam slobodno. Ja mislim da je najveći problem, koji se događa kod takvih žena, što takve žene uglavnom nemaju posla ili nemaju novaca ili nemaju nekoga ko će im pomoć, ko će ih zaštit' u prvom redu, jer da one to imaju onda ne bi morale završit' tako kako završavaju. Znači, to je najveći problem, što takve žene su uglavnom nezaposlene, posvećene obiteljskom životu, da je to najveći problem i da bi država najviše trebala pomoć' takvim ženama finansijski ili im pomoć' naći posaoili, ne znam, nekakvo, da je to prvi i glavni problem. A što se tiče stana, pa gledajte, ako ja imam posao, ja ću sebi naći onda i stan, meni to onda nije problem, ja mogu onda sve! Ako ja imam nešto finansija. A ako ja nemam šta jesti, nemam ništa, ne možeš naći ni stan, ko će ti ga dat', s čim ćeš plaćat' režije, čuj, ni ona socijalka nije dovoljna da možeš platiti hranu a kamoli režije, mislim da ipak finansije su prvi i glavni problem, znači, kad to riješiš, onda možeš lako i naći si stan. (Karlovac)*
- *Trebalo bi mi, prvo, jedan stan, to mi je prvo. Pos'o i da dijete i ja možemo živjeti na miru i da je mogu dalje školovati. Evo, to mi je najbitnije, ono naj. Jedan kutak mali, ne treba to biti veliko. Jedna soba, jedna, da znam da je moja. Evo, to mi*

treba. Ništa više. I jedan siguran pos'o da ja mogu sebe i svoje dijete izdržavati. Tako je. Nisam nesposobna kao moj dragi muž što veli, da sam nesposobna, da! (Karlovac)

- *Hm. Mene najviše brine, u biti, stambeno pitanje. To mi je nekako najjače. Mislim da mi je to najpotrebnije jer sama sa troje djece, jednom plaćom, ne znam kuda, kako, šta, to me jako pati, mislim čak i najviše. (Vukovar)*
- *Pa, većinom je taj posao. Posao je ono najbitniji. I smještaj. (Vukovar)*
- *Teško, ne znam, Jer opet, kako bih rekla, žene koje rade, žene koje... Slušam ove žene koje su bile sa mnom. I one su često znale reći: - Blago tebi, ti imaš! Znači, ja kad izađem, ja imam! Imam, ne znam sad što, ali imam. Imam kuću, imam moje roditelje, imam posao koji me čeka i plaću. (Rijeka)*

Jedna ispitanica istakla je i važnost podrške institucija, ali i porodice i prijatelja u prevazilaženju nasilja:

- *Pa, bila mi je potrebna, između ostalog i podrška tih institucija, pa podrška prijatelja, a familije svoje, daleko od toga, ali, iskreno i na žalost ću reć' da od sve svoje i mnogobrojne familije, imala sam podršku samo ovih žena tu za koje je smatram da su moja familija, na žalost, samo podršku djetetove krsne kume. Nikog drugog. Ne vjerujem da bi mi bilo ko drugi mogao pomoć', nezaposlena sam bila, ja mislim da bih morala ostat' tamo i trpjet' to sve jer izlaza ne bi bilo ja sam tad znala, kak' da velim, nisam znala za mnogo sigurnih kuća, nisam znala da u principu uopće takvo nešto postoji, ja sam čula mnogo puta Autonomna ženska kuća, međutim, ne znate dok se sa takvim nečim ne susretnete, ali, za ovo tu nisam nikad znala. Niti da postoji. A kamoli da mogu dobiti i savjet i takvo nešto što su mi oni pružili, novi dom, ne znam di bi, najvjerojatnije da bi ostala doma i... Mislim da bi bez toga mnoge žene... Pa u principu, ili ostale trpjet' nasilnike i alkoholičare, ili, ne daj Bože, same sebi oduzele život ili bi im druga strana oduzela život jer jednom tom svemu mora doći kraj, a sad...(Zagreb)*

Jedna ispitanica je navela da je, osim gore navedenog, potrebno više raditi na edukaciji žena o nasilju u porodici, šta je nasilje, kome se dešava nasilje, koju vrstu podrške mogu da dobiju ukoliko napuste nasilnu vezu/odnos, kome mogu da se obrate i sl.

Napomenula su takođe da je ženama bitno da osvijeste da nisu jedine kojima se dešava nasilje i da treba da budu više informisane o ovom problemu:

- *Naprimjer obiteljska prava, nas žena. Kakva imamo prava, naprimjer. To malo žena nas zna. Evo prva ja. Ja uopće pojma nemam kakva ja prava imam nakon rastave i tako dalje. Nemam uopće pojma. Evo, možete mi vjerovati, imam 40 godina! Nemam pojma. Mnoge žene, nisam ja jedina, ima nas dosta. Možda neke ne znaju nikako, neke su gore od mene došle u Sklonište, pa im se pružilo. (Karlovac)*

Jedna ispitanica je ukazala na potrebu efikasnijeg rada javnih institucija, manje papirologije i administriranja u institucijama kada je riječ o slučajevima žrtava nasilja u porodici:

- *Komplicirana papirologija, recimo, u našim slučajevima, što bi trebalo postojati samo jedno mjesto ili jedna ustanova gdje bi se naša papirologija rješavala, a ne da šaltaju nas od vrata do vrata. Od papira do papira. Na petsto vrata moramo pokucati, ne znam, da riješimo jednu stvar, ne znam, mislim da je to najgore. Em zbog samog kretanja žena koje imaju strah, snalaženja kako otići, nije to sad sve na jednom mjestu, ne znam, Centar za socijalnu skrb je na jednom, a ono na drugom kraju grada, mora puno šetati. Ali ja mislim da je država pokrenula nešto i u vezi toga, da to u budućnosti više ne bi trebalo biti tako, znači, treba osnovati jedna vrata na koja ćemo zakucati i dobiti sve a ne otići na pedeset i jedna. (Vukovar)*

Kao i u Srbiji, i u Hrvatskoj su ispitanice ukazale na potrebu da budu sigurne, da se takvima osjećaju i da im neko u tome pomogne. Jedna od ispitanica smatra da bi joj policija trebala obezbijediti zaštitu, dok bi se druga osjećala sigurnom kada bi počiniocu bila izrečena mjera zabrane prilaska:

- *Koju vrstu pomoći? Policijsku zaštitu, policijsku zašitu, to, to, radi se na tome, ja sam sigurna u ovoj kući. Stvarno sam sigurna, znam da sam sigurna. I da mi ne može ništa, Ali, opet se bojim, to sam i jutros rekla S., šta je njemu preskočiti tu kapiju, šta je to njemu, ništa. Izvući mene i ubiti, k'o što je rekao, kupiće ilegalno*

pištolj, zna bivši policajac kako će i šta će, neće on kupiti legalno pištolj, ubiće mene, ubiće sebe, šta ja znam. (Slavonski Brod)
- To su mi sad rekli na sudu, neće ga stavljati u pritvor ali će mu dati uvjetno, ako priđe, onda ide, ako prijeti, onda ide u zatvor, zabranu prilaska. Oni njemu samo trebaju uručiti tu zabranu, a dok to ne uruče, ja nisam zaštićena. Zato Vam kažem, da još postoji strah taj. Mada, ne znam kako bih reagirala, evo sad da ga sretnem. (Rijeka)

Jedna ispitanica je, osim potrebe za sigurnošču, ukazala i na potrebu osnaživanja i vraćanja samopouzdanja koje je u toku godina izgubila. Svoje potrebe je izrazila sljedećim riječima:

- *Ne idem odavde dok se ne smirim, dok se ne saberem, dok ne steknem svoje ja, dok ne vidim kako će to sve ići, ovdje, ako trebam s kime razgovarati, imam s kime, ako trebam samoću, imam i samoću, uglavnom, nisam očekivala, kako bih rekla, gdje sam primita i kako sam primita i zaista nema potrebe da se bojiš da će te naći, da utekneš preko noći il' ne znam ni ja. (Zagreb)*

Svjedočenja ispitanica, korisnica usluga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Hrvatskoj, slično kao i u Srbiji, ukazuju da nacionalne politike za sprečavanje i supotstavljanje nasilju u porodici, barem do sada, u njihovom slučaju nisu dale željene rezultatate i ostvarile postavljene ciljeve. Iako je Nacionalnom strategijom adresirana većina potreba žena žrtava nasilja u porodici, prije svega potreba za stambenim zbrinjavanjem i zaposlenjem, potrebno je sadržinu ovih dokumenata provesti u praksu. Iskustva žena sa institucijama sistema, iako nešto povoljnija nego što je to slučaj u Srbiji, a i u Bosni i Hercegovini, posebno imajući u vidu različita iskustva sa različitim institucijama, i u slučaju Hrvatske ukazuju na potrebu uvezivanja ovih institucija i ubrzavanje procedura ostvarivanja podrške, ali i kontinuiranu edukaciju svih službenih osoba sa kojima žene žrtve nasilja u porodici dolaze u kontakt. Iako je u Republici Hrvatskoj usvojen Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici, utisak je, na osnovu iskustava žrtava, da ima mjesta za unapređenje odgovora institucija. Posebno upečatljiva svjedočenja odnosila su se na nesenzibiliziran odgovor službenih lica koja su svojim radnjama dodatno viktimizirale žrtve, što ukazuje na potrebu stalne i kontinuirane

edukacije svih službenih osoba, profesionalaca različitih profila, i to kako bazične, o upoznavanju sa osnovama problema nasilja u porodici, posebno nasilja prema ženama, tako i kontinuirano usavršavanje u ovoj oblasti.

4.1.3. Analiza svjedočenja žena žrtava nasilja u porodici Bosna i Hercegovina

U Bosni i Hecegovini su razgovori obavljeni sa ženama korisnicama usluga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Sarajevu, Mostaru, Modriči, Zenici i Banja Luci. Razgovor sa korisnicama sigurne kuće koju vodi nevladina organizacija „Medica“ iz Zenice obavljen je u dva navrata: 5. i 12. marta 2011. godine. Posjeta sigurnoj kući/skloništu za žene i djecu žrtve nasilja u porodici koju vodi „Fondacija lokalne demokratije“, nevladina organizacija iz Sarajeva, i razgovor sa korisnicama obavljena je 18. marta 2011. godine, a sa korisnicama Prihvatilišta za žene i djecu u nevolji „Mirjam“ u Mostaru koje djeluje u okviru Caritasa kao podprojekat, razgovori su obavljeni 21. marta 2011. godine. Posjeta sigurnoj kući u Modriči koja djeluje u okviru nevladine organizacije „Budućnost“ i razgovori sa korisnicama obavljeni su 26. marta 2011. godine, a sa korisnicama sigurne kuće u Banja Luci koja djeluje u okviru nevladine organizacije „Udružene žene“ obavljeni su 12. jula 2011. godine. Razgovori su obavljeni sa ukupno 11 korisnica, od kojih je 10 predstavljeno u analizi. Svi razgovori obavljeni direktnim kontaktom istraživačice sa intervjuisanom ženom, razgovorom licem u lice. Svi razgovori su snimljeni, uz prethodno odobrenje ispitanica. Transkripti razgovora su dati u prilogu rada u integralnom tekstu, bez intervencija, ili uz rijetke i minimalne tehničke intervencije kojima se nije ugozila suština svjedočenja. Autorizacija većine žena sa kojima je obavljen razgovor, kao i u slučaju Srbije i Hrvatske, ne odnosi se na objavljivanje njihovih svjedočenja široj javnosti, korištenje je ograničeno za potrebe ovog rada.

Šema razgovora sa svim ženama koja je bila okvir za vođenje intervjua obuhvatala je 5 pitanja:

(a) šta je bio 'okidač' za dolazak u sigurnu kuću, odnosno razlog za napuštanje nasilne veze;
(b) porodica iz koje potiče;
(c) status unutar nasilne veze;
(d) iskustvo u prakticiranju prava i nivo povjerenja u institucije;
(e) kakva joj je podrška potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo?

Razgovarajući sa ispitanicama u Bosni i Hercegovini o tome šta je bio glavni razlog za dolazak u sigurnu kuću/skloništе/prihvatilište i napuštanje nasilnog odnosa, većina ispitanica ističe 'momenat' kada je nasilje postalo neizdrživo. Slično ispitanicama iz Srbije, ali u manjoj mjeri, pominju i djecu kao razlog za trpljenje ili prekid nasilnog odnosa. O tome svjedoče izjave ispitanica:

- *Pa bilo je, najveći razlog je bio taj što sam imala nasilje u porodici, što znači da sam bila pretučena od muža. Dva puta za mjesec dana ja sam završila u bolnici, iz bolnice sam takođe prebačena ovdje u Medicu, drugi put kad sam bila. U međuvremenu, ja sam bila kod kuće, od prvog odlaska u bolnicu, znači, ja sam... U besvjesnom stanju vratio me je kući i izvukao me iz bolnice, ja uopšte nisam znala za sebe, ništa, na kašikicu su me hranili, na slamku mi sok davali, kupali me, ja uopšte nisam bila svjesna ni ko je ni šta je, s tim, da me opet, 'nako u nesvjesnom stanju tukao, dok nisam opet drugi put zaglavila u bolnici. Bila sam primorana u tim momentima, znači, svaku veče, kad izađem sa njim gore, kad me izvede, ovaj, uzme kaiš, znači i primora me da se ja skinem gola i pita me u tim momentima kol'ko će puta da me udari, gdje da me udari, čega meni sve više bilo svejedno pošto sam ja u nesvjesnom stanju, znači, ja sam nekad bi rekla onoliko, nekad onoliko, koliko god puta da ja kažem, njemu je bilo malo i neće nikad da me tuče ondje gdje sam rekla nego uvijek po drugim stvarima, čak me po genitalijama udario, udar'o i, ovaj..., po dojkama, nema mjesta gdje me nije udario i nos mi je bio slomljen i svašta nešto je bilo, znači, nije mi dao da idem na uho, grlo, nos da vidim to, u Hitnoj sam završavala skoro svako veče, na urgentnom, dok nisam to drugi put zaglavila u bolnici. 26 godina. I sve sam to ja gurala, nekad je bilo manje, nekad više, što se tiče tog nasilja, nekad me tuk'o šakama, nekad kantama, nekad čim je stig'o. Al' ovo posljednje se stvarno nije moglo izdržat'. Ja sam gurala radi svoje djece 26 godina, znači taj brak, sve, hajde biće bolje, promijeniće se, 'ajde ovako, 'ajde onako, sve je to bilo i na kraju, stavila sam tačku, stvarno ne mogu više. (Zenica)*
- *Moj muž je u toj situaciji bio nasilan prema meni i bio je nasilan prema mojem najmlađem djetetu koje je tada imalo osam godina. Nasilje se dešavalo i prije, ali to se obično odigravalo između mene i njega, nije bio, nije se odražavalo toliko na djecu. Tada je bio strašno nasilan prema meni, to je bilo baš, baš nasilje gdje sam*

ja bila doslovno modra. Doslovno su bili podljevi gdje meni sa lijeve noge, sa unutrašnje strane butine, visila kao jedna kesa, podljeveno je bilo krvlju.... I vidite ovo. Dolazi policija. Moj je muž pred kućom, ja sam pred kućom, pitaju njega šta je bilo, a ja sam stvarno bila u tom trenutku, ja mislim da sam ja njima djelovala... 'Nako, malo, jer sam ja bila pogubljena tu, usput, vjerovatno. Pita policija šta je, kaže on: - Boga ti, luda, evo, oči joj igraju, luda. Jel' Vama djeluje ovo kao normalna? A on miran! Mrtav hladan! Policajac gleda u mene, gleda u njeg', koga će vodit'. Dok mala, najmlađa moja kćerka nije zaplakala: - Tata mamu davio. Onda su njega uveli u kola. Znači, meni je tu, pa ja vjerujem da sam ja lako mogla završiti u policijskom autu, a ne on. (Mostar)

- *Razlog što sam ja ovdje? Pa, dugo, dugo godina sam, sad razmišljam, što sam trp'la to sve. U posljednjih par godina, zaključava me u kuću, ako mu je ćeif da me otključa, a i nasilje, brate, postalo je nemoguće, počeo me daviti i svašta nešto i to je razlog, korak, više došlo do grla. Ja ne znam ni sad šta ću napraviti. Ali, odlučila sam, pošto sam došla u tu sigurnu kuću, hvala Bogu da ima i to, odlučila sam, bar 6 mjeseci da se odmorim. Meni je jako žao, ipak ja sam '54. godište, žao mi je da, tu sam ostavila svoju mladost, leđa, djecu, ostarila sam, mislila sam uvijek biće bolje, biće bolje. (Banja Luka)*
- *To meni nije bio suprug, ja i on smo živ'li. To je, onaj K. DŽ., ja sam, Boga mi, zaboravila i kad je rođen, samo, uglavnom, da znate ime i prezime. Da ne bi slučajno još neko nastrad'o kao i ja. To je bio prvi put da sam tako nastradala. U životu. Ne znam šta je njemu došlo, išao je na to da me ubije, je li? Doktor kaže, tako što sam ja doživjela, malo ko, jer su me, u Tuzli su me držali 24 sata ja mislim da vide hoću li umr't' il'... Znaš, tako je bila situacija. I kad su vid'li da ja dajem znake života, onda su me tek počeli operirati i čistiti i lomljene ruke i svašta nešto. Neka. (Mostar)*
- *Pa zato što... Ja imam dva sina, dvije snaje, i četvoro unučadi. Oni su meni u Francuskoj. Ja sam ostala sama s mužem. Nasilan i agresivan je bio uvijek, a posebno kad su godine došle, kad smo ostali sami, valjda on to nije prihvatio. Najmlađi sin kad je otišao za Francusku, ja sam znala da ću i ja otići iz kuće. I sin mi je znao. Jedna snaja je rekla, oni su se njoj smijali. Kaže, kao da ja ne mogu kuću napustiti, ja sam morala napustiti. 35 godina živila, sticala, radila, i sve*

ostavila. Ja sam sa putnom torbom izašla. Prvo me sin izveo u B., ja sam iz B., jedno selo kod B. Naš'o mi stan i naš'o mi da imadem bašču, da radim, jer ja sam živjela na sto dunuma zemlje, ja sam seoska žena. Ja sad živim u gradu. Nisam mogla tu opstat', svaki dan bio il' pod prozorom, il' na vratima, il' u dvorištu, il' na cesti, nije bitno. Dan, noć! Čak me i policija čuvala, policija ne smije čuvat', al' pošto su ti koji me znaju, to sve išlo sa mojom djecom u školu, sve je to povezano, grad je mali. (Modriča)

Kao specifičnost koja je primijećena samo u Bosni i Hercegovini, jeste donošenje odluke žrtve da napusti počinioca nasilja i tako prestane trpiti višegodišnje fizičko nasilje, tek kada je počinilac nasilja doveo i drugu ženu u kuću:

- *Pa ovako, kod mene nije baš, ne mogu reći jedan da je razlog, nego ih je više razloga. To je takva osoba, bolesna, da je on takav da me je uvijek tukao, da je ljubomoran, da je ne znam, ne znam reći. Uglavnom, ja sam rekla stop, kraj, tek kad je on meni doveo u kuću drugu ženu, jer 15 godina već sam ja s njim živjela, četvoro djece sam rodila. Nisam više to mogla da gledam, da djeca to gledaju, jednom sam mu se suprotstavila, rekla: - Ja više ovo neću, ako hoćeš da živiš s njom idi u podstanare, idite pustite mene, pusti mene da ja živim sa svojom djecom! On je samo ono ust'o i rek'o: - Kakvo ti imaš pravo, odakle tebi hrabrost da ti kažeš da nećeš ti tako da živiš! I on je mene tu tuk'o, tuk'o, i hajde, to je prošlo, ja sam u sebi samo stvorila sebi sliku, kako god bilo, ja ću pobjeći, a nisam znala jer se nikada nikome nisam obratila za nikakvu pomoć, ni policiji ni nikad u životu, ovo 'vako, komšinici, onom bližnjem svom, pričaš, žališ se, ali ništa. I onda sam ja, čim je on preko vrata, ja sam nazvala sama policiju, oni su došli, spremila mene i djecu, u Sigurnu kuću. (Sarajevo)*

Još jedna specifičnost Bosne i Hercegovina, koja nije primijećena u drugim državama, jeste da je jedna ispitanica smještena u sigurnu kuću zbog višegodišnjeg nasilja koje je trpila od strane sina:

- *Moj razlog dolaska u Sigurnu kuću je moj sin. Imam jednog sina, muž je poginuo u ratu, dijete je znači raslo bez oca čitavo vrijeme, poginuo je na njegov rođendan, znači, dijete koje faktički ne zna šta je otac. To je ljubimac, komplet porodice, moje*

gdje sam živjela, imam široku porodicu, imam tri brata, imala sam oca i majku koji su nažalost preminuli, koji su ga jako voljeli, tetošili, davali mu novac, davali mu, kako da kažem, za pravo sve što on uradi, eto. Mi žene imamo pravo reći, teža je riječ nego udarac, ružna riječ, teška riječ. Ja sam za svoje dijete živjela, nisam imala nikog, samo njega. Najteža mi je bila riječ kad mi je rekao da sam kurva. To me najviše zaboljelo. (plače) Znači, počelo je prvo psihičko nasilje, nisam ni znala. Znači, biti iz jedne obrazovane porodice, biti obrazovan čovjek, nisam mogla prepoznati da postoji psihičko nasilje. Pet godina, šest, ja sam trpila, jednostavno više nisam mogla, vjerujte. Za tih pet, šest godina možda sam se, pa recimo, dvadesetak dana naspavala. Naspavala, kad odem negdje. Ovako... (Sarajevo)

Za razliku od Srbije gdje je primijećeno da je većina ispitanica donijela odluku o napuštanju nasilne veze, a slično Hrvatskoj gdje je ovo primijećeno kao izuzetak, i u Bosni i Hercegovini je samo jedna ispitanica kao glavni pokretač za napuštanje nasilnog odnosa navela momenat kada ja počinilac nasilje usmjerio prema djeci. Ispitanica je podijelila iskustvo seksualnog zlostavljanja djeteta:

- *Pa, maltretiranje supruga, maltretir'o mene, djecu, ja sam trpila, 16 godina sam bila s njim, 15 i po godina, trpila sam sve dok nije počeo da maltretira djecu. Išla sam na to, on je ratni vojni invalid, sve sam išla na to, poboljšaće se stanje, biće sve u redu, imao je onaj fiksator na nozi pa je to skinuo, pa mislila sam, hajde i na to se odnosi, problemi radi noge pa, nekad čovjek i popije, razočaran, ovo, ono, sve, ali sve je bilo gore i gore kako su djeca počela da se rađaju. Čovjek sve se nada, sve trpi, biće bolje, međutim, sve je bilo gore i gore, dok nije počeo djecu. Djecu nije dir'o do četvrtog djeteta, mali dok se rodio, e onda kad se on rodio, počeo je djecu da maltretira. Onda je pokušao silovati ovu djevojčicu, što je sa mnom, nije ništa, srećom, uradio. Počeo je prvo mene da šamara i istjerao me napolje. Ja kad sam bila napolje, zaključ'o je vrata, ja sam mislila smiriće se, pa će zaspat'. Međutim, on je legao između dvoje djece i počeo da dira, maltretira ćerku, ja sam čula dijete u vrisak: - Nemoj tata, molim te. Ja sam nogom u vrata, ušla, razvalila sam vrata, ušla, istjerala dijete napolje i zvala policiju. Došla je policija, dole ispred naša kuće, ima asfalt, došla je patrola u roku od 10 minuta. Odvezli su ga, bio je prenoćio u stanicu, vratili su ga sutradan. (Banja Luka)*

Kada je riječ o porodicama iz koje potiču žrtve nasilja u porodici ili sami počinioci nasilja, ispitanice iz Bosne i Hercegovine imaju različita iskustva. Dvije ispitanice su odrasle u nasilnim porodicama, dvije nisu nikad iskusile nasilje u porodici do ulaska u brak, a četiri ispitanice su se izjasnile su se da im muževi potiču iz porodica u kojima je bio prisutan neki vid nasilja. Dvije ispitanice nisu odgovorile na ovo pitanje.

Zanimljive su izjave ispitanica o tome da su majke njihovih muževa bile nasilne. Iz sljedećih primjera to možemo i da vidimo:

- *Oni su inače, kako da Vam kažem, ta porodica, to prezime gdje sam ja živila, oni su inače svi nasilni. Svi nekako deru neku silu, neku, ko su, oni su, za njih niko ne valja, za njih ovo, za njih ono, međutim, majka mu ista takva! Otac nije. Otac mu je, što se kaže, umro, treba govoriti što jeste, otac mu je stvarno, ekstra čovjek, ja kažem, on se neće rodit'. Nisu se niko bacili na njega. Niko, niko! (Zenica)*
- *Isti je mama. Pa, otkako sam ja došla gore, majka je uvijek... Ma jeste, tukla je svoju ćerku, ma, ista mama. Dok, ima on dva brata, njih dvojica nisu takvi, dok on, on je stvarno nasilan, oni su fini, a mati mu je slična njemu, baš. (Sarajevo)*

Kao što je već napomenuto, dvije ispitanice su odrastale u porodicama u kojima je bio prisutan neki vid nasilja, najčešće fizičko nasilje od strane oca. To možemo da vidimo iz sljedećih izjava:

- *Pa i moj otac pio. I moj otac pio al' nije bio ovako nasilan k'o što on, mislim, on svađ'o se sa majkom, al' to je bilo, mislim, neimaština! Penzija jedna a nas isto petoro djece bilo, on mora, on je mor'o da popije da bi otišao da traži, on je išao i zarađivao. Privatno radio al' je mor'o imati da popije! Znači, donosio je kući, mi nismo bili ni gladni ni žedni, ni goli ni bosi. Borio se za nas. (Banja Luka)*
- *Otac je bio nasilan prema majci. I prema nama svima, tuk'o nas je. (Zenica)*

Dvije ispitanice rekle su da potiču iz porodica u kojima nije bilo nasilja. O tome svjedoče sljedeće izjave:

- *Nikad nije bilo! Kod mojih roditelja. Nikad. Moji roditelji su tako lijepo živjeli, tako se lijepo pazili, mi smo djeca tako lijepo odgojeni. Da nikad nije bilo problema. Ma kakvi! To nije bilo ljudi takvih u čitavom selu! (Modriča)*

- *Pa mnoge žene su glavu izgubile, od nasilja, ranije generacije, prije, slušala sam ja od svoje matere, nije moj otac bio nasilan, al' jest' tamo neki, nebitno koji, pa znam. Ih, kad sam bila dijete, bio u mom selu jedan čovjek, L. se zvao, ona ide 15 kilometara u neku njivu pješice a on ide s konjima i kolima! A ona ide pješice i još mu mora ponijeti neku vreću, il' torbu il' nešto! Jel' to pravo ženino? Jel' to pravo jednom ljudskom biću? (Banja Luka)*

Kao i u Srbiji i Hrvatskoj, ispitanice iz Bosne i Hercegovine su većinom nezaposlene i ekonomski ovisne o počiniocima. Samo dvije ispitanice, obe penzionerke, su imale vlastiti prihod. Ostale su radile u kući, bavile se poljoprivredom ili nastojale obezbijediti prihod snalazeći se na različite načine. Njihov doprinos kućnom budžetu se podrazumijevao, a same nisu imale kontrolu niti bile u mogućnosti da upravljaju onim što bi zaradile. Sljedeći primjeri svjedoče o iskustvima ispitanica:

- *Odem na nadnicu rad'ti, a on je već uzeo novce! I onda ja džaba idem raditi, neću tako da živim! Razumijete, ako ću raditi onda hoću da mogu uspostaviti kontakt šta ću kupiti i to, a on već dig'o novce i potrošio a ja ne znam đe nit' meni rekne đe. Neću to više da trpim, nisu moje godine da ja to trpim i tako. (Mostar)*
- *Radila sam, kopala sam, k'o, radila sam, poljoprivredu. Dizala sam kredit. I to valja dva duluma posijat' i okopat', sve sam to ručno i gnojivo bacala i sijala i u bašču radila i kućne poslove radila i kad neko dođe i, što se kaže, isprati i skuvaj njemu i operi i sebi, sve sam ja to i još sam imala i koke, i svinje, sve sam ja to obrađivala. Pa ja, ne ispriča' ti ovo! Radila sam ja poljoprivredu, pa sam dizala kredit, od 2004. do 2009. ja sam dizala u Mikri kredit. I sve smo odrađivali za tu kuću. 2005. napravili potkrovlje. A on je, kad je poveo ovu tužbu, kad sam ja povela tužbu, on je platio advokata za njega da priča, sve lažno govorio, da je mene oženio kad je pravio potkrovlje!... Ja sam radila u G. Prije rata. Radila u Olipu. Imala... Fali mi samo 4 mjeseca od 20 godina radnog staža, eto, četiri... Da mi je naći negdje, da radim, da namirim, ili... To mi fali. (Modriča)*
- *26 godina sam na birou, on mi nije dao radit', ja sam bila pošla radit' u trgovini, bila sam pošla radit' suđe i nije mi dao. Bavila sam se sa svačim, plastenike sam radila, pčele sam radila, oko mašina sam radila poljoprivrednih, nema šta nisam, što se kaže, kroz svoj život prošla. (Modriča)*

Obe ispitanice koje su izjavile da su u nasilnoj vezi ostvarivale vlastite prihode, obe penzionerke, govore o nemogućnosti da novac zadrže za sebe. O tome svjedoči sljedeća izjava:

- *Ja sam penzioner, a, da budem iskrena, još dodatno radim, nisam išla u srednju školu pa sam počela raditi od 17 godina pa sam rano i otišla u penziju, od 52, pa tako. Radila sam u jednoj tekstilnoj firmi pa tako tekstilni privatnici me traže, još uvijek i radim pomalo, ali, ovaj, uvijek ovako i pauziram, s obzirom da mi ne da ni raditi. Budžet je uvijek bio kod njega, svašta nešto, svašta, svašta, svašta, ja to ne mogu u kratkim crtama ni ispričati, šta je sve bilo. Pare su bile uvijek kod njega, il' otme, il' se umazi, ja sam dosta popustljiva, sad kako se bavim ovim, treba za ovo, treba za ono i on to izvuče tako da ti poslije nemaš i onda, ima i vremena, moja jetrva kaže, pa me psuje: - Pa, jel' on mora tebi znati za svaki dinar, a ja došla, tražim za autobus, nemam čime platiti. Kad nestane, onda: - Nisam ja Narodna banka, što tražiš od mene? I onda ja sakrijem, sakrijem i od plate, 20, 30, 50 maraka, ne kažem njemu, prepravim onaj listić, sve ide, sve mi rovi po torbi, sve, sve, tako da sam imala neki dinar i to tako. (Banja Luka)*

Što se tiče imovine, tri ispitanice su izjavile da su za vrijeme trajanja braka sticale i učestvovale u gradnji kuće, od kojih su dvije pokrenule postupak diobe imovine stečene u braku, a jedna ispitanica, jedina koja je žrtva nasilja od strane sina, svoje stambeno pitanje je riješila tako što su joj braća kupila stan.

- *E sad, ovaj, sad treba, podnijela sam za izvršenje, podjele imovine. I sad očekujem to, da znam šta je crta moja, šta je njegova. Prvo smo, kad smo se uzeli, prvo smo napravili šupu, pa od šupe pumpu, pa WC, pa svinjčiće, kokošinjce, pa kuću i, tak' smo se preselili, kad smo se preselili, vjenčali se u M. I on sad hoće da rekne da ja nemam nikakvog tu, ništa da nemam u toj kući, on samo sili se nada mnom, samo da je to njegovo. Pa, sudija je prema meni bila fina, nemam ja ništa protiv sudinice, samo kako sam ja rekla, do stubišta u hodniku meni treba zid, tako da bi meni došle 2/5 a njemu valjda 3/5, tako. Ja niđe ne vidim tu da piše tri, al' tako su oni to, tad je to prošlo, nisam baš u te petine, nisam neka školovana da sad se ja razumijem u te petine. Tako je to ispalo. (Modriča)*

- *Da ti kažem, ništa ti tu ne možeš ostvariti, to se godinama vuče po sudu, zastari, ovo, ono i ako dobijem ja pola kuće, ja nisam spuž pa da ja to na leđa pa da idem. A tamo nema teorije nit' bi ja htjela tamo više doći. S njim dijelit' krov.Ja sam ostavila sve, jer svega smo imali. Samo ja nisam dobila ništa. Mi smo bili malo imućni, to je sve ostalo, onda je on odma' prod'o jedno auto što je ostalo, pa prod'o motorka bila, pa prod'o ovo, pa prod'o ovo, prod'o krave, pa sve! Mi smo seoski... Kupov'o drugo i papire ostavio da je to kupito kad sam ja otišla! Ej! Ma zna svijet. Ali neću ja, djeca neće. (Mostar)*
- *Pa imam li ja pravo u svojoj kući, koju sam stekla, više nego on, ali eto, stekli smo obadvoje, ako je tako, obadvoje, a više sam, dizala kredite! Al' ja sam ipak tamo i leđa ostavila i sagradila i mislila sam biće mi lijepo, mislila sam imaću starost lijepu. Šta sad ja, da počinjem ispočetka, iznova, šta da radim? 'Oću da živim, to baš stalno potvrđujem, pa ja imam pravo na život neki da sebi uredim. A ja sad, da sam u mogućnosti da prepolovim to moje i molim lijepo, da mogu, ne znam kol'ko mogu, razumijete! (smije se) Da, da, dal'... Nema to, kad on vlast ima veću il' šta. Da nema nada mnom vlast, imam svoje i molim lijepo. Ja bi tako sad, al' to je nemoguće, da on bude u kući, a da on mene ne.... Ja, ne znam, kad bi bilo, kad bi i on bio normalan, k'o što nije, da ljudi, ima poslovica, kažu, sa pametnim se može i rastat' a sa, da ne imenujem, ne možeš ništa. K'o što to i jest' tako. Kad bi se dogovorili! (Banja Luka)*
- *Angažovala sam braću koji su mi kupili stan i treba da uselim u novi stan, sebe, nešto, vidim u tom novom stanu, vidim kako kačim zavjese, kako cvijeće, kako... raspored, nije nešto veliko ali za mene samu, meni je dovoljno. (Sarajevo)*

Iskustva u prakticiranju prava ispitanica iz Bosne i Hercegovine se razlikuju od slučaja do slučaja, ali se može izvući opšti zaključak da su njihova iskustva uglavnom negativna i da je nivo povjerenja u institucije na niskom nivou. Što se tiče asistencije policije, većina ipitanica je bila prinuđena i po više puta da prijavljuje nasilje policiji. Reakcija policije je u nekim situacijama bila brza, dok su u nekim situacijama žrtve morale i po nekoliko puta da upute poziv. Ispitanice svjedoče o intervencijama policije koje se završavaju ukorom upućenim počiniocu nasilja ili izmještanjem žrtve iz zajedničkog domaćinstva. Svjedoče i o neadekvatnom pristupu i komentarima policajaca koji se odnose na njihovu intimu. Takođe se iz razgovora sa ispitanicama može uočiti da,

iako je prvi kontakt sa policijom bio nugodan, stav prema njima kao žrtvama se mijenjao u kontaktu sa inspektorima ili tužiocima. O ovim iskustvim svjedoče sljedeći citati:

- *Sva je sreća mi u svakoj sobi imamo balkonska vrata i može se izaći na koja god hoćemo vrata. I ja sam onog R. u naručju i samo otvorila vrata i izletila a ove dvije se uhvatile za ruke i za mnom, mi svi bosi. Tako smo mi bosi trčali ulicom i samo smo skrenuli u ovaj jedan puteljak jer meni više bilo strah može mi on izaći za nama, 'vako je velika ograda bila, ja ne znam kako sam preskočila sa R. tu ogradu i sad moja mala, ova od 5 godina curica: - Ajoj mama, ja ne mogu! A. je uze, prebaci, preskoči i ona i mi smo se tu sakrili, u snijegu bosi stajali. A to je za ne vjerovati, tako djeca, tri godine, pet godina, bosi, snijeg je to, oni stoje, ni 'a' nisu rekli! A on izašao na ulicu, vrišti sve: - S., vrati djecu, ubiću te! A ja ništa, ja samo 'šššššš', ja sam brzo nazvala policiju, rekla im adresu i ugasila mobitel. Rek'o, može me nazvati pa će čuti gdje zvoni pa će me naći. I mi smo se tu, ne znam koliko je trebalo tačno da dođe policija, čujem ja auto, ali odavde gdje smo se mi sakrili ne vidi se taj auto nego se on samo čuje i ja čujem auto, ja sam mislila da je policija i ja sad hoću da preskočim tu ogradu da mi ne bi pobjegli, da ne bih ostala, šta da radim onda, kad meni A.: - Nemoj mama, nemoj! Reko': - Stanite vi tu, idem ja da vidim. Ja sam tu preskočila sa R., kad nije, komšija i on ti s tim komšijom pođe nešto pričati: - A vidi šta mi je uradila! Kad, hvala Bogu, policija ide, tačno iza tog auta, kad izlaze, tri ili četiri specijalca, slagaću, i kao džip i ja brzo potrčim prema njima, iza leđa stanem ovom jednom i meni je odmah lakše bilo, kad su oni, te onda se on promijenio, čim je on vidio njih, da sam ja kao, da imam neku zaštitu. I ja ispričam, na brzinu, šta je bilo, kako, a oni vide da smo mi svi bosi, djeca vrište: - Vodite ga, nećemo mi tebi, pusti nas! Nema šta mu nisu govorila i ti policajci nama, haj'te vi sjedite u auto da vam nije zima i njega odmakli tamo na stranu i s njim nešto raspravljaju, pričaju, pričaju, ne znam ja šta je on, svoju priču prič'o, i sad meni dolazi onaj policajac i govori mi: - Gospođo, kao, recite nam šta je bilo. Ja fino ispričam kako je bilo i šta je bilo. Dobro. On opet ode, tamo opet s njima raspravlja, ovako stajao jedan oluk, nije njemu ništa, nije on sebe udar'o, on vam šakom u oluk i onda sav krvav, ajoj, tol'ko se, ono, glupir'o, šta ja znam: - Joj A., babino, ti se me iznevjerila. Zato što me, k'o, spasila, šta ja znam i tri, četiri puta je dolazio ovaj policajac i kaže meni: -*

Gospođo, Vi dobro razmislite jer je on već na uvjetnoj dvije godine i ako ga sad krivično opet optužimo, to, krivično, kako se kaže, on bi trebao u zatvor, biće ti, kao gore, ako ga ja, kao tužim. Ja da nisam bila uporna on bi mene nagovorio da se ja s njim pomirim, ja sam rekla: - Ja neću da ga gledam, ja evo već 15 godina s njim živim, s njim se ne može pomiriti, on se neće promijeniti i nema šanse i neću! pita policajac mene: - Pa jeste li Vi spremni krivično da ga tužite? Ja reko': - Jesam. I opet oni njemu, njega, kao, doveli ga kod mene da se ja možda smilujem kad me on zamoli. (uzdiše) Ja govorim: - Maknite mi ga s očiju, ja neću, gotovo je! I nije, ja sam bila tol'ko uporna da ja neću s njim i neću da se mirim i gotovo. I onda oni valjda kad su stvarno vidjeli da ja neću, stavili mu lisice i odveli ga u stanicu i ovo drugo auto je došlo po nas, da nas vode, isto i nas u stanicu, samo su nas pustili da uđemo u kuću da obučemo cipele da nismo bosi. Pa da Vam kažem, evo sad, bila sam govorila koliko su oni mene ubijeđivali da se ja njemu vratim, da se ja pomirim s njim. Tu, na primjer, meni nema logike. Ako sam ja već nazvala policiju da mi pomognu, a oni hoće mene da vrate njemu.Je li tu logika, ne znam šta bih na to rekla. Dok, kad sam došla dole, u policijsku stanicu, inspektor je bio skroz drugačiji. On je baš bio na mojoj strani, čak je dolazio ovdje, da me on vozi na sud, da nalaze vadimo, to je, ja mislim, sve od ljudi do ljudi. Ne znam, ne znam šta bi rekla. (Sarajevo)

- *Kad sam davala taj izvještaj pita me policajac, doslovno: - Kako si mogla imati s njim četvoro djece kad je on takav nasilan? Kako sam mogla leć' s njim? Ja sam rekla: - Kad ste tako bezobrazni kad možete ženu pitat' ženu u takvoj situaciji to pitanje ja ću Vam reć'. Ako nisam dala njemu, znači dala sam čitavom komšiluku. Bila sam prisiljena čak i kad mi je bilo do i kad nije, jednostavno za, što u nas žene kažu, za mir u kući! I, pitam ja, kako možete me pitati to pitanje? Kaže, pa na sudu kad se sudi za silovanje, pita se je li bila na njoj mini suknja i tako. Ja kažem: - Pa to je strašno, mislim, da Vi mene upitate to, pa to je moja intima, ne smijete Vi mene pitat' uopće! (Mostar)*
- *Došla je policija, dole ispred naša kuće, ima asfalt, došla je patrola u roku od 10 minuta. Odvezli su ga, bio je prenoćio u stanicu, vratili su ga sutradan. To je predato bilo i na sud. Tad kad je na dijete nasrnuo, onda smo išli i na sud, međutim, on je odlučio da neće, znaš, kao, nije ništa uradio: - Ja nisam, to je dijete*

slagalo! Pa nije dijete slagalo, ja sam čula dijetov plač, ja sam lupila na vrata i razvalila vrata i sve, tako da sam se ja bojala, da sam se bojala, da kad je došlo do tog suda, otišli smo na sud, ja sam to prećutala. I ja i ćerka. Ćutali smo, tako da je ostalo da on nekažnjeno prođe. Eto. (Banja Luka)

- *Jeste, policija izlazila, milion puta! Dođu gore, naruže ga, on obeća da neće, policija jel' okrenula leđa, on počne mene šamarati i udarati i provocirati. Znači, policiji je dodijalo više i izlaziti. Kad dođe policija, samo: - Što se ne razvedete od njega, šta čekate više? Da Vas ubije? Po četiri puta dnevno znali su, znači, dodijalo više da izlaze. Stvarno, izlazili su u susret koliko su mogli. (Banja Luka)*

Dvije ispitanice su, naprotiv, izjavile da su se zahvaljujući reakciji policije počele osjećati sigurno i zaštićeno. U nastavku slijede njihovi citati:

- *Meni dolaze redovno, svake sedmice, iz MUP-a, obilaze, dal' je pravio probleme, dal' su bili neredi, ja kažem, svaka čast tim institucijama, svi su, što se kaže, ustali za to, znaju, eto. Al' meni je ta zaštita baš sada nekako, kako da Vam kažem, pogodna, osjećam se slobodno, sad kad hodam, nemam onog straha, nemam ono, vjerujte, jer ja sam i kod svojih roditelja, ono tek kad sam izašla odavde, pa otišla, mene bio strah da neće doć', da neće pravit' probleme, da neće nekom' bit', bojala sam se naveče izać', bojala se svašta nešto, međutim, sad je već malo drukčije i tako. (Zenica)*
- *Pa... Policija je odradila svoje, ona je dolazila, ona je dolazila poslije toga, nemalo godinu dana. Sve obilazila. Mi smo išli gore i na razgovor i sve. Ne mogu ja reći, policiji svaka čast. Da nije bilo u tom momentu policije, ko zna đe bi ja bila. Mene je zaštitila policija. Ja sam zadovoljna sa policijom, nemam ja protiv ništa, što se kaže, svaka njima čast, oni su mene obilazili i dolazili i njega opomninjali i da ne pije, i ovo, i ono. On je uvijek u p'janskom stanju! (Modriča)*

Kada je u pitanju djelovanje centara za socijalni rad u procesu asistencije žrtvama nasilja u porodici, iskustva ispitanica su većinom negativna. Svjedočenja ispitanica iz Sarajeva i Mostara su izuzetno negativna. Žrtve su se susretale sa nezainteresovanošću socijalnih radnika, neljubaznošću i neprofesionalnošću, pa sve do, po mišljenju žrtava, podrške počiniocu nasilja. Negativna iskustva su dovela do toga da ispitanice ne

doživljavaju centar za socijalni rad kao instituciju koja je u mogućnosti i obavezi da im pomogne. U nastavku slijedi nekoliko citata:

- *Obraćala sam se i policiji. Oni su rekli: - Pa zašto nama dolazite gospođo. Znate gdje treba da idete, treba da idete u Centar za socijalni rad. Otišla sam u Centar za socijalni rad, našla sam socijalnog radnika koji se, Bože moj, toliko igrao sa papirom, nije mu mogao ući papir u onaj za kompjuter, tako da nije toliko obraćao pažnju šta ja pričam, ja sam pokušala sa njim popričati da mi da upute i savjete odakle krenuti, ali on se i dalje bavio tim papirom, tako da ja sam vidjela da nema svrhe. Hvala najljepša, doviđenja, tako sam napustila tu prostoriju. Policajac koji me vidio u Stanici policije pitao me: - Jesi li išta? Pa, reko': - Nismo uspjeli staviti papir za kompjuter da se štampa. On se samo nasmijao. (Sarajevo)*
- *Ja sam njemu davala ovo dvoje na vikend, svake subote i nedelje pa mi ih on vrati i socijalno mu je dalo, valjda, do znanja tu hrabrost da mi ne mora vratiti djecu i on ih nije ni vratio, djecu, za mene je to već bila teža trauma, teže mi je bilo, em moram izaći, em djecu mi uzeo, a bez ovo dvoje ja baš stvarno ne mogu da živim, ne mogu da dišem bez ovo dvoje male djece. Em što sam tražila starateljstvo nad djecom i zabranu prilaska ali ništa mi to nije bilo omogućeno, morala sam sve ispočetka, znači, ono, ponovo sam bila na početku. Ja sam se toliko bila razočarala da mi nije preostalo ništa no da mu se vratim, samo zbog djece, ja sam u glavi imala, znala sam da će me ponovo istuć' i sve, jer je to, to je bolestan čovjek, to je, il' je sila, ne znam više kako bi ja to nazvala, šta je to. (Sarajevo)*
- *Eno ona je izašla neki dan i kaže meni: - Ako ste došli zbog socijalne pomoći... (imitira) Jer ja dolazim njima, ono, znaš, ne znam kad će taj budžet biti, pa onda dolazim ja, ono, više puta dođem, ona izađe, imala je tamo te, kako se zove, ne znam ni ja kako se zovu... Goste, onaj, te što dolaze, k'o i ja, izađe: - Ako ste Vi došli za to, slobodno možete ići! Gledam je. - Dobar dan, reko'. Mislim, kod nas se prvo kaže dobar dan pa onda se pita šta je problem i to, mislim ono, ne znam zbog čega je to tako, nemaju oni budžeta, ne mogu ovo, ne mogu ovo, reko': - Dobro, hvala Vam najljepša što ste mi izašli u susret, doviđenja, prijatno, šta da im kažem. Ja ih moram učiti kako se kulturno ponaša. To je žalosno, al' je to tako. Ja razumijem da ima gorih slučajeva od mog. Ja razumijem to. Nisam ja da nisam razumna. Al' daj ako ti radiš taj pos'o, mislim, ja kad radim pos'o, il' ga radim il'*

ga neću nikako raditi. Onda reci: - Izvini, M., pa sačekaj malo, evo, sad ću ja. Pa uvest' me fino, mislim, 'vako se, znaš, još imaš svojih problema, još kad se tako neko ponaša prema tebi, baš ti se ono život, ma znaš šta, ne znam šta bih ti rekla. Eto, da ne snimaš, svašta bih ti rekla, al' nemoj, bolje da ne kažem (smije se). Razumiješ? Onda ti se ono zgadi i život, razumijete, mislim, daj, pa valjda sam ja ljudsko biće, daj, saslušaj me, ako ništa drugo. Doručkuješ? Pa dobro, 'ajde završi doručak. Jednom sam došla, nema problema, samo Vi završite svoje, evo sačekaću ja. Ja ću sačekati. Onda ona: - A šta ste sada trebali? Ja uzela doviđenja i prijatno i samo izašla. Znaš, mi... Ove žene koje to, ovaj, dožive, njima je važnija ljubaznost, jer one to nemaju više. One su, ono, razumiješ, ne znam kako bi ti to rekla ja, one su baš, smatraju se nisko, jer, znate šta, dok ti čekaš od drugog, ti si nisko. Znaš. A to boli, ipak. I kad ti još neko... (Mostar)

Jedna ispitanica je podijelila iskustvo gdje joj je centar za socijalni rad odbio pružiti pomoć jer nema djece:

- *Nemaš djece, mi samo pomažemo ko ima djecu. Kaže ona meni. Jedno tri put' mi je dala, ne mogu reći, kao jednokratnu pomoć, poslije kaže: - Nemaš djece, mi samo pomažemo ko ima djecu. Znači, ja trebam se ubiti, trebam skočiti u vodu, trebam... Ja nigdje ne radim. (Modriča)*

Ispitanice koje su se po prijavi nasilja u porodici našle u ulozi oštećene u krivičnom ili prekršajnom postupku, ili su pokrenule parnični postupak (brakorazvodna parnica, povjeravanje djece i izdržavanje, podjela imovine stečene u braku), ističu da su u tim postupcima, koji bi im trebali donijeti pravnu zaštitu, često bile dodatno viktimizirane. Ispitanice su iznijele osjećaj nezaštićenosti i nesigurnosti usljed toga što ne znaju kakva prava imaju, a u postupcima nisu imale adekvatnu pravnu pomoć i podršku. Ispitanice ukazuju da čak i po završetku sudskih postupaka i dobijanju presuda kojima im se priznaje pravo na imovinu stečenu u braku i/ili zakonsko izdržavanje, ne uspijevaju doći do izvršenja, usljed čega se njihova agonija nastavlja.U nastavku slijedi nekoliko citata koji ukazuju na razloge nezadovoljstva radom suda:

- *I čak, i na sudu se, on kaže: - Moja djeca nisu! Djeca su od nekog susjeda. Ja kažem, tada: - Može li njega sud prisiliti, jer on mene vrijeđa, to je uvreda, da uđe*

u zapisnik, može li ga sud prisiliti ako on niječe očinstvo nad djecom, neka ga sud prisili, ja tražim da to uđe u zapisnik! Da, ako nisu njegova djeca, ja ću platit'! Sve te troškove! Ako su njegova djeca nek' on plati i nek' izvoli plaćat'. Kad smo bili na sučeljenju, isto tom, za... Ročište kad je bilo za alimentaciju, isto tako! Ja tražim, izričito tražim od suca, tražim od suca da unese u zapisnik, vrijeđa me, i da tražim da se traži utvrđivanje očinstva! Meni sudac pokazuje ovako: - Evo rodni list, on je za mene otac. Mene se to ne tiče. To može biti drugi parnični postupak. Ali zašto sudac ne unese tada u zapisnik to, znači, ja imam tada osnova, ja da dođem sada sucu i kažem: - 'Ajde mi svjedoči, on će reći: - Ja se ne sjećam toga. Tada na ročištu nisam bila angažirala odvjetnicu, išla sam sama, osjećala sam se ja da ja znam dosta toga, da ću se ja snać', doslovno me vrijeđa! I to Vam je ovakva situacija, on ima para, ja, sa četvoro djece, naravno da nemam, meni treba svaki dan živit'. A on ne da niti jednog, ni feninge jedne. I sudac kaže: - Narušavate mir u sudnici, ako još jednom narušite mir, zatvoriću Vas u podrum dok se ne plati kaucija, kazna, kako se već zove, nećete izić'.... I meni i mom mužu. Moj muž tada još žešće mene vrijeđa, jer valjda me pozna da ja neću moći otrpit' to. Ja kad tražim da dobijem riječ da kažem nešto, sudac kaže remetite javni red i mir, spremiću Vas, a moj muž jedva čeka, jer on ima čime platit' a vjerovatno zna da ja nemam. I bio mu je to cilj i osjećala sam se, recimo, na tom ročištu, pa ugrožena, ono, ugrožena, maksimalno! Jer tu sudac treba zaštitit' mene, ako ništa, tu se uzima iskaz, ja sama skrbim o djeci, treba posvetit' meni veću pažnju, ništa on meni, ako nije manje posvetio pažnje nego mom mužu, ništa! Ja shvatam da smo mi stranke za njega, obadvoje, da ne smije bit' ni pristran, ali ono je bilo stvarno jadno toliko, kad sam ja gledala ako se javim još, ako se nakrivo pomaknem, ka'će reć', kazna nekakva! Otuda ja se neću moći vratiti kući ni izaći jer... Otkud? Huh, šta je bilo još... Otišla sam zbog tog', eto tako su se ponašali prema meni, recimo, kad ja dolazim tražit' zašto ništa ne poduzimaju, zašto ne rješava slučaj taj, jer sam dvije, tri... Dvije i po godine sigurno čekala na sudu da oni njemu uruče poziv! Jer, tako Vam to hoda u našim malim sredinama, on će dati, on platiće poštaru piće, poštar će reći da ga nije našao i da mu nije mogao uručiti kovertu. Pa, jedno godinu, i nešto malo više ta koverta je hodala, sud... I... Onda se ja dosjetim, povremeno su djeca kontaktirala s njim telefonom, ništa nikom ne kažem, dam na

sudu adresu njegove sestre, znači, da mu preko njegovog krvnog srodnika uruče poziv za ročište da se može zakazati, da se riješi ta alimentacija. Ja dolazim i kažu meni: - Možete pitati sutkinje R. Znači, promijenila se sutkinja, K. M. odlazi, sa Općinskog suda na nekakav, ne znam, nije mi to bilo nikad važno, sad je mijenja R. M. I ja dolazim kod R. M. i ona mi kaže: - Šta ti tražiš od mene, nisam ti ga ja birala! Jesi ti izabrala svoga muža! I dolaziš ovdje, dosađuješ nekom'! Sutkinja jedna mi kaže! Ha! (Mostar)

- *Angažirala odvjetnicu, odvjetnica bila sa mnom na jednom ročištu, na drugom i dobro, izganja mi presudu i dobijem alimentaciju, 120 maraka po djetetu, znači, M. treba primati dok nije počeo raditi, one trebaju primati dok studiraju, ne znam, 26-7 godina, imaju pravo ako nisu završile fakultet, presuda glasi 120 maraka, i ja tražim na sudu da se traže njegova stvarna primanja, nikad mi to sud nije uvažio! Nikad! Nisu tražili stvarna primanja njegova, dobili su da je on prijavljen na minimalac a njegova stvarna primanja su Vam... Mogao je to sud uraditi u Š., 1.400 maraka, a on je prijavljen na nekakvih 400, manje ili više, četvoro djece po 43 marke, jer on ima M. isplatiti još taj dug. Treba tražiti neko ko bude mogao, ko bude imao priliku, treba se tražiti Fond za alimentaciju, baš bi mene brigalo, baš bi se ja zanimala s bilo čim, jer on meni ima duga po 120 maraka mjesečno, nešto bi bilo i kamata, da je meni to fino država isplatila, k'o što se radi u Hrvatskoj, ma baš bi mene brigalo njegova primanja i uopće, bilo šta! (Mostar)*
- *Ja mislim da je policija izašla preko stotinu puta, a prijava je bilo možda do 20, al' sud odbije što policija da. Oni meni kažu, mi predamo, ali nama sud vrati. Nikad nisam pravila privatnu tužbu. Samo preko policije. A i ja sam svjedok, nisam kao žrtva se nigdje vodila. Njemu su dodijelili advokata, kao, to tako ide, to mi je malo bilo smiješno, nasilniku dati advokata da ga brani, al' dobro i s tim se slažem. (Modriča)*
- *Jer svako rješenje dolazi, 15 dana imam pravo žalbe, možda je presudito a ja se s tim ne slažem. I šta sada? Ja rješenje dobijem i šta ja imam, nemam ništa. A čovjek me proganja i danas dan! Proganja mene, proganja đe stanujem. (Modriča)*
- *Ja nisam zadovoljna sa sudom, policija ne smije, policija ima šta smije i doviđenja. A sud ima šta smije. Čak kad je na Nikoljdan trebalo biti zadnje suđenje to, advokat ustade, kaže: - Nikoljdan, slavi se, ne može se... Pa ne možeš sud kad je!*

Ja, ja poštujem, ja sam isto vjernik, al' kad se ide na sud, to nema slava, Božić, Uskrs! Slava! To je nekad bilo! A nikad sud nije radio... Sada! Ja nisam zadovoljna, ja nepismena, onda šta kažeš pismeni ljudi. Koji stvarno znaju pravila. Sad kad bi nešto ona bi rekla: - Pa to je tvoje zastarilo... Nemamo zakona, nemamo... Pa nemamo zakona, nemamo države! More kako 'oće! Ko će njoj šta, ništa. Ne može joj niko ništa. Ni njoj, ni drugomu, ni trećemu, ni... I, 'ajmo, prolazi! (Modriča)

- *Pa piše, sve! On je prizn'o. Da je pokušaj ubistva i sve, al' nikad nije do tada kažnjavan, njemu je godina dana uvjetno il' tri mjeseca zatvora. I neka kazna, valjda novčana, on se falio tam' po selu, 500 maraka, 300, 100, nikad ne znam i nije mi ni bitno. Nek' plati kol'ko god 'oće, da bog da plaćaju svi, manje bi to radili. A to je platio mojim parama, ja sam ostavila sve, jer svega smo imali. Samo ja nisam dobila ništa jer djeca nisu ništa ni tražili. I, ja sam to rješenje uzela, i ništa. (Modriča)*

Ispitanice iz Bosne i Hercegovine svjedoče o mukotrpnom putu od preživljavanja do prijave nasilja i ulaska u proces asistencije. Strah od nasilnika i pritisak koji nasilnik na njih vrši, često su uzrok dugogodišnjem trpljenju nasilja. U jednom slučaju ispitanica je iz nasilnog odnosa izašla zahvaljujući budnosti zdravstvenih radnika i njihovoj spremnosti da reaguju:

- *Tad sam bila na urologiji i trebala sam ostati isto na internoj tu i policija je tad isto bila tu, on je sjedio kraj mene, znači, tad mi je bio nos slomljen, šakama sam dobijala udarce, u pluća, u trbušnu duplju, u bubrege isto tako, sve to, znači, kako sam ja tad na urgentnoj bila u Zenici, on je mene šćipio, sjedio, znači, pored mene, policija je došla, pitali me hoću li ja njega prijaviti i on je mene ovako za ruku, da ja ne bi slučajno smjela, tako da ja njega nisam smjela prvi put prijaviti. I oni su mene odveli gore na internu da me smjeste, gore i tu sam veče bila na internoj, sutra ujutro je on došao i mene pokupio. Da ne bi slučajno ja bilo šta i tako u tom stanju odala. Drugi put kad sam bila doktor me pregled'o, kad je na ultrazvuku pregled'o mi bubrege, rek'o je da ovo nije normalno. Muž mi je zaprijetio da ne smijem reći da me tuk'o, shvatate. Doktor kad je mene na ultrazvuku snimao on je vidio da to nije od pada, da nije od nečega, pošto sam ja doktoru morala reći da*

sam pala, onda je tu doktor, pozv'o policiju, pozv'o je i bolničare, ostavio me tad u bolnici. Doktor je mene prvo pit'o šta mi je to bilo, ja sam rekla da sam pala, pošto on je bio pred vratima, tu gdje sam ja bila ja nisam smjela reći i onda je meni doktor rekao: - Ne može to od pada, govori šta je! I kad je doktor uradio taj ultrazvuk, bubrega i abdomena, on je meni rek'o da ću ja ostat' u bolnici. Ležat'. I pit'o me s kim sam ja došla. Ja sam rekla da sam došla sa mužem, on je meni odmah rek'o: - Nećeš se sa njim vratit'! (Zenica)

Peto pitanje koje je postavljeno ispitanicama, žrtvama nasilja u porodici, korisnicama sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Bosni i Hercegovini, kao i u Srbiji i Hrvatskoj, odnosilo se na njihove potrebe vezano za vrstu pomoći i podrške koja im je potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo. Kao najpotrebnije se, kao i u Srbiji i Hrvatskoj, izdvaja rješavanje stambenog pitanja, zaposlenje i mogućnost da se brinu o svojoj djeci, kao i fizička sigurnost od počinioca nasilja.

U prvi plan ispitanice ističu rješavanje stambenog pitanja. Posebno ukazuju na činjenicu da su žrtve nasilja u porodici te koje su udaljene iz zajedničkog domaćinstva i po prestanku boravka u sigurnoj kući prinuđene da se snalaze same. Rješenje ovog problema ispitanice vide u promjeni politike asistencije na način da nasilnik bude udaljen iz zajedničkog domaćinstava ili da se žrtvama pruži pomoć u rješavanju stambenog pitanja.

- *Znate šta, prvo bi trebalo, što mi je najvažnije, jedna sobica. Da bi ja imala neki svoj psihički mir. Jer ja ovako nemam isto mira. Ja moram nekako naći onih 200 maraka da ja ženi dadnem. Nju uopšte ne interesuje kako. Ja to moram. Moram platiti vodu. Moram platiti struju. Samo da bi imala jednu sobicu i kupatilo, ne treba mi ništa. Ma ništa mi u životu ne treba. Ja uvijek sebi mogu naći za hljeb, za kruh, za brašno. Uvijek ću ja otići nekome očistiti, uraditi, pomoć' nekome, razumijete? E to bi jedino, jer onda bi meni, jer Vi kad imate stan, svoj, kućicu, šta bilo, šupicu, Vi odmah imate neku egzistenciju, razumijete? A kad Vi nemate, ja moram razmišljati kako da to, pa me glava zaboli, ne mogu spavati po noći. Niko te ne pita ni kako, ni šta. Živa ne znam, eto!E to bi jedino, jer onda bi meni, jer Vi kad imate stan svoj, kućicu, šta bilo, šupicu, Vi odmah imate neku egzistenciju, razumijete? (Mostar)*

- *Kad je policija došla da mene odvede od kuće i odveli su me da saslušaju, oni nisu trebali mene odvesti, oni su trebali njega odvesti. Ja sam to govorila i tad me niko nije sluš'o. Kad sam o'šla za posve, isto nisam trebala ići iz svoje kuće, nego njih, zatvori, pet dana da su ga zatvorili da mu daju hljeba, jer ja nisam, ni danas mu dan zla ne mislim, ja imam dvoje djece, da se Bog d'o opameti! Danas sutra će pasti pa će i njega djeca morat' izdržavat' k'o i mene. To nije lako. I o tome razmišljam. A da sam ja ostala u kući, to bi bilo drugačije. On je sve to i zapustio, mi od toga nemamo više ništa, džabe tol'ke godine radili i gradili. Ta država koja je došla da pomogne oni su upropastili, a ne da bi tu opstali! A pet dana ga zatvori i nedaj mu da radi to i malo, malo pritegni, drugačije bi se možda ponaš'o kad bi ostao, a ne 'ajde ti ženo iz kuće, još gdje ima djece, sreća moji su odrasli, i školovali se i zaposlili i otišli, rat ih otjer'o, i 'aj, i šta su napravili, oni se smiju, normalno, šta će, i ja bi, boli nekoga. Ženu i djecu najlakše pokupiti i izvesti iz kuće, nema više krova nad glavom, kud će? Odavde kad izađu, na cestu! Šta bi ja, gdje bi ja bila da djeca ne plate? Đe? (Modriča)*
- *Evo najstarija ćerka je završila 9 razred, ovdje je išla na maturu, sređeno je da ide u đački dom, da dijete krene normalnim putem! I jedno i sve petoro! Kol'ko sam u mogućnosti, ja bi voljela to djeci da priuštim, da radim, da djeca imaju svoj kutak, pa šupa, šupa! Bar mirno živimo, niko nas ne maltretira, niko nas ne dira. Krenućemo od nule, pa polako. Pa, da nađem negdje smještaj, šta ja znam, neki stan, ili preko socijalnog, ili da plaćam, nešto, kad bi našla neku sobicu, za početak, pa poslije polako. Stan i eto, pos'o, to mi je najpotrebnije sad, što bi mi pomoglo. (Banja Luka)*

Ispitanice koje su u braku doprinijele sticanju zajedničkih nekretnina i koje su pokrenule postupak diobe imovine stečene u braku, ističu potrebu bržeg rješavanja i izvršavanja sudskih presuda. O tome svjedoče sljedeći primjeri:

- *E sad, ovaj, sad treba, podnijela sam za izvršenje, podjele imovine. I sad očekujem to, da znam šta je crta moja, šta je njegova. Pa potrebno mi je samo da još dođe ta presuda. Da kažem, izvršenje. Da riješim, da znam šta je moje, šta je njegovo. Da znam šta je moje, ja ne bi ništa njegovo, nek' se kući, nek' živi, ne dira me, ne diram ga, nek' se javi dole, ako može, nek' živi svojim životom, ja ne bi njemu*

nikad uskočila u život da mu budem ja smetaljka, bože sačuvaj! Al' nek' me ne dira! Nek' mene ne dira! (Modriča)

- *Da ti kažem, ništa ti tu ne možeš ostvariti, to se godinama vuče po sudu, zastari, ovo, ono i ako dobijem ja pola kuće, ja nisam spuž pa da ja to na leđa pa da idem. A tamo nema teorije nit' bi ja htjela tamo više doći. S njim dijelit' krov. (Modriča)*

Ispitanice smatraju da je za zaustavljanje nasilja neophodno da se ekonomski osamostale i pronađu posao, a ukoliko su stekle pravo na alementaciju, dječiji dodatak ili socijalnu pomoć, da ta primanja budu dovoljna za normalana život.

- *Da nađem negdje neki poslić, ili privatno negdje, il' neđe neku babu, il' neđe otić' čuvati neđe djecu u stranoj zemlji ili... Samo da riješim, da dođem do nekih parica pa da... Da riješim, da znam da živim... Fali mi samo 4 mjeseca od 20 godina radnog staža, eto, četiri... Da mi je naći negdje, da radim, da namirim, ili... To mi fali. Ja nemam o'kle podnijet' razvoda, nemam para. Al' to je što se bojim, samo što nismo razvedeni. Eto. (Modriča)*
- *Samo mi najbitniji pos'o, da nađem sebi nešto da radim, da se zabavim, da malo skrenem misli, da se posvetim nekom svom pravcu i to, eto. (Zenica)*
- *Pa potrebno mi je, eto, da imam neko primanje, pos'o, nešto, da bi mogla zbrinut' i sebe i svoju djecu, da uzmem to dijete jer jednostavno grize me savjest, za ovo dijete što je u domu, jer teško je kad nemaš svojih roditelja, jer ja kao dijete ne znam šta je majčina ljubav, zbog oca. Da izdržavam i sebe i djecu, da ne ostanu ako nemaju oca, da imaju barem mater uz sebe. Jer kad vidim drugu djecu da imaju nešto a ja nemam svom djetetu za smoki, duša me boli...(plače)... (Zenica)*
- *Pitam ja u čem' mi mogu pomoći. Imam pravo na socijalnu pomoć od 240 maraka godišnje. Ja je pitam, je li normalna! (smije se) 240, a, razgovarala je kad sam došla, znači, drugi put, sa Z., glavnom sestrom u bolnici koja je glavna za personal, jer vidim da sa njom razgovara. Jer meni je bilo bitno dokopat' se posla, ja nisam tražila, ja nisam željela da me iko proglasi socijalnim problemom. Najveća, naj... Mislim, šta žena može tada da je proglase i da joj daju socijalni iskaznicu? Ženi treba pomoć nać', neko joj treba pomoć', hoće li to biti država, hoće li to biti bilo ko, žena se treba uhvatit' svoje plaće, rada, jer sam ja tražila tada radno mjesto, ja nisam tražila socijalnu pomoć nikakvu. Ali je meni trebalo*

radno mjesto! Meni je trebala nekakva sigurnost, ma briga mene tih 240 maraka, to meni, ma i ne treba mi u biti, jer ja pitam nje: - R., ja za to ne mogu kupiti brašna djeci! Evo, da kupim brašna, jer bilo je tad 25 kila brašna 18 maraka. Al' ja kažem, ja trebam kupit' još i germu, kvasac i so, a ja ne mogu to kupit' za 20 maraka prosjek mjesečno. Mislim, mene to ne spašava! (Mostar)

Kao i u Srbiji i Hrvatskoj, tako i u Bosni i Hercegovini ispitanice ističu važnost osjećaja fizičke sigurnosti i zaštićenosti od počinioca nasilja kako bi uspostavile ravnotežu i oporavile se.

- *Imam sve, samo što nemam... Nemam sigurnosti! Ja ne znam kad ću njega sresti. On ide u autu, ja idem pješke. Šta će uraditi? Jel' vidiš šta se desilo dole u Srbiji. Evo sad sam čitala. Jedan dan, pa drugi... Dobro, to će jednoč biti, smrt je jedna, a što da moja djeca ostaju i potomci, siročići, svak' će kazati sutra, kad meni unuk poraste i pođe sa curama, to je od onije što je djed ubio babu il' baba ubila đeda il' šta ja znam. Sve ja to znam, dešavalo je se. Al' ne mogu ja uvijek biti žrtva, al' ja ću biti izgleda do groba. Pa, pomoglo bi se meni samo ne bi mogla opstat', napad'o bi i te koji mi pomažu, napada on i djecu, samo što djeca to ne slušaju, ni ne pričaju, nit' on može doći od djece do mog broja telefona, ja znam, ono ima ljudi koji bi meni pomogli, al' nema sigurnosti kad nema zakona! Tol'ko se ne smiješ primaketi, kao što je na zapadu. (Modriča)*
- *Iskreno, samo da njega nema, ja bih živjela, ne znam, ja sam tol'ko sigurna u sebe da bih ja mogla, da sam ja sposobna da živim. Samo njega da nema blizu mene. Ovdje se jedino osjećam sigurnom. Isto kad izađemo negdje. Jedva čekam kad ćeš ući i čim uđem kroz ova vrata neš to mi ono padne teret, osjećam se, baš ono, da bar mirno mogu leći naveče, bez straha hoće li ko skočit', hoće li me ubiti, eto. (uzdah) (Sarajevo)*
- *Da nema nada mnom vlast, imam svoje i molim lijepo. Ja bi tako sad, al' to je nemoguće, da on bude u kući, a da on mene ne... Pa, razmišljla sam, prvo, isto se bojim, on je takav kakav je, on će mene vjerovatno i ćerat, ne mislim da će, ko zna, svašta se dešava, vjerujem da će me pratiti, pratio me i ovako, uvijek, virio, il' je iza autobusa, il' me napadao uvijek, znao je autom, provjerav'o gdje ja ulazim,*

gdje izlazim, gdje vozi, privatno, ovaj kombi, jel' ja izlazim tu gdje izlazim, i tako. (Banja Luka)

Jedna od ispitanica je naglasila da bi osnivanje alimentacionog fonda u Bosni i Hercegovini bilo neophodno da bi se osigurala ekonomska bezbjednost djece i žrtava nasilja u porodici.

- *Treba tražiti neko ko bude mogao, ko bude imati priliku, treba se tražiti Fond za alimentaciju, baš bi mene brigalo, baš bi se ja zanimala s bilo čim, jer on meni ima 25.000 maraka duga kroz toliko godina, po 120 maraka, nešto bi bilo i kamata, da je meni to fino država isplatila, k'o što se radi u Hrvatskoj, ma baš bi mene brigalo njegova primanja i uopće, bilo šta! (Mostar)*

Kao i u Srbiji, jedna ispitanica u Bosni i Hercegovini smatra da je ženama žrtvama nasilja u porodici neophodna podrška psihijatara i psihologa kako bi se oporavile od nasilja koje su preživljavale:

- *Uz pomoć jako dobrog neuropsihijatra koji ovdje radi, koja me je, ja kažem, izvukla iz mrtvih, ja sam nešto poput feniksa, došla sam sebi. (Sarajevo)*

Svjedočenja ispitanica, korisnica usluga sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Bosni i Hercegovini, slično kao i u Srbiji, a većim dijelom i Hrvatskoj u kojoj je primijećen nešto veći nivo povjerenja ispitanica u rad institucija, ukazuju da nacionalne politike za sprečavanje i suprotstavljanje nasilju u porodici, barem do sada, u njihovom slučaju nisu dale željene rezultate i ostvarile postavljene ciljeve, a, u većoj mjeri, ni prepoznale potrebe žena žrtava nasilja u porodici. Iskustva žena sa institucijama sistema i u Bosni i Hercegovini, kao i u Srbiji i Hrvatskoj, ukazuju na potrebu uvezivanja ovih institucija i ubrzavanje procedura ostvarivanja podrške, ali i kontinuiranu edukaciju svih službenih osoba sa kojima žene žrtve nasilja u porodici dolaze u kontakt. U Bosni i Hercegovini, za razliku od Hrvatske i Srbije, još uvijek nije usvojen jedinstven Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici. Iskustava žrtava sa odgovorom institucija, koja su većim dijelom negativna, ukazuju na potrebu unapređenja odgovora institucija. Posebno upečatljiva svjedočenja, kao i u Hrvatskoj, odnosila su se na nesenzibiliziran odgovor službenih lica koja su svojim postupcima dodatno viktimizirale žrtve, što ukazuje

na potrebu stalne i kontinuirane edukacije svih službenih osoba, profesionalaca različitih profila, i to kako bazične, o upoznavanju sa osnovama problema nasilja u porodici, posebno nasilja prema ženama, tako i kontinuirano usavršavanje u ovoj oblasti.

4.1.4. Sličnosti i razlike potreba žena žrtava nasilja u porodici u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini

Kako bi se došlo do odgovora na pitanje da li važeće nacionalne politike Republike Srbije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine i mjere ustanovljene dokumentima u koje su pretočene odgovaraju na stvarne potrebe žena žrtava nasilja u porodici, u prethodnim poglavljima narativno su analizirana i u formi odabranih citata predstavljena svjedočenja 30 žena žrtava nasilja u porodici.

Šema razgovora sa svim ispitanicama koja je bila okvir za vođenje intervjua obuhvatala je 5 pitanja:

(a) šta je bio 'okidač' za dolazak u sigurnu kuću, odnosno razlog za napuštanje nasilne veze;
(b) porodica iz koje potiče;
(c) status unutar nasilne veze;
(d) iskustvo u prakticiranju prava i nivo povjerenja u institucije;
(e) kakva joj je podrška potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo?

Na osnovu analize sadržaja svjedočenja mogu se pronaći sličnosti, ali i ukazati na razlike koje postoje između država, te na taj način eventualno otvoriti prostor za buduća istraživanja.

Iz analize svjedočenja ispitanica o razlozima koji su ih motivisali da prekinu nasilni odnos, u ovom slučaju napuštanjem počinioca nasilja i odlaskom u sigurne kuće/skloništa/prihvatilišta, uočene su sličnosti u vidu trpljenja nasilne zajednice sve dok nasilje ne postane neizdrživo, što se izraženo u mjesecima, odnosno godinama trpljenja, kreće u rasponu od 4 mjeseca do 41 godine. U Srbiji je primijećeno da ispitanice opravdavaju ostanak ili pak odlazak iz nasilnog odnosa interesima djece, bilo da su ostajale u nasilnim vezama smatrajući da je bolje za djecu da se porodica održi na okupu, ili su prekidale nasilnu vezu tek kada bi počinilac nasilja usmjeri nasilje i prema djeci. U Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini je analiza svjedočenja pokazala da je ovaj razlog istakla samo po jedna žena, u svakoj od država. Specifičnost koja je, na ispitivanom uzorku,

uočena samo u Srbiji jeste, u jednom slučaju, prisilna udaja maloljetne djevojčice, što u drugim državama nije primijećeno. U jednom primjeru u Srbiji ispitanica je istakla da je smještena u sigurnu kuću pod pritiskom institucija koje su joj, na neki način, postavile ultimatum: ili će sa djetetom otići u sigurnu kuću, ili će biti proglašena nepodobnom majkom i pokrenuće se postupak oduzimanja roditeljskog prava. Ipak, i ova ispitanica izjavljuje da je naknadno shvatila da se odluka centra za socijalni rad o smještaju u sigurnu kuću pokazala kao pravo rješenje. S druge strane specifičnost koja je primijećena u Hrvatskoj jeste da su tri ispitanice istakle da su počinitelji oboljeli od PTSP i trpljenje pojačanog nasilja, psihičkog i fizičkog, su dovele u vezu sa ovom činjenicom, kao i razlog napuštanja nasilnog odnosa. Ova specifičnost mogla bi da se poveže sa većim stepenom svijesti o problematici PTSP-a u Hrvatskoj, nego što je slučaj u druge dvije države u kojima je istraživanje sprovedeno, ali bi se, da bi se ova tvrdnja dokazala, trebalo sprovesti istraživanje kako bi se ova pretpostavka provjerila. U Hrvatskoj je u jednom slučaju ispitanica kao razlog napuštanja nasilne veze istakla ovisnost supruga o kockanju koja je prerasla u psihičko i ekonomsko zlostavljanje. Kao specifičnost koja je primijećena samo u Bosni i Hercegovini, jeste primjer jedne ispitanice koja je odlučiti napustiti nasilnu vezu tek kada je počinilac nasilja doveo i drugu ženu u kuću. Samo u Bosni i Hercegovini je jedna od ispitanica, ujedno i jedina od svih 30 koje su obuhvaćene istraživanjem, trpila nasilje od sina, dok su preostalih 29 žrtve nasilja supruga, bračnog ili vanbračnog.

Što se tiče iskustava nasilja unutar primarne porodice, mnogo je više sličnosti nego razlika unutar posmatranog uzorka. Podjednak broj ispitanica ne potiče iz porodica u kojima je postojalo nasilje, u odnosu na broj onih koje su bilo svjedočile ili bile direktne žrtve nasilja kao djeca. Za razliku od ispitanica iz Srbije, ispitanice iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine su govorile da počinioci nasilja potiču iz porodica u kojima je bio prisutan neki vid nasilja. Specifičnost Bosne i Hercegovine je da su dvije ispitanice ukazale na majku kao nasilnu osobu unutar primarne porodice počinioca.

Svjedočenja ispitanica o statusu koji su imale unutar nasilne veze ne upućuje na bitne razlike među posmatranim državama. Razlog za ovo svakako može biti činjenica da su sve ispitanice sa kojima je obavljen razgovor bile smještene u sigurne kuće/skloništa/prihvatilišta, te da je to razlog ovih sličnosti, uz pretpostavku da, ukoliko su zaposlene ili raspolažu vlastitom imovinom koju mogu kontrolisati nezavisno od počinioca nasilja, ne bi ni bile u sigurnim kućama. Podjednak broj žena u uzorku svake od

posmatranih država je nezaposleno: u Srbiji devet, a u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini po osam žena. One koje su zaposlene, ili imaju primanja po osnovu penzije, nisu bile u mogućnosti raspolagati svojim primanjima i bile su, kao i ispitanice koje su nezaposlene, u stanju podređenosti i ekonomske ovisnosti o počiniocu nasilja. Izuzetak je primijećen samo u Hrvatskoj, i to samo u jednom primjeru, gdje je ispitanica zaposlena i vlasnica nepokretne imovine, bila u mogućnosti raspolagati zaradom, ali je ipak trpila nasilje. Ova ispitanica je, pokušavajući pronaći razlog za nasilje kojem je bila izložena, vidjela tu situaciju kao uzrok nasilja. Specifičnost koja je primijećena unutar uzorka jeste i jedan slučaj gdje je ispitanica ukazala na svoj izbjeglički status kao bitan faktor podređenog statusa i preživljavanja nasilja u porodici.

Četvrto pitanje koje je postavljeno svim ispitanicama sa kojima je obavljen razgovor u sigurnim kućama/skloništima/prihvatilištima u Srbiji, kao i u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, odnosilo se na njihova iskustva vezano za prakticiranja prava i njihovu percepciju pružene pomoći u cilju utvrđivanja nivoa povjerenja ispitanica u institucije kojima su se obraćale. Iskustva ispitanica sa različitim institucijama su različita, ali se primjećuje da, za razliku od ispitanica iz Srbije i Bosne i Hercegovine, ispitanice iz Hrvatske imaju, osim negativnih, i pozitivna iskustva i relativno visok nivo povjerenja u rad institucija. Generalno govoreći, ispitanice iz Hrvatske sa kojima je obavljen razgovor su imale i veće iskustvo u prakticiranju prava, nego što je to bio slučaj sa ispitanicama u Srbiji i Bosni i Hercegovini gdje je bilo ispitanica koje su, iako trpe dugogodišnje nasilje, po prvi put zatražile pomoć i tek treba da steknu iskustva koja bi mogle podijeliti, što bi mogao biti razlog većeg zadovoljstva ispitanica iz Hrvatske, ali se ne može sa sigurnošću tvrditi.

Peto pitanje koje je postavljeno ispitanicama, žrtvama nasilja u porodici, korisnicama sigurnih kuća/skloništa/prihvatilišta u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, odnosilo se na njihove potrebe vezano za vrstu pomoći i podrške koja im je potrebna kako bi nasilje u porodici prestalo. Kao najpotrebnije se, u sve tri države, izdvajaju potrebe za rješavanjem stambenog pitanja, zatim zapošljavanja, kako bi bile u mogućnosti da se brinu o svojoj djeci i potreba za fizičkom sigurnošću od počinioca nasilja. Osim ovih potreba koje su predominantno prepoznate od strane većine ispitanica, kao specifičnosti pojedinih država, kada su u pitanju pojedinačne ispitanice, u Srbiji je jedna ispitanica istakla da ima potrebu da joj se pomogne u nabavci ljekova, jedna je istakla značaj psihosocijalne

pomoći, jedna potrebu osiguravanja zdravstvenih usluga za sve žrtve nasilja u porodici, a u Hrvatskoj je jedna ispitanica rekla da bi trebalo raditi na edukaciji žena o nasilju u porodici i pravima koje žene po prestanku nasilnog odnosa imaju. U Bosni i Hercegovini je jedna od ispitanica naglasila da bi osnivanje alementacionog fonda bilo neophodno da bi se osigurala ekonomska bezbjednost djece i žrtava nasilja u porodici.

Peto pitanje se direktno vezuje za nacionalne politike i potrebe žena žrtava nasilja koje njima treba da su prepoznate. Većina ispitanica, bez razlike u kojoj državi je obavljen razgovor, istakla je potrebu za stanom, poslom i sigurnošću. Radi toga će svaka od ovih potreba biti upoređena sa mjerama i aktivnostima koje su planirane nacionalnim strategijama, kao dokumentima u kojima države izražavaju političku volju i iskazuju odlučnost da se suprotstave nasilju u porodici i zaštite žrtve. Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja otvoriće se prostor za kreiranje mogućih novih pravaca djelovanja u smislu konkretnih mjera podrške koje države treba da preduzmu kako bi izašle u susret potrebama žena koje preživljavaju nasilje u porodici, ali i međunarodnim standardima koji ih obavezuju da učine sve što je nužno i potrebno kako bi se nasilje prema ženama zaustavilo.

4.1.5. Potreba za stanovanjem u nacionalnim politikama Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine

Prva od potreba koju su ispitanice u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini identifikovale kao neophodnu, jeste potreba za stanovanjem. Većina ispitanica, tačnije njih 28 od ukupno 30 uzorkom obuhvaćenih, nema vlastitu imovinu. Samo u tri slučaja ispitanice su istakle da su u toku trajanja nasilnog odnosa sticale imovinu i da rješenje svog statusa po pitanju stanovanja, vide u bržim sudskim postupcima i izvršenju presuda kojima se priznaje njihov udio u sticanju ove imovine. Međutim, ističu i problem nastavljanja zajedničkog života sa počiniocem nasilja pod istim krovom, čak i ako se odlukom suda utvrdi njihov udio u sticanju imovine. Riječima jedne od ispitanica:

- *Da ti kažem, ništa ti tu ne možeš ostvariti, to se godinama vuče po sudu, zastari, ovo, ono i ako dobijem ja pola kuće, ja nisam spuž pa da ja to na leđa pa da idem. A tamo nema teorije nit' bi ja htjela tamo više doći. S njim dijelit' krov. (Modriča)*

Potreba žena žrtava/preživjelih nasilja u porodici za stanovanjem, u dokumentima koji su analizirani u poglavlju 1.3 ovog rada, nije prepoznata u Republici Srbiji i Bosni i Hercegovini, za razliku od Republike Hrvatske koja prepoznaje potrebu osiguravanja stambenog zbrinjavanja žrtava nasilja u porodici.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u partnerskim odnosima Republike Srbije, kao ni Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja Autonomne pokrajine Vojvodine od 2008. – 2012. godine ne prepoznaju niti posebno izdvaju potrebu žena žrtava nasilja u porodici za stanovanjem, niti prepoznaju obavezu države da razvija mjere kojim bi se pomoglo ženama da po izlasku iz nasilne veze riješe ovu potrebu. Ovu potrebu ne prepoznaje ni Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti Republike Srbije, kao niprateći Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine.

Republika Srbija je 2009. godine u svoj pravni sistem uvrstila Zakon o socijalnom stanovanju.[50] Ovim zakonom se propisuje da pravo na rješavanje stambenih potreba imaju lica koja su bez stana, odnosno lica bez stana odgovarajućeg standarda i koja iz prihoda koje ostvaruju ne mogu da obezbijede stan po tržišnim uslovima (član 10. stav 1). Osnovna mjerila za utvrđivanje reda prvenstva za rješavanje stambenih potreba lica iz stava 1. ovog člana su: stambeni status, visina primanja, zdravstveno stanje, invalidnost, broj članova domaćinstva i imovinsko stanje (stav 2). U određivanju reda prvenstva po osnovnim mjerilima prednost će imati lica koja pripadaju ranjivim društvenim grupama, među kojima nisu izdvojene žrtve nasilja u porodici (stav 3). Iako ovaj zakon ne prepoznaje žene kao posebno ranjivu kategoriju, pa tako ni žene žrtve nasilja u porodici, niti žrtve nasilja u porodici, uopšteno, njegovim izmjenama i dopunama bi se moglo uticati na rješavanje potreba za stanovanjem određenog broja žena koje su žrtve nasilja u porodici. Kao posebna tema koja svakako zaslužuje posebnu pažnju i trebala bi se dodatno istražiti, jeste faktičko samohrano roditeljstvo žena žrtava nasilja po odlasku iz nasilnog odnosa kojim bi se argumentovalo proširivanje definicije samohranog roditeljstva i na taj način uvažila realnost žena i djece žrtava nasilja u porodici.

---

[50] „Službeni glasnik Republike Srbije“ broj 72/09.

Nacionalnom strategijom zaštite od nasilja u obitelji u Hrvatskoj za razdoblje 2011. - 2016. godine prepoznata je potreba osiguravanja stambenog zbrinjavanja žrtava nasilja u porodici. Ovim dokumentom se, u poglavlju VI koje se odnosi na zbrinjavanje i potporu žrtvama, u analizi stanja, ističe da:

> *Vezano uz stambeno zbrinjavanje žrtava analizirajući probleme žrtava nasilja u protekle tri godine vidljivo je da je jedan od akutnih problema upravo poboljšanje statusa žrtava s aspekta stanovanja. Žrtve nasilja zajedno sa svojom djecom, nakon izlaska iz skloništa najčešće se suočavaju upravo sa problemom stambenog zbrinjavanja. Kako se uglavnom radi o jednoroditeljskim obiteljima (nakon razvoda), lošeg imovinskog stanja, kao jedini preostali izlaz ostaje im najam stana koji su im nedostupni zbog visoke najamnine. Kako bi se ubrzalo rješavanje ovih potreba žrtava nasilja u obitelji potrebna je naglašena inicijativa lokalne i područne (regionalne) samouprave u poduzimanju rješavanja stambenih potreba ove socijalne grupe. (2011: 27)*

Kao četiri vrste aktivnosti kojima će se postići cilj, odnosno osigurati trajno i privremeno stambeno zbrinjavanje žrtava u skladu sa, kako se to navodi, raspoloživim stambenim prostorima, pobrojane su: utvrđivanje prava na stambeno zbrinjavanje u roku od 60 dana od dana prijema zahtjeva, zatim osiguravanje stambenog objekta kupovinom, obnovom ili darovanjem osnovnog građevinskog materijala, također u roku od 60 dana, iako se stiče utisak da je pri određivanju ovog roka i unošenja u tekst dokumenta došlo do nenamjerne greške na što upućuje treća po redu aktivnost, vođenje posebne evidencije o podnositeljima zahtjeva za stambeno zbrinjavanje žrtava nasilja u porodici, za šta je precizirano da će se realizovati u skladu sa finansijskim sredstvima osiguranim u budžetu. Kao četvrta aktivnost usmjerena na osiguravanje trajnog i privremenog stambenog zbrinjavanja žrtava nasilja u porodici, navedeno je kontinuirano vođenje posebne evidencije o stambenom zbrinjavanju žrtava nasilja u porodici. Ministarstvo koje je nadležno za provođenje ove aktivnosti je Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnoga gospodarstva, u saradnji sa Agencijom za pravni promet i posredovanje nekretninama, centrima za socijalni rad, jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. Strategijom se ukazuje na potrebu osiguravanja finansijskih sredstava za

planirane aktivnosti, na pozicijama tijela nadležnih za njihovo sprovođenje (glava VI, član 7). Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Hrvatske[51] prepoznaje žrtve nasilja u porodici kao korisnike prava iz socijalne zaštite (član 30, stav 2, tačka 2 i 5). Ovim zakonom se, u glavi III, socijalne usluge, u dijelu koji uređuje privremeni smještaj, određuje da se, između ostalog, u kriznim situacijama u kojima se zateknu žrtve nasilja u porodici, osigurava privremena briga izvan vlastite porodice, sve dok se ne ostvari povratak u vlastitu porodicu ili se smještaj ne osigura na drugačiji način (član 112 stav 2). Ovaj smještaj traje dok za to postoji potreba, ali ne duže od 6 mjeseci, sa izuzetkom, između ostalih, žrtava nasilja u porodici koje ovo pravo mogu koristiti godinu dana (član 113). Hrvatska, kao ni Bosna i Hercegovina, nema Zakon o socijalnom stanovanju, ali ima Zakon o društveno poticajnoj stanogradnji[52] kojim se uređuje sistemski organizovana stanogradnja poticana javnim sredstvima. Ovaj zakon ne spominje izričito žene žrtve porodičnog nasilja u smislu da bi kao posebno ranjiva grupa na bilo koji način bile dodatno poticane izuzev onoga što vrijedi i za ostale građane (član 21). Unapređenje ovog zakona, u smislu odgovora na potrebe žena žrtava nasilja u porodici koje, kada protekne vrijeme koje predviđa Zakon o socijalnoj zaštiti, bilo bi u proširivanju okolnosti koje se cijene za red prvenstva za kupovinu stana.

Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009. - 2011. godine, Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009. – 2010. godine, kao ni Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine, ne prepoznaju niti razvijaju posebne mjere i aktivnosti kako bi adresirale problem stambenog zbrinjavanja žena žrtava nasilja u porodici. Bosna i Hercegovina nema Zakon o socijalnom stanovanju niti Strategiju o socijalnom stanovanju. Prema podacima Direkcije za evropske integracije Bosne i Hercegovine, Strategija pristupa stanovanju je u izradi. Zakon kojim je osnovan Fond stanovanja Republike Srpske[53] radi prikupljanja sredstava za rješavanje stambenih potreba građana, ne prepoznaje žrtve nasilja kao kategoriju koja bi imala prioritet pri kreditiranju (član 7). Prava iz socijalne zaštite regulisana su Zakonima o socijalnoj zaštiti Federacije

---

[51] „Narodne novine“, Službeni list Republike Hrvatske broj 57/11.

[52] „Narodne novine“, Službeni list Republike Hrvatske br. 109/01, 82/04, 76/07 i 38/09.

[53] „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 11/00 i 56/06.

Bosne i Hercegovine[54] i Republike Srpske. U Republici Srpskoj je, usvajanjem Zakona o socijalnoj zaštiti[55] krajem aprila 2012. godine, kao korisnk prava iz socijalne zaštite prepoznata i žrtva nasilja u porodici (član 17 stav 2 tačka 6), a to je, u smislu ovog zakona, punoljetno lice kome se u porodičnom okruženju nanosi fizička, psihička, ekonomska i seksualna patnja ili emotivna šteta, kao i prijetnje takvim djelima, a koje se usljed toga nađu u stanju socijalne potrebe (član 18 stav a tačka b podačka 6). Pomoć pri obezbjeđivanju stanovanja nije jedno od prava u socijalnoj zaštiti koju ovaj zakon prepoznaje, osim privremenog zbrinjavanja u ustanovi, dok traju razlozi koji su doveli do smještaja u ustanovu (član 40 tačka 1 podtačka z), ali ne duže od tri mjeseca (član 141 tačka 4). Dopune ovog zakona u pravcu prepoznavanja potreba žrtava nasilja u porodici za stanovanjem, predstavljale bi izraz političke odlučnosti države koja je usvojila Rezoluciju o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici i proglasila nultu toleranciju na nasilje prema ženama da sa deklarativnog nivoa pređe na realizaciju proklamovanog na praktičnom nivou. Strategije za sprečavanje nasilja u porodici, na svim nivoima vlasti, kao dokumenti koji se bave specifičnim potrebama žrtava nasilja u porodici, među kojima su većinom žene koje imaju potrebu za stambenim obezbjeđivanjem, treba ovu potrebu da prepoznaju i razviju mjere i planiraju aktivnosti i finansijska sredstva za njeno zadovoljavanje. U protivnom, ne može se reći da je država učinila sve što je nužno i potrebno da bi zaštitila žene da ne trpe nasilje u porodici.

Zaključno, od svih političkih dokumenata koji su bili predmet analize, samo je u Republici Hrvatskoj prepoznata potreba ispitanica za stambenim obezbjeđivanjem. Preporuka za unapređivanje politika Republike Srbije i Bosne i Hercegovine jeste da se ova visoko identificirana potreba žena žrtava nasilja u porodici uzme u obzir i usklade strateški dokumenti i budući nacionalni planovi aktivnosti sa potrebama žena žrtava nasilja u porodici. Potrebu osiguravanja trajnog i privremenog zbrinjavanja žena žrtava nasilja u porodici prepoznaju dokumenti kojima se ustanovljavaju međunarodni standardi u oblasti nasilja prema ženama.

U dodatku na izvještaj Ekonomskog i socijalnog savjeta ujedinjenih nacija iz 2000. godine, ističe se da su politike stanovanja u direktnoj vezi sa nasiljem prema ženama

---

[54] „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine“ br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09.

[55] „Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 37/12.

(Coomaraswamy, 2000: 15). Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici članom 20 koji se odnosi na opšte usluge, obavezuje države na preduzimanje neophodnih zakonodavnih ili drugih mjera kako bi obezbijedile da žrtve imaju pristup uslugama koje omogućavaju njihov oporavak od nasilja. Ove mjere treba da obuhvataju, kada je to neophodno, pravno i psihološko savjetovalište, finansijsku pomoć, stanovanje, obrazovanje, obuku i pomoć prilikom zapošljavanja. U obrazloženju ovog člana Konvencije, autori ističu da se ove obaveze odnose na državne usluge socijalne zaštite, kao što je, između ostalog i stanovanje, da države treba da odgovore specifičnim potrebama žrtava nasilja, te se konstatuje da, iako se mnoge žrtve već nalaze među korisnicima ovih usluga, to ne znači da ove usluge zadovoljavaju (tačka 126). Dubinska studija koja je analizirala primjenu Preporuke Rec 2002(5) Savjeta Evrope prepoznaje problem i potrebu žena za adekvatnim stanovanjem i ističe da su žene i djeca ti koji često moraju napustiti svoje domove i useliti se u privremeni smještaj a zatim tražiti stalni smještaj, ponekad čak, iz razloga sigurnosti, u drugom gradu ili oblasti. Prijatelji, rođaci, skloništa ženskih nevladinih organizacija i institucija, ukoliko su dostupna, obezbjeđuju privremeni smještaj. Ova studija ukazuje da su, ukoliko ne uspiju pronaći odgovarajući privatni ili stan iz javnog stambenog fonda, žene i djeca vraćaju u nasilni dom kojeg su napustili. Kako bi se zaštitile žene od daljeg nasilja, dubinska studija ističe da se ženama i djeci, žrtvama nasilja u porodici, mora obezbijediti odgovarajuće stanovanje i to kao zakonom priznato pravo.

Iako je problem pronalaska prostora za stanovanje, i onog privremenog ali i stalnog, od presudnog značaja za žene i djecu koje su iskusile nasilje u porodici, u evropskim zemljama je malo dobrih praksi po ovom pitanju. Žrtve nasilja u porodici suočavaju se sa brojnim ekonomskim teškoćama da se domognu i zadrže stan. Žene koje su finansijski zavisne o svojim zlostavljačima i žene čiji zlostavljači kontrolišu njihove prihode nemaju novčanih sredstava da napuste svoje zlostavljače bez rizika da postanu beskućnice (Hageman White; Bohn, 2007: 28).

Istraživanje rizika koji doprinose siromaštvu žena i djece pogođenih nasiljem, sprovedeno u Austriji 2009. godine, ukazuje da su žene žrtve nasilja u porodici prikrivene beskućnice koje, bježeći pred nasiljem napuštaju domove koje su dijelile sa počiniocem nasilja, sklanjajući se, bar nakratko u skloništa/sigurne kuće. Ovim istraživanjem se

ukazuje da je nemogućnost žena da priušte adekvatan stan, najčešći razlog povratka počiniocu nasilja (VAWE, 2009: 60-64).

Potreba žena žrtava nasilja u porodici za stambenim obezbjeđenjem, prepoznata je i u domaćoj literaturi. Tanja Ignjatović ukazuje da „uz postizanje bezbednosti, osnaživanje i ostvarivanje prava, žrtvi treba omogućiti da ostvari i druga prava (radnopravni i ekonomski status, rešavanje stambenih pitanja, podršku u vezi potreba dece, reintegraciju u zajednicu i sl.)“ (Ignjatović, 2010: 7-8). Obaveza je države ne samo da prizna i poštuje prava, već i da omogući uživanje u pravima i zaštiti osobe čija su prava povrijeđena, što pretpostavlja aktivan angažman u osiguravanju uslova da se u pravima može uživati. Ukoliko države ignorišu potrebu žena žrtava nasilja u porodici za osiguravanjem mjesta stanovanja, ne može se reći da su učinile sve što je nužno i potrebno da zaustave nasilje i omoguće ženama uživanje u pravu na život slobodan od nasilja.

4.1.6. Potreba za zaposlenjem u nacionalnim politikama Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine

Druga potreba čije su rješavanje ispitanice u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini identifikovale kao neophodno, jeste zaposlenje. Većina ispitanica, tačnije njih 25 od ukupno 30 uzorkom obuhvaćenih, nisu bile zaposlene, niti su ostvarivale vlastite prihode. Samo jedna ispitanica iz Srbije, penzionerka, je imala vlastiti prihod, dvije ispitanice iz Hrvatske su, u vrijeme kada je razgovor vođen imale posao, te dvije ispitanice u Bosni i Hercegovini, obe penzionerke. Dvije ispitanice iz Srbije su u vrijeme trajanja nasilnog odnosa imale posao, ali su ga zbog napuštanja nasilne veze izgubile, jedna je zatvorila vlastito preduzeće, a druga, koja je radila neprijavljena kao roštilj majstorica, je dobila otkaz. Sve ispitanice su istakle značaj ekonomske samostalnosti i potrebe da zarađuju, neke od njih su ovu potrebu pretpostavile potrebi za osiguravanjem mjesta stanovanja. Riječima jedne od ispitanica:

- *Posao, posao, posao i onda i sad i za prije i za ubuduće!!! A što se tiče stana, pa gledajte, ako ja imam posao, ja ću sebi naći onda i stan, meni to onda nije problem, ja mogu onda sve! Ako ja imam nešto finansija. A ako ja nemam štajesti, nemam ništa, ne možeš naći ni stan, ko će ti ga dat', s čim ćeš plaćat' režije, čuj ni ona socijalka nije dovoljna da možeš platiti hranu a kamoli režije, mislim da ipak*

finansije su prvi i glavni problem, znači, kad to riješiš, onda možeš lako i naći si stan. (Karlovac)

S druge strane, jedna ispitanica drugačije postavlja prioritete:

- *Znate šta, prvo bi trebalo, što mi je najvažnije, jedna sobica. Da bi ja imala neki svoj psihički mir. Jer ja ovako nemam isto mira. Ja moram nekako naći onih 200 maraka da ja ženi dadnem. Nju uopšte ne interesuje kako. Ja to moram. Moram platiti vodu. Moram platiti struju. Samo da bi imala jednu sobicu i kupatilo, ne treba mi ništa. Ma ništa mi u životu ne treba. Ja uvijek sebi mogu naći za hljeb, za kruh, za brašno. Uvijek ću ja otići nekome očistiti, uraditi, pomoć' nekome, razumijete? (Mostar)*

Mišljenja o tome šta je važnije, stan ili posao kako bi se prestalo trpiti nasilje u porodici, i nije toliko važno. Važno je da se ispitanice slažu da su posao i zarada koju zaposlenje omogućava značajan preduslov za proces osamostaljenja i izlaska iz pozicije žrtve.

Za razliku od potrebe za stambenim obezbjeđenjem, Strategijama za sprečavanje nasilja u porodici sve tri države obuhvaćene istraživanjem, sa izuzetkom Strategije usvojene na nivou Republike Srpske, prepoznaju potrebu žena žrtava nasilja u porodici za zaposlenjem.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u partnerskim odnosima Republike Srbije, kao neophodne aktivnosti za ostvarivanje cilja definisanog unutar četvrte strateške oblasti koja reguliše sistem mjera zaštite i podrške žrtvama navodi, između ostalog, utvrđivanje, usvajanje i primjenu mjera afirmativne akcije za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja žena koje su pretrpjele nasilje (tačka 2.1.3.). Pored ove aktivnosti kojom će se ostaviti navedeni cilj, Strategija navodi da će se *razmotriti* mogućnost uspostavljanja finansiranja i ekonomskog osnaživanja žena – žrtava nasilja u porodici pri lokalnim samoupravama (tačka 2.1.4.). Kao nosioci aktivnosti prepoznati su Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravde, a za saradnike su imenovani organi jedinica lokalne samouprave i organizacije civilnog društva. Rok za dostizanje cilja je kraj 2015. godine. Sudeći po iskustvima

ispitanica, do sada nije bilo pomaka u ovoj oblasti, ali, obzirom da se radi o dokumentu koji je usvojen prije pola godine, ostaje da se vidi kakve će efekte njegova primjena donijeti. Ono što zabrinjava jeste korištenje terminologije koja upućuje na nedostatak političke volje i nespremnosti da se država obaveže na preduzimanje konkretnih aktivnosti, posebno formulisanje aktivnosti na način da će se razmotriti mogućnost finansiranja i ekonomskog osnaživanja žena, upućuje na takav zaključak. Strategijom za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja Autonomne pokrajine Vojvodine od 2008. – 2012. godine koju čine šest poglavlja i dva dodatka, unutar četvrtog poglavlja, u jednoj od četiri oblasti u kojima je potrebno intervenisati, oblasti preventivnih aktivnosti, u dijelusocijalno ekonomske mjere, planiraju se, između ostalih, mjere afirmativne akcije za podsticanje zapošljavanja, samozapošljavanja i karijernog vođenja žena, posebno žrtava rodno zasnovanog nasilja (tačka 2.2.1). Provođenje ovih mjera stavljeno je u odgovornost Pokrajinskom organu uprave nadležnom za oblast rada, zapošljavanja i ravnopravnost polova. Rok do kada treba uspostaviti plan je određen za kraj 2008. godine, a od 2009. godine kontinuirano realizovati jednogodišnje programe i izvještaje. Osim ove aktivnosti, planirano je i organizovanje fondova za podršku žrtvama pri lokalnim samoupravama (tačka 2.2.2.), te opismenjavanja, dokvalifikacije i prekvalifikacije za žene, a posebno za žrtve nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja sa posebnom pažnjom za razumijevanje potreba žena iz određenih grupa, kao što su Romkinje, osobe sa invaliditetom, izbjegla i raseljena lica, samohrane majke, djevojke u maloljetničkim brakovima (tačka 2.2.3.). Kao nosioci aktivnosti prepoznati su Pokrajinski organ uprave nadležan za oblast obrazovanja i kulture, Pokrajinski organ uprave nadležan za oblast rada, zapošljavanja i ravnopravnost polova, Pedagoški zavod Vojvodine (u okviru svojih nadležnosti) i Pokrajinska služba za zapošljavanje, a rok za sprovođenje ovih aktivnosti određen je za kraj 2008. godine uz kontinuirano sprovođenje i godišnje izvještavanje. Do sada su, kako je to u poglavlju 1.3. već istaknuto, podnesena dva izvještaja o realizaciji aktivnosti planiranih Strategijom, međutim, ovim izvještajima nisu obuhvaćene aktivnosti zapošljavanja žena. Ispitanice sa kojima je obavljen razgovor u Novom Sadu i Zrenjaninu su nezaposlene, jedna od njih je imala vlastito preduzeće koje je morala zatvoriti jer nije mogla uskladiti osiguravanje vlastite bezbjednosti i bezbjednosti svoga djeteta boravkom u sigurnoj kući sa vođenjem vlastitog posla: *„Ja sam imala firmu u tom gradu, ja sam to morala da zatvorim, ja*

nemam nikakvih prihoda“ (Zrenjanin), a tri ne rade, odnosno, snalaze se ili se planiraju snalaziti na različite načine da prežive: *„Mogu da radim, već sam, preko jedne prijateljice, nisam još ugovorila posao, ali, ići ću kod jedne žene, još, pored ovaj pos'o, što imam slobodne dane više, te slobodne dane ići ću da čistim kod ova, kod ona, pa ću zaraditi dnevnicu, pa ću imati za te potrepštine“ (Novi Sad), „Čistiću, spremaću, ne znam, uklapaću se, ako budem mogla nastaviću sa ovim što sam počela, ovaj, torte, kolače, rezance...“ (Novi Sad).* U svakom slučaju, politička opredijeljenost izražena u Strategiji Autonomne Pokrajine Vojvodine daje nadu u poboljšanje položaja žena žrtava nasilja, pa tako i u oblasti zapošljavanja. Kako bi se utvrdili stvarni efekti planiranih mjera afirmativne akcije u oblasti zapošljavanja žena, neophodno bi bilo provesti istraživanje koje bi utvrdilo njihov domašaj i realizaciju u praksi.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti Republike Srbije kao ni Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine ne sadrže posebne odredbe o zapošljavanju žena. Međutim, Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011. do 2020. godine prepoznaje žene, odnosno pojedine ranjive grupe žena, kao subjekte prava. Pored toga, Strategija prepoznaje i srodne kategorije, poput samohranih roditelja, žrtava porodičnog nasilja i žrtava trgovine ljudima. Takođe, Strategija prepoznaje i obuhvatne kategorije – ugrožene grupe, najugroženije grupe na tržištu rada i teže zapošljiva lica. U okviru poglavlja III. Ciljevi i plan aktivnosti, pod tačkom 2. Pojedinačni ciljevi, podtačkom 2.3. Razvoj institucionalnih kapaciteta i ekspanzija programa aktivne politike zapošljavanja, pod naslovom 2.3.2. Ekspanzija programa aktivne politike zapošljavanja, navodi se da će mjere aktivne politike zapošljavanja u narednom periodu biti usmjerene prema teže zapošljivim licima, te da se, u cilju socijalnog uključivanja i zapošljavanja, između ostalog i žrtavaporodičnog nasilja, posebna pažnja treba usmjeriti na kampanje za jačanje svijesti o značaju uključivanja na tržište rada.

Nacionalna strategija Republike Hrvatske ozaštiti od nasilja u obitelji za razdoblje 2011. - 2016. godine unutar šestog područja djelovanja, zbrinjavanje i potpora žrtvama nasilja u obitelji, postavlja pet ciljeva, među kojima je i osiguravanje zapošljavanja žrtava nasilja u porodici. U dijelu strategije koji se bavi analizom stanja u Hrvatskoj, kada je u pitanju problem zapošljavanja žrtava nasilja u porodici, navodi se da je, prema podacima

Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, tokom 2009. godine evidentirano 69 nezaposlenih žrtava nasilja u porodici od kojih je njih 13 zaposleno, a u prvih devet mjeseci 2010. godine od ukupno 134 osobe koje su evidentirane kao nezaposlene žrtve nasilja u porodici, zaposleno njih 20. Kako bi se povećalo zapošljavanje žrtava nasilja u porodici, organizovane su radionice aktivnog traženja posla i psihosocijalne podrške, aktivnosti profesionalnog usmjeravanja i procjene radne sposobnosti te obrazovne aktivnosti. Od ukupnog broja žrtava porodičnog nasilja, za dvije osobe je sufinansirano zapošljavanje, a za dvije osobe je finansirano obrazovanje. Strategija navodi da su žene žrtve porodičnog nasilja prepoznate su kao dio posebne grupe nezaposlenih osoba za koje se primjenjuju mjere aktivne politike uz fleksibilan pristup, što znači da im je umjesto propisane dužine prijave od najmanje 6 ili 12 mjeseci u evidenciji nezaposlenih za ostvarivanje prava na sufinansiranje ili finansiranje obrazovanja i zapošljavanja dovoljna samo prijava u evidenciju nezaposlenih, kao i da se za njih po prestanku radnog odnosa zbog viška zaposlenih može primijeniti potpora za zapošljavanje kod drugog poslodavca bez prijave u evidenciju nezaposlenih (2011: 26-7). Za realizaciju aktivnosti planiranih strategijom, i to analizu rezultata Nacionalnog akcionog plana zapošljavanja u odnosu na žrtve nasilja u porodici, poticanje zapošljavanja žrtava nasilja u porodici, praćenje njihovog zapošljavanja i provođenja mjera osnaživanja preduzetništva žrtava nasilja u porodici, zadužen je Hrvatski zavod za zapošljavanje u saradnji sa Ministarstvom gospodarstva, rada i preduzetništva, regionalnim i lokalnim jedinicama samouprave, obrazovnim institucijama, poslodavcima i organizacijama civilnog društva. Potrebna finansijska sredstva osiguraće se u Državnom proračunu na pozicijama nadležnog tijela (poglavlje VI, tačka c 5). Nacionalni plan za poticanje zapošljavanja za 2011. i 2012. godinu kao prvi strateški cilj, od ukupno osam, postavlja povećanje nivoa zapošljivosti i stopu participacije žena primarne dobne grupe (član 3.1.). Žene žrtve nasilja u porodici prepoznate su kao ciljna grupa prema kojoj je, doduše, usmjerena samo jedna aktivnost sa ciljem povećanja učešća nezaposlenih žena žrtava porodičnog nasilja u programima obrazovanja za tržište rada, za koju je, u 2011. godini, planirano izdvojiti 116.357.900,00 kuna (tačka 3.1.2.3). Utisak je da je Hrvatska posvetila više pažnje i pristupila na ozbiljniji način sagledavanju potreba žrtava nasilja u porodici nego Republika Srbija i Bosna i Hercegovina. Razlog je možda u tome što je Hrvatska mnogo ranije ušla u proces pregovora o pristupanju Evropskoj uniji i, u poređenju sa Srbijom i Bosnom i Hercegovinom, ranije počela

usklađivati zakone i političke dokumente sa standardima u ovoj oblasti. Međutim, bez dublje analize uticaja koji ispunjavanje ovih uslova ima na politike suprotstavljanja nasilju u porodici, što bi bila posebna tema za istraživanje, ne može se sa sigurnošću tvrditi da je to tako.

Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009. - 2011. godine kao krovni dokument koji objedinjava strateške dokumente Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, prepoznaje potrebu za osiguravanjem ekonomske samostalnosti žrtava nasilja u porodici (tačka I.2.14.). Strateškim planom za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009. – 2010. godine prepoznaje se potreba zapošljavanja žrtava nasilja u porodici. Unutar prvog cilja koji je definisan kao analiza i usklađivanje zakonodavstva u Bosni i Hercegovini koje reguliše oblast nasilja u porodici kao poseban cilj za nivo Federacije Bosne i Hercegovine određeno je usklađivanje postojećih i donošenje novih propisa koji regulišu oblast nasilja u porodici i uspostavljanje sistema finansiranja i preventivnog djelovanja, potreba žrtava i rad sa nasilnim osobama – od lokalne zajednice do nivoa Federacije Bosne i Hercegovine, kao jedna od aktivnosti planirano je da se izdaju preporuke institucijama iz oblasti zapošljavanja da u projekte zapošljavanja, kao posebnu ciljnu grupu, uvrste žrtve nasilja u porodici, bilo da je riječ o mjerama sufinansiranja zapošljavanja, obuke i prekvalifikacije ili njihovog samozapošljavanja. Nadležno za provođenje ove aktivnosti je Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u saradnji sa kantonalnim ministarstvima u čijoj nadležnosti je socijalna politika, Federalni zavod za zapošljavanje u saradnji sa kantonalnim zavodima za zapošljavanje i Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine. Rok za provođenje ove aktivnosti je bio mart 2009. godine (tačka 1.14.). Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine ne prepoznaje potrebu zapošljavanja žena žrtava nasilja u porodici kao mjeru koja se mora dogoditi da bi došlo do dugoročnih promjena (član 5.3. stav 1). Strategijom zapošljavanja Bosne i Hercegovine za period od 2010. do 2014. godine identifikuje se problem visoke stope nezaposlenosti i radne neaktivnosti žena (član 1.2.2.; 1.2.6; 2.2.) Strategija postavlja tri cilja: promovisanje inkluzivnog i zapošljavanjem bogatog rasta i smanjenje deficita produktivnog zaposlenja i dostojanstvenog rada; unapređenje zapošljivosti žena i muškaraca, a naročito najugroženijih; te unapređenje djelotvornosti, efikasnosti i upravljanja politikama i institucijama tržišta rada. Jedan od opštih ciljeva strategije za period 2010. - 2014. je

godišnje povećanje stope zaposlenosti žena za 2,5 % (član 3.2.) Strategija zapošljavanja Federacije Bosne i Hercegovine od 2009. do 2013. godine prepoznaje problem visoke nezaposlenosti žena i velike neaktivnost žena. Od šest strateških ciljeva, tri prepoznaju potrebu uključivanja žena. Strategija zapošljavanja FBiH prepoznaje i status ranjivih i ugroženih grupa, ali među njima nisu žrtve nasilja u porodici, kao ni žene. U okviru strateškog cilja 2 koji je definisan kao osiguravanje inkluzivnih tržišta rada kroz sprečavanje dugoročne nezaposlenosti, neaktivnosti, socijalne isključenosti i siromaštva radno sposobnog stanovništva, postavljen je zadatak povećanja stope zaposlenosti sa fokusom na grupu ekonomski neaktivnih žena kroz provođenje kampanje usmjerene na poticanje neaktivnih žena da se registriruju u Javnoj službi za nezaposlene, aktivno uključivanje grupe neaktivnih žena, programe aktivnih mjera usmjerene na neaktivne žene, eliminisanje diskriminacije po osnovu pola u oblastima rada, zapošljavanja, obrazovanja i tržišta rada, i pružanje jednakih mogućnosti muškarcima i ženama na tom planu te u usklađivanje obaveza na poslu i prema porodici. Strateškim ciljem 4 nastojaće se unaprijediti ulaganja u ljudski kapital i prilagoditi sistemi obrazovanja i obuke potražnji za novim znanjima i vještinama na tržištu rada kako bi se osigurala uspješna tranziciju iz obrazovanja na tržište rada, gdje su nezaposlene i neaktivne žene jedna od ciljnih grupa, kroz preduzimanje inicijative da se smanji broj onih koji napuštaju školu prije završetka. U okviru ovog strateškog cilja će se osigurati uspostavljanje koherentnog sistema obrazovanja odraslih koji će pružati obrazovanje i obuku usmjereno prema potrebama tržišta rada, a gdje su nezaposlene i neaktivne žene jedna od ciljnih grupa, kroz uspostavljanje tijela za saradnju za obrazovanje i obuku odraslih, osiguravanje formalno priznate i koherentne validacije obrazovanja i obuke odraslih, uspostavljanje koherentnog sistema obrazovanja i obuke odraslih i sistem obuke u osnovnim vještinama i opšteg obrazovanja koji treba biti usmjeren prema unapređenju osnovnih i vještina cjeloživotnog učenja za ljude sa niskim ili srednjim nivoom obrazovanja. Strateškim ciljem 5 definisanim kao jačanje socijalne i teritorijalne kohezije kroz razvoj poduzetništva nastojaćese *o*mogućiti brži rast preduzetništva i otvaranje radnih mjesta, posebno u uslužnom sektoru u kantonima sa sporijim ekonomskim razvojem, te na taj način smanjiti velike regionalne razlike, a gdje su nezaposlene i neaktivne žene jedna od ciljnih grupa, kroz podršku za izradu i evaluaciju poslovnog plana, omogućavanje pristupa finansijskim resursima novoosnovanim preduzećima, razradu standardnog kursa i certifikata za

vozačku dozvolu u preduzetništvu i podršku mreži preduzetništva i mentorstva. Čitanjem strateških ciljeva i aktivnosti koje ih prate, stiče se utisak da, iako se žene pominju u tri od ukupno šest strateških ciljeva, da su autori ove Strategije prilikom njene izrade zaboravili da žene čine većinu radno sposobnog a nezaposlenog stanovništva, te da su naknadno dodali u svaki od ova tri strateška cilja i grupu žena kako bi ispravili ovaj propust. Strategija zapošljavanja republike Srpske za period od 2011. do 2015. godine također prepoznaje neaktivnost i nezaposlenost žena kao poseban problem. Prepoznaje se znatno niža stopa aktivnosti, odnosno visoka stopa neaktivnosti, nesrazmjer između polova u nezaposlenosti, disparitet u stepenu stečenog obrazovanja među ženama u poređenju sa muškarcima, mlade žene zapostavljene kako u pogledu zapošljavanja, tako i u sticanju stručne spreme. Iz ovih razloga stavlja fokus na programe zapošljavanja žena i razvoja njihovih vještina, te stvaranja uslova za usklađivanje profesionalnog i privatnog života (član 3.2.). Opšti cilj je postizanje stope zaposlenosti od 70%, od toga najmanje 60 posto za žene od 2010. do 2014. godine (član 4 stav 3), i to putem strateških ciljeva, koji između ostalih predviđaju i povećanje uključenosti na tržište rada sprečavanjem dugotrajne nezaposlenosti, društvene isključenosti i siromaštva radno sposobnog stanovništva, naročito grupa koje su u nepovoljnom položaju sa posebnim mjerama za prilagođavanje obrazovnog sistema tržištu rada te razvoj sistema obrazovanja odraslih (član 4 stav 5 tačka 4). Žrtve nasilja u porodici, pa tako ni žene žrtve nasilja u porodici, nisu prepoznate ni posebno izvojene kao ranjiva grupa koja zahtijeva posebnu pažnju ni u jednom od tri Strategije zapošljavanja Bosne i Hercegovine.

Efekti koje su analizirani dokumenti u dijelu koji se odnosi na zapošljavanje žena imali, barem sudeći po statusu i zabrinutosti žena žrtava nasilja u porodici sa kojima su obavljeni intervjui, se ne primjećuju. Od ukupno 30 ispitanica obuhvaćenih istraživanjem, samo su dvije zaposlene, obe u Hrvatskoj. Tri su penzionerke, jedna u Srbiji i dvije u Bosni i Hercegovini i po tom osnovu ostvaruju prihod za život, a preostalih 25 ih ne radi. Čak šta više, dvije ispitanice su bile zaposlene, ali su usljed napuštanja nasilnog odnosa izgubile i posao. Sve ispitanice su istakle značaj ekonomske samostalnosti i potrebe da zarađuju, neke od njih su, kao što je već istaknuto, ovu potrebu pretpostavile potrebi za osiguravanjem mjesta stanovanja.

Potrebu zapošljavanja žena žrtava nasilja u porodici prepoznaju i međunarodni dokumenti. Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i

nasilja u porodici članom 20 koji se odnosi na opšte usluge, obavezuje države na preduzimanje neophodnih zakonodavnih ili drugih mjera kako bi obezbijedile da žrtve imaju pristup uslugama koje omogućavaju njihov oporavak od nasilja. Ove mjere treba da obuhvataju, kada je to neophodno, između ostalog, i pomoć prilikom zapošljavanja. U obrazloženju ovog člana Konvencije, autori ističu da se ova obaveza odnosi na državne usluge socijalne zaštite, kao što je, između ostalog i zapošljavanje, te da države treba da odgovore specifičnim potrebama žrtava nasilja. Konstatuje se da, iako se mnoge žrtve već nalaze među korisnicima ovih usluga, to ne znači da ove usluge zadovoljavaju (tačka 126), a što potvrđuju ispitanice obuhvaćene istraživanjem. Preporuka broj 19 Komiteta za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena Ujedinjenih nacija potvrđuje da je nedostatak ekonomske nezavisnosti razlog koji prisiljava mnoge žene da ostanu u vezama zasnovanim na nasilju (član 23). Komitet preporučuje državama da preduzmu odgovarajuće djelotvorne mjere kako bi se prevazišli svi oblici nasilja koji su zasnovani na razlikovanju polova (član 24 stav 1 tačka a), pri čemu je osiguravanje ekonomske nezavisnosti i zapošljavanje žena žrtava nasilja u porodici, sudeći po izjavama ispitanica, sasvim sigurno jedna od mjera koja je neophodna kako bi se prevazišlo nasilje u porodici.

Rezultati do kojih su došle Nichols i Feltey (2003) istražujući potrebe žena u skloništima u SAD vrlo su slični rezultatima istraživanja provedenog u Sigurnim kućama/skloništima u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Ovo istraživanje je došlo do zaključaka da ispitanice napuštanje počinioca nasilja vide kao luksuz, pa čak i u slučajevima kada su napuštanje nasilnog partnera vidjele kao jedini izbor, ekonomski troškovi takvu odluku čine nemogućom. Brojni su faktori koji komplikuju odluku da se napusti nasilan odnos. Međutim, ispitanice su stekle utisak da, umjesto da se adresiraju ovi faktori, promovišu savjetovanje, podrška i razumijevanje. Samo nekoliko žena je sugerisalo potrebu za savjetovanjem, vežući je direktno uz potrebu da razviju motivaciju i ličnu snagu da počnu život iznova (Nichols; Feltey, 2003: 790-803).

Istraživanje rizika koji doprinose siromaštvu žena i djece pogođenih nasiljem, sprovedeno u Austriji 2009. godine, ukazuje da se žene žrtve nasilja u porodici nakon napuštanja počinioca nasilja suočavaju sa negativnim ekonomskim posljedicama takve odluke, posebno ukoliko, što je najčešći slučaj, vode brigu o najmanje jednom ili više maloljetne djece. Ovo istraživanje ponavlja da žene jako dugo trpe nasilje zbog straha da neće biti u mogućnosti da osiguraju dovoljno novaca da izdržavaju svoju djecu i sebe

(VAWE, 2009: 65-6). Ispitanice iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske dijele istu bojazan. Povratak počiniocu nasilja usljed nemogućnosti pronalaska zaposlenja i izlaganje riziku, ili bolje rečeno, izvjesnosti bivanja žrtvom, predstavlja odgovornost države koja nije uradila sve što je nužno i potrebno da omogući ženama da uživaju u pravima koja im pripadaju.

4.1.7. Potreba za sigurnošću u nacionalnim politikama Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine

Treća potreba koju su ispitanice u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini identifikovale kao neophodnu kako bi prestale biti žrtve nasilja u porodici, jeste potreba za sigurnošću. Svih 30 ispitanica su ukazale su na potrebu da budu sigurne. Ova potreba je, na izvjestan način, vidljiva iz odgovora na svako pitanje, poruka koju su sve ispitanice slale svjedočeći o iskustvu nasilja koje su preživjele. Ni jedno od svjedočenja nije izuzetak. Način kako artikulišu potrebu da budu sigurne od nasilja se razlikuje, ali poruka koju šalju je zajednička:

- *Niko me ne pita, niko me ne pita, nego ovako djecu držim, tresem se do škole, okrenem se 150 puta jer čekam da me uhvati za glavu, nož ovdje i ćao. Da uzme djecu i ćao. Ja nemam vremena nazvati. Ja nemam vremena nazvati policiju ili prvo ovdje pa da oni nazovu policiju i njima objašnjavati di sam sad ja. To nije sistem. To već nije sistem! (Beograd)*
- *Koju vrstu pomoći? Policijsku zaštitu, policijsku zašitu, to, to, radi se na tome, ja sam sigurna u ovoj kući. Stvarno sam sigurna, znam da sam sigurna. I da mi ne može ništa, Ali, opet se bojim, to sam i jutros rekla. (Slavonski Brod)*
- *Imam sve, samo što nemam... Nemam sigurnosti! Ja ne znam kad ću njega sresti. On ide u autu, ja idem pješke. Šta će uraditi? Jel' vidiš šta se desilo dole u Srbiji. Evo sad sam čitala. Jedan dan, pa drugi... Dobro, to će jednoč biti, smrt je jedna, a što da moja djeca ostaju i potomci, siročići, svak' će kazati sutra, kad meni unuk poraste i pođe sa curama, to je od onije što je djed ubio babu il' baba ubila đeda il' šta ja znam. (Modriča)*

Kada država ne uspije da spriječi da se nasilje u porodici dogodi, obavezna je kazniti počinioca nasilja, ali i zaustaviti nasilje, pružiti podršku i pomoć žrtvama, i

spriječiti da dođe do ponavljanja nasilja. Već je više puta istaknuto da je sklanjanje žrtava u sigurne kuće/skloništa/prihvatilišta jedan od načina da se zaustavi nasilje i pruži podrška i određene vrste pomoći, kao što su psihosocijalno savjetovanje, pravna pomoć, pomoć pri ostvarivanju medicinske i drugih usluga, u zavisnosti od potreba žrtava. Sve žene ispitanice su ukazale da se osjećaju sigurno u sigurnim kućama/skloništima/prihvatilišti-ma, ali i na činjenicu da se boje čim izađu izvan kapije. Boje se da će ponovo biti žrtve nasilja. Nekoliko njih je kao način da se osjećaju sigurnije, navelo pomoć policije i zaštitne mjere. U sve tri države obuhvaćene istraživanjem, institut zaštitnih mjera prepoznat je zakonima. Osim u Hrvatskoj, gdje je iz svjedočenja ispitanica i sadržajne analize Pravilnika o sprovođenju zaštitnih mjera uočeno da se zaštitne mjere propisane zakonima sprovode u praksi, u Srbiji i Bosni i Hercegovini postoje problemi kada su u pitanju zaštitne mjere, kako u smislu procedura tako i provođenja ovih mjera u praksi. Ovaj problem prepoznat je Strategijama za suprotstavljanje nasilju u porodici Srbije i Vojvodine. Bosanskohercegovačke strategije djelimično prepoznaju postojanje ovog problema.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u partnerskim odnosima Republike Srbije problemu zaštitnih mjera posvećuje pažnju unutar druge strateške oblasti koja ima za cilj unapređivanje normativnog okvira za zaštitu žena od nasilja kojim treba da se doprinese djelotvornom sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Kao aktivnost predviđena da bi se ovaj cilj dostigao, planirana je konsolidacija relevantnih odredbi krivičnog i porodičnog zakonodavstva koja podrazumijeva, kako je to u Strategiji navedeno, potrebu da se *razmotri* mogućnost i efekti proširenja mjere bezbijednosti zabrane približavanja i komunikacije sa žrtvom nasilja zabranom proganjanja i uznemiravanja jer je, kako se to navodi, u savremenim uslovima moguće proganjanje i uznemiravanje bez približavanja žrtvi nasilja ili bez komunikacije sa njom (član 1.1.) Osim toga, navedena je potreba preispitivanja porodičnog zakonodavstva, i to: rokova za određivanje privremenih mjera zaštite od nasilja u porodici u slučaju akutnog nasilja kada je tjelesni, odnosno psihički integritet žrtve nasilja ugrožen u mjeri da dovodi u pitanje njen život ili zdravlje (član 1.1.3. stav 1 tačka 1); aktivnu legitimaciju za pokretanje postupka (član 1.1.3. stav 1 tačka 2); mogućnost da sam sud pokreće određene sudske postupke po službenoj dužnosti (član 1.1.3. stav 1 tačka 3); uvođenje novih mjera zaštite od nasilja u porodici, kao što su

obavezno liječenja od alkoholizma i drugih bolesti zavisnosti i obavezno psihološko savjetovanje ili tretman izvršioca nasilja, uključujući i mjeru koja bi bila usmjerena na finansijsku pomoć žrtvi nasilja (član 1.1.3. stav 1 tačka 4). Kao nosioci ovih aktivnosti određeni su Ministarstvo rada i socijalne politike, Ministarstvo pravde, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke, u roku do kraja 2012. godine.

Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja Autonomne pokrajine Vojvodine od 2008. – 2012. godine u poglavlju V kojim se upućuju preporuke republičkim organima i institucijama, u dijelu koji se odnosi na izmjene i dopune zakona (poglavlje V član 1) i predlaže, u domenu porodičnopravne zaštite, dopunjavanje postojećih mjera novima, prebacivanje postupka za izricanje zaštitnih mjera iz parničnog u vanparnični postupak, čime bi se ubrzalo izricanje mjera i samim tim uticalo da su efikasne, uvođenje naročite hitnosti u postupanju, kao i ukidanje mogućnosti da počinilac nasilja traži prestanak zaštitne mjere prije isteka roka na koju je izrečena, zatim obavezu suda da presudu kojom se izriče zaštitna mjera dostavi ne samo centru za socijalni rad, već i policiji i tužilaštvu, te mogućnost da sudija naredi privođenje lica koje izbjegava da primi poziv ili da se odazove pozivu. Osim ovih, predlaže se čitav niz dopuna postojećeg zakona, pa tako, između ostalih, i predviđanje upućujućih normi koje sudu pružaju instrukcije o okolnostima o kojima mora da vodi računa prilikom određivanja mjera zaštite od nasilja u porodici (glava V član 1 stav 1.1.2.)

Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje 2011. - 2016. godine Republike Hrvatske u poglavlju IV posebnu pažnju posvećuje zaštitnoj mjeri psihosocijalnog tretmana počinioca nasilja. U dijelu koji se odnosi na analizu stanja navode se podaci o broju počinioca nasilja kojima je izrečena ova zaštitna mjera, od 2003. godine, kada je uvedena, do polovine 2010. godine. Prema ovim podacima, u tretman je bilo upućeno ukupno 1.228 počinilaca, od kojih je njih 724 ispunjavalo preduslove za uključivanje u tretman, a 432 su završila tretman. Nema podataka o tome kakvi su efekti ove zaštitne mjere po sigurnost žrtava nasilja u porodici, odnosno, da li se ovom zaštitnom mjerom uspjelo spriječiti ponavljanje nasilja, ali je kao indikator uspješnosti Strategijom određen smanjen broj recidivista među (poglavlje IV član c stav 2 tačka 2).

Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u obitelji u Republici Hrvatskoj sadrži opis aktivnosti postupanja nadležnih tijela, odnosno policije, centara za socijalni rad,

zdravstvenih ustanova, vaspitno obrazovnih ustanova i pravosudnih organa, u slučajevima nasilja u porodici te oblike, sadržaj i način saradnje tijela koja učestvuju u otkrivanju i suzbijanju nasilja i pružanju pomoći i zaštite osobi izloženoj bilo kojem obliku nasilja u porodici. U odnosu na zaštitu žrtava nasilja u porodici u smislu mjera zaštite, posebno je interesantan dio koji se odnosi na policiju i pravosudne organe. Policija, prema Protokolu, djeluje prvenstveno kako bi zaštitila žrtvu (član 1 stav a) i obavezna je odmah preduzeti mjere i radnje u cilju trenutne zaštite i pružanja potrebne zdravstvene i druge pomoći osobi oštećenoj nasiljem, te spriječiti počinioca u daljnjem nasilničkom ponašanju (član 1 stav a). Osim ovoga, policija je u obavezi da upozna počinioca nasilja s mjerama koje će se protiv njega preduzeti, s ciljem trenutnog prekidanja nasilja i pomoći počiniocu u promjeni ponašanja (član 1 stav a tačka 2.2.). Protokolom se predviđa da će se, ukoliko počinilac nasilja u porodici legalno posjeduje oružje, ono privremeno oduzeti radi sprečavanja moguće zloupotrebe i predlaganja pokretanja odgovarajućeg postupka oduzimanja oružja ili oružnog lista (član 1 stav a tačka 2.2.1.), a u slučaju saznanja o ilegalnom posjedovanju oružja, preduzeće se potrebne mjere radi njegovog pronalaženja, oduzimanja i prijavljivanja počinioca (član 1 stav a tačka 2.2.2.). Protokolom se kao sljedeći korak u postupanju policije navodi privođenje počinioca nasilja u porodici u prostor policije radi zadržavanja, te podnošenje Zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka, odnosno krivične prijave, a zatim privođenje sudiji za prekršaje, odnosno istražnom sudiji, (član 1 stav a tačka 3.). U Zahtjevu za pokretanje prekršajnog postupka, uz prijedlog za određivanje zadržavanja do nastupanja okrivljenog na izvršenje kazne, i zavisnosti od utvrđenih okolnosti i ispunjenim uslovima, policija će tražiti i izricanje odgovarajućih zaštitnih mjera odnosno mjera opreza (član 1 stav a tačka 3.1.) Policijski službenici/ce koji su priveli okrivljenog prekršajnom sudu, odnosno istražnom sudu, sa prijedlogom za određivanje zadržavanja, odnosno pritvora, dužni su saznati odluku prekršajnog odnosno istražnog sudije, te u slučaju da prekršajni sudija nije odredio zadržavanje ili istražni sudija nije odredio pritvor, dužni su o tomu odmah obavijestiti žrtvu (član 1 stav a tačka 3.2.) S druge strane, definišući korake u postupanju pravosudnih organa sa ciljem što efikasnijeg iskorištavanja svih zakonskih mogućnosti propisanih zakonima, a u svrhu zaštite članova porodice koji su izloženi nasilju (član 1 stav e), Protokolom se, između ostalog, potcrtava obaveza hitnog postupanja u predmetima vezanim uz nasilje u porodici (član 1 stav e 1.), obavještavanja žrtve o njenim pravima (član 1 stav e 3.), obavijestiti je,

doduše na njen zahtjev, o ishodu postupka i dati joj fotokopiju pravosnažnog rješenja (član 1 stav e 4.). Sudovi su u obavezi o izrečenim zaštitnim mjerama propisanim Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji voditi evidencije i dostavljati ih ministarstvu nadležnom za poslove pravosuđa (član 1 stav e 5.), te osigurati organizaciju rada prekršajnih sudova na način da mogu provoditi nadležne postupke i u dane vikenda i blagdana (član 1 stav e 6.). Protokolom se ukazuje na zadatak sudija prekršajnih sudova i istražnih sudija da osiguraju prihvat dovedenog okrivljenoga radi određivanja zadržavanja u prekršajnom, odnosno određivanja pritvora u krivičnom postupku, te ispitati dovedenu osobu i odlučiti o načinu vođenja daljnjeg postupka (član 1 stav e 7.). Sudovi će osigurati zaštitu žrtve pri dolasku na sud i unutar suda, omogućavanjem davanja izjave odvojeno od počinioca te fizičkom zaštitom žrtve u saradnji s policijom (član 1 stav e 8.).

Kao što je navedeno u poglavljima 1.3.1. i 1.3.3., u Bosni i Hercegovini još uvijek nije usvojen Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici, uz izuzetak pojedinih lokalnih zajednica.

Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009. - 2011. godine kao krovni dokument koji objedinjava strateške dokumente Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine, osim sigurnih kuća kao načina da se zaštiti sigurnost žrtava nasilja u porodici (član II.4.) i potrebe rada sa počiniocima nasilja (član I.2.7.) ne prepoznaje niti posebno izdvaja i razrađuje ni jednu drugu mjeru zaštite žrtava.

Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009. – 2010. godine sadrži poglavlje koje je naslovljeno sa „Sigurnost“ (član 5.4.). U ovom poglavlju se govori o neadekvatnim uslovima rada, nedovoljnoj kadrovskoj i stručnoj osposobljenosti policije i ističe se da su zaštitne mjere propisane posebnim zakonom i da se izriču po posebno propisanom postupku. U sljedećem poglavlju se ukazuje da se svrha kažnjavanja počinioca i postizanje satisfakcije žrtve ne može ostvariti samo u krivičnom postupku, i da je radi toga nužno povezivanje krivičnog postupka sa izricanjem zaštitnih mjera u prekršajnom postupku (član 5.5.) iz čega bi se moglo zaključiti da se ovom Strategijom zaštitne mjere ne prepoznaju kao mjere kojima je svrha zaštititi žrtvu, već kazniti počinioca, što bi trebalo da doprinese satisfakciji žrtve. Ipak, ukazujući na problem pri izricanju zaštitnih mjera, navodi se da se ovi postupci vode radi zaštite žrtve, ali i ukazuje da su razlozi zbog kojih se mjere ne izriču nedostatak

infrastrukture u lokalnim zajednicama, kao što je smještajni prostor za nasilne osobe, savjetovališta pri centrima za socijalni rad i nevladinim organizacijama, nedostatak finansijskih sredstava i slično (član 5.5.). Odgovarajući na ove probleme, kao jedan od ciljeva ove Strategije, navedeno je stvaranje uslova u vidu infrastrukture za provođenje zakona a prije svega provođenje zaštitnih mjera kao što su osnivanje novih preustroj postojećih ustanova, izrada programa za rad sa nasilnom osobom, izrada kriterija za odabir subjekata koji mogu raditi sa nasilnom osobom i drugo (član 1.7).

U uvodnom dijelu Strategije za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine ističu se obaveze koje država, prema međunarodnim standardima, ima prema žrtvama nasilja u porodici i ukazuje, referišući na Preporuku Savjeta Evrope (2002)5, da je to razvijanje nacionalnih politika koje se zasnivaju na najvećoj mogućoj sigurnosti i zaštiti žrtava (član2 stav 2.1. tačka 3). Nažalost, ovaj princip se ne može pratiti kroz ostatak Strategije. U nastavku uvodnog dijela predstavlja se domaći pravni okvir i, između ostalog, navodi, ali ne problematizira, da su sankcije za nasilno ponašanje u porodici i zaštitne mjere, čime prihvata koncept po kojem su ove mjere kazna za počinioca nasilja a ne mjera kojom se obezbjeđuje zaštita žrtve (član 2.2.1. stav 7; član 3.1. stav 5). Zaštitne mjere se navode u članu 2.2.1. stav 12 i objašnjava da su, kontradiktorno naprijed navedenom, da je njihova svrha sprečavanje nasilja u porodici, osiguranje nužne zaštite zdravlja i bezbjednosti zdravlja žrtve i otklanjanje okolnosti koje pogoduju ili podsticajno djeluju na izvršenje novih radnji nasilja u porodici (2.2.1. stav 13). Osim Sigurnih kuća koje su prepoznate kao mjera zaštite žrtve (2.2.1. stav 14) i koje neće biti posebno izdvajane, Strategijom koju je usvojila Narodna skupština a predložila Vlada, preporučuje se iniciranje kampanja javnog zalaganja kako bi se stvorili uslovi za sudsko izricanje zaštitnih mjera udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrane približavanja žrtvi nasilja, kao i određivanje pritvora ili mjere zabrane približavanja ili posjećivanja određenih mjesta i lica u slučaju nasilja u porodici kada okolnosti konkretnog slučaja ukazuju da će osumnjičeni vršiti negativan uticaj na oštećeno lice ili drugog člana porodice kao svjedoka i tako ometati prikupljanje dokaza i sam tok postupka (član 3.1. stav 11 tačka 3 i tačka 4). Ova preporuka se ne operacionalizuje niti planiraju mjere i aktivnosti kojima će se uticati na sudove da primjenjuju zakon, niti se određuju nadležna Ministarstva i saradnici, ne određuju rokovi ni finansijska sredstva. Ukratko, posmatrajući strategije usvojene na sva tri nivoa zakonodavne vlasti u Bosni i Hercegovini, može se

primijetiti nedostatak jasnog stava o tome ko je predmet zaštite, od čega ili koga se štiti i šta će se u tom pravcu preduzeti. Samo ponekad, povremeno i nekonzistentno se pominje zaštita žrtava nasilja u porodici, najčešće u dijelovima strategija koji pominju sigurne kuće, ali obaveza koju država ima u tom smislu, se nigdje ne pominje niti preuzima odgovornost za zaštitu žrtava.

Problem zaštite žrtava i odgovornosti i obaveze države da zaustavi nasilje, zaštiti žrtvu i spriječi ponavljanje nasilja, prepoznat je i u dokumentima kojima se ustanovljavaju standardi u oblasti nasilja prema ženama u porodici. Problem zaštite žrtava i odgovornosti i obaveze države da zaustavi nasilje, zaštiti žrtvu i spriječi ponavljanje nasilja, prepoznat je i u dokumentima i izvještajima koji prate primjenu dokumenata kojima se ustanovljavaju standardi u oblasti nasilja prema ženama u porodici. Dubinska studija koja je analizirala primjenu Preporuke Rec 2002(5) Savjeta Evrope ukazuje na različite pristupe država kada je u pitanju zaštita žrtava:

> *Provođenje državnih politika za prevazilaženje nasilja prema ženama suočava se sa mnogim izazovima. Postoji tenzija između brzog i nepokolebljivog privođenja počinioca pravdi, s jedne strane, i zaštite i osnaživanja žrtve, s druge strane. Takve politike koje favorizuju hapšenje, krivično gonjenje i brze sudske postupke sa zatvorskom kaznom se nalaze na jednom kraju spektra, dok se politike koje su orijentisane trenutnoj zaštiti žene putem odstranjivanja osobe koja predstavlja prijetnju, nezavisno da li će krivično gonjenje uslijediti ili ne, nalaze na drugom kraju spektra. Države članice se opredjeljuju za različite puteve postavljanjem jednog ili drugog prioriteta. Iako bi se moglo reći da počinju sa potpuno različitih startnih pozicija da bi se susrele u sredini, izbori mjera se razlikuju i vjerovatno je da će se svaka uhvatiti u koštac sa različitim problemima u različitim situacijama. Još uvijek nema dovoljno dokumentovanog iskustva u konzistentnoj primjeni bilo kojeg od ova dva pristupa kako bi se napravila uporedna procjena. Ipak, u svakom slučaju, servisi koji se zasnivaju na osnaživanju viktimiziranih žena i koji nude optimalnu podršku i asistenciju su ključni za uspjeh. Ovo poziva na značajnije uključivanje ženskih nevladinih organizacija koje treba da primaju adekvatna sredstva za svoj rad i budu prepoznate u oblasti kojom se bave. Kao što je to već utvrđeno u Studiji procjene situacije (Stocktaking study) troškovi država članica za finansijsku podršku ovakvim servisima predstavljaju uštedu u odnosu na mnogo veće troškove koje uzrokuje dozvoljavanje nastavka viktimizacije. (Hageman White, Bohn, 2007: 45)*

Važno je pomenuti da obaveza države da zaštiti žrtvu ne prestaje kažnjavanjem (ili oslobađanjem) počinioca nasilja niti smještanjem žrtve u sigurnu kuću/skloništе, ova obaveza odnosi se kako na aktuelno tako i svako buduće, eventualno nasilje. Od načina kako države shvataju obavezu zaštite od nasilja u porodici i pristupaju njenoj realizaciji, u velikoj mjeri zavisi i uklanjanje straha žrtava, kao treće potrebe koja se kao zajednička prepoznaje kod ispitanica. Ovo u velikoj mjeri zavisi od političke volje država koja se iščitava ne samo iz iskustava žrtava, već i iz zakona i strateških i drugih dokumenata putem izbora načina na koji je problem prepoznat u ovim dokumentima, kako je definisan i reprezentovan, pa i, kako je to već više puta, a posebno u poglavlju 1.3., istaknuto, kako je imenovan. Sprečavanje i suprotstavljanje nasilja prema ženama je pitanje političke volje i, kao takvo, je i pitanje preuzimanja odgovornosti država i obaveze da učine sve što je nužno i potrebno kako bi zaštitile žene od nasilja u porodici.

Analizom pravnog okvira i političkih dokumenata Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kao i rezultatima istraživanja provedenog u 15 gradova na uzorku od 30 ispitanica, može se zaključiti da je u sve tri države, iako je situacija u Hrvatskoj nešto bolja, proces prepoznavanja odgovornosti države da odgovori na problem nasilja prema ženama, na samom početku. Ivan Grdešić objašnjavajući tok političkog odlučivanja poredi društvene probleme kakvi postoje u realnosti i društvene probleme kako su predstavljeni u politikama ukazujući na političku moć da se prepoznaju ili ne prepoznaju određeni problemi, odnosno, preuzme ili odbije odgovornost za rješavanje problema:

> *Pitanje 'posjedovanja' problema, 'vlasništva' nad njima, u stvari je pitanje odgovornosti ili neodgovornosti za njihovo rješavanje. Metafora vlasništva nad problemima proizlazi iz uvjerenja da u sferi političkog djelovanja, javne političke sfere, nemaju sve grupe, interesi ili pojedinci, jednak pristup i utjecaj na opisivanje stanja realiteta kao problemnog stanja. Vlasništvo nad javnim problemima mogli bismo tako izjednačiti s političkom moći, moći izbora i definiranja problema. [...] Oduvijek postoji uvjerenje da neke grupe, institucije ili interesi imaju veće pravo na određenje problema, pravo da drugima postavljaju uvjete i zahtjeve, da preporučuju rješenja itd. [...] Druga strana takva političkog procesa je nastojanje da se izbjegne vlasništvo nad problemima, isključivanje iz tog procesa kako se ne bi preuzele obaveze i troškovi. Sposobnost odbijanja odgovornosti također je znak političke moći. Struktura javnih problema ima jasnu političku obojenost, politički konflikt osigurava vidljivost problemima i njima pripadajuće strukture. Ignoriranje ili izbjegavanje višestrukosti*

> *interpretacija stvarnosti prikriva politički izbor koji je u njima uvijek na djelu. (Grdešić, 1995: 58-9)*

Analiza svjedočenja ispitanica koje su žrtve nasilja u porodici ukazala je da države trebaju preuzeti odgovornost i adresirati svojim politikama stvarne probleme sa kojima se suočavaju žene koje ne žele i imaju pravo da ne budu žrtve nasilja u porodici. Većina ispitanica, bez razlike u kojoj državi je obavljen razgovor, istakla je potrebu za stanom, poslom i sigurnošću. Ako se prihvati koncept sigurnosti kako je prepoznat Izvještajem o ljudskom razvoju Razvojnog fonda Ujedinjenih nacija iz 2004. godine, kao sigurnost od stalne prijetnje gladi, bolesti, zločina i represije i zaštitu od neočekivanih i štetnih lomova u svakodnevnom životu, bilo da se dešavaju u našim kućama, na našim poslovima, u zajednici ili širem okruženju (*UNDP*, 1994: 23), moglo bi se reći da su ispitanice iskazale samo jednu potrebu, potrebu da kao ljudska bića budu sigurne.

5. Zaključak

> *Iako žene koje su pretrpile nasilje u porodici mogu imati različite potrebe i interese, moje iskustvo koje sam prikupljala radeći nekoliko decenija sa njima, pokazuje da je nekoliko centralnih potreba koje sve žrtve imaju: sve žele da se nasilje zaustavi, ne žele ponovo doživjeti nasilje, i svima je potrebna pomoć i podrška. (Logar, 2008: 4)*

U ovom radu se tražio odgovor na pitanje da li su Republika Srbija, Republika Hrvatska i Bosna i Hercegovina preduzele sve neophodne i potrebne mjere kako bi ispunile svoju obavezu da omoguće ženama žrtvama nasilja u porodici da uživaju u pravu na život slobodan od nasilja u porodici.

U uvodnom dijelu rada u kojem su analizirani zakoni i politički dokumenti Republike Srbije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine kako bi se ustanovilo na koji način je ovim dokumentima nasilje imenovano, koji su uzroci prepoznati kao razlozi za opstajanje nasilja i kako je problem definisan, ustanovljeno je mnogo više sličnosti, nego razlika u posmatranim državama.

Izbjegavanje imenovanja nasilja u porodici kao rodno zasnovanog ukazuje na nepostojanje jasno određene političke volje da se adresira nasilje prema ženama u porodici i da se problem kao takav prepozna. Ovo je u suprotnosti sa međunarodnim standardima prema kojima zakoni treba da budu rodno osjetljivi, a ne rodno slijepi jer rodna osjetljivost prepoznaje nejednakosti između muškaraca i žena kao i specifične potrebe muškaraca i žena. Rodno neutralni zakoni služe kao sredstvo da se prioritet ukaže stabilnosti porodice nauštrb prava preživjelih, prvenstveno prava žena, jer ne prepoznaju niti izražavaju ženska iskustva nasilja koja su počinjena prema njima. Zakoni Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, posebno krivični zakoni, ne prepoznaju niti stavljaju u fokus zaštitu žrtava koje trpe nasilje kao društvenu vrijednost, naprotiv, djelo nasilja prema njima je prepoznato kao društveno opasno jer se njime povrjeđuje poredak koji se nastoji očuvati, što su, u ovom slučaju, brak i porodica. Pored krivičnih zakona, i ostalim zakonima koji su bili obuhvaćeni analizom,[56] sa izuzetkom Zakona o ravnopravnosti polova Bosne i

---

[56] Zakoni Republike Srbije koji su analizirani: Krivični zakonik, Porodični zakon, Zakon o ravnopravnosti polova, Zakon o prekršajima, Zakon o javnom redu i miru; Republike Hrvatske: Kazneni zakon, Obiteljski zakon Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji, Zakon o ravnopravnosti spolova; Bosne i

Hercegovine, djelomično Zakona o ravnopravnosti polova Srbije[57] i Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske[58], izbjeglo se prepoznati nasilje u porodici kao rodno zasnovano, odnosno, izabran je rodno neutralan pristup pri imenovanju ove vrste nasilja.

Preporuka za unapređenje zakona u sve tri države, Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, je da u svim zakonima koji se bilo specifično, bilo u okviru drugih oblasti koje regulišu, bave nasiljem u porodici, imenuju nasilje prema ženama u porodici kao takvo. Prepoznavanje nasilja u porodici kao rodno zasnovanog i njegovo imenovanje će uticati i na sadržinu zakona na način da će se, usmjeravanjem pažnje na problem nasilja prema ženama i priznavanjem ozbiljnosti problema, i mjere koje se tim zakonima ustanovljavaju, prije njihovog normiranja, sagledati sa aspekta koji doprinosi rješavanju ovog problema, što do sada nije bio slučaj. Pogrešno određivanje problema i njegovo pogrešno imenovanje, u svim, pa tako i u ovoj oblasti, dovodi, ili barem u značajnoj mjeri doprinosi, neadekvatnim politikama intervencija koje bi trebalo da doprinesu zaštiti, pomoći i podršci žrtvama.

U odnosnu na političke dokumente koji su bili obuhvaćeni analizom[59], situacija je nešto drugačija. U tom dijelu uočljive su razlike među posmatranim državama. Jedina

---

Hercegovine: Krivični zakoni, Zakoni o zašiti od nasilja u porodici, Porodični zakoni i Zakon o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine

57 Članom 10, u polavlju u kojem se daje značenje definicija, daje se definicija nasilja zasnovanog na polu, izbjegava se korištenje termina 'rod' kao i ukazivanje da su žene predominantno žrtve, a muškarci počinioci ove vrste nasilja.

58 Članom 6, nakon izmjena i dopuna ovog zakona, prepoznato je da nasilje u porodici, a posebno nasilje prema ženama i djeci unutar porodice, predstavlja teško kršenje ženskih ljudskih prava i prava djece (stav 2).

59 Rebublika Srbija: Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici i u partnerskim odnosima, Opšti protokol o postupanju i saradnji institucija, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja Autonomne pokrajine Vojvodine od 2008. – 2012. godine, Priručnik za medijsko izvještavanje o nasilju u porodici i nasilju nad ženama, Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređenje rodne ravnopravnosti;
Republika Hrvatska: Nacionalna strategija zaštite od nasilja u obitelji za razdoblje 2011. - 2016. godine, Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u obitelji, Nacionalna kampanja za borbu protiv obiteljskog nasilja nad ženama "Za nasilje nema opravdanja“, Priručnik sa smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji, Nacionalna politika za ravnopravnost spolova za period od 2011. do 2015. godine;
Bosna i Hercegovina: Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici, Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009. - 2011. godine, Strateški plan za

država koja nije izbjegla u nazivu posebnih političkih dokumenata koji se bave problemom rodno zasnovanog nasilja u porodici imenovati nasilje prema ženama kao takvo je Srbija. Sve ostale su se odlučile za, većim dijelom, rodno neutralan pristup prilikom određivanja naziva ovih dokumenata. U Bosni i Hercegovini se čak, u Strateškom planu za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine, žene dosljedno izbjegava imenovati kao žrtve nasilja u porodici. Koliki je značaj imenovanja problema i na koji način utiče na sadržinu dokumenata, pokazuju i rezultati analize Strategija Autonomne pokrajine Vojvodine i, u većem dijelu, Nacionalne strategije Republike Srbije, te Opšteg protokola o postupanju i saradnji institucija, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama i partnerskog nasilja u Republici Srbiji koji su dati u poglavlju 1.3.1. ovog rada. Prepoznavanje problema i njegovo imenovanje u ovim dokumentima, doprinijelo je adekvatnom prepoznavanju uzroka problema, a zatim i definisanju mjera kojima su, većim dijelom, prepoznate potrebe žena, žrtava nasilja u porodici.

Preporuka za unapređenje političkih dokumenata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao i u dijelu koji se odnosio na zakone, jeste da kroz sve dokumente, dosljedno i bez izuzetka, prepoznaju i imenuju nasilje prema ženama u porodici kao rodno zasnovano.

Što se tiče uzroka koji su prepoznati kao razlozi postojanja i opstajanja nasilja u porodici, uzroke nasilja u porodici koje prepoznaju i prihvataju svi međunarodni dokumenti koji postavljaju standarde u ovoj oblasti, izbjegle su prepoznati Hrvatska i bosanskohercegovački entitet Federacija Bosna i Hercegovina, dok se u Strategiji Bosne i Hercegovine oni spominju samo posredno, referisanjem na međunarodne dokumente. Strateški dokumenti Srbije prepoznaju uzroke nasilja u porodici prema ženama na način ustanovljen međunarodnim standardima, što je rezultat prepoznavanja i imenovanja problema kao takvog. Ukoliko se prihvati da rješavanje nekog problema, pa tako i problema nasilja prema ženama u porodici, zahtijeva otklanjanje uzroka koji su doveli do

---

prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009. - 2010. godine, Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine.

postojanja problema, ili na postepeno ublažavanje posljedica do kojih ovi uzroci dovode, sasvim je sigurno da neadekvatno razumijevanje uzroka vodi planiranju i realizaciji mjera koje nisu u skladu sa potrebama onih koji su pogođeni problemom, u ovom slučaju žena kao predominantnih žrtava nasilja u porodici.

Preporuka za unapređenje politika u oblasti rodno zasnovanog nasilja prema ženama u porodici jeste da se u svim političkim dokumentima ukaže da je nasilje prema ženama jedan od osnovnih društvenih mehanizama kojim se žene prisiljavaju na podređenu poziciju u odnosu na muškarce, na neprihvatljivost društvene tolerancije prema nasilju nad ženama i pri tom posebno izdvoje običajna, tradicijska, religijska i druga mišljenja kao i društveni i kulturni modeli ponašanja muškaraca i žena kako bi se eliminisale predrasude, običaji i sve druge prakse bazirane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kog od polova kao i stereotipne uloge muškaraca i žena i uticalo na preraspodjelu i balans društvene moći i omogućilo ženama da na jednakim osnovama sa muškarcima uživaju u osnovnim pravima i slobodama, uključujući i pravo na život slobodan od nasilja u porodici.

U teorijskom dijelu analize zakona i političkih dokumenata koji se odnosi na definisanje nasilja u porodici uočeno je da, u svim posmatranim državama, definicije nasilja u porodici, iako uglavnom usklađene sa međunarodnim standardima, nisu usklađene unutar zakonodavstava posmatranih država, što za posljedicu ima da se, u zavisnosti od zakona, različito određuje ko se štiti, odnosno ko spada u krug lica koja uživaju zaštitu od nasilja u porodici, i od čega se štiti, odnosno, koje vrste nasilja su prepoznate kao oblici na koje se nasilje može manifestovati. Međunarodni standardi zahtijevaju da se kao oblici na koje se nasilje prema ženama u porodici može manifestovati definišu fizičko, psihičko, seksualno i ekonomsko nasilje, uključujući i prijetnje takvim djelima, prisilu ili samovoljno uskraćivanje slobode i da se široko definišu radnje kojima je moguće ove oblike nasilja izvršiti. Iako je akcenat u ovom radu na položaju žrtava, a ne na sankcionisanju počinioca nasilja u porodici, neophodno je ukazati na činjenicu da se u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini počinilac nasilja u porodici može goniti ili za krivično djelo ili, primjenom Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, za prekršaj, što je u suprotnosti sa svim međunarodnim i regionalnim dokumentima kojima se uspostavljaju standardi u ovoj oblasti, a prema kojima se od država zahtijeva da sve oblike nasilja u porodici klasifikuju kao krivično djelo i ustanove krivičnu odgovornost počinioca nasilja. Ovo je višestruko zabrinjavajuće, kako iz, između ostalog, perspektive da se u slučajevima nasilja u porodici

radi o „nedovoljno“ društveno opasnim djelima da bi se u svim slučajevima kvalifikovali kao krivična djela, tako i zbog izricanja novčanih kazni koje ne samo da ne odvraćaju počinioca od daljeg vršenja nasilja, već pogađaju i žrtvu, što je u suprotnosti sa međunarodnim standardima koji zahtijevaju da ova djela budu kažnjiva sankcijama koje su djelotvorne, srazmjerne i koje odvraćaju od vršenja (krivičnih) djela. Koji su razlozi opredijelili donosioce zakona na ovaj pristup i šta se njime namjeravalo postići, te kakve posljedice usljed toga trpe žrtve, mogao bi biti predmet posebnog istraživanja. S druge strane, zaštitna i preventivna funkcija ovih zakona je nedovoljno iskorištena, odnosno, efekti se, barem kada su u pitanju žrtve sa kojima je obavljen razgovor za potrebe istraživanja, ne primjećuju.

Preporuka za unapređenje u oblasti definisanja nasilja jeste da se u svim posmatranim državama međusobno usklade definicije nasilja u porodici u svim zakonima, podzakonskim aktima i političkim dokumentima na način da se prepoznaju svi oblici na koje se nasilje u porodici može manifestovati, kao i da se krug lica koji uživaju zaštitu uskladi u svim pravnim i političkim dokumentima, vodeći računa da isti ne bude određen restriktivno, te da, u minimumu, obuhvati bračne i vanbračne, sadašnje i bivše supružnike, njihovu zajedničku ili djecu nekoga od njih, roditelje, srodnike u pravoj i pobočnoj liniji i po tazbini, i da ne isključi lica koja su, ili su bila, u emotivnoj ili seksualnoj vezi, bez obzira da li su, ili nisu, dijelila zajedničko mjesto stanovanja i bez obzira da li su, ili nisu, stekla djecu. Dodatna preporuka, za bosanskohercegovački entitet Republiku Srpsku i Hrvatsku, da se izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici ovi zakoni posvete prevenciji nasilja i zaštiti žrtava, a odgovornost počinioca i njegovo sankcionisanje riješi upućivanjem na odgovarajuće odredbe krivičnih zakona i na taj način klasifikuju kao krivično djelo sve oblike nasilja u porodici i insistiraju na krivičnoj odgovornosti počinioca nasilja.

U istraživačkom dijelu rada, u skladu sa postavljenim ciljem istraživanja koji je definisan u pravcu utvrđivanja da li su, iz perspektive žena žrtava nasilja u porodici, nacionalne politike Republike Srbije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine na odgovarajući način prepoznale njihove potrebe i uspostavile mjere intervencije kojima će ih podržati, dobijeni rezultati ukazuju na neophodnost usklađivanja kako sadržine ovih dokumenata, tako i provođenju planiranih mjera u praksi, sa potrebama žena žrtava nasilja

u porodici, prije svega potrebom za stanovanjem, zaposlenjem i zaštitom od ponavljanja nasilja.

Stambeno zbrinjavanje žena žrtava nasilja u porodici nije prepoznato kao neophodno u pravnim i političkim dokumentima Srbije i Bosne i Hecegovine. Iako se međunarodnim standardima ova potreba prepoznaje i ukazuje na činjenicu da su žene žrtve nasilja prikrivene beskućnice, upravo iz razloga neprepoznavanja ove potrebe u nacionalnim zakonskim i političkim dokumentima, samo je Republika Hrvatska izdvojila ovu potrebu i planirala mjere kojima će se uticati na pomoć pri stambenom zbrinjavanju žrtava nasilja u porodici.

Da bi se spriječilo dalje nasilje prema ženama neophodno je da se u nacionalnim strategijama Srbije i Bosne i Hercegovine prepozna potreba za stambenim zbrinjavanjem žrtava nasilja i da se u Zakone o socijalnom stanovanju i ostale zakone i političke dokumente, bilo da se radi o propisima koji se isključivo ili unutar pojedinih odredbi, bave problematikom stanovanja, uvrste žene žrtve nasilja u porodici kao posebna kategorija koja bi po osnovu svog statusa imala pravo na pomoć pri stambenom zbrinjavanju. Na taj način će se pomoći ne samo ženama žrtvama nasilja u porodici, već i njihovoj djeci koja se i sama, dijeleći sudbinu svojih majki, suočavaju sa beskućništvom. Potrebno je u svim javnim budžetima, na svim nivoima vlasti i upravljanja, predvidjeti posebnu budžetsku liniju i planirati i alocirati sredstva za rješavanje stambenih potreba žena žrtava nasilja u porodici.

Osim sa beskućništvom, većina žena žrtava nasilja u porodici suočava se i sa siromaštvom. Nezaposlene, bez prihoda kojim bi obezbijedile osnovne životne potrebe svojoj djeci i sebi, u strahu pred počinioca nasilja i bez mjesta za život, ne vide izlaz iz situacije u kojoj se nalaze. Strategijama za sprečavanje nasilja u porodici sve tri države obuhvaćene istraživanjem, sa izuzetkom Strategije usvojene na nivou Republike Srpske, prepoznaje se potreba žena žrtava nasilja u porodici za zaposlenjem[60]. Utisak je da je, međutim, da je Hrvatska posvetila najviše pažnje i pristupila na ozbiljniji način sagledavanju potreba žrtava nasilja u porodici nego što su to uradile Republika Srbija i Bosna i Hercegovina.

---

[60] Poglavlje 4.1.6.

Preporuka državama jeste da, ukoliko zaista žele da se suprotsave nasilju u porodici, zapošljavanje žrtava stave među političke prioritete. Osim planiranja mjera u strateškim dokumentima, kako onim koji se bave nasiljem u porodici, tako i onim koji se bave zapošljavanjem, potrebno je u svim javnim budžetima, na svim nivoima vlasti i upravljanja, predvidjeti posebne budžetske linije i planirati i alocirati sredstva koja će biti namijenjena zapošljavanju žena žrtava nasilja u porodici. Na taj način će države pokazati da su se pomakle sa nivoa razmatranja problema na nivo rješavanja problema.

Strah od ponavljanja nasilja žena žrtava nasilja u porodici u Republici Srbiji, Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini i potreba za sigurnošću pred počiniocem nasilja je, pored beskućništva i siromaštva, visoko identificirana potreba koja zahtijeva intervenciju država. Rezultati istraživanja su pokazali da, iako u sve tri države postoje zakoni koji omogućavaju izricanje zaštitnih mjera[61], ove mjere se ili ne primjenjuju, ili nisu prilagođene potrebama žrtava jer, po mišljenju žrtava, postupci za izricanje mjera nisu usklađeni sa njihovim potrebama, predugo traju i doživljavaju se, pa i zakonima kao takvi određuju, kao sankcija za počinioca nasilja[62], umjesto instrumenta zaštite žrtava. Dodatno, unatoč međunarodnim standardima i pokazateljima dobrih praksi zemalja koje su uvele mogućnost i stavile u nadležnost policiji da na licu mjesta, odmah i bez odlaganja, izrekne zaštitnu mjeru udaljenja počinioca nasilja, pravni sistemi Republike Srbije, Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ne poznaju ovaj institut. U svim državama je primijećeno da se, barem u slučaju žena koje su učestvovale u istraživanju, smještaj žena u sigurne kuće vidi kao način da se zaustavi nasilje i, barem na određen vremenski period, spriječi njegovo ponavljanje. Unatoč tome, broj mjesta u sigurnim kućama, njihova geografska rasprostranjenost i finansijska podrška[63] u sve tri posmatrane države je daleko od međunarodnih standarda i potreba žrtava.

---

[61] Poglavlja 1.1.2. i 4.1.7.

[62] Porodični zakon Srbije u članu 198 stav 1 navodi da „protiv člana porodice sud može odrediti jednu ili više mera zaštite..“, Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine određuju da je prekršajna sankcija za nasilje u porodici zaštitna mjera (čl. 8), a za nepostupanje po izrečenoj zaštitnoj mjeri oba zakona zaprijećuju novčanu kaznu (član 21 stav 2 federalnog, odnosno član 22 stac 2 zakona Republike Srpske). I hrvatski Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji članom 10 stav 2 propisuje da su prekršajnopravne sankcije za zaštitu od nasilja u obitelji, pored ostalih, i zaštitne mjere, a članom 22 stav 2 zaprijećena je kazna od najmanje 3000 kuna ili najmanje 10 dana zatvora za nepostupanje prema primijenjenoj zaštitnoj mjeri.

[63] Poglavlje 1.4.

Preporuka za sve tri države je da dopune svoje zakone na način kojim će omogućiti policiji da na licu mjesta, odmah i bez odlaganja, izrekne i provede hitnu (vanrednu, urgentnu) mjeru zaštite udaljavanja počinioca nasilja i zabrani mu povratak u stan i približavanje žrtvi na određen vremenski period. Pored ovoga, neophodno je dopuniti zakone Bosne i Hercegovine i Srbije u pravcu određivanja roka postupanja suda u postupku izricanja 'redovnih' zaštitnih mjera, s tim da ovaj rok ne smije biti duži od 24 sata od podnošenja zahtjeva za izricanje.

Broj mjesta u sigurnim kućama, njihova lokacija, kadrovska i materijalna opremljenost i osposobljenost u pravcu zadovoljavanja različitih potreba žena žrtava nasilja u porodici, u sve tri posmatrane države treba da se poveća. Uloga sigurnih kuća u zaustavljanju nasilja, pružanju pomoći, savjetovanja, podrške i osnaživanju žena žrtava nasilja u porodici, treba da budu prepoznata i priznata kao neophodna u procesu asistencije ženama žrtvama nasilja i adekvatno finansirana iz javnih budžeta, u sve tri države.

Sprečavanje ponavljanja nasilja, prepoznavanje potreba žena koje preživljavaju nasilje u porodici i preuzmanje odgovornosti za njihovo rješavanje, u svakom pojedinačnom slučaju kada država putem svojih institucija i svojih pisanih i nepisanih normi ne uspije spriječiti nasilje prema ženama, obaveza je svake države. Imenovanje nasilja prema ženama kao takvog, prepoznavanje uzroka nasilja prema ženama i njegovo definisanje, utvrđivanje prava žrtava nasilja u porodici na zadovoljavanje potreba za stanovanjem i zaposlenjem i stavljanje zaštite žrtve u fokus svih intervencija, samo su neki od zadataka koje države treba da izvršavaju. U suprotnom će i dalje dozvoljavati i opravdavati nasilje prema ženama, unatoč pokušajima da se velikim brojem usvojenih pravnih i političkih dokumenata predstavi drugačije.

6. Literatura korištena u radu

Knjige i publikacije

Aleksić, Jelena; Jelena Đorgović, (2011). Priručnik za medijsko izvještavanje o nasilju u porodici i nasilju nad ženama. Ur. Ranković, Danijela i Tamara Petrović, Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd.

Anić, Rebeka Jadranka, (2010). Žene u Crkvi i društvu. Svjetlo riječi, Zagreb.

Babović, Marija, et al., (2010). Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u centralnoj Srbiji. Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd.

B.a.b.e., (2004). NGO Report to Committee on Elimination of Discrimination against Women On the occasion of Second and Third Report of Republic of Croatia. <http://www.iwraw-ap.org/resources/croatia_Babe(English).pdf>. Pristupljeno 13.11.2011.

Bacchi, L. Carol, (2009). Analysing policy: What's the problem represented to be? Frenchs Forest, N. S.W., Pearson, Australia.

Bacchi, Carol, (2010b). Mainstreaming Politics: Gendering practices and feminist theory. Ed. Bachi, Carol and Joan Eveline, University of Adelaide Press. <http://www.adelaide.edu.au/press/titles/mainstreaming/Mainstreaming-Ebook-final.pdf>. Pristupljeno 10.10.2011.

Bakšić Muftić, Jasna, (2006). Ženska prava u sistemu ljudskih prava. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Bego, Adriana et al, (2008). Not just numbers, National Study on Domestic Violence Against Women in Croatia. Centre for Women War Victims – ROSA, Autonomous Women's House Zagreb, Women's Rights Group B. a. B. e. – Be Acive, Be Emancipated, Zagreb.

Beogradski Centar za ljudska prava, (2008). Ljudska prava u Srbiji 2007, Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava. Ur. Jerosimić, Ana, Dosije, Beograd. <http://bgcentar.org.yu/index.php?=490>. Pristupljeno 06.02.2011.

Bosna i Hercegovina, (2011). Četvrti i peti periodični CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine. <http://www.arsbih.gov.ba/images/documents/cedaw_4_5_bhs.pdf>. Pristupljeno 10.10.2011.

Carlshamre, Maria, (2005). Reporton the current situation in combating violence against women and any future action (2004/2220(INI)). European Parliament, Committee on Women's Rights and Gender Equality. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2005-0404+0+DOC+PDF+V0//EN>. Pristupljeno 10.10.2011.

Centar za žene žrtve rata ROSA, (2008). Prekogranična saradnja u sprečavanju nasilja nad ženama i djecom. Republika Hrvatska, Zagreb.

Council of Europe, (2008). Final Activity Report of the Council of Europe Task Force to Combat Violence against Women, including Domestic Violence (EG-TFV (2008)6). Gender Equality and Anti-Trafficking Division, Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Strasbourg. <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/violence/EG-TFV(2008)6_complete%20text.pdf>. Pristupljeno 5.10.2011.

Ćirković, Sima; Mihaljčić Rade, ur., (1999). Leksikon srpskog srednjeg vijeka. Knowledge, Beograd.

European Commission, (2010). Feasibility study to assess the possibilities, opportunities and needs to standardise national legislation on violence against women, violence against children and sexual orientation violence. Daphne, European Commission, Luxembourg, Publication of the European Union.

European Women's Lobby, (2007). Reality Check: When Women's NGOs Map Politics and Legislation on Violence against Women in Europe. <http://www.womenlobby.org/spip.php?article1278>. Pristupljeno: 11.10.2011.

European Women's Lobby, (2010). European Women's Lobby Position Paper, Towards a Europe Free From All Forms of Male Violence Against Wonen. EWL Centre on Violence Against Women, Brussels. <http://www.womenlobby.org/spip.php?rubrique62&lang=en>. Pristupljeno 27.10.2011.

Fond otvoreno društvo - Open Society Institute, (2007). Violence Against Women, Does The Government Care in Bosnia and Herzegovina? Open Society Institute, Networks Women Program, VAW Monitoring Program, Open Society Institute, Budapest. <http://stopvaw.org/uploads/Bosnia_and_Herzegovina_2.pdf>. Pristupljeno 14.10.2011.

Gelles, J. Richard; Donileen R. Loseke, ed. (1993). Current Controversies on Family Violence. SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi.

Glas razlike, et al. (2007). Alternativni izveštaj Komitetu CEDAW. Glas razlike - grupa za promociju ženskih političkih prava, Alternativni ženski centar, ASTRA, Incest trauma centar, Žene u crnom, Beograd. <http://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/srbija_alternativni_izvestaj-kombinovano.pdf >. Pristupljeno 5.10.2011.

Grdešić, Ivan, (1995). Političko odlučivanje. Allinea, Zagreb.

Grupa autora, (2010). Prilozi za unapređenje strateškog i pravnog okvira u oblasti nasilja u porodici. Ur. Jarić, Vesna i Danijela Ranković, Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd. <http://www.gendernet.rs/files/Publikacije/Publikacije/Prilozi_za_unapredjenje_strateskog_i_pravnog_okvira_u_oblasti_nasilja_u_porodici_OPT.pdf>. Pristupljeno 27.03.2012.

Hagemann White, Carol, (2006). Combating violence against women - Stocktaking study on the measures and actions taken in Council of Europe member States. Council of Europe, Directorate General of Human Rights, Strasbourg.

Hagemann White, Carol; Sabine Bohn, (2007). Protecting women against violence, Analytical study on the effective implementation of Recommendation Rec(2002)5 on the protection of women against violence in Council of Europe member States. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Strasbourg.

Ignjatović, Tanja, (2011). Nasilje prema ženama u intimnom partnerskom odnosu: Model koordiniranog odgovora zajednice. Rekonstrukcija ženski fond, Beograd.

Jackobs, Gloria, (2003). Not a Minute More, Ending Violence Against Women. UNIFEM, New York.

Jones, Ann, (1994). Next Time, She'll Be Dead. Beacon Press, Boston,

Jovanović, Nataša, et al., (2009). Mapiranje praznine. Autonomni ženski centar, Program razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici, Beograd.

Kelly, Liz; Lorna Dubois, (2008). Postavljanje standarda: Studija i predlog za minimum standarda za servise za podršku ženama koje su preživjele nasilje, Finalni izveštaj. Savet Evrope, Autonomni ženski centar, Beograd.

Klein, Sabine, (2009). The powerty risks of women affected by violence and their children – report on the socioeconomic situation in Austria. WAVE – Women against Violence Europe, Vienna.

Konstatinović Vilić, Slobodanka; Nevena Petrušić, (2007). Krivično delo nasilja u porodici aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu. Autonomni ženski centar, Beograd.

Levy, Barrie, (2008). Women and Violence. Seal Press.

Logar, Rosa, (2005). Austrijski model intervencije u slučajevima nasilja u porodici, Ekspertski rad. Autonomni ženski centar, Beograd.

Lukić, Marija; Slađana Jovanović, (2001). Drugo je porodica: nasilje u porodici nasilje u prisustvu vlasti. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

Lybecker Jensen, Vibeke; Sissel Lea Nielsen, (2005). When Violence Happens Every Day – a study of male violence against women in intimate relationships. The Danish Centre for Research on Social Vulnerability and LOKK, Danmark.

Mamula, Maja et al., (2010). Organizacije civilnog društva koje pružaju specijalizirane servise ženama žrtvama nasilja kao ključni akteri u procesu demokratizacije društva. Ženska soba, Zagreb.

Merry, Sally Engle, (2006). Human Rights & Gender Violence: translating international law into local justice. The University of Chicago, Chicago.

Mršević, Zorica, (2011). Ka demokratskom društvu – rodna ravnopravnost. Institut društvenih nauka, Beograd.

Nikolić Ristanović, Vesna; Mirjana Dokmanović, (2006). Međunarodni standardi o nasilju u porodici i njihova primena na Zapadnom Balkanu. Izdavačko grafičko preduzeće Prometej, Beograd.

OSCE, (2009). Nasilje u porodici – odgovor nadležnih institucija i zaštita žrtava u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija. OSCE, Bosna i Hercegovina.

Pajvančić, Marijana, et al., (2010). Komentar zakona o ravnopravnosti polova. Udruženje građana „Centar modernih veština“, Beograd.

Petrušić, Nevena; Slobodanka Konstantinović Vilić, (2010). Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u pravosudnoj praksi Srbije. Autonomni ženski centar Beograd, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju, Niš.

Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova, (2010). Nasilje u porodici u Vojvodini. Ur. Nikolić Ristanović, Vesna, Novi Sad.

Risser, Sussane; Filip R. V. Tanay, (2010). Pregled zakonodavstva i mjera javnih politika suzbijanja nasilja u obitelji u Hrvatskoj. UNDP, Hrvatska.

Savić, Svenka et al., (2008). Životne priče žena. "A šta ću ti ja jadna pričat..." Futura Publikacije, Zavod za ravnopravnost polova, Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.

Savić, Svenka, (1993). Diskurs analiza. Filozofski fakultet, Novi Sad.

Schneider, M. Elizabeth, (2000). Battered Women and Feminist Lawmaking. Yale University Press, New Haven and London.

Srdić, Milutin, ur. (1970). Pravni leksikon. Savremena administracija, Beograd.

Tejić, Mirjana, (2007). Pravna regulativa o nasilju u porodici u Srbiji i međunarodni standardi. Futura publikacije, Novi Sad.

United Nations Developement Programme (UNDP), (1994). Human Developement Report. Oxford University Press, New York, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr1994/chapters/>. Pristupljeno 12.11.2011.

Voet, Rian, (2006). Feminism and Citizenship. SAGE Publications, London.

WAVE, (2008). Country report 2008, Reality Check on European Services for Women and Children Victims of Violence, A Right for Protection and Support? WAVE office, Austrian Women Shelter Network, Vienna, Austria.

WAVE – WOMEN AGAINST VIOLENCE EUROPE, (2009). The powerty risks of women affected by violence and their children, Report on the socioeconomic situation in Austria. European Network and European Info Centre Against Violence, Vienna, Austria.

Wilcox, Paula, (2006). Surviving Domestic Violence, Gender Poverty and Agency. Palgrave Macmillan.

World Health Organization, (2001). Putting Women First: Ethical and Safety Recommendations for Research on Domestic Violence Against Women. Department on Gender and Women's Health, Family and Community Health, Switzerland, Geneva.

Članci

Bacchi, Carol, (2010a). Foucault, Policy and Rule: Clallenging the Problem-Solving Paradigm. FREIA Feminist Research Center in Aalborg, Department of History, International and Social Studies, Paper No. 74. <http://vbn.aau.dk/files/33190050/FREIA_wp_74.pdf>. Pristupljeno 11.10.2011.

Bajtal, Esad, (2009). Kulturološka uslovljenost neravnopravnosti žene. <http://www.orbus.be/arhiva/2009/aktua2686.htm>. Pristupljeno 6.11.2011.

Barjaktarević, Jasna, (2007). Metodologija psiholoških istraživanja. Reprezentacija za studentkinje i studente Postdiplomskih studija Centra za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, Radionica iz metoda istraživanja održana, 22. septembra 2007.

Bejker Miler, Džin, (1997). Dominacija – potčinjenost. Feminističke sveske br. 7-8, Autonomni ženski centar, Beograd. 250-257.

Bennett, Larry, et al., (2004). Effectiveness of Hotline, Advocacy, Counseling, and Shelter Services for Victims of Domestic Violence: A Statewide Evaluation, J Interpers Violence 2004; 19; 815, Downloaded from http://jiv.sagepub.com by Natalija Petric on October 19, 2008

Buzawa, S. Eve; Buzawa G. Varl, (1993). The Scientific Evidence is Not Conclusive Arrest Is No Panacea, Current Controversies on Family Violence. Ed. Gelles, J. Richard; Donileen, R. Loseke, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi, 337-356.

Cain, Patricia, (1989). Feminist Jurisprudence. 4 Berkley Women's Journal, L. J., 191-195.

Chinkin, Christine, (1995). Violence Against Women: The International Legal Response. Gender and Development, Oxfam, Oxford. 23-28.

Chinkin, Christine, (2010). The Duty of Due Diligence. Ad hoc Committee on Preventing and Combating Violence Against Women, CAHVIO, Council of Europe, Strasbourg.

Coomaraswamy, Radhika, (2000). Economic and social policy and its impact on violence against women, Integration of the human rights of women and the gender perspective, Violence Against Women. Economic and Social Council, United Nations.

Coops Hartley, Carolyn, (2001). “He said, She said” The Defense Attack of Credibility in Domestic Violence Felony Trials, Violence Against Women, Vol. 7 No. 5, May 2001, 510-544. Downloaded from http://vaw.sagepub.com by Natalija Petric on October 5, 2008.

Cunningham, Alison et al., (1998). Theory-Derived Explanations on Male Violence Against Female Partners: Literature update and related implications for treatment and evaluation. Family Court Clinic, London. <http://www.lfcc.on.ca/maleviolence.pdf>. Pristupljeno 15.10.2011.

Dokmanović, Mirjana, (2010). Analiza zakonodavstva Republike Srbije u oblasti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja i njene usaglašenosti sa međunarodnim standardima i preporuke za izmenu i dopunu zakonodavstva u oblasti nasilja u porodici. Bela knjiga sa predlozima za izmenu postojeće legislative u oblasti nasilja u porodici. Prilozi za unapređenje strateškog i pravnog okvira u oblasti nasilja u porodici, ur. Jarić, Vesna i Danijela Ranković, Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd. 227-378.

Ertürk, Yakin, (2007). International legal obligation to provide support services for women victims of violence. Conference on Support Services for Women Victims of Violence Strasbourg, 6-7 December 2007. 31-6.

Goodman, Lisa; Deborah Epstein, (2005). Refocusing on Women: A New Direction for Policy and Research on Intimate Partner Violence, J Interpers Violence2005; 20; 479, Downloaded from http://jiv.sagepub.com by Natalija Petric on October 19, 2008

Grossman, F. Susan; Lundy, Marta, (2011). Characteristics of Women Who Do and Do Not Receive Onsite Shelter Services From Domestic Violence Programs, Violence Against Women 2011 17: 1024 originally published online 8 July 2011, Downloaded from vaw.sagepub.com by Natalija Petric on October 9, 2011

Hagemann White, Carol, (2001). European Research on the Prevalence of Violence Against Women,Violence Against Women; 7; 732 Downloaded from http://vaw.sagepub.com by Natalija Petric on October 5, 2008

Hagemann White, Carol, (2007). Multi-agency co-operation: structures, standards and guidelines. Conference on Support Services for Women Victims of Violence, Strasbourg, 6-7 December 2007. 66-9.

Hammarberg, Thomas, (2007). Support services provided for women victims of violence: experiences in Council of Europe member states. Conference on Support Services for Women Victims of Violence Strasbourg, 6-7 December 2007. 25-6.

Hart, Barbara, (1999). Analiza muškog nasilja. Drugi pogled 2, (Ne) živjeti sa nasiljem, ur. Andrić-Ružičić, Duška, Medika, Infoteka, Zenica. 143-144.

Hasanbegović, Jasminka, (2009). Kultura i/ili ideologija ljudskih prava – retorika i realnost. Anali pravnog fakulteta u Beogradu, posebno izdanje. 81-92.

Hasibović, Sanin; Manja Nickel, (2008). Governance of Domestic Violence in Central and South-Eastern Europe. Research Centre for East European Studies at the University of Bremen. <http://www.changing-europe.org/download/Summer_School_2008/Hasibovic-Nickel.pdf>. Pristupljeno 13.10.2011.

Hayes, Ceri, (2007). Tackling violence against women: a worldwide aproach. Gender-Based Violence. Eds. Terry, Geraldine, and Hoare, Joanna, Oxfam GB, Oxford. 1-13.

Huss, T. Matthew, Anthony Ralston, (2008). Do Batterer Subtypes Actually Matter? Treatment Completion, Treatment Response, and Recidivism Across a Batterer Typology Criminal Justice and Behavior 2008; 35; 710; Downloaded from http://cjb.sagepub.com by Natalija Petric on October 19, 2008

Ignjatović, Tanja, (2010). Izveštaj radne grupe za izradu predloga evidencije o nasilju u porodičnom kontekstu. Informacija o aktivnostima Pokrajinskog sekretarijata za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova na uspostavljanju jedinstvenog sistema evidencije o nasilju u porodičnom kontekstu. <http://www.psrzrp.vojvodina.gov.rs/uploads/contpics/informacija%20evidencija.latinica.pdf>. Pristupljeno 29.10.2011.

Jarić, Isidora, (2002). Rodni stereotipi. Polni stereotipi, Nova srpska politička misao, Beograd. 5-19.

Jones, Ann, (1996). „Domestic Violence“ Is Not Clearly Defined, Family Violence. Ed. Bruno Leone et al., Current Controversies, San Diego, CA.

Kurz, Demie, (1997). Violence Against Women or Family Violence? Current Debates and Future Directions. Gender Violence, Interdisciplinary Perspectives, ed. O'Toole, Laura and Jessica R. Schiffman, New York University Press. 443-53.

Littleton, Christina, (1987). Feminist Jurisprudence. 41. Stan. L. Rev. 751-764.

Logar, Rosa, (2007). Minimum standards for shelters prepared by WAVE. Conference on Support Services for Women Victims of Violence Strasbourg, 6-7 December 2007. 51-6.

Logar, Rosa, (2008a). Good Practices and Challenges in Legislation on Violence against Women. (EGM/GPLVAW/2008/EP.10). Expert Group Meeting on good practices in legislation on violence against women, United Nations Office at Vienna, Austria.

<http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/vaw_legislation_2008/expertpapers/EGMGPLVAW%20Paper%20_Rosa%20Logar_.pdf>. Pristupljeno: 16.04.2012.

Logar, Rosa, (2008b). The European Women's Shelter Movement and its contribution to change: New challenges and future perspectives,.World Conference on Women's Shelters, 08 – 11 September 2008, Edmonton/Canada.

Lukić, Zlatko, (2002). Poslovice u Bosni i Hercegovini. Bosanska sehara. <http://www.zlatkolukic.com/documents/12.Poslovice1..pdf>. Pristupljeno 24.10.2011.

Mahoney, R. Martha, (1995). Exit: Power And The Idea of Leaving In Love, Work, And The Confirmation Hearings. Feminist Legal Theory II: Positioning Feminist Theory Within The Law, ed. Frances E. Olsen, New York University Press, New York. 375-411.

Marić, Svetlana, (2009). Postupanje pravosudnih organa u slučajevima nasilja u porodici. Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj, Priručnik za subjekte zaštite, Vlada Republike Srpske, Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova, Banja Luka. 123-147.

Marković, Ivanka, (2008). Pravna zaštita žrtava nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Temida, Viktimološko društvo Srbije i Prometej, Beograd. 5-24.

Mears, P. Daniel; Visher A. Christy, (2005). Trends in Understanding and Addressing Domestic Violence, J Interpersonal Violence 2005; 20; 204, Downloaded from http://jiv.sagepub.com by Natalija Petric on September 30, 2008.

Mehta, Mona; Chitra Gopalakrishnan, (2007). 'We Can': transforming power in relationships in South Asia. Gender-Based Violence, eds. Geraldine Terry with Joanna Hoare, Oxfam GB, Oxford. 97-105.

Minow, Marta (1987). Interpreting Rights: An Essay for Robert Cover. The Yale Law Journal 96, 1860-1915.

Murray, Suellen; Anastasia Powell, (2009). What's the Problem?Australian Public Policy Constructionsof Domestic and Family Violence, Violence Against Women2009 15: 532. Downloaded from vaw.sagepub.com by Natalija Petric on September 26, 2010.

Nichols, Laura; Kathryn M. Feltey, (2003). The Woman is Not Always the Bad Guy: Dominant Discourse and Resistance in the Lives of Battered Women. VIOLENCE AGAINST WOMEN; 9; 784.

Petrić, Natalija, (2004). Nasilje nad ženama i trgovina ženama. Izvještaj u sjeni o implementaciji CEDAW Konvencije i ženskim ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini, Global Rights, Sarajevo. 25-39.

Petrić, Natalija; Gordana Vidović, (2009). Sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici u Republici Srpskoj. Priručnik za subjekte zaštite, Vlada Republike Srpske, Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova, Banja Luka. 105-122.

Petrić, Natalija, (2009). Teorijski okvir: Stereotipi kao jedan od uzroka rodno zasnovanog nasilja protiv žena i djevojčica. Rodni stereotipi kao uzrok nasilja nad ženama i djevojčicama, ur. Nada Golubović, Narodna biblioteka Republike Srpske i Udružene žene, Banja Luka. 19-22.

Petrić, Natalija; Mara Radovanović, (2010). Nasilje nad ženama. Alternativni izvještaj o implementaciji CEDAW Konvencije i ženskim ljudskim pravima u Bosni i Hercegovini, Prava za sve, Helsinški parlament građana, Sarajevo, Banja Luka. 39-52.

Petrić, Natalija, (2010). Uticaj pravne regulative na zaštitu žene od rodno zasnovanog nasilja. Magistarski program Rodne studije, Magistarske teze, Akademska 2006/2008. godina, Knjiga III, ur. Babić Avdispahić, Jasminka, Jasna Bakšić Muftić, Ugo Vlaisavljević, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo. 213-332.

Petrić, Natalija, (2011). Diskriminacija – definicija, oblici, zaštita. Komentar zakona o ravnopravnosti (s)polova u BiH, ur. Ninković, Stanislava, Helsinški parlament građana, Banja Luka. 43-72.

Postmus, L. Judy, (2003). Valuable Assistance or Missed Opportunities?: Shelters and the Family Violence Option, VIOLENCE AGAINST WOMEN 2003; 9; 1278, Downloaded from http://vaw.sagepub.com by Natalija Petric on October 5, 2008.

Schafran, Hecht Lyn, (1995). Credibility in the Courts: Why is There a Gender Gap? The Judges' Journal No. 34. <http://www.americanbar.org/newsletter/publications/gp_solo_magazine_home/gp_solo_magazine_index/schafran.html>. Pristupljeno 12.10.2011.

Seith, Corrina, (2001). Security Matters – Domestic Violence and Public Social Services, Violence Against Women, Vol. 7, No. 7, July 2001, 799 – 820, Downloaded from http://vaw.sagepub.com by Natalija Petric on October 5, 2008.

Smith Stover, Carla, (2005). Domestic Violence Research: What Have We Learned and Where Do We Go From Here?, J Interpers Violence; 20; 448 Downloaded from http://jiv.sagepub.com by Natalija Petric on September 30, 2008.

Stanko, A. Elizabeth, (2006). Theorizing About Violence: Observations From the Economic and Social Research Council's Violence Research Program, Violence Against Women20; 12; 543, Downloaded from http://vaw.sagepub.com by Natalija Petric on October 5, 2008.

Stjepanović Zaharijevski, Dragana, (2006). Rod i zloupotreba moći. Društvena moć i nasilje 2, Sociološki godišnjak, ur. Kuljić, Rajko, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Sociološko društvo Republike Srpske Pale, Istočno Sarajevo, 217-33.

Stojšin, Snežana, (2006). Odnos prema nasilju u porodici - mogućnosti njegovog sprečavanja. Društvena moć i nasilje 2, Sociološki godišnjak, ur. Kuljić, Rajko, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Sociološko društvo Republike Srpske Pale, Istočno Sarajevo, 453-64.

Sučević, Radmila, (2003). Zakonska regulativa obiteljskog nasilja u Hrvatskoj. Temida, Viktimološko društvo Srbije, Beograd. 61-65.

Sullivan, M. Cris; Debra Cain, (2004). Ethical and Safety Considerations When Obtaining Information From or About Battered Women for Research Purposes J Interpers Violence 2004; 19; 603 Downloaded from http://jiv.sagepub.com by Natalija Petric on October 19, 2008.

Trebješanin, Žarko, (2002). Stereotip o ženi u srpskoj kulturi. Polni stereotipi, Nova srpska politička misao, Beograd. 91-105.

Tutty, Leslie, et al., (1999). Residents' Views of the Efficacy of Shelter Services for Assaulted Women, Violence Against Women 1999; 5; 898, Downloaded from http://vaw.sagepub.com by Natalija Petric on October 5, 2008.

Walker, E. A., Leonore, (1993). The Battered Woman Syndrome Is a Psychological Consequence of Abuse, Current Controversies on Family Violence, ed. Gelles, J. Richard; Donileen, R. Loseke, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi, 133-153.

Yick, G. Alice, (2001). Feminist Theory and Status Inconstinency Theory: Application to Domestic Violence in Chinese Imigrant Families, Violence Against Women, 2001; 7; 545 Downloaded from http://vaw.sagepub.com by Natalija Petric on October 5, 2008.

Yllö, A. Kersti, (1993) Through a Feminist Lens Gender, Power, and Violence. Current Controversies on Family Violence, ed. Gelles, J. Richard; Donileen, R. Loseke, SAGE Publications, Newbury Park, London, New Delhi, 47-62.

Yuval Davis, Nira; Marcel Stoetzler, (2002). Imagined Boundaries and Borders: A Gendered Gaze. European Journal of Women's Studies. Vol. 9(3). London: Sage Publications, 329 - 344. <http://ejw.sagepub.com.>. Pristupljeno 21.04.2009.

Međunarodne konvencije i dokumenta

Beijing Declaration and Platform for Action, (1995). Fourth World Conference on Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/fwcwn.html>. Pristupljeno: 17.04.2012.

Council of Europe, (2006). Blueprint of the Council of Europe Campaign to Combat Violence against Women, including Domestic Violence. Committee of Ministers, Council of Europe.
<http://www.wave-network.org/images/doku/coe_campaignvaw_blueprint.pdf>.
Pristupljeno 26.10.2011.

Commission of The European Communities, (2005). COM (2005) 561 final, Communication from the Commission 2005 enlargement strategy paper. Brussels.
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2005/com2005_0561en01.pdf>.
Pristupljeno 10.10.2011.

Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, (1979). United Nations General Assembly.
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>. Pristupljeno 17.04.2012.

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, (2011).
<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Conv_VAW_en.pdf>. Pristupljeno 05.10.2011.

Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.Explanatory report, (2011).
<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/equality/03themes/violence-against-women/Exp_memo_Conv_VAW_en.pdf>. Pristupljeno 05.10.2011.

Declaration on the Elimination of Violence Against Women, (1993). United Nations General Assembly. <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>. Pristupljeno: 17.04.2012.

Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, (1993). Nasilje nad ženama - prepreka razvoju. Međunarodni dokumenti, ur.Ignjatović, Tanja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005. <http://www.womenngo.org.yu/publikacijedp/medjunarodni%20dokumenti.pdf>. Pristupljeno 18.09.2011.

Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, (2006). Zaključni komentari Bosna i Hercegovina, CEDAW/C/BIH/CO/3, <http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/preporuke/preporuke%20Un%20tijelima/08%20CEDAW%20Zakljucni%20komentari.pdf>. Pristupljeno 14.10.2011.

Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, (2005). Zaključni komentari Hrvatska, CEDAW/C/CRO/CC/2-3, <http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/preuzimanje/dokumenti/un/preporuke_un_odbora.pdf>. Pristupljeno 13.10.2011.

Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena, (2007). Zaključni komentari Srbija, CEDAW/C/SCG/CO/1, <http://www.womenngo.org.rs/images/CEDAW/zakljucni_komentari_cedaw_komiteta.republika_srbija.pdf>. Pristupljeno 05.10.2011.

Konvencija Ujedinjenih nacija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, (1979). Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, Biblioteka ONA, Zagreb, 2009. <http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/preuzimanje/biblioteka-ona/14-UN-konvencija.pdf>. Pristupljeno: 11.10.2011.

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, (2011). Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, ur. Lakićević, Snežana, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd. 2012. <http://www.gendernet.rs/files/Publikacije/Publikacije/Cahvio_konvencija.pdf>. Pristupljeno: 18.04.2012.

Opšta preporuka broj 3 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, (1987). General Recommendation No. 3. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom3>. Pristuljeno, 11.10.2011.

Opšta preporuka broj 12 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, (1989). Nasilje protiv žena. General Recommendation No. 12. Violence Against Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom12>. Pristupljeno: 18.09.2011.

Opšta preporuka broj 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, (1992). Nasilje protiv žena. General Recommendation No. 19. Violence Against Women. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom19>. Pristupljeno: 17.04.2012.

Opšta preporuka broj 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena. Nasilje nad ženama - prepreka razvoju, Međunarodni dokumenti, ur. Ignjatović, Tanja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005. 29-36. <http://www.womenngo.org.yu/publikacijedp/medjunarodni%20dokumenti.pdf>. Pristupljeno 18.09.2011.

Opšta preporuka broj 21 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, (1994). Ravnopravnost u braku i porodičnim odnosima, General Recommendation No. 21, Equality in marriage and family relations. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom21>. Pristupljeno 11.10.2011.

Optional Protocol to the Convention on the Elimination All Forms Discrimination against Women, (1999). A/RES/54/4, United Nations, General Assembly. <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/text.htm>. Pristupljeno 10.10.2011.

Pekinška deklaracija i Platforma za akciju, (1995). Nasilje nad ženama - prepreka razvoju, Međunarodni dokumenti, ur.Ignjatović, Tanja, Autonomni ženski centar, Beograd, 2005. 44-58. <http://www.womenngo.org.yu/publikacijedp/medjunarodni%20dokumenti.pdf>. Pristupljeno 18.09.2011.

Preporuka Rec(2002)5 Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja i Memorandum sa objašnjenjima, Savet Evrope. Autonomni ženski centar, Beograd, Program razvoja dobrih praksi protiv nasilja u porodici. <http://womenngo.org.rs/images/prevod2002-web.pdf>. Pristupljeno 05.10.2011.

Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence.. Council Of Europe. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>. Pristtupljeno: 17.04.2012.

Rezolucija 1464, (2005). Žene i religija u Evropi. Resolution 1464, Women and religion in Europe, Council of Europe, Parliamentary Assembly. <http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta05/eres1464.htm>. Prisupljeno 21.10.2011.

Rezolucija o borbi protiv muškoga nasilja prema ženama, (2006). Evropski parlament, European Parliament resolution on the current situation in combating violence against women and any future action. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6-TA-2006-0038&language=EN&type=TA>. Pristupljeno 22.10.2011.

Strategy for equality between women and men 2010-2015, (2010). European Commission, Brussels. <http://www.equalityhumanrights.com/uploaded_files/international/eu_gender_strategy.pdf>. Pristupljeno 19.10.2011.

United Nations, (2010). Handbook for Legislation on Violence against Women, Department of Economic and Social Affairs, Division for the Advancement of Women, New York. <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/handbook/Handbook%20for%20legislation%20on%20violence%20against%20women.pdf>. Pristupljeno 11.10.2011.

United Nations, (2006). In-depth study on all forms of violence against women, Report of Secretary General. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/419/74/PDF/N0641974.pdf?OpenElement>. Pristupljeno: 11.10.2011.

Zakoni i politički dokumenti Republike Srbije

Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine. Službeni glasnik Republike Srbije broj 67/10.

Informacija o sprovođenju Strategije za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period od 2008. do 2012. godine, (2009). <http://www.psrzrp.vojvodina.gov.rs/uploads/contpics/informacija_nasilje_latinica.pdf>. Pristupljeno 29.10.2011.

Krivični zakonik Republike Srbije. Službeni glasnik Republike Srbije br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/07 i 111/09.

Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, (2005). Polazni okvir nacionalne strategije protiv nasilja, radni tekst. Vlada Republike Srbije.

<http://www.region.vojvodina.gov.rs/images/stories/strategije/Polazni%20okvir%20nacionalne%20strategije%20protiv%20nasilja.pdf>. Pristupljeno 29.04.2012.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Službeni glasnik Republike Srbije broj 27/11.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti. Službeni glasnik Republike Srbije broj 15/09.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti, Akcioni plan za sprovođenje Nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine, (2011). Projekat Borba protiv seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, ur. Mićunović, Natalija, Uprava za rodnu ravnopravnost, Ministarstvo rada i socijalne politike, Beograd.

Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011. do 2020. godine. Službeni glasnik Republike Srbije broj 37/11.

Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, (2011). <http://www.gendernet.rs/files/Publikacije/Publikacije/Opsti_protokol.pdf>. Pristupljeno: 31.03.2012.

Porodični zakon. Službeni glasnik Republike Srbije broj 18/05.

Republički zavod za statistiku, (2010).Prijavljena punoletna lica za krivično delo nasilje u porodici. Republika Srbija. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=145>. Pristupljeno 14.10.2011.

Republički zavod za statistiku, (2011). Punoletni učinioci krivičnih dela. Saopštenje, Republika Srbija. <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/00/38/85/SK122010.pdf>. Pristupljeno 14.10.2011.

Strategija za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period 2008. – 2012. godine. Službeni glasnik Autonomne Pokrajine Vojvodine broj 20/08.

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srbije. Službeni Glasnik Republike Srbije broj 10/02.

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije. Službeni glasnik Republike Srbije broj 85/05.

Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika. Službeni glasnik Republike Srbije broj 72/09.

Zakon o javnom redu i miru. Službeni glasnik Republike Srbije br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005, 85/05.

Zakon o prekršajima. Službeni glasnik Republike Srbije br. 101/2005, 116/2008 i 111/2009.

Zakon o ravnopravnosti polova. Službeni glasnik Republike Srbije broj 104/09.

Zakon o socijalnom stanovanju. Službeni glasnik Republike Srbije broj 72/09.

Zakoni i politički dokumenti Republike Hrvatske

Adresar ustanova, organizacija i ostalih institucija koje pružaju pomoć, podršku i zaštitu žrtvama nasilja u obitelji, (2008). Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, ur. Kosor, Jadranka, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb.

Kazneni zakon. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske br. 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08 i 57/11.

Kazneni zakon. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 125/11.

Konačni prijedlog Kaznenog zakona, (2011). Hrvatski sabor. <http://www.sabor.hr/Default.aspx?art=41259>. Pristupljeno 31.10.2011.

Nacionalna kampanja za borbu protiv obiteljskog nasilja nad ženama „Za nasilje nema opravdanja“, (2006. – 2008). Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti,Vlada Republike Hrvatske, Zagreb. <http://www.mobms.hr/kampanje/kampanje.aspx>. Pristupljeno 27.11.2011.

Nacionalni plan za poticanje zapošljavanja za 2011. i 2012. godinu, (2011). Republika Hrvatska. <http://www.hzz.hr/docslike/NPPZ_2011-2012_Final.pdf>. Pristupljeno 10.11.2011.

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 88/11.

Nacionalna strategija za zaštitu od nasilja u obitelji za razdoblje od 2011. do 2016. godine. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 20/11.

Odluka o proglašenju Nacionalnog dana borbe protiv nasilja nad ženama. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 147/04.

Obiteljski zakon. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 162/98.

Priručnik sa smjernicama za medijsko izvještavanje o nasilju u obitelji, (2008). Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, ur. Kosor, Jadranka, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb.

Protokol o postupanju u slučaju nasilja u obitelji. Vlada Republike Hrvatske. <http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/preuzimanje/dokumenti/nac_strat/protokol_o_postupanju_u_slucaju_nasilja_u_obitelji.pdf>. Pristupljeno 27.10.2011.

Zakon o društveno poticajnoj stanogradnji. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske br. 109/01, 82/04, 76/07, 38/09.

Zakon o izmjenama i dopunama kaznenog zakona Republike Hrvatske. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 129/00.

Zakon o izmjenama i dopunama kaznenog zakona Republike Hrvatske. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 105/04.

Zakon o izmjenama i dopunama kaznenog zakona Republike Hrvatske. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 71/06.

Zakon o ravnopravnosti spolova. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 82/08.

Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Hrvatske. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 57/11.

Zakon o ustrojstvu i djelokrugu ministarstava i drugih središnjih tijela državne uprave. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 150/11.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske broj 116/03.

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske br. 137/09,14/10 i 60/10.

Zakoni i politički dokumenti Bosne i Hercegovine

Gender Akcioni plan Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 41/09.

Direkcija za evropske integracije Vijeća Ministara Bosne i Hercegovine. Pregled strateških dokumenata u BiH. <http://www.dei.gov.ba/Default.aspx?pageIndex=1>. Pristupljeno 10.11.2011.

Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, prečišćeni tekst. Službeni glasnik Brčko distrikta Bosne i Hercegovine broj 47/11, ispravka 52/11.

Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10.

Krivični zakonik Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske broj 22/00.

Krivični zakon Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 68/07 i 73/10.

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, (2011). Podaci o stanju bezbjednosti januar – decembar 2011. <http://www.mup.vladars.net/statistike_pdf/lat/4662357283206701.pdf>. Pristupljeno 14.04.2012.

Federalna uprava policije, (2012). Stanje kriminaliteta za 2011. godinu. <http://www.fup.gov.ba/wp-content/uploads/2012/02/STANJE-KRIMINALITETA-NA-PODRUCJU-FBiH-U-2011.pdf>. Pristupljeno 14.04.2012.

Porodični zakon Brčko distrikta BiH. Službeni glasnik Brčko distrikta broj 23/07.

Porodični zakon Federacije BiH. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 35/05 i 41/05.

Porodični zakon Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske br. 54/02 i 41/08.

Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 15/08.

Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009. – 2010. godine, (2008). Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 75.

Strateški plan za prevenciju nasilja u obitelji za Federaciju Bosne i Hercegovine 2009. – 2010. godine, (2008). Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Strategija za borbu protiv nasilja u porodici u Republici Srpskoj do 2013. godine. Službeni glasnik Republike Srpske broj136/10.

Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009. - 2011. godine. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 70/09.

Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za Bosnu i Hercegovinu za period 2009. - 2011. godine, (2009). Ur. Filipović Hadžiabdić, Samra, Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Sarajevo.

Strategija zapošljavanja Bosne i Hercegovine za period od 2010. do 2014. godne, (2010). Savjet Ministara Bosne i Hercegovine, Ministarstvo civilnih poslova. <www.mcp.gov.ba/zakoni_akti/strategije/?id=1530.> Pristupljeno 10.11.2011.

Strategija zapošljavanja Federacije Bosne i Hercegovine od 2009. do 2013. godine, (2008). Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvo rada i socijalne politike. <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/Strategija%20zaposljavanja%20FBIH%20Ministarstvo.pdf>. Pristupljeno 10.11.2011.

Strategija zapošljavanja Republike Srpske 2011. – 2015. godine, (2011). Vlada Republike Srpske. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/Documents/prijedlog%20strategija%20zaposljavanja%20republike%20srpske%202011-2015.pdf>. Pristupljeno 10.11.2011.

Zakon o fondu stanovanja Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske br. 11/00 i 56/06.

Zakon o izmjenama i dopunama krivičnog zakona Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Službeni glasnik Brčko distrikta broj 21/07.

Zakon o izmjenama i dopunama krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 9/09.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Službeni glasnik Republike Srpske broj 17/08.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske br. 29/07 i 68/07.

Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, prečišćeni tekst. Službeni glasnik Republike Srpske broj 100/09.

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica sa djecom. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 36/99, 54/04, 39/06 i 14/09.

Zakon o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine, prečišćeni tekst. Službeni glasnik Bosne i Hercegovine broj 32/10.

Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske br. 5/93, 15/96, 110/03 i 33/08.

Zakon o socijalnoj zaštiti Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske broj 37/12.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici. Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 22/05 i 51/06.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici. Službeni glasnik Republike Srpske broj 118/05.

Internet izvori:

http://www.oralhistory.org
http://www.sagepub.com
http://www.stopvaw.org
http://www.womenlobby.org
http://www.wave-network.org
http://www.aoef.at
http://www.dvip.org
http://www.lokk.dk
http://www.womensaid.org.uk
http://www.coe.int
http://www.europa.eu
http://www.europarl.europa.eu
http://www.assembly.coe.int
http://www.eurlex.europa.eu
http://www.changing-europe.org
http://www.un.org/womenwatch/daw/csw

http://www.who.int/gender/en
http://www.endvawnow.org
http://www.theduluthmodel.org
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/default_EN.asp
http://www.unwomen.org
http://www.un.org/womenwatch
http://www.iwraw-ap.org/
http://www.sgdatabase.unwomen.org/home.action
http://www.equalityhumanrights.com
http://www2.ohchr.org
http://www.16dayscwgl.rutgers.edu
http://www.daccessdds.un.org
http://www.sabor.hr
http://www.vlada.hr
http://www.mobms.hr
http://www.mup.hr
http://www.ured-ravnopravnost.hr
http://www.hzz.hr
http://www.nn.hr
http://www.vladars.net
http://www.narodnaskupstinars.net
https://www.parlament.ba
http://www.parlamentfbih.gov.ba
http://www.mup.vladars.net
http://www.dei.gov.ba
http://www.srbija.gov.rs
http://www.mup.rs
http://www.minrzs.gov.rs
http://www.webrzs.stat.gov.rs
http://www.parlament.gov.rs
http://www.vojvodina.gov.rs
http://www.region.vojvodina.gov.rs
http://www.skupstinavojvodine.gov.rs
http://www.psrzrp.vojvodina.gov.rs
http://www.vds.org.rs
http://www.gendernet.rs
http://www.womenngo.org.rs
http://www.csrns.org.rs/sigurnakuca
http://www.csr-zrenjanin.org.rs/sigurnakuca
http://www.sigurnakuca.org
http://www.nasiljeuporodici.rs
http://www.bgcentar.org.rs
http://www.sigurnomjesto.hr
http://www.udruga-brod.hr
http://www.grupakorak.hr/hr
http://www.zenskapomocsada.hr
http://www.azkz.net
http://www.czzzr.hr

http://www.babe.hr
http://www.duga-zadar.hr
http://www.sigurnakucaistra.hr
http://www.sos-telefon.hr
http://www.prs.hr
http://www.orbus.be
http://www.zlatkolukic.com
http://www.mcp.gov.ba
http://www.fmrsp.gov.ba
http://www.arsbih.gov.ba
http://www.fgenderc.com.ba
http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs
http://www.ombudsmen.gov.ba
http://www.fld.ba
http://www.medicazenica.org
http://www.buducnost-md.com
http://www.caritas-mostar.ba
http://www.unitedwomenbl.org
http://www.hcabl.org

7. Prilozi

7.1. Prenosni memorijski pogon (usb stick) sa audio zapisom svjedočenja žena žrtava/preživjelih nasilja u porodici

7.2. Transkripti svjedočenja žena žrtava/preživjelih nasilja u porodici

REPUBLIKA SRBIJA, TRANSKRIPTI RAZGOVORA SA ISPITANICAMA

29.05.2010. godine, Beograd

Ispitanica 1, Beograd:

(003 Beograd 1 29052010)

Istraživačica: Šta je bio 'okidač' za dolazak u Sigurnu kuću?

Ispitanica: Razlog je taj što sam prvenstveno htela ja da sklonim svoju decu, da zaštitim od psihičkog maltretiranja oca. Nije bilo fizičkog nasilja što se tiče dece, bilo je fizičkog nasilja prema meni. Nije ga bilo stalno, pravo da Vam kažem, svakodnevno, ali ga je bilo u zavisnosti koliko popije, takvo maltretiranje nastupa posle toga. Borila sam se za to da prekine da pije jer sam smatrala da samo tako možemo da nastavimo život dalje. On je taksista i kad radi ne pije. Ali zato kada dođe kući, onda krene sa rakijom, nekad tri, četiri, završi se nekad i sa pola litre, slabo hoće da jede i onda pije pivo. I onda to totalno u glavi kad se pomeša, bar ja to tako doživljavam, e onda počinje maltretiranje. Bilo je: - Jesi li danas bila na poslu, kad će plata? To psihičko opterećivanje, a on me terao da radim jer on ne može da zaradi kao taksista. Ja dođem kući, imam drugih obaveza, da spremim, da skuvam za sutradan jer sam celi dan radila od 8 do 12 sati dnevno, ja sam kuvar, roštilj majstor, non stop pored vatre, a ako mu se suprotstavim, to je bila svađa! To nije bila svađa, ja sam htela da prekinem to njegovo vređanje, strahovito, da ja idem na posao da bi našla drugog čoveka... To sam izbegavala zato što to radi pred decom! Mislim... Ja sam to... Eto... 'Ajde biće bolje, proći će taj dan. Pa pokušam sutradan da nastavim, da nastavim taj razgovor ne bi li se to svelo na nešto da to... Recimo, deca se noću bude u strahu, ćerka neće da zaspe dok on ne legne jer se boji da će da me bije, nije zazirao od deteta, tukao me pred njom, govorio je deci: - Vaša mama je kurva, ona nas ne voli, ko zna

gde krije pare... Jedan tiranin! I stalno, da je njemu lepo. Da svi moraju oko njega, sve se vrti oko njega. Tako sam ja to doživela, ali, kažem, ja se nisam nikom obratila za pomoć. Ja sam mislila, to će proći!

Istraživačica: Koliko dugo je to trajalo?

Ispitanica: Pa znate kako, mi smo se upoznali 2002. godine i kupili smo jednu kućicu kao moju imovinu jer mi je tetka ostavila ugovor o doživotnom izdržavanju. Kupili smo jednu kuću van grada da bi prešli da živimo on i njegov otac, moja deca, za koju sam se ja brinula i... Da živimo zajedno. 2004. godine je rođena kćerka, mi smo se venčali, opet i tu mi je bio, da kažem, taj šok kada sam ja primetila da sa njim nešto nije u redu, ja kažem: - Hoćemo li se venčati? Ne zato što to meni nešto znači, nego, jednostavno, zbog deteta. Venčali smo se 2003. krajem decembra. A dete je rođeno 16. januara! U martu mesecu te iste godine je umro njegov otac. Do tad, on je pokušavao da me vređa, međutim, moj svekar to nije dao, on me je voleo. Kako je svekar umro, izgubljena je jedna penzija koja je bila velika, samim tim, on je morao više da radi. Krenuo je da pije, onda sam ga ja molila: - Nemoj da ideš da radiš, imamo dovoljno novca u kući. Zbog čega? Da ne bi seo pod dejstvom alkohola i krenuo da vozi. Napraviće nešto, izgubiće radnu dozvolu. Šta ćemo onda? Onda je to krenulo. Tetka se moja razbolela, pa je i ona umrla, pa još jedan gubitak primanja, e onda kreće: - 'Ajde sad ti. Reko': - 'Oću, ja ću da radim dva posla, nikakav problem nije, samo da... Opet sam htela da ga zaštitim, jer ja sam osoba koja je naučila da radi, ja od 18. godine radim i borim se za nešto. On je jedinac, razmažen, koji je donesi, prinesi, to je bilo njegovo. Ja onda reko', nema veze, 'ajde, ja ću da potegnem, i mlađa sam, samo da imamo para u kući. Ali, kao svugde, plate nikada nisu na vreme, čak i zbog toga je znao da me bije, zato što ja držim stranu da radim, držim stranu svoje kuće, ne mogu da kažem gazdi: - Znate šta, dajte Vi meni platu jer će da bude ovo ili ono. Da nekome pretim, a zavisim od njih, znači, pokušavala sam sve lepim. U oktobru mesecu smo došli ovde u stan, u Beograd i posle nekoliko dana od dolaska u novi stan, odma' me tera da idem da radim, da idem da tražim posao. Ja sam našla posao. Onda mu nije odgovaralo zašto mora da deca da idu u vrtić, ko će da ih čuva, ja kažem: - Pa sedi ti pa ih čuvaj a ja kad dođem sa posla ti idi i radi! A on: - Ja ne mogu da radim, onda sam umoran. - E, onda vodi decu u vrtić, jer moj radni dan počinje od četiri. E onda on mora da ustaje rano a on kada ustane prije 12 on je kao blesav, ništa mu nije odgovaralo da se organizujemo i da krenemo napred. Tu su kretale te svađe. Iako ja to nisam doživljavala kao svađe, jednostavno ne

mogu da dozvolim nekom da stalno priča a da ne odgovorim, a on i te kako zna da priča, da mi ne da reč da kažem. Ja poludim, ne mogu više da ga slušam, kažem: - Daj nešto, znači, nemoj više samo da maštaš, daj nešto da uradimo. E, onda je rekao da sam ja luda, danima je govorio da će da me smesti u Laza Lazarević. 22. marta me istukao zato što sam radila, iako sam ga obavestila da ću u nedelju raditi, zato što sam ostala duže, a ja nisam mogla da procenim koliko to mnogo posla ima, pa sam došla kući, umesto u četiri u koliko sam obećala, ja sam došla u sedam, ali uredno sam mu se javila, znači: - Kasnim! Zbog toga i toga. Kad nisam donela tu dnevnicu, a on je već bio pod dejstvom alkohola, onda je krenuo da me vređa, da me bije, udario me dečijom stolicom, ovu (*pokazuje rukom*) kost mije iščašio, ni tada nisam otišla kod lekara u nadi da će to biti bolje... Izvinite... Teško mi je da pričam... (*plače*) Onda mu ni to nije bilo dovoljno, ja sam držala ruke na glavi da prestane da me bije, ćerka je ustala: - Nemoj tata, 'oćeš da mi ubiješ mamu, šta ćemo mi bez mame, on kaže: - Ne, vaša mama je luda, ona će da ide u ludnicu. Ja sam držala ruke na glavi da me ne bije više, a on mi je rekao: - Skini ruke s glave, tri četiri puta mi je ponovio, ja sam skinula ruke sa glave i rekla: - Dobro, ako hoćeš, ubij me sad odmah, ja ne mogu više ovo da trpim, a onda me je po sred lica pljunuo i nije mi dao da idem da se umijem (*plače*), ja sam se tog momenta ukočila, nisam mogla da progovorim, sećam se samo da me je ćerka drmala: - Mama, mama, mama šta ti je, mama, tata, vidi šta si joj uradio, hoćeš da se šlogira! Jer ona zna kako je to, baka joj se šlogirala i zna kako je reagovala, ja ne znam šta se u tom momentu desilo, ali, valjda ta prevelika ljubav prema njima, da njih zaštitim, ja sam rekla sama sebi: - Dan, dva mu dajem roka da vidim kako će da reaguje i neće više biti u toj kući. Sve mi je to radio iz jednog prostog razloga jer sam ja imala jedan brak iza sebe i njih. Ja imam dvije kćerke, jedna ima 21 godinu, jedna 19 i isto sam to prošla, samo je to bila mala sredina, S. M., tu je bivši muž imao uticaja nekog, tako da nisu mi pomogli ni advokati, niko nije mogao da mi pomogne, a ćerke su se tada pitale kod koga će. A one su rekle: - Mama, mi ćemo ovde da ostanemo, znaš, mi smo naučile da živimo na selu, ti ideš za Beograd, mi ne možemo tamo da se naviknemo, ali mi obećavamo da ćemo biti stalno s tobom. Poslušala sam, verovatno sam tu pogrešila, da ispunim ćerkama želju i nikad ih više nisam čula, do pre tri godine, jer otac i baba nisu dozvolili. Svako ko ode za Beograd je kurva. Ja sam imala taj svoj stančić, imala sam svoj krov nad glavom, posao, radim takav posao da uvek mogu da nađem posao, a nijednog posla se ne stidim. Da bih se izborila da ih dobijem posle, te prve dve ćerke, ja sam trebala otići da skupim pare za advokate, a onda

su rekli, prijatelj mi je njegov rekao: - Nemoj džaba da trošiš pare, nećeš dobiti decu, znaš ko je on. Nije pridavalo se toliko važnosti tom nasilju u porodici tada, moje je mišljenje, koliko možda sad. I sada, ovaj sadašnji suprug, to sve radi što, u biti je moja greška, što sam mu se poverila. Znate ono, kada neko pruži lepu reč, rame za plakanje, a vi ste sami, ceo svet je vaš. Prihvatila sam to njegovo rame, tešio me: - Videćeš ti svoju decu, ja ću ti pomoći. Pre dve godine mi je ćerka iz prvog braka došla i on je, u jedanaest sati uveče, izbacio dete napolje. Znači, ja zadnjih osam godina nisam videla to svoje dete, da li je greh staviti odraslu devojku u krilo, poljubiti je, pomaziti je, kao i ovo dvoje malih. Ja nju osam godina nisam videla. Ona je pobegla od oca kroz prozor i nama autobusom došla, kod mene, našla me je. A on je rekao da ja zapostavljam svoju decu zbog te male drolje i uhvatio je i napolje. Iako mi više nikada neće doći. Tu kuću koju smo kupili nije hteo da prevede ni na čije ime, sve do prošle godine, upisao je na dečije, samo da moje ćerke iz prvog braka ne bi imale pravo. Ja sad za tu imovinu treba da se borim. Jer imala sam sa tetkom ugovor o doživotnom izdržavanju, sa tetkom, za stan u gradu. I onda je on... Znate, on je jako slatkorečiv, on to upakuje da mislite da je to divan čovek, dok mu neko ne kaže nešto što mu ne prija i onda on poludi, što su i socijalni radnici primetili i okarakterisali. I tetka je, znači za života, prodala taj stan i kupili smo kuću van grada. A sve se to dešava dok mi još nismo u braku, tako da ja sutra mogu putem papira i svedoka da dokažem da je to moje. I... Vratiću se na ovo i... Došao je taj... Ta noć, užasna noć, ja sam rekla mojoj kćerki, dušo, lezi da spavaš, - Ne mama, neću, kad vidim da je on legao onda ću da legnem, jer ako ja zaspim onda će on da te bije. To veče je on popio oko litar rakije i jedno tri flaše od dva litra piva. Ja sam njemu govorila: - Ti si alkoholičar! E, to je njega uvredilo! I zato me je stalno tukao. Ja kažem, alkoholičar, to nije ništa ružno, on meni kaže da sam ja luda, znači, da je problem u meni. Pa problem je i u tebi, 'ajde da odemo negde da vidimo da li je to tako ili nije. Ne, ne, ne, ne! Sutradan je dan osvanuo i moj gazda je zvao, zvao je jer je restoran bio zatvoren jer sam samo ja taj posao radila, nije bilo potrebe jer ja radim 12 sati, nije bilo samim tim jer je plata bila veća i pitao me jel' to prihvatam i ja sam prihvatila, zašto da to da nekome drugom ako to ja mogu to da odradim? I on je zvao i pitao: - Zašto ona nije na poslu, meni je radnja zaključana? I on je rekao: - Ja sam ti zatvorio radnju jer plata nije bila na vreme! On kaže: - Mogu li da je dobijem, zašto je telefon nedostupan? On kaže: - Zato što sam ga ja razbio. I gazda mu je rekao: - Psihijatrijski si slučaj! Na šta je on poludeo i posle toga me je opet tukao. - Nisam ti to ja rekla, nikada nikome nisam pričala.

Prošao je i taj dan i on je izašao. Znate, izađe iz kuće i kad se vrati ne znate šta će da dočekate, da li će ponovo doći pijan, da li će sesti da pije, da li će da me maltretira sa decom. Ćutala sam, došao je sa posla, ćutao je, reko' pokušaću, pokušaću lepo to da izbrišem, kao i mnogo puta što sam pokušavala, zbog dece, makar smatram da nije u redu zbog dece, ne treba zbog dece ništa da se trpi, treba decu skloniti od takvog života i pružiti im neki normalniji život. Došao je sa posla, tražio je da jede, ja sam mu dala da jede, a ćerka voli sa njim uvek da ruča. Sipala sam joj čorbu, ona je pojela. Rekla je: - Tata, hoću još. Sipao joj je još i istog momenta dete se okrenulo, (*pokazuje kako*) kad je on skočio i počeo da urla na dete: - Koga ti zajebavaš, došla si da jedeš, vrati se ovde da jedeš! Dete se toliko potreslo da sam ja počela da vičem na njega: - U čemu je problem, zar dete nije proživelo dovoljan šok i stres. Neće da jede, pa neće. Ona je samo, eto, želela da sedne sa tatom da jede. On je rekao: - Sad će da vidiš svoga boga, za pola sata se spremaj, zovem neuropsihijatriju i voze te u Lazu Lazarević, sad će da ti zakopčaju košulju na leđa. Oboje su vriskali: - Nemoj tata, molim te, naša mama nije luda, nemoj tata, molim te, a on je rekao: - Spremajte se svo troje. Ja sam pokušavala na neki način da to... Znate ono, jedan korak napred, tri nazad, ja sam odmah imala u glavi da se tu više neću vratiti. - Ma šta će mama biti s tobom, gde ćeš mama. Onda sam ja deci rekla: - Spremićemo se i ići ćemo. Ako doktori kažu da mi je mesto tamo gde tata kaže, mama će se izlečiti jer vama treba normalna i zdrava majka. A ako ne kažu ništa, mama se ovde neće vratiti. Uzeću vas, sa policijom i ići ćemo da živimo gde znamo. Nikada nisam htela da mu kažem, ni pomenula, za Sigurnu kuću. - Da, da, kaže, ne znam samo kako jedna luda žena može da uzme decu, ne dam ti decu. Stavio nas je u kola, otišao je u bolnicu gde je otišao, kad je ispričao, onda su nas uputili u neku drugu, na drugo odelenje. Ja ne znam šta se dešava, prilikom razgovora tamo sam saznala da je to odelenje za lečenje bolesti zavisnosti od alkohola. Kad je doktor razgovarao s njim i rekao: - Pa znate, po toj Vašoj priči koliko Vi pijete, mogu da kažem da ste alkoholičar, ali bez dodatnih pregleda i analiza ne mogu da tvrdim sto posto. - Dobro, ako sam ja alkoholičar, recite mi, molim Vas, kao doktor, jel' moja žena luda, jel' ona bolesna? - Znate šta, mogu da kažem samo jedno, da je bolesna zato što se ne smeje. Na to, kada smo izašli iz ordinacije, ja sam rekla: - Eto vidiš, samo me praviš ludom, a onaj upravo kojem treba pomoć si ti! On je rek'o: - Dosta! - Neću da ćutim zato što ja znam da se ja sad kući vratiti neću, gde ću ja sad, hoćeš da me strpaš u ludnicu a nećeš da se tebi pruži pomoć. Krenuli smo kolima, on je stao nakom možda deset metara i rekao: - M'rš

napolje! Deca su vrištala, on me izbacio iz kola, ja sam tako stajala, znate, kao da vas je neko spustio na neku planetu i vi u momentu ne znate gde se nalazite. Stajala sam tako, kola su svirala sa svih strana, ne mogu da verujem šta mi se desilo, prišao mi je jedan čovek i rekao: - Sine u čemu je tvoj problem, jel' ti dobro? Ja rek'o: - Muž me izbacio iz kola. - Jel' ti treba telefon da se nekom javiš? Hvala Bogu da ima dobrih ljudi na ulici još uvek, dao mi je telefon, pozvala sam tu prijateljicu, njegovu dugogodišnju prijateljicu, 30 godina i ona mi je rekla: - Dođi kod mene na posao ovamo. Je li, jel' se vraćaš kući, on je bolestan! Reko': - Ja nemam nameru da se vratim kući, šta ću sa decom? - Ići će na policiju i uzeće ti decu. Međutim, ona je radila i nije mogla da napusti posao sve do 10 uveče a to se sve dešavalo negde oko 6, 7, popodne, uveče. Otišla sam u Čukaricu u policiju, ispričala sam šta se desilo i zamolila da mi daju ko će da ide sa mnom kući da uzmem, jer ništa nisam imala kod sebe i da uzmem decu. Poslali su patrolu, ali bez naloga. Ja nisam znala čak da taj nalog treba, mislila sam ljudi idu da mi pomognu, da su mi tu. On nije hteo da ih pusti u kuću. Pustio je mene, uzela sam svoje stvari, decu mi nije dao ni da poljubim, rek'o je: - Ti si izašla iz ove kuće, nemaš više mesta ovde, decu ti ne dam! Ja sam se okrenula i otišla. Ali ja nisam znala da je on već išao u Centar za socijalni rad da prijavi poremećeni odnosi, da vide šta je sa mnom, da mi obezbede lekara, ja sam na to odreagovala ama baš burno, zašto mi radiš nešto iza leđa, smatram da je najnormalnije, ako su dvoje u braku, da oboje odu u neku ustanovu i da kažu: - Imamo poremećene odnose, možete li da nam pomognete? A ne da odeš tamo i da pričaš neku svoju priču. Ja kad sam se pojavila oni su ovako gledali u mene i kažu: - Pa znate, Vi ste predstavljeni u sasvim drugom svetlu. Od koga? I oni mi kažu. To nisam ni M. ispričala.

Istraživačica: Je li to bio prvi put da ste se obraćali?

Ispitanica: Jeste, prvi put. A pre toga sam otišla u Čukaricu i... Želela sam da kažem sve! Koliko je to trajalo, ni tada, ja nisam znala da ide krivična prijava. Oni su rekli: - Ovo sada ide krivična prijava, podnećemo protiv njega. Znate šta, ja sam samo morala nekom da kažem. Nisu me pitali zašto nisam nikada otišla kod lekara.

Istraživačica: Samo malo, da Vas nešto pitam, nije mi jasno, u Čukaricu ste otišli prvi put tada kad Vas je ostavio na ulici?

Ispitanica: Jeste, jeste. Jer sam ja tada rešila i rekla sam deci da se neću vratiti ako sam ja zdrava, prava i normalna osoba, onda ne mogu više. Otišla sam tamo u stanicu policije, oni su poslali patrolu, otišli smo po stvari i rekli su mi da dođem sutradan. Ja sam ispričala

celu tu svoju priču, kaže: - Znate, jel' imate Vi svedoke za ovo? Reko': - Ja nemam svedoke kad me je tukao, ali imam svedoke koji su videli modrice, iščašenu kost, znate, ali to su sve njegovi prijatelji. Ova žena kod koje sam bila je 30 godina prijateljica, starija žena koja mi je pomogla, koja mi je mazala tu oteklinu i sve, je prijateljica njegovog oca, komšinica, pa samim tim i njegova, da bi on sve to negirao i rekao da sam ja toliko luda da udaram glavom u zid i sama sebi pravim modrice. Ja sam rekla, pa i za to postoji... Verovatno doktori mogu da procene kakva je modrica kad žena udari sama u glavu i modrice, otekline, hematom ili kako već zovu, od pesnice. Meni je bilo bitno da ta neka procedura, da ide, kako da kažem, sve po zakonu. Da jednostavno se rešim toga i da izvučem decu. Znači, sve se to dešava sedmog aprila. Od tada do 24. maja je haos! U kom smislu? Decu drži zatvorenu u stanu. Ako odem u vrtić da ih vidim, tamo je napisao da mi je zabranjeno da ja uzmem decu, dok ja nisam rekla: - Molim vas, mi nismo razvedeni, ne postoji nikakva sudska zabrana da ja ne smem deci da priđem, koliko je on otac, ja sam majka, mi smo još u braku. Znači, ja moje dete mogu da vidim, mogu da ga uzmem, da ga odvedem. Dete se razboli, on me zove, da se skuva ručak. Ja dođem, sve to uradim, budem sa decom, skinem temperaturu, pritom on neće da izađe iz stana, da bi stalno išao za mnom i vređao me ponovo pred decom, toliko ružne reči, jednostavno, ne mogu da ponovim šta mi je sve rekao i kad sam o završila onda me bukvalno nogom išutirao napolje i kaže: - Ajde kučko izađi napolje, ovo više nije tvoj stan! Uradila sam što si tražio! Izlazi napolje! Opet vrisak dece i u policiju, zovem policiju zbog dece, da ga smire, da ga opomenu, jedno pet, šest puta sam nakon te krivične prijave da ga prijavim, otišla sam u Centar za socijalni rad, svaki put, znači, obavestim Centar za socijalni rad da me zove: - Ja idem, ako se nešto desi molim vas, znate šta vam je činiti. - Dobro, idite, javite nam kako je bilo. Javim: - Evo kako je bilo, sa policijom sam tu. Onda Centar za socijalni rad, socijalni radnici, su dolazili, stvarno maksimalno su izašli u susret, dolazili su na teren, da vide, pa su rekli: - Vi ne možete majci da zabranite, pakujte decu, majka vodi dete kod lekara, danas ga ona vodi kod lekara. S njima je, isto, došao u konfliktnu situaciju, vređao ih je, zamislite, neko njemu naređuje, a godinama samo on može to da radi, lupao je pesnicom od sto i vikao ja sam ovde gazda, ima moja da bude zadnja. Išao je do te mere da jednostavno isključi sve telefone i dva dana niti čujem decu niti mogu da ih vidim. Kad nema para, sve mi je zlato prodao. Zadnji put je tražio da skinem burmu ili će sam da je skine, da mora da kupi detetu lek. Nikako nisam mogla da nađem posao, u tih

mesec dana, jer nikada nisam znala kada će on da izmisli novu priču da bi morao da bude odsutan od dece a da sam ja kod dece. Naravno da svako hoće da bude pored svoje dece, ali znate, kad dođem da budem kod dece, on nikada nije išao da završi te svoje obaveze zbog kojih me je zvao, nego je tu da bi me samo i dalje ponižavao i vređao. Onda sam ja u jednom momentu shvatila da su deca njemu samo oružje da bi mene povredio. Jer ako su deca kod mene ja sa njim više neću kontaktirati do razvoda i ne može da me povredi više. Onda sam otišla u Centar i rekla: - Znate, jel' on dovoljno spreman i rekao da može da se brine o deci, da im skuva, da im opere, da im sve, pa neka to i radi. Ja samo... Sve što on mene povredi, mene boli, a i ne želim da to moja deca slušaju, da njih još više, znači, stres za stresom, psihičko maltretiranje, znate, toliko im je punio uši, da meni dete od četiri godine kaže: - Pa znaš, mama, nije dovoljno doći u vrtić i doneti čokoladu i bombone i misliš da si time kupila njihovu ljubav. To nisu detetove reči, ja to nisam smela da dozvolim. I onda sam rekla socijalnoj radnici da ja neću više da idem. Čekam 21. maj, čekam ročište. Kaže: - Nemojte da idete. Neka on dovede dete. Ja sam bila kod brata mog, hvala im do neba, primanja nikakva, pomogli su koliko su mogli da pomognu, pomogli bi mi i više i da dovedem to dvoje dece, jednostavno, imam taj neki osećaj da ne mogu nekog da uvlačim u svoje probleme, čak i da mi je rođeni brat a ne brat od ujaka. Reko': - Dovedi ih kod brata, biće ceo dan. - Ne! Ima da dođeš u stan, tu da budeš sa svojom decom. Jednu noć me je držao do pet ujutru, od sedam uveče do pet ujutru budnu, da bi pričao, on bi da se pomiri zbog dece, ja sam rekla: - Ne, ja i ti ne možemo zajedno, ne želim da deca prolaze više, decu treba skloniti, ja samo štitim decu, uopšte me ne interesuje, ja samo želim da deca imaju miran život, smeh, radost, nikako stres, plakanje, strah od toga da li ću se ja ujutro probuditi živa, to ne želim. E, kad je shvatio da ja to ne želim, onda je ponovo počeo da me vređa, pretio je i ja sam izašla. Onda sam decu, ćerka je bila sve vreme budna, sina je san prevario, on je zaspao. E, onda je tu ostalo: - Zašto si ti njih ostavila i otišla. Ne želim da dete puni glavu, kao, ta terapija i to. Dovoljno je videlo. - Da, kaže, mama, kad smo došli ovde, meni je tata rekao ako me neko pita, da ne smem da kažem, ja treba da kažem da se ja toga ne sećam.

Istraživačica: Vi ste znači od tog 7. aprila do dvadeset i kojeg...

Ispitanica: Od 7. aprila do 24. sam bila, 24. sam ušla ovde.

Istraživačica: Bili ste kod brata...

Ispitanica: Bila sam kod brata i povremeno sam išla tamo. 21. smo imali rošište i... To je bio petak, on je izjavio da želi da se pomirimo. Ja sam rekla: - Ne! Ali nije stigao izveštaj za decu na vreme i suđenje je odloženo. Kako smo izašli iz suda, došla sam kod mog brata, od tog momenta, do ponedeljka, znači, ja uopšte decu ne čujem! Svi su telefoni isključeni, u nedelju popodne, u stvari uveče je uključio telefon, zvao me i kaže: - Šta je kučko jedna, ne interesuješ se za decu, ko zna gde si, neće više deca ni da te vide ni da te čuju, nikad nećeš, kaže, klečaćeš na kolenima, moliti, da te vidimo. Tu je bio kraj! Ja sam definitivno rešila da u ponedeljak idem u vrtić i uzimam decu, nema cene, neka vrište, neka plaču, ja ih uzimam. Pet minuta koje ću pamtiti dok sam živa, a nastojaću da zaboravim, deca su stajala ukočena i molila: - Mama nemoj da nas vodiš, tata je rekao da ne smeš da nam priđeš. Zovi ga telefonom pa ako on kaže da nas vodiš ti nas vodi. - Ja sam se čula sa tatom i tata je rekao da mogu da vas uzmem. - Ali moramo mi da ga čujemo kako je rekao. Sin je prihvatio odmah a ćerka je uz vrisak shvatila, ja sam joj rekla: - J., molim te, poslušaj mamu, idemo na jedno lepo mesto gde ima mnogo dece. Izašli smo na ulicu, istrgla mi se iz ruke i počela da beži i da viče: - Tata, tata, tata... To je strašno, to je jezivo. Uspela sam da ih ubacim u taksi, da dođem u Dalmatinsku, došli smo ovde, u roku od dva sata moje se dete otkravilo, krenulo da me ljubi, da me grli, kaže: - Znaš mama, izvini, ali tata nam je rekao da si ti loša i zla mama i da ne treba nikada da nam priđeš, pa je rekla, stalno je pričao kako ti nas mrziš, kako nas ne voliš, da li ti ovo nešto znači. Reko': - Znači, mama ti je prvi put u životu slagala kad je rekla da sam se čula sa tatom. Nisam se čula sa tatom. Kaže: - Ti si nas ukrala. Reko': - Shvati kako ti hoćeš, ali mama želi da ste s njom, da vas zaštiti od svega. Želim da samo bude smeh, da nema batina, da nema ništa, moja ćerka je shvatila. Evo, od ponedeljka smo ovde, to je, koliko, pet, šest dana, i nikada nisam njima rekla ništa ružno o ocu. Niti oni pitaju za njega. On sad okolo, tu noć je išao sa policijom, tražio me kod jednog brata, kod drugog, kod te prijateljice, misleći da sam negde sa decom, išao je u Dalmatinsku, kad je shvatio gde sam, zato što na tužbi piše Dalmatinska, baš mi je žao ako je i tamo nešto uradio i napravio im haos, ali ja sam svoju decu morala da sklonim. Moja deca su sada potpuno drugačija deca, evo videli ste, mali mi ne izlazi iz krila, nije hteo u vrtić da ide, iako je išao u vrtić, provodio vreme od 9 ujutro do 5 popodne, ovde je od 9 do 12, tako mi u krilu zaspi, sve troje spavamo na jednom krevetu, stalno me drži za ruku. U momentu sam se plašila jer je pretio kad uzme decu da će da me ubije. On će me ubiti, deca će da idu u dom a on u zatvor. Ja sam mu

samo rekla: - Time dokazuješ koliko voliš decu! Sad 4. imamo zakazano ročište za razvod, onog momenta kada dobijem starateljstvo, moji planovi su da nađem posao, da obezbedim sebi neki novac, platu, da, dok se ne otvori to pitanje koje imamo sa kućom van grada, kirija, soba pa sobica, imam još jednog brata, ako može on da me primi, želim što pre odavde da izađem. Sada ne smem da izađem sa njima jer ako ih vidi na ulici, može da ih uzme. I onda opet, policija i socijalni radnici ne mogu mu ništa, znači, pokušavam da ih krijem, da ih ne uzme. Onog momenta kad ih dobijem, a ja se nadam da će tako biti, počinjemo nas troje nov život. Posao, stan, trudiću se da... Rekla sam, ne bojim se ni jednog posla, čak šta više, ja kući pravim slavske kolače, to mi je dodatna zarada, da obezbedim svojoj deci, da krenemo jedan normalan život. Znači, vidim sebe u tome da što pre izađem odavde, nađem posao, smeštaj i da krenem u jedan normalan život.

Istraživačica: Po Vašem mišljenju, kakva vrsta podrške bi Vam bila potrebna kako biste mogli ostvariti to što ste rekli? I od koga?

Ispitanica: Pa znate kako, podrška, očekujem od moje dece da budu uz mene, da budu zadovoljni, ako je to samo jedna sobica, jedna sobica. Socijalni radnici koji su mi toliko pomogli, opet, da me usmere u nešto, ako imam pravo na neku pomoć, na dečji dodatak, što mi nikad nismo primali, mi čak, suprug nije obezbedio ni socijalno osiguranje, mi nemamo ni knjižicu, ništa, mi ne plaćamo porez i opet, s njihove strane, znači, tu nekakvu pomoć i podršku da se izborim za sva ta svoja prava koja imam. A sve drugo je na meni.

Istraživačica: Jel' ima nešto da Vas nisam pitala a smatrate da je važno da kažete kako bi, možda, pomogli drugim ženama da im se to ne desi.

Ispitanica: Pa znate, mogu jedino da kažem da ni jedna žena ne treba da trpi, iz ličnog svog iskustva, da treba na vreme, prvi... 'Ajde prvi pa... Znate, kad jednom neko nekog udari, to ide stalno. Na samom početku to prekinuti ili jednostavno ne stvarati decu, možda je greška što sam i drugo dete s njim stvorila, možda da je to bilo jedno dete, pa hajde, nekako, ali sve ono, nadate se, biće bolje. Znači, prekinuti, ne dozvoliti, ne zna se koje je gore, da li psihičko, da li fizičko maltretiranje. Jednostavno, boriti se sam za sebe, za svoju decu, ako ih već ima, i to je to. Na vreme preduzeti pravi korak.

Istraživačica: Ko u tome može pomoći ženi i na koji način?

Ispitanica: Pa socijalni radnici. Socijalni radnici, znači, na opštini na kojoj se nalaze, ja sam opština Čukarica, ja sam se obratila i oni su mi maksimalno pomogli. Uvek su mi izašli u susret i da vidim decu, ali opet, oni to procene, procene Vas kao ličnost... Pre toga,

ja ne znam, ja da sam znala možda bih nešto drugo uradila, možda neke institucije koje pozovu da se obratite pa da ne dođe do razvoda, čisto razgovorom, bračno savetovalište, možda odatle krenuti, pa ako ne može...

Istraživačica: Vi ste meni rekli, u Vašem pređašnjem braku, da se nije o tome govorilo, da je bila drugačija situacija, da li mislite da bi ako bi bilo više govora o neprihvatljivosti nasilja bilo koga prema bilo kome u jednoj porodici, od strane nekih institucija koje imaju moć da to učine, da bi taj počinilac možda bio drugačiji?

Ispitanica: Mislim da bi ih manje bilo, ali se sada mnogo priča o tome, baš se mnogo priča, čak i neke emisije, Utisak nedelje, ili već koje ono emisije imaju i mnogo se priča o tome, ali znate, nasilnik ostaje nasilnik! Treba sprečiti da njih ne bude, da njih bude što manje, da bi to pomoglo da nas žrtava bude mnogo manje. Ovako svaki dan sve više i više.

Istraživačica: Smatrate, u stvari, da ovakav sistem omogućava nasilniku da i dalje bude nasilan?

Ispitanica: Pa znate kako, ja mislim da do sada je omogućavao ali da sada su te neke mere mnogo strožije, da su kazne, jednostavno, možda, sad je momenat da njih ima sve manje. Baš zbog tih velikih kazni. Tako da... Ne znam, ne znam šta bi, jedino da treba to na vreme... Prepoznati, jednostavno, nasilje.

Istraživačica: Hvala Vam puno na ovom razgovoru, meni je bilo izuzetno zadovoljstvo razgovarati sa vama, nadam se da Vas nisam ponovo previše opteretila.

Ispitanica: Ne, to je tako, uvek ponovo boli.

Ispitanica 2, Beograd:

(006 Beograd 4 29052010)

Istraživačica: Ja ovaj razgovor snimam, objasnila sam Vam razloge zbog kojih to činim i rekli ste da nije problem, je li tako?

Ispitanica: Da, nije.

Istraživačica: Otkud Vi ovdje i šta je bio razlog da Vi dođete u ovu kuću?

Ispitanica: Pa ovako, to Vam je jedna dosta teška i drastična priča, ja sam nasilje doživjela prije sedam godina. Završila u Beogradu u Urgentnom centru sa devet preloma i tri litre izgubljene krvi. Tada već majka dve ćerke, s tim da sam hrvatska državljanka, oni mene pošalju napolje. Ko oni? Sud, Centar za socijalni rad i policija. Tretirali su moj slučaj lako delo, gde mi djecu ostave ovdje, a ja moram napolje. Izašla sam napolje iz države i sedam

godina bez svojih ćerki bila. Sedam punih godina. Viđala sam ih, na svaka tri mjeseca, taj moj bivši suprug me je ucjenjiv'o novčano, nisam mogla da zaradim onoliko koliko je on meni tražio. Nikakve pomoći od nikoga nisam dobila, ali jednostavno, dolazila sam na svaka tri mjeseca, pokrenula sve putem Centra za socijalni rad, koji na počeku i nisu htjeli da mi pomognu. Dok nisu vidjeli da se radi o osobi koja je stvarno voljna da dobije svoju djecu. Nakon sedam godina dobila sam svoju djecu. Inače živim i radim u C. Tog dana, 4.11., dobijem rješenje, privremenu mjeru da sam samostalni vršilac roditeljskih prava, na koju mogu da vadim putne isprave, djecu da mogu da izvedem iz zemlje. Došla sam u policiju, nisu htjeli da mi daju putne isprave, nije bilo nikakve šanse da mi se izdaju i tu me sud proslijedio u Sigurnu kuću. Umjesto da krenem sa svojom djecom van, ja sam završila u Sigurnoj kući u Beogradu, razmišljajući to će da potraje mjesec dana, evo, 6.6. će sad sedam mjeseci kako sam ovdje u kući. Tretira se kao hitan postupak moj slučaj u kojem niko ne razmišlja o toj djeci. Kako je njima ovdje, ja nisam problem, ja sam izdržala puno gore i dobro sam. Danas sam dobro, nemam više tu duševnu bol, ali, niko mi nije ovdje pomog'o. Niko! Niti Hrvatska ambasada, niti policija, niti sudovi, niti Centar za socijalni rad. Okej, dali su mi na kraju djecu, ali su me pustili da se mučim sedam godina. Sedam godina su me pustili da se mučim, ronim suze i na kraju su me strpali ovdje, nisu mi dali izlaz. Da bi ja na kraju potegla tužbu da taj moj suprug bude lišen roditeljskog prava. Uspjela sam u tome, dobila sam presudu, dobila sam zabranu mjere prilaska, dobila sam na kraju sve! Ali jedva! Sve je bilo jedva! Dobila sam to da bi se sad on na kraju žalio, sad je predmet otišao u Apelacioni sud, za Kragujevac i sad sam opet na čekanju. Ta neizvjesnost me ubi. Kao Hrvatica moram da kažem da hrvatska ambasada, to što pišu po novinama da pomažu svojim državljanima i tako to, to je čista laž. Stojim iza toga što kažem, stojim iza toga. Zaštitu nikad nisam dobila. Od dana kad me ubio taj moj čovjek, bilo je pitanje hoću li ostati živa ili neću ostati živa. Išla sam po hrvatskoj ambasadi sedam punih godina, zbog sebe i zbog svoje djece koje su isto tako žrtve teških nasilja od oca. Svake godine bile su nove maćehe tu u kući koje su mi djecu mlatile, maltretirale. Meni su ruke bile svezane jer je taj zakon takav. Jer je bila bolja maćeha od mene rođene majke koja oblačim, koja dajem, koja svaki dan zovem i molim da idu da se tuširaju i mnogobrojne druge stvari. Da bi ih nakon sedam godina dobila i završile ovdje i ovdje smo gotovo poludile, da Vam kažem. Gotovo poludile.

Istraživačica: Da li je policija, ovdašnja, ikada rekla zbog čega ne želi dati djeci pasoš?

Ispitanica: Jeste, dali su obrazloženje, rekli su traže saglasnost drugog oca i od suda, međutim, isto tako znam da po novom zakonu, ako je majka, ako je roditelj samostalni vršilac roditeljskih prava, gdje piše da je majka Hrvatica i gdje piše u rješenju da djeca izlaze s majkom van države, smatram da su dužni izdati, ali su me zezali godinama. Prije se mogla ta policija i potplatiti, moj bivši suprug je potplaćivao da se tretira kao lako delo, fraktura lobanje, sjeckanje noževima, jedne tetive, druge tetive, nosa, vilica, to su lake tjelesne povrede za Srbiju jer sam ja Hrvatski državljanin, to mi je već u startu rečeno, prije pet godina, e.

Istraživačica: Znači, on je već osuđivan, ali, je li ikad osuđen?

Ispitanica: Osuđen i to samo na šest mjeseci zatvorske kazne za takva djela gdje sam ja tri litre krvi izgubila, za takvo djelo i ostala bez svoje djece što je za mene 150 puta gore, ne želim ni jednoj majci ovu duševnu bol.

Istraživačica: Rekli ste, to te tako bilo. Jel' mislite da se nešto promijenilo?

Ispitanica: Ništa se nije promijenilo, ništa se nije promijenilo, apsolutno se ništa nije promijenilo, jednostavno sam sada na čekanju i one su, moram reći, žive su mi, zdrave su mi, ali po tom pitanju jadne one trpe.

Istraživačica: Jesu li one sa Vama ovdje?

Ispitanica: Sa mnom su i jedna i druga, već sedam mjeseci sad će.

Istraživačica: Je li mislite da je postojanje ovakve kuće važno? Po Vašem mišljenju i iz iskustva sedam mjeseci boravka ovdje.

Ispitanica: Mislim da je važno. Mislim da je važno a isto tako mislim da sve ovo treba da bude jače. Puno jače nego što jeste. Jeste dobro da postoji Sigurna kuća za stvarno prave žrtve nasilja ali ne za socijalne slučajeve. Ne za socijalne slučajeve, za žrtve nasilja. Smatram da socijalni slučajevi treba da idu na drugo mjesto, a ne ovdje. To je moje lično mišljenje.

Istraživačica: Na koji način mislite da socijalni slučajevi dospiju uopšte ovdje?

Ispitanica: Pa eto tako, što im nije uplaćena struja i što nemaju gdje pa dođu sa lažnim pričama dok ih ne, dok ih ne u'vate. Onda moraju van. A prava žrtva nasilja je, stvarno, zaista, dok si u kući, zaštićen si. Ne mogu da kažem da nije tako. Kolektivni je smještaj, puno žena je tu, nered, prljavština vlada, ali ja mislim da su svugdje u svijetu kolektivni smještaji takvi. Mislim da je to svugdje u svijetu tako, ne samo ovdje, ali prave žrtve

nasilja, koje žele da dođu do svog cilja, kao na primjer, sad ja, u stanju sam biti još sedam mjeseci ovdje. Jer me niko ne dira ovdje.

Istraživačica: Jel' se osjećate sigurno u ovoj kući?

Ispitanica: Pa osjećam dok sam u kući.

Istraživačica: Kad izađete na kapiju?

Ispitanica: Nisam više sigurna. Tad više nisam sigurna. Smatram da treba da bude jače obezbjeđenje ovdje, te kamere su ništa, dok policija stigne, može nas sve pobiti ovdje. Kad dođe tako jedan nasilnik.

Istraživačica: Kažite mi, sigurno ste razmišljali sve ove godine, kakva podrška bi Vama lično trebala kako bi riješili svoj problem? I od koga?

Ispitanica: Pa nekad sam tražila, nekad sam tražila podršku od svoje države, od hrvatske ambasade, tražila sam podršku od srpskih vlasti u Srbiji, nažalost nisam to dobila i negdje sam ojačala tako da mi danas iskreno da Vam kažem, ničija podrška ne treba. Toliko sam jaka, toliko sam svjesna svih svojih problema da oni apsolutno više nisu problemi, apsolutno mi više nisu problemi jer osjećam sve ove godine sve što sam dobila sama sam dobila, boreći se sama, bez igdje ikoga, tako da danas ne očekujem više.

Istraživačica: A šta mislite žene koje nemaju snagu koju ste Vi sada dobili, nemaju svi ljudi, sve žene nemaju taj kapacitet...

Ispitanica: Ali smatram da mnogobrojne žene predaju se u tom svom problemu, toliko se predaju da na kraju obole, što nije dobro i onda, kad oboliš, od koga da tražiš pomoć, od doktora? Tu će ti i dijete oduzeti, tu će ti i ovo i ono. Smatram da treba da se obrate i psihologu, prvenstveno kad uđu ovdje, da treba da se obrate psihologu i da što češće vode razgovore, a za sve ostalo, neka se obrate koordinatoru, V. S., ona zna put dalje, ona zna put dalje i zaista je tako. Zaista je tako. Ona zna dalje.

Istraživačica: Imate povjerenja u nju?

Ispitanica: Ja imam povjerenja u nju.

Istraživačica: Mislite da radi pravu stvar?

Ispitanica: Mislim da radi pravu stvar.

Istraživačica: Jel' ima ona saradnice, je li usamljena u tome?

Ispitanica: Ha, ne vjerujem da je usamljena ali opet najveći dio odgovornosti pripada njoj. I nije to baš tako jednostavno, nije nas ni tako malo. E sad, neke žene to podcjenjuju. Neke žene to podcjenjuju, misle da se ovdje peru pare i ne ulazim u to. Ja samo znam da je mene

ovdje ta V. S. primila, a mnogobrojne žene izlaze nakon tri mjeseca, tri i po, ja ne moram da izađem dok ne dobijem putne isprave. Dok me ne isprate na aerodrom, ja ne moram da izađem. I hvala, ja sam sretna, jer ja dok god sam u Srbiji ja neću imati mira, neću imati taj duševni mir koji želim. Zato ću, bolje, biti ovdje, mogu i ja možda otići iznajmiti negdje neki stan, a šta ako me uhvati, šta ću ja onda? Šta ću ja onda? A ćerke ne žele ocu.

Istraživačica: Dakle, Vi ćete se osjećati sigurno kad izađete sa svojom djecom iz Srbije?

Ispitanica: Tek tad ću se osjećati sigurno i bezbjedno.

Istraživačica: A kad ste se počeli obraćati svojoj ambasadi i institucijama, kakva su bila Vaša očekivanja prema njima koja su iznevjerena?

Ispitanica: Moja očekivanja su bila da me zaštite, prvenstveno, kao njihovog državljanina, već tad. Kad sam došla od glave do pete u zavojima.

Istraživačica: A reakcija je bila?

Ispitanica: Nisam ni prišla ambasadi. Samo sam ispred kapije mogla da stojim. Jedan dan, dva dana, tri dana, oni su mene vozali, kad tako već moram reći. Vozali su me lijevo, desno, dođi sutra, pravnik nije tu. Ja dođem sutra kaže, dođi opet sutra, pravnik nije tu. Ja dolazim uporno i onda, treći dan kad sam došla, kaže, ne može pravnik da Vas primi.

Istraživačica: I onda, gdje ste onda otišli?

Ispitanica: I šta sam mogla, otišla sam za Š., to je bilo prvi put da djecu nisam vodila sa sobom.

Istraživačica: A jeste li se, oprostite, prije Š., ovdje obratili policiji ili Centru za socijalni rad?

Ispitanica: Kako nisam!

Istraživačica: I?

Ispitanica: Ništa, moram čekati! Moram čekati! Ja sam svugdje morala čekati! Svugdje morala čekati! Nego, bila sam naivna i dobra! Pa sam mislila, hej, takav je zakon, mora! Doduše, s vremenom sam ja toliko ojačala da sam ja njih sada sredila.

Istraživačica: Kako bi Vi voljeli da oni reaguju kad im se obrati žena?

Ispitanica: Odmah da joj punu podršku daju! Odmah da joj punu podršku daju! I da sve učine, da ako već rade za tu djecu, onda da učine da ta djeca budu bezbjedna i da toj djeci bude dobro a ne da djecu ostavljaju pored nasilnika, da dijete nastavi tamo da živi a majke da, ono, izađi, idi u Sigurnu kuću, evo, proslijediću te u Sigurnu kuću! Šta mislite, da je majki dobro koja je ovdje sama! Umjesto da odreaguju tako, sad krećemo po Vaše dijete!

Jer majka je majka! Sad idemo po Vaše dijete i prosljeđujemo i Vas i Vaše dijete, evo sva se ježim, na sigurno, dok se Vaš slučaj ne riješi! A ne da puste tako majke pune bola u ovako jednu ustanovu gdje stvarno ima puno djece, koje još više polude, jer svoje nemaju tu. Svoje nemaju tu! Smatram da centar isto jako puno griješi. To je moje mišljenje. Puno griješe. Počevši od sebe. Tad su mi trebali već moju djecu dati. Tad su mi trebali moju djecu dati. Otišla sam.

Istraživačica: A Vas zašititi?

Ispitanica: Trebali su i mene kompletno zaštititi. Međutim, te zaštite nije bilo. Idi stani sama na svoje noge. Da ne budem vulgarna.

Istraživačica: Kažite mi, molim Vas, da li ima nešto što ja Vas nisam pitala a da je značajno reći kako bi se možda u budućnosti pomoglo ženama da prestanu biti žrtve nasilja?

Ispitanica: Nema takvog lijeka. Nema takvog lijeka na prostoru Balkana. U svijetu žena i dijete su zaštićeni. Zaštićeni su toliko da ne mogu biti zaštićeniji tako da su nasilja znatno manja. Dešava se, ali to mora biti jako bolestan čovjek, ali Balkan, naš svijet, ne može s nikim da se mjeri, smatram da smo najgori na svijetu i da nikad nećemo krenuti dalje iz razloga što smo mi sami takvi, što mi tražimo neku pravdu a da mi nećemo ništa da uradimo. Možda kad prođe generacija i generacija pa se tu nešto promijeni, kad ova policija današnja ne bude više na vlasti, kad se sklone, kad ne bude ovakve vlasti, možda bude bolje za moju djecu sutra i mnogobrojnu drugu, ali, imam osjećaj da ovde više štite te nasilnike nego nas lično i to jeste tako jer da ga tad nisu štitili ne bi se tretir'o moj slučaj kao lako djelo. Nego ubistvo u pokušaju, što je i bilo. Što je i bilo, ubistvo u pokušaju, to je jedna slika koja je u meni unutra, negdje sam je stavila na stranu, da mi ne bi smetala u daljem životu, ali... Ne volim o tome da pričam. Ne volim o tome da pričam.

Istraživačica: Mislite da generalno na Balkanu takva kultura preovladava koja podržava nasilje...

Ispitanica: Da, da, da i ta policija to podržava, oni podržavaju to, jer oni neće da izađu na teren, ako znaju nekog, ako im je poznanik, oni neće na teren izaći. Kod mene su morali, nisu hteli ali su morali jer je žena bila unakažena. Da nisam bila unakažena, ne bi niko otiš'o kod tog čovjeka. Niko ne bi otiš'o. A to što sam ležala u Urgentnom centru, zdrava, prava pa moram da vršim nuždu pa mi donose onu lopaticu, to nije ništa, ne mogu, ne mogu se pokrenuti, pokrenuti se ne mogu a kamoli nešto izgovoriti. I za taj slučaj je on

šest mjeseci dobio zatvora s tim što je dva mjeseca u pritvoru ležao tako da je i to uračunato, četiri mjeseca. Za šta ja njega danas tužim. Tražim naknadu štete. Tražim naknadu štete, tražim da plaća alimentaciju, ucjenjivao me čovjek godinama, sve svoje plate ja sam slala zarad glasa djece svoje. S tim sam se hranila, s tim sam se hranila. Druge mi nije bilo. Nisam imala podršku ni od majke ni od sestre, razvedenih sam roditelja i sama, tako da su svi negdje okrenuli glavu od mene kad se sve to desilo a često ne razumijem moju mamu da je mogla biti tako tvrda a i ona je bez mene živjela sve do moje osme godine života. Nego sad, kad je čula da sam u Sigurnoj kući, sad mi se javila. Sad mi ne trebaju. Volim ih, ne svađamo se, ali ja sam isto dijete žrtva teških nasilja. Ispada od djeda, bake, mnogobrojnih ispada od majke moje, tako kad sam sama postala majka rekla sam neću to svojoj djeci da uradim i stvarno sam ponosna na sebe što sam održala tu riječ. One žive u kolektivnom smještaju, one obe su odlikaši u školi zato što ja prema njima imam taj mir, što i ta jedinica je ocjena, što se i to može dogoditi, što je i trojka za đaka, ja sam za svaku ocjenu ispod četvorke bila, ne istučena, nego premlaćena! Da ne smijem na fizičkom sutradan ni da se skinem, koliko su me mlatile. Ne želim to svojim curicama. Toliko one imaju sad mir, ja sam presretna za njih, presretna. Nema teme, nema teme o kojoj ja sa njima ne razgovaram. Niti su one djeca koja će mene sad lagati, apsolutno ne! Ali to je zahvaljujući mom stavu. Da sam bila drugačija, lagale bi one mene k'o što sam ja moju majku lagala jer joj nisam smjela istinu reći! Zato što bi uvijek bilo preko mene. Uvijek je bilo, kažeš istinu ili slažeš, isto ti se piše. I onda više ne znaš ni šta da kažeš.

Istraživačica: Znači Vi niste imali podršku ni majke ni sestre kad se to desilo...

Ispitanica: Nikoga!

Istraživačica: Nikoga?

Ispitanica: Ne!

Istraživačica: Da li bi Vam značila ta podrška?

Ispitanica: Jako! Čisto da me zagrle, da osjetim već jednom u životu tu ljubav.

Istraživačica: A zbog čega mislite da one nisu bile sposobne tu podršku dati?

Ispitanica: Bojale su se, vjerujem da ih je bilo i sramota, isto tako smatram da su se bojale uopće da me vide, jer u to vrijeme kad se to ubistvo u pokušaju, to je čisto ubistvo u pokušaju, dogodilo, bojale su se i da me vide! A plus to, ja sam bila jako živčana tad, što je sasvim normalno. Što je sasvim normalno, ja to gledam normalno. I mama je i tad imala ispada u ponašanju, rekavši meni da mene moja djeca ne zanimaju, da sam ja htjela samo

da spasim svoje dupe što apsolutno nije tako, što je mene jako uvrijedilo. U tom momentu, umjesto da me je zagrlila, da joj ja kažem, hej mama, teško mi je, ne znam, moram da se nosim sa ovim...

Istraživačica: A šta je ona smatrala?

Ispitanica: Ona je smatrala da sam ja trebala nastaviti živjeti s njim, ma ne bih živjela da imam desetoro, izvukla bih svih desetoro pa makar trajalo još sedam godina izvukla bih ih! Ja poznajem sebe. Nisam im tražila, ništa im nisam tražila, nikad, ni finansijsku pomoć ni ništa, cijeli život sam sama rmbačila i to me i držalo. Zato sam i radila.

Istraživačica: A ona je razvedena?

Ispitanica: Razvedena je majka. Isto tako, otac ju je mlatio.

Istraživačica: Je li to bio razlog razvoda?

Ispitanica: Jeste, jeste. Otac ju je jako maltretirao, hronični alkoholičar bio punih 28 godina i tako da se i ona razvela jer više nije mogla, ja sam bila beba od 3 mjeseca pa tako da je bila cijeli život živčana pa nije znala šta će pa se istresala na mene. I ja sam živčana, ali nisu mi one krive što sam ja živčana, da bih ja svoj živčanluk istresala na njih, ne! Ne, ne pada mi na pamet. Ona je bila takva, ja je volim, ona je moja mama, daleko od toga, nije znala bolje, jer kod nas je to prije 10, 15 godina bilo normalno da se djeca premlate. Za vrijeme bivše Jugoslavije to je bilo kao dobar dan. Ja sam svugdje čula u dvorištu vrisku od djece. Ne samo ja i sestra moja i tako, nego svako dijete je dobivalo batine! Dok danas te mame vode razgovore s tom djecom, sad je sve drugačije, zato što su majke, većinom, žrtve ispada u ponašanju roditelja. Ne želim s te strane da pogriješim. Ne želim sutra da mi dođe pa da mi kaže hej ti si mene tukla ti si meni ovo radila, da mi postavlja takva pitanja k'o što ja moj majci postavljam danas.

Istraživačica: To mi je vrlo interesantno, ta nova generacija majki, kako ste i sami rekli, ima taj neki drugi odnos prema svojoj djeci, posebno kćerima. I sinovima, naravno. I ranija generacija majki, pretpostavljam, bivala je kažnjavana, pa opet nije svoje ponašanje prilagodila nekom svojem iskustvu kako bi drugačije učinila prema svojoj djeci?

Ispitanica: Nije. Nije, tako je to bilo, to je bilo sasvim normalno.

Istraživačica: Šta se to dogodilo da Vi...

Ispitanica: Smatram da su žene bile ogorčene, ogorčene od života, smatram da 60% žena, smatram da su trpile u braku da bi brak opst'o. Da su trpile jer su morale da trpe jer bilo je sramota razvesti se. To je bilo jako sramota i onda su, tako, od tog da im dođe preko glave,

iskaljivale se na djeci. Ne namjerno, vjerujem da su se poslije toga isplakale. Ali sutra je bila ista priča.

Istraživačica: Mislite da se neka promjena ipak dogodila, da su žene...

Ispitanica: Dogodila se! Što se tiče djece, vaspitanja djece, dogodila se promjena! Danas su sva djeca inteligentna. Danas rijetko ko propada u školi. U to vrijeme, bo'me, to se padalo naveliko. Naveliko se propadalo. Ovdje rijetko koji slučaj vidiš da djeca dođu plava u školu ili tako nešto, to odmah i škola reaguje i škola danas reaguje, toga nije bilo. Toga eto nije bilo prije 20 godina. Toga nije bilo.

Istraživačica: Šta mislite, eto, kako škole sada reaguju za djecu, da li bi trebale druge institucije da reaguju za žene? Recimo, Dom zdravlja, kad dođe pa kaže, nije me niko udario nego sam ja od vrata, pala niz stepenice...

Ispitanica: Apsolutno! Trebaju da budu tu. Ali oni nisu tu. Oni nisu tu.

Istraživačica: A šta mislite da li bi neko mogao uticati na nasilnika da prestane da bude nasilan?

Ispitanica: Policija.

Istraživačica: Na koji način?

Ispitanica: Da ga premlate!

Istraživačica: Dobro. Osim toga?

Ispitanica: Neka ga premlate, to je jedino što mogu reći. Jer nije niko Bog da presudi meni ili bilo kojoj ovdje, ne kažem da smo sve iste, koliko ćemo mi živjeti.

Istraživačica: Mislite da oni jedino razumiju jezik nasilja?

Ispitanica: Da, oni jedino takav jezik razumiju jer nisu dostojni da se potuku sa muškarcem, jer se muškarca boje! Jer se muškarca boje a ženu smiju jer znaju, žena je žena, slaba je i onda na njoj mogu da se iskale.

Istraživačica: A strožije sudske presude, da ne bude za pokušaj ubistva...

Ispitanica: Ništa one ne vrede! Ništa one puno ne vrede, nasilnik je nasilnik i vječno će biti nasilnik.

Istraživačica: A nekakvo prevaspitavanje, liječenje od...

Ispitanica: Prvo bih, ja lično, onako, kako pretuče svoju ženu, kako njoj presuđiva, tako i njega nek pretuku i onda nek vidi kako je ležati u bolnici, a pritom da ga čuvaju! Da ga čuvaju i onda nek ga strpaju. Za moj slučaj u inostranstvu dobio bi 15 do 20 godina, 15 do 20 godina bi dobio!

Istraživačica: Da li mislite da su žene u inostranstvu u boljem položaju jer on zna ako to učini da ga nema 15 godina?

Ispitanica: Da! Da, u jako boljem položaju. Kad bi ovdje došlo tako, bo'me, bilo bi promjene. Bilo bi promjene.

Istraživačica: Kad bi znao, ako, odoh ja na 15 godina a ne na dva mjeseca uslovno. Mislite da bi i to doprinijelo smanjivanju nasilja?

Ispitanica: Bi! Bi, to bi doprinijelo smanjivanju, ali, dok to kod nas dođe, biće još mnogobrojne u ovakvoj situaciji kao ja i mnoge druge. I što je najgore od toga svega, ti izađeš iz svoje kuće a ti ne poneseš ništa. Gledam tu... Ja, na primjer, nisam imala takav problem. Ja sam došla na dve nedelje ferija da posjetim svoju djecu. Da vidim kako su. Obukla ih od glave do pete. I završila ovdje. A mnogobrojne žene nemaju ništa, nemaju dinara, došle su bez čarapa, bez ičega. I svako to potcjenjuje, mnogobrojni ljudi to potcjenjuju, imaju, bacaju! Niko se ne sjeti ovakvih ustanova, ne mora baš biti Sigurna kuća, nek bude sirotište, nek bude ovdje, nek bude ondje, svagdje. Imamo toliko tih pjevača, zvezde, niko se nije sjetio donirati malo takve ustanove. Nisam još ni za jednog kod nas čula. A svi su puni, svi imaju! Ne bi donirao. Ja ovdje često pomažem i volim to, ponosim se sobom što sam takva, humana. Ponosim se sa sobom Ne odgovara mi svaka žena, ne može ni da mi odgovara, možda ni ja nekom ne odgovaram, ali...

Istraživačica: Da li mislite da bi se žene mogle vaspitavati drugačije, da li mislite, u stvari, da naše društvo vaspitava žene da budu pokorne muškarcu?

Ispitanica: Pa, mislim i to. Mislim i to.

Istraživačica: Na ovo me pitanje navelo ono Vaše malopređašnje da današnje majke drugačije vaspitavaju djecu, da li mislite da je ipak govorenje o problemu nasilja a i inače...

Ispitanica: Znate kako. Ja sad još nešto moram tu da kažem. Rekoh već, sedam mjeseci sam ovdje. Nismo ni mi žene sve iste. Mnogobrojne su došle ovdje, razvele su se, kao, imaju strah od bivšeg muža, a švalera već imaju! Oprosti molim te! Di si ga našla? Kad si ga prije našla! Ja sam ovdje sedam mjeseci, ja o tome ni ne razmišljam, to mi nije ni na kraj pameti. Daj mi da bježim. Daj mi da riješim taj svoj slučaj. Primjer čisti, juče je jedna izašla. Švaler joj je došao u tri ujutro na vrata. Na vrata! A boji se muža a već sa mužem je imala švalera! A naši muškarci su većinom ljubomorni i sad je sa djecom morala otići kod tog svog ljubavnika. Juče je morala napustiti Sigurnu kuću, što je negdje, vidim i u redu.

Žao mi je djece, djeca ispaštaju često. Ali nismo ni mi žene baš uvijek svete, nismo ni mi baš uvijek svete. Pa onda vidim i da se djeca ostavljaju, da tih mama nema po cijele dane, jednom mi se dogodilo da sam ostavila ćerke na tri sata, morala sam ići u Dalmatinsku. Ja sam ludela tih tri sata dok se nisam vratila. Gdje ja krenem, tu idu i one. Vraćam se s njima, ja sam ovdje njih radi, sebe radi, najviše sebe radi, duševni mir i sloboda, to se ne može platiti. To se ne može platiti. To se ne može platiti. Voljela bih, na žalost, da mnoge žene ovdje nauče šta znači imati duševni mir, da nauče ljubiti sebe, voljeti sebe, jer kad voliš sebe, onda možeš da voliš i druge. Kad ne voliš sebe, onda ne možeš ništa. Onda nisi niko i ništa. Meni je trebalo dugo, poslije svega toga, izašla sam iz Urgentnog sa 35 kila, išla sam da se istuširam, imala sam neko ogromno ogledalo i tako gledam ja sebe od glave do pete, i pitam sebe: - Šta se delio sa onom djevojkom, sa onom lijepom djevojkom, šta je bilo s njom? I u onakvim ranama i ožiljcima ja sam naučila ljubiti i voliti sebe. Zahvaljujući tome, ja sam uspjela, uspjela sam, opet sam uspjela. Ja samo čekam sada da mu odbiju tu žalbu, ako mu ne odbiju, žaliću se dalje, ne znam gdje. Nedam djecu i gotovo. Što se nadam da će je odbiti, pošto su na privremenu mjeru već odbili jer moj slučaj nije baš lak slučaj, nije baš lak, ali ako je hitan postupak, smatram, da je trebao da se riješi još u decembru. A ne da čekam kraj školske godine i sad ljetni raspust, ja moram da budem tu. Moram da budem tu jer ja ne mogu izaći, iz države ne mogu da izađem! Imam hrvatske domovnice te njihove. Hrvatska ambasada to zna, na ulasku u Sigurnu kuću ja sam prvi put dobila termin da uđem u tu Hrvatsku ambasadu. A šta se taj savjetnik samo čudio mojoj papirologiji! Auuu, auuuu! On meni nikakav savjet nije dao! Tih sat vremena, u tih sat vremena on je 45 minuta na telefon sa nekim pričao! Dok sam ja sa dvoje djece tu sjedila. I čekala pomoć. Da bi mi na kraju rekao: - Idite. Da bi mi na kraju rekao: - Idite! Pričala sam dva tri puta za televiziju, za medije, mislite da je neko ispričao šta sam ja rekla za hrvatsku ambasadu, šta sam ja rekla za ove ovdje, niko ništa nije ispričao, ne! To mora biti u tajnosti! Zašto da bude u tajnosti? Zašto ja ne smijem da kažem ono što mislim? Ako me već zovete da kažem, zašto onda ne kažete ono što sam rekla, jer svojih riječi ja se ne bojim jer to je tako. To je tako. Srbija je Srbija, ja sam na Hrvatsku još više ljuta. Jer sam ja njihov državljanin. I kad sam rekla: - Tražim zaštitu! - Šta će Vam zaštita kad ste u Sigurnoj kući? Pa zaštićena sam dok sam u njoj, kad izađem iz nje nisam više zaštićena! Niko me ne pita, niko me ne pita, nego ovako djecu držim, tresem se do škole, okrenem se 150 puta jer čekam da me uhvati za glavu, nož ovdje i ćao.

Da uzme djecu i ćao. Ja nemam vremena nazvati. Ja nemam vremena nazvati policiju ili prvo ovdje pa da oni nazovu policiju i njima objašnjavati di sam sad ja. To nije sistem. To već nije sistem! Ova ustanova treba da ovdje ima psihologa, ona od januara psihologa nema. Žene su poludile, to se samo plače, stalno se svađamo, ne može niko s nikim. Treba nam psiholog. Kod psihologa odeš, kažeš šta ti je na srcu.

Istraživačica: Nema psihologa?

Ispitanica: Nema, od januara?

Istraživačica: A što?

Ispitanica: Ne znam.

Istraživačica: Ne mogu da plate ili...

Ispitanica: Moguće je i to. Ali naravno, to neka ostane tu, između Vas i mene. Ja vjerujem da nemaju da plate ili šta već, nemaju od januara psihologa. Ja sam bila okej dok je psiholog bio tu. Mogla sam i da se smijem i da bodrim žene. Ovako ja već ne mogu. Ne mogu.

Istraživačica: Pa šta imaju? Ima medicinska sestra...

Ispitanica: Nema, nema ništa.

Istraživačica: Samo dežurna, je li?

Ispitanica: Da. Ovako stranci kao ja sve plaćaju. Plaćaju sve. Desilo mi se prije nekih tri nedelje, nikad mi se to nije desilo, 12 kila sam ja ovdje smršala za kratko vrijeme. Jako puno sam pila te kave i cigare, dotuklo me bilo, nisam baš previše razmišljala o sebi, što priznajem i prije tri nedelje ja sam krenula tu dolje tim saradnicama nešto da kažem, i ja sam pala. Da sam ja sad normalno pala, pa da kaže čovjek pala. Nego, ja sam navodno doživjela nervni slom! Ja kad sam se probudila, mene je glava bolila, ja nisam imala pojma šta je meni. Međutim, sve ove žene ovdje su se poplašile i ni jedna ne zna kako da reaguje u toj situaciji. Ali ja nisam imala pojma šta mi se desilo, ali djeca su to vidjela, da bi njih, navodno, sklonile. Da bi tu došla i hitna i ja onako začuđena zašto je došla Hitna, da su one barem mene upozorile šta se meni dogodilo, nego ništa. Da bi hitna došla, dali meni inekciju, dali mi uput kod ovog, kako se zove, ne znam mu ime, nebitno, uglavnom, za pregled glave, u Urgentni centar, ja kažem: - Pa dobro. Meni deca kažu šta se meni dogodilo, ja blijedo gledam u djecu, ne mogu da vjerujem, ali imam jake glavobolje. I ja taj isti dan ustanem, zamolim jednu ženu da ide sa mnom, da ne idem sama, u taj Urgentni centar, pošto slabo poznajem Beograd, iako sam dugo tu, ne krećem se, ne igram se niti mi

je do igranja. Ja odem u taj Urgentni centar, oni meni izvade krv, oni tamo imaju sve da se uradi taj EEG: - Ne, ti si strankinja, ti ne možeš da uradiš EEG! I sad, kaže ta žena: - Ona živi u Sigurnoj kući. Bez obzira. Žene koje dolaze iz Sigurne kuće mogu da se liječe kod nas ali moraju da budu naše državljanke. Znači nije mi niko tu glavu pregledao. I baš se brinem. Od tad ja sam počela jesti, nazor, nazor. Ja sam počela jesti, ima tu neka gospođa, starija, Nada se zove, ona je travarka. Počela mi davati neke biljne čajeve, nešto, nemam pojma, uglavnom, meni je puno bolje. Meni je puno bolje, masira me svako veče. Ona je meni objasnila šta je meni bilo, ja nisam imala pojma jer ja sam mislila meni se tako nešto ne može dogoditi. U stvari sekiracija stigne kad tad čovjeka. Jer nije ni ovdje lako biti. Nije ovdje lako biti.

Istraživačica: Trebalo bi da bude osoblje koje je medicinski kadar?

Ispitanica: Medicinski, psiholog, ta Hitna što nam dolazi, takva vrsta personala treba da bude ovdje.

Istraživačica: 24 sata?

Ispitanica: 24 sata!

Istraživačica: Šta još od personala smatrate da treba da bude, da li bi trebalo da bude...

Ispitanica: Smatram da bi trebalo da bude kuvarica ovdje. Zašto to smatram, isto ću reći? Em je hrane malo, em mnogobrojne žene kada kuvaju, ne želim nikog da podcjenjujem ali djeca ne žele da jedu, ne mogu to da jedu jer em što je neukusno, em što loše izgleda, em što imamo malo em što to bacamo. Smatram da treba da dođe kuvarica, smatram da isto treba da bude tu osoblje za čistoću jer većina žena su toliko ugrožene da one apsolutno nemaju volju, još kad ih staviš na taj spisak, ja znam po sebi, nije da ne želim to uraditi, uvijek odradim svoje, ali smatram da imamo velike obaveze tu. Non stop imamo obaveze, pa dovoljna mi je obaveza da gledam svoju djecu. Jer imam problema i sad treba još da ribam, da čistim, ne kažem da je loše, što žene imaju obaveze da malo zaborave, ali, što se tiče kuhinje i čistoće kuće, počistiću ja za sobom i za svojom djecom i možda još tri, da ih nabrojim na ruke. Ostalo niko neće očistiti, to su bakterije da to treba ovdje strahovati. Zato smatram da treba osoblje za čistoću koje će to raditi, prije podne, poslije ručka, uveče.

Istraživačica: Šta mislite neki drugi profili, neki socijalni radnici, pravnici, advokati...

Ispitanica: Da, to postoji ali to je u Dalmatinskoj. To je van kuće. Mislim, pripadaju Sigurnoj kući ali sjedište im je u Dalmatinskoj.

Istraživačica: I Vi odlazite tamo?

Ispitanica: I odlazi se tamo na razgovor. Ja lično imam svog privatnog advokata tako da ne idem preko Savjetovališta, nisam toliko ubijeđena, nije mi toliko ulivena... Super je Vesna, ja nju ovako volim. Mada su mišljenja i o njoj različita ali ja lično je volim i smatram da radi dobru stvar. Nađite mi još jednu ženu koja će i otvoriti ovako nešto i pričati na medijima o svima nama, negdje je i njen život ugrožen, od tih nasilnika, jer neko može doći dovde, pa krenuti na nu jer je ona osnivač svega ovoga,

Istraživačica: A šta mislite kad bi bilo više žena kao što je Vesna?

Ispitanica: Bilo bi to lakše. Bilo bi to lakše. Jer jedna Sigurna kuća, to je malo... Ma, to bi krenulo samo tako! To bi krenulo samo tako! Krenulo bi! Žena bi dobila svu zaštitu! Po zakonu, dobila bi svu zaštitu! Pa tad, žali Bože, što takve Sigurne kuće nije bilo tada kad se meni to desilo, mene Centar nije imao gdje proslijediti, nego mi je rekao van, ja sam pitala, da li postoji kakva ustanova. Ne! Ne postoji! Ne postoji ništa. Ništa ne postoji.

Istraživačica: Hvala puno.

Ispitanica: Nema na čemu.

29. juni 2010. godine, Niš

Ispitanica 1, Niš:

(009 Niš 1 29102010)

Istraživačica: Otkud Vi ovdje, u ovoj kući? Zbog čega ste došli, šta Vas je natjeralo?

Ispitanica: Pa, nateralo me zato što nisam bila sa suprugom u dobrim odnosima, znači, bio me je jednom, pa mu ja oprostila, pa me bio drugi put, znači, pa treći put, pa četvrti put, pa peti put, šesti put i onda sve ja to opraštam, opraštam, 'ajde, biće bolje, biće bolje. Ja sam s njim bila deset meseci, u vanbračnoj zajednici. I onda sedmi put kad me ubio, znači stvarno je bilo ono nepodnošljivo. Ne mogu da Vam opišem, ja sam tu došla, u policiji da prijavim, bila neka kiša, 28. februara je to bilo, preko dana, u 12 sati. Došla sam da prijavim u SUP i SUP kao SUP, 'ajde ovde, 'ajde onde, 'ajde na pregled, 'ajde u bolnicu, na svi mogući pregledi, bila sam sva prebivena! I onda kad je to bilo, ne znam kol'ko sati bilo, bili smo u bolnicu, na tri snimanja, glava mi je bila povređena, oko, leva strana noga, grudi, znači sve to bilo ištipano, išutirano, ne znam kako da Vam kažem, sve, mesec dana nisam mogla da se ustanem iz kreveta. I onda oni meni predlože, zovemo socijalnu

radnicu, obratismo se ponovo tu u SUP, predlože socijalna radnica da dođe, zato što u Sigurnu kuću ne primaju bez ikakvog papira, treba da bude ili policija da dovede ženu ili socijalni radnik. I oni su mene doveli uveče u pola deset. Tako da se ja vodim tu od 1. marta. Došla sam 1. marta iako je to bilo 28. februara, upisana sam 1. marta i evo tu sam osam puna meseca, deveti, sad od novembra. Tako da idu sudski procesi, još se ne završavaju, kao, dok se ne završe ti sudski procesi, mada i nemam gde da izađem. I da se završe sudski procesi, ja nemam nikog. Ali baš nikog nemam. Ni oca, ni majku, ni sestru, ni brata, ni nikog nemam. Posao nemam, nigde ne radim. Malo mi je više oštećena glava, glavu mi je oštetio, od te nervoze pijem sedam vrsta leka, tako i da ima neki pos'o da se nađe, ne mogu da radim. Jer ja kažem bar da može neka sigurnost da se nađe, da je ta Sigurna kuća kao što se priča, ne znam gde to ima, čula sam, ne znam dal' je to istina, da se nalazi pos'o i smeštaj neki, znači, ne mogu ja tek tako, ili bilo koja žena, s detetom ili bez decu, izađu na ulicu.

Istraživačica: Znači Vama bi pomoglo ukoliko bi Vam neko pomogao da nađete posao i smještaj neki dok Vi ne budete u mogućnosti da preuzmete plaćanje i otpočnete ponovo?

Ispitanica: Da! Da, baš tako! Jeste.

Istraživačica: Rekli ste da se sedmi put dogodilo i da ste onda takvi prebijeni izašli?

Ispitanica: Da, sedmi put. Znači, bilo je to šest puta, ja sve 'ajde, on preti, da će da me ubije, ja iz prvog braka imam decu, dva sina, i on to sve preti. Da će da mi ubije bivšeg muža, da će da ubije mlađeg sina, znači to sve imam upisano tu u tužbu i ja sve sam se toga plašila. Da on to ne uradi. Sve oprostim, 'ajde neću, al' mi je stvarno... Uveče popije po tri četiri bromazepama, ujutro počne da pije alkohol. Znači, to je jedna vrsta droge. I ja to znam da će da pije čim uveče popije tri četiri bromazepama, znam da će sutradan da nastavi alkohol, rakija, vino, pivo, znači, ne bira koji će alkohol. I evo sad sedmi put, koji put, šesti, sedmi put, dolazimo na suđenje. Ništa! Juče sam baš bila na suđenju. Ništa! Treba da dođe policajac odavde koji je dao izjavu i njegov otac je dao izjavu, to mogu da Vam dam da pročitate, ništa to nije strašno, koje je istina, istina je što sam ja rekla policajcu koji je zapisao taj deo, kako da kažem, to su isto i oni dali. I taj vanbračni suprug i svekar bivši. E, kad smo izašli prvi put na suđenju, on kaže sudiji da to nije tačno! Da sam ja nagovorila policajca da piše kako meni godi a ne... Ne, nije on to uopšte rek'o, nije to tačno! I evo sad drugi put taj moj svedok što treba da bude, taj policajac, drugi put juče

je treb'o da izađe na suđenje, on nije došao! I sve se to tako odvlači. Ja kažem on kao službeno lice, on bi treb'o prvi put da izađe. Ali zašto ga nema, ne znam.

Istraživačica: A je li sudija, ili sutkinja, ne znam ko je, jesu li gledali ljekarske nalaze?

Ispitanica: Jeste! Jeste, sve imam. I slike i sve.

Istraživačica: Rekli ste da ste imali brak prije. Je li u tom braku bilo sve u redu?

Ispitanica: Nije, isto bilo u redu.

Istraživačica: Je li bilo nasilja?

Ispitanica: Da. Da, nasilje. Ali nisam išla sudskim putem, nisam išla zato što sam imala decu, pa 'ajde ono, da ne bude da pravim neke gluposti, izašla sam iz kuće sa jednu putnu torbu, samo garderobu i onda sam tu kod jedne prijateljice prešla da živim. Jeste mi bilo pocepano tu, kako se kaže (pokazuje) kost ova ispod, vilična kost, bila sam na ušivanje na uho, grlo, nos, tu, u bolnici i onda sam trebala za sedam dana na kontrolu da idem i tu sam ostala kod njih, kod tih prijatelja. Onda sam našla, za svu sreću, pos'o i onda sam radila bogami tri godine i jače i bilo mi je stvarno super, super mi je bilo. I onda upoznam ovog idiota i za tri dana se udam.

Istraživačica: Da li je u ta tri dana bilo moguće zaključiti da će biti nasilan?

Ispitanica: On je bio skoro mesec, mesec i jače, stvarno super. Dok ga nije uhvatila da se ukaže, da se dokaže, kako da Vam kažem, dok ga nije uhvatila kriza.

Istraživačica: Ali Vi ste tad već živjeli zajedno?

Ispitanica: Da, da, ja sam i stvari oterala iz moj privatni stan kod njega i sve to, znači, počeo je posle mesec i po dana da pije. I nastavio istu pesmu kao i ranije što je radio.

Istraživačica: Rekli ste kad ste otišli iz prvog braka da ste imali prijatelje koji su Vam pomogli, koliko Vam je ta podrška bila značajna?

Ispitanica: To mi je mnogo značilo, mnogo mi je značilo.

Istraživačica: Kad bi sad imali nekoga da Vam pomogne... Šta mislite da bi Vam najviše sad pomoglo kako biste se osamostalili? I da li ste uopšte spremni na to?

Ispitanica: Pa, ja bih bila spremna, samo pos'o da nađem. Ali kako sam bolesna, sad sam još sva potresena, ne znam dal' bih mogla da prihvatim to. Ne znam dal' bih mogla da prihvatim tu ponudu, imam ja, gde sam ranije stanovala, prijateljicu, pa sam bila deset dana kod nje, osećam se višak, znači ja sam višak tu, svađa se sa sinom i ona sa majkom i sa svekrvom, znači, ja se osećam tu višak, bez obzira, to su prijateljice, drugarice, kako da Vam kažem... Ja... Osećam se višak!

Istraživačica: Razumijem... Rekli ste, nemate porodicu ovdje niti nekoga bliskog?
Ispitanica: Ne, ne, ne, nemam. Nikog nemam. Znači, ja nemam nikog tu tako da stvarno ne znam, evo i Zdravka se bori, bori se, stvarno se bori, ne znam, što se tiče toga, volimo je, svi je volimo i poštujemo, izuzetno je žena na svom mestu, a pogotovu ja, ne znam kako da joj se odužim...
Istraživačica: Da li mislite da bi trebalo više kuća kao što je ova?
Ispitanica: Jeste, jeste, ovo je trebalo još ranije da se napravi i da se reši taj problem da žene ne doživljavaju tu tragediju i to bivenje i eto tu žene dođu i nemaju gde, znate, i dođu na mesec dana i nemaju gde i nemaju šta, imaju decu i koliko su se puta žene vratile svom mužu, suprugu, kako da kažem, ali nije ni to rešenje. Dođu posle godinu dana, ponovo dođu! E, ipak bi trebalo da se obezbedi neki pos'o, neki smeštaj, nešto, znači, nemaju gde.
Istraživačica: Šta mislite, što se žene vrate? Po Vašem mišljenju?
Ispitanica: Zato što nemaju gde! Po mom mišljenju, nemaju gde, znači, ja mislim da i sud tu, evo sedmi put izlazim na suđenje i ništa se ne rešava! Ta presuda kao presuda ništa, žene ne dobivaju presudu i kad dobiju, vrate se mužu. Ja, moje je mišljenje, ja se ne bi nikad vratila. Znači, nikad se ne bi vratila i decu da imam, znači, ja i decu iz prvog braka imam, hvala Bogu, ali ja sam rekla, to ne i ne! E sad oni nek shvate kako god hoću.
Istraživačica: Šta mislite, misle li možda one da će se oni promijeniti? Da li Vi mislite da može nasilnik da se promijeni?
Ispitanica: Ko da se promeni? Ne, ne! Ne. On da se promeni, nikad neće. Znate onu staru poslovicu, vuk dlaku menja ali ćud nikad. On će možda da bude mesec dana ili dva dobar i onda, ako je on navik'o da pije, on će i dalje da pije i da bije. Nikad se on neće promeniti.
Istraživačica: Ako bi država imala neke programe da radi sa njima, da li Vi mislite, iz vašeg iskustva, Vi to najbolje znate, da li bi to možda bilo dobro? Recimo, ako pije, da se odvikava od pića. I da se uči da bude nenasilan. Da li mislite da je to uopšte moguće?
Ispitanica: Da se leči, mislite? Pa dobro, moj bivši suprug, prvi, nije pio, ne pije, ne puši, on je bio pod uticajem majke. Znači, on je slušao majku. On nije, što se tiče toga, da kažem sad, da je bio pijanica da me bio! E nije! Samo što je slušao majku. Mama tako kaže, tako je bilo i onda tu žena ne postoji. Ja kažem šta sad, jeste, imam dva sina, a šta, da budem sluga i da me biješ bez razloga? Neću više da ćutim i da trpim, deca ako hoću sa mnom, hoću, ako ne, ne moraju. Idem na ulicu. Mi smo se razveli sudskim putem, pomozite mi, kao se ono, sporazumno i ja nikakav problem nemam s njim. Čujemo se

telefonom, oko dece, s decom se čujem telefonom, znači, nemam nikakav problem s njim. Razišli smo se, nismo mogli, evo ti mama i gotovo. Šta sad.

Istraživačica: Kažite mi, u porodici gdje ste odrasli, kao dijete, jeste li primijetili, da li je bilo nasilja?

Ispitanica: Ne.

Istraživačica: Niste nikako dok se niste udali...

Ispitanica: Ne, ne.

Istraživačica: Pa kako ste prvi put kad se dogodilo doživjeli to?

Ispitanica: To sam doživjela prvi put...

Istraživačica: Pošto niste imali prilike to prije vidjeti...

Ispitanica: Ne, ne, ja sam jedinica u majku i oca, umrli su, znači ja sam se udala u 15 godina. Dobila sam prvog sina, pa nakon 16 meseci drugog sina i moj svekar i svekrva bivši su otišli u banju i ja onda nađem neke slike, ja nisam znala, što je bio on oženjen. Bio je oženjen i pravio svadbu i sve to i ja nađem slike, u regalu i ja kažem: - Šta je ovo, šta, pa koji je to problem, šta je to? I on tu mene izubija, fes. - Što to tebe zanima odakle te slike? Reko': - Vi ste mogli meni lepo da kažete, to tako, tako, tako, znači, neću uopšte da se bunim, ako se bunim, znači, ne bi došla za tebe. Neću i gotovo. A što kriješ kad će to da se otkrije. Znači, prva mu žena nije valjala, za njegovu majku, druga nije valjala, ja sam bila treća. Ja to uopšte nisam znala. Ja u komšiluk uopšte nisam izlazila 6 godina dok deca nisu pošla u predškolsku. I onda znate kako je, ova ovako kaže ona onako, 'ajde svratim kod ovu na kafu, 'ajde ovo, pa ti ne znaš, pa ovo, pa ono i kažem Vam, svet je mnogo mali, sve se to čuje. Nemam reči, stvarno nemam reči. I onda je sve to počelo tako. Kad te on udari prvi put, tu više nema povratka. On navikne ruku i udara za bez veze.

Istraživačica: Koji mu bude razlog? Često kažu da su žene krive što trpe nasilje, šta Vi mislite, u Vašem slučaju, ko je bio kriv?

Ispitanica: Pa mi smo, jeste, krive što trpimo, trpimo zbog dece, eto zbog dece. Što sad moj sin mlađi kaže: - Zašto mama? Zašto mama da tako trpiš probleme, gore kod ovog, zašto on da te vodi kod lekara, pa to bi ja, pa imam kola, pa položio sam, pa vozim kola, zašto to? - Sine nisam mogla više da trpim, nisam mogla! Pa ja, evo, porast'o sam, pa ja bih te branio, pa ja bi te vozio kod lekara, pa ja bi... Više nisam mogla!!! Reko': - Zašto me nisi branio i ti i bata kad ste ušli kad sam bila gola dole na patos kad me on šutirao kad je baba napravila svađu? - Zašto je baba napravila svađu? - Što joj nema sir, nema jaja, nema

ovo, sve sam ja prodavala. A zašto? Ja sam njemu rekla: - Idi na pos'o i vrati se, popni se gore na tavan, to sam i Zdravki isto pričala. - Popni se gore, na ploču, gledaj, posmatraj, ko je kriv, ko je u pravu. A ne znam, ja ipak kažem, to je glupo, sad da nešto pričam... Ja se pobunim da nisam to tako i nisam, nisam, on kaže jesi, ja nisam i onda tu postane svađa.

Istraživačica: Jeste li se ikad pokušali odvojiti ili on to nije htio?

Ispitanica: Ne, ne. Nikako. Samo je pričao: - Idi ako ti se ne sviđa. Idi ako ti se ne sviđa. Idi, otvorena su ti vrata. Idi ako ti se ne sviđa.

Istraživačica: Da se vratimo malo na sud. Jeste li vi zadovoljni kako se to suđenje odvija, budete li Vi prisutni?

Ispitanica: Da, da budem. I bude on, da.

Istraživačica: Bude li još neko, osim sudije.

Ispitanica: Osim sudije? Pa budu, ne znam kako se to zovu, porotnici, ona što kuca i onda još jedna ovamo žena do sudije, još jedan muškarac, znači njih četvoro i ova što kuca.

Istraživačica: Kako se sudija ponaša prema Vama, a kako prema njemu? Koji je Vaš osjećaj? Da li Vam jednako ukazuje poštovanje, pažnju?

Ispitanica: Pa ne znam, u početku mi se činilo da ona njega brani. Da ona njega brani, kao, može to tako, pa može ovako, e onda ja kažem, ova žena mene uopšte ne gleda. E onda se ja tu požalim Zdravki, kaže ona, zna ona šta radi, ništa se Vi ne sekirajte. E sad, kad smo bili juče, i prethodno suđenje, zbog ovog svedoka, ona se malo tu pobunila, sudija, kaže: - Jel' doš'o svedok, a on, optuženi, kaže da nije doš'o svedok, kaže: - Odakle Vi znate da on nije došao? - Pa znam, nisam ga video. - Pa odakle znate? I ona pita moju advokaticu da li i dalje idemo sa svedokom, moja advokatica kaže idemo dalje, ne povlačimo nego idemo dalje, tražimo i dalje da se on pojavi, treći put, a on kaže da ne treba, više ne treba svedoci. Pa, kaže: - Odakle Vam to, u počeku ste tražili svedoci a sad Vam ne treba svedok? - Pa može i bez svedoka da se to završi. E tu, sad mi se činilo, da je bila tu sad na moju stranu. I sad ne znam kako će da se dalje odvija.

Istraživačica: A policija? Kad ste poslije tog sedmog puta otišli, jeste li Vi otišli ili je neko zvao policiju?

Ispitanica: Da, da direktno sam došla u SUPU, policija je bila sve ok. Od 12 u podne, uveče do pola 10. Znači, kola njihova, vozili su me kući gore za stvari neke da uzmem, mada nisu smeli da se zadržavaju dugo. Nešto sam uzela, nešto nisam, u kesu, znači,

nemam šta da obučem, dok nije žena skupila tu, jer žene donose stvari, jer nemamo šta da obučemo. I onda me je policija odvezla gore da imam šta da obučem, moje stvari da imam. Mada nisu hteli dugo da čekaju, on nije bio tu, on je bio doš'o da se sasluša u SUP, a ja sam otišla gore, bila je samo njegova majka, mada sam mogla sve da pokupim to, od odeću, od obuću, mogla sam sve da pokupim i poteram mada oni nisu smeli, kao nemaju nalog, ne smeju, sad da li je to istina ili nije. A inače su me ispoštovali, stvarno, vozili su me u Hitnu, u bolnicu na tri mesta, u ambulantu opšte prakse, kod moje doktorke, znači, uveče do pola 10, od 12 do pola 10 mi smo tu došli oko 20 do 10 policija, znači, policija me je dovezla. Za mene je okej, za mene je okej.

Istraživačica: Baš mi je drago da ste bili zadovoljni. Oni su zvali i Centar za socijalni rad, je li tako, zbog tog rješenja da se Vi smjestite?

Ispitanica: Zvali su socijalnu radnicu neku, ne znam ime kako se zove i onda je ona odobrila, napisala je to tamo da je odobrila. Ja sam svoju priču ispričala, isto kao i sad Vama, kao se to desilo, šta, kad i onda je ona napisala rešenje za taj mesec. Onda je počelo suđenje, ne taj mesec, mart, nego aprila meseca prvo suđenje je bilo i onda se sve to odlaže, odlaže, odlaže. I onda malo se bune ovi iz Centra za socijalni rad jer dozvoljeno je, kao, mesec dana, ne može više, svakoj ženi to kažu, mesec dana, ne može više, pa odem da produžim, pa mesec dana, ne može više i sve to tako, kad odem da produžim i na suđenje kad odem, ja mislim da odem na vešanje. Evo juče sam baš bila na suđenje i otišla da produžim, onda su mi rekli dođite u ponedeljak, nije tu taj socijalni radnik, koji me vodi, imaju neki oktobarski, kako su rekli, nemam pojma, sastanak ili šta li je već, ne znam i eto tako. Za materijalno isto nemam pravo, kao, sposobna sam za rad, sve ovo od moje bolesti sam odnela, to ne priznaju, kao, sposobna sam za rad, materijalno, ne! I eto, tako sam Vam, Centar za socijalni rad baš nisam, nisam zadovoljna.

Istraživačica: Mislite da bi oni mogli više uraditi, da bi trebali?

Ispitanica: Mogli bi, evo jednokratnu uopšte, za nekog ima, za mene nema, a kad mu to kažeš kao si iglu u oko mu staviš.

Istraživačica: Vama bi ta jednokratna značila mnogo?

Ispitanica: Pa značila bi mi zato što lekove kupujem i sve to, značila bi mi. Ili, ako kažu, sposobna si za rad, 'ajde nek mi nađu neki pos'o, 'ajde nek mi nađu neki pos'o. Ne može tek tako na ulicu da me izbace. Ja bar tako mislim, sad ne znam, ima svako svoje mišljenje i eto tako. Sa Zdravkine strane sam zadovoljna, stvarno, žena je okej, rekla sam malopre,

sad ću da kažem, mislim, tu nam je stvarno kao majka, bori se kao lav, stvarno, za nas. Nema tu. I eto, to je. Ne znam šta drugo da kažem.

Istraživačica: Hvala Vam puno. Da li ste Vi zadovoljni uslovima kakve imate ovdje u kući?

Ispitanica: Jeste, jeste.

Istraživačica: Da li mislite da bi opština, država, grad trebalo da malo bolje podrži rad ove kuće? Finansijski, materijalno, u hrani, odjeći? Da li bi Vam nešto trebalo?

Ispitanica: Pa ne znam, za sad imamo sve, da Vam kažem i hranu imamo dobru i odeću imamo i obuću imamo.

Istraživačica: Rekli ste da Vi pijete ljekove. Da li Bi Vama možda značilo i ženama koje budu ovdje, a primaju neku terapiju, da se to besplatno obezbjeđuje?

Ispitanica: Značilo bi, kako da ne. Pa znate šta, to kod nas refundira dom. Ako je neki lek stvarno ne preterano skup, refundira nam dom. Napišem koje sve lekove trebam, udare pečat, odemo, uzmemo i to dom plaća, opština, sad ne znam ko plaća. I to sam zadovoljna, isto i s te strane sam zadovoljna. I kartice, ako idem na suđenje, idem u socijalno, idem kod lekara, prošli mesec sam bila na terapije, to se sve refundira. Jer nemam odakle da platim. Daju nam. Eto, to je to, ne znam šta drugo, imam istoriju da pričam, ali...

Istraživačica: Upravo tako, svaka žena ima istoriju da ispriča. Ima li nešto da ja Vas nisam pitala, a da bi Vi meni htjeli reći? A da mislite da je važno.

Ispitanica: Pa ne znam, eto, rekla sam Vam, eto nek bude to ako može nekako da dođe tu novu Sigurnu kuću, sad što treba da pređemo tamo, ne znam dal' ću ja da budem tu dok se sagradi tamo ta nova Sigurna kuća, pa i to tamo nek bude ta neka sigurnost. Da se nađe pos'o ženama, da se nađe gde će da se smesti, ja to želim, ako može to da bude, inače, da ja izađem na ulicu, nemam ja ništa od toga, baš nemam ništa. Sedim tu sedam meseci, osam, devet, deset meseci i onda izađem i onda sam ponovo na nulu. Ponovo sam na nulu. Ali, eto, bar, bez obzira što ja, osmogodišnju školu imam, ja kažem bar nek vide za šta sam i kako sam pa nek me stave da metem ulice, nek mi nađu nešto. A ne te, odloženo, 'ajde, izlazi, idi si, nema za tebe više smeštaj gore. Mislim, nije ni to rešenje.

Istraživačica: Dobro, hvala Vam puno na ovom razgovoru, nadam se da vas nisam puno zadržala i da nisu bila teška pitanja i razgovor.

Ispitanica: Ne, ne, nisu bila teška pitanja, ali eto, sad sam više pričala nego prošli put na televiziji, bila sam uzbuđena i ne znam šta da pričam, stvarno nisam znala šta da pričam i onda i Zdravka bila tu kad smo pričali, ja kažem, samo, da se ne vidi.
Istraživačica: Oni izmijene lice i glas, ako neka žena hoće da govori na televiziji...
Ispitanica: Ma, prepozna se. Prepozna se. Baš je bila ova, domaćica i kad su posle toga gledali, ja nisam bila tu, kažu da se vidi. Rekla je komšika: - Bila si u Sigurnu kuću, vid'li smo te. Prepozna se, nego ja, 'ajde neću, neće ni jedna žena, Zdravka kaže: - 'Ajde, moraš ti. I tako je i bilo. Ne popiste kafu?

Ispitanica 2, Niš:
(011 Niš 3, 29102010)
Istraživačica: Šta je bio razlog da ti dođeš u ovu kuću?
Ispitanica: Razlog bio stalno postojalo nasilje u porodicu, nasilje psihičko, fizičko, svako, da uništi mene skroz. Skoro su tri godine kako sam ja došla u Srbiju. Skoro odmah je počeo da maltretira mene, prvo da šamara, poslije nedelju dana u mene je sve lice bilo modro. I poslije pola godine dana, a ne znam dobro ni jezik ni zakone srpske ni ništa, svejedno odem, mene djever vrati, a poslije ostanem trudna. Kad je vidio da sam trudna, on je nastavio svoje. On je uzimao i kaiš i rukama me bio, opet nisam izdržala i u šestom mjesecu trudnoće odem da ga prijavim u policijsku stanicu. Godinu i po dana sam živjela nelegalno u Srbiji. Nisam znala zakon, on mi nije ništa pričao i oni su mi rekli da ako se ne pomirim s njim, da moram da idem u zatvor.
Istraživačica: Ko ti je to rekao?
Ispitanica: U policijskoj stanici, inspektor za strance. I on je došao, molio, molio i ja sam mu popustila opet. Vratila se i postalo još gore. Ja sam poludila, četiri dana koja sam bila u porodilištu su jedini srećni dani u Srbiji, odmah kad sam došla kući sa bebom, on mi je poželio da crknem. Stalno i sa strane njegove porodice bilo prijetnji, stalno su me uništavali, pričali da sam ja nikakva osoba i žena, ni majka, svekrva mi je rekla da ću biti najružnija majka na svijetu. Poslije smo otišli da živimo posebno, zadnji mjesec smo živjeli posebno, tu mu više ni dijete nije pravilo nikakvu pregradu. Dijete mi je bilo dva tri mjeseca i spavalo u krevecu a on mene obori na krevet, stavi jastuk na lice i bije. I bije i bije i bije! I na kraju ja nisam izdržala i jednoj ženi sam ispričala i ona me dovede ovdje, one kažu: - Elena, hajde, mi želimo da ti pomognemo. A mnogo je takvih žena kao ja koje

uopšte ne znaju gde da idu i traže pomoć, mislim da bi više trebalo da bude na televiziji, neka reklama za Sigurnu kuću, da znaju žene da postoji rješenje za sve ovo. Ja kažem: - 'Ajde, ako se još nešto desi, ja ću da dođem. Istog dana on me i rukama i nogama i svakako bio i ja više ne izdržim, za život snage nisam imala, za ništa, ni za dete, za ništa i dođem ovdje. I poslije su pokušavali i on i njegova porodica i on i deda i svekrva, svi su pokušavali da nas pomire. Ali više ne mogu, više stvarno nema smisla, nema smisla posle za život. Ovdje mi je Zdravka mnogo pomogla. Stvarno. Psihički sam bila slomljena. Mnogo su mi pomogli, u sud je svaki put sa mnom išla, sjedila sa mnom i pričala, ja sam joj sve, sve sam joj ispričala i evo, hvala Bogu, 15 oktobra sam imala sud i on je povukao svoju tužbu, povukao poslije 5 mjeseci. Ja sam imala i slike i izveštaje od lekara i ako bi zatrebalo imala sam i svedoka, ali ja ne znam zašto je on povukao jer ja ne mogu da zamislim, da sam ja tužila za dete ja bih išla do kraja.

Istraživačica: A on je podnio tužbu protiv tebe?

Ispitanica: Protiv mene.

Istraživačica: Zbog čega?

Ispitanica: Za dete, hteo je da mi uzme dete.

Istraživačica: Jesi li ti tužila njega? Ili država?

Ispitanica: Da. Tužila sam njega da mi ne bi uzeo dete. I za razvod. I za starateljstvo. Za razvod i starateljstvo se završilo, ali sada treba država njega da tuži i da sude, to je sad u toku.

Istraživačica: Koliko dugo si u ovoj kući?

Ispitanica: Ovde sam 5 punih mjeseci.

Istraživačica: Rekla si da nisi znala zakone i kakva su ti prava, ali jesi li ikada zvala policiju da ti pomogne?

Ispitanica: Ne, nisam mogla, cela njegova porodica mi je pretila, nisam smela iz kuće sama da izađem, nisam smela nigde da zovem, ništa! Možda to bude grubo, ali neki put sam morala pitati i da odem u WC.

Istraživačica: Izvini ako te nekada ponovo nešto pitam jer možda nisam dobro razumjela...

Ispitanica: Ne, ne, nema problema, uopšte nema problema, ja samo ako to pomogne Vama, pomogne ženama, jer žene kad dolaze ovdje ja od srca želim da pomognem jer znam kako je to teško.

Istraživačica: Rekla si da si došla u Srbiju prije 3 godine, je li?

Ispitanica: Da, skoro tri godine, tri godine će biti u januaru.

Istraživačica: Došla si da se udaš za njega?

Ispitanica: Da.

Istraživačica: Imaš li svoju porodicu negdje?

Ispitanica: Imam, imam dva brata, sestru imam, ja sam njih čuvala, majka nas je ostavila kad sam ja imala 17 godina, ja sam ih sama čuvala, otac je bio invalid, nikako nije mogao da pomogne, samo malom penzijom, ja sam rekla da želim da se vratim, oni su rekli: - Vraćaj se, mi želimo i tebe i bebu.

Istraživačica: Iz koje si države ti došla?

Ispitanica: Iz Rusije. Baš iz Rusije.

Istraživačica: Znači tvoja braća i sestra te zovu da se vratiš.

Ispitanica: Da, da, zovu, imam tamo trosoban stan, najvažnije je da imam krov, a tamo mogu sve za svoje dete da uradim i za vrtić i za sebe, za posao, socijalnu pomoć. Ovdje, kad sam ga rodila, od države nisam dobila ni jedan dinar. Zato što nemam ličnu kartu. Za dijete sam dobila od opštine paketić sa stvarima, drugo ništa, ništa.

Istraživačica: Gdje si ti njega upoznala?

Ispitanica: Upoznala sam ga u Rusiji. On je radio na građevini i mnogo sam ga zavoljela i kad je on otišao za Srbiju mnogo mi je bilo muka za njim, poslije osam mjeseci sam sama došla, dok sam izvadila pasoš, dok sam zaradila pare da dođem ovamo. Poslije, kad sam vidjela njegovo ponašanje prema meni, njegove porodice, mnogo me zaboljelo.

Istraživačica: Rekla si da je završen sudski proces za razvod i starateljstvo, kome je povjereno dijete?

Ispitanica: Meni, hvala Bogu.

Istraživačica: Šta je tebi potrebno da bi nastavila život sa svojim djetetom onako kako bi ti željela? Šta je to što tebi treba?

Ispitanica: Meni treba ja živim sa svojim detetom, da mi budemo bezbjedni. To je meni prvo i najvažnije, da mi budemo bezbjedni, a sve drugo za svoje dete mogu da uradim. I da nađem posao i da plaćam stan, sve, sve. Samo ako je dete pored mene.

Istraživačica: Da li misliš da je to moguće u Srbiji?

Ispitanica: Mislim da je moguće. Mislim da je moguće.

Istraživačica: Da li bi ti to željela, ili bi se željela vratiti u Rusiju?

Ispitanica: U najboljem slučaju bih željela da se vratim u Rusiju. Tamo je, ja tako mislim, bolji život za ženu nego ovdje. Tamo podržavaju majku koja sama vaspitava dete. Tamo se njoj svakako pomaže i socijalna pomoć i igraonice za decu i u pozorište da vodim i u cirkus i sve. I materijalna pomoć i kulturni program i sve, sve.

Istraživačica: Na sud si išla sa Zdravkom.

Ispitanica: Jesam i Zdravka je išla.

Istraživačica: A on?

Ispitanica: On nije došao. On je samo jednom došao kad Zdravke nije bilo pored mene. Ja sam bila sama a sa njim bio i njegov brat i advokat i kumašin... Neću zaboraviti koliko mi je teško bilo, sva sam se tresla, sva sam se tresla. Ali Zdravka je bila na putu i advokat, rekli su da socijalni radnik treba da dođe da me podrži, ali niko nije došao, niko.

Istraživačica: kako se sudija ponašao prema tebi a kako prema njima? Da li si bila zadovoljna sudijom?

Ispitanica: Sudija se dobro ponašala, dobra je prema meni bila, njega je samo onako pitala i zatražila mišljenje od socijalne radnice kome je bolje da pripadne dete i odložila suđenje. Vidjelo se koliko mi je teško bilo.

Istraživačica: Da li ti je policija kad pokušala pomoći ili si ti odmah došla ovdje u kuću?

Ispitanica: Ne, ne, pomogla mi žena i mi poslije odmah otišli u socijalno, napisali smo zahtjev, onda smo išle u Klinički centar, da mi snime glavu, kičmu i tamo gdje me je on bio, poslije sam došla ovdje i Zdravka je sljedeći dan zvala policiju, ovdje su došli i ovdje sam pisala prijavu.

Istraživačica: Jesu li bili korektni?

Ispitanica: Mnogo korektni. Možda zbog toga što je pored bila Zdravka, to je žena, stvarno... Mnogo dobra u duši.

Istraživačica: Jesi li zadovoljna kako je socijalna radnica postupala?

Ispitanica: Socijalna radnica uopšte nije htjela, uopšte nije htjela da meni da dozvolu da ja dođem ovdje. Prvo, ja nisam imala pasoš. Pasoš je bio kod muža. Prvo zbog dokumenata nije mogla i nije htjela, poslije je meni moja drugarica pomogla, rekla je da imam dete državljanina Srbije i da dete ima zdravstvenu knjižicu Srbije i da samo na taj dokumenat mora da da. Poslije su dolazile da vide kakva sam majka, njegova porodica je rekla da sam ja loša majka, da mi je dete stalno neuredno i uopšte, da sam ja takva i onakva. Došli su ovdje i vidjeli da mi je dete zdravo, pa smeje se, pa igra se, pa detence uredno sve, eto.

Istraživačica: Ima li nešto da bi mi htjela reći a da te nisam pitala?

Ispitanica: Ne znam, ja, stvarno, zahvaljujem i Zdravki i svim drugaricama što su mi pomogle, želim da svaka žena ne trpi nasilje u porodici, da se odmah bori za svoje pravo, za svoje pravo.

Istraživačica: Da li misliš da država čini dovoljno da zaštiti žene od nasilja? Kad kažem država, pri tom mislim i na sud i na policiju i na centar, na uslove u ovoj kući, na podršku majkama koje nakon nasilja ostaju same s djecom, da li misliš da bi tu trebalo nešto učiniti?

Ispitanica: Trebala bi, a ne znam.

Istraživačica: Šta misliš, zbog čega ne čini? Rekla si da je u Rusiji mnogo drugačije.

Ispitanica: Nema dosta pomoći, ne znam, sa strane socijalne pomoći, nema dosta. Maloprije je žena morala da izađe, nije htela socijalna radnica da njoj papir da nastani se ovde. Nije ona bila zbog nasilja od muža. Ona je bila u Sigurnu kuću dva puta zbog muža. A treći put bila zbog svekra i svekrve. Zato što su je istjerali sa dva deteta. I nije htjela socijalna radnica da njoj pomogne. I žena morala da izađe na ulicu sa dva mala deteta a nema gde. Svekar i svekrva nju neće. Njena rođena majka nema uslove. Muž neće ništa da uradi za nju i decu. I Centar za socijalni rad ne želi da pomogne.

Istraživačica: Koji su njihovi razlozi, zbog čega?

Ispitanica: Da ona nije imala nasilje.

Istraživačica: Hvala ti na ovom razgovoru, izvini ako sam te dugo zadržala, bilo mi je jako drago da sam te upoznala.

Ispitanica: I meni je.

30. oktobar 2010. Kragujevac

Ispitanica 1, Kragujevac

(012 Kragujevac 1 30102010)

Istraživačica: Rekla si da si bila ovdje u Sigurnoj kući, u kom periodu?

Ispitanica: Od 16.8.2008. do oktobra 2010. godine. Dvije godine i dva mjeseca.

Istraživačica: Možeš li mi reći koji je bio razlog da ti odeš u Sigurnu kuću?

Ispitanica: Mogu, to su bili problemi u porodici, majka me na neki način prisilno udala, nastali su problemi sa suprugom, počeo je da me bije, fizički i psihički da me maltretira i

onda stvarno nisam imala nikog u Kragujevcu, ja sam inače iz Kosovske Mitrovice rodom. Majka se upoznala sa mojim tada svekrom, nisam joj znala nameru, kakvu su imali, s tim da ja imam nekog brata od tetke u Kraljevu, prolazili smo pored Kraljeva, kao, nema mesta, tako te neke stvari. Imam legitimaciju da sam ja odjavljena u to vreme dok sam bila na nekom jezeru, po prvi put, inače i majka me maltretirala kao malu, prvi put me pustila jezero, jer je tada bila jedna organizacija, Karitas se zvala. Bili smo u prihvatnom centru, inače sam sa južnog dela, zamolila sam je da me pusti, nije htela, počela je da me tuče. Izašao je taj čovek, moj svekar, Žika, kao nemoj da biješ to dete, pusti je, ja sam otišla, tako su oni na neko vreme uspeli to da iskombinuju, odjavljivali, prijavljivali u Kragujevac i onda samo jedno veče, to je bilo januara 14., meni je samo bačena na stol legitimacija da ja sam prijavljena u Kragujevcu, da ja nemam ništa sa Kosovskom Mitrovicom i da ja tu ostajem da se udajem za njegovog sina. Ja sam rekla da ne želim jer sam bila šesti razred, ne želim da se udajem, želim da završim školu. Tada je moj svekar ustao i rekao: - Mala pazi šta pričaš! Čak su i stvari neke bile prebačene, ja to nisam mogla da vidim jer me majka nikad nije ostavljala u toj sobi gde smo živele samu. Uvijek je zaključavala, ne bukvalno zaključavala nego je ostavljala u ormar neke pakete... - Ti odavde ne izlaziš jer vi meni mnogo dugujete. Reko': - Ja Vama ništa ne dugujem, moja majka Vam duguje. - Ne! Budeš li krenula da bežiš, uhvatiće te policija i završićeš u domu i majka će ti završiti u zatvoru a onda ćemo videti kako ćeš proći. Ja sam rekla: - Bolje da sam otišla u dom, da su 'teli da me uzmu u dom... - Mene ne zanima, to ti je što ti je. Ja sam onda zaćutala, ušla sam ponovo u kuhinju, i rekoh majci: - Ja ću da bežim. S tim da ne poznajem Kragujevac, nikad nisam izlazila iz Kosovske Mitrovice, majka je to rekla svekrvi. Ja sam izašla, kao do dvorišta, svekar je izašao i rekao mi: - Samo mrdni i to ti je kraj. I onda je to tako bilo neko natezanje, 'oćeš, nećeš, on je samo sutradan ustao i rekao: - 'Ajmo sada, pravi veselje! Moj muž je rekao da želi da me uzme za ženu, da sam jako vredna, da se ja njemu dopadam, a imala sam 14 godina. Ja želim da se ti udaš za mene, šta ti fali, ja sam rekla da ne želim da se udam, da želim da završim školu. Ja mogu da završim školu i ovdje, u Kragujevcu. Ja sam rekla da ne želim da se udam, Žika je rekao: - Nemoj da se raspravljaš s njom, ja sam rekao svoje i tačka. Ti Zorane da ućutiš, neću da te čujem. Sutra je veselje i kraj priče. Ustali smo sutra rano ujutru, moj muž je došao s posla, pošto je radio u policiji došao je s posla, radio je noćnu, valjda, a oni su već otišli, pre nego što smo legli uveče, oni su izašli i naručili sve što treba, ujutro je rekao da ide da

donese pečenje. Ja sam gledala da pobegnem, nisam stvarno nikoga znala, nisam mogla jer stalno je neko bio uz mene, svekrva, dever, majka, svekar, nikako nisam mogla. Meni je majka govorila: - Ćuti, ne smeš, bolje ti je to nego da budeš, da izvinete na izrazu, kurva i tako te stvari. Ja sam opet stvarno, sve, ne želim, ne želim, ona je rekla nemoj da se igraš. Tako je ispalo to veselje, sve je to tako nekako prošlo, ja sam se pomirila s time, ostala sam trudna s prvim detetom, da, u stvari, krenula sam u školu. Upisali su me u školu, završila sam prvo polugodište, drugo polugodište sam krenula i ostanem trudna. S prvim detetom. I od tada kreću problemi. Pročulo se da su moja majka i moj svekar u vezi. Tada je meni moj muž lupio prvi put šamar, ja to nisam mogla da verujem. Inače moj svekar je bio jako loš čovek. Kakvom je pretnjom on njega ubedio, inače on je stariji od mene deset godina, ne znam, ali ga je ubedio. Moj muž je bio dobar prema meni, onako. Izgubim dete, porodim se pre vremena, u sedmom mesecu i dete mi umre. Tu smo se odvojili, moj muž je počeo da pije, da ide u kladionice, da troši novac. Jednom sam mu rekla: - Zorane nema ništa za hranu, čoveče, šta to radiš, prestani da piješ. Zašto po kladionicama, dolazi tata, inače sam svekra zvala tata, dolazi tata i viče na mene, gleda šta ima šta nema i viče i dere se. On je tu mene udario i otišao po svekra. Naravno, došli su i moja majka i moj svekar i moj svekar je rek'o da se izvinem i da neću to nikad više da uradim, ja sam rekla da ne želim da se izvinem jer nisam ništa uradila, svekar me na to udario. - Ja sam tebi rek'o mala. Maloletna si i pazi šta radiš. Začas ima da zaglavite i to nećeš da budeš svesna zbog čega. Mi se vratimo u zajednicu, svekar nastavi da me maltretira, majka je inače živela sa mnom, nastavio svekar da me baš ono, viče na mene, tuče i tako te stvari, morala sam inače sve da radim po kući, perem, čistim, kuvam, ako nije nešto u redu i... Pošto se to već saznalo, za njihovu vezu, moj muž i moj svekar su se inače dosta svađali, zbog novca, pošto moj svekar je takav čovek bio, jedan novčanik! I sve pare, sva plata i čekovi, sve je to bilo kod njega. I onda jedna komšinica je pravila svadbu i zvala nas je. Mi smo otišli, to je bila prva Nova godina da sam ja bila u toj kući i moj muž je otišao kod mog svekra. Moj svekar je inače popio, na toj svadbi neko je bacio petardu i on je napravio haos, mi smo se svi pokupili, otišli kući do nas i moj muž je rekao: - Daj mi jedan ček da unovčim na pumpi, da kupim, ipak nam je prva Nova godina, kako tako, poslije svih ovih problema, da uzmem nešto za grickanje i sada ćemo u sobu. Moj svekar uzme još jednu rakiju i počne da se dere na njega. I onda je moja majka izašla i moj muž je napravio frku, ti ovako, ti onako, ti ideš sa njome, nisi normalan čovek i tako te stvari, on je upalio auto, i kaže: -

Bežite iz kuće! Zoran je počeo na njega da se dere, šta je tebi, ti nisi normalan i tako te stvari i kad smo videli da svekar stvarno namerava na nas, mi smo počeli da bežimo, svekar je ušao u kola i počeo da nas juri autom. I zamalo da nas ubije. Tad se zaglavio, neka livada je bila i mi smo počeli tuda da bežimo i on se tu zaglavio u blatu. Padala je kiša i sneg i celu noć smo proveli napolju, moj muž je našao stan, otišli smo ujutro kući i moj muž je rekao da je našao stan. Kao, izvini, izašao sam, popio sam, hladan vetar me uhvatio i tako te stvari. Nakon toga ponovo ostajem trudna, sa ćerkicom, ne znam. Bilo je tu problema, moj svekar, počeo je da viče, dobila sam bila neke upute da vadim krv svaki mesec i da idem kod zubara, kao svaka trudnica, moj svekar je počeo da se buni i viče ja nemam para za to. Inače je to sve bilo besplatno: - Ja nemam para za to, što ste vi takvi, hoćete da potrošite pare! Tu je ponovo počela svađa, svekar je ponovo počeo da se dere, muž je počeo da se dere na njega i onda je moj svekar ovako, seo je, popio i otišao je da prijavi vojnoj policiji, pošto je rat bio, čak da ga prijavi i ovoj policiji. Tako su se sve ti problemi vrtili, vrtili, vrtili i moj muž je rekao da on ne sme ništa jer stvarno sam imala rizičnu trudnoću, jer sa prvim, rekli su, mogla sam da umrem zbog prepara i tako tih stvari, ja nisam htela da pijem lekove, iz jednog razloga što sam videla da mi prepar i ginepral, ono, baš smeta. Moj muž je krenuo na teren i rekao da ne smem ništa, ne baš ništa bukvalno, ali da ne smem da dižem teško jer sam to napravila sa prvim detetom, dizala drva, radila, rekli su da je moguća posledica dizanje teškog... Ništa nisam više radila, porodila sam se, rodila sam ćerkicu i kad sam izašla iz bolnice tek su tad nastali problemi, još veći. Moj svekar, inače kad sam izašla iz bolnice, moja ćerkica je imala problem sa očima. S tim da je bilo krmeljivo stalno, jedno oko, drugo, do osam meseci. - Šta, ne smem da pušim? Ja kažem: - Daj, Zorane, nije u redu. - Šta ovo, ono, šta nju briga, kako ste Vi odrasli i te stvari i počne tu da lupa po kući i da razbija. I onda moja majka dođe i ja sam joj rekla: -Daj mi molim te samo malo jogurta. Ona je meni dala tako što mi je bacila, reko': - Nemoj da mi bacaš zamalo da prospeš, ne mogu da ustanem. Moj svekar je tu došao, opalio mi šamar i rekao mi je: - Ko si ti da joj naređuješ? - Nisam joj ništa naredila, samo sam joj rekla da mi da čašu jogurta i ništa više. - Dobro. Izlazi napolje. Majka je izašla i došla i sva je bila modra. A. je bila mala, tek rođena, naravno, gledaj u nju, gledaj u majku, sve je to... Onda moj muž jednog dana odluči da se odvoji. Svekar mi dolazi na vrata, viče, na politički način mi izvlači reči šta radi Zoran, kao samo ja mogu da mu pomognem ako ja budem tako dobra i fina. Ja sam rekla: - Kako to misliš, fina? - Pa da

mi kažeš gde ide, gde se kreće, šta radi, na šta troši pare. - Ja ne znam na šta troši pare. I mi se vratimo u zajednicu, naravno, svekar je dosta tu odigrao, kao da sve bude dobro, ali naravno, problemi, svađa, ali to je bilo bukvalno svakodnevno, problemi i svađe, tu je pravio više problema moj svekar nego moj muž. Jesu se oni svađali između sebe, ali više moj svekar. Onda jednog dana, moj muž ponovo odluči da se odvojimo i to je ono, odvojili smo se sa malom A., otišli smo da živimo kod jednog, sve je bilo u redu prvi mesec. Drugi mesec je počelo da nema plate u kuću, da nema za hranu, da nema za dete, da nema za ništa, počeo je da viče, već je počeo kao otac da se ponaša, počeo je da viče, nije dolazio kući, počeo je da me bije, da me maltretira, nije bilo učestalo koliko je pri kraju bilo, ja sam rekla: - Daj Zorane, šta ti je, možemo sve da se dogovorimo lepo, ne možeš tako. Dete nema pampers, nemamo da se operemo, nemamo hleba da jedemo. - Šta ti znaš, ti nisi završila školu, sediš u kući, ti ne znaš ništa, ja idem po terenu, čuvaš to dete i opet ti nešto fali! - Ne fali mi ništa samo mi donesi brašna da umesim i da skuvam detetu nešto i ništa više, idem kod Ružice i jedem, znači, nema smisla. U toj ulici je bila jedna kafana, tu je išao non stop, znači posao, kući nikada nije bio, kad dođe viče, dere se, hoće da razbija stvari, tačno znaš kada je on u kući. Daj bre Zorane nemoj, daj bre Zorane, ništa to nije vredelo, tu i ja počnem da se svađam, tu on okrene telefon, znajući da se ja plašim moga svekra, okrene telefon, pozove mog svekra, pozove moju majku: - Vodite je, ubiću je, zaklaću je, naći ćete je u komade! Svekar dođe, povede me na Kosovo, to dok se moj muž ne smiri, bila sam tamo jedno desetak, petnaestak dana, naravno, tu u Mitrovici sam tek videla kako on bije i maltretira moju majku, ja sam rekla: - Zašto ovo sve trpiš? Ona je to baš trpela, imala je modrice, kaže: - Dođi nešto da ti šapnem! On je udari, ona padne na pod, ona je inače jako teška žena, stalno je nešto boli, ona je stalno bolesna, ona samo misli na sebe, on njoj preti, ona njemu ljubi cipele, oduzima ključeve jer on njoj je ulio isto neki strah, ne kažem da se i ja nisam bojala, bojala sam se jer on meni preti da će ako uradim nešto da me zgazi autom, da ne smem ni sa kim da pričam. Ja sam inače otišla na Kosovo. To je onaj grad u kom sam živela dok se nisam udala, nisam smela da pričam sa ljudima, sve ono u redu, sve super. Vratim sa ja ovde, međutim, Zoran je upao u veće dugove, počeo da se sa ovim što daju pare na kamatu, zelenašima, uzimao je pare, prodavao iz kuće, kad sam došla nije bilo nigde ničega. Ne bukvalno, imalo je šporet, krevet, sto i stolice, ali to čak šta više nije bilo naše, on je prodao TV, DVD, sve što je bilo novo, ventilator, sve je to prodao, kao: - Upao sam u neke dugove, morao sam da vratim.

Doooobro. Onda, posle jednog vremena, kao radio je, ali naravno i trošio i počeo: - Ja ne mogu više, pusti me. Kada dođe: - Pusti me, samo mi se spava, mnogo radim, umoran sam, vidiš da smo u dugovima, niko nije znao šta se stvarno dešava. Dok nisu počeli ljudi dolaziti na vrata: - Gde ti je Zoran? - Nije tu. Dobro. I onda meni Zoran dolazi jedan dan s pričom, kaže: - Ko god da me traži, ja sam na terenu. Dobro. Znači, bilo ko. Bilo, bilo, bilo ko, nisam tu, na terenu sam i kad sam tu, znači, nisam tu. Dobro. Dođe jedan čovek, kaže: - Gde ti je Zoran? Reko': - Nije tu. - Gde je? Rek'o: - Na terenu. Dođe drugi čovek, rek'o: - Izvinite, a zašto Vi njega tražite? Zoran inače nije bio kući, stvarno, kaže: - Duguje mi neke pare. Dobro, rek'o: - On stvarno nije tu. I onda sam ja razmišljala zašto odjedanput toliko ljudi dolaze, dolazi Zoran i kaže: - Ej znaš šta Ivana, treba neki kredit da uzmem, doći će jedan Miško da mi potpiše da mi bude žirant za kredit. Rek'o: - Dobro. - Ako me on traži tu sam, ja ću da legnem da spavam. Dolazi jedan čovek, kaže: - Jel' ti tu Zoran? Rek'o: - Tu je, spava. Ja kažem: - 'Ej, Zoki, digni se, došao neki čovek, traži te! On: - 'Ej, 'ajde uđi! Ovo, ono, kao čovek hoće njemu da bude žirant, a ja sam tog čoveka videla ovako u prolazu u dućan, kao: - 'Oću da ti budem žirant samo ako mogu, nije problem, treba da nađeš još samo jednog. Kaže Zoran: - Ma videćemo, biće mi brat, brat od strica, videćemo nešto. Međutim, moj muž izlazi iz kuće a čovek se vraća, taj Miško, oni su inače pričali nešto u hodniku, nisam čula šta su pričali, moje je uvek bilo da skuvam kafu i ne vidiš me više, dolazi čovek i kaže, iz čista mira i kaže: - Znaš zašto sve ovo radim? - Pa ne znam. - Pa zbog tebe. Kao: - Jako mi se sviđaš i hteo bi da budem sa tobom. Kao, davao bi mi svaki mesec slatkiše za dete. Ja kažem: - Molim te izađi da ne pozovem Zorana, inače je otišao kod Dragana, nemoj da s tobom imam problema. On kaže ništa ja nisam mislio loše i tako te neke stvari, ja kažem ne znam da li si ti mislio loše ali molim te meni Zoran nije kući ja ne smem nikoga da primam kad on nije tu. Posle toga, dva tri dana, ja u dvorištu sa ćerkicom, on sa posla, zdravo, zdravo, nisam htela nešto da se durim, dolazi jedan čovek iz prodavnice... Da, dolazi moj muž jedno veče tako s kesama i kaže: - Evo kupio sam da ne kukaš više da nemaš šta da jedete. I dođe jedno veče taj čovek, kaže: - Dobro veče, jel' ti Zoran kući? Ja kažem: - Ne nije, čika Miško. A kako sam mu pružila ruku on poče da je mazi, ja izvuko' ruku, kaže: - Reci mu da mi se javi kako zna i ume. Tu su već nastali problemi, jedan po jedan. Posle toga, moj rođendan je 20. februara, dolazi moj muž i kaže: - Slušaj Ivana, trebaju nam pare, traži Miško pare. Reko': - Znam, bio je ovde i počeo da me mazi za ruku, čak i onaj drugi Miško, ni on mi se

uopšte ne sviđa, onaj žirant. - Ma daj, ti uvek nešto stalno umišljaš, znaš da nam trebaju pare! - Što si upao u dugove? I tu padne svađa, opali mi jedno dva tri šamara pa se onda nekako smiri, kao u redu, iznervirali su me, problemi, sve se obija o moju glavu. - Ti ništa ne radiš, nemaš nigde nikoga, ti možeš samo da budeš prostitutka na auto putu i ništa više a budeš li nešto uradila, ja ću da ti oduzmem dete. Reko': - Dobro. Toga sam se najviše bojala jer stvarno nisam imala nigde nikoga, nisam znala ništa, u ta četiri zida i stalno sam imala nekog pored sebe, stalno je bio neko u mojoj blizini, jedan krug i sve se zna ko šta radi. Dolazio je posle toga jedan muž sa jednim kolegom. Ali on važi i dalje za sve da je na terenu. Dolazi je sa jednim kolegom, tako u 12 uveče, jedan, dva, dođu pijani, taj čovek je inače vozio auto, sad kako sam ja živela u tom dvorištu moje gazdarice vrata gledaju baš u moja vrata. I, pošto je taj njegov kolega imao auto, stalno su se parkirali ispred kapije. Kasno je, taj čovek nema gde da ide, taj čovek se druži sa mojim mužem, svi su govorili, on ide kod Ivane, to je bilo, kod mene. Ja kažem Zoranu: - Čula sam neke priče da se pričaju da taj dolazi kod mene, nije u redu. - Šta tebe briga za njih, ovo, ono. Došli su oni to veče, on je mene gađao pivom, počeli su da prevlače neke stvari, on kaže: - Evo vidiš moja žena kao ni tvoja žena ništa ne radi, čuva to dete i opet kuka da nema šta da se jede. Ja sam tu bila pukla i kažem: - Ja stvarno nemam šta da se jede, 'ajde uzmi pa jedi, nema ništa, dete i je leglo zato što je prvo jelo kod Ružice pa je leglo! Pa onda on mene tu gađa čašom piva: - Da to više nisi u životu ponovila, ja se borim i mučim, a tebe baš briga. Stalno ona to njeno jedno te isto vrti u krug. Ja kažem: - Dobro Zorane, samo se ti boriš, u redu. Oni su to popili, naravno, još veće priče, da meni muž govori: - Je li, šta se to priča? - Jesam li ja tebi rekla šta se priča? - Meni nisi ništa rekla, ništa! - 'Ajde ti kod Mice u prodavnicu da ti da na recku pa ću to ja. Odem ja tamo u prodavnicu, imali smo za hranu, za sve, kao, koliko sam ja mogla da ekonomišem, mleko, hleba, krompir, pasulj, to što treba. Jedno veče naletim tako što bio je pijan, i priča na telefon. Kao: - Ja tebe volim puno, ni zbog jedne žene nisam pao sa skele sa trećeg sprata. Meni, inače, čula sam tako neke glasine da me vara, mislim, razumela sam na neki način, muško je, ali ne verujem dok ne vidim i ne čujem. Ja kako sam izlazila iz prodavnice, prolazim, kaže mi jedna žena: - Eno ti ga muž. Ja ono iza njega, a on priča na telefon. Ja samo rekoh: - Dobro veče! - Otkud ti? - Ništa, bila sam da uzmem hleba i malo pasulja, a ti danas nisi došao, čekala sam te do osam sati, više nisam mogla da te čekam, otišla sam da uzmem hleba da dam detetu nešto da jede. - Šta ti je? - Nije mi ništa. - Šta ti je? - Nije mi ništa. - Šta je, šta si

čula, ma to bre Žika! - Ne znam rek'o i to me ne zanima. Došao je kući, počeo je da se dere na mene, da viče, dete je naravno bilo tu: - Nemoj tata da vičeš na mamu, tako je on uzeo patike, ona kaže: - 'Ajde idi na pos'o. Dete mi je već imalo tri godine. Kaže Zoran: - Neću da me ti teraš da idem na pos'o. - Pusti tatu. Tata je malo ljut na mamu. Kažem: - U redu je Zorane, ako ti nešto znači ta veza, trebaš da mi kažeš a ne tako da radiš. - Ne, ne znači mi ništa, ja ću to završiti! Reko': - Dobro. Posle te večeri, zvoni telefon, ja se javim: - Dobro veče! - Dobro veče. Kaže: - Treba mi Zoran. Reko': - A ko je to? Kao - Njegova devojka. Reko': - Ovde njegova žena. Lepim tonom sam joj rekla: - Molim te Jelena ostavi ga na miru, ima dete. - Šta ti meni, ovo, ono, šta 'oćeš ti, ti si njegova bivša žena, šta se ti tu mešaš! I ja ništa, reko': - U redu. Zoran se bio probudio u pola noći, samo me udario i raskrvavio mi usne: - Ko ti je rek'o da se javljaš? Otkud ti ta ideja da se ti javiš na telefon? - Čoveče, ti si leg'o da spavaš, popio si koju, zvoni telefon, javila sam se, ja njoj ništa nisam rekla. - Sad ću je zvati. - Zovi je slobodno pa je pitaj. - Šta ta tvoja kokoška priča? - Ma pusti je luda žena, ne može da se pomiri s tim da sam ja ovde samo zbog deteta, pusti je, nemoj da se nerviraš zbog toga, ja tebe volim! Tu meni Zoran namiguje: - Daj Ivana, šta ti je, nemoj da mi praviš probleme, ja ne mogu da se otkačim od nje. Rek'o: - Dobro. E onda je tu počeo da nestaje iz kuće, da dolazi kući na dan, dva, da me bije. - Gde si Zorane, traže te ljudi, gde si, traže te ljudi... - Slušaj! Trebaju nam pare. Zvaću Ujku da izađeš večeras i da uzmeš 150 evra. Reko': - Dobro. Izađem ja, i moj dever, što nije živeo s nama, kažem: - Dragane, jel' možeš da izađeš sa mnom treba da naiđe Ujka, treba da uzmem neke pare, al' molim te da budeš tu negde u blizini? Kaže on: - Mogu. Reko': - Tu kod doma ćemo da budemo. Kaže: - Mogu! Ja uzmem dete, kaže: - Nemoj da ideš bez deteta! Ja uzmem dete, februar je, 12., to neću nikad da zaboravim, kiša i sneg, ja mislim zajedno da su padali, bilo je toliko hladno, čovek, može tata da mi bude, kaže: - Imam 100 eura da ti dam a sutra 50, a ti razmisli. Počeo tu prvo neke stvari da mi priča, kako on ima pare, kako on ima veze, kako on može sve da uradi i, naravno, da mu se ja dopadam. Ja sam njemu rekla: - Ujko, mene je Zoran poslao, Zoran je na terenu, Zoran me je poslao da mi daš pare, ti si rekao da hoćeš, javi mi se Zoranu, ja ne želim ništa više s tobom da pričam. Tako je on mene davio jedno dobrih sat vremena. Reko': - Ja moram da idem. - Sutra ćeš da dobiješ još 50 a ti do tada razmisli. Ja pođem kući, Dragan, dođe on za mnom, čovek upalio onaj kamion, otiš'o, kaže: - Čuo sam. Čuo sam i ne mogu da verujem. - Ne znaš ti reko, tako me nap'o i onaj Miško iz prodavnice, kaže, šta je, ne znaš ništa, mnogo

toga, pusti me. Ja dođem kući, moj muž, kao: - Unervozio sam se, baš sam hteo da izađem. Ja kažem: - Evo ti 100 evra, dobijaš sutra još 50. I meni je tu bilo puklo, reko': - Miško dolazi ovde, 'vata me za ruku, mazi me, Miško k'o treba da ti bude žirant dolazi ovde i rek'o mi je znaš zbog koga sve ovo radim zbog tebe, i 50 evra ćeš sutra da dobiješ ali ćeš da vidiš, meni čovek nudi da ja budem sa njim. Tu on poče da se dere: - Šta plačeš, jel' ti uradio nešto, nije, pa šta plačeš koji đavo. Rek'o: - Nikad nisi kući, 'alo, nikad nisi kući, kod Mice mnogo dugujemo, jel' ti razumeš neke stvari? Udari on mene; - Ćuti bre, šta se ti tu buniš, ja ću sad tek njemu da probušim gume, meni pare trebaju Ivana, u sosu smo lepom. Ja kažem: - Ja neću sutra da idem po pare. Ići ćeš ako ne misliš da me neko ubije. Reko': - Dobro. Otišla sam na isto mesto, Zoran se čuje, naravno, sa njim i kaže: - Idi! Ja opet na isto mesto i kažem: - Stvarno neću da se raspravljam, ti vidi sa Zoranom, on se tu naljuti i kaže: - Evo ti i da mi vrati što pre. Međutim, na tih 150 eura raste kamata. Poče čovek da dolazi, Zoran je došao sa posla, legao da spava, kaže ako mene bude tražio Ujka ili neko, nisam tu. Ja otvorim vrata: - Dobro veče Ujka. - Dobro veče. Tako ga zovu. - Zorana nema, na terenu je. - On je u zadnje vreme nešto mnogo na terenu, 'ajde otvori vrata da pijemo kafu. - Ja ne primam nikoga, rekoh, kad nije tu Zoran. Čovek se razbesneo na mene. - Sad kad te budem udario, nećeš tako više u životu da mi odgovoriš! Reko': - Nemoj da mi pretiš. - Pazi šta sam ti rek'o. Znači, lepo ti kažem da mi otvoriš vrata da popijemo kafu. - Ne mogu da ti otvorim vrata jer ne primam nikog. Računajući da će moj muž da izađe, ne, on nije izašao uopšte, kao, samo se ti tako duri. - Zorane, nemoj da te uhvatim, polomiću te. - Ti? - Neću ti ja, veli, ništa. A poći ćeš. Ja vozim auto, vozim kamion, vozim šta god 'oćeš, poći ćeš sa detetom negde, zgaziću te. Reko': - Dobro, samo ti preti, ja ću da te prijavim. To što ti imaš sa Zoranom, nađi ga pa ga polomi, radi mu šta hoćeš, mene nemoj da diraš. - To ćemo tek da vidimo. Dolazi onako besan na kapiji, kaže Zoran: - Ja moram da idem da vidim sa Miškom za kredit. Reko': - Radi šta hoćeš, ja sam ti rekla. - Nemoj ti meni više šta si ti meni rekla! Lupi mi šamar, rek'o: - Što me udaraš? - Da si ućutala, ti nisi u ovakvim problemima što sam ja. - Što me udaraš, pitam te. Nisi kući, ideš kod Jelene, daj okreni se malo, možeš, ideš kao po terenima, možeš da izađeš na kraj. - Ne mogu da izađem na kraj, treba mi kredit. Doš'o Miško sutradan, kao 'oće nešto, međutim on nije bio žirant, uopšte, već kaže, kao: - Dobar dan. - Dobar dan. - Gde Vam je Zoran? Ja se povuko', rek'o: - Idem ja Zorane do Ružice. Nisam htela da se muvam po kuhinji, imamo hodnik gde je moglo da se sedi, bilo je lepo vreme i soba. Reko': - 'Odo ja

kod Ružice. To je bivša gazdarica, došao je i Dragan, to je brat od strica, ja mu kažem: - Slušaj Dragane, ja ne mogu Zoranu neke stvari da kažem, ovaj Miško mi se na vrat popeo, reko' pošla sam, a kako je Zoran otiš'o da popije vodu, tako me je on uhvatio za nogu. Nisam htela ništa da reagujem znajući Zorana. - Ništa, ti njega kad budeš videla, kaži mu da dođe. A ja ću večeras da dođem oko 6 a on neka dođe oko pola 7. Reko': - Važi. I valjda, da li ga je Dragan nešto poslao, uglavnom, on je prošao tuda. - Zdravo. - Zdravo. - Šta radiš? Reko': - Ništa. - Što se, kaže, onako ponašaš? - A što se ti onako ponašaš? Šta da kažem Zoranu? - Taj kaže tvoj i ne vidi, ništa. I on tebe vara. - Otkud ti znaš da on ne vidi? - Ne vidi, kaže, ništa. Reko': - Dođi ti večeras tako oko pola 7, 7. Kaže: - Važi. Dragan dolazi, prolazi autom, kaže: - Je li, ima li šta novo? - Ima, kažem, doći će, ja sam mu rekla oko pola 7, 7 da dođe. - Dobro, doći ću. Nemoj da brineš. Dolazi Dragan, ja sam bila sa detetom. Dolazi Miško, ugašeno svetlo, samo je bio TV upaljen, dolazi taj Miško i otvara vrata. Kad je video Dragana, okrenuo se: - Šta si se tu obezbedila kao da ću nešto da ti uradim, sama si me zvala. - Nisam te, reko', sama zvala. Dragan kaže: - Da je više nisi pipnuo, da joj više ništa nisi uradio, Zoran ako zna, polomiće te. - Šta taj zna, taj ne zna ništa, on nju vara. - To tvoj problem nije. Nemoj da je uznemiravaš. Međutim, drugi dan dolazi drugi čovek. Isto, preti kako će da ubije Zorana, kako mu duguje novac, ja ne znam gde je taj novac otiš'o, stvarno ne znam, znam da dolazi kući pijan i da ga nema kući po dvajes' jedan dan, računajući da je na terenu. Ali on nije na terenu nego ko zna gde je već bio, to sam ja rekla kad je bilo suđenje, nema ga već, ono, 21 dan, ja sam na terenu, evo mene, ja sam na terenu, kad bude plata ti podigni platu, daj Draganu karticu, on će da ti pokaže. Zovem ja Dragana: - Dragane bila plata, rek'o mi je Zoran da ti dam karticu. - Dobro. On meni duguje, ja tebi dajem 2000 a njemu šalješ 1000 a tebi 1000. - Dobro. Zovem ja Zorana i kažem: - Zorane, uzela sam platu, treba da ti pošaljem 1000 dinara, tako mi rekao Dragan i kod Dragana je ostala kartica. Kaže: - Ako. - Dragane, jel' tebi nešto duguje Zoran? Kaže: - Duguje. - Ali gde su, čoveče, rek'o, tolike pare? - Pa ne znam, valjda je uzeo za kuću. - Šta bre uzeo čoveče za kuću? - Pa rekao je da mu treba. - Ne, da ti kažem nešto, Miško, ovaj bre iz prodavnice i ovi dolaze nešto, Joca dolazi, Ujka dolazi, kao, da vrati dug. Kaže: - Ja mislim da je dao Nebojši, tom u kafani. Dolazi Zoran za 10 dana: - Šta si se namrštila koji đavo? - Ništa se nisam namrštila samo nastavljaju da te traže da viču ovdje na mene priča se kako sam i dalje ja sa ovim u vezi... - Ma šta te briga! - Ti si bre bolestan čovek! Ti si stvarno bolestan čovek. - Nisam čoveče bolesna, ozbiljno

ti kažem. - Ti nisi normalna. Ajd' me pusti majke ti, sad sam doš'o, 'ajd' me pusti! Pusti me. - Dobro, ja te i ne držim. - Kako si A., šta radiš? - Dobro sam. Ona je stvarno njega volela jer je nije stvarno maltretirao, uveče je izašao negde oko 8 sati, dolazi Miško, kaže: - Čuo sam da je tu Zoran? Rek'o: - Nije tu Zoran. Jer znam ako ga ovaj čovek uhvati da je jako nezgodan čovek, iz prodavnice, da ima da ga ubije. Rek'o: - Nije tu Zoran. - Nemojte da se igrate sa mnom. Nemojte, ispaštaćeš ti. Dolazi Zoran negde oko 12 sati sa ovim čovekom, kažem: - Daj bre Zorane, kad ćeš više da prestaneš. Dovde si mi se, rek'o, popeo sa ovim ljudima. Dolaze ovde, meni prete, meni prete, 'alo, imaš dete bre! - Šta se dereš koji đavo? Vidiš da je čovek sa mnom! - Pa dobro, rek'o, neka je. - Zorane, rek'o, jesmo ja i ti u vezi? To je meni baš... Prvi put sam počela da vičem... Kao da me nije briga... Kao da smo sami ja i on: - Na šta bre ovo liči, u jedan sat, dolaziš ovde pijan s njim i još uzimaš pivo. Onaj put si me i gađao. Ćutala sam, ćutala sam, ćutala sam, uvek smo bili u zajednici, Žika me bio i maltretirao. Sada ti. Pa 'ajde već jednom da prekinemo to! I izađem. - Smiri se. - Neću da se smirim! Ovaj čovek, kao: - Smiri se! - Šta tebe briga, ti znaš da ovde tako pričaju, ja sam sa njim okej drugar. Rek'o: - Da, vidim, došli ste pijani, tvoja deca imaju kući šta da jedu, moje dete nema šta da jede. - Pa dobro. - Pa šta je tu dobro? - Pa daću ti da uzmeš hranu. - Ne treba ti meni ništa da daješ, prvo, Zoran duguje i ljudi dolaze ovde da mi prete. - Šta tebe briga, zar ti njima više veruješ? - Verujem, verujem im jer ja sam od tog Ujke uzela pare, kako sam uzela, to i Zoran zna. Naravno, on meni ne veruje. Zoran popio tu dve čaše i onda ja rek'o: - Samo ti nastavi da piješ i daleko ćemo da doguramo. - Ćuti bre ti. Ti nisi normalna! Je li bre, je li tebi, kaže, ovako žena kući? - Pa zvoca, ništa strašno, opalim jednu šljagu, da vidiš kako je. Rek'o: - Baš je vama lako. Vi samo umete žene da bijete i ništa više. I ovaj, sve više liči na Žiku. Sve više liči na Žiku. Rek'o: - Žika me bio i maltretir'o, sad i on, rek'o, nastavi. - Ma daj, to ti je muž, njega treba da se pretrpi. - Ma da, rek'o, ali ne ovoliko, nemamo 'leba i prošli put kad si bio rekla sam da nemamo, uzmi, otvori, uzmi, vidi jel' ima nešto da se jede. Nema! Nema da se jede. Zoran priđe i udari me šamarom. Onaj čovek skoči, kaže: - Nemoj Zorane. Tu me je bio polomio... - Što me biješ? Što me biješ, što meni ljudi prete što ti njima duguješ, nema te, nema te čoveče, nestaješ pa se pojavljuješ, nema te, nema te, nema te, znači ne razumeš, nema u kući ništa, ti uglavnom imaš da se obučeš, da jedeš, da popiješ i boli te uvo za sve! - Da si ućutala, sad ću da te udavim. Ćerkica mi je spavala. - Nemoj da me udaviš, uopšte nemoj da me udaviš, ja nisam kriva, ja znam da nisam kriva, a to što

zvocam, ja ne mogu više da podnesem. Od nikog više ne mogu da tražim. Bila je Kruna, donela pola 'leba i to ti je to, to njegova majka. I kesicu grisina i ništa više. Rek'o: - Daj bre Zorane opameti se malo! Kaže: - Treba nešto pretrpiti! - Treba, treba, treba, ma treba, ali ovo je jako teško. Poče tu da me šutira i bije, ćekica se probudila, ja sam htela da bežim. Videla sam da je to sve prešlo van kontrole, lomi čaše, šolje, tanjire, dete počinje da plače, počinje da me šutira, ja, sad kako je u hodniku bilo jedno malo prozorče, ja se sklonim, otvorim prozor i hoću da izađem, on mi ne da, uhvati me za kosu, baci me na krevet, dete vrišti, on se ne obazire na dete, počinje da me šutira. Šutira me u glavu. Ja ništa, opet onako, nekako ustado', idem na prozor, sad ne gledam dete, znam da nju neće, ali, kažem, samo da izađem, da ga prijavim, jer ja stvarno ne mogu više da izdržim. A znam da će svekar da me ubije da bilo šta uradim. Jednostavno sam rešila, rešila sam da pobegnem. Ja izlazim kroz prozor i uspela sam da pobegnem. Međutim, on iskače kroz prostor, isti taj, vuče me za kosu, sve... Ko odavde do kancelarije (pokazuje, nekih 15 metara), baca me na zemlju, a ja tada nisam ni znala da sam trudna, samo sam pretpostavljala, baca me na zemlju i vuče me onako po travi, po kamenima, uvuče me u kuću i bio me, bio me, bio me, raskrvario me, bio me da sam sve ovako imala modrice. Ana je bila, uspavala sam je tu negde pred zoru, kad sam došla rekla sam nemoj da plačeš, sve je u redu, a ona samo ovako podigla glavu i rekla: - Mama! I poče joj krv, jer ona je bila modra, jer ona je sama ostala u kući, ona je bila modra od plakanja, ona je bila poplavila, samo me pogledala i rekla: - Mama! Ja sam je uzela ovako (pokazuje, u naručje) i vidim krv joj poče iz čista mira, nije je udario, ali iz čista mira. Rek'o: - Pogledaj, detetu ti ide krv! - Ti si luda žena, i udar. Dobro. Ja se nekako povukoh u krevet i on bez obzira što sad dete onako pored mene u krevetu, nastavlja me šutirati. Nastavlja me šutirati. I to sa onim dubokim cipelama. - Nemoj Zorane, udarićeš dete, nemoj Zorane, udarićeš dete! Ali ne može i redom me šutira, i udara i nekako... On sedne na stolicu, pa leg'o dole na patos i uspava se. Sutradan, zvoni mu telefon, on kaže: 'Ej, dođi ti kod mene. I dolazi ovaj čovek što je bio uveče, ja samo kako sam bila ustala, glava mi je bila ovolika. Ja kako sam ustala, samo sam mu rekla: - Pogledaj! On, kao: - Šta je? Ne, rek'o ništa. Zoran je otišao napolje da se umije. Rek'o: - Ne, ništa, svaka ti čast. Svaka ti čast. Zoran izlazi, dolazi sasvim neki novi čovek koga nisam nikad videla i: - Gde je Zoran? Rek'o: - Nije tu. - Samo ti njega štiti. Samo nastavi da ga štitiš, jedno veče ima da vas upalim! Rek'o: - Doviđenja. Dolazi Zoran, ja kažem: - Slušaj, Zorane, više ne mogu da izdržim. Ja ću

stvarno da uzmem dete i da pobegnem glavom bez obzira. Znači, pio je. - Šta ćeš ti da pobegneš, ti ćeš da pobegneš, budalo, ostaćeš bez deteta. - Ja mislim da sam trudna. I rek'o, inače sam bila rekla da nikad neću da uradim abortus - Ja ću da radim abortus ako sam trudna. A inače, pošto imam problema sa ciklusom, ili dobijem dva puta mesečno ili mi kasni, nisam ni bila tako sigurna. - Sad ću da zovem Žiku i da te pokupi dole inače u stanju sam da te ubijem. Ako nastavim ovako da te bijem, ja ću da te polomim, ima da te skupljaju. Zove Žiku: - Daj je uzmite, ja više ne mogu, polomio sam po kući sve, ona je sva modra! I, naravno, moj svekar i moja majka pale auto i dolaze iz Mitrovice, uzimam ćerkicu i stvari i idem dole. Tamo se već nešto drugo zbivalo, kažem da sam trudna, izgleda, kaže moj svekar: - Izgleda da si trudna? - Da! Možemo mi i toga da se rešimo! I čovek uze rakiju da pije, znam koliko će to da bude loše, i šta će biti? Moja majka je bolesna, mojoj majki nije dobro. Sad, kako imaju dve sobe, moje majke soba i svekrova soba, sad, u njenoj sobi ima tri kreveta i u ovoj ima tri kreveta. I dobijem ja temperaturu. A njoj loše. Ja kažem hoćeš kod doktora majci: - Majko, hoćeš li kod doktora? Kao: - Hoću! Dobro. Rek'o: - A. je zaspala, 'ajde idemo kod doktora. Ona ode i dobije bensedine i geramicin inekciju, vratimo se, ona kuka, zavija, a ja vidim, nije mi dobro. Svekar je popio koju, kaže mi majka: - Hoćeš li da spavaš tamo ili ovamo? Rek'o: - Svejedno mi je. Samo da legnem. Sve je to nekako prošlo, dolazi majka preko dana, vidim nešto se svađa sa njim, mi smo izašli van tog smeštaja, izašli smo u dvorište, Ana na klackalicu, kao: - Sedi ti tu sa detetom, kaže moj svekar, a ja ću sa Sneškom nešto porazgovarati. Dobro. Dolazimo mi kući kaže moja majka: - Hoćeš da kupaš Žiku, znaš da idemo sutra za Kragujevac. - Zašto da kupam Žiku? Tu meni već postalo sumnjivo jer je čovek, bilo lepo vreme tad, iš'o u kupaći po sobi. A ja naravno glavu sa strane i kažem majci: - Reci mu da se obuče. Ona kaže: - Vidiš da je toplo, on je jednostavno takav. Reko': - Dobro, ja ću da držim celo vreme glavu sa strane, pa kako se namesti. Vidim ja tu moj svekar nešto ljut, rek'o: - Neću da ga kupam. - Molim te. I hoda i priča i sve, rek'o, da je nešto, okej, mislim, tu sam uvek bila da mu operem noge, kosu, sve to, tu sam uvek bila. Al' ne i da kupam! Jako je ružno, da je nepokretan, pa 'ajde! - Znaš, nemoj da ga ljutiš... - Šta se ovo bre dešava? - Ništa, kao, šta se dešava? Sad je tu bila igra, to sam ja tek sad shvatila, da oni mene ubede za nešto drugo. Kaže moj svekar: - Sneška, spremi salatu, isprži mi krompiriće i nešto, hoću da popijem! Ja kažem Sneški samo ovako, glavom, ja 'oću da idem za Kragujevac. A nemam pare kod sebe. - Pa dobro, ići ćemo. Dobro. Čovek je

popio, negde oko osam sati počelo, kako Zoran, kako ovo, kako ono, kako nisi pazila, možemo mi da se rešimo i toga deteta, zašto to sve radite, čujem da su svađe, rek'o: - Da, jesu svađe, vidi se na meni. - Dokle ti misliš, znaš da sam ja razmišlj'o, da ti dođeš ovde da živiš. Rek'o: - Neću da ovde živim. Alergična sam na ovaj grad, rek'o i neću da živim ovde, pa makar morala u Kragujevcu da prosim. Kaže: - Ivana, nemoj da se igraš. Zoran je jako nezgodan post'o. - Da, reko', isti je k'o ti. Počeo je, reko', još samo nož da uzme i da me ubije i ništa više! Znaš kako ja živim. - Dobro, mi to, mala, možemo sve da sredimo. Samo treba da budeš uz mene. Mislim, imala sam toliko iskustva sa onim tamo ljudima, na neki način. Rek'o: - Kako to da budem dobra? Jednom sam te pitala kako sam se to loše ponašala, samo ne znam, pitaj Zorana, nisi mi verovao kad sam rekla da imam majku hipohondra, kad sam ležala na drva ti si rek'o da ja izmišljam, da ja lažem, okej, sve izmišljam, lažem, ispalo je čak i da varam Zorana sa čovekom koji sedi tu i svedok je na neki način šta se dešava, dolaze, prete mi, zato tebe baš briga. - Zato ti kažem, jedino ja mogu da ti pomognem! Meni niko ništa ne može! Ja sve mogu da vas ubijem! I neće niko da mi preti. - Neću, rek'o, da se raspravljam o tome! I to su neke kratke crte što sam ti rekla. A onako kako treba živeti sa njim svaki dan, to je mnogo teško. Ja sam bio mlad, ja ovo... Rek'o, dobro. On je popio i moju majku počeo da bije, to je bilo kasno, skoro već oko pola jedan, ja sam bila legla da spavam sa A., kaže on mojoj majci: - Dođi 'vamo! Moja majka priđe, on je udari. Kažem: - Daj, dosta! Daj uzmi, ti si hirurg, uzmi nož i ona pošto već kleči, ljubi ti cipele, ne znam šta, ja ne znam, svega mi je došlo preko glave, ja ovo više ne mogu da izdržim. Ali stvarno ne mogu, rek'o. Ovaj se dere kući, naziva me svakakvim imenima, nema šta mi ne kaže, kaže mi da sam luda, da sam nenormalna, ne znam, ne znam šta mi sve ne kaže. - Pa dobro, i jesi, što jeste, jeste. Gde ćeš? Na ulicu? Hoćeš da budeš k'o Ceca, sestra od tetke, koji su u Svilajncu, šta ćeš, da budeš k'o ona? I tu, vidi kakva ti je majka! I ona ti ništa nije bolja! Udala te! Prodana duša! - Da, rek'o, zato što je sa tobom u vezi. - E, mala, kad smo kod toga, jesmo, bili smo u vezi prije nego se ti udaš, na one ljestve na koje si ti bila... Tu su se veče otvorile sve karte. Moja majka je valjda bila besna jer ju je on uvredio bio, kaže: - Kaži, kaži još šta misliš! Ti želiš i nju! To je bio njen komentar, ja sam to nekako i bila primetila. - A što ti, reko' učestvuješ u tom? - Rek'o mi je! - Šta ti je rek'o? Šta ti je rek'o? - Mala, kao, neću da se raspravlja više o tome, došlo je vreme istine! Reko': - Da, došlo je vreme istine, ali ne razumem zašto posle toliko dugog vremena, zašto si to uopšte uradio, kako si ubedio Zorana, ja vidim da si loš čovek i

da se svi mi tebe bojimo, ali bre čoveče, zašto? - Ja jednostavno, tako sam hteo! I bilo šta da uradite, ja ću da vam sudim. Dobro. Šta mene briga više, ne smem nikome da se javim, ne smem s nikim da pričam, živim sama, samo to što pričam sa gazdaricom, samo zdravo zdravo sa ljudima, s nikim ne smem da se družim, odma' me vidite loše, odma' ovo, ono, stalno mi je neko u okruženju, stalno znate ko je proš'o, što je doš'o, kad je doš'o u kol'ko vreme, Krunu pošalješ, samo da mi izvuče reči. - Šta ću, ja sam takav čovek. Ja sam gazda, ja kako kažem, da se dubi na glavi, ima da se dubi. Ti me dobro poznaješ. - Ne želim s tobom da se raspravljam, želim da legnem da spavam pa da se vratim za Kragujevac. Dobro. Ostali su oni da se svađaju, nekako se uspavam, sutradan, ponovo mojoj majci nije dobro, ponovo ista priča... Tu ja moj majci: - A gde ja da legnem? - Legni gde god hoćeš. Ama gde god hoćeš! A tu je bio jedan vojnički krevet, tu sam ja legla sa A., okrenuta leđima. - Legni tata gde god hoćeš, imaš i tamo krevet imaš i 'vamo krevet! I tu moju majku pita: - Jel'da Sneška, gde god hoćeš, a mogli bi mi svi troje ovde u trosed? Tu ja ćutim, šta svi troje, ja sam našla sebi mesto. - Bre, mala, lepo te pitam gde da legnem? Reko': - Čoveče znaš ti gde ćeš da spavaš, šta ja da ti radim? - Dobro, ja ću da legnem. Tu bilo ugašeno svetlo, samo bila svetlost spolja. - Ja ću da legnem ovde! I onako, u kupaći samo, leg'o je iza mene. U istom krevetu! Ja sam ustala, sad njemu stoji telefon na stolu, ključevi od auta, vozačka i tako to, ja kažem: - Ovde je UNMIK-ova policija! - Ja, briga me šta će da se desi! Sneška je rekla pravu stvar a to sam i ja primetila, od prvog dana ja sam primetila, čim ja ono okrenem pogled, kao što mi je polomio zub pikslom, kad mi je rek'o mala, kad sam završila šesti razred, izbaci pikslu, a ja sam rekla: - Evo sad ću. I ja kako sam bila prošla kraj njega on me samo ovako rukom, kad sam se vratila da sednem i zaboravila sam, jeste bila moja krivica, zaboravila sam istresti pikslu i on, kako je gađao pikslom, ja sam se ovako okrenula prema Zoranu, a piksla je velika i polomi mi zub. I tu ja nisam htela ništa da kažem jer sam znala da će biti svađe i galame, ja sam rekla da ću da pozovem UNMIK-ovu policiju. - Ja nisam mislio ništa loše, samo sam hteo da ti pomognem. Reko': - Nemoj ništa da mi pomažeš. Još taj dan tako, znači on se naljutio, neće da priča, sedi u drugoj sobi, ja spremam i izvoli tata, sve ja znam, jer sam tu, nemam gde, čekala sam da dođem u Kragujevcu, rekla sam: - Izvoli tata da ručaš... - Marš tamo! Ne jede, nije ništa uzeo čoveče, uveče rakiju: - Ti misliš da si neka dama, ti misliš ovo, ti misliš ono, radi šta hoćeš, kako hoćeš, ali kakvu kog grešku da uradiš, ja ću da te ubijem, ubiću te, zgaziću te! Što mu ne bi bilo prvi put, naravno. Napio se, bio je letva, pozvao je

Snešku, nju je jako bilo pogodilo, otišli su u sobu, a te su sobe pregrađene, to je lamperija, sve se čuje, naravno, oni su spavali, tek su se probudili ujutro, bio je novac na stolu, pokupila sam dete i stvari i krenula za Kragujevac, da nađem neka kola, kolima, međutim, nije išao, vratim se pred kuću jer neka kiša, baš hladno, ja sa detetom... Oni nisu ni primetili da ja nisam bila tu! Ja reko': - Ja se vraćam za Kragujevac po cenu života. - Jel' tako mala? - Jeste, tako je! - Snađi se, kaže, kako znaš i umeš. Ja sam uzela pare odavde. - Dobro, kaže, Sneška, daj ćerki pare! Više me ne zanimaš. Može svako da ti radi šta hoće, može da te kupuje, čuo sam ja sve te priče, ali napravi još jednu grešku, doći ću tamo, odrobijaću te! Odrobijaću te, sahraniću te! - Radi, reko', šta hoćeš. Sad sam bila ovde i na ovakav način sam izašla i ne znam kad ću! - Vidi što se ona ukočoperila, ne znam, ili tako nešto. Odem ja oko tri, dođem u Kragujevcu, Zoran nije bio kući, odem kod svekrve, dođe Zoran, vratimo se kući, ja kažem Zoranu sve šta se izdešavalo. Kao, u redu je. - Zvao sam ja Pavićevića da vidimo oko abortusa, da uredimo, ako nije kasno? Reko': - Ja mislim da nije kasno, a kada uradimo abortus, ja ne nameravam s tobom da se nagađam, planiram da uzmem dete i da odem. - Opet ti tu priču, nemaš gde! Nemaš gde! - U redu je, samo molim te da uradimo taj abortus i da završimo sa pričom jer ne mogu da rodim još jedno dete s tim da si takav, dereš se, piješ, matretiraš, dete dobija stres, reko' nudi ti patike da izlaziš iz kuće, ne razumem, ne mogu ja više da se borim. Meni je sve ovo više od svih tih, kako je bilo svaki dan, kako se ponašaš, šta se dešava... Samo zapamti, gorko ćeš me zapamtiti samo ako nastaviš ovako. I to je bilo negde oko 12 sati, ja počnem da krvarim. I padnem u nesvest. Ono, iz čista mira, kao: - Hoćeš kod doktora? Reko': - Neću kod doktora, ionako se jako strašno bojim abortusa i ne želim ni po koju cenu da uradim abortus, ali moram, reko', bolje što sam ovako izgubila dete. - Ali idemo sutra, kaže, kod Pavićevića. Ja legnem da spavam, ujutro se ustanem, pošli smo mi kod Pavićevića, četiri i po meseca trudnoća! Muško dete, živo! Sad samo, kao, na svoj zahtev, ako ja potpišem, ali ja sam tražila totalnu anesteziju da mi da, nije mogao, zato što je rekao trudnoća koja je odmakla. Ja pitam: - Sinoć sam prokrvarila, parčići su bili. - Moguće da si ubila jedno dete, da je bila blizanačka trudnoća, 90%, a ti ako budeš htela da se rešiš tvoje je samo da potpišeš. A moja je A negativna krvna grupa, ne znam, nešto da se desi, ne mogu ništa da ti dam, pa sad ti potpisuješ. Reko': - Ne želim! Pođem ja, odjedanput ustajem i kažem: - Ne želim! Zoran je stao, ono, bio je sa mnom celo vreme. - Idem ja, reko', kod Ane u Stanovo. Odemo mi kod Ane u Stanovo, moje doktorice, vodila mi dve trudnoće i ona isto kaže,

Zoran je tu prisutan, ja kažem: - Da li postoji neka mogućnost da uradim abortus ali da ne budem svesna ničega, ne želim da rodim dete. Ona ćuti. Ja opet pitam, ona opet ćuti, ja opet pitam, ona opet ćuti... - Slušaj bre ti! Dete je muško, zdravo, pa ti gledaj! Dobro ti je rekao Pavićević, s tim da su bili parčići, izgubila si, postoji mogućnost, 90% koma 9, da si izgubila još jednu bebu, ali sada imaš jednu, sad treba da sačuvaš. Moraćeš da odmaraš, da ležiš! A rek'o mi je Pavićević: - Ovu trudnoću nećeš moći da izneseš do kraja, uopšte, moraćeš da ideš u bolnicu i teško će' da rodiš, a čisto sumnjam da će moći da se rodi. Reko': - Dobro, tako je i ona rekla, ali, moraćeš da ideš u bolnicu, primaš lekove, terapiju, serklaž, hoćeš da izvadimo karton? Reko': - Ne, idem da razmislim jedan sat... - Halo bre! Dosta bre više, rekla sam ti dosta više! Ne možeš tako, svi ti koji ti budu uradili abortus, koji ti budu prišli, taj koji ti bude uradio može krivično da odgovara a ti ćeš to da nosiš na savesti. Znam da si jedno izgubila znam da drugo imaš i da je sve bilo u redu, molim te, nemoj da se nerviraš nego kreni dalje, nije to ništa bez razloga. Reko': - Hoću, otiću. Tačka. Uzmem stvari, izlazim, kaže moj muž, ide iza mene, kao: - Rešila si? - Rešila sam, po cenu života, njega da porodim, kako god bude, ja njega rodim i na sve to, nek' ide. - Pa neka ti je sa srećom. - Vidi, nemoj ništa da mi govoriš nek mi je sa srećom, sve to bude i prođe. Došao je kući, ponovo je počeo da se dere. - Sad ne smeš da me biješ jer hoću da sačuvam ovo dete! - Šta bre ne smem da te bijem, ja ću da idem, neću da budem tu desetak dana, imam nekog posla... - Dobro. On se vrati posle pet dana, počeo da se dere, nema ponovo, ja ponovo, sve sam ja lošije počela da se ponašam prema njemu. - Nema da se jede, reko', sram te bilo, p'janduro jedna, zar je toliko u redu, idi kod Jelene slobodno, samo obezbedi, samo obezbedi, nisi tu, okej, nisi tu, samo, molim te, obezbedi. Okej, nemam gde. - Nemaš gde! Ista si majka, nema šta, ne znam samo zašto te onaj vratio, ma vratiću ja tebe dole ako te ne ubijem. - Nemoj više da mi pretiš ili me ubij ili me pusti da živim. Danima, to su bile danima svađe, galame, tuča, po koja modrica, ništa toliko strašno, sve se to nekako stabilizovalo, on je otiš'o 21 dan i ja odem i prijavim se u Centru. Tražila sam tamo pomoć, oni kažu: - Ako tako bude se nastavilo, ti dođi. Joj. Posle, on se vratio, opet se ista pesma ponavlja, svekar dolazi, u prolazu neće da se javi, pa pošalje svekrvu, pa on dođe: - Pizda ti materina, šta to radiš, smili se! - Ništa ja, reko', ne radim. - Izazivaš muža da te bije... - Ne! - Šta si se tu ti uobrazila, nisi ti Jovanka Broz, nisi ti ovo, nisi ti ono... - U redu, reko', nisam ja niko i ništa. Nema veze. A nikome nisam rekla da idem, ovaj, u Centar za socijalni rad, samo gazdarici. Pitala sam gazdaricu: - Šta da radim

teta Ružice, ne mogu ovako više! - Vidim, ali nemaš ovde nikoga, kako ćeš, ipak je Zoran na neki način u pravu, ja stvarno ne znam kako ćeš da izađeš, nigde ne radiš, školu nisi završila. Reko': - Ne znam, u Centru mi je rekao sad da dođem, pa odoh, biće šta će biti. - Ivana, trudna si, Ivana vidim da je sve to tako ružno što se dešava, da ne može da se izdrži, ali dete ti je drugo na putu. - Nema veze. Dolazi rano Zoran, opet ta žena zove, opet vi se ja javim, kažem: - Slušaj, čekamo još jedno dete, ja sam sa njim, on te laže. Nemoj i tebe i mene da vara na način da nas laže. Pa opet ona tu paljbu, opet on mene istuk'o zbog nje, ništa, prošlo dva tri dana, odem ja opet u Centar, oni kažu da će sutradan da mi jave. Nije Zoran dolazio kući, već zove i kaže: - Kako je A.? Reko': - A. je dobro a ja sutra odlazim. - Dolazim sutra kući! Došao je ujutro, ja sam otišla da uzmem torbu kod komšinice, A. je jela kod te komšinice, ostavila sam njega kući, svekrva je došla i čekala sam da mi jave. A u jednom trenutku nisam čula ni ko je ni šta je kad mi je zvonio telefon, samo su mi rekli da poslali su me kod Vere Simić, na razgovor, to sam preskočila, kao videćemo, ima neki smeštaj za takve. Reko': - Ja sam trudna. Ona je to znala, doduše, žena, stvarno, bez problema, super me je saslušala, sve je u redu, čak je bila prisutna kad sam pričala na telefon, kad me je zvao, gde mi je dete, da mi preti, reko': - Ne mogu, trenutno, nisam u kući. Posle toga drugi dan su me zvali, ja kažem: - Zorane ja odlazim. Ali stvarno odlazim. - Pa dobro. Srećan ti put. Uzimam ja A., torbicu, ono što joj je najneophodnije, ne znam gde idem, ne znam, bukvalno ne znam, iako živim u centru Kragujevca. Objasne mi da je u dečjem domu M., da se javim tamo, kod Nine, ona će me sačekati. Ja kažem: - Dobro. Uzmem od Sneže 30 dinara, te komšinice, za autobus, uđem u autobus, odem u Sigurnu kuću. Nije me bilo, počne da mi zvoni telefon, zovu me. Nina je bila tu, kao, ne sme da se kaže, to je tajna lokacija, oni su mislili da ću ja da se vratim, da neću moći s tim da se izborim. Svekrva je zvala, kako oni čekaju da se ja porodim, kako će da mi uzmu decu, kako je to njihov cilj, kako oni time se bave i tako. Ja u Sigurnoj kući, počelo je suđenje. Onda je bilo dokazano da je bio kod te devojke i da je tamo trošio novac, kao za A. rođendan. A. je rođena 21. februara, tu je ispala svađa i galama jer on nije došao, gazdarica je spremila tortu, sok, kafu i dala joj hiljadu dinara za rođendan, naravno, on je došao sav uvučen, pozvao ovog čoveka i naravno, tu je isto bilo svađe ali ništa toliko nešto, nije on mene nešto strašno, jeste modrica, ali, što kaže Mina, nije to mene. Mina je jedna grupa i jedan šamar ne smeš da dobiješ i kako to nije strašno, ja sam imala i modrice. Nisam, naravno, imala nikad nikakve dokaze, ja sam imala modrice, ništa, gde ja

da zovem komšije koje su videle, nisam htela, opet, svako svoju stvar. I ljudi su mi priskočili u pomoć, da nije bilo njih, ja ne znam šta bi se desilo, il' bi moje dete imalo šta da jede, il' ja. Stvarno su bili uz mene i ostala sam tu mogo dugo, van pravila Sigurne kuće, dve godine i jače sam bila. Tu sam se porodila, stvarno, svu pažnju, sve što nisam imala od kad sam se rodila, od njih sam dobila, kao i moje dete. Kad sam se porodila to je jako, jako bilo drugačije nego kad sam rodila ćerkicu. Kad sam ušla u kuću tu je bilo odmah dranje, vikanje. Ovo je već bilo drugačije, rodila sam to dete, muž me nije ni zvao kad sam otišla da se porodim. U osmom mesecu, prokrvarila sam, otišla u bolnicu, nešto kao placenta, trebao je carski rez, odležala sam tih mesec dana. Saška je stalno bila uz mene, vratili su me kući, odvela me, porodila sam se, muž me zove: - Ej, kad si, čuo sam, zašto se ne javljaš? Reko': - Kod zubara sam, vadim zub, rodila sam dete tamo i... Osuđen je bio prvo na šest meseci zatvora, naravno, ako nešto uradi i dvije godine uslovno, zato što nije bio osuđivan, dao mi je alimentaciju za ćerkicu, naravno, sad, ne pravi mi probleme, skoro mi je napravio problem, ružno se ponaša kao otac, njemu do tog deteta nije stalo, on juri mene, ja sam mu meta, i to je to!

Istraživačica: I sad te juri?

Ispitanica: Ne, ne juri me tako da me bije i tako te stvari, nego ono: - Prekini, nemoj više da me diraš! - Hteo sam, jel' ti treba nešto za dete? Mislim, meta sam mu ovako, misli čovek, ružno je što ja ovako kažem, čovek samo vidi mene kao... Samo želi da spava sa mnom. I ništa više! Ali ide sada preko deteta, došao je jedan dan u stanu, kao: - 'Eeeej, ja sam došao! Ja stvarno imam probleme sad, ne radim nigde, Sigurna kuća je i pomogla čak da otvorimo neku pekaru, bile smo vlasnice, nismo imale platu, uopšte, bez obzira što sam radila, nismo imale platu pa čak, pisalo u novinama, da su nam pomogli, oni su uradili koliko su mogli, ti ljudi su mi pomogli da upoznam neke ljude, da upoznam kako je živeti spolja, s tim da živiš u jednom krugu, u jednoj porodici, da funkcionišeš samo kako ta porodica funkcioniše, tako i ti funkcionišeš.

Istraživačica: Kad su prošle te dvije godine i kad si izašla iz Sigurne kuće, kud si otišla?

Ispitanica: Ja sam morala da nađem stan, privatno i sada živim privatno, sa dvoje dece, sama, od tih primanja i sada imam neka loša iskustva, tako što imam problema sa gazdom. Gazda je mnogo stariji, sinu mi bio drugi rođendan, uzela sam od kirije da spremim, ne od cele, naravno, 4000 sam uzela da spremim detetu rođendan, naravno, nije meni to toliko bilo... Jednostavno, sama sam, ne smem nikome da dugujem, ja sam mu rekla: - Ako nije problem?

On je počeo od starca nešto... Mnogo je teško živeti razveden, s tim da ja nisam bila s tim čovekom venčana, mnogo je teško živeti sa dvoje dece a biti žensko. Mnogo je teško, to treba izdržati i suočiti se sa nekim ljudima. Tako da... Kad je mogao to da mi uradi muž, bivši, tako da ne očekujem i svekar, koji je na kraju je ispalo da je mene želeo, isto, da me ima kao ženu, spava sa mnom, da je moja majka učestvovala, svi oni su u kontaktu, ona sa mnom... Ne znam. Ne znam, od nikoga nemam pomoć. Imam od tog Centra za socijalni rad, alimentacija, što je prinuđen da daje, što ide preko njegovog računa i taj dečiji, od toga živim. Za posao je teško, tražila sam neke poslove, to teško neko može da ti poveruje dok se ne nađe u mojoj koži, borim se da izvedem decu, samo se bojim da ne ostanem bez njih. Imam u porodicu sestru od tetke koja je ostala bez njih, iz tog razloga što je takva osoba, što je maltretirala decu. Bojim se svoje dece, jer ovaj mali, stvarno su deca na svom mestu, ali imaju neke svoje bubice, nisam toliko blaga prema njima, nisam ono, što ja kažem, kraj je, tako je. Borim se, suočavam se sa nekim bez veze, nepotrebnim stvarima, našla sam neki pos'o, tu uvek ono vide, mlado, dvoje dece, nema muža... Jako ružno. Jako ružno. Gleda te a pazi da na taj put ne krene, samo želim da na pravi put i ja zaradim, i da oni imaju, koliko toliko. Skrpimo se, idu u obdanište, tamo sam ostala dužna, s tim da nisam znala, ja nisam primila platu, nisam znala da to mogu da izvadim od uprave prihoda koliko je meni primanje, meni su bili udarili punu cenu. Sada, odem, niko neće samo prva smena, svak' traži prvu i drugu, decu nemam kome, svojeg nemam nikog, ovo sad što imam, znači, 'oće ljudi, na sat, na dva, kad mi je teško, okej, kad mi šta treba u kući priskoči, deca nisu kriva. Meni su vezane ruke i noge kako god okrenete, ali ono, gledam, ne gleda se kako loše živim, sa gazdom imam probleme, i to je, ono, tek idu problemi i to je to. Mislim, to je suočavanje sa stvarnim životom. Bez zaštite. Ja kažem, ta Sigurna kuća da nije bila, neko ko stvarno vidi žene i ko se brine o njima, kako god da je bilo, mnogo su pomogle. Barem meni su mnogo pomogle. Bile su uz mene, osećala sam se, stvarno, kao... Majka me zaključavala kad sam bila mala, izgubila sam jednom, prvi razred, tukla me je, bila me je, terala me da idem da joj tražim cigare i krompire, išla sam modra, nije me puštala u školu, kad sam se udala, isto problemi, svekar, svekrva prebacuje, svi sede, ne znam, to je bio njihov neki način života, poštuješ sve, ujutro ustaneš, kuvaš, mesiš, njima pare nisi smeo za ništa da tražiš... Pa, sve sam to prošla, pa nadam se da ću da prođem i ovo! To Vam je, u suštini, u kratkim crtama, sve!

Istraživačica: Puno ti hvala.

Ispitanica: Nema na čemu.

Ispitanica 2, Kragujevac

(013 Kragujevac 2 30102010)

Istraživačica: Rekli ste da ste bili u Sigurnoj kući. Koji je razlog?

Ispitanica: Razlog je bio, ja sam iz patrijarhalne porodice, 30 godina sam bila u braku, bila sam supruga jednog uglednog čoveka koji je bio komandir policijske stanice u jednom malom mestu. Mi smo sa srednjom školom, ja sam bila trgovac, radila sam kao poslovođa i najveća je naša greška, našeg života, što smo bili u zajedničkom domaćinstvu, što smo živeli sa njegovim roditeljima. On je bio jedinac, njegova majka je bila posesivna žena koja nije mogla da shvati da njenog sina neko voli i onda mi smo se zabavljali jedno dve godine, uzeli smo se i od prvog dana u toj kući je bilo problema. I onda, ja sam bila tako vaspitana, muž je bio, u to vreme, ja sam '58 godište, udala sam se sa 18 godina, sa 16 godina sam bila njegova, to je bila neka ljubav, kao neka prva ljubav, međutim, ovaj, odkad sam se udala za njega on je stalno bio nasilan, i stalno me je, sa njegovim postupcima, u stvari, mojim, ja sam uvek bila kriva,i uvek neki problemi i njegovoj majci nešto kriva. Ja sam, jadna, tako prihvatala to i izvinjavala se, onda on udari me, lupi me. Počnem da radim, haos je bio, rodilo se dete, osam meseci, zaposlim se, on je ljubomoran bio i posesivan i ona je bila i njemu je to bilo tako nešto, žena je ta koja mora da trpi, koja mora... Ja sam muž i tako dalje. Kad sam se zaposlila on je isto bio tako ljubomoran i nasilan, ja nisam imala drugog načina jer sam bila patrijarhalna. Udala sam se u, navodno, bogatiju kuću nego što su moji roditelji imali i onda, to su i moji primećivali, ali to ćuti, trpi, imaš decu, u to vreme je sramota bilo da se razvedem ja, šta će da kaže selo? Ja bila dobro dete, siroto dete, i tako odem na pos'o, stalno, malo po malo, te ljubomoran, te ovo, te ono, deca, dvoje dece i sad ne možeš jer on je ugledan i komandir policijske stanice a on je toliko... Nije bio lep čovek, bio je crn čovek, pet godina bio stariji od mene, ali on je umeo tako da... Školovao se u Sremskoj Kamenici, bio druga generacija, imao je taj stav, policijski i umeo je u tom malom mestu da bude lik. I sad ti nisi smeo... Njegova kancelarija je bila na spratu, moja je kancelarija gde sam ja radila, bila dole, ja nisam smela ni da kažem, idem na pos'o, modrica na oko, ja se našminkam. Pala Mira, udarila se Mira. Ja sam navikla na te njegove batine da bi zaštitila svoju porodicu. Bila sam vezana, pos'o, ja, on, kuća, deca, tako, sve je bilo uklopljeno, a on je meni stalno pretio ako odeš i ostaviš decu, ubiću te iz pištolja pred tvojim roditeljima. I taj strah, ja nisam imala izbora. I onda ćuti, trpi, danas, sutra, danas, sutra. Na sve to njegovo sve žešče i sve žešće, ja sam

čak bila i u bolnici '97 kad je prvi put trebao da ode na Kosovo na teren, on je, koliko je to bio patološki tip, da me namodri, jer sam bila lepa žena, mlada, pozitivna, da slučajno mene ne bi neki pogledao, da ne bi ja njega možda i prevarila, iz preventivnih razloga da me namodri da ja modra idem kad ostanem bez njega. I onda meni telefonom: - Ako te, ako čujem nešto za tebe, ja ću da te ubijem! Znaš, on je mene u srcu zaledio bio. I onda, to je bilo '90 i neke godine, on dođe sa Kosova, ja u bolnicu, da nije bilo moje rođene sestre koja radi u KBC, da nije bilo sestre, ja sad ne bi bila živa. I ništa, on i dalje, to je bilo tako kako je bilo i prođe neko izvesno vreme, on se primiri i opet ista priča i opet ista priča i opet krij. I ja odem na pos'o i ja na bolovanju kao upala bubrega pa tamo pa ovamo pa onda odeš kod psihijatra pa se treseš, pričam mojoj sestri, kaže: - Pa ti si ugledna, pa ti imaš sve, pa zar da brukaš decu, ćuti, trpi! Roditelji siroti jadni, šta ću njima da kažem, najgori krah je bio kad sam ostala bez posla, svekrva me i onako nije volela i sad možeš misliti kako je meni bilo, on jedinac, svekrva, muž, svekar je jedini bio na mojoj strani, al' ne vredi! Dvije lepe ćerke, ćerke dobra deca, pođoše u srednju školu, starija ćerka završila srednju ekonomsku, mlađa ćerka srednju medicinsku, dobri đaci, ugledni, to je bio raj na zemlji i ja mislim, ugledna porodica. Kad li, zuckalo se u komšiluku, ali ja sam, ja sam pravila sama sebi neki identiet, pila sam tablete za smirenje, oblačila se, šminkala se, da ne primeti narod da ja ne živim lepo, da vidi familija, svi kad dođu vide Mira lepo živi, šta njoj fali, moja duša je bila prazna. Ja nisam mogla od njega da se oslobodim, odem u bolnicu pa dođem. I onda, '99 godine, on je toliko bio nasilan, pio je pa je bio pun sebe, to njegovo nasilje je sazrevalo, sazrevalo dok nije čovek postao stvarno težak nasilnik. I onda, dešavalo se, tako sam i u sudu rekla, dešavalo se, naprimer, komšinica jedna, tu uz kuću moju, otvarala neku firmu i onda ja da joj vodim neke knjige i on je jednostavno što ja nisam došla da legnem u devet sati, diktatorski, on mi zaključa vrata, ja treba da idem na pos'o i ne odem na pos'o, zaključa mi vrata, zašto ja nisam došla u to vreme da legnem, što sam se sad ja zadržala, ja kažem: - Pa vodila sam knjige! Ma nema veze, to nema veze, on je pio, radio je, jednostavno, on je uhvatio mene i radio šta je htio ja sam njegovo vlasništvo, ja nisam bila supruga, ja sam bila vlasništvo koju je kad god mu se ćefne udarao kako je hteo, radio šta je hteo. I onda sam ostala bez posla, te '99. kod mene je bilo previranje u firmi, gubim pos'o, tamo, vamo i '99. godine ja sam toliko imala strah od njega, ja nisam smela kad dođem kući kao supruga da legnem. Svekrva spremi ručak, ali kuka, baksuz, stalno prebacuje što ona to sprema, deca bila u srednjoj školi i ja sam te '99.,

kad sam pala, dobila sam povredu baze lobanje, iz tog straha, da on ne vidi da sam legla, jer on ne sme da vidi da ja legnem. A u kući, nisam mogla kao supruga da dočekam svog supruga, da postavim ručak, to je radila mama, znači, tu ljubav je uzela njegova majka i faktički sam ja bila neka marioneta, nekakva služavka, koju su, nema veze što sam bila lepa i pametna, to nema veze, ja sam niko i ništa, moji su sirotinja, to nema veze i, te '99. godine, on je meni zaključao ta vrata i onda je, šta ja znam, od tog mog straha, ja sam išla da preskočim preko terase. Pala sam u komu i sestra moja rođena je tu radila, ćerka je bila u medicinskoj školi, ova druga ćerka se zaposlila u SUP, tatina ćerka, tata ju zaposlio, ja sam povredila bazu lobanje. Onda svi su, znaš, one moje koleginice, kolege, zuckalo se to, da tu ima nekih problema, međutim, to se prikrilo, tako, ja sam pala. Moja familija, svi su videli, Gospodu Bogu hvala, ja sam sve to preživela i on je to tako mudro, znaš, e tad je post'o moj krah jer ja sam bila zgažena, bolesna, onda ni svekrva tu nije mogla, on je u likov'o! Da ja budem njegova, onako potčinjena, jedno vreme se primirio zbog svojeg ugleda, zbog svoje egzistencije, glumio je i tako dalje. Onda sam ja išla lečila sam se. Ja sam toliko bila borbena žena pa sam se borila, pa onda odem u re ha centar, pa i te rehabilitacije, pa onda kažem doktorki: - Dajte mi bre neku banju da odem da se rehabilitujem. Ona znala da imam lude i posesivne. Tražim lekarske komisije, pa veze i vezice, njegova sam žena, pa dobijem banju. On ljubomoran, pa me pojede, ja kažem, ja moram da idem u banju i on to nekako sve prihvati. Pa dobijem za invalidsku penziju. Pa se mislim ja u četres' jednoj godini da idem u invalidsku penziju! Ja sam preplakala, ja da budem invalid! Međutim, on je sve to mudro ćutao, on je čovek bio sa hiljadu lica! Ti nikad nisi znala ni kad ni kako, kad njemu jednostavno dođe, malo se bio primirio, ja sam jadna mislila više me neće tući pa postala sam invalid i tako dalje. Tad je nastao moj krah, deca su otišla u grad, da se školuju, ova se starija, najgora situacija je bila kad se udala starija ćerka, ćerka se udaje za policajca, zet policajac, muž policajac, pravi se svadba a on mene maltretira onako bolesnu, čovek ljubomoran, ja četres' dve godine, MUP iz Kragujevca dolaze, to je bila domaćinska kuća, dolaze trubači, udaje se ćerka, on ljubomoran, ja se obukla, on me snima, mislim sada, kao da ću ja tamo da budem glavna fora, ja! A ćerka lepa, crnka, lepa, posle slike ima da Vam pokažem. I onda ja jadna, uzmem tu tako da glumim, glumim. On je likovao, on već bio odlepio, al' od tog straha i te sreće, udaje se ćerka, a haos je već u kući. Ćuti, sad moraš, sad trpi, udala se ćerka, sramota! Al' ne! Kad sam sa tim zavojima, ćerka se zabavljala sa tim, moja sestra kaže: -

Zašto ga nisi prijavila? Kome da ga prijavim, ćerka treba da se uda, bruka i sramota! Ja u zavojima, oni dolaze, ćutim, on ništa ne govori, on kao da je izgubljen čovek, jednostavno, tako, ti si pala sa terase, ti si luda, ti si šašava, ti si... Ti treba da ideš na psihijatriju, sve zbog njega i to je tako. I onda posle, najgori krah, on je sve više tako bio nervozan pa svađa u kući, nije za šalu, nego pobegne, ode u kafanu, na mene, sav pritisak je na mene i od svekrve i od muža. I onda druga ćerka upiše medicinski fakultet i najgori krah je bio 2004. godine kad je sad mlađa ćerka, mlađa ćerka prekida četrvta godina studija, udaje se ćerka, nije završila fakultet! Udaje se u Beograd, ljudi ugledni, iz tog malog mesta u kom smo mi živeli, taj čovek stric kod mog zeta, to sve bila porodica, to je bio nivo, ma kakvi! I on i dalje mene maltretira, došao je pijan jednog dana i počeo na mene, ja, kako sam znala njegovu narav, sve radim, radim, kad je on tu, da bi mu ugodila, dođe pijan, ja ga skinem, ćutim, šta ću, ja sam bila potčinjena i onda, on je mene svu oplavio, ja odem u Centar, ćerka trudna, završava fakultet, starija ćerka dolazi iz SUP-a, krije od svoga muža, ja dobijam napade, pušim samo, kidam se, plačem, doktorka ulazi, kažem: - Doktorka... A ta doktorka, sticajem okolnosti, ja sam toliko bila ugledna pa sam preko nekih mojih koleginica i tu imala neku vezu, kod te doktorke u re ha centru, ja glavobolje, glavobolje, tenzije, sva ubijena, kičma sva bolesna, ja sam povredu petog pršljena imala, plus od njega batine stalno, ja njoj lažem: - Doktorka, ja sam pala! Ona napiše u otpusnoj listi: podliv ispod kolena. Podliv ispod kolena! Ja ne smem da kažem, ja pričam onim ženama u sobi, plačem, kažu: - Prijavi ga! Kako da ga prijavim, ja ne primam ništa, on prima platu, deca, ova se udala, bruka i sramota! I sve to tako trajalo, trajalo je sve tako dok gospodin nije došao u penziju. Kad je došao u penziju on je sve više bio tako agresivan, ja sam radila i ja sam sve nekako samo begla, te odem u banju, odem kod dece, odem tamo, da ne budem stalno s njima, morala sam da se borim i kažem: - Zašto, zašo bre piješ, ma budi dobar čovek, pa vidiš, imamo dvoje dece, dobili smo dva unučeta, ja kažem, unučice? - Svašta, pa gde su ti deca, pa gde su ti unučići? Mislim, bio se čudno ponaš'o. Pa onda odem u Beograd kod tih uglednih prijatelja: - Ćerko, on me ponižava, lud čovek! Ponižava pred prijateljima a ja jadna, bila se doterala, sredila se jadna, šta vredi, ništa to ne vredi. I onda, najgora je poanta bila kad je on došao u penziju, ja sam sve to živela u nadi biće bolje, međutim, kad je došao u penziju on je postao teški psihijatrijski slučaj, sa pogledima, nije mogao da se pomiri, on je tad video kakva mu je majka. Međutim, ja sam nastavila po svome, ja moram da imam rehabilitaciju u re ha centru dvajes' dana, neće da dolazi. Onda

zet policajac, a ćerka, da izgladi situaciju, doveze ga kući, on se malo primiri i tako dalje i zahvaljujući mojoj jednoj prijateljici, ona me je bila, isto se zvala Ljilja, odem ja u Ribarsku banju i sad, molim lepo, on došao u penziju, u kuću, mi smo obrađivali neku poljoprivredu, on bio tako živčan, bolestan, njegova prisutnost je meni smetala da sam se ja sva tresla uz bolesnog čoveka, ali, ja prosto tako zastrašena pa ne znam dal' je on bolestan, dal' je on lud, nisam to znala, ali taj njegov strah je bio u meni prisutan trideset godina. I ja odem u banju i u avgustu mesecu ja sve uradim i tako, uhranim piliće, da budem dobra majka, dobra domaćica: - 'Ajde mužu, da idemo zajedno u banju! - Ma, ti voliš da ideš sama, idi! Nikad nije hteo kao muž da me odveze, da mi ponese torbu, komšiluk je video, vučem torbu, i odem u banju tamo i tamo sam otišla u banju i plakala i glavobolju. Ona doktorka fina, tako sam bila, ne znam, tako su me svi nekako prihvatali kao prijatnu neku ženu koja je stalno imala neke probleme i svake godine dolazila na rehabilitaciju, oni kažu: - Aman bre, pa povreda nije bilo, zašto si? Međutim, ja sam od stresova al' sam krila jer sam krila, samu sebe lažem, ja sam ugledna žena, udala mi se jedna ćerka, udala mi se druga ćerka, muž mi došao u penziju, pa patim! To što mi ćerka, znaš, ona kaže: - Budi srećna, imaš unuče, pa čekaj, ne možeš ti da budeš, i glavobolje stalno... I onda u sobi mi jedna prijateljica kaže: - Što se ne razvedeš? - Gde da se razvedem, dvoje dece? - Ma, kaže, razvedi se! I onda, ovaj, ja kad sam došla kući on je počeo da me maltretira, najgora stvar je što je on patološki slučaj, bio bolesno ljubomoran čovek i u međuvremenu dok sam ja bila u tom, na toj rehabilitaciji, u bolnici, to je specijalna bolnica, Ribarska banja, tu je bio moj neki komšija, čovek došao privatno, sa mnom, s kojim sam ja bila žena samo komšinica. Međutim, on je bio bolesnik, muškarac nije smeo pored mene da sedne, bilo šta, on je već, ja sam već bila tema, da sam neka propalica, a i znao je kakva sam, namerno, to mu je bio cilj, i onda, taj komšija je bio i otišao, ja kažem ženama: - Šta ću sad? I on mene nije, on tad mene nije tukao, jer sam ja plakala, žalila sam se deci i rekla: - Deco, recite mu da me ne maltretira, bila sam u banji. Možeš misliti, ja dođem sa tih rehabilitacija, on me izubija i onda sve to što je popustilo malo, to se sve primi i onda dalje ide, dalje ide: - Ma napusti ti njega i to sve! I onda se nešto preokrenulo u meni, on ode na neku svadbu u komšiluku, ne da da idem ja sa njim, šta ću, malo mesto, aha, bila Mira u banji, seljačka posla, bila Mira u banji, komšija bio u banji, bez veze gluposti. - Ti nećeš da ideš! I onda je to meni došlo, pa šta sam ja! Ceo život sam bila kažnjavana, ceo život nećeš da ideš ovde, nećeš da ideš onde, ceo život! I

onda se to meni, uzmem putnu torbu, odem kod svoje sestre, kod sestre oni su svi, znaš: - Joj, pa šta si uradila, ostavila si muža! Ja kažem: - Završilo, više nema! I onda, sticajem okolnosti sam znala direktora Centra za socijalni rad, ja sam bila ugledna žena, ovaj, nekad se družio, davno, sa mojom sestrom, i ja odem kod njega, bila tri dana kod sestre i odem kod njega na savet. Kad je on dobio unapređenje, on radio u PIO pa je dobio unapređenje, kad sam ga videla na ulici i on kaže, tako, zna on mene, pošto sam ja bila ugledna neka žena na svim tim dešavanjima, i on uvek, ono, sa nekim divljenjem: - Gde si M., kako si, ovo, ono... I ja sad da odem na savet, ne znam šta ću! I sad on, prosto nije mogao da veruje, zna da sam udala jednu ćerku, da mi ova ćerka završava fakultet, da su deca divna, porodica divna, da je R. otišao u penziju. A on je u šali meni rekao, kad je počeo da radi, zaposlio se tu u Centru za socijalni rad: - Ako te onaj pandur maltretira, ti mi se obrati! To meni drugarski rekao. Međutim, to sam ja i zloupotrebila, morala! I ja sam onda fino otišla kod njega, tu se nalazili neki ljudi koji su nas znali. Joj Bože, majko mila, i ja, ovaj, kažem: - Ajde, M., gde si, šta radiš? Misli, ja sam onako navratila, da se vidimo, čisto drugarski pošto sve to u gradu, ja kažem: - Ja imam problem. -Ajde, kaže, bre M., kakve ti imaš probleme, ja se žurim na put! Ja kažem: - Molim te, stani da me saslušaš, joj, ja kažem, ja sam ostavila R.! - Šta? On skoči: - Šta kažeš? - Ja sam R. ostavila! - Što? - On je mene maltretirao, on je mene 30 godina maltretirao, invalidsku penziju sam dobila zbog njega jer on je to znao, da sam dobila invalidsku penziju, a taj direktor je radio tad u PIO i taj moj predmet je pao baš kod njega. Ja sam bre invalidski penzioner sa 25 godina staža, stalno sam mu govorila: - Čoveče, sve što sam bolesna, bolesna sam zbog tebe, u penziju sam otišla zbog tebe, aman, šta ću, ne vredi! I onda to je bio krah, za njega, ja sam otišla u Sigurnu kuću. Nisam ni znala, taj direktor mi je rekao: - Idi M. u Sigurnu kuću. Ja sam otišla, nisam ni znala da ima Sigurna kuća. Ja sam otišla u Sigurnu kuću i one sve žene su bile fine prema meni, to je meni stvarno bila velika odskočna daska. Onda su deca počela da brinu gde sam ja, on nije davao ni pet para, otišla, luda, blesava, otišla kod roditelja. Mislim, nisam htela da idem kod roditelja, u selo, pasivno selo, gde ima malo kuća, gde je on mogao da me maltretira. Nego sam lepo otišla tu u instituciju, tamo su me lepo prihvatili, sticajem okolnosti, ja sam bila tu nekoliko dana, to je bio pritisak od strane njegovih nadležnih, te komandira Centra, od sviju redom, da se mi pomirimo, on je već onda bio odlepio načisto, on je uzimao oružje, on je, on je... I sticajem okolnosti, neka žena,bila tu, malo duže, kaže da radi, a ja sam žena koja je uvek

gledala neke svoje izlaze iz životne situacije, imala sam te neke penzije oko 6.000 i slučajno neki oglas. I ja odem na taj oglas, odem kod neke gospođe, tu u Kragujevcu, imala je stan, bila direktorka Zastave, da kao gledam nju, da mi daje 10.000. Ja pomislim, ovako, slušam svakakve situacije, ja sam tad bila pod velikim stresom, ja sam sad druga žena, ja više nisam ona žena što sam bila, ja sam potpuno preporođena. Ja pod tim stresom odem kod te žene i kažem ovako, pa zašto ja ne bi bila tu, imam 10.000, stan i hranu, žena fina, prijatna, ali, Centar je bio uz mene, Sigurna kuća bila uz mene, advokat i tako dalje i onda je on mene jurio i hteo da me ubije i onda je advokatica koja je vodila taj postupak, ona je policiji, onda su oni njemu oduzeli oružje, to je bila hajka na mene. U međuvremenu život me šibao, ta baba bila divna, ona posle pade, postade nepokretna i sad ja, morala sam da ostanem u tom stanu, ćerka iz Nemačke da gleda tu babu nepokretnu i u sred tih najgorih problema išla sam na sud, na razvod, pod stresovima i baba kaže: - Ti više ne stanuješ u ovom stanu! Po sudu sam išla sa njim, u Sigurnoj kući savetuju mi žene: - Idi u instituciju, samo instituciju, policiju! Imale smo slučajeve da su žene prijavile muževe samo u policiju i ništa nisu uradili, ti policajci su ih znali i ovamo i onda, kao, potapšu po ramenu i dok nisu došle u Sigurnu kuću, nisu mogle da ostvare svoja prava. I svakoj ženi, evo ja sam srećna žena što sam uspela da se razvedem, što sam svoju decu uspela da izvedem na put i tako. Razvela se od njega i na tom razvodu on je bio tako neki lik koji mi je dao alimentaciju samo 15% i dao mi je, 6.000 evra samo dao mi je za 30 godina braka, stavio u zajedničko domaćinstvo i onda sam ja sve to pregrmela lepo. Išla sam kod psihijatra, lečila sam se, pričala sam, zahvaljujući, zahvaljujući i Sigurnoj kući i pedagozima i psiholozima koji su bili u timu tom, koji su mi pomogli i mojoj porodici. Žena mora da bude uporna, ne sme da poklekne, najgora je situacija ta što mi žene nemamo materijalnu situaciju, da sam imala neki svoj stan, da smo mi bile bila materijalno obezbeđene, mi zbog toga ne bismo trpele naše muževe. Jer oni su likovi, oni su sinovi, imaju svoje kuće, na njih se vode, i onda žene zbog te... Da svaka žena ima materijalnu situaciju ne bi trpela! Ali i ja sam otišla, čuvala sam tu ženu, nisam se stidela, bila sam ponosna. Dobro, razvela sam se i kako sam se razvela, ja sam uspela. Ja sam toliko bila posesivna i sama sam sebi lagala kol'ko sam ja njega volela, u stvari, to je bila i neka veza i ta deca i tako dalje i stalno sam sebi pričala da nikad u životu neću naći čoveka. Međutim, nije tačno, sve su situacije bile nekako rešive za mene i onda sam ja, posle dve godine, ta je baba umrla, gde sam se godinu dana sita namučila, pa je došla njena ćerka iz

Nemačke i ona je malo drsko postupila prema meni, međutim, ja sam žena koja je borbena, nije htela da poklekne, izašla sam iz tog stana, našla sam privatno stan, u međuvremenu, prijatelj neki, on je bio udovac, nije imao ženu, žena mu poginula i sin i sticajem okolnosti, mi se upoznamo i mi dve godine živimo u nekom zajedničkom životu i mnogo nam je lepo. On je situiran čovek, ja imam tu svoju penziju, ja odem kod svoje dece, unučići, u međuvremenu ćerka završila medicinski fakultet, idem deset dana čuvam unučiće. Ćerka mi počela da radi, u Beogradu i ona je malo u nekim problemima bila, mislim, ako, nije htela u zajednici da živi, kaže: - Mama, ne mogu u zajednici da živim jer se sećam babe kako je tebe maltretirala. Sticajem okolnosti, svekar i svekrva su im kupili stan i evo sad, četiri unučeta, dvije unuke, dva unuka, ja sam srećna žena a muž se lečio tri godine. Lečio se na psihijatriji, ne pije alkohol, ostao je da živi sa roditeljima, majka je skrenula, pošto je ceo život bila labilna, luda žena, skrenula je, grize je savest. Ništa nisam uzela, ni svoju garderobu, nisam uzela, nisam htela da idem i bolelo me to da idem. Meni su ovde advokatice govorile da idem da uzmem svoje stvari, nisam mogla to psihički da izdržim, ništa nisam uzela, uzela sam torbu i hvala Bogu, uspela sam. U mojih pedeset, sad imam 52 godine, svakoj ženi, svaka žena ne treba da trpi nasilje, svaka žena treba da se postavi, ako može, ako ne može, čak svi muškarci, svi muževi, čim imaš decu, oni te vežu. Imaš dete i sad moraš da trpiš zato što imaš dete. I onda ja, sama, sam dugo vremena gledala pa kažem, ostavila sam muža, u stvari, ostavila sam muža, kuću sam ostavila, zbog njega bre, a ne... Šta sad, zbog njega sam morala da ostavim sve što sam ostvarila 30 godina! Ali, nimalo mi nije žao! Nimalo mi nije žao! I sad živim sa tim čovekom, rešiću nekako to svoje stambeno pitanje, nekako, nešto, skupljam te pare, da nešto sebi, ako budem mogla, ili sa njim, ne znam, nije ni bitno, ali, ja sam srećna žena! I svakoj ženi... Caka je u tome, žena, kad je mlada, devojka, ona se zaljubi, napravi ti dete, šta sam ja, ostala sam trudna, ja sam morala da se udam sad i onda oni tu uhvate svoje i onda su likovi, mislim. A umetnost je, umetnost je brak, sve osobe su različitih naravi tako da treba naći si srodnu dušu ako može, ako ne može, mnogo žena, ja gledam i na televiziji i moja ćerka, pošto je zdravstveni radnik i radi i gleda i ova ćerka koja radi u SUP-u, svašta se dešava! Svašta se dešava i žene su mnogo ugrožene, ali najgora je situacija kad su deca mala. Tad žene kažu da nema izlaza! Ma kako nema izlaza! E sad, ja da sam, ja da sam neka institucija, država neka, da se tim ženama pomogne, da im se na neki način obezbedi radno mesto, da im se obezbedi neki, neki stambeni prostor, bilo kakav, da neke nade one

imaju, neku odskočnu dasku. Mnogo je teško vreme! Teško je do posla, svi svi su ostali bez posla, svi su nervozni, sva ta sama situacija navodi ljude na razvod i na alkohol i na sve. Ali to, te Sigurne kuće, moja ova doktorka, neuropsihijatar, koja je vodila naš postupak, koja je lečila mog muža, ona kaže: - Čemu ta Sigurna kuća, ja ne vidim, koji izlaz ti sad imaš, ti si sad na ulici, ti ćeš da budeš u Sigurnoj kući mesec dana, dva meseca, tri meseca, i šta posle? I šta posle? Mnoge koje su malo labilnije zbog tog statusa, one se vrate muževima, vrate se jer nemaju stambeno pitanje! Ali bre, život je, bre, kažu, svet ima četiri strane, pa idi, svakom bi preporučila da se bori, i samo borba i samo borba!

Istraživačica: Rekli ste, kad ste se razvodili, da Vam je prijetio oružjem, a imajući u vidu kakvim se poslom bavio, da li ste, ako ste, imali opstrukcije od strane policije?

Ispitanica: Ne! Ne! Ja nisam smela! Kome? Kome ja da se obratim kad je on bio komandir! A to je malo mesto. On je bio, što se kaže, Bog i Sud! Znači, kome da se obratim, da se obratim njegovom pretpostavljenom, to da sam uradila, on bi bio suspendovan, sigurno! Međutim, on je mene zastrašivao, kaže, ja tako besna, sva krvava, sva izubijana i kažem njemu: - Prijaviću te! Kaže: - Ako me prijaviš, poginućeš, nećeš biti živa! I onda taj strah, ćuti, trpi! U stvari, ja sam čuvala njega, a ne sebe. Ja sam čuvala njega i ugled svoje dece! I onda, evo, on sad, on sad ne sme da ode u SUP. Ćerka radi u SUP-u, zet je u žandarmeriji, on sad da ode, njega sramota! On je bio, ljudi su se prosto iznenadili jer on je tako bio, im'o ugled, bio je nedodirljiv čovek! Radio je po strani zakona, znači, nije bio ni tamo ni ovamo. Nije bio korumpiran, nije bio pokvaren, nije bio lopov, on je bio nedodirljiv čovek, al' je bio... Ja mislim da je kod njega ta posesivnost, žena je žena! Šta, ja sam zakon! Možda je i to uticalo na naš brak. Da on nije možda bio policajac, i da nije bio tako, znaš... Znao je da je on lik, šta sad! Tačno je znao i on je sebe baš ono ugradio da žena mora ono da bude... A stalno mi je i pričao, gledajući razne situacije kod supružnika, na primer, kod njega se dešavalo, a i kod nas, dok smo živeli, dođu kolege pa kažu: - Ova žena radi ovo, ona žena radi... A on: - Uh kad bi moja žena to uradila... I ja mislim da je to radio lično iz predostrožnosti, da ja to ne uradim! Znaš, to je bila patološka ljubomora, tako su i psiholozi su njega kategorizovali da je on nepredvidiva ličnost. Pa je on imao napade tu, napade ludila, ovaj, tačno se isključi, pio je, a i nije pio, imao je i genetike, znači, prosto, u datom momentu u stanju je da te ubije a posle... Ja to nisam ni shvatala, posle, ono, mrtav hladan. A završio je svoj cilj, mislim, znaš...

Istraživačica: D li mislite kad bi neka institucija radila sa takvim osobama, na vrijeme, da li je moguće da se naslnik promijeni? Iz Vašeg iskustva.

Ispitanica: Ja mislim, moj muž se mnogo promenio sada, lečio se, otišao je u penziju, znači, znači više nije lik, više nije zakon, on je bio zakon! Nije zakon i shvatio je kol'ko mu je porodica bitna. On je sad mnogo dobar otac. Na primer čuva, ovog unuka iz Beograda, non stop čuva i deca dolaze kod njega i stalno plače i pati zbog mene, navodno, pati, ali ja nisam smela. On je obećav'o da će da se promeni ali ja nisam smela njemu jer on je vrlo osvetoljubiv čovek, znaš! Ali i moja duša to oseća, on je pokušav'o, on meni kad je dav'o tu alim... taj novac, tu bračnu tekovinu, sve je cedio na neke deliće, sve tako po pet eura, da vidi kako ja reagujem. Jer on je tačno mene znao, on je vrlo promućuran čovek, vrlo promućuran čovek, ali je bio specifičan lik, ti nisi njega mogao da primetiš, on je se smešk'o, ali je 'vamo završavao poslove. On je pokušao, međutim, moja duša, moje telo, ja više nisam... On dođe, na primer i pozdravi se sa mnom, ja više nisam... Ja sam videla u njegovim očima da je on nasilnik a i njegove ruke tvrde, da nije to više onaj nežan čovek, a u stvari i kako bi bio, kad je bio ceo život nasilnik, mislim, kako bi on mogao da bude, kad je bio toliko negativan da je to strašno. On je i kao ljubavnik bio, bio, tako. Nije bio, mi sve žene volimo onako pažnju, želimo da budemo mažene, pažene, a on je bio grub muškarac, a sad sam našla baš emotivnog čoveka, koji ne laže, a nama ženama to odgovara. U ovim godinama, ljubav, to nama... Al' to sve propušteno u mladosti, ali ja mislim da ta patološka, nas je ubilo to! Ta patološka situacija i ta deca. Naprimer, imamo decu i sad šta ću, zbog ugleda! To je mnogo strašno! Mnoge žene, ja, moja ćerka radi u SUP-u, ja se krećem i tako, mnoge žene i koja radi u sud i u SUP, ne žive sjajno i ne smeju da kažu! Isto sa mnom bila u re ha centru jedna žena gde je muž inspektor i ona kaže: - Katastrofa, ali ja njega ne smem da prijavim. A ja njoj kažem ovako: - Ja sam prijavila mog, ja sam trpela, kad sam otišla u Centar za socijalni rad ja sam rekla, trpela sam muža policajca 30 godina, kad je otiš'o u penziju, ja sam smogla snage da ga prijavim, ja nisam smela, pre nisam smela! I njoj kažem, ja sam tad bila pod stresom i lečena i ja sam to uspela! Ona kaže: - Svaka ti čast! Kaže, sad ne mogu, velika su mi deca. Ma neka su deca, deca će da shvate, kad tad!

Istraživačica: Po Vašem mišljenju, šta je razlog zbog čega žene trpe nasilje? Šta bi to bilo?

Ispitanica: Znaš šta bi bilo! Prvo je razlog materijalna strana, položaj, ugled, znači, položaj, materijalna strana, ta patološka, znaš, ono, porodica se ne rastura i tako dalje, i deca!

Istraživačica: Da li je to zbog očekivanja koja društvo, generalno, ima od žena? Da pod svaku cijenu mora da bude odgovorna za očuvanje porodice?

Ispitanica: Da! Da! Mora društvo i opštine i svi da pomognu.

Istraživačica: Materijalni položaj je neka objektivna okolnost, da li društvo ima jednaka očekivanja i od muškaraca, po vašem mišljenju?

Ispitanica: Pa treba da ima.

Istraživačica: A da li ima?

Ispitanica: Ne! Muškarci su nekako, kao da su...

Istraživačica: Da li su oni krivi ako se porodica raspadne?

Ispitanica: Da!

Istraživačica: Da li ih iko krivi?

Ispitanica: Ne, to sam primetila i na sudu, to je novina sada, ja sam to videla i na sudu, ja sam to videla, mene su sudije bile žene, advokatica mi bila žena, psiholog bila žena i sad, jedan muškarac, on se vrlo nezgodno osećao na sudu, na primer, kad je on bio među... Pravnik, odnosno advokat žena, žena sudija, porotnici žene, ali on je imao ono svoje, međutim, moga muža na našem razvodu je spasio ugled taj i to, pošto je on bio u nekoj začaranoj... On je taj čovek koji je bio ugledan čovek i nije što se tiče njegovog posla, znaš, tu je on, bio u policiji, pa je, navodno, bio na Kosovu, on je bio agresivan tol'ko. Ja sam, kad sam kod istražnog sudije, ja sam se sva tresla. Kad sam ja kod žene istražnog sudije rekla svoju istoriju, moja advokatica, žena, isto kao i Vi, ona je rekla: - Miro, svaka ti čast! I onda sam počela da plačem jer sam bila pod stresom, ja sam tad pila, sad ne pijem ništa, i ja njoj kažem: - To nije bila moja priča, to je bio moj život, ljudi božiji! Kakav je to bio bol! mogu da ti kažem, kad sam sela u njegovom prisustvu, kad sam otišla, kod istražnog sudije da potvrdim tu moju izjavu, ja sam toliko, Bože, kako je to nešto, kako je to nešto, ja sam ustala, nisam osećala nikakav strah! Mada je on meni pretio i sve to, on je samo sedeo, kao marioneta pred ženama i onda on je mislio da ću ja da se spetljam, da ću ja da pričam. Međutim, ja sam znala šta hoću, ja sam ustala i lepo sam sve tako rekla. Nisam možda tako, rekla sam, ja sam pametna žena, bila sam kod psihologe koja je vodila Sigurnu kuću i kažem, šta ću sad ja da kažem na sud, ja toliko imam da kažem, a ona je

meni, tako malo i mudro rekla, kaže: - Ne moraš reći sve, nego malo balansiraj, kaži suštinu, i onda će za njega to da bude, jer on je poražen čovek, kako da ga ostavi žena tako uglednog, ona mi je rekla, kaži, ja ga neću goniti kod istražnog sudije, kako sud osudi, znaš, tako. Ali on je rekao kod dece, zašto me nije polomio da budem nepokretna i nosio je sa sobom kad je tu ispred zgrade mene jurio, ali nekako pomislim da opet nas nešto čuva i neka viša sila, nosio je neki benzin, nešto, da samo moje oči niko ne vidi, da ja budem slepa i ćerkama je rekao: - Dobićete majku slepu zato što nisam njegovo vlasništvo. I mogu da Vam kažem još nešto, da! Kad sam sve ispričala sudiji, ja sam rekla: - Mi smo bili ugledni ljudi, on je bio ugledan čovek, ja sam bila patrijarhalna, on je mene od prvog dana maltetir'o i onda je to sve kulminiralo i onda kad su deca počela da se udaju to je bilo sve gore i gore i tako dalje i tako dalje. Verovala ti meni ili ne, kad sam ja to sve ispričala, on je bio tu, ja kao da sam skinula neki kamen koji sam nosila 30 godina! I samu sebe lagala! Mislim, mi smo žene toliko zgažene, ljudi božiji, pa treba i ženama otvoriti oči, treba im otvoriti oči reći nije kraj, nije kraj! Život je, pred svakom ženom je život, osim ako nije, ali nije! To je strašno, ali ja nisam zadovoljna, ni od društva, ni od institucija, ni od suda, ni od opština, opet je nekako tu, muškarci posmatraju i kažu, a žene, žene to vode, žene su žene, znaš! Opet su oni nekako Bogom dani. E to, to meni, ja mislim da bi trebale žene nekako da se izbore, na ključna mesta da budu žene! Pa šta! Pa šta! I mi smo žene kao i oni, isto samo građene, ali tu opet negde postoji... Ne znam, treba mnogo vremena. Sigurne kuće su zaživjele 2006. u Kragujevcu. Ali radi se na tome i ti projekti i to sve ali to još nije ono pravo, mislim. Pa šta, ako je nasilnik, idi bre u zatvor! Ne znam. Mada, ti zakoni su ušli u neku proceduru, ali nisu, nisu, opet su žene tu jadne. Opet su žene jadne. Ili se vrate svojim roditeljima, ja sam gledala na B92, vrati se svojim roditeljima, naslinik dođe, ubije je. Ili ubije dete, ili ubije ženu, to su strašne scene! I tu, onda, kad sam gledala sve te emisije, ja sam onda okrivila sud, instituciju, zašto taj nije zatvoren, čoveče! Nego je pušten i ubio ženu! Mislim, i ja, ja da nisam bila malo po tim većim institucijama i da deca nisu odrasla i da ćerka nije u policiji i da zet nije u policiji, on ko zna šta bi uradio. Nego, on je mor'o da se dozove pameti, ipak imamo unučiće, imamo i decu! Mislim, ja sam, kad sam ušla u sud u čekaonicu u Topolu, ja sam, kad sam ušla u sud u čekaonicu u Topolu, mo'š misliti, to je malo mesto, naša opština, ja sa advokaticom, ja kad sam njih videla onako, samo što me gledaju, svekar i svekrva, nikad nisu bili dobri prema meni i ja onda njima kažem, i njemu, u lice, kažem ovako: - Ničija

nije gorela do zore! Pa taman! Međutim, tu je bilo obezbeđenje, obezbeđenje u civilu, on je bio, on je bio školovan čovek, znao je, on je sve to ukapir'o, ali pravio se da ne zna, mislim, ali mu je, mislim, ne znam! Ja mislim da to treba lečiti, da treba saseći u korenu, svaka žena, kad primi jedan šamar, odma' da reaguje ili da se obrati odma' instituciji i da se o ispita zbog čega, zbog čega dobija šamar. Kod mene je to tako sazrevalo, sazrevalo, sazrevalo, sazrevalo i onda je prešlo u naviku. To ja sad se kajem da je to greška, katastrofa, udari te danas, udari te sutra, i mi to tako nosimo, mi to tako nosimo. I on, taj moj muž, ja sam imala sestričinu, držali su kafanu tu u malom mestu i oni su se nešto posvađali, u to vreme kad smo se mi razvodili i ona je namerno, on je dolazio tu u grad i ona je njemu rekla: - Tečo, ona je njega cenila, tečo, udario me A. A on je rekao, kako je znao da njega nauči, rekao je: - Ne, tako sam ja radio sa svojom ženom, pa sam je izgubio, od prvog dana, šamar tad, šamar tad, i kaže, to je prešlo, ne, nemoj da je udaraš, ako je sad udaraš, udaraćeš je ceo život! Mislim, eto! Znači, treba odmah žene da reaguju. Bilo kako i ako ima dete, nema šta i čim naprave nešto, u zatvor, u instituciju, nema! Ja sam gledala, puste ga, gledala sam, gledala sam bre emisije stravične! Mlade žene, budu ubijene, budu zaklane, zbog naslinika, mislim. Ne! Ja mislim da su zakoni mnogo blagi, mnogo blagi. To su žene u pitanju i to je, ne znam.

Istraživačica: Ima li još nešto što Vas nisam pitala, a niste rekli, da biste mi htjeli reći?

Ispitanica: Nema, ja ne znam šta te interesuje, ja pričam onako.

Istraživačica: Sve ste pričali što mene interesuje.

Ispitanica: Je li, baš mi je drago i bilo bi mi drago da položite, da napredujete i da, jednostavno, to što radite, da to bude ono, da živite od svoga rada, da žena ne bude ugrožena, to je strašno, to je straaašno! Gledajte samo na televiziji kol'ko je ubistava, kol'ko je bre nasilnih i momaka, to je bolesno, bolesno i drogirano i bolesno i tu dalje nema leka, ne. Ja ne znam, strašno je, stvarno.

Ispitanica 2, Kragujevac, dodatak

(013 Kragujevac 2 dodatak 30102020)

Ispitanica: Njegova plata je bila za štednju, a moja plata je bila da se vodi kuća, da se daje za decu, sad ja nemam svog novca, pošto sam ja radila, bila sam i ja jaka žena, međutim, ja nisam smela da budem finansijski jaka, jer u tome je on gubio. Znaš, samo da on ima novac, on je ima na štednji, njegovo se čuvalo, moje se trošilo i na kraju, on je mislio da

ću ja da propadnem. I on ti je meni rekao, on je meni stalno pričao, kaže: - Ti! Ti ćeš da paseš travu! I sad, kad sam se ja razvela od njega i on je pokušavao i sednemo mi tako u restoran, bila sam ja sa njim u restoran, ali gledam gde ima naroda, naučile me ove žene u Sigurnoj kući, gledaj samo da ima, da ti nešto ne uradi. Ja kažem: - Pa vidiš da ja sada ne pasem travu. Ali meni je bilo oružje ta moja penzija koja je bila 6.000 dinara, to je meni bila odskočna daska. Znači, ja i da sam htela ranije da se razvedem zbog te situacije same nisam smela! Prvo, pos'o nemam, izgubila sam, ne znam gde ću, ne znam šta ću! Deca, ovo, bila sam zavisna! Međutim, čim sam imala svoj neki siguran dinar, ali nema veze, svako treba da se bori, zaradiće. To je to, samo finansijska situacija.

Istraživačica: I stan ženama pomoći?

Ispitanica: Jeste, bar pet godina da imaju rešeno neko stambeno pitanje, za ono pet godina ona se nekako snađe, pomogne joj porodica, ovamo, onamo, i ona okrene svoj život. Inače.... Pa ne znam, ne mogu, ne mogu sve žene, ja sam bila u Sigurnoj kući i dolazila sam na te radionice i kad žena nema rešeno stambeno pitanje, ima malu decu, Sigurna kuća nema mogućnosti, ona je drži mesec, dva ili tri i kaže: - Snađite se. Neke odu kod roditelja, a neke se vrate muževima, a neke odu. Imalo je situacija na primer, koje odu iz Sigurne kuće kod muža, pa budu desetinu, petnaest dana, pa se ponovo vrate u Sigurnu kuću gore nego što su otišle. I onda se tako, dok ne shvate, jer svaka žena mora u mozgu svome da stvori situaciju: - E neću više i tačka! E to mora da prelomi svaka žena i da bude jaka. Uspeće. Jer žene posle razvoda mnogo ojačaju, to je činjenica, svaka žena ojača!

3. juni 2011. Novi Sad

Ispitanica 1, Novi Sad:

(040 Novi Sad 1 03062011)

Istraživačica: E ovako, ja sam se Vama maloprije predstavila, rekla ko sam, šta sam, odakle dolazim i čime se, zadnjih 15 i više godina bavim, za koju svrhu mi je potreban ovaj razgovor, dakle, za pisanje doktorske disertacije, obećala sam Vam da ovaj razgovor neće biti iskorišten, emitovan, niti na bilo koju drugi način dat u javnost, niti reprodukovan...

Ispitanica: Razumela sam.

Istraživačica: Vi ste se složili s tim, je li tako?

Ispitanica: Da.

Istraživačica: I rekla sam da će Vaš identitet kao i identitet Vaše djece ili bilo šta drugo što Vi eventualno kažete, biti zaštićen i neće na bilo koji način biti zloupotrebljen i hvala Vam na tome. Dakle, moje prvo pitanje, ja ću Vama ponoviti, je bilo koji je bio razlog, odnosno, koji su to razlozi bili da Vi dođete ovdje?

Ispitanica: Pa sada je razlog zato što je dete bilo žrtva, usput i ja i to traje već ne znam koliko. E sad, krenulo, tako bez veze, dete došlo iz škole, nije bio raspoložen baš za igru, tata je hteo da se poigra, sve to jeste bilo tako, međutim otišlo je u lošem pravcu. On, dete, Zoran, je krenuo nešto kao da se otima, to je njega jako povredilo i iz toga razloga krenuo je da ga tuče. U stvari se videlo po detetu sutradan i šamari, ovako, po telu, zvala sam učiteljicu da vidim šta, kako, pošto će dete doći u školu, ona je rekla: - Ako dođe takav, ja ću razgovarati s njim i vidjeti šta, kako, ne smijem ja dozvoliti da dete dođe modro a da ništa ne, da ne odreagujem! Međutim, on je otišao, modrice su bile vidne po licu, dok po telu nije, kad su ga skinuli, tek su onda videli, onda je žena meni isto predložila da bi ga trebala odvesti kod lekara, o tome je bio obavešten psiholog, pedagog škole, ja sam se spakovala, otišla u školu, bilo dete na nastavi, javila se u Centar za socijalni rad, sve su me uputili, proveli gde je trebalo, prvo do lekara, onda, pitali, videlo se po licu, po telu, modrice, dali su mi lekarski izveštaj i dalje je krenulo, smestili su me ovde, tako da, to je taj razlog, međutim, to se i pre dešavalo, ne svaki dan, ali se dešavalo i ja sam ćutala, iz razloga što nisam znala kako, šta i bilo me strah i bilo mi bez veze da prijavljujem oca deteta, ali ovaj put, zaista, rešila sam da..., da stanem, da odbranim dete i... da prekinem to sve. Tako da, to je razlog, a usput, ja sam i mene je grdio i pogrdnim imenima i mene i dete, ali to je opet, u prvom planu mi je bilo dete i to što je on, vidne su bile modrice i mi smo došli tu, mislim, i svi su videli, imam i lekarski papir, znači, iz tog razloga sam tu.

Istraživačica: Rekli ste, niste se ranije obraćali?

Ispitanica: Nisam, ne. Dete kad je imalo jednu godinu otišla sam kod mojih roditelja, pošto je on u braku sada, mi smo došli sa pričom da će on živeti... Ne, to ne funkcioniše, rodila sam, znači, dete u gradu, on bi bio preko, kad bi došao, idemo mi kod njega u kuću, on je rešio, mi kad smo došli to je bila druga priča, sačekaj još dan dva, pošto ima još dvoje dece iz prvog braka, međutim, kad sam ja videla da smo mi došli i da se tu ništa ne rešava, ja sam rekla: - Pričao si priču, ostao si pri svome, ja odo', ne treba mi ništa, odoh kod svojih roditelja! Otišla sam, bila par dana, on je došao i vratio nas, ponovo sa tom pričom,

ne može bez nas i ovo i ono i rešiće i brak ne funkcioniše i onda sam se vratila i nisam više nikad odlazila, sada sam otišla i definitivno znam da se neću vratiti. I dalje su priče iste i obećanja i sve, teško nam jeste, ali, ali, moram da ga zaštitim, i ne želim više, znam kroz šta sam prošla, on je i dalje u braku svom, on i dalje priča, ja ne želim da remetim, znači, hteo si da ostaneš, lepo ti je, ali pusti mene i dete da ne gledamo sve to na oči. Mi smo bili razmak 100 metara kuća od kuće. E, on se trudio da to funkcioniše tako što je bilo: - Šta ti misliš, šta ovo, šta ono... U stvari, nisam više ništa ni tražila, iskrena sam, nisam tražila da on svoj brak prekine, ako želiš, ti idi, ja mislim da je to ljudski, a imam i ja pravo na svoj život i to dete i ne moramo da trpimo, ko god tebe iznervira, ti dođeš na nas, mislim, to je suludo. Dete je odličan đak, trenira 6 godina, u školi niko ne može da veruje da je to dete zaslužilo da dođe, da ga cela škola vidi sa modricama, znači, hematomi, 7 - 8 centimetara! To dete ne zaslužuje, jednostavno, ja sam stala i... ne želim više da se nastavi tako i... nisam spremna ja više za takav život, tako da, to je njegova priča i dalje će rešiti, ne može bez nas, sve, sve, sve, ali ja sam sa tom pričom ušla, ne želim ponovo da se vraćam, jer 11 godina je takav s njim život.

Istraživačica: Oprostite, a da li znate da li je on, slučajno, nasilan i prema toj ženi i djeci?

Ispitanica: Pa ne znam, ja da kažem ovako ili onako to je...

Istraživačica: Mislim, da li je on generalno nasilan?

Ispitanica: Mi u kuću nismo išli, išlo je dete kod..., mislim, on voli beskrajno brata i sestru, on voli i oca i vezan je i ja sam s tim razlogom negde tražila blaže mere, znači, da prekine s tim, da se više ne desi da dete dođe modro, nisam htela zabranu 100 metara, 500 metara, dete hoće da vidi oca. I ja bi ga pustila neka ga vidi, al' bi opet da imam neki papir, da ja mogu sutra, ako prekrši, ja ću naravno tražiti strožije mere, al' ne želim sad dete psihički, rastrešen je i prekinuli smo bili školu i treninge, sad smo uveli zadnju nedelju treninge, jako je velik pritisak i teret pao na njega, nadam se da će shvatiti jednog dana zašto sam to uradila. Negde malo njemu da olakšam, a bilo šta ako bude prekršio ja ću tražiti strožije mere, u stvari, on će sam pokrenuti, ako prekrši nešto. Dete nek vidi oca po svojoj potrebi, ako ne želi da ga vidi, on to treba da razume, zašto ne želi, znači, neću da pričam ružne priče o njemu, neću ništa, on već ima 11 godina, velik je, može neke stvari da... da složi na svoje mesto, tako da...

Istraživačica: Kažete, ako želi da ga vidi, a želi li?

Ispitanica: Želi. Da. I čuje se. Mislim, želi. Dete ne zna za drugi život, on je navik'o tako i ja vidim po njemu, kao što sam i ja, negde prihvatila da je to normalno. Pa šta, udario ga, neće sutra. Onda, sledeći put udari, pa dobro, pogrešio si. Međutim... nije... ne može dete da zasluži tolike batine da ode pred svoje drugare i u razred da ga svi vide sa tim, to definitivno mislim da nije u redu sa strane oca, a ja kao majka neću da dozvolim da se nastavi. Znači, to dete je razumno, ja želim da razgovara s njim, rečima, nije bilo razloga za to sve što je preživeo, ali sad je bilo, nadam se da... dalje neće biti. Ili ću ga zaštititi.

Istraživačica: Rekli ste da je intervenisala policija, čini mi se, ako sam dobro razumjela?

Ispitanica: Tada kad smo došli u Centar... psiholog nas je odveo do lekara, a od lekara... dali smo izjavu u SUP-u, inspektor nas je, pitao je mene, dete je bilo ispred, posle smo došli tu i smešteni smo.

Istraživačica: Jeste li Vi zadovoljni reakcijom policije?

Ispitanica: Ne znam šta se dešava u policiji, ja sam rekla i dalje tvrdim da je to tako, ja sam... kad smo ušli u SUP, moje dete je molilo: - Nemoj samo da ga vode u zatvor! Zbog toga, znači, ne želim da se svetim, samo želim da zaustavim, da se prekine. I da imam mere zaštite jer sutra ako to uradi... ja bih stala opet u zaštitu, neću više nikad dozvoliti da se ponovi.

Istraživačica: Rekli ste, izvinite što ja ovako...

Ispitanica: Ništa, samo Vi recite!

Istraživačica: Rekli ste da kad je dijete imalo godinu dana, da ste otišli kod svojih roditelja. Je li Vi imate podršku svojih roditelja?

Ispitanica: Pa imam, s obzirom koliko sam ja njih povredila, samim tim što sam došla i ušla u svu tu priču, oni su savetovali da ne radim to, ali, ja sam gledala samo u njega, slušala i mislila da je to tako. Tako da su oni negde prešli, imam podršku, ali ja se ne osećam sad dobro da ja odem sa ovim problemom kod njih, tako da ću nastaviti, zaposliću se, radiću i znam, sigurna sam da neće dete oskudevati, da ću imati, usput sam, kući, počela malo da radim, torte, kolače, rezanca, skupljala sam malo sa strane, negde sam znala da može da dođe do teškog momenta, tako i kad izađem, bez posla sam, ali znam da neće dete... imaću za njega i snaću, zaradiću.

Istraživačica: Da li roditelji znaju da ste Vi ovdje?

Ispitanica: Ne znaju. Ne znaju, jer želim da se smestim negde i onda lepo da im objasnim, sad, ovog momenta ne mogu, nit im lepo objasniti, nit'... nemam snage, sve mi je to bilo

odjednom. Za ovu ustanovu, znači, sve reči hvale. Zaista. Oni su me prihvatili, ja da sam znala, negde sam ja i na sastanku rekla da sam mislila da je to negde reklama, da je to marketing, da je to... zaista, prihvaćena sam tako da je to, ne mogu se zahvaliti nikada! Svima i sa kojima sam razgovarala i gde su me smestili, i sve, zaista, nemam ni jednu zamerku!

Istraživačica: Mislite da je važno da postoje Sigurne kuće za žene?

Ispitanica: Pa sada, ovog momenta, mislim da jeste. Jer ja ustvari, nisam imala dovoljno informacija šta je to Sigurna kuća, slušala sam, ali sam negde mislila, ne znam, da su to neke priče, onako malo... uveličane. Ali sad, zaista, mogu reći da mnogo znači, onaj ko hoće da istraje i izađe do cilja, da znači mnogo ovakva ustanova, velika je podrška kad si u problemu i neko te smesti i zaštiti i znaš da ne može ti niko prići. Mnogo znači.

Istraživačica: Kažite mi, rekli ste već nešto o tome, na koji način mislite kad napustite Sigurnu kuću? Šta mislite, ne ograničavajući se pri tom na, kako bih rekla, realne prepreke, koja vrsta podrške je Vama potrebna da Vi, kako bih rekla, riješite svoj problem?

Ispitanica: Pa ne očekujem neku veliku podršku jer nisam ni tražila mnogo savjeta. Kad sam ulazila u sve to. Ali mi, recimo, mnogo znači par dana kad sam došla i prošlo je par dana, nazvale su me, ne znam... od deteta, od njegove drugarice mama koja je rekla: - Bilo šta da ti treba, u gradu da ti izvadim papir, da ti donesem, nekad... znači, nemoj gledati u kojim granicama mi tražiš, količinama, ja ću ti izaći u susret! Tu je bila moja sestra koja je isto rekla: - Bilo šta da ti treba... Nisam ni od koga ništa tražila, ali u tom momentu, ta... ne znam, poziv od neke žene za koju nisam očekivala jer nismo bile toliko dobre napolju, znale smo se i onda je ona razumela, kao majka, verovatno i mene... ne znam, mislim da nisam toliki idiot da zaslužujem ovo i zbog toga me boli. I to mi mnogo znači, ne očekujem, neću tražiti ništa ni od koga jer znam da ću raditi, da će dete imati. Jer ne bojim se, radiću to što budem... Čistiću, spremaću, ne znam, uklapaću se, ako budem mogla nastaviću sa ovim što sam počela, ovaj, torte, kolače, rezance, to me onako bilo krenulo, sad sam prekinula, uglavnom, neću se oslanjati na druge, jer nisam ih ni poslušala kad su mi govorili. Tako da želim negde da se izborim, a opet dete da ne oseti. A ne želim da iskoristim to što me neko stavlja negde i kažem: - Ej, treba mi to, i to, i to! Ne znam, došla sam u jednoj majici, mogu mi doneti ali ne želim, tako se osećam, da nisam trebala ući u

tu priču i kad su mi ti ljudi savetovali nisam poslušala i sad trebam izaći negde sama, ali da ne oseti to dete previše. A mislim da mogu i da hoću, imam volju i...

Istraživačica: Recimo, stan?

Ispitanica: Stan nemam.

Istraživačica: Da li bi to bilo nešto što Vam je potrebno?

Ispitanica: Naravno da bi, ali mislim... tražiti stan ne bi mogla od roditelja, naravno da bi, ali... to je opet nešto... želje! Naravno, svi mi imamo, ali, negde se vraćam u realnost, a da meni neko da stan...

Istraživačica: Zaposlenje?

Ispitanica: Pa naravno, znači, sve mi to treba, sve je to nešto što treba i meni i drugim, verovatno, dobro, nismo svi bez stana, to je negde smeštaj i posao, iskreno, ne znam.

Istraživačica: Briga o djetetu?

Ispitanica: Pa on je velik, ja i on se možemo dogovarati, nije problematičan tako da mislim neće biti problem da on ode u školu, razumeće da ja idem na posao, nije problematičan, nije recimo dve, tri godine, smem da ga ostavim i nastaviće da se bavi sportom, da je što manje vremena u stanu, da bude sam, a trudiću se opet da uklopim to vreme da budem što više sa njim, na prvo mesto negde njega stavljam jer želim da što manje oseti sve ovo, već je i osetio, ali...

Istraživačica: Još samo, ako nije problem?

Ispitanica: Nije, recite!

Istraživačica: Rekli ste na početku da ste, kada je, sad, to posljednji put bio nasilan prema djetetu, pozvali učiteljicu?

Ispitanica: Jesam.

Istraživačica: Da li je ranije neko znao?

Ispitanica: Pa znala je, možda, moja drugarica. Znači, nije znala moja sestra.

Istraživačica: Niste rekli sestri?

Ispitanica: Nisam. Jer to bi bilo, ja sam ti pričala, trebala si znati, jer tu sam se osećala negde da nemam prilaz. Ne da nemam prilaz, nego, kad ja krenem nešto da pričam, problem moj, i kad mi neko kaže: -Da, ali šta si očekivala, jesam ti ja rekla! Zaista mi jeste rekla, tako par puta, kad je on..., znala sam ja, tako jeste. Imala sam jednu drugaricu i to je to. U stvari, ja i dete sami.

Istraživačica: Znači, ta bi drugarica bila jedina, u to vrijeme... podrška.

Ispitanica: Uglavnom. Uglavnom.

Istraživačica: A sestra je znala, ali je odbijala da razgovara.

Ispitanica: Pa znala je, nije znala sve i ona ima porodicu i onda nisam htela negde prenositi svu tu tenziju i... ali znala je ona, nije znala detaljno, nije u stvari niko znao sve detalje. Nije znao detaljno, svaki puta kad se nešto desilo, ako se nije videlo... nisam govorila.

Istraživačica: Samo ako se vidjelo?

Ispitanica: Pa nije samo ako se vidjelo, tada se videlo i tada sam htela sa učiteljicom da razgovaram, ja sam odlučila da tu stanem, zaista negde je valjda bila, ono, zadnja kap, više nije bilo mesta, a nije bilo lako gledati, ali opet nisam imala hrabrosti.

Istraživačica: Kažite, rekli ste, on je obećavao?

Ispitanica: Da.

Istraživačica: Znači da je negdje bio, kako bih rekla, svjestan šta je uradio, nije odbijao to da je bio nasilan?

Ispitanica: Pa nije, ali on to drugačije tumači, on kaže da je to igra, pa svaki roditelj udari, pa nisam ja puno, pa to je malo, pa dete je nežno, osetljivo, on je buckast, to se osetilo, nisam ja mislio toliko, pa i on nekad mene, tako, u igri... To, da li ne želi da prizna ili stvarno misli, ne znam, u to više ne ulazim. Ali njemu to nije izgledalo strašno, pa šta, on je pričao sa advokatom, advokat je juče svoje dete isto istukao tako, kao što smo mi negde prihvatali da je to normalno, život koji je on nametao, tako je i on prihvatao da je normalno jer smo mi ćutali i trpeli. To, to... jel' ti mene ne znaš, jel' ne znaš da ja to ne bi... ali to se desilo sad, ja ne mogu da ćutim.

Istraživačica: Rekli ste da je razgovarao sa advokatom, i on je isto tako svoje dijete?

Ispitanica: Da.

Istraživačica: Da li mislite... Šta mislite, da li je to možda u okruženju u kojem mi živimo nekako normalizovano?

Ispitanica: Pa ja ne verujem da je advokat rekao to. Zato što... sve te priče, mnogo puta su ispričane i mnogo puta sam videla da su iskorištene da se mi vratimo. I da ja nastavim tu. Mislim, nije mene niko tu držao, ja jesam imala strah da odem, to je bilo, e pa ne znam, probaj pa otiđi... Nisam u stvari znala šta će biti ako odem. Plašila sam se gde da odem. On ima kuću, imao je više od mene, mislim, imao je, možda, i veze neke, za razliku od mene. I onda sam se osećala nemoćnom u svakom pogledu. Ali sad ovo kad se desilo...

zaista sam shvatila da mogu da zaštitim dete, da imam volju i da ću ustrajati i da ću ga zaštititi koliko god bude strašno.

Istraživačica: Koliko dugo ste Vi već ovde? U Sigurnoj kući?

Ispitanica: Od 17. maja. (18 dana, napomena)

Istraživačica: To je bilo u principu sve što sam ja vas imala pitati. Jedino, ako ja Vas nešto nisam pitala, a Vi mislite da je važno da kažete, ja bih Vas molila.

Ispitanica: Pa ne znam, jedino to, bila sam zbunjena, jedno vreme, oko podnošenja mera zaštite, ja sam opet tražila da to bude samo da se zaustavi fizičko, psihičko i verbalno... maltretiranje i mene i deteta. I tu se negde plašim dal' sam dobru odluku donela, al' to je opet zbog deteta, on hoće da ga vidi, ali je isto tako prihvatio da ide sa mnom, da se ne vraćamo kući. Ali to je bilo negde, dobro ne vraćamo se kući, ali nemoj da mi braniš ako nekad imam potrebu i želim da ga vidim. I htela sam da ne padne sve odjednom tako, ne da zaštitim njega, on je napravio što je napravio, on je trebao i to će verovatno shvatiti. E sad se plašim dal' sam dobro postupila, i dal' će me sud shvatiti.

Istraživačica: Jel' Vam zakazano ročište?

Ispitanica: Jeste, 10.

Istraživačica: Sad 10.? Juna?

Ispitanica: Da. Al' sam tako isto, ovaj, obećala, reći ću, ako bilo šta prekrši, ako dete ima potrebu da ga vidi, ako on prekrši, ja ću drugi dan tražiti strožije mere i ostaću pri tome i neću odustati.

Istraživačica: Bili ste u... Uredu za pravnu pomoć?

Ispitanica: Jeste, jeste.

Istraživačica: I tamo su Vam dali sve te informacije?

Ispitanica: Da.

Istraživačica: Da možete, ukoliko bi, da možete ponovo podnijeti zahtjev?

Ispitanica: Da. E to me jedino muči, ne znam dal' sam dobro... dal' je dobro što sam te mere izabrala... ali... ovo sve ništa, mislim da ću istrajati i da ću... da se kući neću vratiti... to sam već, dete, sela s njim razgovarala, kako jeste, ne želim da ga lažem, želim da shvati pre nego što odemo, da ne bude odjednom sad, vraćamo se kući, a vodim ga u stan, mislim da to ne bi bilo... Znači, sela sam, objasnila sam da ne možemo više, nek' on vidi oca svog, ja ne trujem ga mržnjom, niti želim, ali... Znači, kad ima potrebu i želi i treba mu savet i... nek on vidi oca i brata i sestru, a... mi ćemo živeti u stanu. Tako da je to prihvatio negde i

to ga teši, ne znam, da će moći da ga vidi bez nekog ograničenja, da se vidimo u stanici ili ono, ne znam, da odredi ustanova kada šta.
Istraživačica: Dobro. Hvala vam puno na ovom razgovoru, nadam se da nije bilo previše naporno?
Ispitanica: Nije, nije, sve je u redu. Dobro je, nije ništa strašno.
Istraživačica: Hvala vam još jednom. Doviđenja.
Ispitanica: Doviđenja.

Ispitanica 2, Novi Sad:
(041 Novi Sad 2 03062011)
Istraživačica: Dakle, ja sam se Vama predstavila, rekla ko sam, šta sam, odakle dolazim i zašto je važno da razgovaram s Vama, pročitala sam pitanja...
Ispitanica: Jako mi je drago, da, jako mi je drago što se zalažete da pomažete i uopšte, oduševljena sam od ovaj Prihvatni centar. Ovaj, ja, ja, moraću (plače) ne mogu a da ne plačem kad pričam o tome, jako mi je teško i jako mi je puno pomoglo, njihova pomoć mi je jako bila potrebna (jeca), ja sam tu sama, nemam rođake, nemam prijatelje, sem jedne, koje smo prije živeli u Vranje zajedno, od mog muža, od njega, njegova žena je isto Makedonka, pa mi smo celo vreme živeli u Vranje jako blisko, ono, kućni prijatelji, non stop zajedno, i slučajno, eto i oni su tu dobili prekomandu, jedino su mi oni porodica, s taj čovek sam i došla kod Tamare, da zatražim pomoć. Kod mene u porodicu, problem je alkohol. Muž je alkoholičar, sve je to moglo da se podnosi nekih godina, od početka je on pio. I videla sam ja da on pije, nego, smatram, takvo je naše podneblje, svi popiju, nema problema, znaš, ali, ono, mladi smo, u izlaske kad se ide, normalno da se popije, ali valjda kad dođe normalni neki život, porodica, pa da se skućimo, pa nameštaj da se kupuje, onda se, valjda prioritetno je te neke stvari. Međutim, to je produženo tako da se pije, 'ajde, pritisak na poslu, 'ajde, imam razumevanje, 'ajde teren, 'ajde za to imam razumevanje i onda tako polako, sve više. Ono, malo, malo, pijan. I onda je počelo non stop pijan. E sad to moglo je do neke granice da se i deca su bile mali i onda, znao, ja oko dece i on... Šta ja znam, možda sam bila i mlađa i lakše sam sve to podnosila. Međutim, kako su prolazile godine, sve obaveze su počele da budu moje. 'Ajde, nema problema, takav je vojni život, porodice vidim i ostale da tako se muče, nema problema. Kažem, ali ostale porodice, ono, kad usporedim, tako iste porodice kao mi, vojna lica, oni kad su kući onda su tu za

porodicu, za ženu, za decu, imaju razumevanje. To kod mene nikad nije bilo. I onda... 'ajde tako godinama, nekako. Ali onda su deca narasla. Ja imam dve devojke, velike i sina od 8 godina. I onda je počelo 'ajde ono fizičko maltretiranje, u početku šamar pa se onda dere, a konstantno ono ponižavanje u društvo: - Glupa Makedonko, ti si glupava, ti ne znaš ni da pričaš a kamoli da nešto radiš u životu. Ja dok sam bila devojka, radila sam k'o tehnički sekretar, k'o sekretarica radila u konfekciju. Bila je direktorica, nije bilo razloga da bude ljubomoran, nije ni bitno. Bio je ljubomoran, video je da nisam taj tip žene da se švalerišem, da... ovaj, jednostavno u to nije zalazio, nije pravio probleme. Ali zato sam ja uvek bila glupa i nesposobna i pored toga što sam sve ja vukla. On tako, uvek ima razlog, ili je nervozan pije, ili je veseo pije, ili ima društvo, ili mu je dosadno, pa od dosade ke izađe malo da prošeta, tako uvek, opravdane razloge, sa njegove strane. I onda deca kad su narasli, tek onda su još veći problemi postali. Već deca su videli kako se ponaša, 'ajd prema meni nego što je počeo i prema njima sve gori da bude. Mislim, ono vojničko iživljavanje, ono: - Stoj mirno, gledaj me u oči, nemoj da trepćeš! Grozno... I onda su počeli ovi ratovi. Onda je dobio prekomandu, bio je na ratištu, jako smo loše prošli, 'ajde nema veze, izgubili i stan, ja sam morala i pos'o da napustim, preselila se, došla tu (plače) tu gde ne znam nikog, sama sam se snalazila, 'ajde nekako kod ovi rođaci, neki njegovi daljnji, pa kod ovi, pa kod oni i, uglavnom, u podstanare. I sad kad se on vratio iz ratišta, maltene, jurili smo za njega. Onda je dobio prekomandu u Vranje pa smo preselili u Vranje i tako. Svakakve ispade je bilo, ne mogu ni... ono... ne znam ni šta se nije desilo u moj brak. Sem ta neverstva. Ja verujem da je on švrljao, mene nije interesovalo, nikad nisam gledala nije me ni interesovalo, nego samo sam gledala kako mogu mir da sačuvam u kuću da bar decu normalno, onako, kol'ko ja mogu da im pružim, neki dostojanstveni život, onako da... da porastu bez neke velike traume, bez neko... Međutim, nije moglo da se izbegne. Onda, kad ja se sklonim, ili kad ne može da nađe razlog, za neku glupost se iživljava na decu, zbog toga me i ošišao, mislim, svašta je radio, ali, pogotovo, obožavao je na D. da se iživljava, najviše (plače), ne znam zašto, bila mu je najpogodna, ovaj... i onda tako..., 'oću, znaš, da rešim problem, kao, al' on je svestan da ja finansijski, prestala sam da radim, nisam radila, rat, nemaš gde da se zaposliš, i taj momenat mu je, ono, bio jako na ruku šta ja nemam svoj dinar, niti su moji u mogućnosti, oni, ono, žive sa platom, razvlače kraj s krajem, sastavljaju, i taj momenat, finansijski, jako mu je odgovarao: - Gde ćeš ti, glupačo, završićeš na ulicu, treba da se kurvaš da bi plaćala stanarinu! I tako, svašta

nešto. I onda, kad nekad razmislim i stvarno nisam imala gde i kako (plače), kod mojih da se vraćam, već je snaja u kuću, došla i njena mama da živi sa mojim roditeljima, već je haos kod njih, ono, tri starca, mala deca i sad još ja da im dođem sa svoje probleme, smatrala sam da nemam pravo da ih maltretiram na taj način (plače), i tako, trpela sam svašta. I tuču, i vređanje, pogotovo. Gde god je mogao da nas sroza, to mu je bila uživancija. Kad dođe na kafu neko, na pet minuta, on tako, seti se da se izdere na mene il' na decu, ko je nejpogodan u tom trenutku, on je neko i nešto, on je gospodin čovek i jako voli da mu se dive, kako je on pametan, a usta ne zatvara, non stop priča, sve on zna, niko ne može do reči da dođe od njega, on je najpametan, u sve oblasti sve zna! I onda, trudim se da ga izbegavam, tako, naučili smo ja i devojke i uvek su me i krivile zbog tog: - Zašto mama, zašto ćutiš? Hajde da bude mir u kuću, podstanari smo, komšije da nas ne slušaju, al' neminovno je, tol'ko sam se naselila više, tol'ko mi je stresna zadnja selidba, ono, na trenutak, uhvatila me neka panika, jako sam se uplašila (plače), to mi nikad nije se desilo, uhvatila me panika ne znam ni gde se nalazim, ni koji je dan, ni kad radim. Znam da sam uzela slobodne dane, al' ne znam dal' su prošli slobodni dani, a deca su otišli na fakultet, a on, po običaju, u kafanu, Vuk je negde igrao se napolje, tako sam se uspaničila, jako je strašno onako (plače) kad se osetiš da ne znaš ni gde se nalaziš (plače), al' morali smo da selimo, godinu dana smo u taj stan, jako je ružno da maksimalno se trudim da bude mir u kući, a on tako, dođe u sred noći pijan i onda počne da vrišti, ne interesuje ga ni za gazde, ni za komšije, ko bog zna šta da smo mu uradili, probudi nas sve, u jedan, u pet sati, u čet'ri sati i sad, zavisi kako je on raspoložen, ako je veseo, onda bi da peva, da se smejemo, da sedimo, da nas čašćava on, a ako su ga iznervirali nešto u kafanu, onda bi da se sas nas produlji da se objašnjava, da se dokazuje kako je on u pravu. (plače) Grozno! I, ono već, tol'ko je počeo da ide za alkohol, maltene sve pare da idu za alkohol, svaki dan ispod litar nije. Pre, ono, pije dok ne ruča, pa onda jedno vreme ne pije, pa onda tek uveče tamo negde. A sad, sad nikad ne prestaje, sad ruča i čaša je kod njega, za rakiju, u one za vodu sipa rakiju i to od jutra do sutra, sve mu je poremećeno, zbog alkohola, dobio je šećer, pritisak i zato je i izišao u penziju, vojska je na neki način, i iako su kolege njegove, mislim, sve su znali, ne može neke stvari, kol'ko god sam ja prikrivala, ni ljudi nisu mutavi, sve vide, vidi se i kad ne pričaš, vidi se, vidi se ko pati i kod koga nije u redu, pio je i na poslu i onda više... Pogotovo posle ovog rat, i kao višeg starešine, mogao bi on da ide u penziju i kao invalidna penzija su mu sredili i kao dijabetičar, poslali su ga u penziju

i rešili su ga se. Na neki način, oni su ga se rešili. Oni su ga se rešili i poslali su ga kući, da bude 24 sata kući, e tek onda je postalo nepodnošljivo. Onda nije bilo dana više, ne možeš izbeći kad on nije tu. A non stop je nervozan, sve mu fali. Mislim, za sve, za sve smo krivi mu. Za sve i što dišeš, deca tol'ko se trude u drugu sobu, zašto je kompjutor uključen, kupili smo kompjutor, ne smemo da ga uključimo, baciće ga kroz prozor ako ga uključimo, plaćamo internet, ne smemo da ga koristimo. Šta će nama ta glupost, on to ne koristi, šta će to. I tako neke nebuloze, mobilni da ne bi izlomio, zato što je slala poruke drugarici. Užasne stvari, ne znam više ni gde nije našao zamerku. Od, do zamerku, znači, od kad ustaneš ujutro, maltene zašto dišeš. Zašto se smejete, nervira ga, naš smeh ga nervira. Sve ga nervira. I onda, ode u (nerazumljivih nekoliko sekundi), sad već spava, ode oko 4 sata da spava, ujutro, sedi ispred televizora, gleda tamo šta je na red da gleda, da gleda sam negde i tu, bar litar se popij, i onda, ako završi, ili šalje mi da idemo da kupimo, ili, zavisi kakvog je raspoloženja, ili produži u kafanu. A tamo je imao uvek, mislim, on uvek, i u Vranje dok smo bili, on nađe neki... (plače, briše nos), neću da vređam ljude, ali nađe neki sto put gori od njega. I onda se dokazuje kako je on pametan. Kako je on čika penzioner i čika oficir i kako ima veliko primanje i kako... I svi mu klimaju glavom i on čašćava i tako. I tako dalje, zna i po tri dana da ne dođe kući. Ja ga i ne pitam, mene i ne interesuje me više i tako sam otupela, davno ga ne volim više, tol'ko me uvredio u životu, da čini mi se, (plače) da sam čula da je umro, ne bi zaplakala. Tako me isponižav'o u životu. I onda, ja osetim olakšanje kad izađe negde, barem dok nije kući ja znam da ide da pije i da troši, al' nema veze. Barem mogu normalno sa decom, možemo da uradimo domaći, mogu i ja da se organizujem, da uradim nešto, a i što je još gore, ja radim po smenama, i onda, ako ne stigne kući, ako pa sprečim ja situaciju, da ne... ili pošaljem decu da izađu, ili preuzmem odgovornost na sebe, onda se čeka da ja odem na posao i onda se iživljava na deci, zadnje dve godine pogotovo, već četiri godine je u penziju, užasne, užasne godine, već je bilo momenti, stvarno, kad nisam mogla sama da se izborim, ono, ide direktno da te ubije, ni ne, ni ne... i kaže: - Sad ću vas pobiti, mamu vam jebem, šta mi možete, ja sam vas stvorio ja ću vas pobiti, niko mi ništa ne može! I onda, i onda... i onda odem na posao, onako i onako je naporno biti na posao, ja radim kao radnik u obezbeđenje, radim u srednjoškolski dom, ovaj..., za srednjoškolke. I maksimalno se trudim, normalno, k'o i mojoj deci, da pomognem i onda razmišljam, dolazim da tuđu decu čuvam a moju ne mogu nikako da sačuvam i mojima kad pričam, a imam dve sestre i

brata: - Dalja, ostavi ga i dođi si tu, mi ćemo da ti pomognemo. Kako da im dođem sa troje dece, onda bi trebalo fakultete da prekinu, mlađa mi je na budžetu, i starija je već na budžetu, a pogotovo kad imaju ispite, onda... on se, kao, sekira zbog ispite: - E sad ću da vam jebem mater, ne učite dovoljno! I onda tako, strašne stvari, i vređa i napravi im goru situaciju, deca ne mogu da se skocentrišu i da uče, a ova starija pogotovo, ne da je osetljiva, do sad bi skrenula da je jako osetljiva, jako je pribrana i trudi se dete, ali pored one torture nije mogla, imali smo pare, nije hteo da joj uplati godinu, morala je da pauzira, da radi, da bi sebi uplatila, meni je zapretio da ne smem ja da pozajmljujem pare, neka se snalazi sama u životu i hteo je da k'o čistačica radi, da čisti wc-ee, da shvati poentu života, zato što je ona samo za to sposobna i tako, odvratno, i onda, ja ipak, počela sam neke stvari... Počela sam da donosim odluke, vidim da nas... da nas hoće da uništi, ide na ono da te sroza, hteo je da napustim posao, deci nije dao da studira: - Ti nisi za školu, izašla si sa budžeta, vidiš da si ovakva, idi radi. U ovu kuću zna se ko treba da radi! I radila je, i onda to što zaradi: - Daj mi, sine, pozajmi, kad nema para da pije, vratiću ti! I tako, vrati, pa pozajmi, i tako uvek neki isti novac kruži, nama, evo ti sada 1.000 dinara za farmerke, šta će ti farmerke, sutradan, ne trebaju ti, da bi... kad smo došli tu... (plače)... kad sam pogledala decu, i sebe, posle 23 godine od braka i silnoga odricanja, nikad nisam otišla kod mojih k'o čovek, normalno, uvek smo bili u tuđe obučeni, sem ćerka mlađa koja je radila i kupila je sebi farmerke i majicu, mi smo bili sve u (*šmrca*) poklonjeno, kome se što..., ko je što iznosio, nije mu više potrebno, iz sažaljenje: - Jao što ti je lepo! - Evo ti ga! Sin već dugo vreme dobija garderobu od jedne prijateljice, od jednog njenog rođaka tamo i tako smo izorganizovani, da bi, da bi imali... Nema se, nema za šta da kupiš, unapred se sve potroši, čašćava ih tamo i znaju da ima redovna primanja, ovaj je tol'ko kvaran u kafanu, ostavi mu kafanu do ujutru: - Nema problema, Vuki, ti si pametan čovek! Tako, digne mu, udeli mu neke komplimente i ostavi mu piće na poverenje: - Nema problema za tebe, ti možeš da piješ kol'ko god hoćeš, i imaš aparate do jutra! On igra aparate, sve na poverenje, on je čovek od reči, kad se tiče ljudima okolo, onda je čovek od reči, a porodici, nikakva reč! I, zadužuje se, unapred, neke kombinacije pravi, k'o da sam ja mutava, ne znam dva i dva kol'ko je i nema veze, ja: - Neka, ajde, on zarađuje neka radi šta hoće, samo da nas ne dira! Međutim, u sve veće dugove ulazi, i jako je skupo danas i kad se organizuješ jedva sastavljaš kraj sa krajem, a kamoli ovako. I tako, on čašćava, a kad dođe: - Častio sam celu kafanu, i konobaricu sam počastio i pevačicu! Ako, neka im je

u zdravlju! Tako sam sebi. - Zaradio sam, neka! Pa neka ti je u zdravlje, mislim. Šta ti mogu, ako sam nisi svestan. Što je odlučilo da dođem tu. I sto puta sam pokušavala i da razgovaram, i da se dogovaram, i da...: - 'Ajd, Nenad, da se raziđemo, bez tuče, bez da nekog ubogaljiš! Pošto, kad je agresivan, onda ide... jako je prefrigan, ja sam operisala glavu, imala sam apces mozga, mene kad tuče udara tu. Baš tu! Tamo gde mi je taj rez, tamo gde se izdiže. Ćerka mi je prošle godine kičmu operisala, nju ne udara, nju stiska i gura, gura je tako da bi pala i da bi se povredila, sad već ide da te uništi, da te... već se plašim, stvarno, za bezbednost dece i sebe. I onda, ne mogu da se dogovaram, onda kad kažem: - 'Ajde da se raziđemo! - Jebaću vam mater, ja ću otići od kuće. - Pa dobro, 'ajde, idi! - Iću, i ode, kao, tražiće stan, nemam ja te pare, jesu oni normalni, odakle meni tol'ke pare! Ko 'oće, nek' ide! I onda, prvi put kad se iznervira, onda decu istera na ulicu. Kao: - Marš iz kuće, ne trebate mi velike, kalašture ste već, idite, zarađujte same! (plače) I sad, pre nego da dođem ovde, trebao je onaj dozvoljeni minus da pokrije, trebalo je oko 60.000, 63.000 baš i sad, kako ćemo, kaže Vera: - 'Ajde, dobiću ja platu, neću je dirat', stavićemo je na tvoj račun, pozajmiću resto, to 24 sata da si u plusu pa onda vratimo i nikom ništa. I tako danas, kao, da smo se dogovarali i ništa, on ustade i ode u kafanu, i dolazi sutradan i kaže: - Ja sam rešio probleme. - Kako si rešio? Kaže: - Digao sam kredit na 250.000. - Zašto? - Pa pokrio kreditnu karticu, pokrio ovo i sad, kao, u plusu smo. Pokriće minus. - Hajd', vikam, hajd'. Možda je i bolje ovako. Mada znam kol'ko duguje i zelenašima je dugovao i, kao, sve je podmirio. I, nema ga danima kući, nema ga i onda dođe, tako, dere se po decu, ne smeju da ulaze, ne smeju da izlaze, ne smemo da dišemo! U pet sati je došao ujutro, kupio neki hleb, budio nas da jedemo, kao, lepo miriše. Verovatno je on bio gladan i onda tako. - 'Ajde, ustanite da jedete! Ako ti nećeš da ustaneš da jedeš, sad ću Vuka buditi. I tako, ide od jednog do drugog, vuče nas, i mi smo ustali, zato što tek onda uzima danak, onda ako čašu staviš tu, onda će biti razlog zašto je čaša, u četiri sata, pet, treba da vrišti po kući, sve, čitav komšiluk treba da probudi. I 'ajde, nekako smo to izbeglio, ja sutradan otišla u prvu smenu i onda zove on na posao, kao: - Hoćeš ti dobiti više tu platu? Vikam: - Pa dobiću je danas, evo treba uplata da legne! Kaže: - Ne mogu ja tebe da čekam, nemam dinara, dig'o sam ja pare od onaj dozvoljeni minus. - Kako si dig'o pare? - Pa, kaže, nemam više pare. - Nemaš, 250.000 si uzeo kredita, a nemaš? - Pa nemam, odakle, vratio sam ljudima i nemam više pare! A kreditnu karticu, a dao je kreditnu karticu da uništimo, kao, nema 4.500 da zatvori taj račun, pošto 5.000 samo

kamate ide mesečno na to, kao, navodno, to beše najveći razlog tih 250.000 što je uzeo, da vrati zelenašima i to s 5.000 da pokrije taj kredit na kreditnoj kartici. Pitam: - A jesi li bar kreditnu karticu zatvorio? - Odakle mi pare da zatvorim, jesi ti normalna! Poče da vrišti, ja ništa, isključim telefon, na poslu sam, ne mogu da se opravljam, a radim i na centralu, tad sam u banku radila, taj dan, i izlazim ja iz smene i on čeka me na stanicu, što se ne dešava inače, njega ne interesuje ni gde sam, ni šta sam, ni kako smo se organizovali, ni imamo li obaveza, hoću li stići, njega ne interesuje, on je čika penzioner i on može da radi kako god 'oće. I onda sačekao me na stanicu i kao, kao ništa da nije bilo sa nas: - Ti s posla? Vikam: - Da. - Ja iš'o čoveku da podignem pare da dam. - Kom čoveku? - Jednom čoveku, sad on treba minus da pokrije, pa to što mu je ostalo i još neki dinar, on će to njemu da da, da pokrije. - Dobro, vikam, radi šta 'oćeš. I ja ne pričam više s njega, i on ode u kafanu, i onda, ja sam otišla, taj dan sam noćna smena, pošto jedan dan radim dnevnu, drugi dan sam od četiri sata i onda je on, pošto je došao u četiri sata, lepo tamo oko pet sati, odspavao je malo, ja se spremila za posao, i onda je ustao, pre nego da krenem i, kao: - Sad ću ja tebi spisak da napravim da vidiš ti gde su pare. Kao, ja njemu ne verujem, ja sam glupava, ne znam da računam ništa, sad ne znam kako ćemo živeti pošto stanarina treba da se plati, režije treba da se plate i ostalo ide na kamate. Što je uzeo, od kredita, jer on para nema više pa da znamo, da znamo unapred, treba svi da tražimo posao, to je od njega, tol'ko. I razmišljam, šta da radim i onda me nazove ova prijateljica i vika: - Šta radiš? - E ja stvarno više ne znam šta da uradim, kako da rešim problem, ovo je više dno dna! Em će stalno da nas isteruje, em što je najgore, svaki dan zato što nema para. Sad će biti još gore. I još gore maltretiranje ke bude. I vređanje, ono, ide po decu, ružni ste, ružni ste, k'o malo dete i tako, neke nenormalne ispade. I kol'ko god hoćeš, ono, da ne obraćaš pažnju na to, on onako, unosi ti se u facu, gura ti se, nije ni za dete normalno ponašanje, a kamoli za odraslog čoveka. I, ovaj... i pričala sam sa njegov kolega, taj kućni prijatelj nam je i vikam: - Glišo ja stvarno moram nešto da uradim, ovo više... ovo mora nešto da se uradi, ja to ne mogu više da izdržim, ostaće mi deca bez 'leba, neću imati i to što ja dobijem, iće na te kamate njegove i na kafanu, i na čašćavanje, ja neću imati hleb deci da kupim. I on kaže: - Da se negde nekom obratiš. - Pa gde, kome da se obratim? I onda smo došli zajedno kod Tamare. Ovaj, jako je lepo što ima ovakva ustanova, ja sam pre mislila da je to onako, 'ajd', više reklama, ono, radimo nešto. Da sam znala da ovako funkcionira, došla bi ja pre dve godine. Išla sam isto tako, bila neka nenormalna situacija u kuću, nisam

mogla više da izdržim, išla sam tamo u Radničku, rekli su mi, besplatan savet, pošto uvek sam bez para, kako god dobijem platu, već unapred trebaš ovo da platiš, trebaš ono, nemoj da (plače), da potrošiš pare, trebaće nam i za ovo, ja dam pare i ne vidim, ništa ne stignem, ni deci, sebe davno sam izbrisala iz te potrepštine (plače), i otišla sam, tamo u Radničku, kod neku pravnicu, žena, doduše, možda sam je zatekla u neku, u nezgodnu situaciju, na doručak beše, kad me primi: - 'Ajd šta, šta da uradim? Kao: - Pa, šta da uradiš, možeš da se razvedeš! - Pa znam da mogu da se razvedem, ali kako da izvedem to, gde, gde da idem? - Pa evo za početak. Dade mi neku adresu, kao, kod nekog doktora, kao, na lečenje, kao, da ga nagovorim, da ide na lečenje. Kakvo lečenje, on je tako pametan, njemu lekovi ne trebaju, ko je bolestan, nek' se leči. On je sasvim normalan i zdrav čovek, njemu ne treba lečenje, to ni slučajno neće, kakvo lečenje, ne treba to njemu, on ima da pije i 'oće da pije rakijicu, on to voli, nikad neće manuti i aparat, to ga ispunjava, zna on da neće dobiti, dovoljno je on školovan, fakultet je završio, zna on da neće dobiti na aparatu i zna on da dok se dođe do neke sume, podesi se aparat da se ne dobije, ali on je džek i gledaju ljudi kako on može sebi to da priušti, a to mu jako znači. I eto tako. I ovo mi je jako pomoglo, prvo u početku, ono, kad se suočiš sa i kad vidiš (plače) posle 23 godine maksimalno se, onako, sve daješ od sebe da uspe, prvo sramota zbog, zbog prijatelja, zbog, svima lepo ide, samo ja ne mogu da neki normalan odnos da imam, neki normalan brak, jako je to (plače) teško, posle 23 godine shvatiš da ništa nemaš u stvari, nemam nemam ni kuću, u podstanare, nemam ni nameštaj, to je taj prvi nameštaj što smo skrpili nekako, sve je u raspadu posle tolike selidbe, jedino deca što su mi dobri i pametni, što se trude, maksimalno se trude, obadve su upisali pravni fakultet, kažu: - Mama vidimo da si ti nesposobna da izađeš na kraj sa ovu situaciju, bar mi da ti pomognemo. Obadve su upisali pravo, ovaj, kako su ulazili kroz ta gradiva: - Možeš mama, možeš to! Treba hrabrost za ovo i treba pomoć, sa strane. Da nisu mi bili oni ja ne bi mogla i dalje, ja sto puta sam polazila, kao sad ću naći stan, sad ću da prekinem, i onda dođe on, tako sa neka priča, ili, jako je prefrigan, i tačno on unapred zna šta ću ja da uradim, tačno zna kad ne mogu više da izdržim i onda se primiri i tako bude neko vreme, tačno dok se smiri situacija, i kad vidi da sam ja pomirila se sa sudbinom, onda opet počne, Jovo nanovo, i tako, u krug. 23 godine. I sad, prvih 2, 3 dana, kad sam došla, ja stvarno nisam znala šta u stvari 'oću. Prvo sam htela njemu na pomognem. Kao, kad bi se on lečio, sve bi bilo u redu. A on niti ima volje da se leči, niti 'oće da se leči. Niti pomišlja na takvo nešto. I onda razmišljam, što bi

se ja kidala opet i stavljala decu u nezgodnu situaciju, kad mogu da rešim na taj način, da se razvedem, ako već mogu tu da budem neko vreme, dok se snađem, onda, neke stvari su mi se... Videla sam i ove tu ženice kako prolaze, šta ja znam, sve to utiče na neki način da nađeš u sebi hrabrost, što ne bi se ja razvela i da pokušam, ja i ovako već sada se podrazumeva, pomoć deci, oni jako pomažu i kažu: - Mama i radićemo, ako ne bude dovoljno za stanarinu i učićemo i radićemo. I znam da će tako biti i znam da će oni maksimalno da se trude, da uče i da zarade koji dinar i onda, onda sam odustala. Ovo neću ni da pokušavam da pregovaram sa njega, da ga molim, da se leči, ako mu nije stalo, onda najbolje je, shvatila sam da je najbolje i našla sam snage u sebi da to izguram do kraja. I onako, prvo sam mislila da ako ga tužim, za nasilje u porodici, da će... Ne volim te cirkuse, ne volim sudove, zatvore, tol'ko sam imala stresove u životu da ne volim da se razvlačim po sudove, po zatvore, po... Al' onda su mi objasnili oni da ne mora da znači da ako ga tužim za nasilje u porodici da će on ići u zatvor. Nisam to znala. Neke stvari da sam znala ranije, al' nikad nije kasno, što kažu. I onda, tražila sam i tu tužbu za ovo, za to nasilje u porodici, jako sam se plašila ovih dana dok radim, kod mene na poslu, ja ne pričam o... Pričam o decama, to normalno, znaju da sam u braku, ne znaju u kakvom braku niti... Ništa ne pričam u vezi toga, uvek izbegnem tu temu i ne volim da se sazna, radim na više objek'ta i ne bi volela da se sazna, radila sam ovih dana i jako sam se plašila da mi ne dođe tamo, pošto ovako ne može da me nađe, onda da mi ne dođe tamo, da mi ne pravi scene i da ga vide kakav izgleda. Pre svega, izgled mu... Izgled mu je alkoholičarski. Ono i da ne znaš dva i dva kol'ko je, kad ga vidiš, sve ti je jasno. Doduše, nikad nije trezan, nikad nije trezan. I onda, srećom, bar nije došao. Nije došao, zvao je kad smo bili tu, kao: Gde si ti kučko, gde si mi odvela sina? Za ćerke ga ne interesuje. Mislio je, ja kad sam krenula, on je znao, ja sam rekla da idem da tražim pomoć i da ću da rešim ovu situaciju, kaže: - Nemoj ti da ideš, nema potrebe ti da ideš, ja ću ići, ja ću da se razvedem od tebe. Ti si mutava i nećeš znati da se snađeš. Ja idem da podnesem razvod. Ništa ja nisam prokomentarisala, krenula sam i onda je on otišao kod devojaka, one su se spremale da krenu na fakultet i onda D. napao: - Zbog tebe se razvodimo, da znaš, ja i tvoja majka se volimo, ali zbog tebe se razvodimo, e sad ću se razvesti od vas tri kučke! I ništa, ono obukli se i otišli su na fakultet i, ovaj, onda kad me je zvao tu: - Gde mi je sin, gde si mi odvela sina, ukrala, sad ću zvati policiju! - Zovi slobodno, dete ti je na sigurno, al' nemoj više da zoveš, neću jednostavno, ne interesuje me, dete ti je tu, slobodno zovi, policija zna

gde ti je sin. I onda, kao: - Daj Vuka! Čuo se s Vuki, i celo vreme mu pričao tamo, pita ga i šta god Vuki kaže, ja sam tu sa mamom i sekom, i celo vreme, poče Vuki da plače, šta je sine, kaže: - Tata celo vreme kaže: lažeš, lažeš, lažeš, lažeš, opet me lažeš. I eto, tu smo gde smo... Ovaj, ono posle, kad sam podnela tu tužbu, kod advokatice kad sam bila, mislila sam da je to jako strašno i da će mi biti jako teško. U stvari, jako osetila sam (plače), čak sebe sam iznenadila, olakšanje, kad je rekla ona: - E, sad je to gotovo, kaže, kod vas je onako, čist slučaj, nadam se da će to pre odmora da se završi, samo budi istrajna, to će brzo, biće ti u svakom slučaju bolje, nemoj da se sekiraš, rešiće se to brzo. I, kako je u stvari to lako. Izvodljivo. Iako, jedino, osetila sam, krivo mi je što to pre nisam uradila, mogla sam davno, davno pre, onda bi... e tad bi zaštitila decu, u stvari. A ovako... (plače)... možda i jesam glupa... (plače), dozvolila sam da se iživljava... svaki dan na nas, a tako lako može da se odradi sve, i sad, nadam se da će biti brzo, i već onako, dogovaram se sa decom. Ovaj, on je, on zna da ja, ako kažem nešto, da ću da stojim iza toga. I rekla sam da neću više i, neke stvari on tačno zna da, ako donesem neku odluku da sam tvrdoglava i da neću popustiti. E sad, odjedanput, zvao je ćerku pošto ono što je zaradila za treću ratu fakulteta ona je dala u kuću pošto nismo imali dinara, nije bilo njemu za cigare i za hleba i onda, kao, zvao je nju: - Da ti da tata pare, da platiš ratu, 'ajde dođi po pare. I onda ja nisam smela da rizikujem, nju najviše, iživljava se, nju da pošaljem dete tamo, nije mi padalo na pamet i onda, čini mi se da beše Jovana tu, onda sam došla da se konsultujem sa njima, ni pod razno, makar i tu ratu da ne platimo, ne bi dozvolila dete da mi ide tamo, i onda, Jovana je, ovaj, konsultovala se sa njima i onda, kaže: - Moguće je, najbolja je varijanta, eto, neka... preko zajedničkog prijatelja. I onda ja pitala Glišu: - Glišo jel' bi to uradio, on hoće da da pare, ustvari, da vrati D. pare, da uplatimo tu ratu, treću, za fakultet. I on kaže: - Nema problema. I tak, otišao je Gliša i uzeo je pare i, ovaj, mene ne zove, mlađu ćerku ne zove, ali zato pre neki dan je zvao stariju ćerku i tako, kaže, opet je bio pijan i kaže, ispiranje mozga, kao: - Šta ova glupača hoće, klimaks je drma pa poludela! Ja sam u klimaksu, zato sam poludela, a šta oni tu traže, njima ispiraju mozak, pa zato su tu, oni nas tu... mi smo na ispiranje mozga i zato se mi tako ponašamo, ali eto, on je spreman da izađe iz stana, mada još nije izašao, mi možemo odmah da se vratimo u stanu, platio je, ovaj, nemam pojma odakle mu pare, ali, ima običaj da uzima od zelenaša, na silne kamate, samo da bi se pokazao kao džek i da bi se pokazao u kafanu, pošto on, kad god bi trebao u nabavku, kad se ponudi da ode, onda ode da kupi, recimo u dm neke

potrepštine, i onda sve te kese odnese u kafanu. I tako stavi okolo, da vide ovi ostali alkoholičari kako se on brine za porodicu, on ima jako dobru decu, i dobru ženu i on je odgovoran i tako svi, to mu je jako bitno, da oni znaju da je on domaćin čovek... I sad, nabavio je pare, nemam pojma kako, nije me ni interesovalo, ali je važno, platio je stanarinu unapred za tri meseca, to sam čula preko gazdarice, zvala me, kao: - D., on je platio stanarinu i rek'o je da ćeš ti da se vratiš sa decom a on će da ide, mada je još on tu. Ja vikam: - Još nisam donela baš odluku, mi smo se dogovorili, ali deca neće da se vrate. I neće deca da se vrate, kaže: - Mama, ako treba stvar po stvar ke nosimo, ali nećemo više tamo, u taj stan, em nas sramota od komšiluk, em, ono, sve što je prošlo, ono, ne volimo tamo, a imamo osećaj da uvek može da dođe, znaš, i još, kad nam plaća. I on tako, uvek, donosi odluke, nema konsultacije tu, dogovor, nije ni pitao da li ja 'oću i da li sam saglasna da ja tamo živim. On je doneo odluku, on nama, tu ćete, ono, vi zavisite od mene, finansijski. Mada ne zavisim, neću zavisiti, mogu da radim, već sam, preko jedne prijateljice, nisam još ugovorila posao, ali, ići ću kod jedne žene, još, pored ovaj pos'o, što imam slobodne dane više, te slobodne dane ići ću da čistim kod ova, kod ona, pa ću zaraditi dnevnicu, pa ću imati za te potrepštine, a i deca kažu: - Mama, mi, sad kad prođu ispiti, znači, Danijela već ima pos'o koji je radila, i sad, dogovorila se sa gazdom, vikendom radi samo, dok su ispiti, dok ne spremi ispite, kad prođu ispiti, onda će oni ić' na godišnji, ona će ih menjati, pa tako da ona već ima obezbeđen posao. Zorana kaže: - Naću i ja nešto, tako, da nije redovno, non stop, ali eto, da ima ponekad, još koji dinar da zaradi. A on, ovaj, on, na to, taj, finansijski, znaš, mi smo smotani, mi ne možemo, i sad, ja sam dao pare za fakultet, ja im platio stanarinu, one ne može bez mene. Sad na tu kartu ide, ovaj... kad može tol'ki svet da živi, valjda ću i ja da se izborim nekako. I deca su mi velika, i oni će mi pomoći, tako da, nadam se i trudiću se, normalno. Doduše, moji nisu u finansijsku mogućnost, ali verujem baš ako, baš ako budem u neka finansijska kriza da će da uskoču, pozajmica, pozajmica, ako opet ke mi puno znači i to. To je to.

Istraživačica: Dobro. Hvala Vam lijepa što ste bili spremni razgovarati i što ste ovako lijepo pričali.

Ispitanica: Nisam pravila greške gramatičke (smije se)...

Istraživačica: Ne, ne! Nadam se da Vas nije previše dodatno opteretilo ovo...

Ispitanica: Nije! Primetila sam da me rasterećuje to tako. Ono, kad se isplačem i deci kažem: - Pa popričajte malo, budite, onako! One više, među sobom, samo se iznerviraju

njih dve. - Ali pričajte, recite šta vam je teško, ne treba držati u sebe, lakše je kad pričaš sa nekom... puno je lakše. Tako da ne, neću više ni da krijem, ono, možda i sve to, da sam pričala otvoreno, možda bi se i rešilo na neki način, ali ja to, sve sam se trudila to da pokrijem, da sakrijem, da sam ja u lošem braku (plače), od svih sam krila i od rodbinu, doduše, rodbinu, ono, znaju da je loše naravi, po njihovom, on je loše naravi, ali ja treba da se prilagodim njegovoj lošoj naravi i, možda nisu ni bili spremni da čuju i onda tako kad čuju: - Kako ste, šta ste? Ja kažem: - Dobro smo. I tako, uvek smo dobro. U stvari, da sam pričala na vreme, možda bi se i rešili neki problemi, nego što sam prikrivala. Tako da nije mi bilo teško ovo. Jest' da, ono, ne mogu da ne plačem kad pričam u vezi toga. I jako mi je teško, ovaj, recimo ovih dana kad sam radila, pre sam mogla da se, ono, izborim, kad me neko pita, ono: - Kako si? Valjda, ko znam da mi je iskren prijatelj, prijateljica, onda, ne mogu, ja odmah počnem da plačem. Uspem, doduše, na pos'o da se uzdržim, kol'ko, tol'ko. Valjda će me proći ovo stanje. Tako sam osetljiva na tu reč u zadnje vreme: - Kako si? (plače) Jako sam loše i jako mi je loše, jako mi je teško, ali, valjda će proći.

6. juni 2011. godine, Zrenjanin

Ispitanica 1, Zrenjanin:

(043 Zrenjanin 1 06062011)

Istraživačica: Eh, ovako, ja sam se Vama maloprije predstavila, rekla ko sam, šta sam, odakle dolazim i čime se bavim, rekla sam zašto je važno da razgovaram sa Vama i Vi ste se složili i puno Vam hvala na tome. Ja sam uključila ovaj aparat za snimanje i maloprije sam vam rekla da ovo neće nigdje biti emitovano niti će u bilo koju svrhu iskorišteno, izuzev meni, lično, za pisanje moje doktorske disertacije i Vi ste se s tim složili, je li tako?

Ispitanica: Naravno.

Istraživačica: Dakle, pročitala sam Vam i pitanja, odnosno, rekla Vam šta ću Vas pitati, znači, moje prvo i osnovno pitanje je šta je bio razlog u vašem slučaju da Vi dođete ovdje, u ovu Sigurnu kuću?

Ispitanica: Pa, najveći razlog je to što je moje dete iz prvog braka, on je najviše trpeo nasilje, više psihičko nego što je tu bilo nekog fizičkog kontakta, jednostavno, dete je smetalo. Imam još dvoje dece koje se trenutno, u stvari troje, imam dvoje iz prvog braka, dvoje iz drugog braka, ćerkica mi je iz prvog braka kod prvog supruga, a ovo dvoje dece iz

drugog braka su ostale sa ocem pošto otac jednostavno nije dozvolio kada sam ja krenula iz kuće, toga dana, kada se svašta nešto izdešavalo i sada čekam sudski proces da vidimo šta će biti. Naravno, tražila sam decu, privremeno da budu kod mene, do konačne odluke suda, međutim, to sve tako sporo ide, evo već 4 nedelje, znači, dete koje dojim nije dospelo kod mene, onda šta da Vam pričam. Znači, preko Centra za socijalni rad, taj Tim za decu, sve je to tako labavo, mene su gledali kao da sam pala sa Marsa, nekako sam imala utisak da su držali više njemu stranu, bez obzira na moju priču i šta sam sve ja pretrpela i moje dete. Čak i škola, i oni su poslali dopis i oni su obavili informativni razgovor ovde, sa mojom... iz Centra za socijalni rad, sa Ivanom, ovaj, tako da... Jednostavno, nisam više mogla da dozvolim da meni dete podnosi uvrede, omalovažavanje, plakanje, ne znam, ako ne voliš da jedeš pire krompir ti ćeš ga pojesti na silu, nema ustajanja, ne znam, ako dete nađe neku žilicu u parčetu mesa, on to ne voli, on to odvoji u tanjir, ne, on je to morao da pojede i tako, ne znam, ako krene kod druga i obuje patike koje mu je očuh kupio, ne on je to morao da se vrati, da izuje, da obuje papuče, da ide u papuče, mislim, bilo je tako tih strašnih događaja. Jednostavno ja sam jedan dan, to je bila subota, 14 maj, ja sam šetala sa najmlađim detetom, od 17 meseci i otišla sam kod komšinice malo da popričamo i moj sin Jovan je došao... (plače)... i rekao mi je: - Mama, ja ne mogu više. Ja sam pitala: - Sine, šta je bilo? On kaže: - Izlazio sam iz kupatila, srednji sin je spavao i on je slučajno zalupio vratima, bila je promaja koja je zalupila vrata, i onda je očuh počeo njega da vređa i rekao mu je mnogo ružnih reči koje voz ne može da povuče i zaista je tako i došao je kod mene plačući i rekao mi. Ja sam onda ustala i uzela sam mlađe dete i rekla sam: - Dosta je bilo! Ušla sam unutra, on je popravljao neke prekidače, i pitala sam ga: - Dokle misliš da mi maltretiraš dete? Moje dete je odličan đak, moje dete je dobar drug, moje dete svi obožavaju, znači, on sto puta danas da prođe kroz ulicu i vidi jednu istu osobu on će se javiti, lepo je vaspitan, pametan je išao je na takmičenje iz matematike. Sve što sam želela da mu priuštim, morala sam da pitam, znači, ništa nisam mogla na svoju ruku, nisam bila zaposlena, nisam ništa doprinosila, jednostavno, bila sam samo domaćica i ništa više. Ali, bukvalno domaćica, znači, ruke su svaki dan u vodi, u testu, u bašti i znači, niti sam bila gospođa, ni dama, znači, obična domaćica, koja nije videla niti dalje niti četiri zida. I tako, kad sam ušla unutra, pitala sam: - Dokle misliš tako da nastaviš? On je rekao: - Kakva prava ti meni tu postavljaš, kakvi uslovi?Marš napolje, i ti i dete! I ja sam onda krenula da pozovem

policiju, međutim, on je onda iščupao utikač iz zida, ja sam onda utikač ponovo vratila, on je uzeo najmlađe dete iz kolica i držao ga u naručju, ja sam rekla: - Hoću da zovem policiju! On je rekao: - Marš, marš napolje! Uhvatio me za ramena i izgurao me napolje, moje dete je bilo u dvorištu, ovo najstarije i... onda me je šutnuo. I ja sam onda uzela moje dete najstarije i rekla sam... Najmlađi je plakao i zvao me: - Mama, mama! Međutim, kad sam rekla: - Daj mi dete, on je rekao: - Marš napolje, kurveštino! Ja sam izašla i otišla kod iste te komšinice i pozvala sam policiju, došla je policija, uzeli su... napisali su zapisnik, znači svoj izveštaj šta se tada desilo, oni su ušli unutra, sa njim da porazgovaraju, naravno, on je sve negirao, da nije to ništa istina, da ne može on da podigne nogu pošto je navodno pre nekih godinu dana imao povredu kolena, sve je negirao, da ništa od toga nije bilo. Ali postoje dokazi iz škole, dete je uvek tražilo način na koji može, kome će to da kaže sve i on je sve govorio učiteljici i psihologu, čak jednom je bila situacija kada je isto suprug vikao na njega i dete je prstom pokazivalo videćeš ti od moje učiteljice i on je tada ustao i ošamario moje dete i dete je to sve pričalo u školi i zvali su mene ali ja nisam bila u mogućnosti da odem, znači, kada su me pozivali telefonom, morala sam da izmislim, kada me je psiholog zvala, ja sam rekla da moram u školu da se dete potuklo sa drugarom pa da moram da idem, da rešim taj problem, međutim, od toga ništa nije tačno, ja sam išla na razgovor u vezi neke druge svrhe, u vezi tog maltretiranja što je dete sve govorilo u školi i, jednostavno, meni je direktorica rekla i učiteljica, rekle su da će se to poslati u tužilaštvo, da to moram, da se tome mora stati na put jer jevređao ga je i u treznom stanju a u pijanom da ne pričam, bile su strašne stvari, strašne situacije kroz koje je moje dete prolazilo i ja jednostavno nisam želela da moje dete oboli, da bude, ne daj bože, nervni bolesnik, danas sutra ili od zdravog deteta da mi neko pravi, ne znam, nazivao ga je da je retardiran, da je malouman, da je cigan, da je... Ne znam, ni ne mogu da se setim svega, mislim, takvih uvreda i ponižavanja i mene i njega i... za sve krivi dete. A dete u stvari ništa nije krivo. Nego je krivo, nego je krivo njegovo neredovno odlaženje na posao, imao je zlatan posao, uvek je gledao da uzima što više bolovanje, ceo godišnji je iskoristio na bez veze tako, znači, sva obaveza prema deci je bila na meni, od jutra do sutra, što bi rekli, 24 sata oko dece. I kada bi bio kod kuće uvek bi gledao da izađe u dorište da nešto radi, ja sam ta koja je vodila o njima računa, da na vreme i jedu i spavaju i da izađu napolje i da se igraju i... Dete od 18 meseci je sada non stop u kolicima, njega niko ne šeta, baba od 80 godina ga čuva, ako je dotični gospodin počeo da radi, pošto ne može da bude, već je, ovo bi četvrta

nedelja bila ili peta kako je na bolovanju, tako da... Evo čekam sad sud, čekam da vidim šta će biti. Pokrenula sam tužbu za razvod braka, za nasilje u porodici, za... za decu, znači, da dobijem da ja budem privremeni staratelj do konačne odluke suda, dosta je bilo! Ali, zaista je dosta, ako ne možemo lepo i ako ne možemo dogovorom i svaki put kad bi pokušala da razgovaram s njim da ne može, da je to moje dete, mislim, svestan je ušao u brak sa mnom znajući da imam dvoje dece, zbog čega su deca kriva, ona jednostavno nisu tražila da se rode. Ni prvo dvoje, ni drugo dvoje, tako da... eto. Mislim, strašne stvari su se dešavale i još uvek mi je teško jer moja deca nisu sa mnom, dete koje sam dojila nisam mogla da dobijem, on je vezan za mene jaaako,... (plače)..., šta da Vam kažem! Patnje u trudnoći, po bolnicama, održavanje, sama sam išla za Novi Sad i kad sam trebala da se porodim, bez igde ikoga, milsim.... (plače)..., strašno! Zaista strašno. Mislim, ženama je teško da pričaju o ovome, ali meni je lakše, valjda izbacim to iz sebe, znate, uveče kada legnem, ne mogu da spavam, gledam, moje dete mirno spava, ali ja ne mogu, mislim na ono dvoje tamo, kako oni, da li će on da pije, da li će on... uraditi nešto, pošto sam čula da on preti da ako ja dobijem decu da će on uraditi nešto i sa sobom i sa decom, svi to olako shvataju, niko ne shvata da su to jako ozbiljne stvari jer njega niko ne poznajke bolje od mene, ja znam kako on diše, pogotovo kad je u alkoholisanom stanju. Znate, kad nemate, kad nemate slobodu govora, kad nemate, kad želite nešto da priuštite vašem detetu ili deci, svejedno, morate da pitate i ne pamtim kad sam se našminkala, kad sam se doterala, kad... kad sam izašla sa svojom decom do grada da prošetam, kao ostale majke, znači jednostavno ali apsolutno ništa! Ništa! Znači, kod lekara kada bih otišla, merio bi mi vreme: - Zašto si bila dva sata, zašto nisi požurili, znaš da kući imaš malo dete? Jednostavno, to su takve procedure gde morate da čekate, najviše se zadržava na toj papirologiji, a ja inače bolujem od trombocitopenije, trombociti su mi, stalno padaju i evo, u petak sam išla da uradim opterećenje gvožđa... To su meni jako važne stvari i zbog mog zdravlja da bi danas sutra mogla decu da izvedem na put, da bi mogla da ih podignem, da ih odgojim, da deca ne žive u nasilju, da deca znaju šta je sloboda, da deca znaju šta je lepo, a ne svaka druga reč psovka, deci govoriti marš ili majmune ili idiote ili... eto. Mislim, mislim ne znam šta bih Vam još mogla reći, to, to su toliko strašne stvari koje, mislim, što kažu, udari te, bol prođe, fizička, ali ovo psihičko stanje je jako teško, ali zaista je jako teško. Ja sam čak počela i da pišem, o svome životu, od detinjstva, pa pokušavam, bolje da to trpi taj papir nego da ja to držim u sebi, mislim, ne znam, ja bih

volela da to jednog dana moja deca pročiataju (plače)... Ne! Niko drugi, ni za koga drugog nego jednostavno moja deca da shvate koliko je njihova mama bila žrtva (plače), zbog njih... (plače)... 10 sek.

Istraživačica: Rekli ste, bili ste kod te komšinice, pa ste bili kući, pa ste opet kad Vas je izbacio došli kod nje, da pozovete policiju, je li tako?

Ispitanica: Ne, ne, on mene kad je izbacio ja sam od komšinice pozvala policiju, ja se više nisam vraćala u kuću, kad je policija došla da uzmu od njega izjavu, oni su mene pitali da li ja želim da se vratim, jer je on rekao da se mi vratimo, međutim, moj sin je plakao i rekao: - Nemoj, mama, molim te! Ja sam rekla: - Neću sine, idemo, pa gde god da završimo. I tako da smo, policija je opnda pozvala... Centar za socijalni rad pošto ima i taj, kao, Mobilni tim i onda su nam rekli da dođemo ovde. Ja imam sestru koja živi u (...), ja mogu tamo, ali, mi smo jako blizu, vidimo se kroz dvorište, zbog svoje bezbednosti nisam željela da idem tamo, nisam želela čak ni kod oca, gde živi, jednostavno zato što sam čula od... od devojke, ove iz Centra za socijalni rad, Ivane, da se on već raspitivao gde sam i šta sam, znači, on sluti da sam ja ovde ali nije u potpunosti siguran, i dete ga je neki dan videlo dok se ljuljao na ljuljašci i rekao je: - Mama, video sam ga! I ušao je unutra, sav je počeo da se trese i da drhti, rekao je našoj psihologu i tako, uglavnom gledamo da se sklanjamo da budemo što manje na javnom mestu, ali to što moram da odradim, ja moram, znači, ja ne mogu nikoga držati za ruku, 'ej, čuvaj me sada, ja... Znači, sve što radim, ja radim na sopstveni rizik, tako da... Znate, kad od nekoga dobijete strah, to je jako strašno i vi i dete. Znači, kad se vi os..., vi krenete u grad, ali vi nemate zaštitu. Ko? Ko će vama, mislim, svako gleda danas sebe. Tako da...

Istraživačica: Kažite, jeste li zadovoljni reakcijom policije tada? To je bio prvi put da ste vi njih zvali, je li tako? Nikome se niste ranije obraćali?

Ispitanica: Ne, nisam.

Istraživačica: Izuzev to u školi?

Ispitanica: Da, da, da.

Istraživačica: Jeste li Vi zadovoljni kako je bilo kad su oni došli?

Ispitanica: Pa, iskreno da Vam kažem, jesam. Oni su čak kroz razgovor sa mnom rekli: - Mi Vam ne bi preporučili da se vratite. Znate. Tako da, sve je išlo brzinski, zaista, Znači, kako smo krenuli od kuće, mi smo krenuli odmah u SUP, sačekali smo tamo da oni pozovu Mobilni tim, odmah smo došli ovde, išli smo na lekarski pregled i sin i ja. Išli smo

i kod psihijatra i psihijatar je dao svoje mišljenje, doktorka neka, ne mogu sad da se setim imena, nije ni važno, mišljenje da se i deca i ja što pre iselimo odatle, iz te sredine, znači, da deca ne trpe ni nasilje ni ni uvrede, ni ništa, znači, da...

Istraživačica: Sad čekate sud?

Ispitanica: Sad čekam sud koji imam u četvrtak.

Istraživačica: Tako da tu nemate zasad nikakva iskustva.

Ispitanica: Pa, imala sam, što se kaže.... Bili smo mi već jednom pred razvodom, pa smo se pomirili, isto tako, zbog tih situacija, nisam išla u Centar za socijalni rad, nisam ništa pokretala nego jednostavno želela sam da se razvedemo, svako sebi i gotovo, međutim, bila je situacija kada nije, tada sam rodila samo, moje treće dete, tako da on opet nije dao dete, tako s nekim pretnjama, ne znam, ako ga dobiješ, ja ću se ubiti, i sebe i dete, mislim, to su jako strašne stvari koje niko nije verovao ali jedino ja jesam i iz komšiluka, ko ga poznaje, šta je i kakav je, međutim, tu su počela, ne znam, uveravanja, ja ću se promeniti, ja ću ovo, ja ću ono, onda se rodilo i četvrto dete i onda... Jako veliki pritisak i svekrva vrši, znači, pogotovo na moje dete iz prvog braka, znači, našu decu ćemo da volimo a tvoje dete ćemo da ugnjetavamo, ja to nisam jednostavno više mogla da dozvolim... (plače)... i onda, ja kažem opet, ko zna zašto je ovo dobro, što se, što se dogodilo, mislim, možda bih ja još uvek trpela, možda bih ja još uvek ali sam shvatila da ja najviše time povređujem svoje dete. Znate? Jer ipak sam odlučila na vreme da sve to prekinem.

Istraživačica: Svekrva je... Vi živite u zajedničkom domaćinstvu?

Ispitanica: Jeste. Da.

Istraživačica: Kažete, komšije eventualno znaju. Je li to znači da je on nasilan i prema vani? Prema drugim ljudima?

Ispitanica: Pa nije, ali ja, koliko znam, baš komšije koje su preko puta nas, ne pričaju sa njima sigurno nekih 15, 20 godina. E sad, šta je uzrok tome, ja ne znam, ali mogu da Vam kažem da ih niko ne poštuje, ali baš niko. Znači, ja nisam imala ni drugaricu, ni prijateljicu, niti išla na kafu, niti je meni ko dolazio, baš zbog iste te svekrve kojoj je sve smetalo, ako meni dođe drugarica ja ću sa njom da porazgovaram dve reči jer ne mogu da dođem na red od nje, znači, mali je stambeni prostor i nismo imali gde da se izolujemo, da pričamo, onako kao prijateljice, jer kad bih negde otišla to bi odmah bilo zvanje telefonom, proveravanje da li sam tamo ili sam ovamo ili tako da onda... Nekako mi je...

sigurnija sam da sedim kući i da se pomirim s tim, kako je, tako je, šta da radim. Zbog dece i uvek zbog dece, zbog dece i na kraju, ne valjate. Tako da...

Istraživačica: Rekli ste, u Centru, taj Tim za decu, je li tako, da ste imali osjećaj da njemu više drže stranu?

Ispitanica: Da. Jeste. Kada sam otišla na ragovor pitali su me zbog čega, šta, znači, sve sam lepo objasnila, od reči do reči, onda su mi rekli, kao, ja sam pitala: - Da li ste videli decu? Kažu: - Da, deca su dobro, deca su spavala. Ja sam njima onda rekla: - Naravno, i mi smo dobro kada spavamo, zašto ne obiđete decu kada su deca budna, da vidite koliko vremena on provodi sa decom, deca više vremena provode sa babom koja ima 80 godina, koja je srčani bolesnik, šećerni bolesnik, vi ne znate, ona može u momentu da padne i da je nema, šta, deca treba da se istraumiraju, dožive frasove ili nešto, ne daj Bože! mislim, ja sam njim rekla da su to jako rizične stvari ali to kod njih nije upalilo, zaista, znači, bili su jednom i više ni jednom. Koliko ja znam, koliko sam informisana. I kada su mi dodelili drugu socijalnu radnicu, ja sam bila oduševljena, mislim, shvatila je moju priču i shvatila je ko je on i šta je on jer je bio na razgovoru. On za sve krivi moje dete, dete ne može da bude krivo ni za šta, znači ako se prave problemi, pravimo ih ili ti ili ja, dete ne može da se meša u nešto što nije za njega, ali jednostavno... on je smatrao: - Dok te ja 'ranim 'lebom, imaš da se ponašaš kako ja kažem. Znači, nemaš pravo ništa. Moje dete nije išlo na ekskurzije, moje dete je sad išlo na Kopaonik 7 dana sa svojim drugarima, jer sam se obratila jednoj osobi koja mi je zaista puno pomogla, ja ne bi želela da imenujem, tako da on je pomogao da mi dete ode na Kopaonik sa svojim drugarima i sad je došao u petak, bilo im je prelepo. Čak ni stvari nije hteo da nam da, čak je i to bilo organizovano, javili su se anonimni darodavci koji su moje dete obukli od glave do pete, znači, to su za mene jako velike stvari. Ali isto tako tške zato što ja nisam mogla da priuštim svome detetu... (plače)... Znate. Kad kupi, na primer, mlađoj deci pa stavi na sto i kaže: - Vi ćete jesti, ti nećeš, ti ćeš dobiti... da ne kažem šta. Za svaku sitnicu, znači, stalno ga je vređao, omalovažavao, govorio mu ružne reči, da je retardiran, da je ovakav, onakav... ne znam.

Istraživačica: Imam jedno pitanje, ne morate mi odgovoriti ako ne želite... Da li je Vaš prvi brak bio nasilan?

Ispitanica: Ne! Ne.

Istraživačica: Sporazumno ste se razveli?

Ispitanica: Da, sporazumno, da.

Istraživačica: A, recite mi, imate li podršku od sestre? Znaju li Vaši gdje ste vi?
Ispitanica: Da, znaju.
Istraživačica: Da li Vas podržavaju u ovoj Vašoj odluci?
Ispitanica: Pa, iskreno da Vam kažem, niko se u to ne meša. Znači, ja sam sama, gde sam, tu sam, snalazi se i tako, mislim. Zato Vam kažem, moja mama je meni bila ceo svet. Ali zaista, ceo svet. Ja da mogu, ja bih njoj zlatan spomenik podigla. Kad se razbolela... Ja sam mislila da ću umreti za njom. Da ću umreti, znači, ja nisam mogla da dođem sebi više od godinu dana, ja sam mislila da ću završiti na psihijatriji koliko sam ja patila za njom, to je bilo strašno. Ali, u pola noći da je nazovem, da joj kažem: Mama, treba mi to, treba mi to, bez, bez ikakvog znaka pitanja zašto ili zbog čega... Znači, ceo moj svet je bila. I, ja kažem, kako je ona umrla, kao da je moja sva sreća otišla sa njom. Znači, toliko mi je, toliko mi je značila u životu i... ne znam. Ja kažem i druga deca imaju i maćehe i očuhe i... Ali takva osoba ne postoji, jednostavno, ne postoji. Tako da... Imam rođenog oca, živ je, hvala Bogu, zdrav, ali nikada ne bi mogla na njega da se oslonim za neku pomoć, za nešto da, da... Jednostavno, on ima svoj život, gleda sebe, sestra isto tako, ima svoj život, gleda sebe, tako da... Moj svet su sada samo moja deca i niko više... (plače)...
Istraživačica: Smatrate li da je važno postojanje ovakvih Sigurnih kuća?
Ispitanica: Pa naravno! Šta bi mi? Na ulicu? Mislim, ko bi vas primio? Sa jedim detetom je teško, a zamislite sa troje! Mislim, što kažu, nekome je teško da hrani i svoju decu, a zamislite još i tuđu! Mislim, deca bi da se poigraju, deca bi i da viknu, deca se i posvađaju, i potuku, i sve je to normalno, ali ko bi vas prihvatio i slušao, ne znam, da se Vaše dete potuče i plače, ne znam, mislim, nekome smeta i dečiji plač, a ne vriska i galama i...
Istraživačica: Kažite mi, molim Vas, ja bih samo još jedno i neću Vas više gnjaviti, po Vašem mišljenju, evo sad, šta bi to Vama bilo potrebno da Vi riješite svoj problem?
Ispitanica: Pa, meni prvenstveno, krov nad glavom. Znate. Ja kažem, ne bih se stidela ni metlu da držim u ruci, i da čistim ulicu, samo da imam krov nad glavom. I što dalje od osoba kao što je moj bivši suprug! Znači, što dalje. Da, da, da deca ne žive u strahu da li će se on napiti, da li će popiti dva piva ili četiri, kad to sve udara u glavu. Znate? I to bude odmah drugačije ponašanje i agresivnost je još žešća i u treznom, a kamoli u pijanom stanju! Znači, najpotrebniji je krov nad glavom. Posao će se i nekako naći, ali krov, to je jako teško sada. To mi je sad najbitnije...

Istraživačica: Dobro. Je li ima nešto šro ja Vas nisam pitala a Vi smatrate da je važno da kažete? Da se zna. Rekla sam zbog čega ja ovo pišem, šta nastojim. A Vi imate to iskustvo. Šta god da je to, a ja ne znam da pitam.
Ispitanica: Da, da. Pa, evo, ja polazim od tog, ovde mnoge žene se plaše da pričaju o tome. Mi smo imali pre neki dan, kao radnu terapiju, sa našim psihologom, međutim, žene se ustručavaju da pričaju o tome. Ne znam, ovaj ovako, onaj, uglavnom, svi smo mi ovdje iz nekih jako važnih razloga i ne razumem zbog čega strah izneti to iz sebe. Ja se uopšte zbog ovoga sad ne osećam ponizno, ja sam ponosna zbog ovog, zato što imam, zato što imam, ovaj, pravo da to kažem, da žene znaju da su ovo, da su ovo jako važne odluke, jako važne stvari i da žena treba jednostavno da ima pravo glasa i pravo na svoje razmišljanje i prava na svoja prava, kako bih ja to rekla. Eto toliko.
Istraživačica: Puno Vam hvala.
Ispitanica: Hvala i Vama.

Ispitanica 2, Zrenjanin

(044 Zrenjanin 2 06062011)

Istraživačica: Ja sam se Vama maloprije predstavila, rekla ko sam, šta sam, odakle dolazim, i rekla Vam zbog čega mi je važan ovaj razgovor i mnogo Vam hvala što ste pristali razgovarati sa mnom, ja snimam ovaj razgovor, međutim, sve što Vi kažete neće biti nigdje objavljeno, emitovano, niti na bilo koji drugi način i u bilo koju drugu svrhu iskorišteno izuzev za potrebe pisanja moje doktorske disertacije. Vaš identitet će, naravno, biti u potpunosti zaštićen kao i identitet bilo koje osobe ili osoba koje Vi makar i slučajno pomenete imenom, ili mjestom ili vremenom odredite, dakle, jkedino što ću iskoristiti jeste u pojedinim dijelovima Vašeg izlaganja, da ga tako nazovem, a vezano za potrebu moje doktorske disertacije, jedino ko će ga pročitati jesu eventualno članovi komisije koji budu odlučivali da li je dovoljno dobra da bude kao takva prihvaćena. I hvala Vam još jednom na tome, ja sam Vam i pitanja dole rekla i pročitala a sada ću Vam ponoviti ono prvo pitanje, a namjera, da Vam je jasna, jeste da vidim na koji način sistem i strukture sistema štite žene od rodno zasnovanog, a naročito nasilja u porodici i porodičnoj zajednici, pa, ako želite, naravno, možete mi reći ako ste imali takva iskustva, nešto više o tome. Znači, moje prvo pitanje je bilo koji je bio razlog da Vi dođete ovdje, u ovu Sigurnu kuću?

Ispitanica: Prvo, da se ja Vama zahvalim i drago mi je da mogu da pomognem, zaista, drago mi je da mogu da pomognem jer se stvarno malo stvari radi na ovu temu. Moj razlog, zašto sam došla ovde i način na koji sam došla uopšte nije bio moj izbor. Nego je bio, bukvalno, nametnut, od strane Tima iz Centra za socijalni rad mesta gde sam živela, jer su oni to smatrali kao neophodan korak i kao neophodno rešenje, čak na neki način su mi postavili ucenu. Ako ti to sada ne uradiš, mi ćemo tebe oceniti kao nekompetentnog roditelja i tražićemo da ti uzmemo dete jer, u najboljem interesu deteta je da ti moraš da ideš sad u Sigurnu kuću. Desilo se, kod mene nije bilo fizičkog nasilja, nije bilo tipične priče: pijani muž, ljubomora, tuča i sve ostalo, kod mene je to, mi smo... Na neki način... smatramo se intelektualcima i bivši suprug i ja i živeli smo u inostranstvu dugo godina i imali smo potpuno drugačiji život od, da kažem, većine ljudi koji... kojima se ovo dešava, ali, znam i za doktore i za slučajeve drugih, mislim, intelektualaca, koji dođu u ove situacije i bude zaistra strašno. Ali je kod, u mom slučaju, bilo više to... mentalno nasilje. Mentalno nasilje koje je prevazišlo svaku granicu i svaku meru i da se u gradu gde smo živeli su razne strukture vlasti bile upoznate sa slučajem jer je moj bivši suprug ustalasao i počeo da radi raznorazne stvari od toga da tuži školu, da tuži učiteljicu, da premešta dete iz jedne u drugu školu, u treću školu, da mu zabranjuje časove engleskog zbog nekih suludih razloga, da ide kod javnog tužioca, da ide u policiju, da ide, mislim, takve stvari, a dete je bilo kod njega sve vreme. Bilo je, hajd', bilo je fizičkog obračuna, jednom, ali moj razlog zašto sam ja otišla u Sigurnu kuću nije bilo to fizičko nasilje prema meni, bilo je to mentalno nasilje gde sam ja, konačno, posle mnogo godina, shvatila, da izgovor: - Tu sam i trpim zbog deteta, uopšte ne pije vode, da je to strašna zabluda i strašna budalaština i da to ne treba raditi, ali je meni to dugačko putovalo iz..., ovaj, dok sam ja to shvatila. I ono što se desilo, kada je ceo slučaj pokrenut, kada se sve to dešavalo, jesenas, mene su iz Tima, organizovana je konferencija u Centru za socijalni... U stvari, moj slučaj počinje tako što psiholog u gradu u kome smo živeli je video moje dete. Ja sam otišla od kuće u julu mesecu prošle godine i ostavila sam dete sa njim, misleći, nećeš da se brineš o detetu, ti ćeš njega mirnim putem dati, jer je njegov uslov bio: - Možemo sporazumno da se razvedemo, ali dete sa njim. U stvari me je ucenjivao. 'Ajde, pristajem sve što hoćeš ali ti to nećeš moći i tako je to krenulo. I onda je on u celoj toj gužvi odveo dete kod psihologa, u stvari da bi ostavljao predstavu kako se on brine o mentalnom stanju deteta jer sad je dete u strašnoj mentalnoj krizi jer ga je majka napustila, on to tako detetu predstavlja i

odveo dete kod psihologa, a dete je sasvim bilo okej s tim. Da bi toj ženi psihologu zazvonilo u glavi, ovde nešto nije u redu jer je on stajao detetu iza leđa i pokazivao, njoj sugerisao kako ona da vodi stručan razgovor sa detetom. Ona je psiholog, a ne on. Tako da je toj ženi zazvonilo i ona je krenula da se raspituje ona je otišla u školu gde je dete išlo i počela da se raspituje šta se tu događa i preko zajedničkih prijatelja došla do mene. I onda, pošto je on tužio školu, onda su iz policije i iz tužilaštva pokrenuli Centar za socijalno šta se tu događa i onda su oni organizovali konferenciju sa 15 ljudi i mene pozvali, njihov propust, nisu na vreme poslali poziv njemu tako da on nije prisustvovao. Ima tu tehničkih propusta ima tu raznoraznih stvari, recimo, danas ja treba da se čujem sa ljudima iz mog centra, niko nije, mobilni telefoni, službeni telefoni, na odmoru, na bolovanju, ja nemam pojma, ja njih ne mogu da dobijem. Niko ne zna da ostavi glasovnu poruku, da primi poruku, da sam ja zvala, da znaju i da proslede nekom drugom, Nema veze. Uglavnom je odatle krenulo, to je bilo još u oktobru mesecu kada su oni meni kazali: - Pa znaš, postoji Sigurna kuća. Na moj užas, šta ću ja u Sigurnoj kući? Ne! Čak su mi i ovu konkretnu spomenuli! - Ima tamo mesta, momenat, kad se ti odlučiš... Jer oni nisu videli način kako ću ja da dođem do deteta bez obzira na ceo sudski proces razvoda i na privremenu meru koju smo tražili i sve to. Onda, naravno, propusti advokata koji rade sa mnom. Kako izabrati advokata? To je veliki problem. Tabla, idem ulicom pa čitam, ovaj advokat, onaj advokat, ko mi da preporuku. - Jel' se bavite time? - Bavim se, ja sam bila sudija. I ona napravi takve greške u pisanju te tužbe da smo posle mogli da stradamo, ali, kako naći, ovaj, osobu koja se time bavi? Tek mi je Centar za socijalni, preporučio mi je advokata, kasnije! - Ej, znaš, on je radio toj ženi ovo, ovo, ovo, on se time bavi. Pa, kažite mi odmah! Mislim, kako će žena da zna ko će da je zastupa? Ako možeš da ga priuštiš! Dobro, mogu da dobijem besplatnu pomoć koja ne znam kol'ko je stručna, šta sad, treba da sedim na internetu i da proveravam je li uradila svoj posao ili nije što je suludo. Elem, samo pominjanje Sigurne kuće mene užasava. Ali onda dođe do događaja gde je on odveo dete u SUP i napravio haos i njega su policajci odveli na psihijatriju. Pozvali Mobilni tim iz Centra za socijalni koji se desilo da je baš žena iz moga tima radila i ona mene zove da dođem po dete, i tu mi kaže: - Ili ćeš da ideš ili ću ja da te okarakterišem da nisi kompetentna majka! Što je na moj užas u celoj situaciji, sve je to bilo, u stvari, pravi potez! To je bilo dobro, propust u sistemu. Lekari na psihijatriji, primaju ga to veče, paranoidna psihoza i treba da je na posmatranju minimum 24 sata. I ljudi iz Centra su u

kontaktu sa psihijatrijom, policija i svi su tu u mreži i te večeri svi su na vezi i svi su zaista uprli sve snage da se to reši. Ujutro dolazi načelnica na posao, 12 sati od njegovog prijema i kaže: - Uznemirava mi pacijente, zovi njegovu majku da ga pustim. Načelnica psihijatrije! Koja je njega imala prije nekoliko godina i onda je grdila mene i njegovu majku što smo insistirale da ga pusti, jer kad smo videle kako izgleda, nije zaista adekvatno, bar meni laiku, taj seting u psihijatriji običnoj, za takvog nekog, da kažem bolesnika ili čoveka u akutnoj psihozi i ona je znala, poznavala je njgovu majku, lečila mu je majku, znala je za njega i ona ga pušta, zove majku telefonom i kaže: - Uznemirava mi pacijente, ja ne znam šta ću sa njim, dođi da ga vodiš kući! I pošto je propust u tom delu sistema, onda advokat priča sa načelnicom psihijatrije, direktor Centra za socijalni sa direktorom bolnice i svi su se uzmuvali da kažu: - Ej, taj čovek pravi problme, njemu treba pomoć! Ne može ništa da se uradi. I onda se, ja i dete selimo iz grada. I onda sam ja ovde, 'ajde, prvo ročište, ništa se ne događa, sudija odugovlači. Privremena mera koja se rešava za 8 dana, je li tako, tri meseca! Privremena mera! Nema ništa od privremene mere, sudija je vrlo detaljan, sudija je vrlo dobar i sudija poznaje mog advokata i sve to ide bla, bla, bla, lepo, ali to traje tri meseca! I mi smo sklonjeni ovde i ja ne smem da se vratim u grad. Kad je, kad je, ovaj, konačno doneto rešenje, presuda, 'ajde sad još da se žali on na presudu, naravno, ali ja imam presudu. Onda mi kažu treba da podneseš krivičnu prijavu, nije krivična prijava nego postupak za zaštitu od nasilja u porodici jer su se tu sad događale još neke pretnje, i da ja budem sigurna da ja imam neki papir u rukama, kad ja zovem policiju, ako ne daj bože bude trebalo, da ja imam neki papir u rukama, da ja znam zašto to radim, ovaj, to nije urađeno odmah, iz mog Centra su se, tamo, Sigurna kuća je odlična, potpuno drugačiji seting, dvosoban stan i žena koja drži konce u rukama, koja se time bavi i potpuno je drugačije nego ovde, i ona me zove: - 'Ej, znaš, treba to da uradiš, evo, ja ću da ti pomognem! Međutim, ovaj moj advokat je to već se setio na vreme da bi mi to naplatio i mi smo to uradili, ali, svejedno, sad taj drugi postupak kasni, sad se i to čeka i sad ja čekam to, čekam kraj školske godine ovde zbog deteta da ga ne selim sad četvrti put na mesec dana. Čekam sad da se reši taj drugi postupak na koji će opet biti pravo žalbe, ona žalba se još nije rešila iz apelacionog suda ali, kad sam ja dobila rešenje, moji iz centra dolaze ovde, direktorka, pedagog i psiholog i moj psiholog, koja je sa mnom radila, jer meni je neophodno to bilo, ja sam to prepoznala, da meni to treba, ta žena koja je mene našla, koja je mene osnažila i strašno mi pomogla, ja nju zovem, da dođe i dovedu

je. Njih četiri dolaze ovde meni na noge jer su mi zabranili da idem u grad. Ne možeš, to nije dobro za tvoje dete, ti to ne smeš da uradiš i sada da se razjasnimo, zašto, šta, šta se događa, ja sam imala firmu u tom gradu, ja sam to morala da zatvorim, ja nemam nikakvih prihoda. Ja sedim ovde i čekam da nebesa padnu. Šta se sad dalje događa? Ja imam gde da odem, većina žena odavde nema nikog. Ja imam živu majku koja ima 80 godina i koja je penzioner i ja sada sa 46 treba da idem njoj, na njenu penziju jer je moj biznis zatvoren i jer ja ne smem tamo da se vratim zbog deteta, jer ću staviti dete u, u, u, u... izazov, mogu da ga stavim u lošu situaciju, da stvorim mogućnost da se detetu nešto loše desi, a on? On šeta, on se ne leči jer nema ko da ga strpa na lečenje. Tako da smo mi potpuno, mislim, potpuno nam je promenjen život, skloni se, njemu ne možemo ništa, on je sve to ustalasao, ali nemamo pravne osnove da mi njega zatvorimo. Na kraju je njega direktorka Centra za socijalni podnela krivičnu prijavu javnom tužiocu za pretnju jer je on pretio mom bratu. Moj brat je napisao izjavu, koji živi u inostranstvu, napisao je izjavu, poslao izjavu, notarizovao to i evo, imam nešto. Tražim zabranu prilaska i toj kući gde ću otići, kod moje majke i gde god sam bila, je zvanje, on zove, on hoće da priča sa detetom, dete neće da mu se javi više, mislim, ne postoji nikakav način, dete traži svoje stvari, on neće da da, jer ucenjuje, pokušava da nas time navede da radimo šta on hoće, ali tu ne postoji mehanizam, nikakav mehanizam, zvala sam, bila je saradnja sa jednom policajkom u gradu koja se baš bavi nasiljem u porodici, koja je bila prisutna na konferenciji, onda sam nju zvala, reko': - Šta sad da radim za detetove stvari? - Zoveš patrolu, patrola, prva slobodna, ide s tobom. Ali, patrola čuva moj fizički prostor, čuva mene. A šta ako on neće da mi da? Mislim, šta? Idem tamo da pravim scene, bez veze, za šta, za odelo detetovo koje mu je ionako malo, ali, ima sad tu stvari, dete traži kompjuter, dete traži svoj foto aparat koji mu je poklonjen za rođendan... E, ne može dok ti živiš u toj prokletoj kući! Tako da tu, tu postoje... U stvari, šta dalje? Druga stvar je, ovde dok smo, ja mislim da... Možda ja imam prevelika očekivanja, možda zato što sam ja imala podršku od te žene psihologa iz mog grada, koja je mene našla i s kojom sam ja tri meseca jednom nedeljno išla na razgovor. I ona je kazala: - Tvom detetu treba stručan razgovor. Ovde postoje dva psihologa, za tri meseca, imali smo dve radionice. Jer se bave tehničkim stvarima. Pa, hm, ja sam od početka vikala, pričaj sa mojim detetom, mom detetu treba, treba mu terapija, treba s njim pričati: - Ja ga posmatram, on je uneo dinamiku u kuću, on je sasvim u redu! Gde oni moji tamo iz Centra kukaju i leleču: - Njemu treba pomoć, ovde kažu, ovdje je sve u redu jer ovde se nema

vremena od, od, od svakodnevnih gluposti, od nabavke hrane i, mislim, šta je ko radio i takvih stvari. Što, ovaj... I šta dalje? I onda, druga jedna stvar, kakva je, pošto ja imam sad paralelu, doduše, samo sam jednu noć provela tamo, ali sam pričala sa ženom koja to vodi i videla sam osobu koja tamo živi, sa malim detetom. Ona ima ključ od toga stana, ona ide da radi, ona ima tamo telefon, ona ima advokata da može da komunicira, ona je slobodna žena! Nas kad su selili, tu smo prenoćili i ujutro kad smo saznali da je on pušten, onda su kazali: - Ti moraš da ideš odavde, nije bezbedno! Oni su zvali patrolu, 'e, čekaj, da nam vozač javi, da stigne patrola, za svaki slučaj i patrola nas čeka na mostu i patrola nas je, ja sam izašla i nigde ih ne vidim. Znala sam da su tu, ali ja njih nisam videla. Baš sam gledala gde su, verovatno su bili u civilu i ekipa koja to radi. Tako i oni tamo, koji to rade, mislim, ta žena je iz tog grada i ona je tamo sklonjena sa detetom, ali ona se vraća u normalan život, ona može odatle da izađe. Mislim, šta ću ja kad izađem odavde? Ja sam dužna dva meseca poreza jer tamo nisam radila, nisam zatvorila firmu, ja nemam od čega da živim, ja ne mogu da primim nikakvu socijalnu pomoć, dečiji dodatak, ništa, jer je alimentacija koja je dosuđena preko tog limita i šta? Idem kod mame! Dokle će mama da mi živi i da živim od penzije, mislim, šta ću dalje? Tako na tome se ništa ne radi! A mislim da, s druge strane, ja imam... od većine žena, mislim, poslove koje ovde žene traže, to je posao čišćenja, bilo šta, fizički posao, jer su žene koje su bez obrazovanja, ali, ni tu nema ništa. Ovde je jedna žena u kući, s kojom ja vrlo lepo pričam, ona kupuje svake nedelje novine, ona zove telefonom, ona se javlja, ona pokušava žena da nađe posao, ne može, nema. Mislim, posla inače nema, i šta sad s nama? Ono što inače čujemo da, ko je došao ovde, uglavnom se posle nekog vremena vrate, u sredine iz kojih su pobegle i da im treba u više navrata da ih udare po glavi da bi pobegle, da znaju da nema vraćanja, ali, s druge strane, nema, ne..., nije dovoljno, na perspektivi šta dalje. Jer, da ja nemam mamu i da nemam kuću, ja pojma nemam šta bi radila i kuda bi išla. Zaista. Blage veze nemam. Kako bi ja našla bilo kakav posao? Sa 46 godina sam nezaposliva, posla inače nema, mislim, ovakva je situacija, šta sa detetom? Gde?... Otprilike, to sam htela da kažem.

Istraživačica: Imate li Vi neku ideju? Ovo sad mislim, na koji način bi to moglo biti riješeno, po vašem mišljenju?

Ispitanica: Ne znam! Zaista ne znam kako bi... Nemam, nemam pojma. Zaista nemam pojma. Jer... Posla nema. 'Ajde ono, kao što se, recimo, zapošljavaju ljudi sa invaliditetom, pa oni imaju neke obaveze, mislim, firme, dobivaju povlastice, ali i u obratnoj... Ali s

druge strane, s druge strane jeste vrlo nezgodno, vrlo nezgodno, moje iskustvo ovde jeste da i žene koje i dođu, bar ove koje sam ja srela, nemaju svest o tome da je ovo takvo kakvo je. Da ovo jest' pomoć. Jer da mi nismo imali ovde da se sklonimo, mi ne bi imali gde da se sklonimo. Zaista. I fala na ovome što jeste. I doći će još neko posle nas. Ali, mislim da je mentalitet, potpuno, bezobzirnost, meni sad treba i ja ću da se bunim samo za sebe i ništa me više ne zanima. Tako da je, u principu i teško uopšte drugom čoveku verovati koga ne poznajem, a naročito u ovoj situaciji, sada neko, ko, recimo i od ljudi koji ovde radi da neku od nas preporuči za posao, pa kao, 'ajde, daj, toj ženi to treba! Ne mora to uvek dobro ni da se vrati. Mislim, izgubi ta, ta, osoba, izgubi kredibilitet zato što je tražila da pomogne meni a ja ću da kažem, fuj, meni to, ne sviđa mi se da, ne znam šta sad, da čistim tuđe klozete. A nema drugo. Tako da, da uopšte, nemam ideju, kako bi moglo. Mislim da važna stvar jeste te psihološke radionice. Da to svima treba. Da ja, kao laik, uočavam kako se žene, recimo, prema svojoj rođenoj deci ovde odnose. Da su to sirota deca koja su došla iz takvih sredina i da su svi isfrustrirani, svi su pod stresom i da te žene nemaju pojma... Da im treba pomoći. To je loše za dete, to sad detetu praviš detetu isto što je i bilo, da s te strane, da, da, ja... S druge strane, verovatno, i plaše tih, kao ide kod psihijatra, idem kod psihologa, ja sam lud. Ne! Bez predrasude, ja mislim da je to zaista potrebno. To ovde postoji ali se ne događa. Zaista se ne događa, mislim da je to potrebno i da je to osnaživanje ličnosti i da žena koja se ovde sklonila prvo sagleda sve to. Rekli su: - Ajde, treba tebi vreme da se ti povežeš ponovo sa svojim detetom. Tri meseca. Pa jeste. Radimo mi to. Ali, treba mi još sa strane, vodilje i navigaisanja sa strane dal' ja to radim dobro ili ne, jer sam ja nesigurna u sebe, jer sam ja došla u situaciju u koju jesam, jer nisam funkcionisala kako treba. I mislim, sve to što se meni događalo i što se meni događa sve to utiče da, da... da nismo... Ne mogu da kažem da nismo normalne, ali ne funkcionišemo, ne sagledavamo kako treba da sagledavamo neke stvari. Ne ponašamo se kako treba. Da se ponašamo kako treba, ne bi bili u situaciji u kojoj smo bili. Tako da s te strane treba pomoć. E sad, uopšte, ovo ne znam, pričaju tu da se dobijaju stanovi, da se ne znam šta, kako ide to. Mislim da sve to u ovoj zemlji... Ko ima vezu, ko može, ko šta, ali da u principu, ja sam bila iznenađena, recimo, bila je jedna žena ovde koja, pa šta sad ti čekaš, pa čeka stan da dobije! Pa kakav stan da dobiješ? Meni je to bilo potpuno iznenađenje. Ko će da ti da stan? Što bi ti dao stan? Nisam zalazila u dalje priče, šta se tu događa. Ali, kakva pomoć može, pomoć je jedino naći posao, a posla nema. Mislim,

pomoć jeste i psihički osnažiti osobu i pomoći joj da može da bude samostalna. Jer, mislim šta! Izađe odavde i nema detetu da da doručak i šta će! Onda će dete plakati gladno, pa će onda kazati: - 'Ej, pa bolje i tamo, da mi dete ima šta da jede. Smirila se, izdvojila se iz situacije neko vreme i onda... Ne znam. Mislim da se onda to događa.
Istraživačica: Hvala Vam puno.
Ispitanica: Nema na čemu, drago mi je ako možda bude od koristi (smije se).

REPUBLIKA HRVATSKA, TRANSKRIPTI

31. maj 2010. godine, Slavonski Brod

Ispitanica 1, Slavonski Brod:
(007 Slavonski Brod 1 31052010)
Istraživačica: Šta je bio razlog da se Vi nađete u Sigurnoj kući?
Ispitanica: Pomirila sam se sa bivšim suprugom, razvedena sam od 2004. godine, zbog djece i zbog sebe same i zbog njega, sažalila sam se, pomirila sam se s njim pošto je obećao da me neće više tući. Tukao me je i prije toga, znači došlo je do razvoda braka, verbalno me je vrijeđao, fizički me je, maltretirao me je svakako. A razlog je taj da je udarao me šakama, htio me objesiti. Napravio mi je, pod šupom mi je napravio omču da se ja objesim. I onda prvo me je šakama, udarao me je glavom, u glavu, šakama i tjerao me je da se popnem na stolicu da se objesim.
Istraživačica: To se dogodilo, kada?
Ispitanica: To se dogodilo, desetog, 10.05. ove godine.
Istraživačica: Rekli ste 2004. ste se razveli?
Ispitanica: Razvela, da. Razdvojeni smo bili, pa... skoro godinu dana. I onda smo malo po malo, malo po malo, malo po malo i... On je meni bio ustupio kuću, imamo neku obiteljsku kućicu koju smo zajedno sagradili, nekih 60, 70 kvadratnih metara. Ništa nismo imali, od početka smo krenuli, imamo dvoje djece, dva sina, to smo zajedno sve stekli i da ne bih ja išla na sud, da se ne bi imovina dijelila, on je ustupio meni i djeci na korištenje, kao, da stanujemo. Ja sam prvo poslije razvoda, prije razvoda, bila kod mame i tate u Županji, od Županje sam rodom i onda sam, pošto mi je tata bio jako teški bolesnik, tata mi je umro, prije dvije godine, onda sam razgovarala sa tatom da si nađem neki stančić i

uz pomoć tate i mame našla sam si stančić i djecu sam dovela k sebi i živjela sam s djecom par mjeseci u tom stanu i onda sam se vratila i to, u tu našu kuću koju smo mi sagradili.
Istraživačica: Kako su djeca stara?
Ispitanica: Jedan je punih 16, jedan je punih 17.
Istraživačica: Možete li se sjetiti kad je počelo nasilje?
Ispitanica: Počelo je... Mi smo se upoznali '92. Ja sam bila u Njemačkoj kod sestre, čuvala sam joj djecu, 9 mjeseci, bilo je ratno stanje i onda su mama i tata došli na godišnji odmor i ja sam se vratila s njima, insistirala na tome da se vratim, jel djeca su krenula u školu, da se vratim. Tata mi je govorio da ne idem, da je Vukovar pao, da je sve granatirano, ja sam htjela kući, došla sam kući i možda nakon dva mjeseca upoznala sam momka koji je bio u policiji, on je prvo bio u aktivnoj policiji, pa u specijalnoj policiji, tako smo se upoznali i hodali smo 9 mjeseci. Sve je bilo dobro ispočetka, nije bi pokazao ni da je nasilan, ni da je ljubomoran, možda ono malo ali ništa, nikakvih naznaka da će on biti takav, da ću ja takav život s njim, da će meni biti tako teško, da će me tući, da će me maltretirati i fizički i psihički. I prvi puta, rodila sam prvog sina i kad je on bio beba od osam mjeseci, on je počeo izlazit'. On je rodom iz Bosne iz Gornje Skakave, ako znate gdje se nalazi Gornja Skakava? Ne? Pa tamo gdje je Koridor, znate gdje je Koridor, Arizona, pa tamo, eto to je, odakle su ta sela, ima Bosanska Bijela, pa ima Prijedor, Dubrave, to su ta sela, da. I oni su se igrali tih prstena, to je ta neka igra pa se po cijelu noć igra, ako ste čuli za to, onda je počelo s tim, ti njegovi rođaci i bratići: - 'Ajde idemo, idemo! To je počelo s tim, idemo, idemo, onda su krenuli s tim da su išli bili su tu na toj Arizoni na tom Koridoru bile su te javne kuće, puno tih javnih kuća, onda je krenuo s tim, pa sam ja onda po malo, ostala sam u drugom stanju, sinovi su mi razlika godina i dva dana, jako mala razlika. Tako da, ja sam slutila, slutila sam, nisam mogla, nisam nigdje išla, nisam imala nikakvog društva, živjela sam sa svekrom i svekrvom, njegovim roditeljima u kući, počela sam, normalno, prigovarati zašto i govorila sam mu da ne ide, znala sam se i posvađati s njim, jednom se napio i uzeo je malog, došao je pijan i uzeo je malog, on je bio u toj specijalnoj jedinici, došao je s terena i uzeo je malog, ja sam bila s njegovim roditeljima u kući, uzeo je malog i uzeo vreću, rekao da to nije njegovo dijete, ja sam zgrabila dijete i istrčala van. Nikog nisam znala u tom selu, u Drenovcima sam živjela s njima, to je Gunja pa Brčko, ja sam zgrabila dijete, ne znam koliko je bilo, 10, 11 navečer, upoznala sam jednu nastavnicu iz matematike, imali su kuću do mojih roditelja trgovine u Županji i otišla sam k njima, a već

sam bila trudna s drugim djetetom. Onda je on samoranjavanje imao, u to vrijeme, nakon nekih možda 2, 3 mjeseca, na liniji kad je bio, na terenu, zafrkavali su se kao prijatelji, napunio je pušku i ranio se, eto. Otišao je u toplice, bio je na rehabilitaciji u toplicama u Daruvaru, i onda me zvao i plače i molio, neće više nikada i da mu oprostim i da je pogriješio i da mu se vratim. Ja sam se vratila kad sam rodila dijete, nije ni vidio dijete kad sam rodila, vratila sam se, ne znam, možda nakon nekih godinu dana. Ponovo sam mu se vratila, da bi, evo, ponovo počelo to, izlaženje sa prijateljima, sa rođacima, prigovaranje, onda smo se odvojili, živjeli smo u jednoj ljetnoj kuhinjici, nismo živjeli više s njegovim roditeljima, pa smo preselili u susjedovu kuću kod komšije, on nam je ustupio da ne budemo u toj prostoriji, jer to je jedna velika prostorija bila, da budemo kod njega, pošto su mu roditelji umrli da eto neko održava kuću i da... Vidio je čovjek da sam ja uredna i da sam pristojna i da sam dobra i skoro me molio da idem i radi djece i eto otišli smo, ništa, on je živio kako je htio, ja sam to tako trpila, znao me puno puta istući, znala sam tako par puta pobjegnem s djecom, uvijek sam djecu i bježala sam, kod mame, kod tate, znala sam biti sva plava.

Istraživačica: Koliko puta ste odlazili?

Ispitanica: Odlazila sam sigurno 5, 6 puta od njega. I svaki put me molio i molio i molio i ja sam bila slaba i preslaba i uvijek ono i zbog djece, obraćala sam se, čak sam i policiji išla, međutim, jer tad je bilo, k'o što Vi kažete, nije bilo ni Sigurnih kuća tih ili ja nisam znala, nije mi niko rekao, policija mi je rekla da oni se ne mogu miješati, a on je isto bio policajac, tako da su, jednostavno, ja sam bila, ja sam morala biti u kući, ja sam bila s djecom, nisam imala prijateljicu, nisam imala nikoga, bila sam izolirana. Uvijek sam bila izolirana. I rastala sam se 2004., rastala sam se od njega, više nisam mogla, više nisam mogla, totalno me je pretuk'o, optuživao me i da ga varam i sa susjedom i sa susjedovim sinom i sa prijeteljem i sa ovim i sa onim, a nigdje nisam išla, nigdje nisam išla, znate kad sam rekla ovim curama: - Pa bar da sam ga prevarila, bar da sam ga prevarila, uopće mi ne bi bilo žao, ne bi me opće pekla savjest, evo, ne bi me uopće bila pekla savjest, rekla bih, pa jesam i evo, šta sada. I da sam ga prevarila, nisam to zaslužila. Jer uvijek me je na tu temu, na tu temu da bi sebe opravdao, mene je! Uvijek je mene, ja sam to trpila, trpila, trpila, dok mi i tata nije više rekao: - Sad je stop, nećeš je više tući! Niko mu ništa nije prijetio, niti moj tata, samo mu je rekao: - Nećeš je više tući, ja više neću gledati svoje dijete da bude plavo! Onda mi je tata rekao: - Više imaj jednom svoje ja! Onda sam se

obratila Centru za socijalni rad i onda su me ovi savjetovali u Županji da je najbolje da se razvedem, da više to ne trpim, da ću dobiti pomoć, za sebe i za djecu i da djeca su pripala meni, uzeo je odvjetnika prije mene, napravio je tužbu, međutim, ja nisam znala da je napravio tužbu, ja sam isto tako vadila sve papire, hodala naokolo, više nisam znala kako se zovem, bila sam luda, završila sam na psihijatriji, isjekla sam si vene, popila sam ne znam koliko tableta za smirenje, ono, došlo mi je da umrem, da me više nema i da je sve to gotovo, da si okončam život, dotle sam se našla. I onda se desi slučaj da dva i po mjeseca nije bio kod kuće, da je hodao okolo, naokolo. On je u vojnoj mirovini sada, prima skoro 6.000 kuna, prima mirovinu, ima invalidninu, ratni vojni invalid 50% i eto tako. I došlo je do toga da taj dan je, to vrijeme možda, bilo je godinu, dvije dana, povuk'o se malo i onda osoba koja smišlja šta će. I ja sam prošla rat i ja sam prošla granata, isto tako i granatiranja i opće opasnosti po Županji i svega toga, to utječe i sve skupa, ja sam svjesna svega toga. I on je završio na psihijatriji, počeo je s vrijeđanjem, onda kad je vidio da ja ne želim više se svađati da ne želim više, da nemam snage, počeo me maltretirati, maltretirati, maltretirati. 2004 godine, ja sad prelazim s teme na temu, što sam završila na psihijatriji, to si nikad neću oprostiti. Još uvijek pijem tablete za smirenje i za smirenje i za spavanje, postala sam imuna na njih, nisam više od 4 godine bila kod psihijatra, evo, uz pomoć socijalnih radnica, stvarno su mi velika podrška, dosta su mi pomogle, svaka im čast, to im nikad neću zaboraviti, u životu, socijalnim radnicama iz Udruge. Svaka im čast, cure su, žene su..., nemam riječi, stvarno nemam riječi. Stvarno su mi pomogle i psihički i gledaju svaku mogućnost da me i kad padnem u depresiju kad vide da sam neraspoložena, evo ih, tu sam, ili pokucam da uđem sama, kažem... Sad me maltretira, stalno šalje poruke, emocionalno, želi me na emocije vratiti, da će mi oprostiti, da on će meni oprostiti i takve stvari. Ja sam kriva, kao, jer desilo se to da on je sada završio na psihijatriji, ali zašto? On želi da mu se poveća invalidnina kako bi on mogao novčano više. I ako nešto napravi, pošto je već napravio meni, a ja sam ga prijavila, moj sin je ustvari nazvao policiju pa je dao meni, jer djeca to nisu vidjela, djeca su čula samo kako sam ja: - Aahhhhhhhhhh, jer na kip je bio otvoren prozor, ja sam se tresla, ja sam mislila gotovo je, ja ću ponovo završiti na psihijatriji, nisam ja plakala, nisam mogla doći do zraka od tog gušenja, on je mene prvo gušio rukom, on je krupan, on trenira svako jutro, on jede.

Istraživačica: Rekli ste da je Vaš otac rekao Vama, odnosno njemu da Vas više neće tući. Znači, imali ste podršku porodice? Da li je takvih situacija bilo u Vašoj porodici?

Ispitanica: Ne, ne, ne, nikada, nikada! Moj tata nikada nije udario mamu. Nikada, ali su se znali, onako, ljudi su radili, mama je radila kao pomoćna kod laboranta, to je VKV, tata je, umro je znači, ali bio je u mirovini, u invalidskoj mirovini, bio je jako bolestan, imao je puno operacija, na kraju je umro od srca, začepljene te krvne žile, ja sam imala jedno sretno djetinjstvo, drugačiji odnos, lijep, prijateljski, fin odnos sa svojim roditeljima i podršku od roditelja što njemu jako puno smeta, imam sestru, u Njemačkoj, imam brata, živi gore iznad mame u istoj kući, njemu je to krivo, on svaljuje sad krivicu da su moja mama i moja sestra krive, što mi daju podršku, on se ne može pomiriti s tim da meni neko daje podršku, on bi mene... totalno bi me... Ja sam dobila nakon ovoga što sam izrezala vene, što sam završila na psihijatriji, nakon toga sam dobila početak raka maternice, to je virus, to sam najvjerovatnije dobila od toga što je šar'o okolo, jer to je virusno oboljenje, to kad mi je doktor, to sam u Osijeku operirala, to kad mi je doktor rek'o... Da nisam sjedila, ja ne znam, možda bi se i srušila. Sedam mjeseci nakon toga, to je bilo 2006., znači, maternica mi je odrezana, sad imam tumor na maternici ponovno, ali benigni. Znači, dobroćudan je. Nema veze, pratimo ga. Nakon toga, nakon sedam mjeseci nakon maternice, puknuo mi je čir na dvanaesniku, nisam ni znala da imam čir. '90-tih sam imala promenu, puknuće bedrene kosti, imala sam šipku od kuka do koljena ugrađenu, imam lumbalnu disherniju, znate šta je to, e, moje zdravstveno stanje je totalno ugroženo. Od ovako divnog života i čir i maternica i kičma, kraća mi je noga 2,5 cm, dobro, tad nismo bili zajedno, '90 godine, sasvim slučajno, ne svojom krivicom, nego, evo, da mi se sve to desilo, imam 40 punih godina, 41 mi je. Ja sam k'o starica 70 godina. Ali se trudim, radim koliko god mogu, dajem sve od sebe, nikad nisam zapostavila kuću, nikad nisam zapostavila djecu, jesam kada sam popila 5 tableta i to kada mi se desilo. I poslije tih operacija sam gledala, brisala sam kupatilo, evo, kako mi je krasan život.

Istraživačica: Rekle ste da Vam ove žene ovdje puno pomažu, je li mislite da je važno postojanje ovih Sigurnih kuća?

Ispitanica: Jeste, ja nisam znala da je u Brodu, bila sam u Vukovaru. Tamo me je, policija je došla, prvo sam, kad se to desilo, bio je moj sin i njegova cura, bili su, nekako smo pobjegli do pošte da ona nazove svoje roditelje, njegova cura je iz Njemačke, otišao je sad s njom u Njemačku, ja sam mu rekla da ide, samo da se makne od oca, ovaj drugi sin je ostao s njim, došla sam u policiju, policija je došla, došla je, ovaj, sjela sam u njihov auto, on je išao ispred nas... Jedva je pristao da ide, jedva je pristao da ide, pije antidepresive i

pije nešto, to nije ništa strašno, to su neki, malo onako i nakon toga je popio 6, 7 piva. Toliko je pametan policajac, kad je puhao, 0,4 mu je pokazalo, nula četrdeset, zna kako će puhat', na koji način, zna sve zakone, pozna sve zakone, zna kako će i šta će.

Istraživačica: Imali ste problema sa policijom, da uopšte izađu, jer on je bio policajac, rekli ste. Smatrate li da bi bilo drugačije da nije bio policajac?

Ispitanica: Ne znam. Mislim da možda i bi. Ne mislim, nego bi! Jer imao je svoje prijatelje, imao je dosta prije, sada mislim da ne, možda ima dva, ali nije više tako dobar zato što je stvar'o probleme, stvar'o je prije probleme, imao je i sa njima konflikata, vozio je u alkoholiziranom stanju, dobiv'o je ne znam koliko kazni, jedno vrijeme, par mjeseci mu je bila oduzeta vozačka dozvola, pa je i sa njima došao u konflikt, kao: - Ja sam bivši policajac, ko mi šta može, šta si ti...

Istraživačica: Recite mi, jeste li Vi zadovoljni odgovorom institucija u Vašem slučaju?

Ispitanica: U Vukovaru nisam bila zadovoljna. Moja socijalna radnica, gospođa koja je u Županji, došla je po mene u policiju, ja sam bila sva izvan sebe, ja ne znam ni šta sam ja rekla u policiji, nemam pojma, ja sam tamo bila tri sata ja ne znam ni šta sam potpisala, ja evo, nisam stigla to ni pitati, ja sam možda tek prije tri četiri dana došla malo k sebi da ja mogu raditi, da mogu nešto, da mogu funkcionirati.

Istraživačica: Koliko dugo ste ovdje, u Sigurnoj kući?

Ispitanica: Ovdje sam od četrnaestog, poslije podne. U Vukovaru sam bila od desetog do četrnaestog i onda su me prebacili pošto ja pijem te tablete, eto, iz tog razloga. Pošto pijem tablete za smirenje i oni to tamo ne prakticiraju, tako su mi rekli i onda su mi tražili smještaj. Prvo mi je moje socijalno u Županji htjelo naći stan. Onda se našla ta socijalna radnica, Ana Šutalo, koja radi, koja zamjenjuje tu koja radi u Vukovaru socijalna radnica, pa pošto zbog tih tableta i to sve, e, u udomiteljsku obitelj, što sam ja odbila, ja ne želim u udomiteljsku obitelj, ja želim biti negdje blizu, gdje će mi biti djeca, majka, brat, da mi ne dolaze negdje daleko. Jer mama živi od mirovine, moj brat živi od mizerne plaće koju dobiva. Onda su me u Brod. Prvo su me isplašili: - Joj, to je u Brodu, ovako onako! Onda sam ja svom socijalnom radniku rekla koji me je dovezao da malo porazgovara, da se ja bojim, jer su rekli da su tu sve žene koje su psihički bolesne. I kada sam ja došla, nakon dva tri dana, prvi dan ja sam mislila neću moći progovoriti riječi. Prvi dan sam sa socijalnom radnicom, Anom, rekla joj sve, sve, maltene sve, ne znam kako sam mogla reći, vidjela sam valjda, u Vukovaru to nisam imala, pozitivnu osobu, toliko me je, toliko

me je cura podigla i kroz razgovor i kroz... Dala mi je snage, ulila mi je samopouzdanje i evo, sad mi isto tako, kad god je neki problem, uvijek nađe odgovor, uvijek me utješi, izađe mi u susret, stvarno. Stjepana isto, ona je socijalna pedagoginja i vesela i dobra, isto: - Pa dajte, biće sve u redu! Ja dobivam po 30, 40 poziva dnevno, ne odgovaram na pozive na mobitel. Poruka ne znam isto koliko. Moje dijete, moj sin, se sada nalazi sa ocem koji želi da se vratim i dijete inzistira na tome da se vratim, ja dijete nisam ostavila, ja sam silom otišla, silom. Istjerana, takorekuć. Ne takorekuć, nego istjerana, silom prilike sam otišla. Morala otići jer ja bi bila..., ja bi bila u grobu, ja bi bila pod zemljom da sam ostala. Ja se ne usudim više vratiti i ne mogu više toga čovjeka viditi, jednostavno, neću ga nikad u životu zaboraviti jer ja s njim imam djecu. Nikad. On će uvijek negdje biti u ovom kutku moga srca. Bez obzira šta mi je sve napravio u životu, ali ja mislim da će to s vremenom nestati. Ne volim ga, ne mogu reći da ga volim, ne volim ga, kad se sjetim šta mi je sve radio i napravio, ne mogu, ali mi treba još, nemam još snage, rekla sam Vam, zdravstveno stanje mi je totalno narušeno, jutros sam trebala ići kod psihijatra jer kad sam pročitala poruke koje mi je sin napisao, rasplakala sam se da nisam mogla doć k sebi i ovdje sam došla uplakana, plakala sam. Ovdje sam došla uplakana, jedva sam se smirila, mislila sam da neću ni s Vama moći razgovarat. Jer ja sam jako osjećajna, što se tiče djece ja bih..., ne znam šta bih za njih napravila, jer mi je žao, žao mi je moga djeteta što, što, što živi s ocem, koji manipulira s njim i govori mu protiv mame, ali ja mislim da je on jedan pametan čovjek, i da je nešto istina u tome da ne bi na takav način trebao reći: - Tvoja mama je i to i to i to i to... A on psuje, strašno puno psuje, bezobrazan je, samo misli na sebe, nikad me nije htio saslušati, kad sam mu nešto govorila, uvijek mu je bio odgovor psovka.

Istraživačica: Koju vrstu pomoći biste sada Vi trebali kako biste riješili svoj problem?

Ispitanica: Koju vrstu pomoći? Evo, razgovarala sam i sa socijalnim radnicama, sa gospođom G., policijska zaštita, jer sam jutros pročitala na mobitelu, mali je rek'o da zna da se nalazim u Slavonskom Brodu. Ja nisam niti mami rekla gdje sam ja, niti sestri, u koje dvije osobe imam povjerenja, da znam da ih neko hoće ubiti, znam da ne bi rekle. Znam da ne bi rekle, ma, ni slučajno. Nisam čak ni njima rekla gdje sam. Niko ne zna i socijalne radnice znaju da nisam nikom rekla, one sve znaju, ja sam njima sve iskreno ispričala, sve, više nego Vama sada, jer to je danima, ja sam njima danima pričala, danima, od jutra do mraka, zvale su me, ja sam sama dolazila, stvarno su mi pomogle, puno. Ali

evo, padnem, tako kad nešto, padnem. Koju vrstu pomoći? Policijsku zaštitu, policijsku zašitu, to, to, radi se na tome, ja sam sigurna u ovoj kući. Stvarno sam sigurna, znam da sam sigurna. I da mi ne može ništa, Ali, opet se bojim, to sam i jutros rekla Sanji, šta je njemu preskočiti tu kapiju, šta je to njemu, ništa. Izvući mene i ubiti, k'o što je rekao, kupiće ilegalno pištolj, zna bivši policajac kako će i šta će, neće on kupiti legalno pištolj, ubiće mene, ubiće sebe, šta ja znam. Ali, kad sam odgovorila na poruku i to nisam mogla ni pisati nego je Sanja napisala, kad sam sinu napisala pet poruka odjednom, to je prvi put da sam ja nakon tih detalja napisala, jednostavno nisam, nisam imala hrabrosti, bojala sam se da ga ne povrijedim, da ga volim, da mi nedostaje, da ga nisam odbacila, da mi je potrebno da se oporavim, da mi je zdravlje ugroženo, ako može da me razumije i da ne sluša tatu, šta tata govori protiv mene, jer nije tako kako tata govori. I da se nadam da će me razumjeti. Da će me shvatiti. Eto nešto tim načinom. I onda mi je bivši muž odgovorio na tu poruku, da dođem kući, da se vratim, da će sve biti u redu, i to je to, znači, pitali ste me, policijska zaštita, ja se ne smijem vratiti mami, ja imam kod mame svoju sobu, ja imam kod mame i kuhano i oprano, sve. Ja ne mogu, ja sam žena 41 godinu, živjet s mamom cijeli život. Ja sebi moram naći, ja se prvo moram izliječiti, psihički, stati na svoje noge, zdravstveno stanje ove moje operacije i to još što me čeka, operacija kičme, to moram i ko zna šta još, samo se nadam da nisam ponovo dobila čir, jer ako to odbijem onda stvarno... Jer pukao mi je čir, ja sam to jedva preživjela, bila sam na intenzivoj dva tri dana, imala sam respirator, to je bilo strašno. Meni čir sam pukne, uopće nisam osjećala, osjećala sam neke grčeve, ali nisam pridavala važnost. I, evo, policijsku zaštitu i ništa, polako, polako idem, jer nisam još spremna, evo, imam od njih hranu, kupuju i povrće i voće i mliječne proizvode i salame i mesa i kavu, sve nam uzimaju, osim cigareta, normalno. Razgovor s njima imam a što se tiče zaštite, zaštićena sam, na sigurnom sam, ja mislim, imam od jutra do mraka. Sanja dođe u osam, bude do tri sata s nama, imamo medicinsku sestru, od prošlog tjedna je počela radit, od 12 do 4, one odu poslije 4 sata, a već negdje 25 do 5 dođe Ana socijalna radnica, bude s nama do 9, dakle, imamo, cijeli dan imamo nekoga s nama i to je dobro.

Istraživačica: A po noći?

Ispitanica: Po noći ne. Po noći se zaključamo, ima kamera, imamo telefon, mobitel, u slučaju da primijetimo nešto ili nekoga ili to, zovemo policiju ili možemo zvati Udrugu, bilo koga i imamo to, zaključamo se, ne može nam vrata niko provaliti, osjećam se

sigurnom. Tu se osjećam sigurnom, mada sam jutros, kažem Vam, potrešena, ali smo ih uspjeli, Sanja ih je uspjela ubijediti da se ne nalazim u Brodu, da imaju krivu informaciju, da sam negdje još dalje, daleko, tako da su, onda mi je vratio poruku, to je bivši muž, onda mi je vratio poruku: - Pa gdje sam ja, ako sam u komuni, ako sam u komuni možda da ako mi bilo šta treba, novaca ili cigareta ili bilo šta samo da mu odgovorim na poruku pa će on ako treba donijeti u socijalno u Županju pa će oni meni dostaviti. Na bilo koji način, na sve moguće načine, samo da dođe do mene. Samo da dođe do mene, ali neće uspjeti. Jer ja ću biti jaka i uz pomoć Sanje, Stjepane, Ane, gospođe Gordane, ja ću biti jaka. Ja znam, tu su, pomoće mi, tu su cure, to sam rekla i gospođi Gordani na prvom sastanku, cure su Vam super!

Istraživačica: Da li ima nešto da ja Vas nisam pitala a da bi Vi meni htjeli reći? Da smatrate da je važno.

Ispitanica: Ne znam, ne mogu se sjetiti sad. Ne mogu se sjetiti, kažem, još nisam dobro, ponavljam se, ali imam podršku, imam pomoć i ja se nadam, evo sutra ću ići psihijatru, želim izbaciti te tablete jer sam postala ovisna o tabletama, postala sam imuna na njih, voziće me doktoru, stvarno su tu da mi pomognu, ja želim biti žena, želim biti osoba koja sam bila, nekada, ja ću to uspjeti, ja imam čvrst karakter, ja trebam samo svoje samopouzdanje vratiti. Eto toliko, ne mogu se sjetiti.

Istraživačica: Hvala vam puno.

Ispitanica: Ništa.

Ispitanica 2, Slavonski Brod:

(008 Slavonski Brod 2 31052010)

Istraživačica: Koji je razlog što ste Vi došli u Sigurnu kuću?

Ispitanica: Pa razlog je taj što me je, prvenstveno sad, zadnji slučaj, što me muž nap'o, jednostavno u smislu da je nasrnuo na mene. Moja ova najmlađa kćerka koja ima 24, 25-tu godinu, naložila je vatru jer još uvijek se grijemo na drva, imamo onu veliku peć i grijemo cijelu kuću i već je bilo ono proljetno, rano proljeće, međutim bilo je prohladno i ona je bila bolesna. Izašla je iz svoje sobe, došla je u dnevni boravak i ja sam vidjela po njoj, usta su joj od te prehlade, temperature, šta li je već imala, natekla i ja sam jednostavno naložila vatru jer ona se osjećala zimogrozno. I tako kako sam ja naložila i moj muž je bio negdje vani, pošto imamo ono seosko domaćinstvo, živimo na selu i on je kada je došao unutra, ja

sam u međuvremenu izašla van jer sam prala one kalemice za cvijeće priređivala jer je bilo rano proljeće, on kad je vidio da vatra gori, a vani je temperatura bila malo poviša, on je jednostavno ono, pobjesnio. I rek'o je maloj: - Šta to sad, čemu ta vatra? Ona je rekla da je bolesna i to i on je izašao van, ja sam bila na pipi, onoj vanjskoj, što imamo za dvorište koristiti, jednostavno mi je stao iza leđa i onako bijesno, kako bi Vam znala kazat, je rek'o: - Jel' vi to mene izazivate? Jednostavno, tim riječima: - Jel' vi to mene izazivate? Ja sam se okrenula i njemu rekla: - U čemu je problem? Kaže on: - Gori vatra a sunce sija! Ja kažem: - Mala je bolesna i da nema sad zbog te kante drva nikakvog razloga da pravi tu dramu, da je to sasvim normalno za mene. I on je tu brojao, galamio, u tom smjeru, jednostavno, meni nije bilo jasno da je tako reagirao, i otišao je jedno pet metara pošto imamo onu frezu za baštu, kao priređivalo se za proljetnu sjetvu i on je otišao kod toga i dalje je on brojao, da se ja jednostavno ne sjećam uopće tih njegovih riječi, toliko je imao neku reakciju na to, da meni nije ni sad jasno, recimo imao je tih ne znam kolk'o puta, ali taj puta to ne da mi je zasmetalo, nego mi nije bilo jasno zato što se radi o djetetu, za mene je dijete, zbog toga. I on je tu brojao i kako sam i ja u tom šoku, htjela sam jednostavno da dijete odbranim, kažem da to nije sad, ne znam, imamo punu šupu drva, nije problem nikakav zbog te vatre i on je jednostavno u tom momentu, bio je u letu, došao je do mene i stao je ispred mene i doslovno sam vidjela na ustima pjenu k'o od bjesnoće i po očima ove zjenice, one su njemu bile toliko raširene. Ja ništa drugo nisam vidjela. Jedino to i on je i dalje, on je samo rekao: - Ako te ja... Međutim, mala se pojavila jer je čula u kući galamu, jer je on i dalje uporno brojao i onda je ona izašla na terasu i valjda je on preko mene u tom momentu vidio nju i onda se povukao natrag i izašao je, opet je otišao kod te freze, brojao, brojao, ja sam jednostavno klonula od šoka, od... I došla sam u kuću i rekla sam da nit je ta kuća vrijedna, nit je više toga svega... Bilo mi je jednostavno dosta. I samo sam uzela svoje osobne dokumente i pitala sam malu: - Jel' ideš sa mnom? Da idemo iz kuće jer smo imali prije nekih tako situacija, ona je rekla: - Mama, ja čekam posao. Jer čekala je posao, kaže: - Ja ne bih još, svakako ću otići na more, stvarno, nije vrijedno. Mi smo tu samo izmijenile par riječi i ja sam jednostavno otišla kod svojih roditelja. To je bilo, da bi on nakon dva dana, samo je pit'o malu: - Jel' se ta vaša mama misli vratit' kući? Ona mu je rekla da ne zna. Ja sam donijela jednu čvrstu odluku da više nikada ne doživim takvo šta. Ja sam u tom momentu, to sam zaboravila, kad je on nasrnuo na mene, ja sam samo dreknula i rekla: - Nećeš me tući! Imala sam neku snagu koja mi je, 15 dana samo mi je tu

u ruke izlazila, i samo sam još smogla snage i rekla: - Nećeš me tući! I okrenula se i otišla. To je bio zadnji događaj.

Istraživačica: A prije toga? Kad je počelo?

Ispitanica: To je u biti počelo na početku braka.

Istraživačica: Koliko dugo ste u braku?

Ispitanica: 30 godina smo u braku, baš bi sad bila godišnjica, to se u biti pokazalo, pa u biti, rođenjem moje treće kćerke. Bilo je sve ono kao relativno u redu, sa prvim djetetom pa sam ubrzo zanijela i drugu i kad sam zanijela treću, on je pokazivao već kao neke blaže simptome, došli smo u neki konflikt jer smo imali, kako bih Vam znala objasnit', jednu radnju, jednu kafanu i poslije njegovog posla i toga svega, dovodio je one razne konobarice i šta ja znam, međutim, ja sam vidjela da se to otelo kontroli, da ja nisam osoba koja bi podlijegala takvom načinu života, u biti sam napustila i svoj posao i sve sam podredila tome, kao njegovoj iluziji da bi on imao tu kafanu, da bi se on ispoljio, pošto mu je to zanimanje. Međutim je on, koliko sam ja shvatila u sve ove godine, da je on svu tu neku, neko to svoje kazivanje, kroz to, da bi on to iskoristio u biti da bi mene prikaz'o, kao, da sam ja uzrok tome. Znate. Kao uzrok što se on tako ponaša. Jer ja sam to shvatila, kažem, rođenjem te svoje treće kćerke, jer to mi je ostalo ono, moja svekrva se nije baš sa tim slagala da ja rodim treće dijete, kao, to je sad previše i u ono vrijeme previše je troje djece, međutim, ja nisam pobacila, ja sam se nosila s tim i mala, čim je navršila ni godinu dana, već su počeli problemi. Jer on se jednostavno bavio non stop tim svojim poslom, nije se uopće bavio djecom, ja sam ono, maltene, mi smo takvi... Kao uzgredno smo bili nešto, a ja sam se više bavila djecom, a pošto je ta radnja bila u našoj kući, on je dovodio našoj kući te konobarice i šta ja znam, ja sam to jedno vrijeme tolerisala, da bi doveo jednu osobu koja je uzimala moje osobne stvari, u to vrijeme to je tako bilo i kad je dopustio da uzme moj vjenčani prsten, onda sam stvarno pukla. Da tako doslovno kažem. I uzela sam ovu svoju malu, pošto su one bile kod bake i otišla sam od kuće jer je on njoj dopustio u biti da ona živi u našem privatnom kao da je ona član obitelji. Ja se s tim nisam slagala a on je to predstavljao da sam ja ljubomorna, da sam ja... Međutim, možda sam i bila jednu dozu, ali jednostavno nisam bila ni tako odgojena nisam imala ni neke poveznice sa tim poslom, znate, to je meni predstavljalo jako veliki problem, prvo mi je bilo stalo do našeg ugleda, do obitelji jer sam tek zasnovala bila obitelj, kako će to djeca... Međutim, on je sve podredio tom svom poslu, biznisu, kak' se to danas kaže, da bi to sve

eskaliralo i ja sam otišla kod svoje tete, imala sam tetu u Zenici, u stvari u Žepču, između Zenice i Žepča, ja sam otišla autobusom kod nje i onda je on, nekako su moji roditelji došli po mene jer sam javila da sam tamo i oni su došli, podnijela sam rastavu braka, u biti, da bi onda u Centru za socijalni rad, kad sam podnijela, mislila sam s tim riješiti, u ono vrijeme još, međutim, bila sam, ono...

Istraživačica: Koje godine je to bilo?

Ispitanica: To je bilo ja mislim '85. Ja sam to jednostavno zaboravila Vama gospođo, sad su mene one ispitivale za to vrijeme, koje godine, ali ja sam jednostavno za sve ovo vrijeme to zaboravila. I onda kad sam se ja obratila, i onda sam ja htjela sa tim svim da prekinem jer sam ja vidjela po njemu da nešta nismo na... Koliko god da... Bila je tu neka ljubav i... Šta ja znam i djeca i to, da to meni nije nešta baš odgovaralo, taj način života. Međutim, ono sve, mlada sam, imam troje djece, kad sam sve to predala u Centar za socijalni rad, on je bio, kao ono, čovjek koji ima svoj obrt, šta ja znam, prikazivan, jel'? Oni su mene ono, doslovno, šikanirali, da ne kažem drugačije, bila sam ono, rečeno mi je: - Šta Vi gospođo hoćete, Vi nemate svoj prihod, Vi ste... nemate školu! Ono, nisam, eto, niko i ništa. U tom smislu. I ja sam onda, usljed toga svega, djeca su i šta ja znam i ja povučem tu rastavu braka. Da bi to onda, kako bi Vam znala kazati, bilo jedno vrijeme, pod navodnicima, kao nešta, koliko toliko u redu, pošto smo mi imali odvojen život, baš poslije toga smo imali odvojen život jer je on bio našao posao u Osijeku a ja sam živjela ovdje kod Slavonskog Broda. Da bi se i ja, usljed te pomirbe i ja sam se isto preselila tamo. Međutim, on se opet bavio istim poslom, pa je bio odsutan, ja sam bila podređena djeci i kod svekrve, onda ni to nije štimalo, onda smo kao našli neki stan, neku staru kuću, u biti on je uvijek to prikaziv'o da, kako bih vam znala kazat', na kraju sam ja poredala neke stvari, ono, između granice. Nisam ja tražila neki luksuz, ali mislila sam pored moje kuće, pošto smo zajedno sagradili kuću, sad da ja živim u nekim tim uslovima i onda sam ja zbog djece, kad sam vidjela da neću sa njima moći tu, ja sam onda se vratila kući. Da bi on ostao da radi, pa je putovao, kući, tamo, šta ja znam, tako je to išlo nekako. Da bi on onda nekada i nekada u nekim tim razgovorima meni kad bi tako nekad nešto možda malo popio ili tako, pred rodbinom ili prijateljima u tim razgovorima išlo je to da sam ja ljubomorna, da ja nisam njega shvaćala, a moje mišljenje je da sam ja to jako dobro shvaćala, da sam dobro prokužila što kažu i da sam ja to vidjela čemu sve to vodi i na kraju je to i dovelo do toga, ali da je on uvijek to htio prikazati da sam uvijek ja koju

stepenicu niže i da ja to nisam razumjela. I to je tako nekako šljakalo do rata. I kad se zaratilo on je došao opet kući, onda je išao u rat, onda je imao velike jako traume usljed ratnih tih događanja pošto je bio na tim prvim crtama i stvarno je doprinio tome jako puno i sve to da bi oni došli meni jedan dan kazati kao ovi njegovi nadležni da je on doživio jedan teški šok. Jer je on prevozio puno jako ranjenika i on je jednostavno došao u bolnicu i sam sebe udarao. Poslije toga oni su mu dali neku injekciju i on je došao sebi i jednostavno, kad je došao sebi, onda je otišao opet natrag. I taj opet ratni period, te traume smo imali teške, to smo sve nekako prevazišli, da bi onda poslije rata uslijedila ona kriza financijska i sve ono, on ostao u međuvremenu bez posla, razočaran u novonastalu situaciju, kako to ide, klasično. I onda smo mi to nekako, bio je preko 10 godina nezaposlen. Oboje. Da bi se u međuvremenu snalazili, ne mogu kazati da je on taj period, radili smo svakakve poslove i on i ja kod kuće i to je onda koliko toliko, bili smo u teškoj financijskoj situaciji jer je trebalo djecu školovati, ja sam rekla da moja djeca usljed svega toga neće ostati bez škole, onda smo doslovno, bez dinara, školovali troje djece. Slati u Brod, kupovati tri karte mjesečne, da bi se djeca školovala. Mene su ljudi pitali kako to preživljavam, međutim to smo sve nekako posložili i on je dobio preko nekih prijatelja ponovo posao u Osijeku. Isto kao konobar da bi on, već sam ja primijetila, on je usljed svih tih ratnih bio u procesu liječenja, ali je on već pokazivao previše, kako bih znala reći, te simptome i stalno sam si mislila kako će se on s tim nosit' i to, ali eto, čovjek je u takvoj situaciji pa se moraš, je li, prilagoditi. I kad je on, bilo je tu raznih događanja i vidjela sam da on to neće moći i onda je on, pošto je u međuvremenu bio jedan program za branitelje, imao je dosta staža i onda je on ušao u taj program i otišao je u mirovinu. I usput je bio na liječenju. Međutim, to nikako nije štimalo kod kuće, uvijek mu je nešto smetalo, recimo išao je na tavan lupati u tri sata noću, tamo, amo, nema šta nije, kakve simptome i ja sam to, ono, nekako, u podsvijesti, pa izdržaću, pa još malo, pa još ovo, pa ono i u međuvremenu je ostao bez tog posla i došla je i ta mirovina i kad se vratio nanovo kući, jer je on tamo boravio, a dođe dan, dva, ili kad je slobodan, a kad je došao kući, u mirovinu, onda su tek nastali problemi. Onda je tek ono eskaliralo, kako bi znala kasti, neki simptomi koje čovjek ne može ni zamisliti. Kad je cijeli taj proces mirovine završen i onda je bio kod kuće, onda nikako sa djecom, mi smo to i pretpostavljali da je njemu i kao teško i usljed svega toga pa smo se više ono sklanjali, nekih sukoba. Međutim, on se nije mogao kontrolisati i mi smo sve podredili tome kako bi udovoljavali, kako bi znala kasti. Sve smo

išli s tim ciljem. Onda njemu je sve smetalo, ako bi nas zatekao da pijemo kavu to mu nije odgovaralo, ako bi vani neke stvari, recimo ako sam ja prije 20 godina nekom nešto dala onda je on takve stvari napominjao, eto, ti si dala mome bratu, u tom kontekstu je on stalno to. Onda smo imali periode kada smo se i mi direktno suprotstavljali jer jednostavno ne možeš psihički da izdržiš to, pa je bilo noći kada on nije spavao i to je bio veliki problem, ujutro, ja sam na selu pa imala svinje i ujutro za nahraniti ih meni se usljed toga bilo teško ustati i zdravlje mi se bilo pogoršalo, onda mi je bio veliki problem obavljati sve te poslove, pa su djeca pozavršavala školu i ova mala se upisala na fakultet, bila je manja, onda je to, bio je ponosan, iće na fakultet pa će nešto ostvariti, sve smo podredili tome, međutim, kako je vrijeme proticalo to nas je i financijski, jel i stalno je vršio na malu pritisak, kao ti to nećeš završiti, onda ako treba novaca, pošto je i po prirodi dosta škrt, odnosno, doslovno škrt, normalno, kad ide dijete da joj treba. Onda bi on sto puta: - Kol'ko ti treba, pa kol'ko ti treba, pa znaš da nemam! A ja kažem: - Pa dobro, znam da nemamo, ali na neki način, čekovi, tamo, vamo, bake, riješiće se. Međutim, on nikako nije s tim se... Kao, neka ide na fakultet, ali ono, znate. I u međuvremenu je ova moja srednja kćerka, imala je vezu i taj njen muž sadašnji je ostao kod nas živjeti. Onda je i on bio u kući, onda su sve to neka događanja koja su se redala. Onda se ova najstarija kćerka udala, u međuvremenu, taj brak je jako kratko trajao, ona se razvela i ponovo se vezala za jednog čovjeka i ponovo udala, da bi on, mislim da su zadnja, ta najzadnja maltretiranja, da bi se on toliko vezao za tog čovjeka i situaciju sa mojom najstarijom kćerkom da je on doslovno sve podredio njima. Što je nas, nije nas iznenađivalo ali u kući da živimo ali da sve mora biti podređeno njima i kako oni kažu, jer je doslovno išao u te neke nijanse koje nisu bile za prepoznati. I da bi kad je naša kćerka prije dvije godine rodila unuku, sve podredio toj našoj unuki što smo mi smatrali da je previše, ono i ja volim unuku. Oni su u međuvremenu odselili vani, u Belgiju i ako se one jave na telefon on doslovno ono trči, sve ga to zanima u vezi toga, ne može dočekati, kako bi znala kasti, dok smo mi bile uvijek po strani. Počelo je u zadnje vrijeme to i smetati, da je ono došlo to pa ne mogu Vam izraziti u kojoj to mjeri. Hajde, mislile smo, to će proći, to je jedna faza, međutim, to je bila katastrofa.

Istraživačica: Kazali ste da biste kad ste odlazili išli kod svojih roditelja, jednom kod tetke, Vi ste uvijek imali podršku, je li tako?

Ispitanica: Jesam, jesam, imala sam podršku, što je njega smetalo. Jako sam imala podršku od svojih roditelja koji su imali jedan težak život, oni su imali svoju sudbinu, potječu iz Bosne i imali su, kako to uvijek bude u tim migracijama, međutim, oni nisu bez obzira na to tu svoju ljubav prema meni, ja sam prvo dijete, ali se oni tako odnose i prema ostaloj, da nismo izgubili tu neku povezanost i to. To me je u biti i držalo. Međutim, on je, sve mislim sada, da sam ulaskom u ovu kuću sve to malo povezala i da sam sve to sad malo vidjela, jer to je njemu strašno smetalo. Jer on je meni i rekao usljed onih događanja iz naših prvih godina braka, kad je njemu moj otac doslovno zaprijetio da me ne smije tući, da me ne smije fizički, on je rekao, ako ne smije fizički, on će mene psihički. I mislim da je on to doslovno, ono, i pokuš'o. I da je to mene u životu dosta koštalo, doslovno sam došla u neke situacije da ja sebe nisam prepoznavala da sam se tresla, da me je bilo svega strah, jer me je u biti uvijek bilo strah njegove reakcije, jer je dosta nagao čovjek, jedino rješenje vidi s'tim, a kad priča s nekim onda se predstavlja da je ono, znate. A ja sam ga jako dobro poznavala, za 30 godina to upoznate osobu i to je njemu jako smetalo u odnosu na moje roditelje, jer sam ja dosta sa svojim roditeljima pričala o tome, x puta sam bila dovedena u takvu situaciju da moram otić k njima, premda nisam htjela, oni imaju svoju tešku sudbinu, recimo otac mi je teško ranjen i doživio moždane udare i usljed svega toga, ovih zadnjih događaja, prvo što mi je palo na pamet bilo je kud ću sad opet svojim roditeljima, trebam im otić' pa kazat', jel' međutim sam uvidjela u ove zadnje dvije tri godine, jer sam bila u situaciji prije dvije tri godine da sam se pitala: - Bože ima li igdje neka da se pomogne njemu ili meni. Jer doslovno, ja živim na ovom području, ali nisam znala za ovu kuću. Nisam znala da bih mogla dobiti neku... Ja bih možda sama došla, došla bih sama da sa nekim porazgovaram, da mi ona da... Sad sam u stvari, ulaskom u ovu kuću shvatila koliko je ona bitna, ta podrška, psihička, koliko je to jako važno, ali sam se ja mislila da sam ja dovoljno snažna i da ću ja to sama na neki način, međutim je to bilo pogrešno. To tek sad mogu shvatiti.

Istraživačica: Znači mislite da je jako važno da postoji Sigurna kuća?

Ispitanica: Da, jako je važno da postoji i koliko je važno, ja recimo nisam ni sa kim, moja djeca su poslije ovog mog ulaska, pronašle kod bake neke pismene dokaze, ja sam doslovno to sebi izbrisala iz sjećanja, šta je on radio i usljed čega je to, mi smo i dalje živjeli ali sam doslovno pozaboravljala, ali ono, podsvjesno i usljed svega toga, prilagođavati se u biti njemu.

Istraživačica: Imate li podršku kćerki?

Ispitanica: Imam. Jedino imam malo manju podršku od ove najstarije kćerke jer je ona usljed toga nazvala u kuću i rekla: - Šta se to dešava? Ja sam rekla tako je bilo i ona je rekla, da će me nazvati za dan, da ja razmislim, da mi plaća avionsku kartu da mi dođemo kod nje, s njime da dođem pa da će se to riješiti, ja sam rekla: - Tebi i zetu puno hvala ali ja to moram riješiti sama sa sobom, da to nije rješenje, jer ne može ona odande znati. I onda, oni su, njih dvoje, inače jako vezani, jako su ono, po karakteru i tome slični i da ona meni ne može situaciju na taj način, kako bih rekla, mi smo sada bili, preko Božića i Nove Godine smo bili kod njih i ona je mislila, usljed toga, tata se ponaša bajno i krasno, ja šutim i to je to. Znate kako ono djeca imaju, ne bi niko htio, kao recimo ni ja, da se moji roditelji razvedu, k'o i svako. Međutim, ja sam to jednostavno odbila, ušla sam u kuću i mislim da nisam ni pogriješila, usljed toga da je meni puno sve to, u biti sam sagledala neke stvari. Tu sam, ono, u prvi momenat mislite svašta, šta vam se desilo, dal' se vi to možda nešto malo, ali mislim da ja, kroz sve te godine braka, nema šta nisam pokušala i na koji način ali da je to sve bilo uzalud.

Istraživačica: Jeste li se Vi ikada obraćali institucijama za pomoć, recimo, policiji, Centru za socijalni rad?

Ispitanica: Kad sam imala taj sukob s njim prije puno godina, onda je bila prisutna i policija, sada nisam. Jednostavno sam, kažem, izašla iz svoje kuće i pošto smo mi u zadnje vrijeme već dugo s njime u tom nekom, kako bih Vam znala kazat', stanju, to govorim i za svoju djecu jer i one su tu, kroz to cijelo vrijeme je tu svoju neku, tu svoju, ne znam kako bi nazvala, bolešću ili nešta, on je to usmjerio prema toj mojoj kćerki i prema meni, najviše. Ako nisam ja, je ona i u tom smjeru je išlo. Jednostavno smo došle do zaključka, jer ja nisam poslije onoga, nisam nikada više ušla u Centar za socijalni rad, to mi je bilo noćna mora, jer nisam naišla na podršku, on se tako predstavio, ja sam bila žena sa sela, ništa nisam upućena, dugo mi je trebalo da ja to, u biti šta sad ja da dokazujem nekome, išla sam u tom smjeru da bi djecu iškolovala, da bi sve to kako već život nosi i da bi u biti nakon toga vremena ja shvatila da ne želim znate, da se dalje to nasilje, ta njegova frustracija, šta već postoji, da ne želimo uopšte da ulazimo, da ćemo mi to riješit kako znamo i umijemo. I zbog toga ja nisam, znate, svašta ti prođe, mogu ja to, nazvaću policiju, neka dođu, šta ja znam, ja mogu nastaviti živjeti u svojoj kući i to. Ali sam shvatila da ne želim ići ni tim putem, jednostavno, da se sklonim više, da sam iscrpila sve

neke argumente, sve za to, da ne mogu ja njega u biti, da ne mogu jednostavno u tom smjeru, da ga ne mogu dalje.

Istraživačica: Tu kuću ste pravili u braku, je li ona upisana u gruntovnicu?

Ispitanica: Je, je, on se vodi kao vlasnik, znate ono, kad se udate, pa 'ajde nek se vodi na njemu pa je to išlo u tom smjeru i tako je i napravljeno. Ja nisam upisana kao vlasnica.

Istraživačica: Jeste li razmišljali, kakva pomoć, podrška je Vama potrebna kako biste Vi riješili svoj problem?

Ispitanica: Pa ja sam još u toj fazi, ja sam sama sebi rekla da ću ići korak po korak, da će to biti jako polako ali jako temeljito. I nisam na prvi mah imala nikakva razmišljanja, dok se nisam malo oporavila, bila sam strašno smršala, nejela sam, stanje samo trešenja i to, ali sam isto tako rekla da ne želim previše piti, ispočetka sam samo malo sedative tek da mogu zaspati, da tim putem ne želim ići, ne želim završiti ni na psihijatriji, ni ništa, da jednostavno želim taj problem riješiti. Na ovaj ili onaj način, uglavnom ga želim riješiti.

Istraživačica: Od kada ste u kući?

Ispitanica: Pa evo, sad će biti dva mjeseca. Mjesec i dvedeset dana. Bila sam jedno deset dana u šoku, prvo ulaskom u tu kuću, pa ono sad ne možete van, pa sam mislila u početku, jednostavno vam samo on u glavi, kako će on reagirat. Kako će on sada na tu moju situaciju i sve to, da bi ono samo ležala, jednostavno sam bila svjesna, hodala sam po ovim našim ulicama, kojima sam hodala bezbroj puta, ali ja nisam njih vidjela, ja sam u međuvremenu morala sređivati dokumenta i tako, ja to nisam znala, sva sam se samo tresla, bila sam u stanju šoka, jednostavno. I usljed toga me je zabolio stomak, nakon možda jedno deset dana me je strašno zabolio stomak, možda usljed neke hrane ili ne znam, možda je sve to moralo izaći iz mene, uglavnom me strašno zabolio stomak i jednostavno sam taj dan nekako, oni su mi dali tablete, navečer sam sve to popila i ujutro sam se ustala da sam se doslovno samo ovako tresla, ništa nisam znala, recimo i sad mi je problem, ne mogu ništa zapamtiti, jer usljed toga svega, tih njegovih napadaja, ja sam izgubila strašno pamćenje, a nisam se nikada obraćala kod doktora da bi dobila možda neku terapiju, da bi dobila neku pomoć, neđutim sad to mislim riješiti nekim tim prirodnim sredstvima. Imam problem, recimo, ovo danas ovdje ja neću zaboraviti da imam, ali imam problem kad mi se rekne neko ime, ili recimo... Moram si sve zapisivati, to mi je problem i onda sam se to jutro, kad me je bolio stomak, jednostavno sam se ustala, otuširala, uzela sam svoju torbicu koju sam imala, svoje papiriće koje sam imala u torbi

istresla sam na sto, mislim da su Sanja ili Stjepana, kad su ušle i vidjele ono na stolu, rekle su: - Oprostite. Zatvorile su vrata i izašle, jednostavno sam si uzela adresar, zapisala si važne brojeve telefona, adrese, u slučaju da mi nešto treba, da nisam izolirana, policija, moja krvna grupa, moji, sve ono, po redu, to sam obavila, ustala se, normalno, otuširala, napravila sam prvo to spremanje po svojoj torbici, ustala sam se, jedna je bila korisnica sa mnom, napravila sam nam ručak, u međuvremenu ona u toku noći nije spavala imala je žena svojih problema, ujutro je ona da li se vratila da li je negdje otišla, nemam pojma, mi smo se lijepo pozdravile, napravila sam ponovo sebi ručak, recimo što nisam bila u stanju nikako te dane, napravila si ručak, sredila se malo, prisilila se da napravim kolač, što nisam u zadnje tri četiri godine uspjevala napraviti, jer doslovno me kod kuće dovodio u tu situaciju da ne mogu pročitati recept i moram zvati sestru ili nekoga da mi napravi kolač ako je neko događanje, ona mora sve ostaviti, ona meni kaže: -Ja ću ti sad napraviti, ali moraš nešto preduzeti da si sama. Prvo mi je pao na pamet savjet od moje sestre da počnem od nečega, što mi je bilo jako pomoćno, prisilila sam se da napravim kolač, u međuvremenu je došla druga žena, onda sam pozvala onu djecu, onda sam podijelila te kolače, nije meni bilo u tom momentu do tih kolača, onda sam onda sam se prisilila i to napravila, jednostavno, rekla sama sebi: - Slavice, dosta! I nekako mi više on nije ni ta situacija u te dane, nije mi više bio pred očima. Do tog momenta mi je bilo samo ono kako će on reagirati, sada recimo ja se ne vraćam kući jer sam donijela tu odluku, pa će on sada, u međuvremenu su djeca ostala u kući što me je jako još jedno vrijeme jer su one ostale u kući, nisu izašle, pa mi je sad bilo kako, ja sam otišla, ponovo sam njih ostavila, šta sad, sad sam ponovo možda napravila tu grešku, svašta. Međutim, onda sam se pomirila i one su me u kući uvjeravale da su to odrasli ljudi, da se znaju braniti i tako u tom smjeru i tako da bi se to posložilo onda, ja sam išla tako iz dana u dan, sve bolje i bolje i sad sam, zadovoljna sam s ovim što sam napravila, nisam mislila da ću doći u ovo stanje recimo u kojem sam sad. Da bi se u međuvremenu djeca, ova kćerka koja je udana kojoj je muž živio s nama, da bi se to sve posložilo, da bi ona uz pomoć svoje svekrve, dobili od jedne žene, ne dobili nego iznajmili jednu kuću, da bi one u roku od mjesec dana, ona i ova moja mlađa kćerka, okrečile, pošto mi ova srednja radi, one su to okrečile, same, namještaj je ona svoj koji je imala, svoju kuhinju, spavaću sobu i šta ja znam, ja nisam uticala na njih ništa, one su to sve svoje stvari iselili iz kuće i preuredili tu kuću da stvarno sad kad ljudi dođu da ne možete zamisliti da je to ona kuća. I one su sve te stvari iselile, osobne, usput

su iselile i moje, jer su me pitale: - Mama, šta? Ja sam rekla: - Možete slobodno, ja ne želim ići sa policijom. Ne usljed toga da ja to ne bi mogla obaviti, znate, nego sam ja odlukom svojom da ja izađem iz te svoje vlastite kuće, mislim da sam jednostavno odlučila da se maknem od tog njegovog maltretiranja. Ne mogu ga nikako drugačije nazvati, psihičkoga nije jer sam ja njemu doslovno znala par puta reći da si ja to ne dozvolim, to fizičko, ako i slučajno ono, znate, imao je običaj udariti u nešto i ja sam se ono i ja sam se tresla, pokazivao je te neke simptome, ali sam ja to jednostavno uvijek naglašavala da ja to niti bi si dozvolila, jer to je sve usljed toga možda da sam se ja pustila da me on, jel', da me ono fizički, možda bi on, šta on sa tim pokazuje, šta ne pokazuje, ja ne znam, ne ulazim u to, ali mislim da sam posljednji atom snage da sam pokazala da se ipak ne može ponašati prema meni tako kako se ponaša, je li? Da! Mislim, bilo je tu raznih događanja, svega i svačega, jer ja sam, opet kažem, žena koja sam smogla zadnju snagu i rekla: - E, ne više! Psihički me je više, ali fizički je pokuš'o, u par navrata, ali mislim da me je onda to još više, pod navodnicima, dotuklo, do te mjere da je više usmjerio na psihičko i da me je to možda isto dotuklo, u nekim stvarima da sam se zbog toga sva tresla, uvijek sam se bojala. I sama sebe sada pitam, danas, sada, evo, ne mogu zamisliti da ja sve to gledam nekim drugim očima, ali mislim da je to pomoć ove kuće, da sam ja ostala u okruženju, recimo, roditelji moji i ja živimo jako blizu, da ne bih možda na ovaj način ovo postigla, imala bi ja ono zaštitu od roditelja pa šta ja znam, možda što nemaš... Ono, u kući, osjećaš se zatvorenim, ali da meni sad trenutno to ne predstavlja neki problem, što mi je u početku bio: - Joj, Bože, ja sam sad zatvorena, ali mislim da je to bila prava odluka koja ne može se mjerit' s ničim, bar u mom slučaju, jer tako se sad osjećam, ispočetka nisam, ispočetka nisam ni znala, nisam, recimo, imala nikakvo saznanje o tim Sigurnim kućama, znala sam da to, okvirno, postoji, šta ja znam, eventualno, preko televizije, ali bit toga, uopće nisam znala. Jer ja sam, kažem pod navodnicima, a to sam rekla i curama, prije dvije godine kad je on ponovo počeo te nagle nekakve simptome pokazivati te svoje bolesti, ja sam dolazila u situaciju da sam se mislila: - Bože, da li postoji nešta? A tako sam živjela blizu, a nisam znala. Da li to postoji nešto da bi mog'o se sa nekim razgovarati, prvo sam mislila one neke braniteljske udruge, pa bih otišla tamo pa bih razgovarala eventualno da se njemu, ne meni, nego da se njemu pomogne, pa sam onda mislila pa on je, pa on je već u tom programu, poslije te svoje bolesti, tog ratnog sindroma, on je već, ali da ja tu ne mogu ništa, jednostavno, nisam više ni sposobna niti se

znam nositi više s tim, nosila sam se kako sam ja znala, ali da je to eskaliralo u neke granice koje ja više ne mogu podnijeti.

Istraživačica: Je li ima nešto da ja Vas nisam pitala a da bi Vi htjeli reći?

Ispitanica: Pa nema ništa, mislim da nemam šta ni sakriti, ne sakriti, ne znam, izložiti, ono, to je okvirno.

Istraživačica: Je li se osjećate sigurno u kući?

Ispitanica: Da! Osjećam se sigurno, da mi sada on ne može ili sada neko... Ono kapija i šta ja znam. Osjećam se sigurno u ovom momentu kada sam sada tu. Recimo, ispočetka sam se, kad sam išla po ulicama, osjećala jako nesigurno, može me vidjeti, ili šta ako se ono slučajno sretnemo, pošto moram obavljati procese te, pripreme za rastavu braka i šta ja znam, međutim sada, kako sam sve više, ne osjećam tako. Da mislim, da ono, ide to u pravom smjeru.

Istraživačica: Da li mislite da Sigurna kuća ima sve što je potrebno da bi ženi, kakva ste Vi u početku bili, pružila podršku?

Ispitanica: Ja mislim da ima.

Istraživačica: Bi li još nešto trebalo?

Ispitanica: Pa sad ono, okvirno, kako bih znala kasti, mislim da... Ne razumijem se u to, sada, ali što se mene tiče, mislim da je sve tu, imamo sve, ono što se tiče kuće, tih stvari i tu neku, kažem, po meni, meni je jako dobro došla ta pomoć i psihološka i šta ja znam, premda ja toga u početku i nisam bila svjesna, mi smo u tom stanju nekom, ni tamo ni vamo, to sam ja mislila, ja sam sad zatvorena pa mi je to to. Ali sam uvidom u procesu toga rada vidjela smisao nekoga ko je meni osobno jako puno pomogao. I s tim sam prezadovoljna, u kakvom sam sad ja stanju i snagom mojom volje, recimo, da sam ja to prevazišla, da ne idem više kroz život, što'no rek'o k'o kroz neki zid, da se više ne bojim toliko, jer doslovno sam se tresla, svega sam se bojala, više sada, ne bojiš se samo njega, kako će on reagirati, jer meni je tu jako puno pomoglo, ja sam to njima pokušavala objasniti, u tom momentu kad je on mene nap'o, meni je taj neki strah i sve to sišlo tu. I to nije izlazilo danima. I kad mi je usljed toga, kad mi je to izašlo, kao da sam ja, eto, kao da sam progledala i da sam vidjela, u biti, morala sam sagledati, bit toga da ja moram to sama sa sobom, ono u početku, da li da se vratim kući, da li njemu, da li sve to, da sam ja smogla snage i rekla da se ja u biti ne vraćam, jer to je bila ona i nesvjesna i svjesna odluka, i sve u svemu i da sam ja smogla snage reći sebi: - Sad je stvarno dosta! Da sam

iscrpila sve te svoje granice, mogućnosti i opravdanja svoja, sad ću zbog djece, sad ću zbog unučeta, sad ću zbog onog, što rekli, seoskih priča, zbog ovog zbog onog, da sam sama sebi ja, što rek'o, i najpreča i naj, a brak, jel' i ono što se osjeća prema, jel', prema dotičnom, da to moram sagledati iz situacije kroz to njegovo nasilje, kroz to da se s tim ne rješava problem, recimo, uhvatila sam samu sebe kao ono, godinama kad živite sa takvom osobom, kao ono i Vi se počnete, maltene ono, pa sam nakon puno godina, izrasli smo, recimo, ljudi sa sela pa, podrazumijeva se da Vi dijete udarite i ono, znate, malo ono žešće i šta ja znam, poslije mi bilo prema mojoj djeci to i žao, što sam tako postupila, jer ne znate ništa o životu, pa se sad ono, podrazumijeva se da i Vi tako, e sad sam to sagledala sa jedne druge, da sad ne bi više možda rješavala tako neke stvari, bitne, za djecu, ili šta ja znam, za odgoj, da ne bih više to. To mi je jako, u tom smislu sam sagledala.

Istraživačica: Hvala Vam.

Ispitanica: Nema na čemu.

Istraživačica: Nadam se da Vam nije bilo pretjerano teško?

Ispitanica: Pa nije, nije.

10. novembar 2010. godine, Rijeka

Ispitanica: 1, Rijeka:

(015 Rijeka 1 10112010)

Istraživačica: Hvala Vam za ovaj razgovor...

Ispitanica: Ja sam kada sam iz kuće izlazila rekla curama, s obzirom da sam ja sada sigurna jer je on u pritvoru, da ako bilo što bude trebalo da mogu pomoći, ja sam stvarno voljna. Ali, stvarno, stvarno voljna. Jer... Možda problem nije toliko veliki kada žena zna da ima problem, ali kada žena ne zna da ima problem, a ima problem, onda je to strašan problem. Jer meni već tri godine ljudi koji me poznaju govore da ja imam problem, da je taj problem veliki i da se ne smijem s tim igrati, a stvarno sam se igrala i stvarno sam dovela u pitanje i svoj život i sigurnost svoje djece, što je vrlo neozbiljno i vrlo neodgovorno, jer, kako bih rekla i njihov život je jako važan, ali i moj, jer su oni još jako mali pa me trebaju, tako da ni meni se ništa ne smije dogoditi, jer oni još dugo godina trebaju majku ma kakva god da ona bila, da se razumijemo, tako da to je razlog zbog kojeg sam pristala na razgovor, to je razlog zbog kojeg ću uvijek pristati na razgovor.

Istraživačica: Razlog da odete u Sigurnu kuću, koji je bio, u tom trenutku? Rekli ste da ste tri godine imali problem koji niste prepoznavali, ša je bilo to što Vam je pomoglo da se odlučite?

Ispitanica: Ja sam tri godine uz prijetnje koje je meni tadašnji suprug upućivao, koje su uglavnom bile verbalne, ta nekakva vrijeđanja, te nekakve prijetnje su bile kroz nekakve razgovore i ja sam te prijetnje, pa 'ajmo reći, ignorirala. Međutim, on je mene u ponedeljak, 21.9.2010. fizički napao, dogodilo se nešto što je njega jako razljutilo, što mu je dalo za pravo da me fizički napadne. Nisam tada reagirala, nego sam dan nakon toga išla razgovarati sa jednim psihijatrom da vidim kakvo je njegovo psihičko stanje, da li on zaista je tako ozbiljan ili će se možda smiriti i onda je on rekao da je on izuzetno ozbiljan i da bi ja svakako trebala tražiti pomoć policije jer da se to ne može drugačije riješiti. Ono čega sam se bojala, a bojala sa se vizavi onoga što se u medijima sada prati, a prati se to da kada se žena obrati policiji, da bude to da oni njega pritvore i on izađe još luđi, još ljući, a to si nisam željela prisložiti. On je inače dragovoljac domovinskog rata i kao takav, on je inače rođen u Rijeci, nas oboje smo rođeni u Rijeci, ovo je nekako naš grad, svi oni njega poznaju, znate, neki odavde, neki sa ratišta, njegov brat je radio u policiji, znači 12 godina je radio u policiji, svi ti policajci koji bi meni došli na prijavu su u biti ljudi koji bi meni dolazili vikendom na kavu, na piće i to je meni bilo stvarno besmisleno, takvu stvar raditi. Prvo što bih ga naljutila, a drugo, što bih ga osramotila, a to bi onda bilo stvarno jako loše. Za Sigurnu kuću nisam znala. Nisam znala za Sigurnu kuću, znala sam za Svetu Anu, zato što o njoj svi znaju jer je to nešto javno, međutim, za Sigurnu kuću kao takvu nisam znala. Znala sam za postojanje Sigurnih kuća u Hrvatskoj, nisam znala da takvo nešto postoji u Rijeci, nisam se osjećala žrtvom pa se nisam raspitivala. Znači, opet je tu taj dio da nisam bila svjesna. Tako da nisam znala. Međutim, kad sam došla kod psihijatra razgovarati o ozbiljnosti situacije, on mi je rekao da se to svakako treba prijaviti, međutim, da se to nikako ne smije bez Sigurne kuće, znači, nikako bez skloništa, jer je onda to za mene opasno. Drugi dan sam išla razgovarati sa defektologicom koja mi je inače defektologica mog starijeg sina, s obzirom da on ima ADHD pa ima potrebu za defektološkom pomoći i onda mi je ona rekla da stvarno treba stati na kraj tome, da su naša djeca u biti maltretirana a da ja to dozvoljavam njemu pod nekom izlikom da im je on otac i da to nekako je sve normalno, i ja sam onda njoj rekla da ja želim da me ona naruči, da ću ja ići na policiju, ali pod uvjetom da ne želim ići na treću policijsku i kod ovih ljudi, nego da želim da idem u

neku službu gdje će to biti shvaćeno ozbiljno, jer ja, niti sam plava, niti sam crna, kako bih vam rekla... On mene nije tukao, nikad, tad je bilo prvi put da je digao ruku na mene, što znači da samim tim sam se osjećala glupo da tražim neku pomoć, zato što sam ja sada, nemam pojma, u principu odlučila se rastat', pa sada, ne znam..., uvijek to ima, ne? I ona mi je rekla da me je naručila u policiju, ja sam otišla u policiju, ispričala sam svoju priču, svi su oni bili silno zabrinuti, znate i taj psihijatar je bio silno zabrinut i ta defektologica je bila silno zabrinuta, svi su oni bili više zabrinuti nego ja, ja sam tako kao neka muha hodala oko njih i stalno tražila opravdanja za to što on čini, ja sam njima stalno objašnjavala zašto se on tako ponaša, ne koliko je to loše za mene, nego zašto se on tako loše ponaša. I oni su tada rekli, da ako želim predati prijavu i ja sam tada rekla da bi ja prijavu predala isključivo ako se mene i djecu smjesti u Sigurnu kuću i oni su tada obavijestili Sigurnu kuću, ja sam otišla po djecu u školu, oni su nas čekali tamo i mi smo u biti iz policijske postaje išli ravno u Sigurnu kuću.

Istraživačica: Iz ovoga što ste do sada rekli, čini se da ste zadovoljni podrškom institucija koju ste dobili?

Ispitanica: Izuzetno zadovoljna, izuzetno zadovoljna, nisam znala da takvo nešto postoji, način na koji su oni nas prihvatili... Ja sad ne mogu pričat' da sam ja bila u nekakvom strašnom šoku, u nekakvom strašnom stresu jer bi to bila laž. Ja inače nisam osoba koja pada u nekakve šokove, znate, tako da ja sam bila dosta pribrana, imam osjećaj nekako sad... To je bilo 23.9., danas je evo tek 10.11., ja moram reći da ja neke stvari još uvijek nisam ni sada svjesna, znači još uvijek nisam nešto apsorbirala, ja sam to odradila nažalost, kroz život sam imala takvu situaciju da sam naučila odrađivati probleme, znači, ne razmišljati o njima koliko su teški, međutim, cure su to tako dobro odradile da one su nas odvele i dovele u tu kuću, ta kuća je bila prazna jer tada nije bilo nikoga unutra, način na koji su nas primili, način na koji su nas složili, način na koji su oni odmah išli u dućan da nam ne bi ništa falilo iako sam ja procijenila da nam ne bi ništa falilo jer je bilo, mislim, ja sam žena koja kuham tako da, kako bih Vam rekla, ne treba bit' paštete i hrenovke da bi se imalo što jesti, stalno su bile tu. Psihološku pomoć smo imali, ja je nisam toliko koristila jer mi nije trebalo i one su procijenile da mi ne treba, ja sam stvarno... Moji dečki su izuzetno dobri i dobro su odgojeni, pristojni su, tako da kad sam ja dobro, oni su dobro. Znači, to Vam tako nekako funkcionira i mi smo to stvarno prihvatili tamo, tako nekako smo se mi složili... Nekako je padao vikend, četvrtak je bio kada smo

mi primljeni, petak je bio, ne znam šta je bio, da li je bio dan ili je bio praznik, ne znam, uglavnom ispalo je nekako da smo dva dana bili sami, međutim, one su zvale na telefon, da li je sve u redu... Sve to što je bilo u kući je bilo popraćeno... Pa bilo je stvarno predivno, znate. Zato što, ja jesam bila, jesam došla iz nekog drugog života, 'ajmo reći, u odnosu na žene koje tamo inače dolaze i one su predivne bile koliko su to, koliko su one to prepoznale što nam treba i kako nam treba, ja sam... Tamo je bio nekakav plastični stolnjak i onda, moji dečki ne vole plastični stolnjak, mi drugačije živimo, onda smo išli kući po robu, onda sam ja donesla nekakav stolnjak, pa smo na njega stavili krpe i onda su cure išle po nabavku pa su nam donesle podmetače, predivno znate, jer je to nešto, kako bi rekla, to je nešto što nije nužno, a meni je stvarno značilo jako puno. Ne meni, evo i dečkima mojim, oni kada su to vidjeli oni su se raspametili na to, tako da, stvarno su to napravile jako, jako dobro.

Istraživačica: Rekli ste da je suprug u pritvoru, da li to znači da su odmah nakon Vaše prijave reagovali?

Ispitanica: Pa ja..., pa da! U biti je sve to bilo izuzetno čudno, u biti oni su svi bili jako zabrinuti kad sam ja uopće pričala tu priču, jer je... Meni to nije bilo tako strašno, međutim, dok sam ja njima pričala, tako je to njima bilo prestrašno. Znate. I onda sam ja otišla po djecu a oni su pripremili prijavu i ja kad dovedem djecu ću potpisat' prijavu i otišli smo kod načelnice gore i ona je u pet minuta sa mnom razgovarala jer joj se jako žurilo i tako i ovo i ovo i ovo... I ja sam samo u jednom trenutku rekla da bi on trebao doći u tri i pol, a to vam je bilo možda oko jedan i pol, da on u tri, tri i pol treba doći po mlađeg sina da ga vozi na trening i da bih ja samo voljela da, ako to bude danas, da sklonim roditelje, da im nekako javim, da im se ne bi nešto dogodilo, i tako. Međutim, ona je, ta inspektorica što je bila tamo, ona je rekla: - Ne, mi ćemo njega pokupiti prije, da uopće ne dođe do kuće, Vi sad brzo odite i mi ćemo njega. Tako da, kasnije, kad sam došla kući sam saznala da su oni njega doslovce na cesti uhapsili, priveli, odveli. I taj pritvor, koji je bio, znači, kako je bilo, ja sam zato i bila u Sigurnoj kući, jer smo mislili da će biti 24 sata eventualno 48 sati, s obzirom da taj sustav ne funkcionira, u smislu, saradnja policije sa sudom. Vi to znate bolje nego ja. Međutim, nakon tri dana, zapravo četiri, to je bio četvrtak, mi smo u ponedeljak kontaktirali i oni su rekli da su oni odmah, s obzirom na njegovo ponašanje pri hapšenju, da su oni odmah preskočili općinski sud, da su odmah sazvali sudsko vijeće i odmah mu odredili kaznu pritvora od mjesec dana! Tako da u

principu nije bilo potrebe da mi ostanemo u Sigurnoj kući. Međutim, ja imam dva sina, jedan ima 13 godina, drugi ima 7 godina, ovaj koji ima 13 godina ima ADHD i to je poremećaj koji je i emocionalno dosta težak, tako da kad smo se mi već složili, smjestili, kako bih rekla i ta neka priča koju sam ja njima ispričala da ćemo ovdje ostati dok ne budemo sigurni, onda sam ja u razgovoru sa psihologicom rekla kako bi bolje bilo da mi ostanemo tih mjesec dana s obzirom da smo se složili, smjestili, da smo se izorganizirali, da to sve u biti funkcionira, nego da idemo kući pa da se onda opet vraćamo, znate, onda radimo džumbus i meni i djeci, to je onda nekakav šok, stres koji proživljavaš bespotrebno, tako da mi smo u biti bili... Meni su djeca normalo išla u školu, ja sam se normalno kretala, nisam išla ništa raditi zato što zbog škole to nisam mogla organizirati, ali sve ono drugo je normalno funkcioniralo. Njemu je 23.10. izašao mjesec dana od pritvora, a 25.10. je tek bilo zakazano saslušanje, moje, nekakav sud, ne znam kako to već ovdje zovu, znači, čak ta dva dana smo išli preko, ja sam bila na sudu i saslušana kao neki svjedok 'ajmo reći, prvi dan ja nisam... Ja sam dala neki iskaz, a onda je on imao nekakve primjedbe na moj iskaz, pa smo još drugi dan to produžili i onda, drugi dan je ona odmah javila da je njemu kazna određena od još mjesec dana pritvora. Tako da ja, u cijeloj toj... Zbog čega ja o tome želim pričati, jeste jer je to kod mene stvarno funkcioniralo! Sad, da li je situacija tako ozbiljna pa je zbog toga tako funkcioniralo, ili je to bila sreća, što god da je, meni je dobro, ali, opet kažem, voljela bih da znaju, poslije gdje sam bila, u školi moje djece i gdje god sam bila, ja svugdje kažem: - Ako znate nekog da mu treba pomoć, neka krene jer to stvarno funkcionira. Normalno, ako čovjek odluči. Oni su njega uhapsili 23.9. i on je mene zvao na telefon, ne znam kako je imao telefon, ali ja se više nisam javljala, znači, do onog dana dok nisam potpisala prijavu ja sam sa njim razgovarala, pokušavala sam mu objasniti, pomoći, znate ono kako mi žene uvijek mislimo kako mi to možemo, međutim, onaj dan kad sam ja potpisala prijavu, ja taj čas više nisam imala šta sa njim razgovarati, znači, taj čas sam svoj slučaj predala nekome tko o ome zna i ja se tu više nemam s njim... Ja sam se s njim prvi puta suočila na sudu i na sudu nisam ulazila u rasprave s njim, znači, isključivo sam razgovarala sa sutkinjom, njemu sam odgovorila samo na to kada me je pitao kako su nam djeca, znači više nekakvih razgovora ne pada mi na pamet da bih išla u zatvor ga posjetit', ne pada mi na pamet da bi me recimo nazvao na telefon pa da bih mu nešto objašnjavala, ni to mi ne pada na pamet. Šta će bit' kad izađe, ne znam, ali ako ne bude kako treba ja ću opet ići na policiju! Mislim, kako bih Vam rekla,

znači, jednostavno sam sad ja, nakon tri godine i eto, dva mjeseca, sada odlučila da se ja više ne želim time baviti. Ne znam, gledam te žene koje imam doma, pa vidim da to bude prijava, pa se vrate kući, da će se on popravit. Ne bih to više tako, nikada, znate.

Istraživačica: Da li mislite da se nasilnik može promijeniti?

Ispitanica: Pa ja osobno mislim da se svaki čovjek može promijenit'. Ako ima u životu neki cilj i motiv. Ono što je, ono što, sad ja ne znam druge ljude, gledam sebe i gledam koliko se ja u životu mijenjam vizavi nečega, vizavi nekoga, vizavi godina, znači, kad ti imaš nekakav cilj, ti onda moraš. Znači, nešto zbog posla, nešto zbog djece, mijenjamo se svi mi. Ne znam da li je u redu i pošteno zbog vlastite, vlastite, sad ću reći samoživosti, jer ne mogu drugačije, znači, ako čovjek želi živjeti sam i ako zaista razmišlja o sebi kao jedinki, onda mora živjeti u zatvoru, sam za sebe. Kako bih Vam rekla. Znači, ako u društvu želiš funkcionirati, ne možeš vikat' kad si ljut, ne možeš... Mislim, to smo sve naučili u vrtiću. Ne možeš pričat' u glas, znači neke stvari. Ljudi koji to ne nauče do nekih, znači mi sad govorimo o čovjeku od 47 godina, ljudi koji o ne nauče do 45, teško da to više mogu naučiti. E onda sad ostaje samo jedan dio, da li će odabrati život tu gdje su smješteni, što je dobro da sustav funkcionira i da mu pokaže da ima neko jači, jer to je bilo, što je on više bio ljut, to sam se ja više spuštala. Taman i ako ja nisam osoba, ja nemam problem sa egom, meni nije problem spustit glavu za mir u kući. Za neku scenu izbjeći, ja ću rađe spustiti glavu, nego si dozvoliti da neko prisustvuje nekakvim primjedbama, jer kazalište se plaća, moj život nije drama niti komedija, prema tome, to su stvari koje izbjegavam. Što sam se više ja spuštala, to se on više dizao. Znači, da sam ja više izgubila onu kontrolu da mi ne može ništa, ja sam cijeli život bila tu negdje njemu uz rame, znate, tu sam se negdje pugubila iz nekih drugih razloga sam možda imala i nekakve druge probleme u međuvremenu sam se nešto i razboljela, to Vam uvijek ide tako povezano. Ono što je policija i sustav napravio, napravio je to da ima neko iznad. Znate, ima netko iznad! Iskreno se nadam, zaista se nadam, 60 dana bit' u pritvoru je puno vremena, čovjek htio ne htio u takvim situacijama mora provesti vrijeme sam sa sobom. Znate, možete istući ženu, možete i ubiti, možete napravit šta hoćete, tih ljudi nema. A sam sa sobom je teško biti. E sad, da li će prevladati onaj ego ili će prevladati onaj razum, to je sad pitanje koliko čega u količini ima i šta će na vagi prevladati. Iskreno se nadam, da kada se smire strasti, da kada se malo složi sve to, jer u biti u zatvoru se ne može završiti ako si pogriješio, u zatvoru se završi kad si dobro zabrazdio. Mislim, kad pogriješiš, ja

sam danas vozila i zaustavila me policija, jer nisam upalila svjetla, normalno jer sam smušena i on mi sad kaže, kaže mi policajac: - Znate, to Vam je sada kazna, ali ako niste imali prijavu godinu dana, dobit ćete opomenu. Ja nisam imala prijavu u godinu dana i dobila sam Vam opomenu. Što znači da si ti u principu kažnjen kad si zabrazdio, ne kad si pogriješio, znači, dođe nekakva opomena, dođe, sve to dođe, e sad sve kako ko u životu zbraja, znate, ne može niko za nikoga, ne može. Ja bih voljela jer govorim o čovjeku kojeg ne mrzim, ne volim ga, ali ga ni ne mrzim. Prema njemu ništa ne osjećam, ali je on otac moje djece i to je nešto što ja ne mogu preskočit' i kao nekakvog oca moje djece ja ga trebam, ne sada, ovakvog, nego u budućnosti. I eto živim u nadi da će on shvatiti da imamo dva divna dečka koja treba staviti na noge i za koje bih ja željela, to mi je i sada cilj, da ne budu kao on, znate. Da ne budu kao on.

Istraživačica: Nisam dobro razumjela, Vi ste odlučili da se razvedete?

Ispitanica: Da, da, da! Ja sam odlučila da se razvedem prije tri godine, međutim, situacija Vam je bila takva da je on u životu jako malo radio, mi smo živjeli u kući mojih roditelja, ja sam radila i zarađivala, a on bi nešto napravio, nešto zaradio, nešto izmuljao, tako, na kombinacije, kad sam ja rekla da je meni dosta, to je bilo prije tri godine, on se s time pomirio, u smislu da se skupio u nekakav ćošak i trudio se ne smetati. Kad bi mu sve to dosadilo, bi mi usput rekao da će me ubit', da će me prebit', da će sve to završit', da će biti krvi, da ovako, da onako, kažem Vam, nisam ja baš to nešto doživljavala jer nisam imala ni vremena, imala sam puno posla, dogovor je bio da se neću rastavljati papirnato jer je nebitno kako se zovem i prezivam, dok god on u toj kući živi. Jer je glupo da živim u kući sa čovjekom sa kojim sam rastavljena. Znači, ne bih mogla tolerirat. I, tako je dogovor bio da on može ostati stanovati dok ne nađe stan, s obzirom da nema roditelje, dok ne nađe stan, dok se ne smjesti, a kad se smjesti, da organiziramo život njegov kako bi djeca imala život kod oca, da će to tako biti. To Vam je trajalo tri godine. To Vam je trajalo tri godine i nije on meni smetao u ničemu jer, kako bih rekla, oko djece smo skupa funkcionirali, ako sam nešto stigla ja, ako bi on, sve je to u principu dobro šljakalo, ali, nismo bili muž i žena, nismo zajedno spavali ali smo zajedno stanovali, ja sam kuhala, čistila, peglala, on bi usisavao i tako nekako. Nismo odlazili zajedno na vikende, na godišnje, znači to je prestalo, ili sam išla ja ili je išao on sa djecom. I tako. On je 1.6. odselio. Iz te kuće i bio je dogovor da se u tu kuću neće više vratit, da je to sada gotovo, da je završilo. I ja sam tada rekla obzirom da je sve to tako bilo, da sad nema potrebe se rastajat', već kada budemo

sjeli i dgovorili se, voljela bih se rastat' od njega onako kako smo se i oženili: zajedno. Jer smo odrasli, ja imam 37 godina, on ima 47 godina, imamo dvoje prekrasne djece i ta djeca zaslužuju da to napravimo zajedno, ozbiljno, odgovorno, kakvi bi mi trebali biti, međutim, kada je sve to ispalo, u četvrtak sam ja podnijela prijavu i tužbu za razvod. Znači sve zajedno. I nisam ja tu dvojila ni jednog trenutka da sam sad ja željela popravljati brak, nisam, nisam željela popravljat' brak, samo mi ti papiri nisu ništa značili. Bilo mi je puno važnije da riješimo naše međuljudske odnose, 'ajmo reći, nego taj papir i kako se ja sada prezivam, ja sam Vam sad 14 godina sa tim prezimenom, a prije toga sam 24 godine bila sa drugim, nisam više ni jedno ni drugo, znate, kako bih Vam rekla, tako mi je svejedno što mi na tom papiru piše. Dal' sam udata ili rastavljena. Ja muža nemam. Znači, taj papirnati dio, iako se za njega svi love, to je tako, kako bih Vam rekla i da sam rastavljena, ja bih ovaj problem isto imala.

Istraživačica: Nasilje u primarnoj obitelji?

Ispitanica: U mojoj obitelji? Ne! Ne! Osim što su se mama i tata svađali, ne! Osim što su vikali na mene, ne! I ja vičem na svoju djecu. Teško mi je sada razlučiti nekakvo nasilje. Moji roditelji su još uvijek u braku, evo 38 godina, kako bih rekla, mama još uvijek kuha kavu tati ujutro.

Istraživačica: Imali ste dobro iskustvo u prakticiranju prava, da li postoji nešto što je potrebno, da bi nasilje nad ženama prestalo.

Ispitanica: Pa ne znam, Teško Vam je reći jer smo različiti. Ja kad sam Vam došla u tu kuću, bez robe, bez ičega, ja iz grada, djeca iz škole. Znači, tako smo došli, nismo mi došli ni sa kakvim torbama i nismo ni znali gdje idemo, nisam ni ja znala gdje ću završit', ujutro nisam znala gdje ću završit' popodne. Mi smo došli u tu kuću, ja sam prvo djeci napravila nešto malo za jesti, jer smo tek došli iz škole i tako, uzela sam kantu, napunila sam kantu, oprala sam pod, namjestila sam krevet i stavila sam juhu kuhati. Znate. Ali, ja sam takva osoba. Život ide dalje,djeca su ovdje, mi smo sad ovdje, pa u hodu ćemo nešto složiti. Došla je druga žena koja, ovo je šesti put da ide u Sigurnu kuću, ona inače ima šestoro djece, dvoje je ostavila tamo od kuda je došla, četvoro je dovela sa sobom, ona je došla izvan sebe, sa putnim torbama, znači spremna za gdje ide jer je ona tu već bila, sa putnim torbama je došla i izvan sebe i tri dana je bila izvan sebe, tri dana mi je sjedila za stolom i vikala: - Joj, što ću? A ja sam znala reći: - Prvo moraš prestat rađat. Kako bih Vam rekla, ona je, recimo tako reagirala. Došla je jedna žena, jako mlada, ovo je njoj treća prijava

mužu, dva puta se vratila, ovo joj je prvi put bio u Sklonište, nije nikad išla u Sklonište, ali je svaki put prijavila, ona kaže: - Evo sad sam išla u Sklonište, ona kaže da se još uvijek nije sabrala. Različiti smo mi ljudi, različito nešto doživljavamo, teško nam je pomoći, znate. Danas da me pitate, znala bih iz ove perspektive što sam trebala učiniti prije tri godine. Međutim, nazad ne mogu. Mogu samo naprijed. Što ću napravit' sutra opet ne znam, ne znam što ću obući jer ne znam kakvo će vrijeme biti, tako Vam nekako ja to u životu gledam. Kako se može riješiti nasilje? Teško se može riješiti nasilje jer smo mi, ja danas odgajam dva dečka, koji će jedan dan biti ljudi i nečiji muževi. Gdje god budem ja pogriješila, osjetit' će njihove žene. Teško ko može to spriječiti. Bilo bi bolje i ljepše da sam kao majka mogla biti kući, da sam ih mogla odgajati i da sam mogla taj posao odraditi kako treba. Ovako sam, nažalost, sad je to priča većine žena koje to žele priznat', opet kažem, našu djecu odgajamo usput. Znate. Mi našu djecu odgajamo usput što znači da ljudi koji će ovim svijetom hodati za nekih 20 godina će biti generacija ljudi koji će biti odgojeni usput. Između tete, vrtića, bake, ulice, mobitela, kompjutera, interneta, škole itd. Milion razloga i milion opravdanja će naći svako za sebe zašto je to tako, ali doći će vrijeme kada ćemo morati preuzeti odgovornost. Tako da sad bi se možda moglo početi spriječavati nasilje nad onim bebama koje će se roditi u ovih mjesec dana. Ovo što je već na ulici je nemoguće, znate, nemoguće je. On je isto čovjek kog je njegova mama rodila kad je bila već dosta stara, on joj je 5,6,7, ne znam, dijete, ona je rađala djecu i ostavljala po svijetu i on je isto odgojen usput, nije naučio u životu da mora raditi zato što to mora, nego je radio ono što je htio, kako je htio, koliko je htio i ako je htio i ako mu je bilo potrebno, što znači već taj temelj tu, on je uvijek bio izražen i uvijek se vidjelo da tu, da je on tu malo slab, međutim, normalno je da možeš kako hoćeš, ali ne možeš dokle hoćeš, a ako ti fali temelj, kad tad to će pasti. Palo je, jer je došao u bezizlaznu situaciju. U bezizlaznoj situaciji se našao jer sa 47 godina nije imao ništa svoje. Nakon 14 godina braka našega, ja mu nisam imala šta dati jer mi ništa nismo stvorili. Tako da, što sad sustav može napravit' za njega da promijeni ono što on u 47 godina... On ne može sada reći: - Ja sam pogriješio. Jer onda bi morao priznati da živi pogrešno život, a to je u biti to. On sad mora naći krivca, u ovom trenutku sam kriva ja jer sam ja kriva što on nema ništa, i tako je njemu u njegovoj glavi lakše. Ja ga razumijem, ali, mene moja mama nije rodila da bi ja o njemu brinula, ja sam tu, sad smo tu, evo, našli smo se u jednoj situaciji. Možda da je tu neka žena koja razmišlja drugačije, vjerovatno taj problem ne bi imala. Tako da

vjerovatno je problem i u meni. Jer ja tako ne želim živjeti. Međutim, da je tu neka žena, evo ova žena koja je, ona je problem imala što njezin muž pije i kad se napije radi probleme. On nikad u životu nije popio alkohol, nikad se u životu nije napio, razumijete, znači, nisu problemi isti, jer nismo svi ljudi isti, tako da bi ona s njim takvim bila izuzetno zadovoljna. A ja bih možda sa njezinim mužem bila zadovoljna jer on radi sedam dana u tjednu a dva se napije, pa neka pije, nek ide v rit. Kako bih Vam rekla. Tako da ono što dolazi u nekakvom međuodnosu među ljudima, to je to što čine te dvije osobe takve kakve jesu. Mi ne bi imali ovaj problem da nas dvoje nismo takvi. Niti sam problem ja, niti je problem on, nego je problem to što smo nas dvoje takvi i što ja od života želim više, ja radim šest dana u tjednu i želim, da, želim više, želim nedelju provesti negdje šetajući, ja bih šetala a on bi gledao televiziju, to Vam je znate, godinu, dvije, pet, to stoji, nakon 15 ne može više stajati. On šetat' neće, ja se hoću rastati. I gotovo! Ja se hoću rastat' jer imam plaću, jer imam kuću, jer mogu živjet' i bez njega. A on se neće rastat' jer nema plaću, jer nema kuću, jer nema živjeti od čega. Razumijete? I tu se dogodio problem. Znači, on sad braneći sebe, vidi jedini izlaz da napadne mene. Jer, u principu, mi nismo u istom položaju, ja njemu uzimam sve! Sve što sam mu dala. Istina i Bog, nije on to meni ni dao niti je on tu nešto privredio, ali, to što sam mu dala, sam mu, u principu i uzela. Kako se to može riješit', mislim da ne postoji mogućnost.

Istraživačica: Rekli ste: - Ja imam plaću, ja imam kuću, ja imam sve! Da li mislite da je to nešto što je potrebno ženama kako bi mogle odlučiti prestati biti žrtve?

Ispitanica: Pa ja sam imala i posao i plaću i kuću i sve sam ja to imala i bila žrtva, ali nisam bila svjesna i opet Vam je to problem.

Istraživačica: Kad ste osvijestili problem i kad ste odlučili, da li je to što imate posao i gdje živjeti...

Ispitanica: Da, sigurno je puno lakše, nisam ja ovisna o njemu u ničemu, ni o alimentaciji, znači, ja idem dalje sama i to je to! Ne znam, kažem, ne znam. Ja često razmišljam o tome i puno razmišljam i nisam inače površna u životu tako da pokušavam bit' realna i to realno složit', teško da se tu kakav zaključak može složit', jer da ja imam neku formulu ja bih onda napisala, znate! Ja bih ju napisala na sred grada za sve ove žene! Teško, ne znam, Jer opet, kako bih rekla, žene koje rade, žene koje... Slušam ove žene koje su bile sa mnom. I one su često znale reći: - Blago tebi, ti imaš! Znači, ja kad izađem, ja imam! Imam, ne znam sad što, ali imam. Imam kuću, imam moje roditelje, imam posao koji me čeka i

plaću. Ja kažem, iako to stoji sigurno, ja sam osoba, kad ne bih imala, ja bih to našla. Tako da, kako bih Vam rekla, imam, ali ja sam žena koja radim, nemam ja to zato što je to sad neko meni upakirao i rekao: - Evo, pa ti sada imaš. Ja sam rodila mog starijeg sina i 4 mjeseca kada je on imao ja sam išla radit'. Ja sam odgajala dijete i radila. Ja radim šest dana u tjednu, ja kuham, perem, čistim, peglam, miješam rezance, dubim tikve, vješam, slavim sve blagdane koji postoje u svijetu, nedeljom idem u crkvu. Ne gledam serije, nikada nisam umorna, nikada nisam bolesna, da, imam! I da nemam, našla bih, znate, ja sam imala situaciju u životu kad sam imala problem jer je on imao nekakav težak period gdje je, znate, nije on sam sa sobom složen, pa je došao u jednu situaciju da se želio ubiti jer nije imao zbog čega živjeti, ni razloga za život, ja sam Vam tako nakon deset godina braka stala i rekla: - Šta radim ja sa ovim ovdje? Ja sam se udala, ja sam kćer jedinica. Imam, uvijek sam imala. Ja sam se udala i kad sam vidjela veš mašinu, plakala sam, nisam znala čemu služe svi oni brojevi. Učila sam i naučila sam, učila sam kuhati, učila sam peglati, učila sam vješati robu, slagati robu, sve sam učila da bih to sve napravila, da bi moja obitelj to i imala. Kako bih rekla. I ja sam uvijek to sve održavala. I onda poslije deset godina kada je on meni rekao da nema razloga živjeti ja sam rekla: - Bože, šta radim ja? Čemu sve ovo? Zašto? Jer sam ja tada osjećala, kada bi svijet stao, ja bih ga bila za njih trojicu pokrenula. Sad više njega nema u toj priči, međutim, ja još uvijek imam dvoje djece. Kada bi svijet stao, ja bih ga za njih dvojicu pokrenula. Razumijete? Da li je zbog plaće? Da nemam ovu, imala bih neku drugu. Da nemam, ne znam! Evo, danas sam došla tamo u Sklonište, jako su svi nervozni u Skloništu jer danas pada kiša i jako je ružan i svi su jako nervozni i djeca su nervozna i mame su... Normalno da su djeca nervozna kad su mame nervozne, i sad sam došla ja koja sam jutros bila kod doktora i sad kažu: - Jaooj, pada kiša. I ja kažem: - Ja sam ove godine u osmom mjesecu, devetom mjesecu, u osmom mjesecu bila u nekakvoj šetnji tu u Skupu, i bila u jednom Vražijem prolazu koji je prekrasan, fascinantan, predivan, sve to tako super, pa Vam nekakve klisine, pa Vam idu nekakve stepenice, sve to tako skupa, predivno, ali nije bilo vode! Znate, jer je bila suša. Ja kažem njima: - Kad bih ja vama sada rekla da sam ja jako sretna što pada kiša jer ja sada ove dane kada pada kiša zbrajam koliko je kiše palo jer čekam prvi sunčan dan da ja moje dečke odvedem da vidim o kako to izgleda kada ima puno vode! Hoću Vam reći, svi smo mi različiti, znate, tako da... Mislim da najveće rješenje problema leži u tome da čovjek vidi da ima problem. Moj problem je postao ovako opasan zato što ja nisam bila

svjesna da ja imam problem. Nego sam mislila da to mogu riješiti. Tu sam jako pogriješila. Jer ono obično kad neko spomene žrtve već zamišljaš neku ženu koja je plava, koja je crna, koja je ovo, koja je ono. Ja sam radila cijele dane, ja kad dođem navečer u devet sati, rek'o on meni da sam lijepa, da sam zgodna ili da će me ubiti, vjerujte mi da ja to ni ne čujem, jer ja razmišljam o zadaćama, o knjigama, o tome ko je šta radio, šta ću sutra kuhati, gdje ću ovo, gdje ću ono, pojma nemam šta mi kaže. Ja pojma nisam imala što mi on govori. A kako ga više nisam voljela jer sam odrezala sama sa sobom, tako ga više nisam ni gledala, ni poznavala, ni promatrala, tako da sam u principu ja nakon dugo vremena, nakon tri godine kada sam ja došla u situaciju da je on mene, da kad sam ja njemu pogledala u oči, kad sam vidjela taj bijes, tu ljutnju, to ludilo u očima, ja sam se prepala jer ja to nisam vidjela zato što ga nisam gledala u oči. Znate kad Vam neko nije interesantan, ni ne gledaš ga u oči kad s njim razgovaraš, odnosno i ne razmišljaš šta u tim očima je. Ja sam nekad, dok sam njega voljela, ujutro kad bi se probudila, ja bih znala kakve je volje i što je sanjao, maltene. Međutim, sada, ja te oči nisam gledala, nisam doživljavala, nije to bilo tako, od kad to traje, koliko to traje, sve što bih rekla bih lagala, nisam osoba koja sam sklona sama sebe sažaljevati, niti pridavat sebi takvu važnost u životu da bih ja sad razmišljala kako je meni, kako ja živim, ja sam znala u životu što ja moram učiniti, moram skuhat', moram oprat', moram ispeglat', moram otić' na posao, moram to odradit', moram, moram, ortodontu, zubaru, da Vam ne pričam... Kako mi je? Pojma nemam kako mi je! Mene kad pitaš kako si, ja kažem: - Dobro mi je, dobro sam! Ja kad dođem kod moje dokorice, ona kaže: - Grozno, ja kad Vas vidim, ja poludim. Vas nikad ništa ne boli. Ja joj kažem: - Ja Vam o tome i ne razmišljam. Tako, kako bi to bolilo Vas, kako bi bolilo mene, teško je reći. Kažem, nekome je dovoljan razlog da bude loše taj što je kiša. Ja u salonu, ja radim u salonu i frizerka sam, ja ću Vam reći, ja ovo što sam sada proživjela je film, od toga bi se dalo stvarno napraviti film, međutim, ja sam to preživjela, ja sam se vratila, to sve stoji na mjestu. Danas slušam žene koje mi pričaju i koje su u svojim pričama u svojim životima sto puta jadnije od mene i vjerojatno da njih sada imate tu za stolom, one bi Vam našle puno više razloga i bile puno veće žrtve od mene. Znate kad sam ja prvi put shvatila da sam žrtva? Kad sam došla kod psihijatra, ja sam tražila njegovog psihijatra, on je bio na porodiljnom, u ponedeljak je on mene istukao ja sam u utorak došla kod psihijatra, sjedila sam u kancelariji sa deset narkomana. Jer je to bio jedini psihijatar u gradu koji me je mogao primiti, da ja vidim da li sam ja poludila. Jer

sam imala jednu strašnu... Ja sve moram izanalizirati, znate. Sa svih strana. On je mene tukao, ja to nisam osjetila. Uvijek sam mislila da bih sve u životu podnijela, osim da netko digne ruku na mene. To ne bih preživjela, ja sam tako mislila. To ne bih preživjela, to bi mi bilo zadnje! A on je mene tukao, ja sam se vraćala. On je mene lupao, ja sam se vraćala. - Jesi gotov? - Kurva si! - Kurva sam, jesi gotov, ajde molim te izađi, jesi gotov, ajde molim te još jedanput, pa izađi, ajde, molim te, izađi! Samo da završi. U jednom trenutku me prestao tući i napravio jedan dodir koji je bio kao, kao da me je pomazio, to sam osjetila! To mjesto koje je tako dodirnuo me je peklo dva dana. Ništa od ovog prije nisam osjetila. Jer Vas ne može povrijediti neko koga ne volite. Ne može. Ne može. I dobro! I kad sam ja to sve završila došla sam ja kod tog psihijatra i sjedim u toj ordinaciji sa tih deset narkomana, svi oni imaju problem, držim moju torbu i mislim: - Bože moj, pa kakav problem ja to imam! Ne daj Bože da mi dijete ovako... Opet ja, kud sam ja sad došla tog čovjeka maltretirati i ušla sam ja kod tog čovjeka i sad ja njemu pričam, tako i tako se to dogodilo, ta, ta, ta... - Znate, on je mene tukao, ja nisam osjetila, jesam li ja luda? Jesam li ja već poludila u ove tri godine pa sam se sa pameti rastala, a ako jesam, pomozite mi. Ili je on. I sad, kako sam ja ispričala cijelu tu priču, kao psihijatar on sve to sluša i onda on počne pričati. Tek kad on to priča, ja ga slušam, nisam ja njemu to ispričala tako strašno, a on kad priča, to izgleda jako strašno. I u jednom trenutku ja stanem i ja kažem: - Jesam li ja žrtva? I on mi kaže: - Jeste. To je bilo prvi put da sam čula da sam žrtva, to je bilo prvi put da mi je to došlo do mozga. I to mi je bilo grozno. Doživjela sam šok jedan put u životu kada sam dobila dijagnozu za starijeg sina da ima ADHD i ovo mi je bio drugi šok u životu. I digla sam se ovako i rekla: - Aaaaa, ne, ne ne! Ja Vam nisam žrtva! Ja Vam neću biti žrtva, ja ću Vam to završiti! Nisam znala. Da mi je to neko rekao prije dvije godine, da je došao do mene i da mi je rekao: - Ti si žrtva, ja bih vjerovatno stala. U biti je to bio prvi put da mi je neko rekao. Nisam znala! Nisam znala. Kažem Vam, da sad za stolom imate pet žena koje žive u brakovima, 'ajmo reć, žive u brakovima, i ne žele se rastat', sigurno biste našli puno više elemenata žrtve nego što bih ih ja mogla nabrojat'. Znate, nekome je žrtva i oprat' robu. Ja radim sa ženama. Nekome je žrtva što mu moraju gaće prat. Ja sam tri godine živje..., stanovala s njim i sve žene su me pitale: - Što mu pereš i kuhaš? Ja kažem: - Da, perem, peglam i kuham. - Ne bi mu ja! Ja kažem: - On stanuje sa mnom pod istim krovom. Ja to ne radim njemu kao mužu, ja bih to radila bilo

kome. To nije nešto što ja radim njemu. Da, i čistim kuću i perem prozore. Različiti smo ljudi.
Istraživačica: Da li ste vlasnica salona?
Ispitanica: Ne, zaposlena sam u salonu.

Ispitanica: 2, Rijeka:
(016 Rijeka 2 10112010)
Istraživačica: Šta je bio razlog da Vi odete u Sigurnu kuću? Onda kada ste otišli tamo, jer Vi više niste u Sigurnoj kući.
Ispitanica: Ne, ja u Sigurnoj kući nisam od prošle godine, od šestog mjeseca, od petog mjeseca, šest mjeseci sam bila. Mada su mi malo i produžili jer su toliko izlazili u susret, da su mi produžili, tek sam bila počela radit', pa taj smještaj, u stvari privatni smještaj, morala sam iznajmiti stan, tako da sam u petom mjesecu izašla iz Sigurne kuće.
Istraživačica: 2009.?
Ispitanica: Da.
Istraživačica: Šta je bio razlog da odete u Sigurnu kuću?
Ispitanica: Pa, razlog je bio taj što sam sa malenom, imam curicu, sad joj je 11 godina, a u braku sam bila 10 godina, mjesec i 13 dana, što sam zadnjih 6 godina trpila, pa hajmo reći, abnormalni pritisak od strane bivšeg supruga, mada smo mi bili živjeli nevjenčano, je li, a to je sve počelo, prve četiri godine našeg braka bile su, 'ajde neću reći idealne, ali kao i svaki drugi brak, dok, jednom, nisam otkrila njegovu nevjeru. Do tad mi nikad nije rekao ni ovakva si ni onakva si, ovo ti ne valja, ono, tek kad sam otkrila nevjeru, onda sam postala za njega, malo ružno zvuči, ali to je istina i kurva i svake grde riječi i ne valjaš i onakva si i ti si meni niko i ništa. Ja sam pokušavala tih 6 godina, masa njih mene pita zašto ja nisam to prije napravila. Mislim, napravila. Vrhunac je svega bio, zato sam i potražila pomoć od strane policije, koji su me i smjestili u Sigurnu kuću, ali tih 6 godina što sam to trpila, mislila sam, 'ajde zbog djeteta spasiću što se spasiti da. I njegova obećanja, nije on bio, neću reći da je bio kronični alkoholičar, ali. Šta je. On je imao, posao naveče, znači noćni posao, pekar je. Poslije posla oni su znali otić' i popit' koju pivu. To je u početku bilo najprije jedna, dvije, tri, pet i na kraju je svako jutro dolazio doma pijan. I to je bilo, ja nikad nisam prigovarala dok je bio pijan, znala sam, pokušala sam na lijep način sa njim razgovarati. Da to ne ide tako, da je tu malo dijete, da čuje njegovu

galamu, da čuje njegovo lupanje, auto sam kupila da bih možda pokušala, ne njega potkupit', nego da vidi da imaju obveze, da to dijete treba voditi doktoru, vodit' u školu, nekako, stavit' ga u ulogu oca. Muž nije bio. Jer kad se moja curica rodila, on je prešao spavati u drugu sobu. Ja nisam, vjerovala sam njegovom izgovoru tada da zbog male on ne može spavati i da on treba biti odmoran za noćne smjene, međutim ja sam tek shvatila nakon tih 10 godina zajedničkog života da to nije bilo to i da je on imao svoje skrivene razloge koji su se pokazali na kraju kao istiniti. Ali šta je, on kad bi dolazio pijan, on bi, ako nisam, ako nisam pristala s njim na odnos, tako pijanim, onda bi najprije dobila batina, morala s njim spavati i onda bi me istjerao iz kuće. To nije radio u prisustvu djeteta, to ne mogu, zgriješila bih kada bih rekla. On je čekao da mala ode u školu ili u vrtić, tad prije škole i onda bi to tako radio. Financijski bi novce, kad nije mogao, kad bih ja sakrila novce, jer ja sam tada imala privatni obrt i jako lijepo sam zarađivala, najprije bi tražio a poslije toga bi uzimao sam. Ako ne bi dala novce ili bi rekla da nemam, onda bi morala ići ja posuditi ili bi rekla ja da sam posudila, međutim, izvlačila sam onaj svoj crni fond koji sam imala i koji je presušio, ja sam na kraju morala posuđivati novce da bi on imao. A njegova plaća je išla, sad znam gdje je išla, jer imao je tu ljubavnicu s kojom sad ima dijete od dvije godine. Dvije godine i par mjeseci. Ali svakodnevno to je bilo, prije toga, poslije toga, on bi rekao da neće piti, da prestaće, da promijeniće posao jer je radio u jednom mjestu pored Rijeke, ja sam mu našla preko svojih debelih veza, našla sam mu posao u Rijeci, međutim, tad je postalo još gore. Znao je u tjedan dana da bi ja i mala dva dana spavale u kući a sve ono ostalo bi u podrumu spavale. Ili u autu koji auto je neregistriran' bio, taj što sam ja kupila, a on je poslije sebi kupio na kredit, nije mi dao da registriram taj auto jer su njemu trebali ti novci za tu registraciju što bi ja registrirala. I onda bi ja i moja curica spavale ili u autu ili u podrumu. Do zadnjih mjesec dana, znači, 2008., 13.11.2008. to se desilo, deset dana prije toga bilo je konstantno da me je tukao, da me je tjerao van, svašta mi je govorio, ja sam pokušavala sve to pregrist' zbog malene. Međutim, ja sam njemu bila rekla tjedan dana prije tog 13.11. da ja to tako više ne mogu, nisam jela, nisam spavala, omršala sam, izgubila sam zdravlje, jer sam operirala žuč i kad sam tu žuč operirala nije htio drvo jedno unijet' u kuću, niti nešto pomoći, sve sam morala sama. Ja sam rekla njemu da ja ne mogu to više trpit', da ja idem kod svojih roditelja. On je rekao meni 12.11.2008. da se pokupim, stvari i malu i da nestanem, ako me nađe u kući da jako dobro znam šta će biti sa mnom. Ja sam tijekom noći, on je u sedam navečer otišao

raditi, ja sam već dan prije toga sobu, stvari od mene i malene spremila, ali još nisam sve. Ja i malena smo moja cijelu noć pospremale stvari, spakovale i stavile u podrum i izašle smo u podrum kad smo vidjele da on s autom ide dole. On kada je ušao u stan on je vidio da mene nema, ni male, zvao me je, ja sam rekla da sam u Lici, jer nisam smjela reći gdje sam, da sam u podrumu. Jer bi me ubio. Obećao je da će me ubiti. On je meni rekao da ne lažem da sam tu, ja sam rekla: - Ne, ja sam kod mame i tate. On je sjeo u auto i otišao je za Liku. U međuvremenu, vlasnik stana u kojem sam ja stanovala, došao je, jer sam ga ja zvala jer ja sam stan plaćala i bila prijavljena i ja sam stan otkazala. A on je inače bivši policajac i kad me je vidio onda je rekao da ja to moram prijaviti policiji i poruke koje je on meni slao na mobitel. Da ja to moram prijaviti policiji, jer ako me on ulovi, po tim porukama, da neće biti dobro. Ja sam se obratila prvoj policijskoj postaji tu, rekla sam šta je bilo sve i oni su me smjestili u Sigurnu kuću. U Sigurnoj kući sam bila tih šest mjeseci. Imala sam strah do unatrag dvije godine i još imam strah od njega zato što on i dalje pije mada ne prilazi k meni, ali ja ne vjerujem, jer tih šest godina traume, i tih šest godina... To nije trajalo samo zadnjih godinu dvije dana, to je trajalo baš od tada kada sam ja otkrila tu njegovu nevjeru. On je znao, neke stvari u biti, kad su mene ispitivali na policiji dole, izjavu kad su u stvari uzimali od mene, uzimali su i od male moje curice, pa je ona rekla ono što ja sam htjela sakriti, iz dubine duše, nekako imam osjećaj da je mene sram. Tad sam mislila da sam možda ja kriva nešto, kad je mala moja curica rekla da je spasila mamu i da je tata uhvatio za vrat i nož držao, a ona je uletila i to je istina, ali neke stvari sam pokušala ja zataškati što moja greška je, jer treba pričati i treba reći i treba tražiti pomoć. Kad sam otišla u Sigurnu kuću i dalje su pretnje nastavljale i mobitel, koji god bi ja novi broj našla, on bi saznao. Prijetio je mojim roditeljima gore, isto je išao, dok nije pravosuđe, ustvari, policija dok nije reagirala, privela ga i priprijetila da ne smije to. Bićemo na sudu zbog djeteta, kome će dijete pripasti, zbog alimentacije, šta ja znam, a on meni osobno nije prijetio više. Ali strah postoji i dan danas. Ne u toj mjeri kao onda, ali i dan danas postoji.

Istraživačica: Rekli ste, prijavili ste Prvoj policijskoj postaji i oni su sačinili krivičnu prijavu, pretpostavljam?

Ispitanica: Da, koja je evo sad, nakon dvije godine, to je bilo 13.11.2008., kad su oni podnijeli, Općinskom državnom odvjetništvu, ja ne znam, međutim, dana 4.11.2010. smo

imali prvu raspravu, ja sam se pojavila, on se nije pojavio jer ga nisu našli, nisu ga našli na toj adresi jer je on dao krivu adresu, na toj adresi nije. I sada je odgođeno za 13.12.

Istraživačica: Da li mislite da je to previše dugo ?

Ispitanica: Pa, ja mislim da je previše dugo, ali to je, po meni, glavni dio koji Državno odvjetništvo treba napraviti, znači zakazati, kako bi ja rekla, suđenje njemu, ali šta su oni napravili? Prvi korak koji je mene ohrabrio za dalje, jer ja sam bila psihički i fizički pala skroz, da nije bilo djelatnica u Sigurnoj kući ja mislim da ja psihički ne bi jednostavno izdržala. Toliko su se oko mene i pokazivale mi u biti, pokušale su me i uspjele su me dići na noge, dokazati mi da to nije kraj života, da ja imam dijete, da trebam ići naprijed. Ali tu su i Prva policijska, pretpostavljam da je, a kasnije sam i čula da su mu usmeno dali, kako bi rekla, upozorenje, ako bi ponovo prijetio, ako bi prišao, onda ide u zatvor do suđenja. Pritvor, ili kako se već zove. Pretpostavljam i na kraju i je, to mu je rečeno, tako da se on ipak toliko boji za sebe, u stvari misli na sebe, da, malo je stao. Da li je to prikriveno stajanje ili... ne znam. Jednostavno ne znam. Neće se pojaviti ni sada jer oni ne znaju gdje je on, on se sakriva, on je prijavio jednu adresu a on sada stanuje na drugoj adresi. Tako da, a tog se jako bojim, užasno, šta će biti kada njega privedu? Jer on nije dobio poziv, prvi poziv koji je poslan, nije ga primio. Drugi put je policija došla za privođenje, nisu ga našli, sad će ga privesti do tog 13.12.

Istraživačica: Da li je završen postupak za povjeravanje djeteta i alimentaciju?

Ispitanica: Na žalost nije. Na žalost, nije. U biti on je predao, predali smo u isto vrijeme tužbu, pa su njega u Centru za socijalnu skrb uputili na Sud, da on preko suda treba tražiti svoja prava na dijete. On je predao tužbu i prva točka dnevnog reda, ne dnevnog reda, prva točka koju je on predložio, u stvari nije predložio, nego je odlučio sam, da on malu daje meni. Mala moja curica da pripada meni na skrb i na... Normalno, da ja brinem o djetetu. U toj tužbi je on u stvari samo tražio te dvije točke, mala da pripada meni i susreti. Alimentaciju nije spominj'o, moji, moji, moj odvjetnički ured kojeg sam isto tako zahvalna, jer sam ih dobila besplatno preko Državnog, tog odvjetništva, komore, Gospodarske komore, Odvjetničke komore, oni su me zastupali, oni su isto tako dali prijedlog da mala pripada meni, za susrete s njim i viđanja i za alimentaciju. Oni mene zastupaju samo što pravosuđe je dosta sporo, pretrpano je, oni su, 'ajmo reći, u jednom, 'ajmo tako reći, u razumnom roku donijeli su odluku ali on ima pravo na žalbu, tako da je to sada već godinu dana njegova žalba je na, na sudu, kad će to biti gotovo, ne znam.

Istraživačica: Da li on obavezan na alimentaciju?

Ispitanica: On je inače, zakonski, tisuću i pol kuna je alimentacija. Pošto je on, mi smo tražili 1.400, ne ja, već odvjetnički tim, koji mene zastupa. On se žalio da ima troškove jer on ne živi tu u istom, ovdje u Rijeci, nego on živi malo dalje. Da ima troškove putovanja na posao, on je tad nudio 900 kuna da on može dati. Sud je odlučio 1.100 kuna. No međutim on je, kad je došla odluka na 1.100, on se žalio na presudu i sad nudi 700 kuna. I to je na Županijskom, i sad čekamo.

Istraživačica: Rekli ste da ste dobili preko Odvjetničke komore besplatno zastupanje. Da li svaka žena koja preživi obiteljsko nasilje ima pravo da traži to, ili kako to ide?

Ispitanica: Ovako: svaka žena koja završi u toj Sigurnoj kući, koja je pod skrbi Sigurne kuće Udruge (UZOR) ili već kako se koja zove, u stvari, pod skrbi, one dobivaju besplatno savjetovalište, besplatnog odvjetnika, besplatne pravne pomoći, ono šta u biti taj grad koji, u biti evo ovo je decidirano Rijeka, koje ima sve ponude. Sve je u principu besplatno. To je jako značajno jer ja kad sam završila ja sam, svi se mi borimo u životu da tom djetetu, djeci ili djetetu da priskrbimo, i novčano me uništio, em fizički, em psihički, em materijalno. Ja sam ostala praznog novčanika. U tom momentu ja ne bi imala ni za pravno savjetovanje, ni za odvjetnika, ni za ništa. Ni za te same parnice koje evo, odužuju se, pa je zakažu, pa je odgoda, ili je žalba, to sve, normalno, košta. Jako je, jako dobro to što imamo tu besplatnu pomoć.

Istraživačica: Rekli ste da je prijetio i Vašim roditeljima? Da li ste imali njihovu podršku? Pretpostavljam da su oni znali da Vas zlostavlja?

Ispitanica: Ne, ne! Ja sam pokušala... Ovako: moj je životni put, u stvari situacija malo, kako bih Vam rekla, ja sam kad sam bila u 8. razredu osnovne škole, izgubila sam u saobraćajnoj nesreći najstariju sestru. I tud su mi roditelji bili jako povrijeđeni, k'o i svi. Kad izgube dijete. I sve one probleme životne, i dok sam prije braka s njim, i za vrijeme rata, jer ratne godine su bile, sve što sam ja, ja sam njih pokušala odmaknuti jer rat ih je uništio, morali su se maknuti iz svog sela, mjesta odakle su, od Plitvica, morali su izbjeći tih pet godina. Pokušala sam ih zaštititi da ih ne boli jer imaju dosta boli u životu. Oni apsolutno ništa nisu znali. Mama je sumnjala, ali ja nisam dala da zna. Ona je meni samo znala reći: - Batine mogu, one fleke, modrice, se povući, ali (nikada neću zaboraviti njene riječi) tijelo gnjije. Dijete, reci! Ne, nisam htjela reći. Kad se to desilo, u stvari dan prije nego što će se desiti, ja sam zvala mami i rekla: - Mama ja ću doć sa malom i gore, ja ne

mogu. A ona je rekla: - Dođite obadvije, vrata su vam otvorena ali prijavi ga policiji, doći će za tobom, ubiće te. Jer znala je, znala je da je alkoholičar i... Ona je znala neke stvari, da on pije, da nije baš revan dijete da vodi u školu, mala od godine dana je znala, pardon, prvi razred osnovne škole kada je krenula, moja curica sama u školu išla i iz škole. On bi došao pijan ne znajući da li je dijete bilo u školi. Tako da mama je znala ali nije znala ovo bolno. Ali kad se to desilo, ja sam imala... Otac nije razumio, ne da nije razumio, nije mi mogao poslije toga oprostiti zašto mu nisam rekla. Strašno je bio ljut na mene, zašto nisam rekla šta se dešava. Strašno.

Istraživačica: Imali ste podršku pri odluci da ga napustite, je li Vam to značilo?

Ispitanica: Definitivno, jako puno. Mada, u ovo današnje vrijeme, ne znam, u ovo zadnje dvije godine, evo, velim Vam, dvije godine će biti sad 13., promijenilo se dosta zato što su ljudi više educirani u vezi tog nasilja i više se govori o tome i, nažalost, javnost je više, kako bih rekla i po toj televiziji i po tom žutom tisku, piše se o tom nasilju. I nažalost, primjera ima jako puno. Crne kronike i sve što pokazuje. Okolina prije dvije godine, bar moji susjedi koji su bili tamo, nisu imali razumijevanja. U stvari, znate kako je, danas niko neće da se miješa u tuđi brak. U tuđi život. Moje mišljenje i moje stajalište sada, ja bih reagirala i na ulici da vidim. Zašto? Zato što ne da me drži gnijev, ja sam izgubila taj osjećaj, taj gnijev jer imam to dijete da stavim na put i da je odškolujem i da joj dam život u ruke. Ako ja ga nisam imala, taj dio deset godina i onih deset rata, što je bilo normalno, ali, pomogla bih, reagirala bih. Ni ja nisam mislila o tom nasilju dok je meni bilo dobro, rekla sam, svako živi svoj život, oni će i ako su se svađali oni će se i pomiriti. Sad drugačije mislim.

Istraživačica: Jeste li imali i od kog drugog podršku dok je nasilje trajalo, da li ste imali i od koga pomoć, ne mislim na institucije, već neka prijateljica, rođaka?

Ispitanica: Jesam, prva susjeda, što me razočaralo i što, prošlo me to razočarenje i ljutnja, velim Vam, izgubila sam taj osjećaj ljutnje, zato što prva susjeda koja je bila, zajedno smo i radile, vrata do vrata smo bile, ona je meni zadnje tri godine čak, govorila: - Nemoj to trpjeti, napravi nešto, napravi rez, tvoja curica će biti puno zdravija i bolja kad se makne iz takvog okruženja. Kad se to desilo meni, mene su pitali: - Je li iko znao? Ja sam rekla, znala je ona, možda sam krivo, možda sam prije nego što sam rekla trebala ženu pitati. Međutim, kad su nju zvali dole da pitaju je, ona je rekla da smo mi imali super skladan brak. Što je mene dotuklo. Ja sam nju išla, pitala sam je. Radi u školi gdje moja malena ide

u školu. Ja sam nju pitala: - Zašto si ti to napravila? Kaže: - Zato što ga se bojim. Ja ga se bojim i bojim se da će me sresti i da će me razbiti. Znaš kakav je. Ja sam njoj rekla: - Mogla si to reći, ti nisi ni obavezna dati izjavu, ti si mogla dolje njima reći: - Ja se ne želim miješati, ja ću reći to i to ali nemojte me uvlačiti ni u šta. Nigdje ne piše da ti moraš. To je ono što ljudi danas izbjegavaju se miješati, izbjegavaju bilo šta reći. Jer se boje da će se na njima osvetiti. Ja nju razumijem sada, ali tad mi je bilo jako teško. A cijelo vrijeme te tri godine, konstantne te tri zadnje, mi je sugerirala da se riješim, jer je vidjela. Znala sam po noći bježati kod nje, masu puta. E to me razočaralo,

Istraživačica: A kad ste bježali, primila bi Vas?

Ispitanica: Ne, rekla bi da ga se boji. Da bolje da spavam u podrumu. Jer to nije bilo spavanje. On dolazi kući u 5, 5 i pol, mi smo u pola 5, 15 do 5 se spustile dolje, jer smo vidjele u biti kad on sa autom, daleko, na četvrtom katu smo bili, pa se vidjelo.

Istraživačica: Da li je u Vašoj primarnoj porodici bilo nasilja?

Ispitanica: Ne, ne. Čak šta više, moji su roditelji, 'ajmo reć, sad su i stariji ljudi, prošle godine im je bilo 50 godina braka. Otac je znao piti, ne pije, od '80-te ne pije, ali u ono vrijeme kad je pio, nikad nije galamio, nikad nije lupao, apsolutno ništa, on bi došao naveče s posla, jer je imao takav posao da je radio od jutra do mraka, samo je znao da mu mi skinemo cipele, operemo noge i u krevet! Čak šta više, u svojih bližnjih, u svojih susjeda, nigdje nisam vidjela. Da li su to ljudi znali sakrivati kao što sam ja sakrivala. Meni ni na poslu niko nije primijetio da imam probleme. Meni rodbina, niko nije primijetio da ja imam probleme. Sakrivala sam, kao da sam ja kriva za to. Evo. U biti, ja sad kad razmislim, ja sam njega štitila. Ne sebe, ja sam njega štitila. Sasvim kontra od onog šta sam trebala napraviti. A to znam sada, da sam znala prije, možda bi prije se riješila, ali eto, nažalost.

Istraživačica: Centar za socijalnu skrb?

Ispitanica: Osoblje Sigurne kuće, ja to kažem osoblje, dvije su koje tamo rade, čak i gospođa koja je socijalni radnik u kući uputila me u naš Centar tu, koji mi je... Kako bi Vam rekla? Koji su, tako, koji su svoj posao obavili fenomenalno. Napravili su mi da mi dijete ima u školi besplatno marendu, besplatan prijevoz, pravnu pomoć, išla sam kod njih na razgovore, prvi susret oca i malene je bio u Centru, oni su se ažurirali da oni to, da se to gore napravi, ja sam se bojala susrest' se s njim negdje vani. To je bio Centar za socijalnu skrb koji je do svog dijela posla gdje su oni... I čak su išli s menom i u sud, morali su dati

svoje mišljenje kakav sam ja roditelj, majka u stvari, kako ja to dijete odgajam, da li to dijete ide u školu, da li je adekvatno oblačim, mislim adekvatno, kako mogu, normalno. Jako, jako profesionalno su svoj dio posla obavili. Tu sam, tu sam, pre, pre, prezadovoljna. Evo i dan danas ako bi imala ja neki problem, oni bi, slobodno mogu doći kod njih, nazvati ih, daće mi pravnu pomoć, savjetovaće me, reći, uputiće me di šta bi mogla, uvijek.

Istraživačica: Gdje je, iz Vašeg iskustva, u odgovoru institucija, najviše škripalo?

Ispitanica: Ja, do sada, od kako je to krenulo do sad, jedino gdje škripi to je pravosuđe. Što opet, ja kažem, vjerovatno zbog zatrpanosti sudova i zbog, nažalost, sve više takvih situacija. Jednostavno, treba samo čekati.

Istraživačica: Rekli ste da još uvijek osjećate strah od njega. On se krije pred pravosuđem, ne prima pozive. Da li bi oni mogli saznati gdje se on nalazi?

Ispitanica: Oni bi mogli kada bi oni htjeli. U biti, ne kada bi htjeli, oni će sada, za ovaj sudski, za ovo što je zakazano za 13.12., oni će ga tražiti na poslu, jer i pravosuđe, barem kako je meni sutkinja objasnila, oni njega traže na adresi koja je njemu u osobnoj karti, gdje je on prijavio da on boravi. Jer oni nemaju pravo njega tražiti nigdje drugo nego po toj adresi. Prvi poziv nisam ni ja dobila jer je poslan da adresu gdje smo prije stanovali. Ali sam se ja naknadno interesirala i išla sam na sud i pitala sam šta je s tim, oni su mi rekli, došlo je neuručeno i Vaše i njegovo, ja sam rekla da sam u Sigurnoj kući. Kad sam izašla iz Sigurne kuće ja sam našla stan, podstanari smo ja i moja malena, čak šta više i tad smo išli na sud. Bili smo na tom za dodjelu alimentacije. I tad je pravosuđe i policija, skrivao je svoju adresu baš radi toga. Jer još nije taj kazneni sud gotov. Da ne bi saznao adresu gdje smo mi. I na sudu se nije naglas govorila adresa gdje ja i mala, mada privatno, stanujemo. Kada izađemo iz Sigurne kuće više nismo toliko zaštićeni. Ali i tad je policija izašla u susret, kad smo se prijavili na adresi, da ne ide u javnost. Ne može saznati di smo mi. Jedino baš da me prati a da ja ne vidim.

Istraživačica: Da li ste Vi to morali tražiti ili je u pitanju standardna procedura?

Ispitanica: Ja, koliko... Ja sam njih zamolila, da je to još na sudu, da još ja se njega bojim, još nije uručena... Jer vjerovatno će Općinsko državno odvjetništvo, to su mi sad rekli na sudu, neće ga stavljati u pritvor ali će mu dati uvjetno, ako priđe, onda ide, ako prijeti, onda ide u zatvor, zabranu prilaska. Oni njemu samo trebaju uručiti tu zabranu, a dok to ne

uruče, ja nisam zaštićena. Zato Vam kažem, da još postoji strah taj. Mada, ne znam kako bih reagirala, evo sad da ga sretnem.

Istraživačica: Kad ste izašli iz kuće našli ste taj stan, jeste li imali posao kad ste izlazili iz kuće?

Ispitanica: Da, jesam, dva mjeseca, mjesec i pol prije nego što će isteći tih 6 mjeseci u toj Sigurnoj kući, ja sam našla posao u riječkoj bolnici. I dan danas tamo radim, nisam primljena za stalno, ali sam im zahvalna, produživaju svakih šest mjeseci, nadam se da će me primiti, bitno je da se radi. Tako da sam našla posao, dobila prvu plaću i onda smo se ja i malena preselile u taj stan.

Istraživačica: Iz Vašeg iskustva, a bili ste, pretpostavljam, u prilici u kući upoznati i druge žene sa sličnim problemima, šta je ženama potrebno kako bi nasilje prestalo?

Ispitanica: Po meni, ili onoliko koliko nas je bilo u toj kući, ja ni prije nego što će se to meni desiti osobno, ja sam čula za te Sigurne kuće, otvorenog tipa, kao što ima jedna u Rijeci, nisam vjerovala u toliku zaštitu. Nisam vjerovala da sam toliko sigurna, ja sam se bojala on će mene i tamo naći. Mada ja nisam razmišljala godinama da ću ja to napraviti, jer da sam razmišljala i prije toga, ja nisam uopće imala u planu ići u tu Sigurnu kuću, ja sam mislila odselit se k roditeljima, neću ostat tu preselit' ću se gore. No, međutim, kad sam došla na policiju, oni su mene isto savjetovali, savjetovali su me da ja ne idem gore, jer to nije gotovo, to nije točka na i, desiće se još gore zlo. Oni su, kad su vidjeli njegove poruke, oni su vidjeli da oni mene moraju smjestiti u Sigurnu kuću. Da će on mene naći a onda će biti svašta. Da sam znala ja prije, da je to takva zaštita, da je to takvo savjetovanje, da je to takvo stavljanje, ne pred gotov čin nego, kako bih se izjasnila, stave papir ispred, 'ajmo tako slikovito reći, koja sve prava ima, koju zaštitu ima, da može spasiti sebe i svoju djecu ako ih ima, a ima u 99,9% takvih slučajeva. Ja nisam znala da je tolika sigurnost, ja nisam znala da je tolika zaštita, da ja imam sva ta prava, da sam znala, možda bih i prije, evo.

Istraživačica: Ima li nešto da Vas nisam pitala a da Vi mislite da je važno da mi kažete?

Ispitanica: Onaj zadnji, zadnja rečenica, da li je ona bila duga ili kratka, ali bitno je da u svakom gradu, u svakom... Evo Vi dolazite iz druge, 'ajmo reći, države, žene jako puno pate, jako puno nasilja ima i na kraju, ako tražite moje mišljenje, da Vam kažem, da žene treba educirati, da im treba više govoriti o nasilju u obitelji, da je toga strašno puno. I ženama treba jednostavno pomoći. Zašto? Jer pomagajući ženama, jer žena je prva, a ta

Sigurna kuća je za žene sa djecom, a ta naša djeca strahovito pate. Jednoj ženi na dan pomoći, napravili ste veliko djelo. A ima ih toliko, i sve više i više dolazi do tog nasilja. Evo, jedino to.

Istraživačica: Hvala Vam na razgovoru...

Ispitanica: Meni je drago, možda će pomoći nekome, kažu, dobro iskustvo pomaže, a loše iskustvo možda još više, da bi neke žene, pogotovo... Ja sam sa sela, potičem sa sela i dan danas vidim tog nasilja gore. U manjem nego što sam ja proživjela, možda toga iza četiri zida se dešava, žene su malo, malo informirane. Malo znaju šta mogu dobiti. Jer samo bivši suprug, bivši taj, taj, muž ili, već kako da nazovem, suprug, nebitno je, bilo vjenčani ili nevjenčani, oni nama samo usađuju u glavu šta ćemo mi izgubiti. Ako se rastanemo ili ako odemo. Šta ću ja izgubiti ako me prijavi policiji, da će me ubit', a malo znademo šta dobivamo s tim. I tu treba ženama pomoći. Da znaju da nisu ostavljene, da nisu izgubljene. Da imaju pomoć. I, nažalost, ova riječ što ću ja sada reći, dao Bog da ima više tih Sigurnih kuća jer bi žene bile, kako bih rekla, veću hrabrost bi imale i da se više govori o tome, veću hrabrost bi imale da prijave te ljude, jer jako teško je godinama trpit', fizički, psihički, materijalno i na kraju, onaj najružniji dio što je, osamdeset posto danas tih seksualnih uznemiravanja. Toliko.

Istraživačica: Samo još nešto, rekli ste: - Puno ga ima, nasilja i da su muškarci ti koji su nasilni. Odakle to? Je li ih uče to negdje?

Ispitanica: Ne nego društvo! Današnje društvo. Ne da se toleriše, ne znam, možda sam već rekla i ponovila ne znam koliko puta, malo se zna o tome. Šta je danas? Danas muškarci su, drugačiji su brakovi nego prije što su bili. Ali danas, evo ja ću početi od svoga. Naglo je dobio, finansijski je dobro, alkohol. Dobra kola i ne mora biti mercedes, 'ajde bubnuću, tako reći, dobra kola, uhvati se lošeg društva, a danas je sve više lošeg društva nego pravog društva, jer danas ćete vi naći, odu ljudi na korzo popit' kavicu, prošetati, ali masu se ljudi odaju naveče izlascima. I danas, sve više i više, niti će muž trpit' da žena kaže zašto nisi ovo, niti će žena ako bi njemu rekla zašto ti kasniš mada ja nikad nisam rekla, znao je dva dana ne doć kući, ja nisam smjela jer znala sam šta me se čeka, a možda, možda, zavisi u kojem dijelu naše Hrvatske se, ili tu kod Vas, ne znam kakva je situacija kod Vas i toleriše se. I toleriše. U zadnje vrijeme, u zadnje, pravosuđe, u stvari policija, malo više reagiraju na pozive, uznemiravanje, u stvari galamu u obitelji, obiteljsko nasilje, šta ja znam. Više reagiraju nego prije godinu dana što su.

Ispitanica: Mislite li da to pomaže, da počinilac shvati da ima neko jači od njega?
Ispitanica: Pomaže, ako se žena obrati svim institucijama kao što sam ja napravila. Ali ako žena dođe pa prijavi supruga da ju je premlatio, pa odustane, kao što je bilo slučajeva, cijeli taj tim Sigurne kuće ili Centra za socijalnu skrb, upiru te svoje snage u tu ženu, da joj pomognu, da je stave na put, da je upute, savjetima koje ona može napraviti, a ona nakon prve prijave odustane od prijave i to slijede još gore i gore stvari. I ona kad odustane od prijave, nju je strah više reći da ona trpi nasilje. E tu eskalira ono najgore. To je to. E tu je ona tolerancija što smo mi govorili, tu policija ako vidi da je žena odustala, ona neće drugi puta reagirati, reće: - To je njihovo, smiriće se. Nema reakcije, one prave reakcije. To je moje mišljenje, evo.
Istraživačica: Da li mislite da je moguće da se nasilnik promijeni, iz Vašeg iskustva i po Vašem mišljenju?
Ispitanica: Ne! U 100% ne! Nasilnik, ja ću reći iz svog iskustva, on se može promijeniti samo onaj 30%, ja ću reći 30%, ali to je ta promjena, to je iz straha za sebe. Da ne završi u zatvoru, da se ne osramoti pred svojim krugom prijatelja, rodbinom, familijom, firmom, već di je, to je samo taj dio. Tu se on, to nije promjena, to je samo prikrivanje. Po meni, nasilnik ostaje nasilnik. Zašto? Jedina stvar što sam Vam zaboravila na početku reći, moj bivši suprug, meni je njegova mama znala stotinu puta reći, kad sam se ja njoj požalila i rekla: - Pije, pa ovo radi, pa pretuk'o, pa... Ona je meni znala reći: - Pa dobro si ti i prošla. A ja kažem: - Kako? Njegova bivša cura prije mene, on je nju izmlatio da je ona završila na Hitnoj. Ja sam tad trebala vidjeti šta je. Ali opet kažem, zatvarala sam zbog djeteta, 'ajde, možda će biti bolje. Možda će se promijeniti. Zato Vam kažem, nema tu promjene. Nema. On ostaje, samo šta, on se prikrije, on se smiri jedno vrijeme. On se smiri, što neće eskalirati za pet godina, šest, kad nađe drugu, ako nađe, a naravno da će naći, to će se ista stvar ponoviti.
Istraživačica: A ako bi država razvila neke programe rada sa počiniocima, da je ta njegova cura prije Vas prijavila, da je njega neko uzeo i počeo raditi sa njim. Da li mislite da bi to pomoglo?
Ispitanica: Ja mislim da bi kod onih koji bi željeli se promijeniti. Ali ne u tolikoj mjeri da bi ono postali, 'ajmo reći, zlatni. Oni se mogu educirati, s njima se može razgovarati, savjetovati ih, ali, oni, su, oni su, ostaće isti, samo što će možda biti malo razgovjetniji da to se ne smije u tolikoj mjeri, da, ne znam, ne znam, ne mogu ući u njihovu psihu. Ali,

moje mišljenje je ne u tolikoj mjeri da oni prestanu, da oni više nisu ti. Možda, od 100% može 20% ljudi koji, ne znam, neko ili nešto natjeralo da postanu, pa da se izmjene, možda neka tragedija u životu, možda psihološki pad, što se danas dešava, čovjek ostane bez posla ili šta ja znam, oda se alkoholu zbog nekih problema što za mene nije izgovor, to za mene nije nikakvo objašnjenje, ali, dobro, recimo, što se kaže, iz tog i tog razloga počeo sam piti, šta ja znam, došla mi žuta minuta, ostao sam bez posla, djeci nemam šta dati, to nije razlog da se žena uznemirava. 30% bi se smekšalo, ali cijeli, ne, Mada, možda, kao što se i žene educiraju da imaju pomoć i više se s njima radi, možda, danas sutra Vi, ili neko drugi dođe opet do neke ideje da se na neki drugi način, da se program napravi, da se ti ljudi, ne dva puta da dođu u godini na razgovor, nego da se uzme program za njih, možda bi se postiglo, meni bi bilo jako drago da ni jedna žena više ne pati kao što smo mi propatile. Ali evo, to je u budućnosti.

3. decembar 2010. godine, Karlovac

Ispitanica: 1, Karlovac:

(018 Karlovac 1 03122010)

Istraživačica: Koji je bio razlog da odete u Sigurnu kuću?

Ispitanica: Razlog je bio kockanje moga supruga. Kockanje koje je postalo tolika ovisnost da je došlo do psihičkog maltretiranja a došlo bi i do fizičkog. To je bio glavni razlog zašto sam ja otišla, nije nam davao sredstava, novaca za život, nije ništa htio kupit, a ono što smo imali je prodavao. S tim je počelo naravno i laganje, varanje, gdje su novci, šta se događa sa novcima, kad je bila plaća nikad nismo znali gdje je plaća, dok nismo došli do toga da on ipak kocka, on i dan danas tvrdi da ne, ali ja znam, najgore je to što ni jedan ovisnik neće priznat' svoju ovisnost. Eto, to je bio prvi, jedini u stvari razlog zašto sam ja otišla od njega, da se rastanem i da jednoga dana kad on sve te kredite koje je dizao i bude još digao, da jednog dana to ne svali sve na mene. Jer ja nikad ne znam šta se njemu ili meni može dogodit, a ja mogu jednog dana to plaćat'. A ja sam nezaposlena, ja sam svoj život posvetila svojoj djeci i to je moj isto glavni problem. Teško je naći posao. Znači da sam ja imala neki posao, ja bih možda uspjela svoj život okrenut' na drugu stranu, ali ovako sam... Znači, bilo bi mi lakše, našla bih si i stan i nekako bih imala finansija, ali ovako nisam imala. Znači, ostalo mi je samo da odem i da se izborim za tu neku

alimentaciju jadnu i da imam mir. Jer izgubila sam bila sa njim u životu i svoje samopoštovanje, bila sam jako psihički potresena, ne znam, nisam se uopće dobro osjećala, bila sam jako mršava i nisam imala više snage niti živit', jer sam mnogo puta bila gladna s njim, jako sam bila jadna i odlučila sam jednog dana da je to na kraju. Eto, to je to.

Istraživačica: Tada kad ste odlučili, obratili ste se, kome?

Ispitanica: Obratila sam se, u stvari imala sam tu jednu prijateljicu iz Banja Luke i bila sam jako dobra s njom i nisam više znala gdje bih potražila pomoć, jer, ovoga, išla sam i na socijalno, rekli su mi da mi je najbolje se rastat', a ja nisam znala kako pokrenut' taj razvod, kako se maknut', jer nisam imala snage za razvod, ja sam jedva došla do njih da uđem i da pričam s njima, a kamoli nešto drugo. E, onda je moja kuma uzela telefon, nazvala je Zagreb, SOS službu za žene ili tako nešto, da pita gdje bi mogla ja potražit i smještaj, i pravnu pomoć i sve ostalo i dobili smo broj, jer su vidjeli da zovemo iz Karlovca, od ove tu kuće. Ja sam odlučila da više neću ići kući niti spavati, da bih radije spavala na klupi i smrzla se vani nego ušla više u onaj stan di me čeka ono ništavilo jer nismo imali ništa, niti kuhinje, niti sobe, spavali smo na podu recimo, moj muž ima jako veliku plaću i ima dosta veće financije nego drugi ljudi, ali to nama nije ništa značilo jer mi nismo ništa imali. Bili smo mjesecima čak i gladni. I bili smo nazvali ovdje i rekla nam je, bila je živa još gospođa Sadika, da dođemo tu na razgovor, informativni, ja ne moram ništa činit', ja sam došla tu, ja sam bila jako zadovoljna sa onim što su mi rekli, znači, da mi mogu pomoći oko razvoda i oko svega, ali ja sam isto rekla da ja ne mogu razvod radit' dok živim s njim u kući jer znam da bi me on maltretirao zbog toga što se razvodim od njega jer to je jedna sramota koja će izać' na vidjelo sad kad se rastaješ. A meni je to bilo tako više svejedno, znači, ja sam tražila i smještaj i pravnu pomoć i sve ostalo što ide uz to, imali su slobodnu sobu i eto, Bogu hvala, otišla sam tamo. Makar mi se to desilo i prije tri godine, kada nije bilo slobodnih soba ni ničega, bilo je puno žena, tada sam opet ostala u tom paklu, nažalost, pa sam trpila, dok opet nisam smogla snage, a najgore je poć' od kuće i smoć' snage da preokreneš taj svoj život.

Istraživačica: Mislite li da je tada, prije tri godine, bila slobodna soba, da bi bilo bolje?

Ispitanica: E sad je to već za razmišljanje, ja bih onda isto to učinila, sad da li bi bilo bolje ili ne bi bilo bolje to ja ne znam. Ja to gledam drugačije. Mislim da su se sad stvari drugačije posložile, ja sam vjernik, ja vjerujem da mi Bog nekako život složi i možda čak

onda nije bilo vrijeme, nego mi je došlo sada. Jer vidim da mi sada sve ide onako fino ko što bi trebalo ići. A onda mi ništa nije išlo. Što god sam htjela učiniti, nije mi išlo, nit' mi je vjerovala policija, niti socijalna služba, nitko. Jednostavno nisam ni mogla dalje, a sada je to opet nekako... I izglasali su se novi zakoni, znači i u vezi ekonomskog maltretiranja, što nije bilo onda i ne znam što još, nekako su se ti zakoni promijenili tako da je sad ipak malo drugačije. Samo problem što se oni i dalje ne provode, jel', oni stoje, ali u zbilji toga nema, znači. Ništa nije kažnjivo, sve se i dalje može radit od žena i tuć' ih i ne znam što.

Istraživačica: Šta mislite, koji je razlog tome?

Ispitanica: Koji je razlog tome? Ja sam mnogo razmišljala jer vidim da se u Hrvatskoj, znači nije problem samo nasilje nad ženama, nego, jednostavno se ti zakoni ne provode. Znači, ja sada prijavim svoga muža, imam svjedoke, da je on nas i ekonomski maltretirao i psihički i stoji u zakonu da je to kažnjivo, a meni je moja tužba odbijena. Zato jer nije bilo fizičkog nasilja i ja mogu podignut' samo privatnu tužbu za koju naravno nemam novaca jer imam od njega ono što stigne za djecu. Ovoga.... Mislim da oni štite možda jedni druge. Znači, muškarci kao muškarci. Njima je to više..., kao normalno nešto. Ne znam. Uvijek sam se pitala zašto? Jer, recimo, ja sam jednom opalila svom mužu šamar. U obrani. On je pozvao policiju i ja sam dobila novčanu kaznu. Interesantno. I još su mi zaprijetili da će me poslati u zatvor. S tim da su me zatvorili u sobu i rekli su mi ako a kažem da će me u zatvor otpeljat'. A ja jadna sam sjedila ja sam ostala potrešena. Ja sam se poslije bojala i obratit' nekome za pomoć. A on koji je mene maltretirao i tukao i ne znam šta sve ne, ništa! Niišta, ništa! Niti su mu šta rekli. Rekli su mu: - Da, da gospodine, imate Vi pravo. Ja nisam mogla vjerovati! Nit' su me htjeli poslušat', niti ništa. Ništa! Ne znam u čemu je problem. Ja mislim da su oni svi jednaki, da isti ti policajci su takvi prema svojim ženama pa zato im je to tako, valjda normalno, jednostavno. Mislim da je kriv odgoj, u prvom redu odgoj, znači, da nauče svoju djecu od malena da su žene u nekakvoj nižoj klasi, da ništa ne vrijede i da možeš s njima radit' šta hoćeš i to jednostavno tako ide godinama i onda se poslije primjenjuje i to je njima sve normalno. Jer ja vidim po mom mužu da on ima u familiji mamu i tatu koji su isto tako radili, njegov tata mami, znači da je njemu normalno da radi isto i meni. Recimo, moji mama i tata su isto tako živjeli ali meni to nikad nije bilo normalno, ja uvijek učim svoju djecu da to nije normalno ponašanje i da treba svakog čovjeka poštivat' bez obzira na to je li siromašan, je li bogat, je li muško, žensko, bez obzira na nacionalnost, vjeru ili bilo što drugo. Mislim da je u

prvom redu odgoj. I poslije to primjenjuju. Ne znam, 90% muškaraca u Hrvatskoj je takvo da sa svojim ženama tako postupa, ali uglavnom žene šute. Makar su već na rubu živaca i zdravlja i svega, one šute i trpe. Ja se divim takvim ženama jer meni to nije normalno i ne znam kako to mogu trpit', jer i njima je već to postalo normalno. I naravno da njihova djeca će isto tako živjeti poslije. Njima je normalno da tata kaže mami, ne znam, sve i svašta, da je tuče, oni kupe i pamte, jednog dana kad se ožene, a ja znam puno djece koja tako odrastaju, da će i oni to tako primjenjivat. Isto tako će njihove kćeri znat da moraju šutit'. I trpit'.

Istraživačica: Pomenuli ste nove zakone, kakvo je Vaše iskustvo u korištenju pravima i u radu institucija, da li ste bili zadovoljni ili nezadovoljni?

Ispitanica: Ovako: ja sam zadovoljna bila radom socijalne službe, oni su mi htjeli pomoć', ali s tim da sam ovaj put ja imala prijatelje koji su me preporučili, to je bila u prvom redu Crkva, jer moj muž se branio: - Ja ne kockam, moja žena troši puno novaca! Znači, sad je pitanje komu će se vjerovati. Znači, njihova pomoć je bila ta što su mi pomogli nać' tu socijalku, koju sam dobila, što mi je puno značilo, čak su mi htjeli pomoć' i djecu smjestit' u dnevni boravak, zatim pisat' čak i dopis na posao gdje on radi, on radi u državnoj službi i kao takav on ne bi smio tamo ni raditi, i tako. Oni su mi pomogli. Jesu. A što se tiče policije, ovako: Prvi put, znači to prije tri godine, uopće nisam bila zadovoljna njihovim radom, nikako, to je obavljeno ljigavo, nije mi se niti vjerovalo niti ništa, drugi put kad sam bila u postaji na inicijativu gospođe Sadike, inspektorica je odlično odradila svoj posao, ali mislim da nije sve ono što je trebalo učinit, učinjeno. Znači, tražiti još svjedoka, imala sam ih više, a najmanje sam zadovoljna sa sudom. Znači sa Državnim odvjetništvom koje je to odbilo fino lijepo sa odgovorom da sam ja prije tri godine pljusnula svoga muža i da je to već nekakav prekršaj a ovo što on meni čini, da to nije tako strašno, znači, da nije u pitanju fizičko nasilje, samo psihičko i ekonomsko zlostavljanje, a da to nije tako strašno. Tako da, bila sam jako žalosna, mislim, to je stvar za novine, kad su ti žena i djeca doma gladni i nemaju šta jesti, ja sam padala u nesvijest od gladi. Znači, oni mogu činiti šta žele, a mi moramo šutjeti i trpjeti.

Istraživačica: Šta bi Vam bilo potrebno...

Ispitanica: Posao, posao, posao i onda i sad i za prije i za ubuduće!!! Nije u pitanju samo novac. U pitanju je to što ja želim posao da bih se ja bolje osjećala, da bih se ja negdje dokazala, tu bih izgradila i vratila neko svoje ja koje sam izgubila u svojem životu, sa

njim, znači, da se dokažem, da ja mogu, da ja želim, jer ja sam godinama bila maltretirana, znači, da sam luda, da ja ništa ne znam: - Šta ti pričaš da ja kockam, ti pričaš gluposti, ti si luda, ti ovako, ti onako i meni je uvijek trebalo da se negdje dokažem. Što mi je bilo jako teško, stalno sam u kući, di ćeš se dokazat. Drugo, zbog novaca, naravno. Kad nemaš novaca, a muž ti kocka i nemaš ama baš ništa, niti hrane niti ničeg, pa naravno da ti je potreban posao. I treće, tu bi imala neku svoju slobodu, isto jel'? Znači, ne bi bila stalno vezana uz djecu, uz kuću, nego bi dobila neku svoju slobodu jer ja jako volim raditi, tu se osjećam slobodno. Možda je to glupo jer na poslu se obično osjećaš zarobljen, ali ja tako imam nešto, gospođa Mirjana mi je našla, nešto čistim, nije to puno, nije to dugo, ali ja se osjećam onda zadovoljno sa sobom, da sam nešto učinila, da sam pomogla, da ću dobiti novaca i malo sam se makla od svoje dječice, naravno, ja njih obožavam, to nema veze s tim, ali eto, ja se puno bolje onda osjećam, ja sam onda sretna, mogu onda sa njima i pisati i crtati i pričati...

Istraživačica: Po Vašem mišljenju, da li je moguće da se počinitelj nasilja promijeni, da li bi neki rad s njim mogao dati efekta?

Ispitanica: Moje iskustvo je drugačije nego drugih žena, jer gledajte, kod nas je u pitanju kocka, kod drugih je u pitanju alkohol, moj otac je bio alkoholičar tako da je to teško promijeniti, kao i kockanje. Ja imam opet malo drugačije razmišljanje, ja vjerujem da se svaki čovjek može promijeniti kad se s njim radi, kad dođe do jedne točke, možda kad uništi i život i zdravlje i sve, onda se mijenja čovjek, znači, treba jako duboko past' da bi se ponovo dignuo, onda se promijeni, ali tada je već prekasno. Kad bi se radilo s njim? Ne znam, nisam sigurna baš. Nisam sigurna baš, to bi trebalo jako, jako puno razgovora, jako puno terapije, a ti nikoga ne možeš prisilit' na tako nešto. A oni to dobrovoljno činiti neće. Sad, kad bi sud njih prisilio, opet oni ne moraju ići. Ali opet, čak i ako je u pitanju alkoholizam, sad za kockanje ja nemam pojma kako se to liječi, oni opet počnu pit'. Eto. Nema tu nekog velikog, koliko ja znam... Ja znam ljude koji su se liječili ali opet oni s vremenom počnu pit', dok se njihovo zdravlje ne uništi. Dok ne dobije moždani ili infarkt, onda kažu: - Aj, više neću, sad znam da ću umrijet'. E onda tek oni stanu. Sad ne znam sa kockanjem, to je nešto novo, to je došlo sada, znači, pred par godina, kad su se sve te kockarnice otvorile, kako se s tim radi, kako se to liječi ja nemam pojma. Ali, mislim, moj ćaća je bio alkoholičar ali je opet kol'ko tol'ko pridonosio, znači finansijski, opet kad bi dobio plaću nešto bi davao mami, svašta prođeš, ali ovo, kad je u pitanju kocka, onda tu su

samo novci, novci, novci, novci, nikada dosta novaca, znači, nemaš više ni za kruh ni ništa. Tak' da ne znam šta je gore. Ne mogu to reć'. Jer mislim opet da mi je bilo bolje s tatom nego sa ovim mojim, na žalost, ali čini mi se tako. On mi je dao makar za kruh, za mlijeko, za nešto, znao je da mama mora skuhat', makar je bio pijan on je kupio nešto, konzerve neke, a ovaj ništa, ovaj kad vidi novce k'o da vidi drogu, k'o da će zgutat' te novce, ne znam, tak' da, šta je gore, ne znam.

Istraživačica: Ima li nešto da ja nisam pitala a da Vi mislite da je važno da kažete?

Ispitanica: Ja mislim da je najveći problem, koji se događa kod takvih žena, što takve žene uglavnom nemaju posla ili nemaju novaca ili nemaju nekoga ko će im pomoć, ko će ih zaštitit' u prvom redu, jer da one to imaju onda ne bi morale završit' tako kako završavaju. Znači, to je najveći problem, što takve žene su uglavnom nezaposlene, posvećene obiteljskom životu, da je to najveći problem i da bi država najviše trebala pomoć takvim ženama finansijski ili im pomoć' naći posao ili, ne znam, nekakvo, da je to prvi i glavni problem. Znači, koliko god da sam gledala i tu gdje sam sada i ovako i prije, uglavnom su bile ponižavane od muža, znači na bilo koji način zato jer ne rade, jer su kod kuće, posvećene svojoj djeci, njemu i tako. To je to. Prvi i glavni razlog.

Istraživačica: A stan?

Ispitanica: Pa dobro, ja sad sam dobila tu godinu dana u toj ženskoj grupi, meni je trebao i psiholog i sve što ide uz to tak' da ne znam da li bih i mogla biti sama, ne bih se dobro u svemu tome osjećala. A što se tiče stana, pa gledajte, ako ja imao posao, ja ću sebi naći onda i stan, meni to onda nije problem, ja mogu onda sve! Ako ja imam nešto finansija. A ako ja nemam šta jesti, nemam ništa, ne možeš naći ni stan, ko će ti ga dat', s čim ćeš plaćat' režije, čuj ni ona socijalka nije dovoljna da možeš platiti hranu a kamoli režije, mislim da ipak finansije su prvi i glavni problem, znači, kad to riješiš, onda možeš lako i naći si stan. Naravno, puno ovisi i od žene, ima žena koja hoće radit, ima koja neće radit. A čujte, ona koja neće radit, ne želi ni promijenit svoj život. Tako da je po meni, onako, isto malo, ovisi, svaka žena je drugačija. Eto, ja imam takvo razmišljanje.

Ispitanica 2, Karlovac:

(019 Karlovac 2 03122010)

Istraživačica: Šta je bio razlog da dođete u Sigurnu kuću?

Ispitanica: U mom slučaju suprug, što mi je najveći bio razlog, što me tukao i maltretirao. I dan danas je tako, dok nisam došla ovdje, u Korak, bila sam i u Rijeci prije dvije godine, pa opet mi obećavao, onda sam se opet vratila doma i opet su problemi nastavili jednaki kao što su bili.

Istraživačica: Koliko to dugo traje?

Ispitanica: 13 godina.

Istraživačica: Je li od samog početka?

Ispitanica: Od početka je još, 'ajde, bilo ok, ali poslije je on počeo piti jako. I prije je pio ali nije toliko, ali onda je poslije jako počeo tako da nije prestajalo, sad je baš ovo zadnje katastrofa bilo, to… ne možeš zamisliti.

Istraživačica: Jeste li ikada tražili pomoć nekih institucija?

Ispitanica: Ma, jesam i sve to, ali neće ti se niko miješat'. To ti je ono, znaš, u bračne odnose, to ti se niko neće miješat'.

Istraživačica: Je li vam to kažu, ili…?

Ispitanica: To ti je ono, malo po malo, znaš, na distanci te drže, onako, javi se ovdje, javi se ondje, to ti je sve ono… Onda se moraš u se i u svoje kljuse, to ti je to.

Istraživačica: Obraćali ste se policiji, pretpostavljam.

Ispitanica: Jesam i jesu oni njega i kažnjavali i ovako i onako, ma, badava je. Ništa to njemu ne pali, za njega.

Istraživačica: Da li bi ga kaznili svaki put?

Ispitanica: Svaki put kad su ga kaznili ja nakon toga dobijem batina na kraju, što sam ga tužila. Tako je sada htio, samo, sada mu je kasno.

Istraživačica: Kako je to djelovalo na Vas, Vi prijavite…

Ispitanica: Najviše je djelovalo na moju kćer, ona je cijelo vrijeme sve to gledala. Ipak je to curica osam godina, ona neke stvari bolje zna nego druga djeca. I kako je to živjeti u obitelji u kojoj je neko zlostavljan, i to malo, malo, ne svaki dan, ali je svako drugi dan vidjela stvarno. Nije bilo dana da on nije bio pijan. To bez daljnjeg. I familija mu je isto takva. Kritična, što se veli. Majka mu je isto pila, jako. Pa su ga ostavljali samog, pa ovo, pa ono, ipak je on dečko bio od 23 godine, mogao je živjeti sam, to mu niko nije bio kriv. Ali šta ćete. Ja budala blesava pa sam gledala u njega i to ti je to. Baš sam ono… Prošla sam svega, gospođo draga, od doma, u domu sam bila do 8 razreda, ’86. sam otišla mami u Otočac, inače sam Ličanka rodom i tako je to počelo, po malo. Njega sam upoznala ’99.

I 2000. sam mu rodila svoga sina Dinu, koji mi je umro tri mjeseca nakon poroda i nakon dvije godine sam rodila svoju kćer Lanu, fala Bogu, curica je živa i zdrava, osam godina, drugi razred ide i tako bih htjela i da ostane, da bude s menom, eto. To Vam je ono, bila sam u Rijeci, u udrugi Sunce i tamo su bili prema nama jako dobri i socijalna radnica i pedagogica, bilo je puno toga, mislim ono, jedino što hranu imali tamo kod njih, njihovu, nismo trebali kupovati, ovdje moramo, a tamo je imala udruga sve i robu, hranu, sve. I bila sam u Zagrebu, ako ste čuli za dom Alojzija Stepinca, tamo sam bila za majke i djecu, Lana je bila mala, tako da su me primili sa malom bebom. Tamo sam bila par mjeseci, tako nešto. I opet je on po svome, da će on biti dobar, da će on ovo i ono i tako to. I to Vam je godinama išlo tako dok nije došlo dosta svega.

Istraživačica: Da li se on ikada liječio?

Ispitanica: Ne! Što je najgore šta on neće to da prizna, ni sebi, a kamoli šta drugo. Ne!

Istraživačica: Da li ga je sud ikada obavezao?

Ispitanica: Ne! Nije još momentalno, za sada nije. Sad sam ga tužila za razvod braka tako da idem sada s tim. Pa ćemo vidjeti šta bude.

Istraživačica: Šta mislite, po Vašem mišljenju i iz Vašeg iskustva, da je neko radio s njim, na njegovoj ovisnosti, da li bi bilo moguće da se on promijeni?

Ispitanica: Nikad. Nikad. Ne. On je takva osoba, tvrdoglava tako da nema kod njega da ti njega izliječiš, on će radije oko sebe neg' bi se išao liječit'. Neće da prizna, jednostavno. Nema toga da će on ići doktoru, nema, nema. Takav je, od maloga, tako da…

Istraživačica: Oprostite, koja vrsta nasilja je kod Vas bila?

Ispitanica: Psihički i fizički.

Istraživačica: Da li je bio nasilan prema djevojčici?

Ispitanica: Je, upravo tako. I to čista, bistra. Ona u stvari faktički ništa nije bila kriva a on bi joj znao lupiti šamar. Samo gledaš u njega šta je napravio. Na kraju se pravi blesav da on to nije napravio. Eto. Tako da Vam nemam šta govorit. Tako da moje dijete veli da njega mrzi. Pa normalno, kako će ga voljet. Nikad nije imala ljubav prema njoj. Kamoli šta drugo.

Istraživačica: Kažete da je to bilo svako drugi dan?

Ispitanica: Pa, tako meni se je činilo. A kako se drugima, mojim susjedima činilo, to je svaki dan. Nije bilo dana da se on nije svađao, uvijek bi nešto našao da, bio on trijezan,

bio on pijan, on bi uvijek našao neki razlog da bi se on svađao ili nešto, bilo šta. I od te svađe dogodi se ono nagore.

Istraživačica: Susjedi su znali?

Ispitanica: Oni su znali samo su šutjeli što su ga se bojali. Jako je agresivan, uuuuu!

Istraživačica: Da li ste Vi imali podršku od bilo koga?

Ispitanica: Ma imala sam od jednog njegovog bratića, ali to je svejedno ništa. On nikog, u stvari, faktički. Svi su ga se bojali, tako da svi su šutjeli, znate kako je to u selu. I ono, svako sebi ide. Jako teško.

Istraživačica: A sad kad ste došli ovdje u Sigurnu kuću?

Ispitanica: One su mi dosta pomogle. Tu sam se oporavila, fala bogu, vidi se na meni, zahvaljujem gospođi I. i gospođi M. svim curama ovdje, stvarno, mislim, ono… Jako su dobre prema nama, i za djecu i za nas.

Istraživačica: Obraćali ste se policiji, Centru za socijalni rad, oni nisu htjeli da se uključe?

Ispitanica: Nisu oni previše, ono, neće se oni miješat' ako se može pomirit', razumijete. To Vam je ono, faktički tako ispadne. Da se može dva bračna druga da se pomire. Ja se neću pomirivat' s njim, nema šanse. Oni su pokušavali, ma nema, kakvi to. Vidjela je moja curica kakav Centar je, odustala i od njih. Od svega. Tako da su mu oduzeli sada na skrbništvu malu. Oduzeli su njemu pravo na skrbništvo, a meni je pripalo. Tak da sam ja sa djetetom i ovako i onako. Šta mislite jedno đubre bezobrazno, da moram tako reći za svoga muža, to u stvari ništa drugo nije nego đubre, bezobrazno, došao je, ja sam digla za malu dječiji, u stvari, ja sam trebala njega dobijati i prije, ali, to je bilo na njemu, ali sam ja prepisala papire na sebe, pa je išao, mrcina, pita: - Gdje je dječiji? Kad mu je rekla ta gospođa: - A gospodine gdje Vam je dijete? Veli: - Pa kod žene! - Pa na ženu onda spada dječiji. Tako su ga poklopile, vele da je neko pametan bio, u crnu zemlju bi propao od srama, a on ništa, on onako pijan ode. Onda možete misliti šta je, njemu je taj dječiji da on može sebi da kupi.

Istraživačica: Predali ste tužbu za razvod?

Ispitanica: Jesam, da, prije dva i pol mjeseca. I više.

Istraživačica: I niste još dobili poziv?

Ispitanica: Jesam, sad 9. idem gospođi T., 14. je prva rasprava.

Istraživačica: Dosad niste nikako predavali?

Ispitanica: Do sada nisam, pokušala sam sve, reko', 'ajde, da bi išlo, ono, pravo, ali kad sam vidjela da ne ide i ne ide, onda mi je stvarno… Da Vam pravo velim, da mi je dosta svega i bježanja i svega mi je dosta. Htjela bih jedanput da ja i dijete imamo mira i da… A ovdje u Sigurnoj kući imam i svoj mir, imam i svoj kutak i imam svoju sobu, tu sam barem mirna, tu imam svoju privatnost, sa curama se slažem, mislim, dijelimo jedna sa drugom, u svakoj kući je tako. Naše djelatnice su jako dobre prema nama i što se tiče psihološke pomoći, pa i odvjetnika, također, gospođa T. je jako dobar odvjetnik i gospođa Irena, pogotovo, socijalna radnica i gospođa Mirjana, ja ne mogu reći, nju poznajem još od kada sam ovdje došla po prvi put, tako da, ovdje mi je super. Moja Lana se isto oporavila, sad više ne piša u krevet, pišala je jedno vrijeme, od straha, tako da…

Istraživačica: Koliko ćete ostati u kući?

Ispitanica: Ha!? Zavisi, kako prilike budu, nikad se ne zna.

Istraživačica: Šta bi Vama, po Vašem mišljenju, trebalo?

Ispitanica: Trebalo bi mi, prvo, jedan stan, to mi je prvo. Pos'o i da dijete i ja možemo živjeti na miru i da je mogu dalje školovati. Evo, to mi je najbitnije, ono naj. Jedan kutak mali, ne treba to biti veliko. Jedna soba, jedna, da znam da je moja. Evo, to mi treba. Ništa više. I jedan siguran pos'o da ja mogu sebe i svoje dijete izdržavati. Tako je. Nisam nesposobna kao moj dragi muž što veli, da sam nesposobna, da! Općenito smo mi nesposobne, ali faktički oni su nesposobni, za bilo što.

Istraživačica: Ima li nešto da ja Vas nisam pitala a da Vi mislite da je važno da se zna.

Ispitanica: Bogme, ne znam više šta bih. Na neka pitanja ne bih ni odgovorila, da Vam pravo velim. Neka ne bi. Neke stvari nisam ni gospođi I. rekla, a kamoli kom drugom. Sramota me! Sramota me!

Ispitanica: Da li ste i sa kim podijelili to?

Ispitanica: Jesam, sa svojim frendicom, jednom, s njom, što isto tako s menom proživljava, isto tako, ona ima isto, slično iskustvo kao i ja, tako da većinom na isto joj spada. Znate, kad jedna osoba pozna drugu malo bolje, isto tako ja i ona, naveče, pogotovo, kad smo zajedno, u kuhinji, pa ono, zapalimo, pa popijemo kapučino, onda tako, jedna, dve, tri, povedemo priču jedna s drugom, ipak tako lakše mi je nego drugom ispripovijedat'. Manje me sramota, nego socijalnoj radnici. One su to proživjele, one mene razumiju što ja imam. Meni je lakše to njima reći nego nekoj socijalnoj radnici koja nema pojma, koja nije nikad to proživjela.

Istraživačica: Šta mislite o grupama gdje bi se skupljale žene sa istim iskustvima? Da li bi to pomoglo ženama?

Ispitanica: Bi, prisustvovala bi ja tome. Bi, jako bi to pomoglo, pogotovo neki stručnjak za nas, koji bi nam dao upute o daljem životu, kako da se postavimo, to bi nam trebalo. Ali stručnjak, ne neka osoba, ne znam što, neki socijalni stručnjak koji bi nama pomogao, upoznat sa našom situacijom, da sa njim razgovaramo sve. Ipak, bilo bi mi lakše i na duši i na svemu. Da bilo bi, stvarno, trebalo bi još negdje takvo nešto. Ali, malo je toga.

Istraživačica: A djece što se tiče?

Ispitanica: Moje dijete… Imamo psihologicu, koja djecu jako obožavaju, mislim ona je jako pomogla mojoj kćeri i od straha ju je makla i tako dalje i tako dalje i igra se s njom i piše zadaću, ona je ipak osam godina, mala je, ali… Nije ono da bi sagledala ona malo previše, ali neke stvari kuži. Imamo i radionice u Skloništu, za nas žene, imamo danas u pet, imamo svaki tjedan jednu, djeca imaju subotom radionicu, tako da se uvijek nešto radi.

Istraživačica: Dopadaju Vam se radionice?

Ispitanica: Da, ako nisu pospane, ali jesu, neke su fascinantne, kao rak dojke i tako nešto, ono, za nas žene, uvijek se nađe neka tema. A bilo bi bolje da i neke većinom druge, ne uvijek iste teme, zavod za zapošljavanje, pa ovo pa ono, to znam i sama, šta mogu, ali barem neke druge teme, naprimjer obiteljska prava, nas žena. Kakva imamo prava, naprimjer. To malo žena nas zna. Evo prva ja. Ja uopće pojma nemam kakva ja prava imam nakon rastave i tako dalje. Nemam uopće pojma. Evo, možete mi vjerovati, imam 40 godina! Nemam pojma. Mnoge žene, nisam ja jedina, ima nas dosta. Možda neke ne znaju nikako, neke su gore od mene došle u Sklonište, pa im se pružilo. Evo, veli gospođa Mirjana, da neke ne može da primi to bez daljnjega, jer ne smije se, veli, izdati adresa od naše kuće.

Istraživačica: Šta bi Vam još bilo interesantno za radionice?

Ispitanica: Meni ove radionice su fascinantne neke. Baš neke jesu. I radionica sa gospođom A., psihologicom. Ona ima takve radionice da jednostavno te iz dušu istrese. S njom čovjek može razgovarati otvoreno o nekim pitanjima, o intimnim, na primjer, pogotovu mi žene. Meni nije teško se njoj otvoriti, što bi mi bilo teško kod gospođe I.. Ona je mlada, isto tako kao i ja, Irena je naša socijalna radnica, ima tu i gospođa Azra, sve su one… Ja sam jako zadovoljna sa našim djelatnicama i u Rijeci sam bila, isto, bilo je tu

malo… Da su dva psihologa, bilo bi lakše, sa djecom raditi, bilo je tamo i različitih nacionalnosti i to je bio problem, isto, ne možeš ti sa menom pričati drugačije kad ja hrvatski pričam, ili ona albanski što priča, normalno, to je malo teže bilo, jedna je Albanka s menom bila, mlada žena sa curicom, isto godište moje 'ćeri, pa su bile zajedno, ipak, sklopiš prijateljstva i tako.

Istraživačica: Pitala sam Vas imate li šta posebno reći?

Ispitanica: To čuvam za sud. To će čut' on na sudu.

Istraživačica: Imate li povjerenja u sud?

Ispitanica: Ja imam. Ja mislim da će sud ipak nešto napravit', bilo bi dobro da ga i zatvori malo. Da mu malo glavu izlufta pa da vidi kako je to ženu tući. Išao je on na mene i šarafcigerom i svakako, ajoj i sikirom i grabuljom, razna činjenja, pogotovu kad je pijan, a i kad je trijezan, silan je jako, tako da, ja mu ništa ne vjerujem.

Istraživačica: Rekli ste da je kažnjavan? Kako, novčano?

Ispitanica: Ne, on je već prije ubio čovjeka, on je bio na Golom otoku, još prije nego sam ja njega upoznala, tako je uvijek, većinom se tukao. Kažnjavali su oni njega i novčano, šta je njemu novčano, a radi. Zagrebačka firma, građevinski radnik, ali sad nema posla, sumnjam, sad je doma. Sumnjam da će se pojavit' na sudu. Tako. Tu je velika kukavica da bi došao. Oni su svi jaki na jeziku, ali kad treba ispaštat' za svoja djela, da vidiš kako se povuku. Na tom području sam baš jaka, što se toga tiče.

Istraživačica: Da li je neko njemu nekada pokazao da ima neko jači od njega?

Ispitanica: Jesu, mnogi su mu rekli, ali to on ne vjeruje.

Istraživačica: Mislim na institucije, sud, policija, centar…

Ispitanica: Da, ali centar neće s njim previše, on ti je takav, on bi došao tamo, on bi razbijao, tako da, neće baš previše s njim. A policija me dobro i upozorila, rekli su mi da se ne vraćam. Kažu: - Nemate kome. A to sam i ja rekla. Baš sad zadnje kad sam otišla. Ne možeš, ne mogu s nekim živjeti ko me ponižava, ko mene ne voli i ko više drži do svoga pasa nego do mene. I šta ja treba s tim čovjekom, da mu ja oprostim? Ma nema šanse! Ne! Ja sam godinama opraštala, dosta je bilo! Mislim, nema smisla, ja sam rekla neću biti u nekom braku ko me ne voli. I ko mene ne poštuje. Ja sam njega i poštivala i volila i daleko od toga, ali… Sad je to prešlo u zaborav, u stvari, dapače, žalim ga! To je jedino. Žalim ga jer je jako nisko pao na neke stvari. Mnogi su mu rekli da će ostat' bez obitelji a on to nije vjerovao. Uvijek se pravio: - Ja sam ovo, ja sam ono... A na kraju je

obična kukavica i to će se sad dokazati, tako ima i centar mnoge stvari za njega reći tako da lako bi mogao dobit' četiri godine, tako sam barem informirana, to mu je malo, još toliko, zaslužuje, takve treba kažnjavat' samo sa zakonom, baš takve, ne njih pomilovat' pa dat njih na uvjetnu, 'amo tamo, on će opet Jovo nanovo, napravit' isto, takvi se ne mijenjaju, što se kaže: Vuk dlaku mijenja ali ćud nikada, to je istina. Jučer mi je fratar Marko poslao Barbiku za curu, oni mi jako pomažu, naša crkva, gospodin fratar, pomogli su mi knjige kupit, tako, jako nam pomažu puno, donacijama i tako, da nismo goli i bosi. To je ono najbitnije. A dječicu najviše. Možda mi oni nešto nađu, kakvu kuću za mene i malu. Meni je Elvira uglavnom rekla da se javim njoj ako nešto bude trebalo, njezina kuma mi je jučer poslala paket, mlijeka, špeka, pa krumpira, luka, ono šta najviše treba, ulja, tako da nismo gladni. A i moji su mi u Koraku pomogli puno isto. Oko hrane i svega.

10. decembar 2010. godine, Zagreb

Ispitanica 1, Zagreb:

(020 Zagreb 1 10122010)

Istraživačica: U vrijeme kada ste bili smješteni u Sigurnu kuću, šta je bio okidač, koji je bio razlog da se tada obratite za pomoć?

Ispitanica: Pa razlog je bio, jednostavno, nisam mogla više trpjet'. Od bivšeg supruga ponašanje, svakodnevno maltretiranje, njegovo pijenje svaki dan. Mislim da nisam željela tako, ukratko, takav život ni za sebe a kamoli za malo dijete.

Istraživačica: Koliko je to trajalo?

Ispitanica: Pa to je trajalo dosta dugo s tim… On je pio i kad smo se mi oženili i kad sam ja ostala trudna, s tim da sam se ja tješila time da će ga dijete promijeniti. Međutim, ja kad sam rodila, on se dva puna mjeseca uopće nije otrijeznio, tak', malo po malo je time mene odgurivao od sebe i onda kada bih mu prigovorila ispadale su svađe, prepucavanja, ovakva, onakva, pa me je tako pokušao i udarit', jednostavno sam rekla kad jednom čovjek na tako nešto krene, znači da to je, u principu, po meni, imala sam neka iskustva, to znam da je to početak svega. Ja sam rekla da takav život za mene i dijete nam nije potreban i da ću se nekak' izgurat' i uspjet' sama i to sam, hvala dragom Bogu, i uspjela.

Istraživačica: I onda ste nazvali ovdje u Sigurnu kuću...

Ispitanica: Otišla sam u Centar za socijalnu skrb prijaviti to sve, i onda mi je gospođa rekla da ako nemam kamo nek' se obratim tu i tu mi se odmah gospođa javila i taj isti dan kad sam ga prijavila sam pokupila dijete i stvari i došla tu. Tu smo proveli pet mjeseci, pet mjeseci smo bili tu dok se nisam zaposlila, dobila prvu plaću da iznajmim stan i eto, hvala Bogu, sve je to onda jedno drugo vuklo, malo po malo, nije bilo lako, ali, dijete je bilo dosta malo, nije imao još ni godinu dana kad smo došli tu, tako, i eto, to smo sve progurali, ne?

Istraživačica: Rekli ste da ste imali već iskustva i da ste zali da ako tako krene...

Ispitanica: Da, to je bilo iskustvo iz mog djetinjstva jer sam nažalost imala ja takvo djetinjstvo gdje je tata dosta pio pa i mama je nešto genetski bila sklona alkoholu, međutim, nije ga ona toliko konzumirala, ali tu su bile svađe, počinjale su svađe i dolazak policije kad sam ja bila malo dijete i takve tučnjave i razbijanja i, u principu, svakodnevne svađe, to je meni onda stalno u glavi da ne želim nikad da moje dijete proba to što sam probala ja, mislim... Jer ja znam da to nije lijepo, prije svega nije lijepo slušat', a kamoli se s time nosit' kroz život, međutim sam poslije shvaćala da možda da je moja mama napravila to što sam napravila ja, da danas bi bila živa, međutim, tako je sa 43 godine završila pod zemljom, bolest ju je u godinu dana satrala, otac niti godinu dana za njom, iako su oni bezuvjetno jedan drugog voljeli, preko svega toga prelazili, ipak su imali nas sedmero, nije lijepo. Zato sam, eto, rekla da moj sin ne treba imati djetinjstvo kakvo sam imala ja.

Istraživačica: I obratili ste se Centru, jeste li zadovoljni odgovorom centra?

Ispitanica: Kad sam došla tamo, jesam. Jesam. Centar je sa te strane, ta gospođa koja je sa mnom razgovarala, bila izuzetno draga i stvarno mi je, to mi je dalo još više motiva da nešto napravim, da se pokrenem, da me ima neko zaštititi, da će me zaštititi i mene i dijete, međutim, u vrlo kratkom roku to je sve počelo se preokretati. Od njihove, doslovce, prisile da ja dijete dovedem na centar da ga otac vidi, pa do, ne znam, da su rekli sudu da ja nisam htjela dat' ocu dijete a da me nisu uopće o tome obavještavali i tako, na kraju je otac ispao taj koji je brižni otac a ja kriva za sve i eto, dijete sad on ima svaku subotu od 6 ujutro do 6 popodne i svaku drugu nedelju od 7 ujutro do 6 popodne, iako sam ja tražila i nadzor jer on je imao 6 mjeseci, nadzor, svake srijede viđao je dijete dva sata, na taj nadzor u Centar grada Zagreba bi dolazio pod utjecajem alkohola, na viđanje sa djetetom, ja bih to prijavila gospođi koja bi vodila nadzor, koja bi bila tamo s nama, međutim, niko

nije reagirao. Niko. Na kraju, eto, on je ispao brižan otac, a ja ta koja, ne znam ni sama kako da se izrazim, ta koja to nije mogla, ne znam, u principu sam ja kriva za to sve, 'ajmo to tako reći. On je hodočastio svako drugi dan na centar i očigledno je on tamo njima, šta li, napravio, prodao priču koju je prodao jednom i meni i on je ispao brižan otac, eto. Zato sam ja jako ogorčena na te institucije i ne vjerujem, iako mi je jedna osoba rekla prije nego sam to napravila: - Pazi se jer će Centar tebe zezat'! Ja sam rekla: - Ne možeš mi to reći, to nije istina! Na kraju sam se u principu uvjerila da je to živa istina.

Istraživačica: Da li ste pozivali policiju da interveniše?

Ispitanica: Ne! Ne, ja nisam zvala policiju ali je Centar automatski poslao prijavu policiji, onda su mene pozvali na prekršajni sud, ja sam imala i svjedoka na sudu, ali je njemu vraćeno i oružje, oslobođen je krivnje i svega. Oružje mu je vraćeno, točno piše u rješenju, da se htio bavit' lovom, iako se ne bavi, ali eto, za to može imat pištolj, a i nije kriv! Opet, ja sam bila psihički slomljena zbog smrti majke, ne znam čega sve ne, to je bila njegova priča u koju su oni definitivno povjerovali jer je on 13 godina stariji od mene i opet nisam mogla ništa! A presudu sam dobila nakon osam mjeseci, a pravo žalbe imate u roku od osam dana. A ja živim u gradu Zagrebu, sud je u gradu Zagrebu, tak' da onoga, trebalo im je punih osam mjeseci da mi predaju moju presudu i to pošalju na adresu gdje sam živjela s bivšim suprugom, a ne na moju. Tak da nisam imala ni prava žalbe ni niš'! Davno je vrijeme prošlo. Presudu su poslali na adresu na kojoj sam ja živjela sa bivšim suprugom iako su znali i da sam ja u Sigurnoj kući i da sam izašla iz Sigurne kuće, sve, Centar je bio obaviješten, o svemu. Mogli su vrlo lako dobit' moju novu adresu, međutim ne!

Istraživačica: Da li ste imali posla i sa kakvim drugim institucijama osim Centra, policije i suda vezano za taj problem?

Ispitanica: Ne! Ne, to je bio samo Centar i tada sud, međutim, velim, nisam uspjela dokazat' ništa, jednostavno vidite konstantno da nailazite na neki zid, na zatvorena vrata i onda čovjek malo posustane, krenule su mi neke stvari u životu i onda sam rekla: - Ne želim se bavit' s time, postoji jedna pravda koja će kad tad svakog od nas dostić', pa se, eto, time tješim i vodim kroz život, na žalost.

Istraživačica: Jeste li Vi bili vjenčani? Jeste li pokrenuli parnicu za razvod?

Ispitanica: Da. Da, jesam i to i usput i skrbništvo i to je završeno prije dva mjeseca. Ono što mogu reći jedini koji je bio fer i ok, koji je, imam osjećaj, nekako stvarno stao na moju stranu, je bila sutkinja koja je vodila tu parnicu i koja je žena koja ima jako veliko

iskustvo, da nije, da nije doslovce dala da mi se prigovori. Kad smo imali prvo ročište na sudu odmah mu je rekla da kad me pita tri mjeseca nije dao meni kune za dijete, nije mu kupio 25 deka čokolina, i takve stvari jer dijete mora nešto jesti a ja sam cijelo vrijeme bila nezaposlena, da kak' može pokazivat' da je brižan otac, kak' niko ne razumije da njemu čisto eto tak' dogodilo se pa njega to pretjerano ne dira, i s te strane sam jako zadovoljna, međutim, ona je prihvatila prijedlog isto kao i ja Centra za socijalnu skrb, jer nisam mogla više sa Centrom ni surađivati ni ništa, onda je, tak' smo se nekako uspjeli dogovoriti, onda je nastao kraj i na kraju je i sama njegova odvjetnica rekla da se ona odriče žalbe i da sve kak' smo se dogovorili tak' i nek ostane samo da nema smisla da mi se i s te strane ili prigovori ili bilo šta, jer sam stvarno se dobro brinula za to dijete i dan danas se brinem, jer on mi je u principu sve što imam u životu.

Istraživačica: Jeste li Vi imali odvjetnicu? Jeste li zadovoljni njome?

Ispitanica: Jesam. Jesam, izuzetno, moja odvjetnica je mi dala mnoge, mnoge dobre savjete, nisam imala nikakvih problema, moja odvjetnica i ja smo se u principu uvijek prije rasprave našle, dogovorile se sve, kako, šta, zašto, tak' da u principu nikakvih problema nije bilo.

Istraživačica: Da li biste se opet obratili institucijama?

Ispitanica: Pa gledajte, bih. Bi', jer, nekak', kak' da Vam velim, uvijek postoji, u svim poslovima, ili bilo gdje, izuzetak. Ja se, eto, uvijek nadam da ću ja naletjet na taj izuzetak, na nekoga ko će mi željet' pomoć', jer sam ja takva osoba da se nadam da ću i ja nekad moći nekome pomoć', pa se nadam, eto, bi, uvijek. Bi, pa šta bude, taman i riskirala mnoge stvari, ja bih to napravila opet.

Istraživačica: Znači, niste izgubili povjerenje?

Ispitanica: Pa ne! Iako me to strašno bolilo, s vremenom to čovjeku... Ne možete znat' dok se ne nađete u takvoj situaciji ponovo, ali ja ne želim ni zamislit' da bi se mogla naći u tako nečem, iskreno.

Istraživačica: Kakva podrška, u vrijeme kad ste Vi izlazili iz vaše nasilne veze, je vama bila potrebna da nasilje prestane?

Ispitanica: Pa, bila mi je potrebna, između ostalog i podrška tih institucija, pa podrška prijatelja, a familije svoje, daleko od toga, ali, iskreno i na žalost ću reć' da od sve svoje i mnogobrojne familije, imala sam podršku samo ovih žena tu za koje je smatram da su moja familija, na žalost, samo podršku djetetove krsne kume. Nikog drugog. Njezinog

supruga i jedne svoje najbolje prijateljice. Eto, nikog drugog, niko drugi, da li nije želio ili nije znao, ne znam, ne želim u to ulazit', ali niko me drugi nije podržao. Samo oni i ja sam im neizmjerno zahvalna i biću im zahvalna čitav život na tome, zapravo, ja kad sam došla tu, ja sam osjetila da ipak nekome nešto značim u životu i ja i to dijete i da se neko brine za nas i da mi je neko pružio i zagrljaj i utjehu i sve, tak' da, ovoga, neću to nikada, definitivno, zaboravit' i, velim, neizmjerno sam zahvalna njima svima na tome.

Istraživačica: Bili ste ovdje tri mjeseca? Da nije bilo Sigurne kuće, gdje biste se obratili?

Ispitanica: Četiri, ili pet čak, pa ne znam, nigdje, ja mislim, ne vjerujem da bi mi bilo ko drugi mogao pomoć', nezaposlena sam bila, ja mislim da bih morala ostat' tamo i trpjet' to sve jer izlaza ne bi bilo ja sam tad znala, kak' da velim, nisam znala za mnogo sigurnih kuća, nisam znala da u principu uopće takvo nešto postoji, ja sam čula mnogo puta Autonomna ženska kuća, međutim, ne znate dok se sa takvim nečim ne susretnete, ali, za ovo tu nisam nikad znala. Niti da postoji. A kamoli da mogu dobiti i savjet i takvo nešto što su mi oni pružili, novi dom, ne znam di bi, najvjerojatnije da bi ostala doma i... Mislim da bi bez toga mnoge žene... Pa u principu, ili ostale trpjet' nasilnike i alkoholičare, ili, ne daj Bože, same sebi oduzele život ili bi im druga strana oduzela život jer jednom tom svemu mora doći kraj, a sad... Na bilo koji način, čovjek u nekim teškim situacijama poteže za nekim potezima koji baš nemaju smisla, ali, koje, ako ja gledam, recimo, prema sebi, da, ne znam, možda bi to dijete me odvratilo toga da sebi nešto napravim, ali da bi to možda ružno završilo, bi. Sad, s koje strane, ne znam, ali vjerujem da bez takvih institucija ni jedna država ne može funkcionirat', jer kao što vidite, ne samo kod nas tu, to u cijelom svijetu ima svakim danom sve više i više nasilja i žalosno je to što institucije uopće ne štite žene, ali eto, postoje takve kuće kad se žene u vrijeme koje tu provedu ipak su i zaštićene i ipak neko brine i za njih. A i mnoge se nažalost, ne znam da li premisle, šta li naprave, pa se vrate, pa onda kad opet dođe do nečeg takvog, onda se opet vrate i te žene im opet ponovo otvaraju vrata pa dokle opet, ne znam.

Istraživačica: Mislite li da su te žene koje se vrate zaslužile da im se dozvoli povratak u Sigurnu kuću?

Ispitanica: Pa, po meni, svako ima pravo na novu priliku. E sad, ako to konstantno iskorištavate, da se moram i ja tako izrazit', ne znam, ne znam, ali eto, ipak ja znam za takav jedan slučaj, da je gospođa bila dva puta u Sigurnoj kući i treći puta se vratila tom istom mužu. Kako bi te žene reagirale kad bi ona ponovo njih nazvala, ne znam. Ali ja

mislim da svako zaslužuje drugu priliku, pa tako i ta žena koja možda misli da će se nešto promijeniti pa se nada boljem sutra s tom osobom s kojom je živjela, pa onda, eto.
Istraživačica: Da li je, iz Vašeg iskustva, moguće da se nasilnik promijeni?
Ispitanica: Nije. Ja se držim toga da vuk dlaku mijenja ali ćud nikada, tako da ja u to ne vjerujem, ja nikad ne bi povjerovala u to da bi se, sad iz mog primjera, moj bivši suprug promijenio. Nikad.
Istraživačica: Da li je neko nekad radio s njim, da li se on liječio?
Ispitanica: Ne! Nije, jer on nije alkoholičar. On to ne priznaje, ne priznaje ni njegova obitelj, prije svega, za njih je normalno da se popije svaki dan, tri četiri čašice, koje pivo ili gemišt, tak' da, u principu, s njim se ni na taj nekakav lijepi način... Bio je jednom problem, na poslu, kad je on pod utjecajem alkohola, pa je njegova šefica nazvala njegovu sestru, a on i šogor rade u istoj firmi, voze strojeve, moj suprug je vozio bager a šogor kamion, sad bi oni dan prije se napili do besvijesti, kad se moram tak' izrazit', drugo jutro bi sjeli, jedan u kamion, drugi u bager, ne daj Bože da im se bilo što dogodi, ispašće oni krivci, jer su oni pod uticajem alkohola. Međutim, njemu to nikad, da li nije došlo do tog mozga, šta li više, ja ne znam, mi smo mu puno puta prigovarali zbog toga, čak i ta gazdarica kod koje radi, ali on to opet nije priznao. On je uporno govorio da on ne pije za vrijeme radnog vremena, a ja sam se mnogo puta na svoje oči uvjerila da je to živa istina i da on jako puno pije, međutim, on se tu ne da i automatski, kad imate odbojnost, da li je trebao Centar u tom momentu reagirat', pa njega poslat' na liječenje, pa vidjet' šta se može napravit', ne znam, jer mi nismo bili dugo u braku, bili smo godinu i dva mjeseca, da li je to moglo drugačije završit', ne znam, ali u principu, ako osoba ne želi promijenit', neće se nikad promijenit', isto tako, ako se ne želi izliječit' od alkohola, neće nikad. Pa ako on sam ne prizna da je problem njegov i da on ima taj problem...
Istraživačica: Da li je u tih godinu i dva mjeseca braka ili u periodu zabavljanja, bilo perioda kada on nije pio??
Ispitanica: Pa bilo je. Bilo je perioda, ali taj bi se period dogodio rijetko i dogodio se onda kad bih ja njemu prigovarala. Jer mene je to naprosto izluđivalo, rekla sam, pošto sam takvo djetinjstvo imala i jako se teško nosim sa alkoholom i na lijep način da sam mu rekla: - Gle, nemoj, imamo dijete. Ili kad smo bili u vezi: - Nemoj pit', možemo čudo radit', ne moraš svaki dan pit! I onda kad bi mu se zaprijetilo da ću otić' od njega onda bi

recimo tjedan dana bio mir, ne bi on ni pio, sve bi bilo super. Ali kad bi se ja ohladila, onda bi on krenuo ponovo, s istim stvarima. Na žalost.

Istraživačica: Da li Vi imate nešto reći, a da Vas ja nisam pitala, a smatrate da je značajno? Nešto za šta smatrate da je potrebno da se zna, a kako bi se pomoglo rješavanju problema nasilja u obitelji.

Ispitanica: Pa prije svega, ne znam, prije svega bi se trebalo ne znam kak' da sada to izgovorim, prije svega bi trebale države napravit' normalne institucije, kad se moram tak' izrazit', sa što manje korupcije, sa što manje... Baš da se posvete žrtvi, isto tako i pravosuđe koje definitivno ne odrađuje svoje poslove, puštaju krivce na slobodu pa se dogodi da na sred ulice ubije ženu pred dvoje maloljetne djece i, u principu, u tom momentu su baš zakazale državne institucije, jer je on bio u Centru za socijalnu skrb i niko ga nije provjerio da je on imao pištolj, u džepu ili u hlačama, tak' da prije svega, države bi trebale napraviti, sve, a naša pogotovo, malo bolje te institucije, da malo bolje ti zakoni funkcioniraju, da se prije svega stvarno zaštiti žrtva, a da se dobro debelo kazne počinitelji jer onda bi se možda nešto promijenilo i stegao bi se remen da se takve stvari više ne događaju. Na žalost, danas žene ginu doslovce k'o psi na ulici, a da niko za to ne odgovara, niko se ne brine pretjerano oko toga.

Istraživačica: Zbog čega je to tako? Po Vašem mišljenju.

Ispitanica: Zbog čega? Pa, ne mogu shvatiti da, eto, primjer jedan, sud pusti, zbog čega oni čovjeka koji zlostavlja fizički i psihički svoju ženu, ne znam, na televiziji, na radiju, u novinama, to je kazna, ne znam, tol'ko i tol'ko dana zatvora, ne znam, novčana kazna tol'ka i tol'ka, mora na odvikavanje, da ne znam šta sve ne, međutim, kad se to ništa ne sprovede! Ko od njih zakazuje, ne znam, ali uglavnom neka karika tu pukne, zbog čega oni donose takve promašaje, da li su oni podmićeni, da li to rade veze, ali ja mislim prvenstveno da to rade veze. Jer svako nekog uvijek negdje ima i svako će uvijek neko za nekog nešto potegnuti, pa tak' pretpostavljam da štiti neko nekog, a ko koga, ne znam.

Istraživačica: To su uglavnom muškarci koji se štite, je li?

Ispitanica: Pa da! U principu, na žalost, muškarci su ti koji super prolaze, a žene su te na koje se prstom ukazuje. Eto, to je, onak', moje mišljenje, iskreno.

Ispitanica 2, Zagreb:

(021 Zagreb 2 10122010)

Istraživačica: Vi se nalazite ovdje, u ovoj Sigurnoj kući u Zagrebu, koliko dugo ste već ovdje?

Ispitanica: Jučer mi je bilo 14 dana, točno 14 dana.

Istraživačica: Koji je bio razlog da Vi dođete ovdje?

Ispitanica: Pa, tako što me je suprug istuk'o iznenada, mislim, nije me već godinama bio tuk'o, nego onako, više psihički, verbalno maltretir'o, a to veče kad me je uhvatio tući, tad je neko iz komšiluka prijavio policiji i policija je odmah stigla, njega su odveli u pritvor i onda je iz pritvora otišao u zatvor, tako da sam ja imala još vremena razmislit', ali sam ja odmah odlučila ovaj put otić' u Sigurnu kuću da vidim kako ću i šta ću i kako se kaže, da se sama sa sobom sastanem i saberem, a dokle ću biti, ne znam, a uvijek kad sam odlazila kod rodbine onda on dođe, kumi, moli i tako i onako, i onda se ja brzo pokleknem i vratim, međutim, ovaj put sam odlučila otići u Sigurnu kuću jer znam da... Možda želim steći svoje ja, možda svoje samopouzdanje, možda za mjesec, mjesec i po ću vidjeti da li to može još koji put funkcionirat' ili ne može, eto, za sad sam tu.

Istraživačica: Rekli ste, prije kada bih odlazila, ovo nije prvi put?

Ispitanica: Nije, odlazila sam ja već više puta i to uvijek kad je bilo fizičko maltretiranje, s time što kažem, možda moj odlazak ovaj put u Sigurnu kuću i ne znam ni ja je bio to što me već dugo nije fizički zlostavlj'o i to je za mene bio tu noć veliki šok. Bez obzira što ja najvjerovatnije, 99%, da nije neko iz komšiluka prijavio policiji, ja ne bih opet prijavila, niti bih išla na tu Sigurnu kuću, ono, mislim, ne bih najvjerojatnije reagirala jer nisam prije toga nikad, u stvari jesam jednom, tu ima negdje 10, 12 godina, možda ima čak i više, tu sam bila podnijela i tužbu za razvod braka, ali međutim nismo izdurali ni do druge i pomirili se i šta ja znam, bilo je možda još koji puta tako fizičko, ali nije to učestalo i sad je to za mene, kažem Vam, bio najveći šok što on mene nije već godinama nije dir'o fizički, što mi je to čvrsto obeć'o da više neće i sad kad se to desilo to je za mene bio veliki šok i bio je temelj da ja dođem ovdje da vidim šta ću, kako ću.

Istraživačica: Znači, ovaj put ste, nakon što su komšije pozvale policiju koja je došla intervenirati...

Ispitanica: Da, u jako velikoj brzini ovaj puta. Sve skupa je trajalo možda 15, 20 minuta, a ne znam ni da je tol'ko sve skupa trajalo i onda kad je sve završilo ja sam krenula na

vanjski WC, onako u spavaćici i sva su svjetla gorila po dvorištu, zato što se i svekrva bila probudila i sin je njegov s nama u dvorištu, on je oženjen, ima troje djece, svi su se bili doletili i kad smo on i ja ostali sami ja izlazim van, ja sam mislila, međutim, sin je stalno bio u dvorištu, gled'o je da on mene ne bi opet tuk'o ili nešto, i ja sam krenula na WC i ulazi policija u dvorište i pita: - Jel' to kuća B.? Kaže ovaj: - Je. Ovaj, i sin veli: - Je. I onda oni meni rekli da ja idem s njima, pitali su gdje dotični gospodin i o'šli su po njega u kuću, s tim što sam ja o'šla sa jednim policajcem gore kod sina u kuću i dala svoju izjavu i odmah su njega tu noć odvezli u pritvor, mene su poslali na Hitnu što sam ja isprva odbijala, međutim, imala sam zdrobitu lijevu stranu rebara i to i onda sam išla dat' svoju izjavu, s tim što je on trebao u nedelju ujutro kao izać', pa mi je taj policajac, mislim E., zaista je ljubazan, mlađi čovjek, rekao mi da probam negdje skloniti se do pol' dvanaest, u nedjelju, dok on ne izađe u ponedjeljak na sud, jer on se mora javiti na sud. I ja sam dala svoju izjavu na policiji i rekla da ne želim u ponedjeljak, ako ne moram, ići kod suca, jer ne mogu se s njim susrest', nemam ni snage ni hrabrosti ni ništa i on je meni rekao da će nastojati da se ja s njim ne susretnem, s time što je on odmah rekao da će on dobiti kao 15 dana zatvora, najmanje, a kolega je sugerirao da ne vjeruje, pošto je prvi put prijavljeno nasilje u obitelji, onda manje više to bude samo opomena, nema ničega. S time što sam ja došla kući kad je sve to riješeno oko 4 ujutro i nisam ja ni spavala ni ništa i oko pola 8 ujutru reko': - Idem ja sebi skuvat' kafu, jer su mi ostavili brojeve da ih nazovem, kad će suprug, kao, kući, da se ja znam skloniti do ponedjeljka ujutro i ja samo što sam si skuhala kavu, kad zvoni telefon i tako, imamo prikaz broja i ja vidim zovu me iz policije, i zove jedan policajac i kaže: - Jel' to gospođa ta i ta? Reko: - Da. Kaže: - Zovem Vas, kolega mi je ostavio poruku, da Vas nazovem i kažem da suprug do sutra neće iz pritvora, znači 24 sata ste još 100% sigurni, a sudac je dežurni (a to je bilo subotu na nedjelju) jutros pročitao Vaše izjave i zamolio je, ako je ikako moguće, da i Vi dođete na sud, kao, mi ćemo Vas probati zaštititi. U tom smislu, reko': - Ja ne bi! - Ali sudac Vas je zamolio s time da Vam kažem da će on odmah dobiti 15 dana zatvora. Eh, mislim, ja se do sad nisam susretala s time, jal' sa policijom, socijalnom skrbi, šta ja znam, ja sam završila razgovor sa policajcem i u stvari, on je meni još rekao: - Šta ja namjeravam? Reko': - Mislim da ću ići u Sigurnu kuću, ne znam, uglavnom idem sutra prvo na Centar za socijalnu skrb. Kaže: - Sad ću ja nazvat dežurnu koja je u socijalnoj skrbi pa će ona kontaktirati Vas ili Vi kontaktirajte sutra ujutro nju. I nije prošlo 10 minuta zvali su me iz Centra za socijalnu

skrb, imala je ono najosnovnije pred sobom i kao, kad bi ja mogla doći kod nje, ja kažem da moram ići u ponedeljak ujutro na sud dati svoju izjavu i, Reko', čim tako završim, ja ću doći kod Vas, reko', mislim da ću u Sigurnu kuću i to je tako i ostalo, s time jedino što sam se ja s njime susrela na hodniku, jer je on dav'o svoju izjavu pa ja svoju, što je meni bilo šokantno i sve, je tu i policija i sve, al' ja sam njega onako ispod oka vidjela i ja sam imala osjećaj, to sam rekla i njegovom sinu, da on može mene dograbit' da bi on mene utušio. Međutim, on kaže da nije, da kad je mene vido, da je onda tek bio svjestan da mi je nešto napravio. Navodno, da ni on ne zna šta je sve radio tu noć i šta mu je bilo. I mi smo se razišli, ja sam otišla u Centar za socijalnu skrb i onda meni, još sam išla u policiju jednom potpisati, jer kad sam ja dala izjavu onda je on opet išao natrag da mu sudac iznese mjere. S time dok sam ja bila u Centru, onda je zvonio telefon i taj policajac E. je zvao i rekao da je suprug dobio 45 dana zatvora s time što ovih 15 prvih će odslužiti odmah, a ostalih 30 kad bude mjesta u zatvoru. Onda su oni meni odmah rekli, ona je meni preračunala do kad ja imam vremena da oni mene sklone, s time što sam ja onda imala, tu oko osam dana vremena da se sklonim od kuće i onda su one došle, ja sad ne znam, mislim da je bio utorak ujutru, došle su potvrdit' 'Oću ja stvarno otić', da potpišem papire i potpisala sam i onda je ona meni rekla da će mi se javiti u toku sutrašnjeg dana i nazvala me je, ponedeljak je to bio i utorkom su me nazvali da mi kažu da su mi našli Sigurnu kuću u Zagrebu, jer ja nisam htjela jedino u Brod jer mi je Brod preblizu, 30 kilometara, to znam, izaći ću u šetnju, doći ću možda u iskušenje a ne moram ni doći, znam blizu mi je, mogu reći djeci da me kad god mi pa'ne na pamet da me dođu obići i rekla sam, Zagreb, Osijek, nije uopće važno, samo da nije blizu, poznam sama sebe tol'ko i onda su oni mene u srijedu ujutro kontaktirali da su mi našli kuću u Zagrebu, u stvari u utorak ujutro, a u srijedu da dođem kod njih, da su mi sredili jednokratnu pomoć od tisuću i pet stotina kuna i da dođem dić' novce i da se dogovorimo da me oni u četvrtak ujutro prebace u Zagreb i tako je i bilo. U pola 9 su došli po mene, u stvari u 9, i u 11 smo bili ovdje u Zagrebu, tu me dočekala gospođica Lana, socijalna skrbnica i eto, došla sam s njom u Sigurnu kuću.

Istraživačica: Jeste li bili zadovoljni kako su taj policajac i ta socijalna radnica odreagovali?

Ispitanica: Ovaj put jesam.

Istraživačica: A ranije? Da li je to izgledalo tako?

Ispitanica: Ne. Prvi put sam intervenirala socijalnu skrb, kažem, ne sjećam se više, unazad 10, 12 godina, ali to je bilo uglavnom netom poslije rata, možda čak i '95, šeste, uglavnom, isto me je natuk'o, i ja sam ostala kod kuće i to je sutradan bilo kao dobro, da bi on naveče opet poludio, popodne i onda je bio dig'o i pištolj na mene i onda sam se ja kad je on o'šo od kuće, jer on kad tako nešto napravi on mora nekud otići i inače ga nikad nema i on je o'šo od kuće i ja sam čekala prvu priliku i utekla sam kod svoje polusestre u Seoce, to je 20 kilometara dalje i odande sam zvala policiju, kao anonimno, da je taj i taj dig'o na svoju ženu oružje. Da bi u roku 5 minuta, to mi je poslije njegov sin prič'o i snaja, se stvorila policija, u stvari nije policija, bili su u civilu, uglavnom je bilo pred kućom njegove rodbine i sve se iz kuća sklanjalo što se imalo, ono poslijeratno doba je bilo, on je bio tri godine u ratu, kad je došla policija, uglavnom, ničega nije bilo. Tako da ja nisam imala ni sa policijom neko iskustvo i možda što sam htjela nekad nazvat', misliš, nema ti tu u stvari, pomoći. Eto. Jedino kad sam bila u nedelju, ona koja je vodila cijeli moj slučaj, onda me se ona bila sjetila kad sam ja njoj bila rekla, to kad smo kao išli podnijeta' tužbu, u stvari ja sam podnijela zahtjev za razvod, onda kad smo bili unutra na pomirenju i njemu je bio telefon zazvonio, mobitel i on se javio i ova socijalna skrbnica rekla: - Gospodine, da li biste bili ljubazni isključiti mobitel, ipak je ovo važnija rasprava od mobitela. On je odgovorio na to: - Meni je mobitel najvažniji, preko njega radim, ja se izvinjavam, ja moram ići van razgovarati. I šta ja znam, kad je on izašao van, onda je ona meni rekla: - Gospođo, s njim sreće nikad imati nećete. I onda kad sam ja to spomen'la, onda se ona mene sjetila, da je aman bila i ona i njena kolegica bila prisutna kad sam ja podnijela taj zahtjev za razvod, eto, međutim, sad nisam ništa nego jednostavno da se odmorim, da steknem svoje ja, neko svoje samopoštovanje, da vidim kako ću i šta ću dalje. Sa ćerkom se čujem svaki dan, ona kaže da je on u nedjelju izašao, još onu tamo, uglavnom, ja sam četvrtkom došla, a on je odmah nedjeljom izaš'o. Znači početkom, krajem jedanaestog mjeseca, nedjeljom je izašao a ponedjeljkom je odmah išao kod svoje doktorice a onda je utorkom išao kod psihijatra i to ga je kćer vodala gore zato što je ona aman gore staž završila prije par mjeseci, ona je primalja i da je bio kod psihijatrice i nema mjesta u bolnici nego je dobio terapiju da pije i da mu je rekla da je nešto manično depresivan i da ima PTSP, e sada, dal' će on te ljekove trošiti, dal' on, mislim... Po priči djece, on sve na sebi radi. On u stvari hoće, kao, da ustanovi sam šta s njim nije u redu jer kaže: - Nikad nisam prizn'o da sa mnom nešto nije u redu, ovo je sad prvi put.

Istraživačica: On ranije nije išao kod psihijatra?

Ispitanica: Ne, nikada. Jer on uporno tvrdi, koliko ja znam, od djece, da se on ne sjeća 2/3 toga što je on meni radio. Da se on samo sjeća da je on meni opalio šamara par, a da se on ne sjeća da je on mene prebacio skupa s krevetom u sobi, ni da je on mene vuk'o niz stepenište, ni ništa. On se navodno tog ničega ne sjeća. E sad, 'kćer kaže on je dobio terapije i sad, dal' ih troši il' ne troši, ne zna ni ona, kaže, on je njih u utorak tek dobio, naveče je oš'o po njih, kaže, ja sam u srijedu još bila kod kuće, manje-više živi kod dečka, sad, ne znam, jel' on troši il' ne troši. Kaže, 3.1. se opet treba javiti psihijatru, ja kažem: - Nije problem, ja ću sačekati i do trećeg, ja ću sačekati i do desetog, a vi ćete najbolje vidjeti jel' se na njemu šta mijenja, jer ja uglavnom ne planiram za sada kući, mene odavde niko istjerati neće, ni za mjesec, ni za dva, ni za tri.

Istraživačica: Je li on kada nasilan prema djeci bio?

Ispitanica: Ne, nikada. Ni prema, kako se ono kaže, prema svojoj rođenoj djeci, ni prema našem djetetu. Ono, prva djeca znala su nekad dobiti šamarčić, to je bilo davnih dani, to su sad ljudi 35-6 godina, a naša kćer ima 21, i ona u svojih 21 godinu nije od njega dobila, ma ono, po guzici, a kud li nešto drugo.

Istraživačica: A prema prvoj supruzi, znate li, jeste li čuli?

Ispitanica: Jesam, ona isto živi gore u selu međutim ja sa njom nemam nikakvog kontakta, nego, on je znao nju, ovako, malo, kako se kaže, proganjati kroz dvorište i maltretirati ali s time što je ona i sama rekla svome sinu, da on nikad, a to se i oni sjećaju, jer su oni već bili djeca 7, 8, 9 godina, njih dvoje, da on nikad nije radio s njom to što radi sa mnom.

Istraživačica: U vašoj porodici da li je bilo tako nečega?

Ispitanica: Ne!

Istraživačica: Znači, Vi ste prvi put kad ste se udali...

Ispitanica: Da. Jer ja sam, ja jesam odrasla uz maćehu i oca, meni je moja majka umrla kad sam ja imala čet'ri godine, dobro, otac k'o otac, ono, ne mogu zaista reći, nije me nikad tukao, maćeha me od'ranila kol'ko je mogla, podigla me, nemam riječi, ono, možda je nešto i u meni, možda sam tražila u njemu neku sigurnost, ne znam, jer kad je mama umrla pa do sedme godine života, jedino što me otac svud slao na čuvanje, sem sebi. Onda kad se drugi put oženio, onda me povuk'o sebi gore u Njemačku, s tim što je onda maćeha, manje više, preuzela odgovornost. Nas jeste bilo četvoro djece ali svima je našao siguran smještaj, sem meni. Ja sam bila i u Vukovaru i u Požegi i u Njemačkoj, pa opet Vukovar i

tako to, bio mi je, ono, buran život. I onda možda kad sam se zaposlila, u toj Zlati, modnoj konfekciji, onda sam ga tamo upoznala, on je 12 godina od mene stariji i to, al' možda sam u njemu tražila nešto što nisam imala u ocu, neku zaštitu, nešta, ne znam, možda svih tih godina, zaista ne znam. Ali, ne potječem iz takve obitelji u kojoj je bilo nasilje, ja ne mogu reći da sam ikad čula svog oca i maćehu da se svađaju, a kamoli šta drugo, oni su to, manje više, nema onog ko se ne svađa, ali to je uvijek obavljano kad nema nas djece kod kuće i zaista, griješila bih kad bih rekla da sam odrasla u takvom okruženju kad nisam, eto, sem toga što sam bila stalno selita, i ovo i ono.

Istraživačica: Kad je on, suprug, bio prvi put nasilan, kako ste to doživjeli?

Ispitanica: Prvi puta kad me ošamario, mislila sam da nije bilo namjerno. Onda poslije kad se dešavalo, mislila sam da sam ja možda kriva nečemu i, zaista, sad znam sjediti u sobi, pa razmišljati, pa kad dođem sebi, nisam ja ničemu kriva. Zaista nisam. Da imamo mi svi svojih grešaka i mana, imamo, ali batine zaslužila nisam nikada, ja sam sada s njime već 25 godina, ja imam 45, ja kažem, možda probam ponovo, možda ne probam.... Život je težak, bilo krenut naprijed, bilo krenut nazad, da sam to napravila prije 22, 23, ili čak unazad 20 godina, onda možda, samo se onda kod nas još nije znalo. Sad se slabo zna, i kako se kaže, veze rade svoje još dan danas, i ovo i ono, a odkud li prije 20 godina. Eto.

Istraživačica: Kakva je podrška Vama sada potrebna, ili, Vam je bila potrebna u proteklih 20 godina, da bi nasilje prestalo? Da bi Vi prestali trpiti nasilje. Da lije to, rekli ste: - Sjedim, razmišljam, razmišljaću, nisam još odlučila... Razumijem Vas. Ali koja vrsta pomoći je Vama, eto tada, kad ste prvi put otišli, bila potrebna, pa da se Vi spasite. Eto.

Ispitanica: Ne znam, ja sam jedino uvijek vidjela bijeg, otić' kod rodbine.

Istraživačica: Jeste li imali podršku kad bi otišli?

Ispitanica: Pa znate šta, uvijek je to bilo kad odeš kod rodbine da: - Znaš možda nije htjeo, pa znaš kako je... E onda on dođe pa moli, pa kumi, pa plače, pa ja budala, joj, pristanem, i ovo i ono, i zato sam ovaj put odlučila da ne idem kod rodbine, idem u Sigurnu kuću, pa kol'ko mi bilo teško, da bilo, jer ja i on se sad nismo vid'li od tog događaja, evo danas je, odnosno, u ponedjeljak će biti mjesec i kusur dana.

Istraživačica: Je li pokušavao da Vas kontaktira?

Ispitanica: Ne, zato što, djeca su mu rekla, on zna da sam ja u Zagrebu, da sam u Sigurnoj kući i nije me pokušao tražiti, čak i sam poručuje po djeci da me pozdrave, jer zna da s njima kontaktiram, s time što oni kažu da uvijek ja njih zovem sa skrivenog broja, da ne

vide broj kad ja zovem, da ne znaju, da znaju da sam u Zagrebu ali da ne zna čak ni policija ni socijalna skrb, u ovom slučaju, ne znaju gdje je Sigurna kuća. S time da on uvijek kaže: - Pozdravite mamu, recite da ja poduzimam sve na sebi, recite joj nek se čuva, nek se pazi, a ak' nam bude suđeno, bićemo opet zajedno, ako ne bude, nećemo. S time kad je on završio u zatvoru i sin kad je bio, njegov, kod njega u posjeti, rek'o mu je da ja odlazim i onda je on plak'o i rek'o da me mole da ne odem, da se on negdje u dubini duše boji ako ja odem da ovaj put povratka nema. On se toga boji. Dok ja, recimo, nisam 100% sigurna, samo se znam uhvatit u razmišljanju da u ovih mjesec dana sam malo se lijepih trenutaka sjetila, s njime je više onih gorkih, ali ne mogu nikog osuđivati', možda bih bila u stanju još jednom počet, ali, Bože me prosti, on da još jednom digne ruku, mislim da bih na spavajući ga ubila. Jer, jednostavno znam sjesti i razmišljat' i uzet' sve te godine, nije ni jedna žena zavrijedila batine, i onda, po mome mišljenju, što i prije ti i kad si tražio nečiju pomoć ili nešto, nema tu nekog reagiranja policije, socijalne skrbi, (Nova Gradiška) je općenito malo mjesto, mali gradić, ima puno takvih, do unazad par godina, pa čak ima toga i danas, zove se, dobije se opomena: - Otiđi od kuće, ona te prijavila. I ovo i ono, evo, ja sam ovaj put čisto imala sreće. Da su oni, jer ja sam se, kad su oni došli u dvorište, ja sam tol'ko bila iznenađena što su oni... Ja kažem, to je sve možda trajalo 10, 15 minuta, da su oni u toliko brzom vremenu reagirali. Ovaj puta. Ali eto taj jedan jedini put kad sam prijavila anonimno, odmah su ga zvali kolege iz policije, rekli mu da skloni oružje, da je neko javio da je on na svoju ženu dig'o pištolj, i od onda do dana današnjeg ja nisam imala povjerenja ni u policiju ni u socijalnu skrb, ni u ničemu, s time što je ovaj policajac E. mi ovaj put savjetovao: - Gospođo, ja da sam na Vašem mjestu, ja bih se sklonio u Sigurnu kuću. Kažem, mlađi čovjek je, ali da se neko toliko poduzeo za mene, nikad niko i on je kad sam ja išla na sud nastojao da se ja s njime ne susretnem i ovo i ono, međutim, to je bilo neizbježno, a sve ostalo, kako bude bilo.

Istraživačica: Znači, Vi primijetite da se mijenja nešto na bolje?

Ispitanica: Pa, čini mi se da se mijenja!

Istraživačica: Možda i zato što su ti mlađi ljudi malo drugačije vaspitani ili...?

Ispitanica: Možda, može biti, ja kažem, taj čovjek ima oko 35-6 godina i sad sam se neki dan čula sa snajom jer suprug je dobio 6 mjeseci zabranu pristupa obitelji, na mene je ukinuta zabrana pristupa, zao što sam ja otišla, ali s time, to sam bila zaboravila spomenuti, njegov najstariji unuk, 13 godina, on je u stvari vidio gdje on mene tuče, jer

oni imaju kuću tamo, mi ovdje i onda je mali, nije bio još spav'o, bilo je jedanest i nešto, ja mislim i on je mene odozgore sa sprata za kose vukao dole, a vanjska vrata s one strane su isto od stakla, tako da unuk nije spav'o i čuo je, nije on mene čuo da plačem neg' je čuo njega gdje se dere i onda je pogled'o kroz prozor i vidio je da on mene tuče i onda je počeo vrištat' i zvao tatu i mamu, jer su oni bili zaspali već, nisu se nadali da će tako šta biti i onda mu je sin rek'o: - Ćale, nemoj pravit' gluposti, neko će zvati policiju! Na šta je on još više poludio: - Neka, možemo i mi zvati, nema veze, ko god zvao, strpajte oca u zatvor, to još treba, da, i ovak' nikom ništ' ne vrijedim. I nije prošlo par minuta i zaista je policija došla, s time što sam ja mislila da je sin zvao policiju a on kaže da nije. Kaže: - Ja nisam imao vremena zvat' policiju, on kad je mene istjerao iz kuće, ja sam stao pod prozor da vidim šta će dalje biti ako te baš krene tuć' još, nikad se nisam m'ješ'o i skak'o, al' ne mogu više durat', ja kad vidim šta on s tobom radi, ja bi ga ubio, bez obzira što je on moj otac, a ja se teb' divim što ti tak'o nešto mo'š durat', meni tako nešto da radi, ja bih ga sačekao da zaspi, i ja bih ga dokrajčio.

Istraživačica: Znači, sin njegov je prema svojoj supruzi dobar?

Ispitanica: Jako dobar, slični su si samo fizički, ali karaktera nema nimalo očevog.

Istraživačica: Znači on nije naslijedio, da tako kažem, niti naučio od njega taj model ponašanja?

Ispitanica: Nije, nije, naprotiv, jako dobar dečko, s tim što me čak, kažem, ovaj put i on podrž'o da odem ovdje, jer i njima je isto svima teško, naučili su na mene, kako se kaže, jedan najvažniji period njihovog života ja sam bila uz njih.

Istraživačica: On ima dvoje djece iz prvog braka?

Ispitanica: Da, dvoje, oboje su oženjeni, sin je u dvorištu, kćer je udana dole isto u selo, petsto metara niže, s time što jedino njegovoj kćeri nije bilo pravo, ona me je pokušavala odgovoriti da odem, jer ona je bila kod njega u posjeti na taj dan kad sam ja odlazila i ja sam aman bila obukla kaput i meni zvoni mobitel, zove ona, da tata moli da ne odem, da ga sačekam, da će on ići na liječenje, ja sam rekla: - Nek' on ide, nije to uopće problem, ali ja sam sebi zacrtala, ljudi po mene dolaze i ja odlazim. Ona ima više očevu narav, eksplozivna je, karakterna i, 'ajmo reč', kako mi Slavonci kažemo, voli onako malo šajcat' sa strane, a to moj suprug jako dugo i manje više radio i, što sam primjetila, manje više u tim fazama, kad je imao nekoga, da me je onda tuk'o. I sad je ovo zadnje, i to je ono što mi je najteže pregrm'ti, da je imao vezu sa maloljetnicom, ima ona 17 godina sad će 18, ali

dobro, to je maloljetno, on je čovjek 56 godina, ja sam dobivala poruke od te male na mobitel, da su oni ljubavnici, da ovo, da ono, našla sam neke naznake u autu, mislim, nisam se juče rod'la, on je to uporno njeko. Onda sam saznala preko Fejsa da su išli u B. na kupanje i tako to, on recimo u zadnje dve godine mene nije izveo na sladoled, ja sam rekla to kćeri, ti njemu reci. Kad je on u zadnje dve godine da je njemu palo na pamet, meni nedjeljom reći, vole, vraže, magarče, kako god hoćeš nazovi me, ajde idemo u grad na sladoled. To je tri kilometra, to možeš prošetati, to ne moraš čak ni autom. E, sad se on toga sjetio. I najteže mi je od toga i što je taj Fejs danas, to vjerovatno i Vi znate, to je bilo prepucavanje preko Fejsa, na osnovu moje kćeri, na osnovu njene kolegice koju ja smatram svojom drugom kćeri, da bi on čak zabranio pristup kćerinoj kolegici u kuću zato što se ona sa tom malom preko Fejsa dopisivala, u stvari, mala je gnjavila nju, a ova je rekla da ona ne dira u mene, kaže: - Ti stvarno ako imaš vezu sa tol'kim čo'jekom, starijim od sebe, onda ajde u dvorište, iskopaj rupu, nalij unutra betona i zabij se da te niko ne vidi. S time da bi moj suprug zabranio njoj, toj kćerinoj kolegici, da ulazi u kuću, što je za mene bio prvi dojam da nešto nije u redu. Ja sam te poruke njemu pokazala, on je rek'o da to nije istina. I sad u zadnje vrijeme došlo je čak i do toga da, kako bih znala, meni treba novaca, ja moram kupiti sebi, mislim moram, ali pušim već 25 godina i nikad mi nije branio, ja njega moram pitat' za kutiju cigareta. U zadnje vrijeme, što bih griješila dušu kad bih rekla da mi je to i prije radio i radio mi je to još jednom, kad je bio u vezi sa ženskom njegovog sina godina, s time što je ta isto bila udana i imala je svoga muža, međutim i taj brak se rasp'o i šta ja znam, al' sam ja sebi u tom periodu bila našla pos'o, 300 metara iznad naše kuće, isto onako mali obrt za šivenje i radila sam više od godinu dana i bila sam u dvorištu s njime, tako da sam ja imala neku kunu i neki dinar, a on mi nije davao, recimo, ni dinar. Čak u tom razdoblju on je znao sa kćerkom pričati i sa djecom svojom, ali je njegov način ljubavi više bio potkupiti. A on vjerojatno do dan danas nije shvatio da se nečija ljubav ne može kupiti, jer u tom periodu, sin se već bio oženio, kćer da je poželila zvijezde s neba, on bi valjda njoj skinio, da on pokaže da je on pravi otac, međutim, svi mi jednom sazrijemo i vidimo gdje paše i vidimo gdje ne paše, jer meni je sad jako teško, jer ja sam njemu ostavila pismo, ja sam njega u tom pismu pitala da li je on sebi postavio pitanje šta bi on učinio da njegova kćer ima vezu, koja je punoljetna, da ima vezu sa čovjekom šezdesetih godina i rastura tuđi brak. Šta bi on svojoj kćeri napravio? Mislim, ja nisam na to još dobila odgovor i ne znam, ali to je nešto što me u stvarnosti najviše potreslo i imam

osjećaj da je ovaj put ta mala bila razlog što sam ja dobila batina, jer ja sam bila dva dana na klanju kod njegove snaje roditelja i da on dva dana navodno nije imao šta jesti, ni dva dana šta piti, međutim, bilo je u frižideru, a čujte, k'o što sudac rek'o, mislim ovaj puta je bio rigorozan sudac, on je rek'o: - Da čak pet dana nije im'o šta za jesti, da pet dana nije čak uopće znao gdje ste, on nema pravo na Vas dići ruku, to je prva stvar, a druga stvar, to je mene on pitao po kući, kako - Paaaa, manje više, de mi ženo ovo, de mi ženo ono, ako ja recimo nekad, kad njemu dođe, ako ja nisam, šta ja znam, on je sad doš'o s posla i sjeo, da ja njemu dam jesti, ja ako nisam taj tren ustala da ja njemu dam jesti, on ustaje, leti u frižider, sam, baca po stolu i rješava, kako se ono kaže, probleme, s time što se onda pokupi i ode. I navečer dođe kući i mir Božiji. A onda meni sudac kaže: - Gospođo, Vi niste njemu žena, Vi ste njemu služavka i rob, a toga danas, kol'ko ja znam, više nema. I ovaj put mogu reći da mi je dosta sudac pomogao, bez obzira što je stariji čovjek i on mi je rekao kad sam izlazila iz sobe: - Gospođo, kud ćete sada? - Idem u Centar za socijalnu skrb! A on kaže: - Ja bih Vam sugerirao da tražite Sigurnu kuću, bar na mjesec, dva, tri. Eto. S time što mi je i ova iz Centra za socijalnu skrb isto rekla: - Gospođo, ostanite, mjesec, dva, tri, vidite, hoće li se šta rješavati, ne mora biti da je to sad Vaš, mislim, žena je mene savjetovala, - Ne mora biti da je to sad Vaš konačan odlazak i da se Vi nećete vratiti. Nemojte me krivo razumjeti, ali mi smo imali i gorih situacija od Vaših gdje bi dali ruku u vatru, ma nema šanse da se ta žena više ikad vrati. Imamo par slučajeva gdje su se žene vratile i žive bolje nego što su živ'li prvi puta. Nije to neka velika utjeha, ali, kažem, ne idem odavde dok se ne smirim, dok se ne saberem, dok ne steknem svoje ja, dok ne vidim kako će to sve ići, ovdje, ako trebam s kime razgovarati, imam s kime, ako trebam samoću, imam i samoću, uglavnom, nisam očekivala, kako bih rekla, gdje sam primita i kako sam primita i zaista nema potrebe da se bojiš da će te naći, da utekneš preko noći il' ne znam ni ja. Mislim, nisam nikad odlaz'la, ali eto, ovo mi je prvi put i ovaj put sam zadovoljna i kažem, hvala onome ko god iz komšiluka da je nazv'o, jer ja sama opet to ne bih učinila, a eto kažem, od unazad tih '95-6, nikada nisam intervenirala policiju, jer se desilo to što se desilo.

Istraživačica: Ima li nešto da Vas ja nisam pitala, a da bi željeli da kažete?

Ispitanica: Mislim da sam ukratko Vam ispričala cijeli svoj život i kako sam ja smatrala da ovaj sustav funkcionira.

31. januar 2011. godine, Vukovar

Ispitanica 1, Vukovar:

(023 Vukovar 1 31012011)

Istraživačica: Koji je bio razlog da dođeš u Sigurnu kuću?

Ispitanica: Razlog mog dolaska u Sigurnu kuću je taj što sam u kući trpila psihičko nasilje od muža oboljelog od PTSP-ija i u zadnje vrijeme od fizičkog nasilja, a u svemu tome, jedan od razloga je bio moj vanbračni sin koji je živio, znači, s nama.

Istraživačica: Smetalo mu je dijete, ili?

Ispitanica: Smetali smo mu i ja i on, čini mi se. Nekad sam imala osjećaj kao da sam surogat majka, dovedena sam da mu rodim dvoje djece i da se na papiru piše da on ima ženu i dvoje djece.

Istraživačica: Koliko dugo si u Sigurnoj kući?

Ispitanica: Tri mjeseca sam u Sigurnoj kući.

Istraživačica: Da li si prije dolaska u Sigurnu kuću tražila pomoć od nekoga?

Ispitanica: Jedne prilike sam bila u Centru za socijalnu skrb jer sam si bila našla stan i htjela sam otići i ukratko im objasnila situaciju u kojem su oni meni rekli da ja nemam pravo djecu iz zajedničkog braka izvesti van iz kuće. I onda sam od te solucije odustala i onda, znači, kad mi je sin, taj moj, vanbračni, jednom zvao policiju, onda sam tek saznala za Sigurnu kuću, niko mi prije nije rekao da takvo šta postoji. I, ovaj, onda mi je taj jedan policajac u biti pomogao da ja dođem do tog gdje jesam.

Istraživačica: Da li si sad iz Sigurne kuće pokrenula neku proceduru?

Ispitanica: Za izlazak van, ili...?

Istraživačica: Ne, ne, pred insitucijama, mislim pri tome na Centar za socijalni rad, ili sud, ili...

Ispitanica: Pa uključeni smo non stop u to sve, recimo sada imam viđanje djece i oca, već tri tjedna.

Istraživačica: Jesu li djeca sa tobom?

Ispitanica: Jesu, svi troje. Svi troje su sa mnom i onda ovih dvoje imaju kao viđanje sa ocem, petkom, ali je bio samo prvi put, ova dva zadnja petka uopće se nije pojavio.

Istraživačica: A gdje ih vodiš?

Ispitanica: Pa u Centar za socijalnu skrb. Imaju nadzor. Nadzor.

Istraživačica: Dobro. I kad se nije pojavio?

Ispitanica: Ništa, pričekamo 45 minuta, ako ga nema onda nas puste. Ja ne budem tamo. Tu je bio problem, prvi put kad je došao, on je to sebi valjda nekako drugačije oformirao i onda je tražio da ja budem prisutna i ova rekla da ne može jer ima zabranu prilaska, e onda je malo radio scene tamo pa ga je sekuriti smiravao, u stvari smirio, ja sam izašla van tako da ne znam šta se dalje odigralo.

Istraživačica: Kaži mi, ako možeš, vezano za tu zabranu prilaska, kad mu je izrečena?

Ispitanica: Izrečena? Ja mislim negdje u dvanaestom mjesecu.

Istraživačica: Kad si ti već ušla u Sigurnu kuću ili...

Ispitanica: Da, da. Da. Ali ona vrijedi dva mjeseca. Sad ne znam šta se nakon dva mjeseca dešava. Da li to još uvijek vrijedi ili ne.

Istraživačica: Dobro. A je li policija pokrenula, znaš li, neki postupak protiv njega?

Ispitanica: Je, priznao je on svoju krivicu.

Istraživačica: Je li osuđen?

Ispitanica: Je, novčanom kaznom. I meni, znači, zabranom prilaska. Približavanja.

Istraživačica: Da li mi možda možeš reći svoje lično mišljenje o tome da li Centar za socijalni rad, da li si zadovoljna, u stvari, njihovom reakcijom? Rekla si prvi put da su i rekli da ne možeš izvesti zajedničku djecu.

Ispitanica: Nisam, ja sa se okrenula, plačući otišla, ali se to događalo u mjestu iz kojeg ja dolazim, okrenula leđa i otišla. Ja sam samo njima rekla; - Kakva bih ja bila majka da ja izađem van iz kuće i ostavim svoje dijete nasilniku koji će tući njih isto kao što je tukao mene? Jer on je to radio, uredno. I oni su rekli pravila su takva kakva jesu oni protiv zakona ne mogu, ja sam okrenula leđa i rekla hvala lijepo i više nisam ni ušla.

Istraživačica: Oprosti, koje godine je to bilo?

Ispitanica: Koje godine! Prošle!

Istraživačica: I rekli su ti da su pravila takva?

Ispitanica: Da. Zakoni postoje takvi da se djeca iz zajedničkog braka niti jedan roditelj ne može uzeti djecu i odvesti ih, znači, bez rastave.

Istraživačica: Reci mi, po tvom mišljenju... Jesi li ti zaposlena?

Ispitanica: Jesam.

Istraživačica: Jesi li bila i prije, ili...

Ispitanica: Imala sam obrt na sebi, da. Ali sam ga zatvorila i sad sam si našla tu posao pa radim.

Istraživačica: A koja je, po tvom mišljenju, tebi pomoć potrebna da bi ti riješila svoj problem?

Ispitanica: Hm. Mene najviše brine, u biti, stambeno pitanje. To mi je nekako najjače. Tu mislim da mi socijalna radnica može pomoći dosta, a sa strane psihologa, šta ja znam, ne kažem da mi se nekada ne nakupi puno toga, pa da mi je potrebna njena pomoć, ali mislim ja da sam ja psihički dosta jaka i da mogu dosta prožvakati. Mislim da mi neće ni biti to potrebno, ne znam, jer sam uz muževe terapije, njegove recimo bolesti, bila i kod njegovog psihijatra i kod jedne druge gdje je on radio dnevnu terapiju i, ne znam, oboje su mi rekli da sa intelektualne i psihičke strane, psihološke strane, da mi nije potrebna nikakva pomoć. Mislim da sam psihički jaka, to mi je valjda Bog dao, jedino dobro da imam dobre živce.

Istraživačica: Kažeš stambena pomoć, rješavanje stambenog pitanja.

Ispitanica: Da. Mislim da mi je to najpotrebnije jer sama sa troje djece, jednom plaćom, ne znam kuda, kako, šta, to me jako pati, mislim čak i najviše.

Istraživačica: Da li misliš da bi možda država trebalo da, ukoliko zaista želi da podrži žene koje su žrtve obiteljskog nasilja, u stvari, da li može izaći u susret na neki način da se riješi, ne samo tvoja stambeni problem, na neki način ili na neki određeni broj godina, već i drugih žena.

Ispitanica: Može. Već je krenulo, barem ovdje, kod nas.

Istraživačica: Dobro, hoćeš li mi malo reći o tome.

Ispitanica: Pa ne znam, znam da je potpisan ugovor između naših vladinih radnika.

Istraživačica: Ovdje u Vukovaru ili na nivou države?

Ispitanica: Pa Babe su potpisale sa Vukovarom gradom i jedna žena kod nas u kući je dobila stan.

Istraživačica: Jel'?

Ispitanica: Da. Znači u drugom mjesecu ide van.

Istraživačica: Znaš li išta o tome?

Ispitanica: Ne znam, ne znam kako je u drugim gradovima ali znam da je Vukovar od posebne te nekakve skrbi, državne i da to ovdje pali. Znači, ne samo kod žena, od nasilja,

nego i inače, kod samohranih roditelja i ovo i ono, znači Vukovar je tu broj jedan u Hrvatskoj koji može osigurati stambeno pitanje.

Istraživačica: Je li to na neodređeno vrijeme ili na neki period, znaš li?

Ispitanica: To je socijalni stan koji dodijeljuje država i nakon tri godine se otkupljuje stanarsko pravo. To je mizerija, nekih 120, 150 kuna mjesečno što se plaća, mislim da je negdje 8 tisuća eura, do 10 maksimalno izađe konačna cifra plaćanja, ali to je sad tu. Recimo da predam negdje dalje, nema šanse. Otkud sam došla da predam, teoretske šanse nema da dobijem.

Istraživačica: A ako bi ti prijavila prebivalište u Vukovaru?

Ispitanica: Pa moraću. Moraću i ostaću tu. Predaću zahtjev i papire za stan. E sad, ova žena je čekala šest mjeseci i nakon šest mjeseci joj se riješilo. Nije da mi se ne sviđa, možda mi je bilo ljepše tamo otkud sam došla ali eto, tako je kako je. Ima pluseva ima minusa.

Istraživačica: Ako bi se vratila, da li imaš strah od povratka?

Ispitanica: Pa imam, mislim da mi muž ne bi dao mira. U jednu ruku mi paše ta velika kilometraža. Imam, imam strah. Mislim da mi ne bi dao mira. Ma kakvi! Ovo mu je previše skupa relacija da mi ne bi dao mira.

Istraživačica: A je li se osjećaš sigurno ovdje, u ovoj kući?

Ispitanica: Da, da, da. Mislim čak sigurnije od njih svih jer sam najdalje došla. Oni su faktički svi tu blizu, ne znam, ne bojim se, ne bojim se ja njega ni ovako više. To valjda čovjek kad živi sa takvim nekim, onda mu Bog daje sve više i više snage.

Istraživačica: Koliko dugo je trajalo nasilje?

Ispitanica: Pa meni je, pa možda, ne znam, meni je drugi dan nakon svatova prvi put dignuta ruka na mene, onda kako to definirati i reći od kad. Ja ne kažem da nije bilo lijepih dana, al' mislim da je bilo puno puno više i godina i mjeseci nego što je bilo lijepo.

Istraživačica: Kažeš godina. Otprilike, koliko je to?

Ispitanica: Deset. Deset godina. Ne znam, uvijek čovjek ide na ono, 'ajde biće bolje, biće ovo, nije to lako donijeti odluku pokupiti se i otići, ostaviti sve, u biti odvojiti djecu od oca. Ma kakav god da je, ne znam, da je najgori na svijetu, ja znam da oni njega vole, on je njihov otac. Ali eto, ne znam, nije bilo druge solucije. Ja sam rekla da se razvedemo lijepo, ali ne! Ništa nije dolazilo, ja sam rekla: - 'Ajmo se razvest', ostaću ja u kući ali da se

ne razgovaramo ja i ti. Evo gledaj ih, nađi si stan, naću ja stan, samo me ostavi na miru! Ne! On meni razvod neće dati i gotovo.

Istraživačica: A sad? Jesi li pokrenula za razvod?

Ispitanica: Jesam, sutra idem na mirenje. Sutra imam to mirenje, kao, i eto.

Istraživačica: Gdje? Ovdje u Vukovaru ili?

Ispitanica: Tamo. Moram ići večeras.

Istraživačica: Jesi li imala podršku svoje porodice, neke prijateljice, da li je iko znao?

Ispitanica: Da, da. Pa znali jesu ali nekako mi je bilo, bilo mi je teško otić' sa troje djece, teško. Tamo sam imala obrt na sebi, em papirologija, em seljenje u drugo mjesto, škola, ne znam. Imam dijete u pubertetu, tri sina imam, baš mi je ono bila frka kako ću s njima, malo su živahniji svi, tako da ono i dan danas me toga svega možda malo strah ali sad već kad smo tu, funkcionira sve ok, škola i ponašanje njihovo i čak mi se čini da su tu bolji, da su mirniji, samo što me tuše tim da bi išli nazad i eto tako. Onda me to ubija, kako im objasniti. Ne znam, mislim da ovi dvoje oni ništa ne kuže još, ovaj najstariji, on je 13 godina već, on kuži dosta toga. Tako da njemu ne moram baš, s njim je najlakše, u stvari. Bojala sam se da će mi s njim biti najgore, najteže. Fali im sloboda, kretanja malo, druženja, to im fali.

Istraživačica: Je li vama dozvoljeno da izlazite iz Sigurne kuće?

Ispitanica: Pa je, ali djeca maloljetna moraju biti pod nadzorom roditelja. Pod nadzorom roditelja i onda eto, ne mogu ja svaki dan sa njima špancirati okolo, em je hladno em ovo i ono, šta ću ja s njima, s njihovim društvom, sjediti, stajati, ali eto, ide nekako za sada. Neke nagrade imaju, potpisuju neke ugovore sa tetama, pa onda oni raduju se svakom plusu koji dobiju i tako. U biti psihologinja puno toga odradi po tom pitanju, da njih malo smiri, popriča s njima, objasni im nešto. Nju nekako bolje slušaju, uvjerljivija je, ili, ne znam. Ne znam šta im radi, ali uspjeva.

Istraživačica: Kaži mi, pitala sam te za tvoju porodicu, roditelje...

Ispitanica: Tatu nemam, oni su svi, oni jesu meni podrška, od samog početka i, ovoga, čak mi se čini da mi nisu sestre došle iz Austrije da ne bi ni došla tu. One su me u stvari strpale Babama i rekle da neće ići u Austriju dokle god ne znaju da sam ja na sigurnom.

Istraživačica: To ti je puno značilo, pretpostavljam.

Ispitanica: Je. Je, rekla sam im da ću im biti zahvalna do groba za to. A mama, mama je uvijek, ono, mami se mogu vratiti kad hoću, ali ne znam, šta ću kod nje, živi na selu, em je

svekrva blizu nje, opet ne bih imala mir. A ne bi joj ni bila na teretu, šta, ona ima svoj mir, svoju kuću i nek uživa.

Istraživačica: Dakle, podržala te u odlasku.

Ispitanica: U odlasku je i finansijski me podržava, tu je, ono, i dan danas.

Istraživačica: Kaži mi, molim te, ima li nešto da ja tebe nisam pitala a da bi ti meni htjela reći. Da smatraš da je značajno.

Ispitanica: Značajno!? Pa evo, značajno je recimo to da, što bi se trebalo znati, što je malo komplicirana papirologija, recimo, u našim slučajevima, što bi trebalo postojati samo jedno mjesto ili jedna ustanova gdje bi se naša papirologija rješavala, a ne da šaltaju nas od vrata do vrata. Od papira do papira. Na petsto vrata moramo pokucati, ne znam, da riješimo jednu stvar, ne znam, mislim da je to najgore. Em zbog samog kretanja žena koje imaju strah, snalaženja kako otići, nije to sad sve na jednom mjestu, ne znam, Centar za socijalnu skrb je na jednom, a ono na drugom kraju grada, mora puno šetati. Ali ja mislim da je država pokrenula nešto i u vezi toga, da to u budućnosti više ne bi trebalo biti tako, znači, treba osnovati jedna vrata na koja ćemo zakucati i dobiti sve a ne otići na pedeset i jedna.

Istraživačica: Kaži mi, po tvom mišljenju, u tvom slučaju, rekla si da je razlog za nasilje bilo tvoj vanbračni sin, je li tako?

Ispitanica: Da, da. On je bio jedan od razloga, ali mislim da je najveći razlog bio taj PTSP. Jer stvarno ga je imao. On je dobio na osnovu PTSP-ija mirovinu, ali on se liječio od PTSP-ija. Kad smo se mi ženili ja sam znala da on ima PTSP ali nisam znala šta to je. Sad znam. Ne znam, ja sam njemu prije davno godina rekla da ja nemam više snage boriti se sa njegovom bolešću.

Istraživačica: Da li on pije možda?

Ispitanica: Ne, Bože sačuvaj! Pio je tablete, i to da je pio na vrijeme, možda ne bi, mislim da ih je redovito pio i uzimao terapiju možda do ovog ne bi ni došlo. Nego on sve radi na svoju ruku, on je sam sebi određivao terapiju, on je pio kad je on htio, onda sam ja mislila, hajde, dobiće mirovinu pa će mu to biti neki poticaj, možda se smiri i uspije u nečemu, ma kakvi, još gore, ništa njemu ta mirovina nije značila, nije pio alkohol, ne mogu reći, nije ni pušio, još bi samo to falilo da je miješao tablete i alkohol, gdje bi onda tek završilo. Ali to je, ne znam, podvojena ličnost. Živim sa jednim čovjekom a u tom čovjeku ima još jedan kojeg ja ne poznam, kojeg ne želim upoznati uopšte.

Istraživačica: Da li misliš da su ti tretmani koje je on imao, to liječenje, adekvatni za PTSP?

Ispitanica: Ah, sve veže jedno drugo. Ne znam, terapije koje je dobivao da je koristio kak' spada, ja mislim da bi nekog efekta možda i bilo. Ja sam išla kod njegovog psihijatra i rekla da ne razumijem psihijatra koji jednom bolesniku propisuje jedan lijek sedam godina. Ja njemu kažem: - Ja imam migrenu, kad dva mjeseca koristim jedne tablete, više mi ne pomažu, a kamoli nakon sedam godina. I pitala sam ga gdje ja griješim, šta ja moram napraviti u nekim situacijama kada on poludi. On je meni rekao da moram šutit'. Ja sam rekla: - Ja šutit' neću. Jer ako ja budem šutila doktore pet godina, ja ću Vama pokucati na vrata. I tražiću antidepresive. Zamislite, reko', odgoj djece dva roditelja koji troše antidepresive. Ja i dan danas, a imam 37 godina, niti jedan antidepresiv nisam popila. I mislim da mi ne treba još.

Istraživačica: Da li je on bio nasilan i prema vani?

Ispitanica: Prema drugima?

Istraživačica: Da.

Ispitanica: Pa, imao je momente, imao je momente. Kad je znao buknuti, na konobaricu, što je bilo nelogično, što je bilo ružno. Ali ne, on kaže, jednostavno se u tim, on ima nokaut situacije, znači, piše mu u nalazu, znači, on pocrni, gubi se. Ne zna ni šta kaže, ni ništa. Ništa! On toga nije svjestan, ne može se kontrolirat', kaže da si ne može pomoći u takvim situacijama.

Istraživačica: Da li on zna, nakon što je bio takav, da se to dogodilo ili...

Ispitanica: Zna. Zna! Ali nema ni oprosti ni izvini, nikakvog objašnjenja na sve to nema. On meni samo kaže: - Ti mene ne razumiješ da se ja ne mogu kontrolirati i gotovo. Ja kažem: - Odi si pomoći. Prije tri godine sam mu rekla, reko': - Moja kazaljka ljubavi prema tebi ljubi nulu, debelo ljubi nulu, 'ajmo potražiti pomoć, idemo naći bračnog savjetnika, promijeni si tog doktora, reko', sori, meni se ne sviđa, odi nekom boljem. Ma kakvi. Ne. To su za njega sve glupi ljudi, on je napametniji čovjek. On je čovjek koji je rođen, po mom, rođen da živi sam jer on voli samo sebe. I svako ko mu ugrozi njegovu udobnost, taj neće dobro proći.

Istraživačica: A istorija nasilja u njegovoj porodici? Rekla si, svekar i svekrva su živi još?

Ispitanica: Jeste, i oni su rastali se kad je on još negdje bio u pubertetu. Oni su se razveli i njegova mama je iz istih razloga otišla. Znači, on je samo nastavio život svog oca na meni.

Njegova mama, ona je, isto, na živce obolila, pije tablete, ovo, ono, ja sam rekla, ja to sebi neću dozvoliti.

Istraživačica: Znači, on je imao neki model ponašanja kojeg je mogao vidjeti u svojoj porodici?

Ispitanica: Je, je, jeste. Svog oca. Samo mi nije jasno da čovjek, kažu inače da čovjek na greškama uči, jel', nije mi jasno da, ne znam, da nije tu školu proš'o šta je mama prošla pa da se borio protiv toga, čak mislim, čak mislim, taj PTSP, to je samo rat, to je njemu samo šlag na njegovo djetinjstvo, ja mislim da je to, ne znam, ja ne znam da li takve stvari mogu biti genetske, niko mi nije rek'o, ne znam, ali mislim da mu je to samo našlagiralo njegovu bolest i izbilo van, taj rat, s tim da je on bolestan od djetinjstva svog koje je proživljav'o, jer ja nisam. Moji nisu bili takvi. Moji mama i tata nisu se ni razveli, tata je umro, razbolio se, ne znam, suprotno smo živjeli, znači, od samog početka, čak mi se i u svađama znalo nabiti: - E, ti si imala sve, kad si bila mala, a mi smo bili jako siromašni, ti si imala sve, tebi su mamica i tatica uvijek sve kupovali, davali, ovo, ono. A ja rek'o: - Gle, ja tome nisam kriva. Moji su bili vani, radili, eto, i dan danas, isto, njegova mama nema nikakvih primanja, ona živi od onoga što joj djeca pruže, moja mama ima inozemnu mirovinu i onda isto, kad mi pruži koji dinar, on na mene, ne znam.

Istraživačica: Jesi li zadovoljna uslovima, ovdje gdje se nalaziš, u Sigurnoj kući?

Ispitanica: Ha, pa jesam, moram biti! Moram. Ne znam, ja sam tip tamo gdje me čovjek stavi, ja se prilagodim, tako da mi je svejedno. Mogu se prilagoditi svemu. E sad, da ima minusa, ima.

Istraživačica: A šta bi trebalo ovdje da se popravi pa da bude bolje svim ženama koje su prinuđene da tu dođu?

Ispitanica: Šta bi trebalo da se popravi? Pa ne znam, malo su strogi ti svi zakoni, Pravilnik kuće i to, mi se znamo puno puta ljutiti, ne znam, da moramo biti do sedam uveče kod kuće, okej, ne traži niko, bilo je do devet, pa su nam skratili na sedam, pa sad nama ta dva sata fale, ne znam, ne smijemo pušiti u kući, nema nas puno pušača, ali eto. Ma, teško je živjeti u zajednici, jako. Nas je tu sedam žena sa sedam karaktera, jedanaestoro djece sa jedanaest karaktera. Svaki dan je jedna žena ljuta i petoro djece polude. Tak' da onda teško, nema čovjek svoj mir, kak' bi rekla, na jednu ruku ga ima, nije više u kući, ne sluša, ne znam, muža, a na drugu ruku, opet to sve drugačije, sve dijelimo, nema niko svoje, i onda je to teško.

Istraživačica: Ja sam tebe pitala sve što sam imala, uključujući i to da li ima nešto što te nisam pitala a da smatraš da je važno...

Ispitanica: To je to. Pa ništa, trebate reći i ostalim ženama da ne trpe ono što je i da Sigurna kuća nije zatvor. Pošto svi misle da je zatvor. Da je djeci, znači, omogućeno puno toga, nama ženama isto puno toga, znači, puno pomoći i svega, i eto.

Istraživačica: Jel' misliš da je važno postojanje Sigurnih kuća?

Ispitanica: Ja mislim da je to okej. Mislim da za koju godinu će ih biti jako puno, da toga ima sve više i više.

Istraživačica: Ili se više govori o tome?

Ispitanica: Da, samo što mislim da žene koje to trpe, nisu upoznate s tim, možda više toga dati u javnost, emisije neke o tome pričanja...

Istraživačica: Preko televizije?

Ispitanica: Da, evo recimo ja, ja pojma o pojmu nisam imala, znači, da Sigurne kuće postoje.

Istraživačica: Došle sestre iz Austrije...

Ispitanica: Ne! Meni je policajac rekao za to i ostavio mi svoj privatni broj telefona, i on meni kaže: - Za detaljnije informacije, znači, iza, znači, kako mi je zapisnik napisao, znači, ako te još nešto bude zanimalo, ako budeš htjela, ti mene slobodno nazovi, od 0 do 24, znači, imaš moj privatni broj. Ja tog čovjeka, znači, prvi put u životu sam vidjela, on se friško zaposlio kod nas, stvarno ga nikad ja nisam vidjela, što on kaže: - Ja sam za Vas balavac u biti. I kaže: - Počeo sam raditi, nisam počeo raditi da reda radi dođem i napravim zapisnik u ovoj kući, nego želim ljudima pomoći. Onda sam ga jednom nazvala iza toga, reko': - Pa dobro, reci ti meni šta meni nudi ta Sigurna kuća uopće, ja, kako, šta? Kaže: - Ništa, poneseš osobne stvari koje imaš i dobiješ tamo sve ostalo. Ja sam ga opet nazvala, reko': - Ne znam šta ću, ovo, ono. On kaže: - Gle, za svaki slučaj je bolje pokupiti svoju djecu pa otić' u Sigurnu kuću, nego da ja otvorim novine i vidim u novinama tvoju adresu. A ti kako hoćeš. I onda, kad su mi sestre bile, uzela sam vreće za smeće, potrpala sam robu, još su me one čudno onak' gledale. - Jel' ideš, jel' ideš? Ja rekla: - Neću, neću, neću, neću! I odjednom mi puklo. Na radiju čujem 12 sati, 'ajde, reko', još dva sata, sad dođem kući i spremiću se i to je to, da su me blijedo gledale, ali, eto, dobro je ispalo. Malo, kažem, mjesto, ne sviđa mi se, ali, dobro, naviknuću se.

Istraživačica: Ne znam odakle si, ne moraš mi ne reći, pa ne znam koja je razlika, ali pretpostavljam da je velika.
Ispitanica: Sanjina, Sanjina...
Istraživačica: Pa da.
Ispitanica: Jako je teško. Al' dobro, opet kažem, paše mi ta udaljenost, definitivno, ovaj, ne znam. Ja bih se vratila tamo otkud jesam, ali da se onda on zamijeni, da on ode nekud daleko. Onda, fali mi društvo i meni i djeci. Ne znam i njihovo dalje školovanje mislim da je isto bolje tamo, zaposlenje, tamo, standard života, plaće i ostalo, ovdje je katastrofa, ali eto, kako god budu ljudi ovdje preživljavali, tako ćemo i mi.
Istraživačica: Ljudi odavde idu tamo, pokušavaju, makar...
Ispitanica: Da... Ali se zato onima koji se vrate odande pruža puno više. Zato kažem, ima svoj plus, ima svoj minus, tako da, nema šta, treba dobiti stan i to je to. Idemo dalje. Eto.
Istraživačica: Dobro. Hvala ti puno na ovom razgovoru.
Ispitanica: Nadam se da će pomoći.

Ispitanica 2, Vukovar:
(024 Vukovar 2 31012011)
Istraživačica: Šta je bio razlog, u tvom slučaju, da ti dođeš ovdje, u Sigurnu kuću?
Ispitanica: Pa, bilo je dugogodišnje nasilje u obitelji, eto to, to jedino.
Istraživačica: Kažeš, dugogodišnje. Koliko je to trajalo?
Ispitanica: Pa, sedam i po godina. Baš je, brzo je nekako počelo, kako sam se udala, u stvari, kako sam počela živjeti sa mužem, mislim da je ovo čisto dovoljno već, što sam doživljavala, tako da, za mene je dugogodišnje. I eto.
Istraživačica: I nešto se onda dogodilo što i više nisi mogla izdržati, vjerovatno...
Ispitanica: Pa, nažalost, dobila sam zadnje, hvala bogu, batine i onda sam otišla i na policiju i Centar za socijalnu skrb i napokon sam sebi rekla, sad je ono dosta, i neću više i, ovaj, onda sam vrlo brzo došla ovdje, tako, u roku od nekih dan, dva.
Istraživačica: A ko te smjestio?
Ispitanica: Centar za socijalnu skrb.
Istraživačica: Kako si zadovoljna njihovom... Je li to bio prvi put da se obraćaš?
Ispitanica: Prvi puta. Prvi puta, nisam nikako, ono što sam znala reći mami i onda, uvijek i ona, dolazila nekako pa spašavala situaciju, pa, 'ajde, biće ovako, biće onako, međutim,

ništa od toga i onda, sad je ovo, prevršilo, zadnje, svaku mjeru i u biti, nisam htjela dočekati šta će mi biti idući puta, tako da sam prvi puta, nažalost, prvi puta sam prijavila policiji, prvi put sam otišla u Centar za socijalnu skrb, al' sam onda i na prekršajni sud i na kazneni, mislim, stvarno ono, hoću da shvati da se više ne zeza.

Istraživačica: Koliko dugo si ti ovdje u Sigurnoj kući?

Ispitanica: Pet i po mjeseci.

Istraživačica: Kažeš, pokrenula si i prekršajni posupak i...

Ispitanica: Prekršajni je vrlo brzo završio, isti dan, ovaj, kazneni sam isto imala sreću da je vrlo brzo isto završio, čak nakon tri, četiri susreta na sudu, dobio je kaznu, godinu i osam mjeseci zatvora, koja je pretvorena u tri godine uvjetno i, ovaj, tako da je to sad, normalno, pokrenula sam zahtjev za razvod braka, to mi sad ide, eto, to mi je jedino ono što trebam riješiti, to i skrbništvo i to je to! U biti, ide sve onako, vrlo dobro.

Istraživačica: Pa, iz ovoga što si ti rekla čini se baš da ide jako dobro. A prekršajni? Jel' mu izrečena kakva zaštitna mjera?

Ispitanica: Da, mjesec dana zabrane u stan, i približavanja meni i djeci na 100 metara.

Istraživačica: Na koji period?

Ispitanica: Od mjesec dana.

Istraživačica: Znači to je isteklo.

Ispitanica: Da, da, davno, i, ovaj, šest tisuća kuna kaznu.

Istraživačica: To je u prekršajnom?

Ispitanica: Da, da.

Istraživačica: A ova godina i osam mjeseci?

Ispitanica: To je u kaznenom.

Istraživačica: Jel' ima on odvjetnika?

Ispitanica: Nema.

Istraživačica: Sam se branio?

Ispitanica: Da, na svu sreću (smije se), da!

Istraživačica: Prilično je visoka kazna, u poređenju sa ostalim slučajevima. Uglavnom sam čula do sada dva mjeseca uvjetno na godinu dana, tri mjeseca, šest, ovo je, čini mi se, najveća za koju sam ja čula, ili je on toliko, baš bio, nasilan...

Ispitanica: Pa, kako kada. Kako kada. A sad, ja se nisam nadala ni tome. Evo, iskreno. Stvarno se nisam nadala ni tome.

Istraživačica: A je li prošla procedura mirenja? Jel' imate djecu zajedničku?
Ispitanica: Da, da, da, imam dvoje djece, da, to posredovanje je prošlo i sad sam dobila mišljenje i šaljem opet nazad na sud, tako da mogu krenut' dalje.
Istraživačica: Da li ste Vi zadovoljni reakcijom institucija u Vašem slučaju?
Ispitanica: Da. Da, da. Kad sam došla u Centar ujutro, baš sam bila s klincima, i, ovaj, moja socijalna radnica mi je rekla: - Jel' imaš spakiran kofer? Ja reko': - Bože, nemam! Kaže: - Ti ideš u Sigurnu kuću. Ja, ono, reko': - Isuse Bože, de da malo dođem sebi, ovo mi je sve već sada malo previše, stvarno mi je previše. Kaže ona: - Ništa, vozač dolazi za 15 minuta, mi ćemo tebe odbaciti do stana, pokupi ono što ti je najnužnije, dokumente, nešto stvari i ideš. Kaže: - Da li si spremna otići na more ako nema nigdje bliže mjesta? Ja sam rekla: - Da, da. Kaže ona: - 'Ajmo! Tako da stvarno ono i, evo, kol'ko sam puta i kontaktirala s njima i ovdje u kući, stvarno ono, svi se trude maksimum i stvarno su, barem prema meni odradili sve onako kako ja doživljavam, stvarno dobro, stvarno dobro.
Istraživačica: Znači, iskustva pozitivna.
Ispitanica: Da, da.
Istraživačica: Kaži mi, koji je razlog bio, da li je suprug ikad objašnjavao razloge zbog kojih je, ili ti možda imaš svoje mišljenje šta je to u njegovom slučaju bio razlog da bude nasilan?
Ispitanica: Moj muž je dosta pio. Tako da svaki puta svaka ta scena bila, dogodila se, dok je on u biti bio pijan. Znači, nekad, većinom je bila i ljubomora, znatno sam mlađa od njega, pa onda, do stvarno nekih banalnih stvari, njemu nije slan ručak, on je negdje našao prašinu, on ovo, mislim, tako neke glupe, glupe, glupe situacije da je to nešto prestrašno. Ono, koliko puta sam se znala suzdržavati, ono, odem, napravim, ne znam, ako vidi šta, ako mi nešto nađe, pogotovo tako kad mi već, ono, znam ga kako je već raspoložen kad dođe kući, onda ono, samo šutim i...
Istraživačica: Nastojiš ga ne isprovocirati..., prilagođavaš svoje ponašanje njegovim očekivanim reakcijama...
Ispitanica: Da, da, da, da, da, da...
Istraživačica: Kaži mi, molim te, rekla si sedam i po godina da je trajalo, da li je iko znao šta i preživljavaš, osim tvoje majke?
Ispitanica: Ne, samo sam mami govorila. Ali to ne od početka, osam godina u braku a eto sedam i po je to trajalo. Mislim, al sam bila sretna (smije se) dugo. Nisam, tek sam počela

mami govoriti u zadnje vrijeme, možda zadnjih par mjeseci, nisam ono... Em što, što, što je to i neka vrsta, mislim, nije sramote, ja sad gledam, nije to danas sramota, al' opet, svi to gledaju na neki drugačiji način što sam i doživjela da na kraju od nekih ljudi i od kojih se nisam nadala da će reagirat' nekako pa su reagirali strašno ružno, prijateljice više nisu prijateljice, svi imaju neki svoj stav, svi imaju neki svoj pogled i, nažalost, tako konzervativan da je to nešto strašno, i eto.

Istraživačica: Imaš li ikoga da te podržava u tvojoj odluci?

Ispitanica: Pa imam jednu, sada imam jednu prijateljicu, imam mamu i... To je to! Za sad je to to.

Istraživačica: Je li ti teško što su ti prijateljice...

Ispitanica: Da, naravno. Naravno. Od vjenčanih kumova, od prijateljica, od ostale okoline, naprimjer, gdje sam i radila prije i Vinkovci su ipak i mali grad i mi smo odlazili i na kavu prije podne, pa, taj kao neki krug prijatelja, mislim, nisu to prijatelji ali sve ono poznanici koje smo viđali često. Onda ono, ne znam. A opet to tako te priče, te neke, ta izmišljanja i tako, u biti svi stvore neki svoj film u glavi.

Istraživačica: Po njihovom mišljenju si ti trebala nastaviti trpiti nasilje?

Ispitanica: Da, da, da. Da, da, da... U biti, na kraju svega, moj muž je ispao žrtva a ne ja. Eto tako se to gleda. Ja sam baba roga a on je jadan, jadan, bijedan, joj, što mi je žao, što mi je žao...

Istraživačica: Je li on bio ikada nasilan prema vani? Da li je bio agresivan?

Ispitanica: Ne, ne, ne, ne, ne... Čak svi koji su komentirali su rekli: - Bože, nikad ne bi rekla! Jel' ono, kol'ko puta smo se znali dogovorit' da dođemo u goste kod moje prijateljice i, ovaj, pa se posvađamo u međuvremenu, međutim, to u tuđoj kući izgleda sasvim normalno, k'o da ništa nije bilo i, tako da, ono, nije bio, stvarno, vani negdje, ne!

Istraživačica: Kaži mi, da li je njegova porodica znala za njegovo takvo ponašanje?

Ispitanica: On je već imao jedan brak. Ovaj, tako da znaju kakav je, ali opet, mamin sin, mamin sin. Uvijek ostaje mamin sin.

Istraživačica: Da li ti je poznato da li je i u prethodnom braku bio nasilan?

Ispitanica: Da, da. Da, da, da, da.

Istraživačica: Da li znaš, možda, da li je brak njegovih roditelja bio takav?

Ispitanica: Ja svekra nisam upoznala, on je umro jedno dvije godine prije nego što smo se ja i on upoznali, imao je rak pluća. Znam da je svekrva rekla da joj puno i fali i da, tako

da... Ali i on je dosta mlad otiš'o i u rat i, eto, problemi sa živcima, problemi sa alkoholom i to već dosta dugo godina tako da...

Istraživačica: Kaži mi, u tvojoj porodici, tvoji roditelji?

Ispitanica: Mama i tata su se razveli, tokom rata, u biti, '91 su se razveli, ali što se tiče mamine strane, stvarno, jako rijetko se čujem sa tatom i sa njegovom stranom, ali mama i njena strana obitelji, stvarno ono, imam podršku, ful, i ne moram se ništa brinuti u vezi toga, tako da...

Istraživačica: Kaži mi još nešto, rekla si da se ovdje nalaziš 5 mjeseci...

Ispitanica: 5 i po.

Istraživačica: 5 i po mjeseci. Kakva je podrška tebi potrebna? Pretpostavljam da sad nećeš ovdje ostati doživotno. Po tvom mišljenju i znanju, šta je to što tebi treba da ti nastaviš... Rekla si, pokrenula si i tu brakorazvodnu... Šta je to što tebi nedostaje, što ti treba, što... Da imaš bi mogla početi rješavati svoje probleme?

Ispitanica: Pa, većinom je taj posao. Posao je ono najbitniji. I stvarno i što mi sami ali i što oni to isto iz ureda se i trpaju i bore se i stvarno, svaka čast, u vezi čega, u biti, u vezi bilo čega, mi što dođemo pitati, ono što nas zanima, nešto što nam nije jasno, sve nam se to objasni, ono, u najmanje detalje, i, ako oni slučajno nešto ne razumiju, to se kopa, to se zove, to... Tako da, mislim, normalno da ne planiram biti tu, daj bože da ne moram biti ovdje, ja mogu biti godinu dana, mislim, ali opet, neće oni mene ni izbaciti na ulicu ako ne nađem neki smještaj ili posao, ovaj, tako da... Ali što se tiče mene same, ja ne bih htjela zbog sebe, tako, opet bih htjela, mislim, bila sam do sad samostalna, onda, ono, opet bih htjela. Tako da...

Istraživačica: Jesi li ti radila dok si bila u braku?

Ispitanica: Jesam, da.

Istraživačica: Bila si zaposlena?

Ispitanica: Da, da.

Istraživačica: Je li razlog prestanka tvog posla bio ulazak u kuću ili nešto drugo?

Ispitanica: Pa čak i to da. Zadnje, evo smiješno, nisam radila tjedan i po dana, došlo je do konflikta, zašto ja ne radim, zašto ja ne tražim posao, a Lana mi je taman trebala krenuti u prvi razred, ja reko', 'ajde sad, sačekaj malo, znaš, opet mi dijete kreće u prvi razred i opet sam ja ta koja bi trebala bit' malo s njom, i da joj objasnim i, ovaj... Tako da i eto, zbog toga je, nažalost, izbilo to, hvala bogu, zadnje, tako da...

Istraživačica: Znači, posao i smještaj.

Ispitanica: Pa da.

Istraživačica: Kad bi našla posao, mogla bi eventualno i smještaj?

Ispitanica: I smještaj.

Istraživačica: Čula sam od D. da grad Vukovar ima, pošto je od posebne državne skrbi, programe stambenog zbrinjavanja, da li te jedna od 'nada', da tako kažem, da ćeš riješiti možda...

Ispitanica: Pa, ja se nadam da da. Da da. Mislim, ovaj, Vukovar i Vinkovci nisu tako daleko, al' opet, šta ja znam, što se tiče moje obitelji, opet bih voljela da sam tamo, pa da mi mama može uskočit' za nešto ako mi treba, ili bilo šta, opet su mi puno bliže, ali, opet, nije mi, šta ja znam, ni ostat' ovdje, što kažu, nismo mi na kraju svijeta od Vinkovaca, tako da nema problema.

Istraživačica: Da li se tvoj muž ikad liječio?

Ispitanica: Da. Da. Poslije rata, da. I onda je prestao, više nije.

Istraživačica: Liječio se od PTSP-ija, pretpostavljam.

Ispitanica: Da, da.

Istraživačica: A od alkoholizma?

Ispitanica: Nnnne. Ne. Iš'o je kod psihijatra i ja sam našla prije par godina te papire, nisam ja ni znala, ovaj... Našla jesam i znam da je pisalo da ima jako velikih problema i sa alkoholom i sa tabletama i da ne može spavati, da... Da postaje agresivan, da... Da je tjeskoban, da, ono više, ne znam šta sam, dosta toga sam, ovaj, pročitala.

Istraživačica: Znači, on je sam išao tražiti pomoć?

Ispitanica: Da. Da.

Istraživačica: I onda prestao.

Ispitanica: Prestao. Da.

Istraživačica: Šta misliš, znam da je ovo totalno hipotetičko pitanje, ali da je postojao neki program da se organizovano radi sa muškarcima koji su nasilni u svojoj obitelji uglavnom prema svojim ženama, da li bi takav rad dao ikakve rezultate? Po tvom mišljenju i iz tvog iskustva sedam i po godina trpljenja.

Ispitanica: Uh. Da bi trebalo biti nešto takvo, da. To u biti ima vani, to ja jesam gledala da ima vani, uhhh, samo... Meni bi bilo drago da on ode na tako nešto, a što se tiče mene, neka, hvala više.

Istraživačica: Malo me interesuje vezano za Sigurnu kuću. Rekla si, socijalna radnica ti je rekla, i pitala 'jesi li spakovala kofer', jesi li ti znala za postojanje Sigurnih kuća?
Ispitanica: Da, da. Jesam, da. To mi je mama našla na internetu i rekla, baš, kad budem išla, u Centar, da vidim šta ću i kako ću, onda je rekla da pitam i za kuću. Ali, kažem, nisam znala neko duže vrijeme.
Istraživačica: Je li misliš da javnost, generalno, dovoljno zna...
Ispitanica: Ne! Ne, ne zna.
Istraživačica: Rekla si nešto da počinioci uglavnom ispadaju žrtve a žene te koje su krive...
Ispitanica: Da, to je 99 posto slučajeva, da, da.
Istraživačica: Rekla si da okruženje podržava ženu dok je žrtva, a kad odluči prestati, onda gubi podršku...
Ispitanica: Da, tako je.
Istraživačica: Da li se osjećaš sigurnom ovdje?
Ispitanica: Pa..., pa da. Ne..., ovdje, da. Mislim, uhhh, moj muž i zna gdje sam ja, ovaj, jer, nažalost, na prvom ročištu me sutkinja pitala gdje se nalazim, ja sam rekla da ja ne bi odgovorila na to pitanje i onda je ona rekla da moram. I onda sam ja rekla da sam ja u Sigurnoj kući i onda ona mene još onako arogantno pita: -Gdje? Mislim, ja sam se, onako, podsmjehnula i rekla sam: -U Vukovaru. Ono, nisam mogla vjerovati, muž sjedi dvije stolice, dvije stolice nas dijele, on sjedi praktički pored mene, ja sad moram reći gdje sam ja. Mislim, smiješno, ali... Kao jedna sutkinja mislim da ne bi trebalo, mislim, ako sam joj već trebala odgovoriti da sam u Sigurnoj kući zašto baš i gdje, mjesto i tako da... I on je prošao jedanput pokraj mene u autu, ovdje u Vukovaru, tako da, ali eto, bila sam u gužvi nekoj, među ljudima, onda se, ono, izgubim, tako da... Ne znam ni ja šta bih rekla.
Istraživačica: Dobro. Jel' smatraš važnim postojanje Sigurnih kuća?
Ispitanica: Da, naravno. Naravno, da. Nažalost ih ima i malo. Da.
Istraživačica: Kaži mi, ima li nešto da ja tebe nisam pitala a da ti smatraš značajnim?
Ispitanica: Pa nema, nema nešto.
Istraživačica: Recimo meni je bilo interesantno ovo što si ti govorila o stavu ljudi prema nasilju u obitelji. I o krivici, ko je kriv za nasilje. I ko je kriv za prekid zajednice. Da li smatraš da društvo podržava na taj način nasilje?
Ispitanica: Pa... Pa u biti da.
Istraživačica: Jel' on nije doživio osudu ni od koga (izuzev suda).

Ispitanica: Od okoline ne. Od okoline ne!

Istraživačica: Da li je to kultura neka u kojoj mi svi živimo a koja opravdava nasilje?

Ispitanica: Nažalost mi smo još, a što sam ja rekla, strašno konzervativni. I uvijek bi bio neki savjet za ženu šuti i trpi i nemoj stvarat' probleme i nemoj... Mislim, stvarat' probleme! Pod velikim navodnicima i, tako da, al' eto, kol'ko puta... Ja sam živjela u zgradi: - Jao, nemoj molim te, više zvat' policiju, eto, sramotim cijelu zgradu. I tako, mislim, nešto strašno šta čuješ i šta doživiš i da ti se više neko neće ni javit', ni, pa reko': - Bože dragi, ako smo bile prijateljice, zašto sad joj, sad sramota ako ja nju nazovem i ako sam se ja njoj javila i ako ja 'oću doć' kod nje na kavu, mislim, smiješno, stvarno smiješno.

Istraživačica: Kako su djeca prihvatila?

Ispitanica: Odlično. Stvarno super. Bilo je prva dva tri dana pitanja i morala sam sve to prilagodit' njima i stvarno dobro ide i pričamo svaki dan i, tako da... I uvijek se neki razgovor nadoveže na nešto i onda uvijek ubodemo neku temu, uvijek dođe na nešto, onda im moram objašnjavati, pa... Ali stvarno dobro. Super. L. je krenula u školu, stvarno rastura u školi, za sad, i odlično, u stvari.

Istraživačica: Ovdje u Vukovaru je u školi?

Ispitanica: Da, da. Mi smo taman došli prije početka godine tako da nije morala ni prekidat' ni mijenjati, taman, ja sam rekla, 'ajd', super, ti prvašići, taman niko nikoga ne zna, i, reko, odlično!

Istraživačica: A je li viđaju oca?

Ispitanica: Ne, ne. Sad su ga vidjeli za Badnjak, jer ja nisam bila ovdje u kući, bila sam u gradu i on je zvao preko Centra. I onda je on njima govorio: - Joj šta će vam tata kupit', šta će vam tata kupit'? Mislim, nakon osam godina on sad pita djecu šta će vam tata kupit', ono, ulizuje se, smiješno i kaže, L. njega pita: - Kako ćeš ti to nama poslat'? Pa kaže on, kao: - Poštom. A ja sam taman išla za praznike kod mame, sad za blagdane, i kaže on: - Pa možeš ti to donijet' kod bake. Mi ćemo bit' kod bake, možeš ti to donijeti kod bake. E ono, mislim, ne mogu ja njemu zamjerit' ni što je rek'o nit' se naljutit' ni, ovaj... I onda je on došao, bio je nekih sat i po vremena, pričao je i sa mnom i L. je onako dosta još, njemu to još, onako, ipak malo teže pada, ali Lana ne, kol'ko je puta... Kad je došao, moj muž, u kuću kod mame, on je zvao L. jedno pet šest puta, on je zvao: - Pa daj, dođi tatu pozdravit', dođi ga poljubit'! Mislim, nakon petog ili šestog puta da je dijete došlo i: - Bok,

cmok! Poljubila ga i okrenula se i otišla u sobu gledat' crtiće. Mislim, strašno, ali, eto, tako. Al' se on, dosad, on se tako i ponašao prema njoj da ne čudi me ta reakcija.
Istraživačica: A da li je tražio on viđanje djece?
Ispitanica: Tražio je, ali je bio strašno bezobrazan u Centru za socijalnu skrb i, kol'ko sam shvatila, da je i tamo dolazio pijan pa je... Nešto je i bilo, da li neki verbalni sukob ili nešto je sa mojom socijalnom radnicom tako da su mu zabranili da zove, znači, ne mogu se više ni čut', a prošli ili pretprošli put sam ja bila, isto su me zvali, ovaj, na razgovor i onda su rekli, bez obzira, da će oni napraviti prijedlog da on ni ne viđa djecu dok se sve ne završi, i razvod i skrbništvo, tako da... Jer sam ja ipak u tužbi navela da se pod nadzorom, u Centru, viđaju, tako da, al' eto, neće čak moći dobit' ni to.
Istraživačica: Dobro. Hvala puno na ovom razgovoru.
Ispitanica: Ništa.
Istraživačica: Ja se nadam da nije bilo previše naporno i da nisam bila dosadna...
Ispitanica: Ne, ne, nije, nikako!

BOSNA I HERCEGOVINA, TRANSKRIPTI

5. mart 2011. godine, Zenica

Ispitanica 1, Zenica:
(027 Zenica 1 05032011)
Istraživačica: Vi ste bili ovdje, u Medici, u Sigurnoj kući?
Ispitanica: Jesam, bila sam u Medici u Sigurnoj kući, dva mjeseca.
Istraživačica: Kad je to bilo?
Ispitanica: Od 14.12. do 14. ovog, januara, ovaj, februara, ove godine. Do 14. februara ove godine sam bila tu.
Istraživačica: Koji je bio razlog da Vi dođete?
Ispitanica: Pa bilo je, najveći razlog je bio taj što sam imala nasilje u porodici, što znači da sam bila pretučena od muža. Dva puta za mjesec dana ja sam završila u bolnici, iz bolnice sam također prebačena ovdje u Medicu, drugi put kad sam bila. U međuvremenu, ja sam bila kod kuće, od prvog odlaska u bolnicu, znači, ja sam... U besvjesnom stanju vratio me je kući i izvukao me iz bolnice, ja uopšte nisam znala za sebe, ništa, na kašikicu su me

hranili, na slamku mi sok davali, kupali me, ja uopšte nisam bila svjesna ni ko je ni šta je, s tim, da me opet, 'nako u nesvjesnom stanju tukao, dok nisam opet drugi put zaglavila u bolnici, to u međuvremenu, dok ja nisam bila, ja sam, otišla sam faktički psihički, na psihičkoj bazi da nisam bila svjesna nekih stvari i bila sam primorana u tim momentima, znači, svaku veče, kad izađem sa njim gore, kad me izvede, ovaj, uzme kaiš, znači i primora me da se ja skinem gola i pita me u tim momentima kol'ko će puta da me udari, gdje da me udari, čega meni sve više bilo svejedno pošto sam ja u nesvjesnom stanju, znači, ja sam nekad bi rekla onoliko, nekad onoliko, koliko god puta da ja kažem, njemu je bilo malo i neće nikad da me tuče ondje gdje sam rekla nego uvijek po drugim stvarima, čak me po genitalijama udario, udar'o i, ovaj..., po dojkama, nema mjesta gdje me nije udario i nos mi je bio slomljen i svašta nešto je bilo, znači, nije mi dao da idem na uho, grlo, nos da vidim to, u Hitnoj sam završavala skoro svako veče, na urgentnom, dok nisam to drugi put zaglavila u bolnici. To, kad sam drugi put zaglavila, nije mi uopšte dao kontakta, znači, u tom momentu mi nije dao kontakta da ja budem sa svojim roditeljima u kontaktu, da budem sa sestrom, bilo kim, sklanjao se telefon od mene, mnoge stvari, dolazila sam u tom nesvjesnom stanju u momente da sam htjela da izvršim samoubistvo, dva puta sam pokušala sebi vene da prerežem pošto nisam stvarno više mogla, pa sam išla i na to mišljenje tabletama da se trujem, pa sam svašta nešto, ali nisam ja imala kontakte s tim, tako da nisam mogla to ni uraditi. Ovaj, u bolnici isto kad sam bila, on me isto odvuk'o, doktor me pregled'o, kad je na ultrazvuku pregled'o mi bubrege, rek'o je da ovo nije normalno, da nije rek'o... Muž mi je zaprijetio da ne smijem reći da me tuk'o, shvatate, jer... Doktor kad je mene na ultrazvuku snimao on je vidio da to nije od pada, da nije od nečega, pošto sam ja doktoru morala reći da sam pala, onda je tu doktor, pozv'o policiju, pozv'o je i bolničare, ostavio me tad u bolnici, imala sam jake krvne podlive bubrežne, čak je se smatralo to da mi je lijevi bubreg odbijen i svašta nešto tu je bilo, imaju sve nalazi za to, gore što sam bila i onda sam ja, na osnovu doktora, ovog, iz zeničke bolnice, urologa, preko njega i svojih roditelja smještena u Sigurnu kuću, on je to prijavio, oni su to sve odradili, i ja sam odmah, znači, onako u ogrtaču i papučama, mene su prebacili, bez njegovog znanja, on nije znao, jer nije se moglo, ovdje u Sigurnu kuću gdje sam ja došla. Nemam riječi, kažem, svaka čast osoblju, svim ovim, svim, posebno direktorici S., što je osnovala, što ima ova kuća, što postoji, zaista vrijedi ova kuća, ne može se platit', nema tih para koje mogu platit', sva ulaganja, sva ulaganja u kuću, ja kažem, danas sutra kad bih

imala bilo šta ja bih pomogla koliko god mogu, kuću, da sve ostale žene, ja kažem dabodga ni jedna ne došla u situaciju da bude tu, al' to se ne može izbjeći, to mora, znači, pomagala bi i ja lično, jer sam prošla kroz sve to. Što se tiče ovdje osoblja, administracije i svega, ovih sestara što se brinu o nama, ja nemam riječi, ja nemam riječi. One su nas, sve klijentice prihvataju kao svoje, kao da su rod rođeni. I što se tiče terapija, liječenja, i bilo, bilo čega, na usluzi stoje, ja nemam komentara što se tiče toga.

Istraživačica: Koliko dugo je trajalo nasilje?

Ispitanica: 26 godina. I sve sam to ja gurala, nekad je bilo manje, nekad više, što se tiče tog nasilja, nekad me tuk'o šakama, nekad kantama, nekad čim je stig'o. Al' ovo posljednje se stvarno nije moglo izdržat'. Ja sam gurala radi svoje djece 26 godina, znači taj brak, sve, hajde biće bolje, promijeniće se, 'ajde ovako, 'ajde onako, sve je to bilo i na kraju, stavila sam tačku, stvarno ne mogu više. Jer ja, mene su htjeli na neuropsihijatriji ostavit' prvi put kad me je dovuk'o, nervni slom sam potpuno imala, nisam bila uopšte pri svijesti, on nije dao, nije se potpis'o, nije me htio ostavit' u bolnici, ovaj... Tako da... Sad ne znam, ništa, jedino, sad što bi' imala želju ja, u svom životu, da bi ja mogla okrenuti svoj pravac, pošto sam ja sad trenutno kod roditelja, znači, nezaposlena, nema posla kojeg radit' ne znam, faktički, što se tiče, inače, brzo se uklapam u svaki pos'o, bez obzira šta je i posvećena sam poslu, bilo koji da radim. Meni je sad naj da nađem sebi bilo šta posla da radim, da bi ja mogla uhvatit' svoj pravac, svoj ritam života. Jer nemam više šta, roditelji su mi u penziji, brat mi oženjen, dvojke dobio i on što radi, ne može mu biti za pelene, za hranu, što se kaže i svašta nešto, samo to, sad mi je najbitnije u životu to. Što se tiče Medice, ja sam, ove Zenica Sigurne kuće znači, ja sam tolk'o sebi se povratila psihički, došla sam sebi tek sad kontam i razumi'm neke stvari koje nisam vjerovatno kroz te godine braka uopšte zamišljala da postoje, ti momenti, da se to može tako doživiti. Znači, ja sad trenutno, još sam pod terapijom, al' ja inače, onako, faktički, da kažem, slijepo vidim svoj pravac života. Koji bi mogla ja odradit', samo da stanem, što se kaže, tog zaposlenja. 26 godina sam na birou, on mi nije dao radit', ja sam bila pošla radit' u trgovini, bila sam pošla radit' suđe i nije mi dao. Bavila sam se sa svačim, plastenike sam radila, pčele sam radila, oko mašina sam radila poljoprivrednih, nema šta nisam, što se kaže, kroz svoj život prošla. Bila sam čak predsjednica udruženja žena „Solidarnost“, humanitarnog ovog, u Stranci za BiH sam bila, isto, veoma aktivna i svašta nešto sam tu, mislim, aktivna sam osoba i volim, volim se baviti aktivnošću, bilo čim, knjige isto volim, volim svašta nešto ono

čitati, ja ne volim provodit' vrijeme, ono, bez veze, shvatate. Uvijek sam u pokretu, i tako. To je to.

Istraživačica: Rekli ste: - Nije mi dao kontakta sa roditeljima i sestrom?

Ispitanica: Jeste.

Istraživačica: Jesu li oni znali tokom tih 26 godina...

Ispitanica: Tokom ih 26 godina oni su to vidjeli, primijećivali su to na meni i oni su meni stalno govorili: - Ako imaš neki problem, reci! Ako imaš neki... Da nije s njim problem, da te ne udara, da te ovo, da ono... Ja nikad nisam htjela, ja sam to prikrivala od svojih, da ne bi i njih sikirala, pravila probleme, da bi zaštitila svoju djecu, da i oni ne znaju, ja sam čitav život to radila. I oni su meni dolazili, roditelji, samo on uvijek nađe neki momenat, nešto, što se kaže, da napravi neku gužvu, da izazove nešto, da se posvađamo, da ovo, ono, ali baš u tom kontaktu, sad ovaj posljednji put kad sam bila kod kuće, kad su bile, to najveće nasilje kad je bilo, znači, ja uopšte nisam se smjela javit' na telefon, mobitel mi je bio moj oduzet i ako, bez obzira ko da nazove, ja sam to morala njemu sve prepričat', u kol'ko je sati i šta sam s kim pričala, a onda mi on pretresa, jesil' ovako rekla, jesil' onako, ne smiješ govorit' tako, ne smiješ onako, ako slučajno zaboravim reći da me neko zvao, znači, onda me je opet pretuć', to je bilo, ja kažem, za ne povjerovat'. Za ne povjerovat', došla sam ovdje, stvarno, sa jakim tragovima, što se tiče tog nasilja, ne znam, ne znam... Teško mi je bilo da se povratim, teško mi je bilo zaista da se povratim, tol'ko sam plakala, tol'ko sam bila psihički neuravnotežena, ali eto, ovdje osoblje mi je dalo tol'ku podršku, sve su dale da dođem do sebe i... tako.

Istraživačica: Rekli ste da je doktor vidio da nije od pada i onda obavijestio roditelje i policiju, jesam li u pravu?

Ispitanica: Ne! Doktor je mene prvo pit'o šta mi je to bilo, ja sam rekla da sam pala, pošto on je bio pred vratima, tu gdje sam ja bila ja nisam smjela reći i onda je meni doktor rekao: - Ne može to od pada, govori šta je! I kad je doktor uradio taj ultrazvuk, bubrega i abdomena, on je meni rek'o da ću ja ostat' u bolnici. Ležat'. I pit'o me s kim sam ja došla. Ja sam rekla da sam došla sa mužem, on je meni odmah rek'o: - Nećeš se sa njim vratit'! Kad sam ja rekla da me je muž pretuk'o, nećeš se sa njim vratit'. E onda je uzeo bolničara jednog, pozv'o, tako da je mene bolničar, smjestio gore na urologiju. Ja sam trebala na internom ležat' ali nije bilo mjesta, znači, smjestili su me na urologiju i u međuvremenu tom, kad sam ja izašla iz sobe i bolničar, on je sve s nama bio, nije htio da ja sama s

bolničarem odem gore, dole smo otišli u prijemnu bolnicu, da popijemo kafu, kao ja i on, međutim, bolničar me nije smio pustit' ni sekundu, on je tu htio da me opet izvuče, znači, k'o prvi put i bolničar je sve to s nama, znači, sjeo, popio kafu, on je meni uzeo, tad, kutiju cigara, kaže: - Ja nemam sitnih para, izvadi novčanik iz džepa, pun je novčanik para bio, kaže: - Ja nemam sitnih para, evo ti pet maraka ako ti trebadne. Meni je dovoljno bilo. I onda me otiš'o, smjestio gore na urologiju s njim, pokupio je odma' moju garderobu da ne bi slučajno ja pobjegla, otišla roditeljima ili neđe, tako da sam ja ostala na liječenju i onda je obaviještena, moji su roditelji obavijestili, znači, tad policiju, obavijestili su Sigurnu kuću, obavijestili su sve to, uradili, preko tog doktora, znači, bili su s njim u kontaktu. Tako da, onda je on meni dolazio, muž, u posjetu, jer mu nisu mogli to zabranit', da on uđe, pošto je javna ustanova, on je dolazio gore, on je mene ljubio, grlio, da neće biti ništa, da neće bit' problema i tako da, ovaj, sve se tako i završilo, ja sam odmah, po dogovoru doktora i mojih roditelja i svega, da sam ja jedan dan jednostavno prebačena iz bolnice u Medicu Zenica.

Istraživačica: Znate li je li policija pokrenula kakav postupak?

Ispitanica: Jeste, pokrenut je postupak, ja sam dobila zabranu prilaska godinu dana, znači, njegovog, ne smije mi na 50 metara prići, bila sam u Centru za socijalni rad, ovo dole, kako se kaže, posredovanje pri pomirenju, ja sam odmah definitivno rekla da ja ne želim to, da ne želim uopšte da se vratim, on neće da pristane na razvod, rekao je: - Nikad u životu neću da pristanem na razvod, ja se još uvijek nadam da ćeš se ti meni vratit'. Dogovorili smo se u vezi djece svako 15 dana da me djeca zovu il' da dođu kod mene preko vikenda i tako, ali ja... Malog ovog što imam, on je stvarno za mene previše vezan, ali to je dijete sad neutralno, on nit' hoće njega, nit' hoće mene. I on je odmah naglasio da neće da ide sa mnom. Predala sam isto žalbu na sud, za razvod braka i to sam odradila i, ovaj, sad ima, sudija mi je ovaj jedan dodijeljen, ja ga stvarno ne poznajem, ne znam ko je taj čovjek, kako će se odigrat' i jedan dan sam bila, sa djecom išla do SUP-a, ličnu kartu, treb'o mi mali prijevremenu da izganja za polaganje vozačkog tako da je bio i on tu. U SUP-u, morala su biti oba roditelja, morali smo biti u kontaktu tu, ja sam se njega teško riješila. Vjerujte, on je u po SUP-a klek'o meni na koljena, plači, moli on mene, ma svim živim on mene klete da se vratim. I opet sam mu dala na znanje da neću. Prije neko veče isto zvao me je, telefonom, čuli smo se, ja sam opet rekla: - Nemoj se uzdat', nemoj se nadat', vratit' se neću, djeca ako hoće kod tebe, nek' budu, samo ja hoću svoju djecu da

čujem i da vidim. I on je meni tada rek'o, kaže: - Nećeš ništa sa djecom, uopšte da kontaktiraš ni uopšte da ih zoveš, a djeca ako hoće nek' se vide s tobom. Ja pretpostavljam da su i oni sad pod njegovim pritiskom jer su djeca tol'ko izgubljena da ne znaju, mislim, što se tiče ćerke, njoj je dvadeset četvrta godina, ona je svjesna, ona to ne može, teško joj je, mali je sad, što se kaže, u tim godinama, da je svjestan, 15 mu godina, znači, tako da, da su djeca neutralna. Ja se nadam danas sutra da mene moja djeca neće zaboravit', da ću ja njih viđat', da ću ovo, da ću ono. I još mi je rek'o, to kad je zvao: - Ja nikad na razvod pristat' neću, to nek' ti bude jasno, da nas niko ne može rastavit', a ti, ako se meni ne vratiš ja ću za godinu dana djecu situirat' i vidjećeš onda, šta će bit'! Ja sad smatram to kao prijetnju, znači, iz tog razloga što godinu dana stoji zabrana njegovog prilaska. Najvjerovatnije to, da on planira nešto, da djecu situira da bi uradio nešto, vjerovatno i meni i sebi. I ja ću to naglasiti i na sudu kad budem, i sad u MUP-u, meni dolaze redovno, svake sedmice, iz MUP-a, obilaze, dal' je pravio probleme, dal' su bili neredi, ja kažem, svaka čast tim institucijama, svi su, ovaj, što se kaže, ustali za to, znaju, eto. Al' meni je ta zaštita baš sada nekako, kako da Vam kažem, pogodna, osjećam se slobodno, sad kad hodam, nemam onog straha, nemam ono, vjerujte, jer ja sam i kod svojih roditelja, ono tek kad sam izašla odavde, pa otišla, mene bio strah da neće doć', da neće pravit' probleme, da neće nekom' bit', bojala sam se naveče izać', bojala se svašta nešto, međutim, sad je već malo drukčije, i tako. Znači, 26 godina ja sam s njim bila u braku, da nikad ja nisam mogla s njim ovako, kafu sjest' popit', pa da mi pričamo o nečemu, da imamo neki razgovor. Odma' bi tu bile riječi, bez obzira, on mene pita, on mene pita, on mene pita 'oćemo li ovako, 'oćemo li onako, ali ja bez obzira šta ja kažem on je meni kratko: - Ma šta ti znaš, ti si glupa, ti nemaš pojma, ti si ovakva, ti si onakva. Jednostavno, nije bilo razgovora. Ja ne mogu reći ono što nije, on je borac, stvarno bori se, radi, donosi, zarađuje, on će ni od čeg napravit' nešto. Ja stvarno ne mogu reći što nije. I dosta toga smo ostvarili u životu zajedno, stvarno, njegova sam desna ruka, što god da je radio, ja sam s njim bila. Četiri godine ja sam u jamu išla 200 metara dubile i ćumur s njim kopala. Vjerujte mi, po četiri tone dnevno. Nije mi bilo teško, nije mi bilo teško zato što je te četiri godine dok smo mi radili, ostvarivali nešto, ovo, ono, nije bio tol'ko nasilan, pa ono, svašta nešto, nije mi bilo teško. Ovaj, al' međutim, poslije toga, on se toliko dao na taj novac, dok ima novca sve je dobro, dok vidi da je nestalo a nema đe zaradit', odmah je teško. Odma' je na mene. Bilo s kim da se napravi problem, odma' dođe meni, on meni pravi problem. S'vatate, sve je to to.

I ja, znači, nisam se smjela, jednostavno, povjeriti roditeljima. Nisam se smjela nikom povjerit'. Nisam imala nekih prijatelja da im se mogu ojaditi i to. Imala sam jednog njegovog prijatelja, i svog prijatelja, što smo se pazili s njim, što smo pčele zajedno vukli na pašu, dole baš vozimo u Svilaj, u Slavonski Brod, dole, imamo tog svog gazdu đe vozimo, ovaj, mi smo godinama, još dok je njegova mama bila živa, mi smo se pazili, išli jedni drugima i sve to, i ovo posljednje vrijeme, stvarno, mislim, taj, aj..., naš prijatelj, što se kaže, on je neđe tu, mojih godina, mi smo se tol'ko nekako slagalo, on je ta osoba koja ne bi stvarno nikom ništa rekla i da je u stanju pomoć' ti i učinit'. I on je to primjećiv'o na meni isto godinama, dok prošle godine, u stvari, pretprošle godine, znači, on nije rek'o: - Pa, hoćeš ti meni više reći te svoje probleme? Ja sam onda stvarno pukla. Ja sam se otvorila, plakala, nema šta nisam, znaš kad se skupi godinama, da nemate se kome ojadit' i reći tako, on je meni sve svoje probleme govorio, šta se dešava, šta se radi i tako, da on kad god je vidio da u mene neki problem ima, nešto, on meni dođe, znaš, kod kuće, pred kuću sjednemo, ispričamo se, il' ako bi ja imala potrebu neku, osjetim, da mi srce ne pukne, što se kaže, ja bi ga pozovi, tako, sve smo mi to radili. Međutim, ovaj moj, sad kad je to čuo, ma nema sile, ja ispadam kurva, ja sam s njim ovo, ja sam s njim ono, ja sam... Što se kaže, nikad u životu na to pomislila nisam. Ćerku od 24 godine ja imam, da ja pomislim o tim stvarima, kad nisam s početka, što se kaže, ni pogledala nikog, a tol'ko mi svijeta prolazilo kroz avliju, tri plastenika imala, zelen prodavala, pa med prodavala, svašta nešto radila, znači, nije mi nikad, nikad, ni jednom mi u životu ni pomisli od svih mojih problema i belaja da ja ulazim u još veći problem. Al' ne može, to je, znate već kakvi su muškarci (smije se), da ne kažem, oni će... to sve. I sad, to je taj najveći problem što se stvorio, što je on sad i njemu napravio gužvu i meni, bez razloga nekog, znači, potencirao je to najviše, sad ovo, i ćerka mi isto bila uzrok ovome sad, pošto mi je ćerka išla u srednju školu, trgovačku, trebala je ići trogodišnju, išla je dvije godine, odlična učenica bila, ja sam nju prebacila, znači, kad je završila dvije godine trgovačke, prebacila je u ekonomsku školu, ajd' šta ću, u životu gledaš nešto bolje pa bi na fakultet, pa... I, kad sam ja nju prebacila, u trgovačkoj, znate kako je, u ekonomskoj treba dve godine dati za godinu i treću redovno, naporno je to. Tu je godinu pala, znači iz dvije, ovaj, u stvari iz tri je pala tu godinu, ali prvu i drugu godinu je dala vrlo dobrim, tako da se malo zavuklo u treću, to smo joj oprostili. I on stvarno nije ništa rek'o. Četvrtu godinu, znači, kad je krenula, ona je upala u loše društvo ali nismo mu smjeli, znači, reći, jer kad god bi ja rekla

neki problem sa djecom i ona i ja ili bilo ko, to ne može se opstat'. Tako da sam ja te stvari sakrivala. Ja priznam svoje greške što jesam radila, znači i četvrtu godinu ona je opet pala, nije se mogla izvući, teško sam je raskopala od tog društva, da ostane normalna, što se kaže, da ne bi upala u tu drogu, da ne bi upala u to sve, s njim sam se borila, sve na svojim leđima nosila i znači, kad je ona pala četvrtu godinu, ja uopšte nisam smjela njemu reći da je ona pala. Ne bi joj dao dalje se školovati, nit' bi imala pravo dalje na školovanje i ja sam njemu tu slagala, ja nemam sta reći, da je prošla, ja sam nju uputila i na maturu, prijavila je na biro kao NK radnika da ne bi izgubila osiguranje i ja sam tad digla jedan kredit. Da bi ja njoj te vanredne ispite dala da bi ona u određenom roku da izvrši da bi se mogla ponovo prijavit' na biro kao s ekonomskom. I znate kako je to meni bilo teško. On je uvijek bio protiv kredita, ja sam taj kredit digla, njoj sam te ispite davala, znate kol'ko to košta, pa prijemni, pa poslije maturski, pa ovo, sve to, ali sve sam to nekako riješila, ona je o vremenu sve to položila, dala, prijavila ja na biro tu, kao sa tom ekonomskom, znači opet sam postigla to makar da ima svoje osiguranje, E kad je završila tu ekonomsku, ja sam uredno ovaj kredit bila isplatila, pošto sam imala ja ta sredstva, znači, svoja, lična, da sam mogla ja to vraćati, u to sam se i pouzdala. I ja sam taj kredit prelomila i dignem drugi. Polagala je onda i trgovačku. Ovu treću godinu što je imala da je ostala, nek ima obe! Pa sam i to radila. Molila sam je k'o Boga da ide dalje na fakultet. Kako god ja prođem, šta god bude. Nije htjela, znači, ostala je s tim. I sad, pošto sam ja u tom kreditu sad, tu se gužva stvorila, on je sazn'o za taj kredit, još više za tu školu, on je to sve sabr'o i tu su najveći problemi. -Što mi nisi rekla! -Kako ću ti reći, brate, kad s tobom nisam mogla ni kafe popiti! Kako da ti kažem za taj problem? Nisam, jednostavno, smjela! Shvatate! To je najveći problem, što se kaže, sad da je, pa eto. Ali meni povratka više nema, tu života ne može biti, s njim, ja kažem, koji sam ja strah, koju traumu s njim proživala, to ja ne bi se smjela zatvoriti sad s njim, ma ni sat! Ni sat, a kamoli čitav život.

Istraživačica: Sad imate podršku roditelja?

Ispitanica: Imam ja, sad trenutno, podršku i roditelja i očeve i mamine familije i sve, što se kaže, sve je uza me. I sestra i brat i svi su uza me.

Istraživačica: I to Vam, pretpostavljam, puno znači?

Ispitanica: Ma to mi je podrška, ja kažem, ne znam, stvarno, ja ne znam šta bi da se to sa mnom desilo, naprimjer, da nisu roditelji uza me, da nije porodica moja uza me, da nije ove Sigurne kuće, ja ne znam gdje bi se našla iz te bolnice! Vjerujte mi, ne znam gdje bi

otišla, kome bi se obratila. Ali eto, kažem, sve u svemu imam tu podršku i podrška znači mnogo. Vjerovatno iz tog razloga što znaju kakva sam osoba, bila, da nisam iskvarena osoba, da mislim više svakom dobro nego sebi, to je uvijek bilo, međutim sad nije, sad ću gledati, nastojati, na prvom mjestu da budem sama sebi pa onda ostali. I tako, eto, to je to, sad, samo mi najbitniji pos'o, da nađem sebi nešto da radim, da se zabavim, da malo skrenem misli, da se posvetim nekom svom pravcu i to, eto.

Istraživačica: Da li možda znate, kažete, 26 godina, to je praktično od kad ste počeli zajedno živjeti s njim, kakva je situacija bila u njegovoj kući, s njegovim roditeljima, jeste li čuli?

Ispitanica: Znate kako, ne! Oni su inače, kako da Vam kažem, ta porodica, inače, to prezime gdje sam ja živila, oni su inače svi nasilni. Svi nekako deru neku silu, neku ko su, oni su, za njih niko ne valja, za njih ovo, za njih ono, međutim, majka mu ista takva! Otac nije. Otac mu je, što se kaže, umro, treba govoriti što jeste, otac mu je stvarno, ekstra čovjek, ja kažem, on se neće rodit'. Nisu se niko bacili na njega. Niko, niko!

Istraživačica: Rekoste, dobio je zabranu prilaska godinu dana?

Ispitanica: Jeste.

Istraživačica: Završili ste, je li tako, pred Centrom za socijalni rad posredovanje pri mirenju?

Ispitanica: Jesam.

Istraživačica: I sad čekate ročište za razvod?

Ispitanica: Jeste.

Istraživačica: Jeste li zadovoljni, ovako mi djeluje da je to, jednom kad ste ušli pred institucije, eto taj doktor prvo, pa policija, doveli su Vas ovdje, pa Centar, pa to sve, jeste li zadovoljni kako su se...

Ispitanica: Jesam, prezadovoljna. Prezadovoljna. Prvo sam... Ne znam kako da kažem, najzadovoljnija sam sa Sigurnom kućom! Pošto su oni sve to onda pokrenuli, sve su to oni meni ubrzali, sve su to uradili da bi ja malo tu došla do sebe, da bi se ja malo, ali ne samo meni, mnogim klijenticama, ja ne govorim samo u svoje ime, mnogim klijenticama koje dođu ovdje isto tako i, onda, isto, šta je kod njih dobro, redovne terapije što imaju, čovjek se malo tu opusti, stekneš neko povjerenje, pa se otvoriš da pričaš malo više o sebi, da... Što je za tebe, da prihvatiš, niko nikoga ne sili, normalno, to svak' svoje razmišljanje ima, to svak' svoje mišljenje, oni ta svoja predavanja, uglavnom... Ja kažem, kol'ko god...

Najviše podstakne ova kuća pa da pred Centrom malo brže, malo ubrzanije to rade. Jer sve što se radi bez Sigurne kuće, sporije im je, tol'ko sporije. Eto.

Istraživačica: Jeste li Vi znali za Sigurnu kuću prije nego što ste došli ovdje?

Ispitanica: Pa vjerujte mi, jesam, ali nisam nikad bila tol'ko zainteresovana da se malo više raspitam kako je to i šta je. Vjerujte mi, nisam ja, ja da sam znala, prije, kako je to i šta je i šta znači ta Sigurna kuća, sigurno ne bi ostala 26 godina u braku. Vjerujte mi! Jer ja sam sad stekla tol'ki dojam o sebi i tol'ko mišljenje o sebi, više nego što sam ikad u životu znala da postojim i da može čovjek o sebi tako razmišljati. Ja sam sebi uvijek bila zadnja rupa na svirali, što se kaže, ono, po starinski. Sve mi je bilo na prvom mjestu, a ja sebi na zadnjem.

Istraživačica: Ima li nešto, ja se sad ne mogu sjetiti, da ja Vas nisam pitala, a da Vi mislite da je važno reći? Rekla sam za šta meni treba ovaj razgovor.

Ispitanica: Pa ne znam šta da Vam kažem, ima mnogo tih stvari koje bi se mogle reći. Ja bih svim ženama preporučila, prvo ovako, nek' ne daju na sebe, nek' ne trpe. Iz kojeg razloga? Prvo, iz toga što svi muškarci hoće da budemo donje, da ne kažem drukčije, da mogu upravljat' s nama, šta 'oće i kako 'oće, međutim, u nekim stvarima traže da budemo ravnopravne, mi s njima, pa ako traže ravnopravnost, kako god se oni bore za svoja prava, ja bih tražila od svih žena nek' se bore za svoja prava. I gdje god da se obratite, vjerovatno će i sigurno će imati podršku, tu. I volila bih da što više žena se aktivira i u mnogim strankama, da.... Ne znam kako da se izrazim, da bi postigle nešto više u životu, za borbu nas, žena, da bi postigle neki cilj, da bi došle na neki položaj, na kojem mi možemo upravljati. I voditi neku, kako da kažem, svoju politiku, jednostavno!

Istraživačica: Rekli ste: „Svi muškarci hoće da smo mi donje.“ Je li tako?

Ispitanica: Jest', tačno!

Istraživačica: Kako to njima polazi za rukom?

Ispitanica: Polazi im za rukom to što se mi predajemo! Predajemo se, ne borimo se uopšte za sebe i za svoja prava! Znači oni nama većinom, u većini slučajeva tako i mnoge žene šute, trpe i neće da kažu! A sigurno je, 80% žena je tako... Ma to je, to je za ne vjerovati! Što žene šute i trpe, isto što sam ja trpila radi svoje djece, tako mnoge trpe radi djece, trpe radi oca, radi matere, radi ovog, radi onog, boje se, stide se, neće da kažu, to! Vjerujte mi! A svaka bi trebala da kaže, da brani svoja prava! Kako god muškarac ima pravo sebe da brani, ima i svaka žena pravo sebe da brani.

Istraživačica: Kakva je bila reakcija Vaše okoline kad ste Vi odlučili, odnosno, kad ste prestali živjeti sa njim?

Ispitanica: Kako mislite okoline? Gdje sam bila?

Istraživačica: Rekli ste da imate podršku porodice, da li imate podršku, kako bih rekla, ostalih, komšija, prijatelja?

Ispitanica: Imam od sviju podršku! Od sviju, cijelog mjesta gdje su mi roditelji, ja od sviju imam podršku. Od svih svojih nekadašnjih prijatelja, imam podršku. Iz tog razloga što znaju svi šta sam prolazila, što su sve to vidjeli drugi a ja nisam vidjela i što sam ja to prikrivala, bilo me stid reći, bilo mi nezgodno, nisam htjela nikome da dokažem kako živim, na koji način živim, da mi ne bi prič'o komšiluk, da ne bi prič'o ovo, da ne bi prič'o ono, međutim sad sam to bacila za leđa i svi mi daju podršku. Eto. A najviše mio je bilo to šta ću ja ako đe odem, ako se ja vratim, kako će mene neko gledat', kako će mene neko primit', hoćul' ja osramotit' svoju djecu, hoćul' ja napravit djecu siročadima, mislim, sve su to pitanja koja te žene koje trpe sebi postavljaju i što ih se boje!

Istraživačica: A što? Jesu li možda očekivanja društva i okoline takva da treba da štite, pod svaku cijenu, pa i svog vlastitog opstanka, sve druge, pa tek onda sebe, na kraju...

Ispitanica: Nije, nije tačno, uvijek treba prvo da štite sebe pa onda...

Istraživačica: Ja se to s Vama slažem, nego rekoste, 26 godina sam se trudila da zaštitim porodicu...

Ispitanica: Jesam! Jesam, jesam...

Istraživačica:...i da većina žena iz tog razloga ostaje u nasilnom braku, vezi i tako dalje. Da li je to, po Vašem mišljenju, možda zbog toga što su očekivanja društva od žena ta da nose teret svega

Ispitanica: Pa jesu, to su očekivanja ali žene treba da se bore protiv toga, to govorim čitavo vrijeme! Da promijeni se to!

Istraživačica: Da se promijeni društvena klima i kultura u kojoj živimo?

Ispitanica: Sve, jeste, da se jednostavno to sve starinski da se izbaci ti običaji, da dolazi, 'oćemo svi u Evropu, pa nek' idemo u Evropu, kako treba i svoja prava da branimo i štitimo, i da se ne damo!

Istraživačica: Izvinite što ja malo ovako...

Ispitanica: Ništa! Slobodno Vi pitajte!

Istraživačica: Ne znam, ja sam pitala sve što sam imala, ako nemate šta da dodate, puno Vam hvala na ovom razgovoru...

Ispitanica: Ništa. Nema na čemu.

Istraživačica: Ja se nadam da nije bilo teško i naporno.

Ispitanica: Ništa, ni naporno, ja bi samo jedno još rekla, žene ne dajte se, borite se za svoja prava, nemojte trpit' kroz svoj život što sam ja prolazila, i mnoge, mnoge žene, koje su to, jer na kraju krajeva, to pukne kad tad!

Istraživačica: A da li tu ima odgovornosti države?

Ispitanica: Ima. Ima. Dosta, dosta ima odgovornosti države. Nekako oni na jedan način uvijek gledaju da eliminišu taj zakon, da ga nekako izbace, da ga, ovaj, jer i ako se i mi sad ne potrudimo da ga nekako malo podstaknemo...

Istraživačica: A što? Zar nije državi u interesu da štiti sve svoje građane? Pa tako i žene.

Ispitanica: Pa jest' ono u interesu da štiti građane, al' bogami, malo žene izbjegavaju (smije se), ja gledam i po ovim strankama, svi uvijek nekako gledaju malo više da ima muškinja a ne žena! O je, zato ne možemo... Ne mogu oni ništa ako se mi same ne borimo za to. To je živa logika.

Istraživačica: Ako sam ja Vas dobro čula i razumjela, taj doktor, konačno, koji Vas je primio, je bio neki okidač, odnosno neko ko je inicirao, prvi...

Ispitanica: Ne. Nije. Prvo su moji roditelji bili tu, znači. Roditelji. Pošto su njima, oni su dobili dojavu šta je sa mnom, nisu mogli sa mnom stupiti u kontakt, znači, neko im je, gore iz mog komšiluka rek'o, da me hrane na kašikicu, da me vode svake večeri u Hitnu, tako da je moja mama otišla u MUP i prijavila to i tako da se to pokrenulo.

Istraživačica: A Vi ste tad bili na urologiji?

Ispitanica: Tad sam bila na urologiji.

Istraživačica: Ali je doktor bio taj koji je sve učinio da on Vas ne odvede?

Ispitanica: Jeste. Jeste.

Istraživačica: On je pozvao bolničara i rekao: - Ne mrdaj od nje!

Ispitanica: Jeste, jeste. I posjete njegove kad sam imala, sve vrijeme bolničari su bili uza me u sobi, sa ostalima da mi ne bi pravio probleme i uvijek je jedan policajac u civilci, civilki znači, u hodniku ili neđe, mada, mada mi smo imali da se sve vidi, uglavnom je bilo to.

Istraživačica: A prvi put kad Vas je izvuk'o? Doktor taj koji Vas je tad pregledao nije...

Ispitanica: Tad sam bila na urologiji i trebala sam ostati isto na internoj tu i policija je tad isto bila tu, on je sjedio kraj mene, znači, tad mi je bio nos slomljen, šakama sam dobijala udarce, u pluća, u trbušnu duplju, u bubrege isto tako, sve to, znači, kako sam ja tad na urgentnoj bila u Zenici, on je mene šćipio, sjedio, znači, pored mene, policija je došla, pitali me hoću li ja njega prijaviti i on je mene ovako za ruku, da ja ne bi slučajno smjela, tako da ja njega nisam smjela prvi put prijaviti. I oni su mene odveli gore na internu da me smjeste, gore i tu sam veče bila na internoj, sutra ujutro je on došao i mene pokupio. Da ne bi slučajno ja bilo šta i ako u tom stanju odala.

Istraživačica: A kad je to bilo? Koje godine? Možete li se sjetiti?

Ispitanica: Prošle godine!

Istraživačica: Prošle godine?

Ispitanica: Prošle godine!

Istraživačica: I policija je Vas pitala hoćete li ga prijaviti?

Ispitanica: Jeste.

Istraživačica: Iako je policajcima bilo jasno da ste Vi...

Ispitanica: Jeste, jeste, to je bilo negdje oko 7., oko 7.12., oko 7.11., ne, oko 7.12. je to bilo.

Istraživačica: Dobro. Uglavnom 2010.?

Ispitanica: Jeste, jeste.

Istraživačica: Dobro. Jako lijepo pričate, razgovijetno, tečno. Hvala.

Ispitanica 2, Zenica:

(029 Zenica 3 12032011)

Istraživačica: Zahvalila se na razgovoru i što mi je dozvolila da snimam....

Ispitanica: Kad sam sve izdržala i ovo ću, bitno je da me niko ne udara, u tom i jeste problem...

Istraživačica: Ja sam Vas pitala šta je bio razlog da dođete u ovu Sigurnu kuću pa ste rekli da ste bili tri puta ovdje i jednom u Sarajevu, je li tako?

Ispitanica: Jeste, jeste, prvi put sam u Sarajevu, od strane muža. Imam dvoje djece s njim, trpila sam nasilje šest, sedam godina. I na kraju sam popila domestos, imala taj anksiozno depresivni poremećaj, dijete završilo u domu, od sedam mjeseci, ja u bolnici, pluća sva otišla, izašla iz bolnice, ponovo se vratila da bi dijete to uzela, imam curicu od 9 godina,

da bi bila ponovo sa porodicom, zbog svoje djece. Nemam roditelja, sve sam išla na to, moja djeca da imaju roditelje i da ne ostanu ko i ja, bez roditelja. Međutim, nije išlo, on se i dalje počeo se drogirati, počeo me tući, dovoditi žene da ja gledam, nisam mogla to podnijeti, otišla sam od njega. Pošla tražiti pos'o, da nađem stan da bi uzela to dijete iz doma, ljudi su me napali, nepoznata lica, u Kaknju, silovali, tako da sam došla ovdje. Bila sam ovdje devet mjeseci k'o zaštićeni svjedok. Izašla odavde, roditelja nemam, imam brata i sestru, najmlađi u domu, za dvojicu braće i ne znam gdje su. Izašla, nisam imala gdje, upoznam se sa čovjekom ovdje u Zenici, udam se za njega, četiri mjeseca s njim živjela, svekrva, non stop belaji, svađe, nije me podnosila što imam iz prvog braka dvoje djece, odem i od njega, na ulici bila, ponovo ovdje, dok sam trudna bila, ovu malu, do poroda bila, Medica mi izašla u susret, sve što mi je trebalo, pomogli su mi, tako eto da sam sad dobila kamp u B., živim od dječijeg doplatka 13 maraka, bila na televiziji Zenica, malo mi svijet nešto pomog'o, tako da sam se smjestila gore. Ali teško, da nije bilo ove Sigurne kuće, da me nisu primili, ne znam kako bi, šta bi bilo s mene. Obraćala sam se policiji, ovi su sad osuđeni, ovdje su u zatvoru, pa mi njegova žena dolazila, davala mi, kao 50.000 da bi povukla tužbu, da on izađe, ja nisam na to pristala, obratila sam se svojoj tužiteljici koja je vodila taj postupak, ona mi je rekla ako bi mi u slučaju prijetili, da se ponovo obratim, da prijavim policiji, međutim, više nije, kad sam joj zaprijetila i rekla ja ću prijavit': - Nemoj mi dolaziti ja ne povlačim to! Moj strah, moj stres, moje traume, niko ne može platiti, da mi daješ ne znam ti šta, ja ne pristajem na to! Sad me i dalje strah kad izađu, već tri godine leže, šta će bit' poslije kad' izađu, kako će bit', sad strahujem od toga. Strah me djeci, ne znam, duša me boli kad nemam svog djeteta. Idem prosim od vrata do vrata da bi djetetu mi socijalu ukinuli. Sad sam baš bila u Romali centru, kao izašlo za nasilje u porodici. Kao da svaka žrtva nasilja ima pravo na pomoć neku. Međutim, meni su rekli da nemam pošto nije od strane porodice. Pa gore u Sarajevu kad sam bila, nisu ga ni na sud, ništa nisam predala, jer sam mislila da će se povući, zbog djece, tako da nisam prijavila i tako, eto.

Istraživačica: A ovaj u Zenici?

Ispitanica: A ovaj u Zenici nikad nije došao ni da vidi dijete. I još mi govori da nije njegovo pa sam predala za DNK. Sad 25. aprila biće pozvan. Šalje mi poruke, pita kol'ko sam namangala djetetu, kol'ko sam namangala, imam li para da posudim i njemu, to mi teško pada, ko god zna, ko god vidi, dijete isti on, ništa moje nema. Al' bez obzira na kog'

liči, to je tvoje dijete. Znači, kad komšija, neko koji zna, može kupiti djetetu smoki ili nešto, pa možeš i ti kupiti svom djetetu. On jednostavno prođe pored djeteta i još me proziva kurvom, svakakve riječi, šutim, trpim, prijavila sam sad to, pa šta će biti...

Istraživačica: Kome si ga prijavila?

Ispitanica: Pa predala za taj DNK, u Centar su ga pozivali tri, četiri puta, nije htio doći, sad čujem, neki dan, komšija iz B. i on mu rek'o: - Prijavila me, dobio sam poziv za krv, neću ići, nema sile koja će me natjerati. Sudija mi kaže: - On ne mora milom, biće silom, ja ću poslati policiju, nalog imam za to, i odmah za Sarajevo da se to uradi. Imaju vještaci koji će utvrditi DNK. Pa onda on može pjevat', al' ima sve da ti isplati. Baš mi on dao 10 maraka da mogu kupiti djetetu mlijeko. Preživila sam svašta od malih nogu, roditelji isto nisu imali brak, non stop tukao mater, nas petoro imali, sestra mi ostala pet mjeseci, borila se s njima i oni su završili u domu, nisam imala gdje, al' uglavnom, svašta sam preživila.

Istraživačica: Koliko ti imaš godina?

Ispitanica: '76.

Istraživačica: A ta djevojčica, je li ona sad s tobom?

Ispitanica: Nije, ona je s ocem, tri godine ni nju nisam vidjela. Ne da mi da je vidim i tako.

Istraživačica: Jesi li tražila da je vidiš putem Centra za socijalni rad?

Ispitanica: Jesam jednom kad sam išla za Sarajevo i onda kad sam se porodila i ovdje i ovi problemi, tako da nisam mogla. I ovaj mali što je u Domu, kad imam odem, kad nemam... Nisam ni njemu dugo išla. Juče sam baš bila u Centru, sa direktoricom pričala, sad me šalju na Komisiju, na drugostepenu, pa ako me odbiju, jedino mi je da dijete ovo uzmem iz Doma, tad bi mogla primati tu socijalu. Išla sam i kod one Emire doktorice, ja samo znam da mi je teško, duša me boli, ipak sam ja to rodila.

Istraživačica: Kaži mi, kako si ti zadovoljna kako se prema tebi ponašaju policija, Centar, sud, tužiteljica...

Ispitanica: Pa tužiteljica me fino prihvati, pomogne mi, mislim, šta ja znam, ona je rekla onda kad je to bilo, kad su me napali ovi, kad sam davala te izjave, jednostavno i dan danas imam te traume kad se sjetim, policije kad dođe po mene pa me vrati ponovo, osjećala sam se isto da sam ja nekog ubijala a ne mene neko (plače), a sad, gdje god se nekom obratim, samo kažu: - Dadni dijete u Dom. Nije jednostavno dati dijete u Dom. Nemam struje, bez struje živim (plače).

Istraživačica: Kaži mi, molim te, ako možeš, kakva podrška je tebi potrebna da se ti izvučeš iz svojih problema?

Ispitanica: Pa potrebno mi je, eto, da imam neko primanje, pos'o, nešto, da bi mogla zbrinut' i sebe i svoju djecu, da uzmem to dijete jer jednostavno grize me savjest, za ovo dijete što je u Domu, jer teško je kad nemaš svojih roditelja, jer ja kao dijete ne znam šta je majčina ljubav, zbog oca.

Istraživačica: Otac je bio nasilan prema majci?

Ispitanica: Jeste.

Istraživačica: A prema djeci?

Ispitanica: I prema nama svima, tuk'o nas je. Ja sam živjela kod nene. Kod mamine mame. I ona je '95. umrla, odkad je ona umrla, otad su postali ovi problemi.

Istraživačica: Jesi li se tad udala prvi put, kad je nena umrla?

Ispitanica: Jesam.

Istraživačica: A ti si iz Sarajeva?

Ispitanica: Rođena u Sarajevu. A mati je u Visokom živjela. Visočki Centar, a i Kiseljak, otac je iz Kiseljaka bio, svi znaju naše probleme.

Istraživačica: Znači, ti izlaz vidiš u tome da nađeš neki posao od kog ćeš moći...

Ispitanica: Da izdržavam i sebe i djecu, da ne ostanu ako nemaju oca, da imaju barem mater uz sebe. Jer kad vidim drugu djecu da imaju nešto a ja nemam svom djetetu za smoki, duša me boli (plače)...

Istraživačica: A to, ta drugostepena komisija, što si rekla, to što si bila kod direktorice, to je za ovo dijete, malog ovog što ti je u Domu, je li?

Ispitanica: Ne. I za malog i za ovog sad, da bi mu ostvarila pravo za socijalnu pomoć, pošto sam primala socijalnu pomoć do godinu dana za malo dijete. I onda mi je ukinuta. Sad primam socijalni doplatak, taj 13 maraka. Jer prije mene ovi što su stanovali, 450 maraka ima duga za struju. Sad sam bez struje. Jedna mi žena dala od sebe, kad nemaš, odmah se dere, za 30 maraka da platim. Isključi, pa u mraku, a za B. svi znaju kako je gore. Policija non stop. Problemi.

Istraživačica: Ima li nešto da ja tebe nisam pitala a da ti misliš da je važno da mi kažeš?

Ispitanica: Ne znam šta da Vam kažem (*plače*), samo znam da mi je teško, da i dan danas imam te traume i to...

Istraživačica: Jesi li ti bila zadovoljna dok si bila ovdje u Sigurnoj kući?

Ispitanica: Jesam.

Istraživačica: Jesi li razgovarala sa psihologinjom, Š.?

Ispitanica: Jesam, i sa Š. i sa L., svakog četvrtka i srijede idem u savjetovalište. Idem, s njima porazgovaram, kad mi treba nešto, izađu, pomognu mi, jer sam stvarno zadovoljna s njima i sa radnicama i sa svima...

Istraživačica: Dobro. Da te dalje ne mučim.

Ispitanica: Nema veze, meni je lakše kad ono ispoljim iz sebe. Jednostavno ovako kad šutim, onda mi je teže...

Istraživačica: Nadam se da te nisam ja još nešto dodatno...

Ispitanica: Niste, niste, meni je lakše kad to... Neg' da tajim u sebi, jer ne može se sa svakim ni ispričat'...

Istraživačica: Ima li kakve šanse za neki drugi smještaj?

Ispitanica: Ma ne znam, eto, nisu mi ništa rekli, dali su mi to kao na privremeno, pa sad šta će biti... Samo, gore je katastrofa. Jednostavno, nekad me strah da mi neko ne uleti, da ubije i mene i dijete. Teško je, kako god okreneš, teško.

18. mart 2011. godine, Sarajevo

Ispitanica 1, Sarajevo:

(031 Sarajevo 1 18032011)

Istraživačica: Koji je razlog, u Vašem slučaju bio da Vi dođete ovdje, u ovu Sigurnu kuću u Sarajevu?

Ispitanica: Pa ovako, kod mene nije baš, ne mogu reći jedan da je razlog, nego ih je više razloga. To je takva osoba, bolesna, da je on takav da me je uvijek tukao, da je ljubomoran, da je ne znam, ne znam reći. Uglavnom, ja sam rekla stop, kraj, tek kad je on meni doveo u kuću drugu ženu, jer 15 godina već sam ja s njim živjela, četvoro djece sam rodila. Ja sam znala, inače, da on mene vara, da pije, kocka, sve je moguće on radio, ali je on radio, hajde, van kuće, nije unutra, ali je mene tukao, uvijek, ali nisam se nikada obraćala za nikakve pomoći, ništa, već sam uvijek šutila, trpila, mislila to tako treba, šta ja znam, dok nije on jedan dan, kao, znaš, tu neku što se, tamo, sa njom, bio, kao zaljubio se on u nju a voli i mene pa je doveo kod mene u kuću sa moje četvoro djece, ja nikad nisam smjela reći neću, ne smijem da se protivim nešto, ne znam, ja sam morala šutiti i eto, on je

nju doveo, ona je živjela s nama, slagaću, možda tri mjeseca, da Vam ne pričam šta je radio, to je jedna soba gdje smo mi svi spavali, ja, moje ovo dvoje male djece i curica od devet godina, on i ta, ta njegova, Elma se zvala. On je maltene tjer'o, ovo me i stid reći, da spavam, zajedno da sve troje, zajedno da spavamo, moja mala je to gledala, tuk'o me je, tuk'o je i nju, jer da je neki problem u meni, ne bi nju tuk'o, on je navik'o, uvijek je tuk'o, djevojke, te svoje žene bivše, i tako je to prolazilo oko tri mjeseca dok ja više stvarno nisam mogla ni psihički ni fizički, nisam više to mogla da gledam, da djeca to gledaju, jednom sam mu se suprotstavila, rekla: - Ja više ovo neću, ako hoćeš da živiš s njom idi u podstanare idite pustite mene, pusti mene da ja živim sa svojom djecom! On je samo ono ust'o i rek'o: - Kakvo ti imaš pravo, odakle tebi hrabrost da ti kažeš da nećeš ti tako da živiš! I on je mene tu tuk'o, tuk'o, i hajde, to je prošlo, ja sam u sebi samo stvorila sebi sliku, kako god bilo, ja ću pobjeći, a nisam znala jer se nikada nikome nisam obratila za nikakvu pomoć, ni policiji ni nikad u životu, ovo 'vako, komšinici, onom bližnjem svom, pričaš, žališ se, ali ništa. I mi smo trebale na Biro da idemo, na primjer, poslije dva, tri dana. A i ta, njegova ta E., on je nju i vjenč'o. To nisam rekla, on je nju čak i vjenč'o, a s njom je bio, eto, dva mjeseca i ona više nije mogla izdržati jer je vidjela gdje je došla, kakav je, šta je i mi smo se kao dogovorile da nas dvije zajedno idemo na biro i da zajedno to nekako spasimo, da pobjegnemo, ne znam. Ona je imala mamu, imala oca, imala je gdje, da se vrati. A ja, mama, umrla mi, tata, umro mi, nigdje nikog nisam imala i gdje god bi otišla, on bi me naš'o i opet bi me istuk'o i vratio i isto, sve ispočetka. I tako smo mi taj dan pošli na biro i ona se našla sa svojom mamom, dogovorila da će otići kući, a ja sam ostala, šta sad ja da radim, ako se ja vratim bez nje kući, onda će opet mene istući, što sam ja nju pustila, opet će naći krivca u meni. Tako je bilo policijsko auto na ulici, mi smo ga zaustavili, u stvari, ona ga je zaustavila, ta E., i objasnila, ispričala kako mi živimo, našu tu situaciju i sve i policajac je rekao: - Ne može to tako, morate vi u policijsku stanicu, to se ne smije, šta ja znam, valjda, živiti sa dvije žene, to je zabranjeno. I mi smo otišli, opet njima ispričali kako je on mene tukao, kako mi živimo, ja sam podnijela krivičnu prijavu, ona nije htjela ništa protiv njega da podnese, ništa i tako su oni mene smjestili u Sigurnu kuću, to je bilo prvi put i prvi put da sam se ja obratila ikome za pomoć i išta tako. Smjestili su me u Sigurnu kuću, i eto. Ovdje sam sad treći put. To je bilo prvi put. Prvi put sam bila dva mjeseca ovdje, a ono što kažeš ludo, naivno, ja sam mislila nikad ga nisam prijavila, možda će se popraviti, možda će se uplašiti, šta ja znam, on se dokaziv'o, izvini,

sve živo, dok se nisam opet vratila, dok nije možda 10, 15 dana prošlo i opet on mene tuk'o, još mi je bilo i gore što sam ja, kako sam smogla hrabrosti da ga prijavim policiji. I onda sam opet ja, čim je on preko vrata, ja sam nazvala sama policiju, oni su došli, spremila mene i djecu, ponovo u Sigurnu kuću. Taj put sam bila ovdje 11 mjeseci. I to sam bila čvrsto odlučila i stvarno nisam htjela da mu se vratim. I socijalno više nije imalo, kažu, nije imalo prihoda da mene ovdje više drže, a on je stvarno tako opasan, i kažu, ja ne znam, da sam ja najteži slučaj ovdje, svaki je slučaj težak, ovdje dolazio, prijetio, peo se na zgradu, nema šta nije radio. Ima papire da nije dobar, da ga ne mogu zatvoriti, ne znam, to što Vi kažete: - Zakon. Po Zakonu bi trebalo davno da zatvori, a on je na ulici a ja sam ovdje zatvorena! Ja sam 11 mjeseci ovdje bila, dobila da moram izaći odavde, da oni misle da sam se ja osamostalila, kao ohrabrila, ne znam kako su oni to nazvali, ja sam njemu davala, samo dvoje je bilo sa mnom ovdje djece, ovo dvoje starije je bilo s njim, oni nisu htjeli ovdje da budu. Ja sam njemu davala ovo dvoje na vikend, svake subote i nedelje pa mi ih on vrati i socijalno mu je dalo, valjda, do znanja tu hrabrost da mi ne mora vratiti djecu i on ih nije ni vratio djecu, za mene je to već bila teža trauma, teže mi je bilo, em moram izaći, em djecu mi uzeo, a bez ovo dvoje ja baš stvarno ne mogu da živim, ne mogu da dišem bez ovo dvoje male djece. Em što sam tražila starateljstvo nad djecom i zabranu prilaska ali ništa mi to nije bilo omogućeno, morala sam sve ispočetka, znači, ono, ponovo sam bila na početku. Ja sam se toliko bila razočarala da mi nije preostalo ništa no da mu se vratim, samo zbog djece, ja sam u glavi imala, znala sam da će me ponovo istuć' i sve, jer je to, to je bolestan čovjek, to je, il' je sila, ne znam više kako bi ja to nazvala, šta je to...

Istraživačica: I drugi put se Vi vratite zbog djece...?

Ispitanica: I on me stvarno nije tuk'o više jer je znao na šta sam spremna, jer ja sam odmah rekla: - Ja neću sebi da dozvolim da me maltretiraš, niti da me tučeš. I on je meni 1000 puta nabij'o na nos ovu Sigurnu kuću, te ovdje su žene 'vake, ono, bolesno njegovo, one su tebe nagovarale, pa ti si mene prevarila, ti si 'vaka, ti si 'naka, ali meni to ništa uopće nije bilo bitno, joooj, samo da sam ja sa tom svojom djecom, al' uz mene on je im'o i dalje je on im'o te svoje, kako bi nazvala, avanture, te svoje, voli ovu, voli onu, pio je stalno, eto i do skora, on je bio pio, pio i prepio je i pošʼo meni nabijati na nos sve to: - Kakva si ti majka, ti si 'vak'va, ti si 'nak'va, pušt'o muziku, pati, fol, za nekakvom tamo, jer on uvijek nađe nekoga, neku da se, ko, zaljubi, pati za nekim i on je otišʼo u granap da kupi sebi još

piva, al' je previše, prepio, ja ga molim: - Nemoj E., sjedi, lezi, to već bilo pola 2 ujutru, lezi E.! Ništa. On otiš'o, kupio pive, opet, ja držim ovog malog od tri godine ovako u naručju i stojim u hodniku, on govori: - Sad ćeš ti vidjeti! Ustade, krenu prema meni, al' se ja nisam nadala da će me udariti baš tako, on je mene udario, slagaću, il' šakom il' šamarom, ne sjećam se, udar'o me svakako, udar'o me u glavu, a ja držim dijete, ja sam to dijete tol'ko zagrlila, držala da je dijete samo uz mene, ja mu govorim: - Nemoj E., udarićeš dijete, on govori: - Boli mene briga više i za djecu, boli me za sviju, vi, ja kao, ste meni uništili život, on nema šta da živi. I on je mene udar'o sve šakama, u bubrege, u leđa, u nos, ja sam samo osjetila kako mi nešto kvrcnu u nosu, ja sam tu krv, ko da ste česmu otvorili, sva sam bila krvava, te ta moja curica od devet godina, ona nije vidjela kako on mene tuče, jer je to, kako je sjedila, nije me vidjela, kad je ona ustala, kad je ona mene vidjela svu krvavu, to je dijete skočilo, ali njemu niko ne smije prići, da je njih hiljadu, svi bi sjedili, niko ne bi prilazio, spasio, rekao pusti je, ili nešto, ona je nama prišla, stala između nas, ona je njega gurnula, pusti je, pošla vrištat', te ova curica isto od pet godina pođe vrištat', pusti je, to svi pošli da ga udaraju, te ovaj mali od tri godine što sam ga držala, okrenu se, vidi kako njih dvije, pa se i on okreni, pa sve ga šakama, ali to je šok za djecu, oni su vrištali, njega udarali i on je tek tad stao! Kad je vidio da ono svi na njega. Jedino ovaj sin od 11 godina, on je ništa, on ništa, on je lež'o i nije se pomak'o. Pravio se da spava. I on je počeo onda po kući, sve što je bilo, i ono suđe, sve je on razbij'o po kući, vrišt'o, ti si meni uništila, kao, svu krivnju je da sam ja sve kriva, on nije ništa kriv, on je uvijek im'o opravdanje da sam ja kriva, da to nije ništa što je on meni uradio i doveo drugu i tuk'o me, ti da si žena, ti bi to trpila, šta ja znam, i tako, on je sve to porazbij'o, a mi smo se već skinuli da spavamo, mi smo svi bili bosi i, ovaj... Ode on u WC, al' jedva, ono se gega i ode u WC, a mi smo bili ovamo, u drugoj sobi, a mobitel mi u drugoj sobi, ja samo onoj maloj svojoj od 9 godina rek'o: - Ajde vidi, izvuci mobitel! Ona je tol'ko snalažljiva, ona je otišla u sobu, zgrabila mobitel, a sva je sreća mi u svakoj sobi imamo balkonska vrata i može se izaći na koja god hoćemo vrata. I ja sam onog R. u naručju i samo otvorila vrata i izletila a ove dvije se uhvatile za ruke i za mnom, mi svi bosi. Tako smo mi bosi trčali ulicom i samo smo skrenuli u ovaj jedan puteljak jer meni više bilo strah može mi on izaći za nama, 'vako je velika ograda bila, ja ne znam kako sam preskočila sa R. tu ogradu i sad moja mala, ova od 5 godina curica: - Ajoj mama, ja ne mogu! A. je uze, prebaci, preskoči i ona i mi smo se tu sakrili, u snijegu bosi stajali. A to je za ne vjerovati, tako

djeca, tri godine, pet godina, bosi, snijeg je to, oni stoje, A nisu rekli! A on izašao na ulicu, vrišti sve: - S., vrati djecu, ubiću te! A ja ništa, ja samo šššššš, ja sam brzo nazvala policiju, rekla im adresu i ugasila mobitel. Rek'o, može me nazvati pa će čuti gdje zvoni pa će me naći. I mi smo se tu, ne znam koliko je trebalo tačno da dođe policija, čujem ja auto, ali odavde gdje smo se mi sakrili ne vidi se taj auto nego se on samo čuje i ja čujem auto, ja sam mislila da je policija i ja sad hoću da preskočim tu ogradu da mi ne bi pobjegli, da ne bih ostala, šta da radim onda, kad meni A.: - Nemoj mama, nemoj! Reko': - Stanite vi tu, idem ja da vidim. Ja sam tu preskočila sa R., kad nije, komšija i on ti s tim komšijom pođe nešto pričati: - A vidi šta mi je uradila! Kad, hvala Bogu, policija ide, tačno iza tog auta, kad izlaze, tri ili četiri specijalca, slagaću i kao džip i ja brzo potrčim prema njima, iza leđa stanem ovom jednom i meni je odmah lakše bilo, kad su oni, te onda se on promijenio, čim je on vidio njih, da sam ja kao, da imam neku zaštitu. I ja ispričam, na brzinu, šta je bilo, kako, a oni vide da smo mi svi bosi, djeca vrište: - Vodite ga, nećemo mi tebi, pusti nas! Nema šta mu nisu govorila i ti policajci nama, haj'te vi sjedite u auto da vam nije zima i njega odmakli tamo na stranu i snjim nešto raspravljaju, pričaju, pričaju, ne znam ja šta je on, svoju priču prič'o, i sad meni dolazi onaj policajac i govori mi: - Gospođo, kao, recite nam šta je bilo. Ja fino ispričam kako je bilo i šta je bilo. Dobro. On opet ode, tamo opet s njima raspravlja, ovako stajao jedan oluk, nije njemu ništa, nije on sebe udar'o, on vam šakom u oluk i onda sav krvav, ajoj, tol'ko se, ono, glupir'o, šta ja znam: - Joj A., babino, ti se me iznevjerila. Zato što me, k'o, spasila, šta ja znam i tri četiri puta je dolazio ovaj policajac i kaže meni: Gospođo, Vi dobro razmislite jer je on već na uvjetnoj dvije godine i ako ga sad krivično opet optužimo, to, krivično, kako se kaže, on bi trebao u zatvor, biće ti, kao gore, ako ga ja, kao tužim, ja da nisam bila uporna on bi mene nagovorio da se ja s njim pomirim, ja sam rekla: - Ja neću da ga gledam, ja evo već 15 godina s njim živim, s njim se ne može pomiriti, on se neće promijeniti i nema šanse i neću! pita policajac mene: - Pa jeste li Vi spremni krivično da ga tužite? Ja reko': - Jesam. I opet oni njemu, njega, kao, doveli ga kod mene da se ja možda smilujem kad me on zamoli (uzdiše). Ja govorim: - Maknite mi ga s očiju, ja neću, gotovo je! I nije, ja sam bila tol'ko uporna da ja neću s njim i neću da se mirim i gotovo. I onda oni valjda kad su stvarno vidjeli da ja neću, stavili mu lisice i odveli ga u stanicu i ovo drugo auto je došlo po nas, da nas vode, isto i nas u stanicu, samo su nas pustili da uđemo u kuću da obučemo cipele da nismo bosi. I kako ja ulazimo u kuću, ovaj stariji sin, on se dere, eto stid me reći,

dere se da sam ja kriva, da sam ja kriva, da sam ja kurva, on je bio na babinoj strani, ne znam, ja ga pitam: - N. hoćeš li ti sa mamom? - Neću, pusti me, moj babo! Šta sve preživiš, kažem, radi djece, da bi ti tako sutra (plače).

Istraživačica: Kažete, policajac je rekao da ima dvije godine uslovno...

Ispitanica: Ima, ima!

Istraživačica: Je li to zbog nasilja prema Vama ili je to nešto drugo?

Ispitanica: Ima uslov od godinu dana, ovdje dok sam ja bila prije, uhvatio je jednu korisnicu Sigurne kuće, davio je da otme, oteo joj mobitel, pa uz to ima još što je šoferšajbnu nekome razbio, ne znam Vam tačno, eto.

Istraživačica: A što je prema Vama bio nasilan?

Ispitanica: E, za to još nije dobio. Tek će to da dobije. Znači, ima za mene dva puta.

Istraživačica: Je li dobio ikada neku mjeru zabrane prilaska?

Ispitanica: E pa nije, ja Vam govorim ja dok sam bila ovdje bio je jedan kako se kaže, Vaša prava, on je to vodio, ali on je dolazi svako pet mjeseci, on je to i zaturio, il' šta je uradio sa tim, tako, ja kad sam trebala da izađem iz Sigurne kuće, ništa od toga nije bilo.

Istraživačica: Kažete da je on nasilan od prvog dana?

Ispitanica: Od prvog dana, jeste.

Istraživačica: Znate li možda, unutar njegove porodice, svekar, svekrva...?

Ispitanica: Jeste, isti je mama.

Istraživačica: A mama mu je nasilna, je li?

Ispitanica: Pa, otkako sam ja došla gore, majka je uvijek... Ma jeste, tukla je svoju ćerku, ma, ista mama. Dok, ima on dva brata, njih dvojica nisu takvi, dok on, on je stvarno nasilan, oni su fini, a mati mu je slična njemu, baš.

Istraživačica: Recite mi, ta žena, rekli ste, imala je roditelje, imala je kud pobjeći...

Ispitanica: Jeste.

Istraživačica: Vi, rekoste, nemate nikoga?

Ispitanica: Jeste. Imam samo jednu sestru koja ima muža, jedno dijete ima, ima svoj život, ne može mi pomoći.

Istraživačica: Je li ona znala da je on nasilan?

Ispitanica: Ona se uvijek protivila, ona je znala, ali, ona mi je pomagala kol'ko može, ali ne može ni ona, ne može me ni ona sebi uzeti kad ona ima svog, praviti sebi probleme, svog muža i šta ja znam.

Istraživačica: Jeste li imali podršku okoline, mislim, komšiluka, nekoga tako?
Ispitanica: E da Vam kažem, taj moj komšiluk, što sam rekla, on je mene mogao tući da svak gleda, da niko ne bi priš'o. A svi su ga se bojali, eto tako da kažem, je bio njegov, taj jedan brat, jednom zvao policiju, jedino on, eto, kad, ne d'o Bog on mene tuče, ja bježim tom njegovom bratu što živi preko puta nas. Niko nikad niko, da pokucam nekom na vrata, molim vas, da se sakrijem, nemoj molim te, kaže, meni će problemi biti, svi ga se boje. Eto, komšinica, to je zid, sve se čuje, kol'ko sam ja vrištala, kaže, nisam ja ništa čula. Čim je policija njega odvela, to su svi izašli, sad su ko ono, svi su čuli. To nikad, ono, niko neće da se petlja.
Istraživačica: Kažete, 15 godina, mislili ste to tako treba, niste nikom govorili...
Ispitanica: Pa bila sam dijete, što kažu, luda sa 17 godina sam ja, jedini muškarac u životu bio, jedini, zaljubila se, nisam znala da postoji Sigurna kuća, šta sad, baš sam ono mislila to valjda tako treba, on me zatupio, zaglupio.
Istraživačica: Jel' mislite da je važno da postoje sigurne kuće?
Ispitanica: Pa ja mislim da jeste. Evo, da nema Sigurne kuće, gdje bih ja sada bila? Il' bi me ubio il' nešto bi bilo. Hvala Bogu pa postoji Sigurna kuća. Zato je on i ogorčen na ovu Sigurnu kuću što je to jedini spas za mene jer ja nemam ni oca ni majke ni brata, k'o neko, na primjer, da ga može zaštititi. Ja imam samo Sigurnu kuću da zna da mi ne može prići, da me ne može udariti, da mi ne može ništa. Ja kažem, hvala Bogu da ima Sigurna kuća.
Istraživačica: Kažete, obraćali ste se policiji nekoliko puta. Jeste li zadovoljni njihovom intervencijom?
Ispitanica: Pa da Vam kažem, evo sad, bila sam govorila koliko su oni mene ubijeđivali da se ja njemu vratim, da se ja pomirim s njim. Tu, na primjer, meni nema logike. Ako sam ja već nazvala policiju da mi pomognu, a oni hoće mene da vrate njemu. Je li tu logika, ne znam šta bih na to rekla. Dok, kad sam došla dole, u policijsku stanicu, inspektor je bio skroz drugačiji. On je baš bio na mojoj strani, čak je dolazi ovdje, da me on vozi na sud, da nalaze vadimo, to je, ja mislim, sve od ljudi do ljudi. Ne znam, ne znam šta bi rekla...
Istraživačica: Na sudu još niste bili pa ne možete reći...
Ispitanica: Nisam.
Istraživačica: A jesu li djeca sada sa Vama?
Ispitanica: E pa troje jesu, ovi što su sa mnom bježali, ova curica od 9, curica od 5 i ovaj mali, a ovaj sin što je bio kući, što mi je psov'o, bio je ovdje sa mnom, joj, slagaću Vam,

bio je nekoliko dana, ne znam, on ga je ostavio dole u Centru za socijalni rad, kao, ne može ga on čuvati i rek'o da mu pravi probleme i šta ja znam i juče je iz škole pobjegao babi. Tako da je sa njim.

Istraživačica: Jeste li zadovoljni Centrom za socijalni rad?

Ispitanica: E to Vam... Baš... Ne znam reći, iskreno, da sam zadovoljna, prezadovoljna, iskreno, uvijek su bili na njegovoj strani, više nego, ne znam, na mojoj, ja kažem, njima hvala, jer oni me drže ovdje i plaćaju i šta ja znam, al' oni su mu dali ohrabrenje neko, kao... Nema veze što si ti uzela djecu, uzmi ti slobodno djecu, oni su znali da ću ja poluditi bez djece i on je uzeo i kako meni govore na telefon, govore, ako ti ne budeš pričala sa njim na telefon, imamo u određeno vrijeme, ako ne budeš pričala s njim na telefon, mi ćemo tebe izbaciti iz Sigurne kuće, tako neke uvjete bi mi davali, a ja sam ovdje radi njega a treba s njim da pričam na telefon, da ga ja smirim pošto oni ne mogu da ga smire.

Istraživačica: Kažite mi nešto, nisam rekla da ću Vas to pitati ali me baš interesuje, u zadnje vrijeme se dosta govori o tom nekom terapijskom ili prevaspitnom radu sa počiniteljima nasilja. Šta mislite da li bi to u njegovom slučaju dalo neke rezultate?

Ispitanica: Ma ne vjerujem. On neće, on neće to, niti hoće da se liječi, niti hoće... Ne pristaje ni na šta, on misli da njemu ništa... Njega su kao tjerali, molili, ali ništa. I, na kraju krajeva, poslije jedanaest mjeseci, baš pred kraj, ja sam, što Vi kažete, imamo i mi ovdje terapije, imamo i mi svaki dan grupe, imamo svoje koordinatore, imamo... Pričam svaki dan, baš sam postala druga žena, druga osoba i vidjela, pa vido' (Sanela), pa nisam ja tol'ko glupa k'o što me on učio, ti si glupa, ti ne znaš ovo, ti ne znaš ono, rek'o ja mogu sama i da živim, pa nije problem u meni nego je problem u njemu, džaba je meni što se ja ovdje liječim, kao, tako rečeno, kad je on, problem je u njemu, nije u meni, al' on na to ne pristaje, tako da...

Istraživačica: Kažite mi kako... Joj, još jedno pitanje...

Ispitanica: Ma slobodno Vi mene pitajte, ja mogu cijeli dan (smije se)...

Istraživačica: Šta bi Vama, po Vašem mišljenju, bilo potrebno da vi riješite svoj problem, šta god da je to.

Ispitanica: Iskreno, samo da njega nema, ja bih živjela, ne znam, ja sam tol'ko sigurna u sebe da bih ja mogla, da sam ja sposobna da živim. Samo njega da nema blizu mene.

Istraživačica: Jel' se osjećate sigurnom dok ste ovdje?

Ispitanica: Osjećam!

Istraživačica: A kad izađete?

Ispitanica: E ne kad izađem. Ovdje se jedino osjećam sigurnom. Isto kad izađemo negdje. Jedva čekam kad ćeš ući i čim uđem kroz ova vrata neš to mi ono padne teret, osjećam se, baš ono, da bar mirno mogu leći naveče, bez straha hoće li ko skočit', hoće li me ubiti, eto (uzdah).

Istraživačica: Djeca idu odavde, ta starija, u školu, je li tako?U stvari, ova mlađa ne ide, već samo ova od 9 godina, je li tako?

Ispitanica: Ne ide, samo ova, ona je tol'ko, kao što sam rekla, sposobna, hvala Bogu, više je dijete preživjelo sve, tako da zna sama ići na kombi, ide u školu sama.

Istraživačica: Jel' se ona ne boji?

Ispitanica: Ne boji se ona ničega (smijeh), ona je... muškobara, tako je valjda ovaj život naš... Sad bi se ona i posvađala i potukla i sve, ne da ona na sebe.

Istraživačica: Ima li nešto da ja vas nisam pitala a da Vi mislite da je važno reći?

Ispitanica: Ne znam.

Istraživačica: Nešto što ja ne zna da trebam pitati a trebala bih, da bi drugim ženama, možda, bilo lakše.

Ispitanica: E sad za druge žene ne znam, stvarno.

Istraživačica: Dobro. Hvala Vama puno što ste pristali razgovarati sa mnom, ja se nadam da nije bilo teško?

Ispitanica: Ma nije, meni je baš... Ja sam se bila i prepala, reko', kako ću sad, ali eto...

Istraživačica: Puno Vam hvala!

Ispitanica 2, Sarajevo:

(032 Sarajevo 2 18032011)

Istraživačica: Hvala Vam puno što ste pristali razgovarati sa mnom.

Ispitanica: Hvala Vama što ste došli da nas posjetite a ujedno da sa nama podijelite bol koju mi nosimo.

Istraživačica: Šta je u Vašem slučaju bio razlog da Vi dođete ovdje?

Ispitanica: Moj razlog dolaska u Sigurnu kuću je moj sin. Imam jednog sina, muž je poginuo u ratu, dijete je znači raslo bez oca čitavo vrijeme, poginuo je na njegov rođendan, znači, dijete koje faktički ne zna šta je otac. To je ljubimac, komplet porodice, moje gdje sam živjela, imam široku porodicu, imam tri brata, imala sam oca i majku koji

su nažalost preminuli, koji su ga jako voljeli, tetošili, davali mu novac, davali mu, kako da kažem, za pravo sve što on uradi, eto. Poslije velike tragedije u mojoj porodici koja se desila, prvo mi je umro sin od brata, zatim otac, majka je prije toga preminula, mi smo iz obiteljske kuće koja se tu nalazila, prešli smo u stan kojeg sam ja dobila od djevera, svoga, jer njemu sam ustupila pola kuće, po zakonu o podjeli imovine, gdje ja uopće nisam navedena nego samo dijete, po našem divnom zakonu, sav nosilac, znači, dijete ima pravo a ja kao da nisam bila udata za svog muža. Stan je bio na meni do 18 godine, a poslije 18 godine stan je prešao automatski na dijete. Tako je napravljen ugovor od strane mog djevera. Pošto sam vrlo mlada ostala udovica, možda i malo energična, u svakom slučaju energična, jednostavno za mene nema prepreka u životu, takav sam tip, raspoložena, komunikativna, politički bila jedno vrijeme orijentisana, jednostavno, bila sam pozitivna u svakom smislu i čim sam prešla iz te kuće u taj stan, već su se osjetili polako kod mog djeteta znaci popuštanja prema meni. Pošto sam radila na jednom jako zahtjevnom poslu, odnosno, odgovornom poslu, sva pažnja je bila usmjerena, znači, pola na poslu, a pola prema djetetu. Sve to vrijeme, ta prva polovina moga života, na poslu, bila je prema djetetu okrenuta. Znači, čitavo vrijeme sam telefonom kontaktirala da li je u školi, šta li je, da li je jeo, da li je ovo, da li je ono... Prva godina se mogla tolerisati, znači prva godina srednje škole. Prvi znaci njegovi počeli su odlaskom na internet, vidjela sam njegovo ponašanje... Kako da kažem...? Malo blage agresije, što je mene malo ono u početku i zabrinjavalo, ali ne do te mjere jer je nije pokazivao prema meni. Posavjetovala sam se sa bratom koji je stariji od mene i tako i on kaže, šta ću, dijete nikako ne spominje djevojku, ipak prvi srednje, pa prva ljubav, pa onda smo sjeli i pričali i on kaže: - Pa daj, šta će mu internet, pa hajde, vidiš, gej klubovi se otvaraju na sve strane, daj, malo povedi računa o djetetu, malo popričaj o djevojčicama, što sam i uradila, sjela, jednom došla sa posla, popričali na tu temu i dijete je bilo tako odrješito i otresito prema meni kazavši: - Mama, mene djevojke ne interesuju. Ja sam se zaprepastila. Pitala sam ga, sine šta je, u čemu je problem? - Ma, mama, nemam vremena! - Zbog čega sine? - Mama, hoću na internet! Znači, sva je njegova, sav je život njegov bio usmjeren prema internetu. Odnosno prema 'Kanteru'. Igrica Kanter. Znači, prva godina iole se mogla podnijeti, bio je, stvarno, u granicama normale, u drugoj godini srednje škole upoznao je djevojku koja je... pa hajde ovako reći, možda majčinski rečeno sa moje strane i egoistična, okrenula protiv mene, ja to barem tako gledam sa svoje strane gledišta. Rekao mi je: - Zaljubio sam se, mama,

imam djevojku. Ono, je li to patološka ljubav, samo što njega imam, pa stani, pa ko je, pa šta je, majka k'o majka. Međutim, osjetila sam blagu onu ljubomoru. Baš ljubomoru. Eh, kako je vrijeme teklo, dijete se sve više i više zaljubljivalo, počelo se s njegove strane tražiti više novca. Pošto sam ja tada radila na jednom jako, jako važnom poslu, mogla sam mu to i priuštiti, davali su mu i ujaci, davao mu je i stric, znači, nismo oskudijevali ni u čemu. Međutim, ja sam u međuvremenu ostala bez posla, dijete je počelo tražiti sve više i više, od 8. marta, rođendana i tako dalje, ja sam vidjela da tu nešto nije u redu. Jedno veče mi je tražio da... Nešto je došao u stan, nešto da uzme, ja ga pitam što to žuriš, čeka me mama djevojka, tu ispred nebodera, pa daj sine neka uđe, da je mama upozna. Jednostavno, htjela sam da se i njoj približim da vidim s kim moje dijete izlazi. Stvarno, ušla je jedna preslatka djevojčica, ono, nevino joj lice, preslatka, ja kažem sine, nemojte tako, pa dođite kod mame, popijte kafu pa izađite negdje, ne morate kafu, sok, mama će napraviti kolač, je li, nebitno. (*uzdah*) Tom rečenicom, čini mi se, ja sam okrenula svoj život za tri hiljade i šesto stepeni. Treći dan od te večeri moj sin je rekao: - Mama, ja bih te nešto zamolio. Reko', sine u čemu je problem? - Pa znaš, da li bi mogla doći djevojka na večeru? Nema problema. I mama je tako dočekala na večeru. Par dana poslije toga dolaze telefonski računi nenormalne svote, cifre telefona, pa daj mama, treba mi parfem, treba mi majica, ovo, ono, ja tu mo ne mogu više priuštiti k'o što sam mogla prije. Obraćam se braći, normalno, brat k'o brat će svaki pomoć'. I oni su mi stvarno, sa finansijske strane tu pomagali. Čovjek koliko god da je obrazovan ne može vidjeti, uvidjeti grešku i ne može shvatiti šta znači biti psihički, psihičko, fizičko i ekonomsko nasilje. Ja to nisam primjećivala kod svog djeteta, ekonomsko nasilje jer mislila sam, Bože moj, to je moje dijete, ja ću mu to dati. Ali kada sam vidjela da to ide u krajnost, svake sedmice po 50 maraka, ja to više nisam mogla izdržati. Matura je obavljena, znači, 4. razred srednje škole, od 2. do 4. počelo je pijanstvo. Počelo je tjeranje mame da napustim stan da bi on doveo djevojku. Traženje novca, dovođenje kolega, partiji, žurke, Novu godinu ja više nikad nisam slavila u svom stanu kojeg sam opremila, uložila toliki novac, pored toga što sam ga takvog dobila uložila sam 15.000 maraka, ipak to nije malo, nešto bilo prelijepo, baš jedan slatki kutak za sebe i svoje dijete koje sam rodila, nisam očekivala, on mi je bio sve u životu. Noći i noći sam probdijela pored prozora čekajući njega u kakvom će stanju doći. Internet nije popuštao, djevojku nije popuštao, alkohol je zavladao skoro svaki dan u mojoj kući, nisam dala da se pije u kući, bar sam to pokušala (uzdah), znala sam sa njim

dugo pričati na tu temu alkohola, da mu pomognem, da mu kažem da to ne vodi ničemu, da će otići njegovo zdravlje, da ću mu kupiti sve, od novog kompjutera, sve će mu mama pružiti, podigla sam jedan kredit, podigla sam drugi kredit, zadužila sam se u prodavnici što mi se to prvi put u životu mome dogodilo, sram, gubljenje volje za životom, sve mu se to javilo u tom periodu života, znači, od drugog do četvrtog razreda srednje škole. Mali kad je maturirao, djevojka je htjela da se odmah uda za njega. Međutim, na moje insistiranje upisao je fakultet političkih nauka, odsjek sigurnost, ali prije toga završili smo certifikat. On radi, kao, u obezbjeđenju. Htjela sam ga malo školom, pa sam ga htjela malo kursevima za engleski, pa kursevima za kompjutere koje on vrlo dobro zna, rekao mi je: - Mama, nemoj gubiti džaba novac, stvarno to sve znam. Pa je išao u teretanu, hajmo i tu ću dati novac, samo da mi ne bi išao u alkohol... (uzdah) On je pošao na fakultet, alkohol je i dalje bio prisutan, psihičko maltretiranje... Mi žene imamo pravo reći, teža je riječ nego udarac, ružna riječ, teška riječ. Ja sam za svoje dijete živjela, nisam imala nikog, samo njega. Najteža mi je bila riječ kad mi je rekao da sam kurva... To me najviše zaboljelo... (plače) Znači, počelo je prvo psihičko nasilje, nisam ni znala. Znači, biti iz jedne obrazovane porodice, biti obrazovan čovjek, nisam mogla prepoznati da postoji psihičko nasilje. Ja sam mislila da je to ucjena, to... dječiji hir, pa bože moj, sve smo to prošli i mi kod svojih roditelja, ali ne na taj način, ja to nisam smjela, ali znam da sam i ja bila hiperaktivna, definitivno, da sam nešto tražila od svoje mame, a znam da neću dobiti. Ali ono, barem sam pokušala blagim tonom, međutim, kod moga sina je to sve bilo upućeno prema meni tonom mržnje, agresivnošću, ne znam kako da Vam opišem... Njegovu ruku sam prvi put osjetila.....(plače) kad nisam taj dan imala dovoljno novca... (plače) Gurnuo me na peć, bila sam u kuhinji, gurnuo me na peć, zavrnuo ruku, rekao je da mu stvorim pare. Nož je stajao na kuhinjskom stolu.... Ja sam samo gledala u nož. Gledala sam kako da ga sklonim, jer alkohol vlada sa njim. Pokušala sam skloniti nož, opet mi je zavrnuo ruku i rekao: - Šta to kriješ iza leđa? Rekla sam: - Ništa. Rekla sam: - U redu, naću ti. Otišla sam kod prve komšinice, onako uplakana, crvene ruke, žena je otvorila vrata, vidjela je... Pitala me što sam došla, samo sam je zamolila: - Molim te, daj mi, vratiću ti. Ona je rekla: - U redu, nema problema i žena je, da ne bi učestvovala, normalno, vrata do vrata, sve se čuje. Dala sam novac i on je otišao. Tu noć je došao negdje oko 4 ujutro, probudio me, mokar, prebijen, pretučen, u modricama, krvav, nikakav. Bukvalno mi je pao na ruke moje. Držao je pantalone u rukama i rekao samo: - Mama, pomozi. On kako je

ulazio u stan kod nas, u neboder, nije imao ključeva, interfon je bio isključen, ali eto. Ne znam šta je, ali nešto ima, pa vrata nisu bila zaključana. Tu su ga sačekala petorica momaka koji su ga baš, baš prebili... (uzdah) Pošto mi je bilo neprijatno da mu skidam veš, njemu je ipak 19 godina, bio je i mokar, prebacila sam preko njega i deku, majicu sam uspjela sa njega nekako skinuti, u stvari poderati, bila je i krvava i mokra, vidjela sam oko da je zatvoreno, stavila sam hladnu oblogu, otišla sam u sobu, popila tablete za smirenje koje mi, normalno, nisu ni djelovale, ja sam čitavu noć prelazila u njegovu sobu da bi vidjela kako je on. Ujutro kad sam ustala vidjela sam šta sam vidjela. Normalno, oko zatvoreno, usta natečena, ruke sve izgrebane, i to je majka sanirala. On je prekinuo vezu sa tom djevojkom... (*uzdah*) koja ga je natjerala da napusti fakultet, on je i napustio fakultet i od tog dana, fizičko, psihičko i ekonomsko zlostavljanje, ja sam svaki, znači svaki dan, doživljavala. Više sam vremena provodila kod komšiluka, kod rodbine, nego u svom stanu. I... obraćala sam se i policiji. Oni su rekli: - Pa zašto nama dolazite gospođo. Znate gdje treba da idete, treba da idete u Centar za socijalni rad. Otišla sam u Centar za socijalni rad, našla sam socijalnog radnika koji se, Bože moj, toliko igrao sa papirom u... Onaj, nije mu mogao ući papir u onaj za kompjuter, tako da nije toliko obraćao pažnju šta ja pričam, ja sam pokušala sa njim popričati da mi da upute i savjete odakle krenuti, ali on se i dalje bavio tim papirom, tako da ja sam vidjela da nema svrhe. Hvala najljepša, doviđenja, tako sam napustila tu prostoriju. Policajac koji me vidio u Stanici policije pitao me: - Jesi li išta? Pa, reko': - Nismo uspjeli staviti papir za kompjuter da se štampa. On se samo nasmijao. Stvar je kulminirala... Vjerujte da nisam ni znala da postoji Sigurna kuća a iz Sarajeva sam. Nisam ni znala da postoji... Stvar je kulminirala te večeri, ja sam izbivala iz kuće, svako veče sam spavala kod drugih, više me bilo stid. Braći sam se obraćala koji su rekli na kraju: -Bože moj, pa imamo svojih problema, bori se sa njim. Izdrži. Proći će ga. Tu noć je došao, tražio je pare za kompjuter, znam kad ide na kompjuter da će biti u redu, tu je, u komšiluku, neće nigdje ići daleko. Ako mi dođe do 9,15 a ako ga nema, znači da je sve u redu. Poslije 9,15 znam da će doći ponovo po novac i da idemo ponovo ispočetka. Gledala sam, bila je neka serija na televiziji, nisam mogla ni na kompjuteru biti, nisam mogla... U stvari, nisam mogla ništa raditi. Bila sam bezvoljna, bilo me stid u društvu, bilo me stid u komšiluku, braći sam se ono skrušeno nekako i obraćala, par prijateljica koje sam imala, koje su me razumjele, kod njih sam se skrivala, i one su se bojale jer, ipak, dijete je i malo razvijeno... (*uzdah*) i s obzirom na njegove sportske aktivnosti i na to sve,

došao je, zazvonio je na vrata, namjerno je svoj ključ zaboravio na internetu. Uzeo je moje ključeve od stana i zaključao me je i rekao mi je: - Mama, možeš li mi, molim te, samo još večeras izaći u susret. Vjerujte mi, ja nisam imala ni pfeninga u kući. Frižider je bio prazan danima. Nisam smjela i ako imam novca, nisam smjela kupiti pavlaku da on ne bi primijetio, ako imam dvije pavlake, znači da imam novca u kući. A svako jutro ga je moralo čekati 15 maraka na stolu, dva litra soka i obilan doručak. Popodne dolazio bi na ručak, on ne pita odakle. Imaš i moraš, mama, imati. Ja sam pitala: - Šta je, u čemu je stvar? Kaže, kao, neće nigdje, ja osjetim zadah alkohola. - Mama, ja ću dovesti svoje prijatelje i prijateljice, ti budi u mojoj sobi. Ja sam rekla da ne dolazi u obzir. Nema više okupljanja, nema više tuče, jer bila sam sudionik hiljadu puta da su se potukli u tom stanu, i padala u nesvjest, on je rekao: - Ma folira, pustite je. Ili, gušenje, jedan dan kad sam došla, zaključ'o je stan, prislonio me je uza zid, počeo me gušiti, daviti, otvorio je prozore i vrata na balkonu, govorio je da sam kurva, pljuvao me u lice i tad je pošao šakom prema meni, ja sam izmakla glavu i, onaj, zid je skroz provalio, onda me pustio, onda je pošao stolicom od trpezarijskog stola, tu sam se isto izmakla, to je puklo u nekoliko stotina komada, opet kažem, materijalne stvari manje više, tražila sam spas na bilo koji način. Baš kad sam vidjela tu veče da mi je rekao da... (*uzdah*) I tu veče kad sam vidjela šta će biti, ja nemam novca, on će tražiti, a on ih je već doveo. To su bila dječica od 17, 16 godina, djevojčice koje su polupijane, koje apsolutno ne znaju gdje se nalaze, ja sam rekla da ne dolazi u obzir, da neće niko i pošla sam prema prozoru, otvorenom prozoru, bila sam na drugom spratu, pošla sam prema prozoru, on je otvorio prozor i rekao: - Hajde, pokušaj, ja ću ti pomoći, baci se, smiri više svoje strasti i baci se! Ja sam se okrenula i jednom nogom pošla da se bacim. Znači, jer nema više! Pet godina, šest, ja sam trpila, jednostavno više nisam mogla, vjerujte. Za tih pet, šest godina možda sam se, pa recimo, dvadesetak dana naspavala. Naspavala, kad odem negdje. Ovako... Ako znam da je on negdje na rođendanu pa neće doći, ali i tu noć prebdijem, ali ne toliki strah. Ali on je meni, ali ja sam uspjela dok je on otišao dole po svoje kolege i kolegice da ih dovede, uspjela sam sastaviti telefon, jer sam sakrila telefon i pozvati policiju. I oni su ušli u stan, ali je odmah uzeo ključeve i zaključao da ja ne bi pobjegla. Policija je stvarno brzo odreagovala, došla je nepunih deset minuta, on je otvorio vrata i rekao: - Izvol'te! Policajac mu je rekao da je neko odavde zvao, da se nešto dešava, u smislu da treba intervenisati. On ke rekao: - Ne, mi nismo zvali, vidite, mi sjedimo ovdje sasvim normalno. Onda sam ja istrčala i rekla policiji da ja

sam zvala, imam potrebu, ja ne želim ovdje biti, i on kaže: - Pa vidite da je ona luda, neuračunljiva, ljubomorna na mene, vidite da nemamo ni alkohola, osim toga, ovo je privatno vlasništvo, ovo je moj stan, ona nema šta da radi, ona nek' ide iz ovog stana. Ja kad sam pošla sa policijom, onda je on: - Pa mama ne idi, pa mama nemoj ovo, pa... Onda je rekao, na kraju, policija kad me već stavila u džip, kad sam sjela: - Ma idi, ne moraš se ni vraćati! Došla sam u policiju i tako sam policajcu ispričala koji je bio jako neljubazan, ali tu veče je bio jedan inspektor, jako mlad, imao je veliko razumijevanje, stvarno i prišao mi je i rekao: - Gospođu, uđite u ovu sobu, i baš ono krivo pogledao policajca, kao, blagi vid opomene. Ja sam ušla u kancelariju i dala sam izjavu, to je bila druga krivična prijava za dva dana. On me je upitao da li ostajem pri prijašnjoj krivičnoj prijavi, rekla sam: - Da! Kaže: - Vi, gospođo, imate jednog sina, nemate nikoga. Rekla sam: - Ja vrlo dobro znam koga imam a ja u kuću neću, u stan neću dok Vi njega ne smjestite negdje il' ću ja spavati ispod stepenica u policiji dok se ja ne snađem jer ja više ne mogu trpit' ni udarce, ni, ni, ni da se novčano zadužujem, ni da me maltretira, psihički, da sjedim čitavu noć sa njim pa da dvorim njegove prijatelje, prijateljice ili da kaže: - Pogledajte moje mame kako dobro izgleda a koliko joj je godina, ili: - Šta gledate stalno u njene grudi. To je već... to je mene... sramota bilo. Onda je inspektor nazvao državnog tužioca koji je rekao odmah da se pritvori, 24 sata, dok se ne nađe, jer tu veče na mojoj općini nije radio ni jedan dežurni socijalni radnik. Onda su otišli po njega, čula sam, ja mislim da mi je najteže bilo, bez obzira koliko čovjek prođe kroz sve to, vjerujte, dijete je dijete. Kad su ga doveli u stanicu policije i kad je zovnuo: - Mama! To mi je bilo najteže. Onda je inspektor nazvao dežurnog javnog tužioca koji je rekao: - Ma zatvorite đubre nek' prespava, nek' ide gospođa, nek' se odmori, nek' se naspava, pa vi vidite šta joj radi, zar me zovete u ova doba samo zbog toga? Tako je i bilo. Ja sam pitala gdje ga vode a oni su rekli u neki tu dežurni... ne znam već gdje, gdje se već primaju samo da ostani za 24 sata, u koji centar, da li je to bila općina ne znam koja, više nije ni bitno, ja sam otišla kući, kad sam došla kući njegova četvorica kolega leže na njegovom krevetu, on ih je ostavio u stanu! Ja sam to sve istjerala, vratila sam ovu dvojicu da ispitam, da vidim kako je, šta je razlog, onda su oni meni osuli priču kakav je, šta je, da najviše pati zbog te djevojke, da pati što nema oca, da, da si ti najbolja mama na svijetu. Onda sam rekla: - Pa ako sam ja nabolja na svijetu, zašto ovo mami radi što radi! - Pa i mi njega, teta, kao ružimo, ali mi svi dobro znamo da on uvijek ima novca i mi smo uvijek uz njega... (uzdah) Nisam prespavala, ujutro sam

otišla ponovo u stanicu policije gdje sam ponovo dala izjavu i dali su mi službenu pratnju do kuće da odem, da pokupim stvari i rekli su mi da postoji Sigurna kuća. E ja sam čula, samo jedanput, Sigurna kuća. Ja sam se vratila kući, ja sam samo molila da ga ne puste, bilo me je strah jer znam kako je bio agresivan prema meni. Nešto sam pokupila na brzinu, u neznanju, vjerujte, ja sam pokupila i daljinski upravljač za televizor. Kad sam sjela u auto, u stvari, odvukli su me do socijalne službe gdje me ponovo primio gospodin sa papirom, da ga tako nazovem, koji se, kasnije se ispostavilo da je jako dobar čovjek, ali, vjerovatno sam i ja naletila u nezgodno vrijeme, koji me tako i primio. U međuvremenu pošto ništa nisam jela 48 sati i policajac koji me je dovukao, svratio je i kupio mi dva zvrka pite! To me podsjeća, ne znam, kao na one stare priče, Ćopićeve, tako, kad je ono mati nešto u zavežljaju imala, ja sam onako onu pitu, vruću, držala na koljenima... neku toplinu, znači da ipak ima neko da se brine za nas. I kad sam došla, sjela sam u auto, obavijestila sam braću (plače), telefon zvoni, brat zove, nemoj ići, evo ideš u podstanare, mi ćemo ti plaćat', hvala, reko, ja sam već potpisala ugovor, znam šta sam potpisala, idem, pa na vama je! Ovdje sam primljena, vjerujte, ni najrođeniji me ne bi primio kao što su me primili oni. Ja se nalazim ovdje deset mjeseci. To nije malo. Jednostavno sam se srodila, stopila sa ovom okolinom. Ali, već je, Boga mi, bilo vrijeme, davno, da se napusti. Jer, malo je ovo predug period mog boravka ovdje. Ali, ujedno i jako dobra škola i iskustvo za žene. A to sam primijetila na sebi, da više nisam... Uvijek sam bila jaka. Moju jačinu i moju energiju je dijete pojelo. Biću tako slobodna da se izrazim, pojelo. Ali vidim da sam ponovo osnažena, ohrabrena, čak sam počela, nabacila tezu za novu knjigu, počela sam nešto pisati (*uzdah*), volim pomagati ljudima, jednostavno, našla sam sebe. Evo, dobili smo i novu bebu, ja sam, tu ću biti jer sam među najstarijim... u stvari, najstarija (smije se) i, ovaj, jednostavno, volim da pomažem i, često sebe zapitam: - Kako drugi ljudi mogu prepoznati tu neku dobrinu i toplinu kod mene a moje dijete nije?

Istraživačica: Jeste li Vi ikad poslije, u ovih deset mjeseci, bili u kontaktu s njim?

Ispitanica: Jesam. Jesam, sedmi.., ne šest mjeseci sam bila ovdje, prvo ročište je bilo zakazano za 15 dana, ja to nisam mogla izdržati, tražila sam da ne idem, jer je to bilo friško za mene. Nisam stvarno mogla, kad je on tražio jer osjećala sam da... Jer ipak, majka je majka, osjećala sam jednostavno potrebu da ga vidim, vidim ovdje žene sa djecom, ja sama, vidim kako dječica uz majku, jednostavno, vraćalo me, u one pozitivne dane, da kažem pozitivne dane, dane kad je bilo sve lijepo kod nas. Jesmo, sreli smo se.

Kad smo ušli u Centar za socijalni rad obratila sam se svojoj menadžerici i pratnji koja je bila uz nas i pitala sam: - Je li došao? Jer, nisam ga vidjela. Rekli su: - Jeste. I, normalno, trebalo se ići po protokolu. Pa da nas prozovu. Ja to nisam mogla izdržati, ja sam uletila, ja sam plakala, on je plakao, mi smo se ljubili, mi se nismo ispuštali. Ali, ono, pri zagrljaju osjetila sam alkohol. Pokušala sam, bila S., M. i T., dok smo imali razgovor sa socijalnim radnikom, da ga ubijedim da krene na liječenje od ovisnosti o alkoholu, pa, malo se dvoumio, ali je pristao. Poslije toga, zvao je, bilo je, tako, možda sedam do osam dana prošlo: - Mama, ja bih volio da vidim, poslao je poruku, bilo mu drago što smo se pomirili tamo, normalno je, majci je drago, ja sam rekla: - Pa ne mogu sine. A onda sam izračunala, to je bio datum penzije. Ali, pošto sam ga poželjela, taj dan je trebalo da ide na saslušanje, na... Prvo je išlo ovako, trebali smo da ide na liječenje i pitala je mene doktorica da li se ja slažem. Ja sam rekla: - Kad god treba, ja idem uz njega. Ja ću bit' uz njega. Ja ne dižem ruke od svog djeteta. Ja sam pošla sa njim, to je trajalo nekih 15, možda 20 minuta, stao je pred mene i pitala sam ga: - Sine, jesi li gladan? Rekao je: - Pa jesam, mama. Vidim ga da ide pješke: - Pa u čemu je problem, radiš. - Joj, mama, pa nisam još dobio platu. Jer sam ja već angažovala djevera da ga zaposli, koji nije htio da čuje za njega, odvela sam ga, pojeli smo ćevape, dala sam mu 10 maraka, on je rekao: - Aaaaa, mama, to je puno. To je mene toliko iznenadilo, njemu da bude 10 maraka puno! Došla sam ovdje u kuću, Bože moj, gotovo je i on se okrenuo, doš'o je sebi, jednostavno, vidim promjenu u djetetu. Drugi poziv je uslijedio, baš kad je trebala penzija biti: - Mama, trebaš mi. Možemo li se vidjeti da odemo na ručak, da se vidimo. Dobro, sine, mama će doći, zakazali smo sastanak da se vidimo, ja, majka k'o majka: - Sine jesi li gladan? Pa nisam, mama, ništa jeo. - Hajd' sine, mama će ti platit'. Jeo je, ruč'o je, ručali smo skupa, popij koka kolu, kaže: - Mama, daj mi jednu cigaru. Što me jako... Znam da ne puši, otkud to? - Pa eto, mama, propušio sam se. - Pa, eto, neka si. Bolje i to, kažem u sebi, nego droga. Eto. (uzdah) Imam, kaže, jedno pitanje, imam jednu molbu, pa ako mi možeš pomoći. U čemu je problem? Sto maraka je ost'o dužan u nekoj kafani. I taj vlasnik kafane, ja ga poznajem, malo je čovjek... Kakav je, takav je, na svom, na tom nekom lošem glasu, on odmah reaguje, tučom, ili' poslaće neku dvojicu pa će ga prebiti, majka k'o majka, odem u banku, odem opet u crveno i dignem mu sto maraka. Dadnem mu još nešto malo para, 'ajd' molim te, nemoj ići pješke, idi autobusom, idi tramvajem, fino, otiđi kući, presvuci s, kakav si, pa nema, mama, struje, nisam platio. A zašto nisi, imaš toliki novac, imaš toliku

platu, mama te zaposlila, a ti si me zaposlila, ma kakva ti, mene stric zaposlio, sine, ne bi te nikad zaposlio da mama nije poslala poruku. Kakvu, to samo ja znam, al' sam mu zaprijetila. I, ovaj, treći poziv je bio, ma nije prošlo... Razumljivo, pa hajd', reko', poželio me je, a ja sam baš nešto bila umorna i ovdje se dešavalo, al' nebitno je, ja bih sve to prošla i ja bih dobila izlaz, pitam, šta je: - Da te, mama, odvedem na ručak. I, pogledam, bilo je vrijeme druge penzije. Znači, baš me ono, on je tačno znao kad su penzije. Tačno je znao, sve u dinar, koliko ja imam. Iz mog džepa, iz mog novčanika nikad mi nije falilo ništa dok nije počeo piti. Jednu večer kad je doveo svu tu svoju raju na žurku, imala sam, neću sad reći, negdje oko 5 kilograma zlata, sad nemam ništa. Ovo je na sebi sve što imam. Nebitno. Ja opet kažem, materijalne stvari me ne interesuju, dijete me interesuje kao dijete, kao E. Ja sam rekla da ne mogu, uslijedila je opet stara priča. Da mu nisam majka, da me mrzi, da sam ovakva, da sam onakva, da lažem, da nisam u Sigurnoj kući, Bog zna gdje sam, i tako dalje, tako da nemam sa njim ama baš nikakvog kontakta, čestitao mi je Novu godinu trećeg tek, prvog, nije mi toliko Nova godina koliko mi je 8. mart (plače), to me je najviše zaboljelo (plače). Jedna rečenica, mogao je bar poslati poruku (jeca)....

Istraživačica: Šta Vi mislite, evo u ovom času, ako možete, sve znate, sve ste mi ispričali, hvala vam na tome, kakva vrsta pomoći je Vama potrebna kako bi Vi riješili Vaš problem?

Ispitanica: Vjerujte...

Istraživačica: Sigurno ste razmišljali za sve ovo vrijeme o tome?

Ispitanica: Naravno. Uz pomoć jako dobrog neuropsihijatra koji ovdje radi, koja me je, ja kažem, izvukla iz mrtvih, ja sam nešto poput feniksa, došla sam sebi, angažovala sam braću koji su mi kupili stan i treba da uselim u novi stan, sebe, nešto, vidim u tom novom stanu, vidim kako kačim zavjese, kako cvijeće, kako... raspored, nije nešto veliko ali za mene samu, meni je dovoljno. Kako sebi pomoći i kako dalje? Vidim sebe, al' ne vidim bez svoga djeteta! Na bilo koji način ja ću svom djetetu pomoći. Ali, toliko ću biti, toliko ću se potruditi da ne zna gde se nalazi. Ja znam da alkohol nije, ovako, da čovjek pukne prstima pa da to prestane, da se to treba liječiti, da se to treba razgovarati, ne samo odlaskom kod neuropsihijatra, treba i kod psihologa, treba dosta toga proći, što kažu, dosta vode da proteče (uzdah), ali ja se nadam svoje dijete da, da, ako bude im'o, hajmo reći bar 5 posto gena od mene, da će izać' iz svojih neprilika. Za mene je neprilika alkohol. A ja se nadam da hoće. A majka stoji iza njega u svakom pogledu.

Istraživačica: Hvala Vam puno na razgovoru.

Ispitanica: Hvala Vama što ste me slušali.

Istraživačica: Nadam se da Vas nisam ja dodatno potresla ovim razgovorom i hvala Vam.

Ispitanica: Hvala Vama.

21. mart 2011. godine, Mostar

Ispitanica 1, Mostar:

(034 Mostar 1 21032011)

Istraživačica: Kad ste Vi bili ovdje u Sigurnoj kući, je li to bilo 2009.?

Ispitanica: Pa imaju tu svi papiri...

Istraživačica: To je bilo poslije operacije, je li?

Ispitanica: Ne, to se desilo u Gradačcu. I onda je mene Tuzla uzela i operisala prvi puta. I onda sam ja ovdje došla u Mostar pošto u Mostaru sam bila prijavljena, oni su rekli da moram doći ovamo. I onda sam ja saznala za Caritas, pošto ja nisam imala nikakvih mogućnosti da mi iko pomogne. Jer ja sam bila u gipsu, nisam se mogla sama, ništa. Međutim, objeručke me primila Mirjana i ova organizacija i od srca im sve najljepše želim i Bože ti hvala da ima takvih organizacija. Mogu Vam reći, da nji'a nije bilo, ja ne znam ni gdje bi bila sada, ja mislim... Pitaj Boga, ali ne bih o tome. Jer sam ja bila i psihički i svakako, ono...

Istraživačica: Tamo piše na jednom nalazu da ste se javili sa ozljedama koje Vam je nanio suprug palicom?

Ispitanica: To meni nije bio suprug, ja i on smo živ'li. To je, onaj K. Dž., ja sam, Boga mi, zaboravila i kad je rođen, samo, uglavnom, da znate ime i prezime. Da ne bi slučajno još neko nastrad'o kao i ja.

Istraživačica: Je li to bio prvi put da ste nastradali?

Ispitanica: To je bio prvi put da sam tako nastradala. U životu. Jer ja sam sa njim živjela, ja se ne sjećam ni koliko viš' godina pet, šest, ja mislim. I da sam ja njemu rekla, pošto je on pio, nisam više stvarno psihički mogla izdržati, ja sam samo njemu rekla: - Ja ode', vratiću se u Mostar, ne mogu više. Ne znam šta je njemu došlo, išao je na to da me ubije, je li? Doktor kaže, tako što sam ja doživjela, malo ko, jer su me, u Tuzli su me držali 24 sata ja mislim da vide hoću li umr't' il'... Znaš, tako je bila situacija. I kad su vid'li da ja

dajem znake života, onda su me tek počeli operirati i čistiti i lomljene ruke i svašta nešto... Neka.

Istraživačica: I onda su Vam rekli kad ste završili taj postoperativni da se vratite u Mostar, je li tako?

Ispitanica: Oni su meni obećali, pošto sam ja njima rekla, prvo oni nisu znali ni ko sam ja ni šta sam ja, ja sam bila... Ne znam ni ja gdje, uglavnom, nemam pojma šta je bilo, uglavnom oni nisu znali ni kako se ja zovem, ništa. Uglavnom, valjda je policija one moje dokumente našla tamo gdje smo mi živ'li i tako su saznali, al' od mene nisu mogli, nisu, onaj, mogli doktori, onaj, informacije, dok ja nisam iz tog šoka izašla. Ne znam ni ja, ja nemam pojma, ne mogu se sjetiti. Ni šta je bilo... Kad sam ja izašla na ovu... Onda su oni mene pitali, socijalni radnik u Tuzli, on kaže da je uvijek dolazio ali ja ga nisam vid'la, moguće da je dolazio, on je mene pit'o, ovaj, imate li Vi ikoga, ja znam... Ne mogu se sjetiti dal' imam koga, ono, međutim, kada su mi davali tu infuziju, šta ja znam šta su mi davali, meni je dolazilo ono, da imam dijete u Orašju! Ja znam da ja imam dijete u Orašju ali ja ne znam kako se to dijete zove, ne znam ženu kako se zove, ne znam unuka, ništa ja ne znam. Samo sam, došlo mi je da imam dijete u Orašju. Nakon možda pet šest dana, ne znam koliko, on opet mene pita, znaš, cijelu noć sam, ono, udarala, znaš ono, razmišljala, da mi to pukne, da skontam, nije valjda da sam jedina na ovom svijetu, ono, sama. I ja njemu reknem. Ja ne znam ni kako se preziva, samo se sjetim kako se unuk zove. I on, onaj, nađe i... obavijesti mene i kaže: - Sin, snaha i unuk ti dolaze. Dijete kad je mene vid'lo, ja... Nije moglo vjerovati da sam to ja, to je glava bila zavijena, ono, k'o da me je helikopter izbacio. Ne daj Bože nikome. I dovode mene u sobu, ulazim u tu sobu đe ću bit' ja poslije tog šoka i to, pitaju mene: - Šta je s tobom? Reko': - Upala iz helikoptera (smije se). Ne znam šta ću ljudima reći, ima još duha onoga, drago mi što sam živa, sve, znaš, oni umrli meni od smijeha. Eh. I tako mali doš'o i... Odveo me kući, mislim, kad sam izašla ja iz bolnice, ne znam šta Vas još interesuje, imate eto papire te, onaj, kako sam bila u bolnici, onda je on mene odveo sebi kući. Međutim, onaj, ja sam imala takve napadaje, ne znam ni ja, vrištala sam po noći. A on ima, on radi, žena mu radi. Dijete malo tu, možda mu je pet šest godina, djetetu. I on meni kaže: - Majka tebi je najbolje, pošto ja nemam mogućnosti, ja jesam osiguran ali ne mogu tebe, nemaš tolikih godina da i tebe osiguram, znaš, ono, podosiguram, tako nešto, da te mogu liječiti. Tebi je najbolje, ja sam se raspit'o ovde, u Caritas u Mostar da odeš i da ti oni pomognu pošto nemaš nikog' da ti, ono, može

pomoć'. Imam ja djecu, al' nisu oni u mogućnosti da oni meni pomognu. Pošto kad je čovjek bolestan, svak' bježi od tebe. I tvoje rođeno dijete. Jer oni kad su vidjeli mene, i S. i H., oni nisu mogli vjerovati. Jer mi smo se vid'li, ja kad sam došla ovdje u Mostar ja sam, pošto nisu imali mogućnosti, onda su me autobusom slali, 'nako, zavijenu i svakakvu. Ne znam ni ja ni kako sam došla do Mostara. Onda sam ja, onaj, u policiju se javila i pitala: - Đe S., ovaj najstariji? I oni su mi rekli đe Sead i ja sam ga našla i on je mene odveo kod sebe. Pošto ja nisam imala gdje biti. I on je mene odveo kod sebe i ja mu ka'em, reko: - Rek'o mi je S., onaj, da se prijavim u Caritas, onaj, drž'o me jedno dva tri dana, nije mog'o više pošto je stan, a ja vrištala puno, znaš, pa se onda komšije one bunile. Jer on dok je to meni radio, ja uopšte glasa nisam pustila. Zato što imala sam svoj neki ponos zbog toga što ja, onaj, zbog toga što ja smatram da ja nisam kriva. Razumijete? A šta je on sebi stavio u glavu, ja stvarno nisam više mogla trp'ti. Stvarno. Odem na nadnicu rad'ti, a on je već uzeo novce! I onda ja džaba idem raditi, neću tako da živim! Razumijete, ako ću raditi onda hoću da mogu uspostaviti kontakt šta ću kupiti i to, a on već dig'o novce i potrošio a ja ne znam đe nit' meni rekne đe. Neću to više da trpim, nisu moje godine da ja to trpim i tako. Mislim, to je jedini razlog bio. Ja ništa, nisam uopšte jaukala kad je to bilo. I onda sam ja tek kasnije to ispoljavala, i dan danas ja to tako. Vrištim po noći. To valjda, ne znam, možda će to samo od sebe proći, al' ne znam, to su te traume koje čovjek ne može ni zaboraviti ni... Vol'la bi da zaboravim, al'... Onda skačem po noći, udaram se, branim se, ako je sto blizu razvalim ruke pa me bole, pa sjednem, pa kad me prestanu bol'ti onda opet zaspem, i tako.

Istraživačica: Jeste li Vi ikad prijavili?

Ispitanica: Za što?

Istraživačica: Pa za to?

Ispitanica: Ne znam kome bih prijavljivala?

Istraživačica: Pa policiji, tamo, u G., rekoste u G. da se desilo?

Ispitanica: Ja, nije on mene nikad udario!

Istraživačica: Samo tad, jednom?

Ispitanica: Pa to je meni najgore bilo! Nikad u životu, ma da je poletio, ma jok. Mi jest' se posvađamo i sve, da je on mene tad, da me samo puk'o šamarom, ja bi': - S. dođi! I ja odo'! Ma ne bi to trp'la, razumijete?

Istraživačica: Jedino ovo ekonomski, što je uzimao Vaš novac kad zaradite?

Ispitanica: Ja, ja. On je dozvoljav'o, al' ja ne znam, nisam ja njega ni smjela pitat' nit' je to bilo moje da ja njega pitam: - Đe ti je? Samo ako nema brašna u kući il' ulja, to je on kriv, nisam ja. Ja ću uvijek otić' kod žene, očistiti, uraditi i dobiću hranu. Jer mi, domci, mi se uvijek snađemo u životu. Tako nam je od malih nogu, ono. Ako se nećemo snaći, džaba nam je. E, to je tada prvi put bilo da je on mene tako isprebij'o. Jer on je baš iš'o da me ubije.

Istraživačica: Je li sad u zatvoru?

Ispitanica: Ja ne znam, ja nemam nikakav kontakt sa tim, ja znam da sam ga ja nedavno vid'la na pijaci ovde u Mostaru! Ja sam se sva upišala... Ja sam toliko bila mokra da sam ja samo kraj sebe vidjela lokvu, jer ja ne znam jesam ja... Jel' ja to sanjam ili, znaš. Šta, šta se dešava, mislim.

Istraživačica: Je li on vidio Vas?

Ispitanica: On je vidio mene, al' sam ja odmah spustila glavu, razumijete, i kad sam ja vid'la da se on okren'o, onda sam se ja, polako, al' ne mogu ja kad sam ja sva ispod mokra, žena, nije joj jasno šta se dešava, a ja aaaa nisam mogla progovoriti! I zaboravila sam bila i pošto sam došla i tako... Od tada ga nisam vid'la. Ne daj Bože ni da ga vidim. Onaj, ne znam šta Vas još interesuje...

Istraživačica: Koliko dugo ste, možete li se sjetiti, bili u Sigurnoj kući?

Ispitanica: Ja mislim šest mjeseci. Jer ja nisam imala nikakav smještaj pa su oni nekako... Inače, treba biti tri. Oni su meni produžili pošto stvarno, socijalno niko nije mog'o, nisam imala ni stambeno ni novčano, ni nikako. Da bi se negdje smjestila i... Đe kod sam vrata otvarala, ono se zatvaralo i onda su mi oni pomogli da nađem stan i da, pošto ne smijem više biti kod njih, ima neki, šta ja znam, nešto, i ovo tri mjeseca što su mi produžili to mi je bilo ono pravo, jer sam tu imala i liječenje i sve, sve, sve, stvarno, svaka im čast, da Bog dragi da, ma stvarno, nemam šta reći za njih. A sam ih nazvala anđeli moji. Ozbiljno ti kažem. Tako su bili, ono pravo, i psihologa imala, i doktora, i doktoricu i kad god mi... Padavicu imala i to su mi zaliječili. Znate šta je padavica? I to su mi isto sanirali, sa tabletama, psihologu, onoj, K. išli onoj, kako se zove, neuropsihologu onome, sve su oni to, koje god sam imala probleme, oni su sve to izlazili meni u susret, stvarno, nemam ja riječi, ma kakvi!

Istraživačica: Jel' mislite da je važno za žene da imaju takve kuće?

Ispitanica: Kako da nije!?

Istraživačica: Jeste li Vi znali prije da postoji sigurna kuća?

Ispitanica: Pa, pravo da Vam kažem, ja sam čula za to da postoji. Jer ja sam imala nekih prijateljica, onaj, negdje sam nešto načula da to postoji. Al' ja u stvarnosti nisam znala da to ima to, jer ja prije, kad sam ja bila udata, ja sam isto imala problema, ja sam bila, onaj, u parku sa sve troje djece. Nisam imala se kome obratiti. Pa se onda opet vratim, znaš.

Istraživačica: Ovdje, u Mostaru?

Ispitanica: Ne, ne, ne, tamo. Kad sam bila s mužem, svojim, isto sam imala problema, al' ja nisam znala da ta kuća uopšte postoji. Ja sam više, onaj, čula. Pošto sam ja u Švicarskoj, da se ta kuća postoji. Preko, u Švicarskoj da to postoji, al' nisam znala ovde da to postoji, 'đe će ovdje postojat', znaš, onaj... Imala sam ja isto problema, al' pošto nisam imala nikog svoga, onda ja djecu, ono, u park. Pa se onda opet vrati, kome ćeš, nemaš kome. Pa opet onda još gore, pa opet pobjegni, pa opet, ku'ćeš?

Istraživačica: Jeste li njega prijavljivali kome?

Ispitanica: Pa nisam, nego sam, preko prijateljica se dogovorila da ja to, znaš. Da riješim. Sudski i tako smo i riješili.

Istraživačica: Razveli se?

Ispitanica: Ja. Tako da je njemu u O. jedno dijete pripalo, a meni ova dvojica, S. i H. Eto. Razvela sam se, isto me udar'o, ono, maltretir'o, nisam više mogla, onda, bolje bit' i sam neg' sa svakim. Al' što moje dijete kaže, majka, ti si, kako se kaže, kako je on ono rek'o, ovaj najstariji, S.: - Majka ti si za negativne muškarce magnet, ja! I onda ne smijem s nikim, znaš, ono.

Istraživačica: Pa kako sinovi, sva trojica muški, jesu li oni dobri svojim ženama?

Ispitanica: Ja, oni su, pa šta ja znam, ne bi ja ulazila u to, mislim, ne bi ja ulazila u tom smislu, nisam se ja, ono, ni raspitivala, normalno, svako živi svoj život, razumijete? Ja bi volila svi da su, cijeli narod da je sretan, da je, znaš? Al' šta ćeš? Nedavno mi je ovaj najstariji doš'o: - Majka, razveo sam se, ovo, ono. Majka k'o majka, 'ajd kod mene, al' on bio dva tri dana, naš'o sebi stan, pomirio se, nedavno mi javio, pomirio se sa njom, razumijete? Život je takav! Ništa dobro ne obećava. Al', eto.

Istraživačica: Kažete da su vam u ovoj ovdje Mirjam pomogli riješiti smještaj?

Ispitanica: Jeste. I uvijek mi, mogu ti reći, pomažu. Svaki mjesec ja imam, na primjer, brašna, ulja, šećera, svaki mjesec to. Onda mi, evo nedavno sam promijenila stan, dali su mi 100 maraka, da bi učestvovali i oni, znaš, a pola ja, da snađem se, da zaradim. Po

kućama radim i tako. Kad sam dobro. Kad nisam, ne mogu ni sebi a kamoli drugome. I onda, stvarno, pomažu mi dosta. Onda, šta god mi treba. Nedavno mi treb'o jorgan, nisam imala. Pošto sam drugi stan uzela, mislim našla, oni su odmah meni, bez riječi, ova Mirjana, šefica, ma nemam ja riječi, eto, samo mogu hvala im reći i od Boga i od, što je Bog dragi dao da te žene imaju neki smještaj, neki, pa sad ja, što se ne mogu snaći, i ova bolest, moja, ne mogu se nekako dignut', ono, il' je vrijeme tak'o. Nekad sam ja dobro. Al' juče sam bila pala. Bogam' sam mislila, pravo da ti kažem, da li ću moć' doći ili ne! Jutros sam Vam došla, pošto ovaj vjetar kad je, kad je kiša, nevrijeme, kad su ove nepogode, da Bog sačuva. Ne daj Bože nikom'! Valjda su to sve posljedice toga, nema veze. I onda ti ja ne mogu naći sebi stalni pos'o. Ja bi vrlo rado radila. Ali ne može mene gazda razumit', pošto ja ne bi gazdi govorila u kak'im sam ja problemima bila, i to. Ja ne bi njemu govorila kad je, na primjer, kiša, da ja nisam sposobna da dođem, a kamo li šta drugo. Nekad ni do wc-a ne mogu doći. Sve zavisi kakvo je vrijeme vani. Ako je lijepo vrijeme i ako je jako sunce, isto ne mogu. Nego onako, kad je malo ono, onda. Pa sam se danas mislila, Bože dragi, daj mi makar snage da nekako dođem da... Jer, znaš šta, ovo je sitnica, šta su oni meni u životu pružili. Šta su oni meni dali. Prvo su mi dali, prvo su me iz mrtvih digli. Prvo. Jer ja, da ste, ja meni je samo krivo što nisu uzeli fotoaparat pa me uslikali tada. Vi ne bi poznavali mene. Ne bi rekli da sam ja to. Kakva sam ja njima došla. Da je njih bilo stra', ono, razumijete? Mene ostaviti i ono, znaš? Jer ja sam 'vako bila (*pokazuje kako su joj ruke stajale*), nisam mogla, znaš ono? Jer tamo u bolnici su me oni i prali i presvlačili, u Tuzli, ovdje sam ja nekako, sramota me bilo, pa sam se ja nekako mučila i sve, da to radim sama, stavim rukavice, pa znaš, jer mi je stvarno bilo nezgodno, mislim, ljudi su mi izašli u susret, sad ja trebam tražiti još, razumijete? Mislim, nije to fino, mislim. Samo su mi toliko pomogli, ma ja dok sam, ma ja njima kažem, da Bog dragi meni dadne! Da ja budem imala! Pa i ja ću biti valjda u stanju pomagati drugima... Ali, valjda Bog dragi ima neki svoj put. Al' ja opet kontam, reko', pa Bože dragi, cijeli život se patim, možda mi Bog dragi dadne cijeli život, cijelo vrijeme da se patim (smije se), ozbiljno, ja ne znam, stvarno, eto, pa ti odem 'vako po kućama tuđim, očistim, kad je krečenje, 'vako, dobro se zaradi, kad je čišćenje, dezinfekcija i to, 10 maraka dobijem, neko 5, neko: - Čekaj me do penzije! Bože, a nikome ja ne govorim svoje probleme, razumijete, nego šuti i trpi!... Opet se vraćam na ovu kuću Mirjam, bila bi jako šteta kad bi se ta kuća eliminisala, to ne bi smjeli nikako uraditi. Jer toliko ima žena, čak sam ja čula i ljudi u Švicarskoj da ima koji

imaju problema isto tako, nije samo da su žene u pitanju, nego i ljudi su, samo što ovdje ne znam da li ima za ljude to, razumijete? Ali isto su to, kako se zove, ono... Ma sve im ubije. Kad Vi morate od nekoga tražiti pomoć, onda Vam sve u životu se ubije, prvo se ubije egzistencija, što je čovjek nema, pa se ubije duša u čovjeku, jer znate šta, kad od nekoga tražite nešto, duša boli, a ko nije navik'o to, ja sam navikla raditi, daj me na njivu ja ću raditi kol'ko mogu i naplatiti svoje, pa ću ja to sebi rasporediti šta treba..... Ne znam šta bi Vam, mislim stvarno...

Istraživačica: Šta Vi mislite, evo sad, u ovoj situaciji, šta bi to Vama trebalo da Vi riješite svoj problem?

Ispitanica: Znate šta, prvo bi trebalo, što mi je najvažnije, jedna sobica. Da bi ja imala neki svoj psihički mir. Jer ja ovako nemam isto mira. Ja moram nekako naći onih 200 maraka da ja ženi dadnem. Nju uopšte ne interesuje kako. Ja to moram. Moram platiti vodu. Moram platiti struju. Samo da bi imala jednu sobicu i kupatilo, ne treba mi ništa. Ma ništa mi u životu ne treba. Ja uvijek sebi mogu naći za hljeb, za kruh, za brašno. Uvijek ću ja otići nekome očistiti, uraditi, pomoć' nekome, razumijete? Takva sam. Jer, oni meni kažu, da nisam takva, ja ovo ne bi ni preživ'la, ne bi mogla preživjeti, jer imala, imam to u sebi, ono borbeno, ono... Razumijete, da se borim, da... E to bi jedino, jer onda bi meni, jer Vi kad imate stan, svoj, kućicu, šta bilo, šupicu, Vi odmah imate neku egzistenciju, razumijete? E, sad ja mogu, ne moram se brinuti za plaćanje i to, eh, danas ako zaradim deset, ovako (*pokazuje 'punu šaku brade'*). Nek' potrošim tri, četiri, evo ga! Razumijete? E to je to! A kad Vi nemate, ja moram razmišljati kako da to, pa me glava zaboli, ne mogu spavati po noći, pa... Niko te ne pita ni kako, ni šta. Živa ne znam, eto!

Istraživačica: Vidjela sam u ovim papirima da ste od Centra tražili nekakav smještaj. Ima li išta od toga?

Ispitanica: Jesam. Ništa oni nisu u mogućnosti meni, sad sam otišla na selo, reko' s time da bi koji dinar zaradila, al' je sada mrtva sezona, trenutno. Sad sam tamo otišla i nedavno sam išla pitati za ovu kartu, mjesečnu, da ne plaćam, trebam tamo marku i po i 'vamo marku i po. Trebam tri marke staviti samo da krenem! Ni to mi nisu mogli, onaj, kako se zove. Stvarno, ne znam. Onda sam tražila neku jednokratnu pomoć, samo da se, znaš ono, da makar jedan mjesec imam da se eliminišem od toga da... Ni to ne mogu.

Istraživačica: A što? Šta kažu?

Ispitanica: Eto, nemaju nikako mogućnosti za te slučajeve, za...

Istraživačica: Jel' mislite da je to tačno?

Ispitanica: Oni meni kažu da je to tako. Eno ona je izašla neki dan i kaže meni: - Ako ste došli zbog socijalne pomoći... (*imitira*) Jer ja dolazim njima, ono, znaš, ne znam kad će taj budžet biti, pa onda dolazim ja, ono, više puta dođem, ona izađe, imala je tamo te, kako se zove, ne znam ni ja kako se zovu... Goste, onaj, te što dolaze, k'o i ja, izađe: - Ako ste Vi došli za to, slobodno možete ići! Gledam je. - Dobar dan, reko'. Mislim, kod nas se prvo kaže dobar dan pa onda se pita šta je problem i to, mislim ono, ne znam zbog čega je to tako, nemaju oni budžeta, ne mogu ovo, ne mogu ovo, reko': - Dobro, hvala Vam najljepša što ste mi izašli u susret, doviđenja, prijatno, šta da im kažem.

Istraživačica: Znači, to nije zato što Vi ne ispunjavate uslov, nego oni nemaju para?

Ispitanica: Da, nemaju taj budžet neki, nešto, mostarski, nemam pojma ja, ja! Ona meni kaže, onaj, neke godine bi trebala imat' pa da oni meni neku socijalnu, nešto.

Istraživačica: Vi ste 1959.?

Ispitanica: Ja, ne reče mi ni koje godine bi trebala imat', ništa, ne znam. Ja samo Vama mogu reći da sam ja trajno nesposobna. Jer ja ne mogu čekati kad' će meni sunce ugrijat' pa da ja koji dinar zaradim. Ja to ne mogu. Ja svaki dan trebam živiti. On je mene uništio dok sam ja živa. Dok sam živa ja, a da je, kažu, druga žena, nikad ne bi ovo...

Istraživačica: Rekli ste da ne znate da li je odgovarao za to što Vam je uradio?

Ispitanica: Ja sam čula preko mog sina u Orašju da je on bio negdje u zatvoru, al' ja ne znam, on meni kaže on je u zatvoru kad ja njega vidim u Mostaru! Znaš. Pa mi to još veći šok. Razumijete? To meni nikako nije jasno, ono. Ako je on u zatvoru...

Istraživačica: Jesu li od Vas uzimali izjavu kakvu? Policija, tužilaštvo? Da li je Vas neko pitao otkud Vam te povrede, jeste li Vi to njima rekli?

Ispitanica: Ja ne znam, ja se sjećam dok sam ja bila pod morfijem, da je neki čovjek dolazio i samo me upit'o: - Molim Vas, recite, ko Vam je to uradio? Moguće da je malo saček'o, i onda sam mu ja rekla... Eto, to je to, prvi puta. Niko više nije ni dolazio, ni... A ne, ne! Vidiš, izvin'te, molim Vas, ja dok sam bila kod sina, u Orašju, onda je inspektor dolazio ali ja ne mogu se sjetiti ko je, i on je meni, i on je mene pit'o šta je bilo, ja sam njemu rekla, al' ja se ne sjećam sad šta je on mene... To je sve bilo friško još, ja sam njemu rekla, to je, tad su uzeli izjavu od mene, al' ja mislim da je to u Orašju bilo, kod sina ovog, došli su kući i uzeli su izjavu.

Istraživačica: To bi njemu bio nadležan da sudi tuzlanski sud? Je li G. u nadležnosti T.?

Ispitanica: Ja mislim da jeste. Jer oni su, tamo su oni, u B. L. On ima majku tamo, u B. L.

Istraživačica: A gdje ste Vi živjeli s njim?

Ispitanica: Ja sam u G.

Istraživačica: A u G., oprostite...

Ispitanica: Ja sam sa njim živjela u G. a on ima stan u M. K. ul'ca, ne znam samo, Boga mi, koji broj. Tu mu majka bude. Njegova, Z. A, Bože, kako se preziva. Joj, ne mogu se sjetiti. Ali tu je, ona je. Ima majku svoju, ima sestru u, u, uuuuu, u N.

Istraživačica: Recite mi, ima li nešto da ja Vas nisam pitala, a da je važno da mi kažete, a da je vezano za to?

Ispitanica: Kako da nije, ima svašta nešto, dok ja... Onaj... Mislim da ste još nešto pitali, al' ja nisam ono, onaj... Po papiru kad ste pitali?

Istraživačica: Po papiru sam pitala šta je bio razlog da Vi dođete ovdje, pa ste mi to objasnili, pitala sam da li ste tražili, dok ste živjeli s njim, od nekoga neku pomoć pa ste rekli da niste i da on Vas do tad nikad nije tukao...

Ispitanica: Pa nije, stvarno nije.

Istraživačica:...rekli ste da je to bio prvi put pa se zato niste nikome ni obraćali...

Ispitanica: Nije bilo potrebe!

Istraživačica:... rekli ste da je razlog bio taj što ste Vi njega htjeli napustiti jer Vas je ekonomski zlostavljao na način da je uzimao Vašu zaradu...

Ispitanica: Jeste, jeste.

Istraživačica:... a da Vas nije pitao i da je to Vama jako smetalo...

Ispitanica: Jeste. Jeste.

Istraživačica:... i da ste Vi njemu rekli da ćete Vi otići i da je on, valjda iz toga razloga...

Ispitanica: Ja ne znam koji je razlog tom rek'o tamo, al' ja mislim da je to, jer nema drugog razloga, im'o je skuhano, oprano, čisto, ne znam koji bi drugi bio razlog.

Istraživačica: Rekli ste da ste u braku imali s mužem isto problema, da ste znali bježati sa djecom, provesti noć u parku...

Ispitanica: Jeste, jeste.

Istraživačica:... da niste znali gdje bi se obratili...

Ispitanica: Šta ću kad je tako. Jeste. Ja mislim da to nije tad ni postojalo!

Istraživačica:... rekli ste da ste čuli za Sigurne kuće...

Ispitanica: Ja, al' u Š.!

Istraživačica:... da niste znali da tako nešto postoji u Bosni i Hercegovini...

Ispitanica: Ja, al' eto, hvala Bogu, ima!

Istraživačica:... rekli ste da smatrate da je to jako značajno za žene da postoje....

Ispitanica: Normalno, kako nije!

Istraživačica:... a da bi i za muškarce trebalo...

Ispitanica: Ja mislim u Š., ja sam vidjela da ima i za muškarce, čula sam, od žena!

Istraživačica:... pitala sam Vas, šta bi Vama trebalo, kakva podrška, da Vi riješite svoje probleme, pa ste Vi istakli taj stambeni problem...

Ispitanica: Pa, on bi bio naj, naj.

Istraživačica:... i kako Vam je teško skupiti novac za tu kiriju...

Ispitanica: Jeste! Pošto ne radim nigdje.

Istraživačica:... kao i za struju i vodu...

Ispitanica: Ja, ja!

Istraživačica:... da ste se obraćali Centru za socijalni rad, i da Vas, tako, ne kažu Vam ni dobar dan...

Ispitanica: Ništa!

Istraživačica: Jeste li zadovoljni uopšte Centrom?

Ispitanica: Pa mogu ti Vam reći, kad sam ja bila u ovoj Caritasovoj kući i kad sam prvi put izašla, oni su meni onda odobrili, pošto sam ja jake tablete pila, previše jake i onda su oni meni preko tih tableta, kao, jednokratnu pomoć tu uradili. To mi je jedino od njiha što sam dobila i jedan paket sam dobila, al' je, mislim, bio Božić il' Uskrs, nemam, ne mogu se, ono, sjetiti. Eto, od njiha toliko za ovo kako sam ja ovdje.

Istraživačica: A njihovi, uopšte, kako bih rekla, odnosi prema Vama kao njihovoj klijentici?

Ispitanica: Pa jesam li Vam ja rekla kao su...

Istraživačica: Jeste, nisu Vam ni dobar dan rekli.

Ispitanica: Ne i onda ih ja moram učiti kako se kulturno ponaša. To je žalosno, al' je to tako. Ja razumijem da ima gorih slučajeva od mog. Ja razumijem to. Nisam ja da nisam razumna. Al' daj ako ti radiš taj pos'o, mislim, ja kad radim pos'o, il' ga radim il' ga neću nikako raditi. Onda reci: - Izvini, M., pa sačekaj malo, evo, sad ću ja. Pa uvest' me fino, mislim, 'vako se, znaš, još imaš svojih problema, još kad se tako neko ponaša prema tebi,

baš ti se ono život, ma znaš šta, ne znam šta bih ti rekla. Eto, da ne snimaš, svašta bih ti rekla, al' nemoj, bolje da ne kažem (*smije se*). Razumiješ?

Istraživačica: To ćemo samo nas dvije čuti neće niko drugi...

Ispitanica: Onda ti se ono zgadi i život, razumijete, mislim, daj, pa valjda sam ja ljudsko biće, daj, saslušaj me, ako ništa drugo. Doručkuješ? Pa dobro, 'ajde završi doručak. Jednom sam došla, nema problema, samo Vi završite svoje, evo sačekaću ja. Ja ću sačekati. Onda ona: - A šta ste sada trebali? Ja uzela doviđenja i prijatno i samo izašla. Znaš, mi... Ove žene koje to, ovaj, dožive, njima je važnija ljubaznost, jer one to nemaju više. One su, ono, razumiješ, ne znam kako bi ti to rekla ja, one su baš, smatraju se nisko, jer, znate šta, dok ti čekaš od drugog, ti si nisko. Znaš. A to boli, ipak. I kad ti još neko... Oni su drugi Bogovi na zemlji. Ova organizacija.

Istraživačica: Znači, oni Vam svaki mjesec pomognu, ova organizacija.

Ispitanica: Jeste, oni mi u hrani, jeste.

Istraživačica: Kako ljekove nabavljate?

Ispitanica: E, sad sam ja, zaboravila sam, vidiš, to smo preskočile. Ja sam jake ljekove pila. I onda, kako sam ja bila u stanu, a morala sam se sama brinuti, ja sa takvim ljekovima nigdje nisam mogla ići nekome čistiti nešto. Nisam bila sposobna jer to je droga bila. I, onda sam ja fino, kad su oni bili na godišnjem, ja sam uzela sama sebi, uzela sebi šta mi treba, za jedno deset dana i fino u krevet i polako, sama smanjivala sebi te tablete. Dok posve ih nisam, posve smanjila. I onda sam sad samo na paracetamolu i, kad me glava zaboli, onaj, ima onaj... Nije Klafesan nego ne znam ni ja, zaboravila sam. Jer ja sam, jedno deset dana sam imala ono, zima mi bilo, ali sam... Telefon bio uza me ako stvarno bilo bi ono... Onda sam se ja jedno deset dana mučila i onda sam nazvala psihologa svog i rekla: - Moja M., pošto su oni, oni su meni kupovali ljekove, al' su oni bili puno skupi, pa sam ja htjela, 'ajde, onda skupo bilo i ovo, psiholog, što se ide, da ti prepiše ljekove i to, ne znam kako se to zove, to je sve bilo skupo i onda sam ja gledala da njima, znaš ono, ma što, razumijete, al', prvo ja nisam sposobna da radim, a moram radit', drugo, njiha oštećivam, ja sam to sebi sama skontala, drugo, njiha oštećivam, uzimam, kupuju mi ljudi ljekove, hrane me, donose mi, razumiješ, mislim, stvarno je to, mislim i ja sam onda riješila. Jedno deset dana ja sam se tresla k'o papir, ništa ja njima nisam javljala, ništa i, kad sam ja vid'la da ja mogu bez toga, malo mi se još, k'o p'jana hodala, nema veze, nek' ja hodam, i malo po malo i, Bože ti hvala, (*kuca od sto*) što se kaže, eto, sad na paracetamolu

kad mi ono puno zima, onda uzmem paracetamol, popijem i, eto, to za glavu, ali kad me stvarno zaboli, onda. Eto.
Istraživačica: Dobro. Hvala Vam puno što ste pričali sa mnom.
Ispitanica: Molim (*smije se*). I Vama. Ako bude šta još trebalo...

Ispitanica 2, Mostar:
(035 Mostar 2 21032011)
Istraživačica: Šta je u Vašem slučaju, tad kad ste Vi bili korisnica usluga Sigurne kuće, ja je zovem Sigurna kuća, šta je bio okidač ili razlog, da Vi u tom momentu...
Ispitanica: Okidač? Moj muž je u toj situaciji bio nasilan prema meni i bio je nasilan prema mojem najmlađem djetetu koje je tada imalo osam godina. Nasilje se dešavalo i prije, ali to se obično odigravalo između mene i njega, nije bio, nije se odražavalo toliko na djecu. Recimo do, znači, to je bio 14.10. kad sam ja otišla, taj dan, kad je bio nasilan prema najmlađem djetetu mom, znači, prije, u prvom, 2.1., bila je nedjelja, tada je bio strašno nasilan prema meni, to je bilo baš, baš nasilje gdje sam ja bila doslovno modra. Doslovno su bili podljevi gdje meni sa lijeve noge, sa unutrašnje strane butine, visila kao jedna kesa, podljeveno je bilo krvlju. Tada, tražila sam pomoć od obitelji koju je moj muž uvažavao. A ono Vam dođe nezgodno se miješat' u obitelj, u brak, nezgodno se stavljat' ikome, njegov jedan rođak, znači to je bila njegova rodbina, sa mamine strane, ponudi mi novčanu pomoć, bilo šta, samo da se to, onako, jednostavno, da se gurne od sebe. Djeca su tada strašno plakala, vrati se mama, neće više, ono, znate kako i, bezbroj puta prije toga šamara, udaraca, vrijeđanja, maltretiranja, jer, nekad je bilo gore vrijeđanje verbalno i ponižavanje nego... Udarac je ono, šamar je ništa u odnosu šta se prolazi duševno. Te nekakve... tada, 2.1. strašno je bio nasilan prema meni i sin se moj umiješao. Sin je moj tada imao petnes'... petnes' godina. I prijetio mu se sin prije. Ako bude dirat' mene, da je mrtav ili on ili... Ili muž ili sin, znači, strašno me bilo strah toga, postao je nasilan prema sinu, ubije mene doslovno, na mrtvo ime, sina premlati i slomi sinu ruku. Ja sam tada bila spremna otić', međutim, plakala su djeca, vrati se, curice, jedna je starija od sina, jedna je mlađa. Nisam zvala policiju, znate kako je to kod nas, ono, drži među četiri zida. Moja bi mama rekla: - Kaži dušmaninu da se naslađuje a prijatelju da mu je žalije, u biti, nekakva takva poslovica ima. I ja sam se vratila kući tada i doslovno stavila na znanje mužu svom da ako bude bilo kada, ma da me napoprijeko pogleda, bilo kada u budućnosti, da ću ja

otići. I djeca su moja htjela tada da mi odemo u Split. Znači, da se mi izgubimo odatle, da ne bude, bruka, ono, da njih ne bude sramota u školi, jer su ovo male sredine. Svi su znali, općina recimo, ta, ima, nije baš ni mala, nebitno, općina Široki Brijeg, doslovno, čitava općina, sva sela i zaseoci, su znali da se to desilo. Oni su bili u srednjoj školi, znači, upadaju djeca u oči. I, ja se vratim tada. Ne poduzmem ništa, al' sam u svakom slučaju... Bila mi je zrela ta odluka. Bilo kakvo nasilje, da ću otići. Žao mi je, strašno mi je žao što nisam, tada, zašto nisam tražila ozljedni list, al' to su Vam, kad žena nema pomoć, ne uradi se i, kod nas Vam malo žena ide, nema uzora, ja nisam imala neke žene koja je otišla, imala sam ih dosta koje su prolazile kao ja ili slično. Ali nisam imala, da kažem, ta je otišla, ta je uspjela. Da mi je neko bio.....

Istraživačica: Ali možda Vi jeste nekome?

Ispitanica: Pa, ja (smije se), ne znam baš, ne odlučuju se žene, znam, znam.

Istraživačica: Šta mislite zbog čega? Rekli ste maloprije da nemaju uzora u nekoj ženi koja je uspjela, a da li mislite...

Ispitanica: Zato što je to naš mentalitet. Naš odgoj. Zato što svakoj mama kaže tako, što joj kaže starija sestra: - Pa biće bolje kad djeca poodrastu. Pa, ja sam stvarno očekivala od svog muža, recimo, znači, djeca mi nikada nisu pravila probleme, sinu mi je bilo petnes', kćerki jednoj četrnes', jednoj šesnes' i po, ne, sedamnes' i po, Mariju šesnes' a Ani petnes', ja sam stvarno mislila, ono i pod uticajem djece i, kol'ko god je to, nije uvijek sve bilo loše, bilo je dobrih trenutaka. Ali toliko ružnih trenutaka, da se ja sada ne mogu sjetiti. Sad da me pitate, kažite mi, ono, jedan trenutak koji Vas nosi u tome svemu, ja ga nemam. To je sve bilo, išla sam dalje, zbog nekog, zbog nečeg, najmanje zbog sebe. Ostajala sam u tom braku najmanje zbog sebe. Doslovno najmanje.

Istraživačica: I kad ste bili ovdje? Poslije toga u oktobru što je bilo?

Ispitanica: Tada sam otišla. U desetom mjesecu. Tada sam otišla. To jutro kad se to desilo, tada sam otišla. Jer on je, on je, on je, znači, negdje od sedmog mjeseca počeo praviti probleme ali su to bili verbalni, ono, sukobi verbalni, nije bilo nasilja. Međutim, bila sam ja spremna i tad otić', samo, bilo me strah izgubit' ću djecu, bilo me strah šta će prevagnut', bez obzira na sve. I vidite ovo. Dolazi policija. I ne mogu, znači, ja ne mogu čak iz svoje kuće zovnut' policiju. Ja zovem od njegove strine. Strina njegova boji se njega kao nasilnika. Boji se da će on doći nju napasti zato što je ona meni dala svoj telefon. Međutim, strina je, ovako, u sobi, a telefon je u hodniku. Strina da je vid'la telefon, ne bi

mi ga dala u ruke. Strina je ovdje, ja sam otišla tamo, strina je izašla iz dnevnog boravka kad sam ja zovnula policiju. Policija! Hm. Riješite Vi to između sebe. Doslovno sam bila bezobrazno, bezobrazno gruba i baš drska kad sam rekla da će biti krvi do koljena a ako ne ubije on mene da ću ja njega ako ne dođu za 20 minuta. Doslovno su se stvorili za 20 minuta! Ne mislim da bi došli na drugačiji način. Moj je muž pred kućom, ja sam pred kućom, pitaju njega šta je bilo, a ja sam stvarno bila u tom trenutku, ja mislim da sam ja njima djelovala... 'Nako, malo, jer sam ja bila pogubljena tu, usput, vjerovatno. Pita policija šta je, kaže on, Boga ti, luda, evo, oči joj igraju, luda. Jel' Vama djeluje ovo kao normalna, a on miran! Mrtav hladan! Policajac gleda u mene, gleda u njeg', koga će vodit'. Dok mala, najmlađa moja kćerka nije zaplakala: - Tata mamu davio. Onda su njega uveli u kola. Znači, meni je tu, pa ja vjerujem da sam ja lako mogla završiti u policijskom autu, a ne on.

Istraživačica: Znači, u tom momentu su, po Vašem mišljenju, njemu više vjerovali?

Ispitanica: Da! Znači, odveden je on na ispitivanje, ja trebam doći na policijsku postaju, odvede mene od ove susjede sin, ja dolje dođem i, on je meni prijetio, to Vam ja mogu donijeti vrlo lako da Vi kopirate dokumenat taj, on je meni prijetio puškom koja ima bajonetu, je li to M 57 ili, ne znam, oružje sam mrzila (smije se), ne razumijem se, stvarno. Da bi, zna Vam to i Mirjana ispričat', znači to je petak, uključi se policija, Centar za socijalni rad, tu su prisutne Radmila i jedna pokojna Marica, umrla je, Marica mi je bila divna a Radmila je poslije, kad sam ja u Sigurnoj kući završila, Radmila je došla za ravnateljice Centra za socijalni rad u Širokom. Da Mirjana ovdje i oni, don T., ova kuća i oni, nemaju nikakvo pravno uporište da mene drže u toj kući... Jer je M. kad je zvala R., zašto nisu došli obić' djecu, djecu, gdje su smještena djeca, rekla da sam ja otišla na svoju ruku! Može Vam to komotno Mirjana potvrditi. I Mirjana je pita: - Čekaj, bolan, Radmila, kako je Iva otišla na svoju ruku, je li mene Radmila zvala iz policijske postaje u Širokom Brijegu, tu je ta i ta žena, to se i to desilo, daj da damo smještaj. Jesi li? - Jesam. - Kako je Iva otišla na svoju ruku? Uglavnom, ja odlazim u Široki, tražim da vidim taj izvještaj, jer ja ne znam, meni niko nije dao uvid, toliko sam bila izgubljena ja u toj situaciji, da je meni taj policajac uzimao izjavu i dao mi da to potpišem bez toga da me upozori da ja to trebam pročitati. Znači, ja sam potpisala nešto. I ja nisam bila tada... Ja bih sada znala da ja to trebam vidjeti, i kazat' ne slažem se s tim i tražit' nekog dalje, međutim, ja to nisam pročitala, uopće. Šta sam potpisala? Ja dolazim kod R., R. me vraća kod načelnika, u

policiju. Ja ga tražim, ne mogu do njeg'. Pita me taj tu na porti, jednostavno: - Zašto Vi morate kod načelnika MUP-a? - Pa imam problem, treba mi. - Ne možete, trebate se najavit'. - Pa daj me najavi! Ne mogu, jednostavno, moram se vratit' Radmili! A to Vam je ići... Pa ne znam, dobrih 15 minuta hoda. Znači, ja sam 15 minuta do policije, 15 od policije do R., pa 15 od R. do policije, pa 15 od R. do policije, pa opet, od policije do R., pa opet do policije!Da ništa nisam uspjela sačiniti. Kad se vraćam, znači, opet k Radmili, Radmila kaže: - Šta ti Ive tražiš, mi imamo izvještaj iz policije da je on tebi prijetio samokrijesom, to Vam je na hrvatski pištolj, a kakav je manji zločin meni prijetiti pištoljem nego puškom? I ja uglavnom gubim od njih, napravljeno je nešto, šta, ja ni dan danas ne znam, ja ni dan danas nisam to uspjela to vidjet'. Mogu Vam ja donijet' tog materijala silu! I, znači, ja se vraćam, pred policijsku postaju, gdje susrećem od svoje sestre muža. On jeste u policiji, al' krim policija, a on nema dodira s tim, a on je bio tu na nekom saslušanju, šta je, ja se rasplačem, šta je bilo, tako i tako, vozaju me, ne mogu, ne znam šta sam potpisala, u Sigurnoj kući oni nemaju mene na osnovu čega držat', jer oni nisu ništa dobili odozgo, čak Miljenko može tužit' njih da su oni kidnapirali moju djecu, da nas drže tu, protupravno sam, protu... Ima Vam Mirjana o tom priču, isto, sigurno, onaaaj... Vinko ulazi sa mnom, šta ste ženi napravili, znači, od moje sestre muž, dolazi do inspektora Anđelić ili, prezime je slično, traži, znači, da se meni uzme ponovno, da ja dam iskaz šta se dešavalo, znači, od prvog dana našeg brak oni meni uzimaju iskaz, tu dolazim, ispričam sve, kako je Mariju ruku slomio u konačnici, zašto nisam otišla, šta se dešavalo, potpišem to, da nikad nisam ja imala uporišta od njih, njega pravno gonit', po krivičnom nekom zakonu. Nikad! Šta god sam pokušala, on ima toliko dobre veze, ja, znači, dolazim opet, dobro, to je odrađeno, hajde. Mislila sam biće tu nešto. Dolazim drugi put Radmili i pitam je zašto nisu obišli djecu. Radmila mi ovim riječima, nije tada, još nije bila ravnateljica, kaže: - Šta ti misliš, ti si svoju guzicu sakrila! Ovim riječima! Guzicu si svoju sakrila, odnijela u Mostar, ti bi da on, mislim da joj se sin M. zove, ti bi da on mog M. napadne, da njega izlupa a ti si svoju djecu sakrila u Mostar! Znači, Radmila se povlači jer se boji njega, kao nasilnika. Pa ja kažem: - Ne možete tako, zvala si M. Vlaho, jer ja komotno mogu završiti na ulici, ne mogu me držat' tu. I onda su zvali ovdje, Tomu, iz Centra za socijalni rad, zvali su policiju, uzimali su izjavu od mene policija, utom, kad sam davala taj izvještaj pita me policajac, doslovno: - Kako si mogla imati s njim četvoro djece kad je on takav nasilan? Kako sam mogla leć' s njim? Ja sam rekla: - Kad ste tako

bezobrazni kad možete ženu pitat' ženu u takvoj situaciji to pitanje ja ću Vam reć'. Ako nisam dala njemu, znači dala sam čitavom komšiluku. Bila sam prisiljena čak i kad mi je bilo do i kad nije, jednostavno za, što u nas žene kažu, za mir u kući! I, pitam ja, kako možete me pitati to pitanje? Kaže, pa na sudu kad se sudi za silovanje, pita se je li bila na njoj mini suknja i tako. Ja kažem: - Pa to je strašno, mislim, da Vi mene upitate to, pa to je moja intima, ne smijete Vi mene pitat' uopće! Znači, Radmila mi, vraćam se na Radmilu, kaže, tako. Pitam ja u čem' mi mogu pomoći. Imam pravo na socijalnu pomoć od 240 maraka godišnje. Ja je pitam, je li normalna! (smije se) 240, a, razgovarala je kad sam došla, znači, drugi put, sa Z., glavnom sestrom u bolnici koja je glavna za personal, jer vidim da sa njom razgovara. Jer meni je bilo bitno dokopat' se posla, ja nisam tražila, ja nisam željela da me iko proglasi socijalnim problemom. Najveća, naj... Mislim, šta žena može tada da je proglase i da joj daju socijalni iskaznicu? Ženi treba pomoć nać', neko joj treba pomoć', hoće li to biti država, hoće li to biti bilo ko, žena se treba uhvatit' svoje plaće, rada, jer sam ja tražila tada radno mjesto, ja nisam tražila socijalnu pomoć nikakvu. Ja sam se osjećala sposobnom radit', mogla sam i radila sam. Pet poslova sam čuvala paralelno! Radila sam. Ali je meni trebalo radno mjesto! Meni je trebala nekakva sigurnost, ma briga mene tih 240 maraka, to meni, ma i ne treba mi u biti, jer ja pitam nje: - Radmila, ja za to ne mogu kupiti brašna djeci! Evo, da kupim brašna, jer bilo je tad 25 kila brašna 18 maraka. Al' ja kažem, ja trebam kupit' još i germu, kvasac i so, a ja ne mogu to kupit' za 20 maraka prosjek mjesečno. Mislim, mene to ne spašava! - Pa šta ti ja mogu, šta ti ja mogu... (imitira) - Možeš. Eto razgovaraš sa glavnom sestrom Z., eto, možeš reći ima žena u takvoj i takvoj situaciji treba joj, treba neko, neko treba! Ko sad? Rodbina, meni su stvarno moji pomagali, moji, nisu Vam stvarno uopće bogati, da imaju, sad da neko dođe u moje mame, možda sad imaju 150 maraka para, al' su mi sva moja rodbina davali kol'ko su mogli. Neko mi je dao krompir, neko mi je pomogao mesom, neko mi je pomogao novcem. Pa, recimo, moje rodice, nekakva moja rodica koja je završila u Splitu, kojoj sam ja znala spremit' sira i masla od sebe od kuće, pa je ona meni revanširala se kroz nekakvih 100 stvari poslije, imala sam, velika mi je obitelj, široka, baš od koga sam se malo nadala, sjetili bi me se, nema to veze koliko je to bilo, ali ja kad nisam možda mogla zaradit', nisam bila u prilici, ne da nisam mogla, nego nisam imala priliku. Radmila mi je tada, recimo, dali bi oni meni povremeno 50 maraka, ali naznačili bi na nemam na njih pravo, da mi oni daju zato što su oni tako odlučili, što su oni dobra srca i tako. (uzdah)

Pravna pomoć. Pravna pomoć. Zovu mene na, na sučeljenje. Mene i mog muža. Gdje je on dao iskaz gdje se njemu čita sve to šta sam ja ispričala, donijeću Vam taj dokument, kopirajte ga, vratićete mi. Donijeću vam tu šta sam iznijela. Pitaju njega, bila mi je tada K. M. sutkinja, doslovno žena plače za mnom, kao sutkinja, doslovno, ona plače! I slaže li se on sa svim tim što sam ja navela u tom iskazu! On se sa svim slaže, i nikad on nije, nikad nije dobio opomenu jednu! Njega niko nikad nije opomen'o. On nikad nije dobio opomenu jednu da mu kaže kriv si za to i za to. On se sa svim slaže, on to sve, on je sve prihvatio što je navedeno! Ali nikad odgovarao nije! Govori mu, K., moramo se gledat' na sučeljenju u oči: - Nije Vam ona na vrhu cipela, gledajte ženu u oči! A ja ga gledam u oči. Ja sam sebi natuknice napisala šta sam smatrala potrebnim da kažem tu, znači, da izvučem nešto iz tog'. I sve stoji u tom izvještaju, meni ga nosu dozvolili u ruke, nisu mi dali taj izvještaj, znači, sa tog sučeljenja, ja nemam tog dokumenta. Zapisnika. Mislim da ga nemam. I čak, i na sudu se, on kaže: - Moja djeca nisu! Djeca su od nekog susjeda. Ja kažem, tada: - Može li njega sud prisiliti, jer on mene vrijeđa, to je uvreda, da uđe u zapisnik, može li ga sud prisiliti ako on niječe očinstvo nad djecom, neka ga sud prisili, ja tražim da to uđe u zapisnik! Da, ako nisu njegova djeca, ja ću platit'! Sve te troškove! Ako su njegova djeca nek' on plati i nek' izvoli plaćat'. Kad smo bili na sučeljenju, isto tom, za... Ročište kad je bilo za alimentaciju, isto tako! Ja tražim, izričito tražim od suca, tražim od suca da unese u zapisnik, vrijeđa me, i da tražim da se traži utvrđivanje očinstva! Meni sudac pokazuje ovako: - Evo rodni list, on je za mene otac. Mene se to ne tiče. To može biti drugi parnični postupak. Ali zašto sudac ne unese tada u zapisnik to, znači, ja imam tada osnova, ja da dođem sada sucu i kažem 'ajde mi svjedoči, on će reći: - Ja se ne sjećam toga. Tada na ročištu nisam bila angažirala odvjetnicu, išla sam sama, osjećala sam se ja da ja znam dosta toga, da ću se ja snać', doslovno me vrijeđa! I to Vam je ovakva situacija, on ima para, ja, sa četvoro djece, naravno da nemam, meni treba svaki dan živit'. A on ne da niti jednog, ni feninge jedne. I sudac kaže: - Narušavate mir u sudnici, ako još jednom narušite mir, zatvoriću Vas u podrum dok se ne plati kaucija, kazna, kako se već zove, nećete izić'.

Istraživačica: Vama kaže?

Ispitanica: I meni i mom mužu. Moj muž tada još žešće mene vrijeđa, jer valjda me pozna da ja neću moći otrpit' to. Ja kad tražim da dobijem riječ da kažem nešto, sudac kaže remetite javni red i mir, spremiću Vas, a moj muž jedva čeka, jer on ima čime platit' a

vjerovatno zna da ja nemam. I bio mu je to cilj i osjećala sam se, recimo, na tom ročištu, pa ugrožena, ono, ugrožena, maksimalno! Jer tu sudac treba zaštitit' mene, ako ništa, tu se uzima iskaz, ja sama skrbim o djeci, treba posvetit' meni veću pažnju, ništa on meni, ako nije manje posvetio pažnje nego mom mužu, ništa! Ja shvatam da smo mi stranke za njega, obadvoje, da ne smije bit' ni pristran, ali ono je bilo stvarno jadno toliko, kad sam ja gledala ako se javim još, ako se nakrivo pomaknem, ka'će reć', kazna nekakva! Otuda ja se neću moći vratiti kući ni izaći jer... Otkud? Huh, šta je bilo još... Otišla sam zbog tog', eto tako su se ponašali prema meni, recimo, kad ja dolazim tražit' zašto ništa ne poduzimaju, zašto ne rješava slučaj taj, jer sam dvije, tri... Dvije i po godine sigurno čekala na sudu da oni njemu uruče poziv! Jer, tako Vam to hoda u našim malim sredinama, on će dati, on platiće poštaru piće, poštar će reći da ga nije našao i da mu nije mogao uručiti kovertu. Pa, jedno godinu, i nešto malo više ta koverta je hodala, sud... I... Onda se ja dosjetim, povremeno su djeca kontaktirala s njim telefonom, ništa nikom ne kažem, dam na sudu adresu njegove sestre, znači, da mu preko njegovog krvnog srodnika uruče poziv za ročište da se može zakazati, da se riješi ta alimentacija. Ja dolazim i kažu meni: - Možete pitati sutkinje R. Znači, promijenila se sutkinja, K. M. odlazi, hm, sa Općinskog suda na nekakav, ne znam, nije mi to bilo nikad važno, sad je mijenja R. M. I ja dolazim kod R. M. i ona mi kaže: - Šta ti tražiš od mene, nisam ti ga ja birala! Jesi ti izabrala svoga muža! I dolaziš ovdje, dosađuješ nekom'! Sutkinja jedna mi kaže! Ha! Šta sam htjela još uz to, uz njihove.... Recimo, kad tražim nekakve dokumente, onda mi traže, ne znam, koliko ima listova, koliko se plaća po jednom listu, moram ići u arhiv platiti, pa ja kažem: - Jeste li vi normalni? Ja da mogu to platiti, meni nisu djeca tada radila, da ja mogu to platiti, mislim dokle bi ja došla? Angažirala odvjetnicu, odvjetnica bila sa mnom na jednom ročištu, na drugom i dobro, izganja mi presudu i dobijem alimentaciju, 120 maraka po djetetu, znači, Mario treba primati dok nije počeo raditi, one trebaju primati dok studiraju, ne znam, 26-7 godina, imaju pravo ako nisu završile fakultet, presuda glasi 120 maraka, i ja tražim na sudu da se traže njegova stvarna primanja, nikad mi to sud nije uvažio! Nikad! Nisu tražili stvarna primanja njegova, dobili su da je on prijavljen na minimalac a njegova stvarna primanja su Vam... Mogao je to sud uraditi u Širokom, 1.400 maraka, a on je prijavljen na nekakvih 400, manje ili više, četvoro djece po 43 marke, jer on ima Mariju isplatiti još taj dug. Treba tražiti neko ko bude mogao, ko bude imati priliku, treba se tražiti Fond za alimentaciju, baš bi mene brigalo, baš bi se ja zanimala s bilo čim, jer on meni ima 25.000

maraka duga kroz toliko godina, po 120 maraka, nešto bi bilo i kamata, da je meni to fino država isplatila, k'o što se radi u Hrvatskoj, ma baš bi mene brigalo njegova primanja i uopće, bilo šta! Znači, ja bih riješila, jer sam ja iz te kuće izašla, kad sam pitala, na sudu, u Širokom, tada: - Zašto se ne mogu ja sa djecom vratiti u kuću, svoju kuću, a da njega odstrane iz te kuće? Jer da ja mogu živiti, ako već, ne moram se misliti za… - Imaju mjesto za mene kao žrtvu nasilja. Ja kažem: - Pa imate li mjesto za mene nakon 6 mjeseci? Nakon 6 mjeseci ako ja ne budem uspjela osamostaliti se, ja sam na ulici opet! Šta sam onda? Zašto se ne mogu ja vratiti? Oni nemaju mjesto za nasilnika, znači, ženu smjeste 6 mjeseci, ženi se napravi medvjeđa usluga, svaka je mislila koja je pošla da će se snaći, vrlo mali broj njih se uspije, jer sam ja gledala kroz tu Sigurnu kuću, žena ima sedam razreda, ona, jednostavno kad joj se kaže za 6 mjeseci, oni takvi kakvi jesu, jer nasilnik će učiniti svašta da me vrati, tako je i moj, plače, moli, kumi, miliji su od mile majke tada, kad se treba opet pomirit'! Meni ova jedna kaže: - Pa eto, mi se poljubili! Ja kažem: - Ma on će te poljubiti malone ne znam ti gdje da se ti njemu vratiš! Međutim, to vam je tako, žena se vrati, jer nema... Ovo je medvjeđa... Mislim, meni, meni je ova ustanova bila odskočna daska jer sam ja kod njih počela raditi 4 sata i imala sam za to, ta 4 sata su mi bila plaćena, pa sam uspjela naći nešto, pa sam uspjela upasti u bolnicu pa ja sam jedna od njih vrlo malog broja, koja je uspjela. Al' se posložilo, nekakve kockice, tako da mi je pomogla i obitelj.

Istraživačica: A kakvo je mišljenje, samo još to, Vaše obitelji bilo što Vi njega napuštate?

Ispitanica: Moji su mi dali maksimalnu podršku, ali rijetko ćete naći kod nas obitelji takve. Rijetko. Jer će isto reć' obitelj: - Što si išla za njega? Jesmo ti mi govorili! Ako su bilo šta. Jer su meni moji govorili da se maknem od njega, kad sam se udavala.

Istraživačica: Oni su ga procijenili kao nepodobnog, ili šta?

Ispitanica: Moji bi bili sretni gledajući njega i mene da sam ja otišla davno od njega. Ali su se držali strogo dalje, nisu komentirali, nisu podsticali, kad bi ja rekla nešto mama bi mi znala reć', tako, ono, a nikad ne bi, nikad, nisu oni meni mogli reći: - Možemo ti pomoći. Ali su me isto braća zovnuli, jedan iz Dubrovnika, jedan iz Zagreba, ako ja mislim da ja mogu, mislim ja da bi ja našla pos'o i u P.! Ali ja nisam želila da mi mama kaže: - Eto vidiš, nemaš danas za kruva, a kupila si cigare! Ili bilo šta. Ja sam želila život sa svojom djecom, baš svoju obitelj, baš izgradit' s njima odnos, da nema ni babe, ni dede, ni nekog ko će kazat': - E, što si joj rekla to, e, što si ti njoj to, kad će uvijek biti tu neko treći gdje

će biti opet neko treći ko će nam... Htjela sam baš da budemo skupa, da... Da... Imala sam lošu komunikaciju, od početka, sa kćerkom, ovom što je bila od petn'est godina, ne lošu, ne lošu, nego... Jednostavno... Vrlo dobru sam imala komunikaciju sa sinom, sa ovom najstarijom, hm, tako, tako, ona je bila u pubertetu, recimo, ja kažem, šta ja znam, nešto iz, očekujem da će ona... Šta ja znam, prihvatiti to onako kako sam ja rekla. E, ti meni kažeš ovo, pa mi kažeš ono, pa bi ona plakala nekad', pa ja nisam... Ja sam mislila da plače zbog naše situacije, pa zbog čeg' si plakala, pa dok nismo uspjele nakon nekog vremena, trebalo nam je neko vrijeme da to, sad imam sa njom daleko najbolju komunikaciju.

Istraživačica: Djeca su od početka sa Vama?

Ispitanica: Od početka.

Istraživačica: Oni Vas podržavaju?

Ispitanica: Podržavali su me, recimo, ali... Nekad bi mi znali reć': - Ti da nisi otišla, mi mu ne bi dali! Bilo bi tu sukoba između njih, ja ne znam kako bi se to odvijalo, bilo me uvijek strah sukoba sina i oca, recimo. Jer tu je bila puška, Mario je prijetio, ovaj, što mu je bilo šesnaest godina, sakrila tu pušku, milicija došla, traže je, nisu je mogli nać', jer je Mario prijetio, ako dirne on mene više, da bi on njega bio u stanju i ubit', jer moja djeca nisu o mogla više podnijet', znali su kol'ko ja ispaštam u tom braku, recimo, moja djeca u Sigurnoj kući, kad smo došli, mislila sam da ne znaju toliko toga, iznenadila sam se koliko znaju! Kad oni kažu, mislim da su tu bile Mirjana i Anita, kad one kažu da su slušali... Slušali na balkonu kad je on napravio nered vrlo veliki, u, recimo, možda ponoć. Kad se ova najmlađa krstila. Jer su oni bili na balkonu, ja sam osupnuta bila kako su oni to čuli. Ono, preneražena. Oni kažu: - Mi smo znali više nego ti, nego si ti znala da mi znamo. Samo oni nisu željeli ostati u ovoj sredini jer vrlo je mala sredina i Mostar, i Široki i, njima je to bilo prestrašno, ono, kad su dolazili u školu, svi šapuću: - Evo njih, došli, mater im otišla, gdje su smješteni, kud su otišli? Oni su, recimo maštali da se maknemo dalje od njeg', od rodbine te njegove koja je stajala na njegovu stranu, koja je pridonosila puno nekakvim svojim tim, šta ja znam, oni su htjeli otić' u Split kod moje sestre, al' ne može se, to je druga država, ne možeš u drugu državu doći, da sam imala bar mjesto boravka možda u Hrvatskoj, možda bih i otišla. I, uh, radila sam, bila podstanar, njih četvoro u školi, moji pomagali, bilo je onako, bilo je dana da nisam znala uveče kad bih legla, kako ću ujutro ustati. Jednostavno sam se osjećala, ono... Jednoj prilici, mene moja sestra zove: - On plače kod nje, on će se promijeniti, ona meni tvrdi, sto posto! Sestra koja je najviše stajala,

koja je najiskrenije bila na mojoj strani, koja nikad nije mogla razumit' kako sam ja njemu mogla prelaziti preko takvih... Koja je meni sto puta rekla: - Da je on meni nešto takvo rek'o, ja ne znam šta bi uradila, ne bi ostala, ne bi bila... Ona mene zove. Ja kažem: - Dobro. Daj mi ga na telefon. Plače on, ja kažem: - Dobro. Ja se vraćam. Sutra se ja vraćam, ostaviću djecu u kući i idem kod Mirjane na kavu! Jer je on bio patološki, bolesno, ona alkoholičarska ljubomora. Recimo, od te M., ja i M. smo bile strašno dobre i on je stalno nekakvu prijetnju sebi kao muškarcu vidio u njenom mužu, i: - Nisu moja djeca, nego su od tog M. muža, i tako. Ja kažem: - Dobro. Ja odo' kod M. popit' kavu, baš me briga hoće li tu bit' njen muž il' ne bit', ja imam pik sutra kad se vratim popit' s M. kavu! Ja te psovke! Tih uvreda! Da je on mene tada uhvatio, on mene tada živu ne bi ostavio, kad sam ja to rekla. I onda Mira, sestra mi, onda vidi kud to ide, kako to ide, da je to to, kad joj ja kažem da ja nemam... Ja sam jednostavno znala, nema veze šta me naprijed čeka. Nisam znala šta me naprijed čeka. Ali, ja sam znala da ne smijem milimetra nazad, ako učinim samo milimetar, milimetar, biće gore! Oni su došli, njegov stričević, njegova žena, u ovoj prostoriji sjedili, ne znam ko je bio od moje djece, al' je bila Mirjana ovdje, s nama, razgovarala. Moli mene rođak njegov: - On će bit' u, on će... Djeca lome. U prvom trenutku su me strašno djeca lomila da se vratim! Ja sam znala da ne smijem. Kol'ko sam god imala volje za ić' naprijed, da sam se vratila, vjerujte, da bi se vratila na Stari most, da bi sa Starog mosta skočila. Da se ne bi, ne bi, ne znam šta me moglo, šta je moglo bit', ša se moglo desiti, da se vratim, da sam otišla, samo ustupak jedan napravila, pa ja sigurno živa bila ne bi. Počela raditi u vešeraju, daju mi radno mjesto, trebam se selit' iz Sigurne kuće, znači, u tom sam periodu dobila i pos'o, moja kuma vjenčana nije znala, ona živi u Zagrebu, ona došla na to radno mjesto gdje sam ja trebala otić' radit' iz Bosanskog Novog, radile smo gore skupa, ona otišla, počela raditi, nije ona znala, kaže joj moj brat šta se sa mnom izdešavalo, ja njoj pričam tako, trebam iselit', nije mi još plaća, je li, ona mene zove treći dan, ona je dobila za 20 godina rada u laboratoriju, ne znam kol'ko kuna, i ona meni za prvu kiriju i da mi se nešto nađe djeci, ja govorim: - Jao, moja N., kad ću ti vratit'! Ona meni: - Šta ćeš mi vraćat', ja sam otišla gdje si ti trebala počet' radit'. I tako. Pa, imala sam, masu tih svojih prijateljica, kumova, šta ja znam, koji su znali, recimo, ide zima, znala je A. kuma odvesti je tamo, kupiti joj čizme, recimo, ništa ne kaže, zima ide, ono, šta ja znam, to su sve bile, recimo nikad se nisam ostavljala, znala sam da moram radit', al' ne može žena bez pomoći, jednostavno, ako nema pomoći, ne može žena

zaradit' dovoljno da... Jer žena ode u toj situaciji iz kuće iz bez jorgana i bez jastuka i bez deke, puno su oni meni pomogli, dali su mi kad sam ja uselila u taj prvi stan, Mirjana mi donijela i Anita, i tanjire i svašta nešto je bilo tu, al' treba masu toga, nisu to... Svaki dan nešto imaš bez čeg' ne možeš, u tom stanu, ne možeš napraviti ručka, ne možeš leći, ne možeš funkcionirat', svaki dan ima nešto što ti treba! I moraš to, šta ja znam, tu smo bili, u tom stančiću, mali bio, preselimo u veći, ja dobijem pos'o u laboratoriju, znači, veća plaća, radila u toj njihovoj ustanovi dolje, kao ispomoć, molila ih da me uzmu, ono, mogu ja radit' jer oni su mi veći, oni naprave ručak, oni meni uče i popeglaju, i poslože mi, meni ostave, samo ono, košulje popeglat', ono, što je malo, sve su oni meni to, djeca pomagali, ali... Bilo je... Bilo je dana kad nisam znala kako ću ustati sutra! Kad sam osjećala da nema u meni mrve snage da više... Ono, to je to! Ja sam legla i ne znam kako ću ustati sutra, šta me čeka, šta će biti od njih, ono, tolika neizvjesnost. Sin pođe radit'. Dignem, ono, kao, dužnik si, kupim stan, renoviramo. I tad' su mi opet moji pomogli, dali mi nekih 3.000 maraka, da se završi ta adaptacija stana, oni počeli, ono, pomalo radit', ćerka jedna, druga, sad to ide već, uspješno. Krediti se vraćaju, uvijek se nešto odrađuje, auto se kupilo, mijenjat' ćemo sad malo bolje, ovo ćemo prodat', svi smo, baš se držimo skupa, nema moja plaća, tvoja plaća, ti si doprinio ovoliko, ja sam onoliko, ti si dobio ono, u nas je, u biti, Mario dobije, moja je plaća većinom pod kreditom, Mario dobije plaću, majko, plati račune, završi moja kartica u njeg', pa mene sramota, pa ono što je preostalo vratim njemu, pa on govori: - Pa daj majko, sutra ćeš pitat', nemoj, pa onda i one dobiju plaću pa se onda ide u nabavku od jedne njihove plaće, pa se onda kupi štošta ovamo što treba još, ono baš, baš smo svi za jednog, jedan za sve, ono.

Istraživačica: Jel' on ikad, ne rekoste, odgovarao?

Ispitanica: Ne! Ne! Ne! On nije dobio jednu opomenu za to. Za crkvu sam, našu crkvu, katoličku, sam bila brakolomac, jer me svećenik jedan, za koga kažu da mu je Gospa se ukazala, imala sam priliku doć do njeg', jer me vjeroučitelj moje djece spremi, mogu neko kumstvo ili nešto, ja tamo, za njeg' sam bila brakolomac jer sam ja neko ko je... Vjerovatno nasjeo na priče moga muža, koji je tako... Ne za sve njih. Ovdje su isto crkveni ljudi, ovdje su mi maksimalno, kol'ko su mogli, don T., M., A., kol'ko su god oni, što je bilo u njihovoj moći, al' su isto tako nastojali da se ja osposobim kroz tih 6 mjeseci, da mi baš bude prelazni period, da... Al' ne mogu to, malo žena uspije.

Istraživačica: Država ništa, znači. Ni tužilaštvo, ni sud...

Ispitanica: Ne! Ne, ne, ne, ne, ne! Čak od... Donijeću Vam ja, kol'ko ste Vi još tu? Mogu vam ja to profaksati. Ne mogu ovdje, ali mogu Vama gore na broj neki, doću ja ovdje od M. sutra pa ću Vam pustiti faksom, eto to, jednostavno, sa suda, eto to sa suda što sam imala i to gdje je bila u pitanju puška sa bajonetom. Nemam, tu nemam taj iskaz jer mi ga nikad nisu htjeli dati! Gdje mi, Radmila mi kaže: - On je prijetio tebi samokresom! Ja kažem: - Pa kakve to veze ima, samokresom ili... Može praćka ubiti! Ako prijeti praćkom i kamenom mi namjesti, ubiće me praćkom! Nikad, nikad! Nikad nisu htjeli, možda da se to rješavalo ovdje, u Mostaru, vjerujem da bi bilo štošta drugačije. Ali oni na Š., to Vam je tuga gore, jer, recimo, žena, uticala je sestra na nju, njena sestra, sa kojom sam jako, jako dobra, nosila joj ja odavde prospekt, jer me tražila tamo, jedna prijateljica, da joj donesem brošure, da poduzmu nešto, znači, da ide od njeg', da... Žene ostaju. Puno žena gore ostaje. I žao mi, ta djeca, recimo, kroz šta prolaze kad... Imala sam prilike gledati obitelji kad su tako nasilničke, gdje se rješavalo udarcima, šakama, psovkom, ta djeca nisu... Ne izgledaju baš sasvim normalno. Nisam bila spremna ja od svoje djece napravit' to.

Istraživačica: A što ne odlaze? Što nemaju podrške okoline, nisu možda imale socijalne veze takve kao Vi, mislim na podršku obitelji...

Ispitanica: Mislim da bi ovu jednu podržale, ima tri sestre, gdje bi svaka od sestara... Ali, jednostavno, ne znam, uh, u nas biti raspuštenica, ono, crna si ovca, baš upadaš, ili bijela vrana. Samo meni, ono, uopće mi, došla sam u tu fazu kad mi nije bilo, ma baš, ja sam bila na miru sama sa sobom, nije me bilo briga, mene nije tada u toj fazi smetalo, jer recimo, to sam pričala Mirjani, nakon nekog vremena, kad sam ja... Tu Vam je žena... Ovisna financijski, ispere joj mozak u neku ruku, onako, malo sredina, malo muž, malo... Malo prijetnjom, on će sebi uraditi nešto, ono, uh. Recimo, meni moj muž kaže: - Svima ću reć', ti si kurva, ti si onakva, ti si ovakva, svi će govorit', ja ću se zakucati. Ja sam očekivala, bila sam, ja sam očekivala on će napravit' tako nešto drastično kad sam ja otišla, međutim, on popije tablete, al' tačno dozu tableta koja mu neće naškodit'. Da izazove samilost, sažaljenje, onaj... Ja na selu kad bi Vam, to ne znam kol'ko ste upoznati, na selu, ima se krava, loži se vatra, puno bi više, recimo, sudnih salveta isprljala nego sam ovdje u gradu, nema u gradu, što je, iz trgovine se donese, skuva, napravi, recimo, pedantna sam uvijek bila i ja ne bi nikad' tu mokru salvetu stavila ono da mi se tamo ukiseli, ja bi to iznijela na balkon da se osuši, ako sam stavila na ovu stranu, onda bi to bio znak jednom ljubavniku, ako sam na ovu... Njemu je bilo sve razlog, ako ja pogledam kakvo je vrijeme, gledam

odakle će... Tako, baš je bio patološki, onaj. Ni u jednom trenutku nisam imala podršku od njegove obitelji, ni od kog. Njegova obitelj, recimo, puno njih koje je on uvažavao, koji su, da su bili drugačiji, moglo se tu radit'. Moglo se nešto. On je bio njihova krv, njihova... Oni će biti na njegovoj strani, u lice meni, ono. Sjedimo i sve probleme sam ja iznijela tu. I, u biti, ti si naš, mi ćemo biti uvijek na tvojoj strani.

Istraživačica: A kako je on odrastao?

Ispitanica: On je, nisam ja znala za to, on je dijete iz isto tako, narušene nekakve zajednice, otac mu je bio, 18 godina nije dolazio, bili su... Baš ono, neimaština bila, ma šta ja znam, nekako i... Nije imao uzor ni u obitelji, moglo je samo biti naopako. Al' sam ja puno puta pokušavala sa svojom svekrvom razgovarat', dobro, moj muž radio nešto il' bilo ko sad, moj sin uradio nešto što nije u redu, ja ću mu reć' da ga ja volim zato što je moj sin, al' da svaki njegov loš postupak osuđujem, da sam... Šta ja znam, razgovaraću, opominjaću, nijedan njegov loš postupak ja neću odobrit' zato da mu ne bi davala nekakav... A u moje svekrve, ovamo bi ona znala mom mužu reć', a nikad to nije izašlo da on nije dobar, da... To je bilo onako sve, tapa, tapa.

Istraživačica: Hvala Vam puno.

Ispitanica: Hvala Vama, broj faksa, pa ću vam pustiti faks.

26. mart 2011. godine, Modriča

Ispitanica 1, Modriča:

(037 Modriča 1 26032011)

Istraživačica: Šta je bilo razlog da Vi dođete ovdje, u ovu Sigurnu kuću?

Ispitanica: Bio je razlog, ovaj, što sam ja došla ovdje, 2.12. u Sigurnu kuću, ja sam tražila pomoć od Sigurne kuće, da me zaštiti, jer razlog je u mene bio, ovaj, između mene i moga muža, to je bila... Već od 2008. bile su komplikacije, od tog dana, on je mene maltretirao, pravio me budalom, ovaj, o'kle god dođe s posla, dovuče piće sa sobom, maltreira me, uniđe u kuću, deset sati, pola 12: - Ko ti je bio, govori! Udar'o me, malterirao me, prijetio da će ubiti me, ja sam sve o trpila deset mjeseci, od 2008. od Prvoga maja, do pred Novu godinu, na tri dana, to je bio prvi početak, kad je bio problem. Ja sam onda tad došla ovdje, u Sigurnu kuću, tražila sam pomoć i bila sam. I oprostila mu i vratila se posle, bila sam tu nešto oko 15 dana, pa sam mu oprostila i vratila mu se. I policija je dolazila i

uzimala je izveštaj i išli smo u policiju, dali izveštaj kod šefa, u policiju. I on je jednu zimu bio dobar. I drugog proljeća opet isti. Sve do 2010. sad kad sam bila, 2.12. Onda sam ja njega tužila, meni je pomogla Sigurna kuća da ja njega tužim. Nisam znala šta se dešava između mene i njega, nisam znala šta je, međutim on je se zaljubio i, ovaj, našao je sebi drugu ženu i meni rekao u avgustu, ne znam baš kojeg je datuma, ne sjećam se, on je izjavio da ima ženu svog života. I onda sam ja došla ovdje i zatražila pomoć, oni su meni, svaka njima čast, oni su meni pružili pomoć, ja to ne bi našla nigdje, ni u svojoj porodici, nigdje, ni kod moga najrođenijeg. Ovo nema niđe, što se kaže, oni su mi pružili pomoć, ja sam njega tužila, bili smo na sudu, kad je presuda bila donešena, pravosnažna, to je bilo, ovaj... Pogriješiću datum, imam ja ovdje.... 19.11.2010., kad je donešena ta presuda, 2010., 19.11. On je počeo mene maltretirati svako drugo veče, da me istjera iz kuće. Da me istjera! Svako drugo veče, napije se, upadne dole: - Izlazi, izlazi, ovo je moje, izlazi, nemaš nikavog učešća! Hoće da kaže da ja nemam nikakvog učešća u toj kući. A mi smo se uzeli, ovaj... 4.8., 4.8.'98. godine se uzeli, a vjenčali se kad smo vanbračno napravili prvi sprat i primitivno pokrili. Kad smo napravili i vjenčali se, unišli u kuću, još smo doveli njegovog oca i ja sam služila njegovog oca i maćiu, bolan, gore u selu, što se kaže, u G. Š., kad je umrla 2001., u T. smo bili, ovdje, kod Modriče, udala se, što se kaže, te godine, za njega.

Istraživačica: Bez obzira što je sud utvrdio da i Vi imate pravo svojine? On i dalje nastavlja?

Ispitanica: On i dalje! On je mene istjer'o, sad 2.12., ja sam opet došla ovdje, i bila sam nemal'... Ne smijem ti reć', više od tri mjeseca nemal' sam bila ovdje u Sigurnoj kući, svaka im čast, ja sam rekla, ovo ne postoji nigdje, ovo je, ovo je Bog, ovo su svi... Ma sve je ovo... Ovo što je donešeno ovo treba biti u svakom gradu ovako.

Istraživačica: Jeste li Vi znali prije nego što ste došli ovdje da postoji Sigurna kuća?

Ispitanica: Ja kad sam saznala, ja sam, ovaj... 2008., pred samu Novu godinu 2009., eto, došla na tri dana.

Istraživačica: To prvi put kad ste bili?

Ispitanica: Da, kad sam bila i sad sam drugi put. I oni su mi stvarno pomogli. E sad, ovaj, sad treba, podnijela sam za izvršenje, podjele imovine. I sad očekujem to, da znam šta je crta moja, šta je njegova, on je se oženio, ja sam njega pustila 2009. se oženio. 21.9. oženio se i, nemal', eto, od 2009., 21.9. mi ne živimo, on živi sa drugom ženom, on je bio

devet mjeseci podstanar, a ovdje kad je bio u sudu, rek'o da je bio sedam mjeseci, on je o'š'o, ostavio i kuću i mene i o'š'o u stan i kad je u maju, 8.5.2010., 8.5. vratio se. U kuću. Čitavu zimu je dolazio i mene maltretirao: - Ja nemam o'kle plaćat', ja 'oću da dovedem ženu, izlazi u sobu, ja 'oću u dnevni boravak, ja 'oću... A gore je potkrovlje. Ja kažem: - Pa de, bolan, opremi sebi, eno ti gore sprat pa dovedi. Il' opremi meni! Ja ću gor', a i, evo ti dol'! Al' opremi mi, al' nemojmo bit' na jednom putu i ja i tvoja žena. Da izlazimo na jedna vrata. Ako ja ostanem dol', ja sam rekla u sudu, u hodniku, do stubišta, meni treba jedan zid koji će mene odvojiti od njega i od njegove žene, ja ću sebi na balkonska vrata napraviti pa izlaz napraviti, ima tu bašče, isto, dulum i 200 kvadrata, sa kućom, sa dvorištem, imaju i te pomoćne zgrade i, tako smo to, sve, napravili, što se kaže. Prvo smo, kad smo se uzeli, prvo smo napravili šupu, pa od šupe pumpu, pa WC, pa svinjčiće, kokošinjce, pa kuću i, tak' smo se preselili, kad smo se preselili, vjenčali se u Modriči. I on sad hoće da rekne da ja nemam nikakvog tu, ništa da nemam u toj kući, on samo sili se, nada mnom, samo da je to njegovo. I on je se oženio, i kad je mene maltretir'o: - Ja 'oću dovest' ženu. Ja kažem: - Evo ti gore. I pustila sam ga k'o čoveka, dođi, eto dovedi, živi gore, nemoj mene maltretirati, pusti mene da ja živim i, ako nećeš gor', opremi mi gor' jednu sobu, ja ću ići gore, evo ti dole. Ali samo da se razdvojimo. Međutim, ja sam ostala dol', prizemno, a on o'šo u potkrovlje. I sad, on isti! On je još uvijek isti. Ja sam sad kad sam se vratila i, ovaj, i ovdje bila i bila u bolnici 15 dana i, kad sam došla iz bolnice, kaže mi Bilja: - Pokušaćemo. Kad smo dovle došli. On kaže: - Ja nedam u dnevni. Pa, reko': - Ja ću unići, pa makar u sobicu. Sobica je mala, 'vako, dva sa tri, možda, dužine, a dva širine. Ja reko': - Ja ću unići u sobicu, samo da sam tu, a ovako, otiću kod neke familije, kod tetke, tamo, u K., tako da povremeno odem kući i et', presvučem se, uzmem svoje robice i tak', ovaj....

Istraživačica: Pa kako, kad ste bili na sudu, Vi ste išli na sud za ovo utvrđenje, kako sudija prema Vama?

Ispitanica: Da, da, jeste. Pa, sudija je prema meni bila fina, nemam ja ništa protiv sudinice, samo kako sam ja rekla, do stubišta u hodniku meni treba zid, tako da bi meni došle 2/5 a njemu valjda 3/5, tako. Ja niđe ne vidim tu da piše tri, al' tako su oni to, tad je to prošlo, nisam baš u te petine, nisam neka školovana da sad se ja razumijem u te petine. Tako je to ispalo. Ja sam ovdje došla, svaka njima čast.

Istraživačica: A je li on ikada odgovarao što je bio nasilan?

Ispitanica: Pa znaš šta je, oni su njemu te prijave pisali, kao da mu napišu te prijave, šta ja znam, al' dal' je to njemu dolazilo, ja nisam bila tu da vidim dal' je to dolazilo njemu, ja ne znam.

Istraživačica: A jesu li Vas saslušavali?

Ispitanica: Jesu i mene, išla sam ja sa njima gore u SUP i išla sam, uzela svoje dokumente, bili mi ostali, kad je on mene 12.2. istjerao, kiša je bila, baš se ono okišalo. I on je čitav dan negdje bio, ja vidim žena ulazi, izlazi,njegova, ja nisam znala šta se dešava, vidim ja ona šuti, al' ja s njom nisam... Nisam na nju ljubomorna! Pošto je on meni uništio moje srce, moju karijeru, moj život uništio, što se kaže, samo da plačem, ništa više. Ja nisam na nju bila ljubomorna, taman kad bi doveo još pet! Eto ti, živi, al' samo mene pusti da ja živim. Nit' sam koga nalazila, nit' imam koga, nit' bi koga našla dok god sa njim ne riješim jer znam kakav je, dok god sa njim ne riješim i zadnju tačku. Neću nikoga sebi. Nit' mogu sebi dozvolit' da iko kaže imam ovog, onog. Nisam. A on je mene napad'o i maltretir'o i svašta je činio. Dođe, dovuče pića, skloni se u mrak i pije. Do neka doba noći pije, uniđe u kuću i počne me udarati, maltretirati. Jednom me ubio, 15 dana sam bila gore u potkrovlju, gore ima, znaš, stvari, al' nije bilo omalterisano, uvijek ima nekih stvari, pa sam ležala jer sam bila crna, sva bila crna kad me ubio, i danas dan osjećam bol na srcu. 15 dana sam se oblagala alkoholom, nisam išla ljekaru, 'ajde, reko', biće bolje, biće bolje, međutim, on sve gori, gori, gori, gori, eto vidiš na šta je sve došlo i izašlo. I tako sam ovdje bila i sad sam vratila se, sad očekujem, ovaj, tu, ovaj, podjelu, izvršenje podjele. I sad, što Bog dadne. Nisam ja moćna, nigdje ne radim, bila sam u socijalnom i jedno tri put' su mi dali po 50 maraka, valja mi reći ono što jeste. Ne mogu ja lagat'. Al' poslije kad sam o'šla, S. kaže: - E, nemaš ti djece, ne možemo mi više tebi pomoći. Da makar negdje radim!

Istraživačica: Šta Vam je rekla?

Ispitanica: - Nemaš djece, mi samo pomažemo ko ima djecu. Kaže ona meni. Jedno tri put' mi je dala, ne mogu reći, kao jednokratnu pomoć, poslije kaže: - Nemaš djece, mi samo pomažemo ko ima djecu. Znači, ja trebam se ubiti, trebam skočiti u vodu, trebam... Ja nigdje ne radim. Da je makar naći negdje neki poslić, pa da ja imam svoj dinar, pa da ovako, evo sad je došlo proljeće pa prošle godine sam ja i ruku slomila bila, bila puno bolesna, jer sam ja pošla da skinem zavjese i upa'nem, slomim ruku i ključnu kost, pa sam ja bila dva mjeseca u gipsu, pa išla dva mjeseca doktorici Ani u Šamac na terapiju, pa mi

je ona pomogla da sad mogu rukom, još ja ne merem rukom dobro, al' mogu, kakva sam bila! Bila sam... Ostala bi invalid da nisam kod nje išla, na te vježbe.

Istraživačica: Čujete li Vi sad, kako on... Jel' on nasilan prema toj novoj ženi?

Ispitanica: (*Uzdah*) ja sam neki dan, prošle sedmice, bila kod tetke moje, imam u K. tetku, pa sam došla kući. Došla sam kući, bila je nedelja naveče. Ja vidim... Ne vidim žene. Ona je od sela B., selo D. Zove se S. Ovaj, vidim ne vidim mu žene. Kad on gor', dok ja vidim da on p'jan pije, ja znam da nešto nije u redu. Tada... Ovaj... Ne smijem prespavati. Ode on naveče. Ode! Nema njega do pola 9, doš'o u pola 10. Ja sam o'šla kod... Imam dole jednog djeda i babu, zove se M. i baba B. i ja odem kod njih i prespavam. Kad sutradan, dođem kući u toku dana, on ćuti. Vidim, nema obuće. Nema. Znaš kako je, ono kuća, znaš, osjeti se. Nema jedan dan, drugi dan, treći dan, do srijede, nema žene, ja sam mislila ona otišla svoje posjetiti, svoju porodicu, pošto ona ima i sina, ima 15 godina, od prvog braka. Kad nema, dok on pije, šljoka, ode on opet, ja onda, ta tri dana nisam smjela spavati u kući. Ne smijem, bojim se. Ne znam ja šta nosi noć, šta njemu može doći ovako, nisam smjela spavati, o'šla sam kod žene i onda opet u četvrtak odem kod tetke i sad sam kod tetke u K. Odem kući obdan, a kad vidim da je p'jan, dok ne radi, a i nema sad posla i on privatno radi, nema on, nigdje ne radi u firmi. I on je isto privatnik. Razumije se u građevinske poslove i on to obavlja i u sedmici dvaput ako radi, triput, to je sve. Nema više posla kao nekad što je bilo, nema, a spao je na te niske grane. A dvije godine, nemalo, sad će dvije godine kako s njom živi. A gore baš sebi nešto primitivno opremio dnevni, nije mog'o omalterisati ni kupatila, a kako je predviđeno dol' kupatilo i dnevni i sobica i špajz i kupatilo, tako ima i gor' isto. I stepeništa, hodnika, kupatila, samo što su gor' dvije sobe na dužinu, što nije pregrađeno, mi smo dol' skratili sobu da bi napravili špajz. A gore nije. A ima predviđeno kupatilo. A nije ništa sebi ćio opremit', samo je primitivno stavio vrata i bacio špric. I neki, udario gore, ne znam ni ja šta je udar'o, stiropor, a mog'o je za dvije godine sebi opremiti. Da je meni opremio, jednu sobu omalteris'o, ja bi rekla: - Evo ti, samo da se ne svađamo, živi, nemoj me dirati, eto ti i žena, eto ti, dovedi koga god hoćeš, pusti samo mene da živim. Al' on neće. On samo: Izlazi, izlazi, izlazi, izlazi, izlazi, izlazi! I to više...

Istraživačica: Kažete, sve do 2008. ste fino živjeli? Nije bilo nasilja.

Ispitanica: Jeste. Jesam, jesam. Kad sam se udala, napravili i kuću i sve, fino živili...

Istraživačica: I bio je i svekar?

Ispitanica: Bio je i svekar, nije on im'o majke, on je od tri godine ost'o kad mu je majka umrla i maćihu je im'o, u njega je majka rano umrla u selu S., njih je ostavila, njega od tri godine, šestoro djece, sedmoro bilo pa dvoje poslije majkine smrti umrlo, i ja sam, što se kaže, bila dijete, mi smo se uzeli poslije rata, kad sam izbjegla, tad smo se uzeli.

Istraživačica: A je li tad živio tu svekar i maćeha?

Ispitanica: Ja, bili su oni u toj kući sve do... Do 2000... do '99., '98. se ja uzela s njime, 4.8.'98., a '99. u jesen on je vratio oca i maćiju na svoje. E poslije mu maćija umrla na svome, gore, na nji'ovom, išla ja gore s njim, opremali, struju dovodili, malterisali i... Prala ja i gor' smo dvije godine slavili slavu i kopali povrće, žito, krompir, sve sijali i, kad mu je 2001. maćija umrla, onda smo 2002. kad smo mi preselili u našu kuću, vratili djeda s nama i on 2003. umro kod nas tude, od svoje starosti, on je '19. godište bio, on je umro od svoje starosti.

Istraživačica: A kažete imate tetku negdje ovdje blizu?

Ispitanica: Ja, ja, u K. Pa i ona je udala drugi brak. I ona je... Ovaj... Imala od svoga muža u G., imala kuću i dvorište i šta ja znam... I odranila dva ta posinca, nije imala svoje djece već to je njen muž uzeo od sestrića i od bratića, sina, jednom sinu bilo ime M., on je fudbaler, u T. igr'o fudbal, a drugi, ime mu bilo M. I ona je nji' od'ranila i oženila i unučići i sve i ovdje su oni, u Modriči.

Istraživačica: I ona Vama, ovako, pomogne?

Ispitanica: Pa, ona je prodala svoju kuću i dala sve ovom ovdje mužu, on je kupio sve tu, od Hrvata kupio i preveo sve na svoga sina. Nema ona ništa. On je kupio i preveo na svog sina i taj sin ima dve, tri kuće i on nije tu, on negdje u Njemačkoj živi...

Istraživačica: A kažete odete nekad kod nje prespavati?

Ispitanica: Odem, odem, ja kod nje odem i prespavam, ona mene primi i eto. Ona je u G., mi smo zajedno... Ja sam radila u G. Prije rata. Radila u Olipu. Imala... Fali mi samo 4 mjeseca od 20 godina radnog staža, eto, četiri... Da mi je naći negdje, da radim, da namirim, ili... To mi fali.

Istraživačica: I onda biste ostvarili uslove za penziju?

Ispitanica: Ja. Ja, ja, ja. Ja sam radila u G. i moja tetka, mi smo uvijek zajedno bile i, šta ja znam, dok nije tetak prvi umro, kad je umro.

Istraživačica: A u Vašoj osnovnoj porodici, kod Vaših roditelja, jeste li mogli primijetiti tako te... Svađu, ili nasilje?

Ispitanica: Nikad nije bilo! Kod mojih roditelja. Nikad. Moji roditelji su tako lijepo živjeli, tako se lijepo pazili, mi smo djeca tako lijepo odgojeni. Da nikad nije bilo problema. Ma kakvi! To je bilo u selu... To nije bilo ljudi takvih u čitavom selu! Moja majka... Oni su otišli kod brata u J., njih je brat primio kad sam se ja udala, ja sam s njima izbjegla tu u T., poslije rata. I oni su... Tu s njima živjela, dok se nisam s ovim, kad sam počela s ovim, tata i mama kad su vidjeli da ću ja njih ostaviti, bili su... Nisu bili zadovoljni da se ja udajem pošto ih ja ostavljam. Onda su oni poslije moje udaje otišli... 2001. otišli u D. kod brata, brat je bio u D., oženio jednu udovicu, svaka joj čast! Da je curu doveo, meni se čini, ne bi onako živio! Fino žive i on njenu dječicu, bila jedna godinu i po, jedna dvije i po godine, curice dvije, on je njih od'ranio i školov'o i auto, položile i za auto i školovale se, i višu završile, jedna se udala, jedna o'šla za Beograd, da studira, a ima i ćerkicu, treći razred, s njom. Tako fino se slažu, nisu se vjenčali.

Istraživačica: Pa Vama mora da je bio baš šok kad je on... Kad niste imali...

Ispitanica: Kako nije, ja sam doživ'la dva šoka! Dva šoka, bila sam dva puta onesvijestita kad sam sa ovim mojim mužem živila. Dva put u nesvijesti od njega. Uhhhhh... Jooooj... On je mene onesvijestio prvi puta, u pola dvanaest noću, ja moram istinu reći, ja ne mogu ništa... Što je, tu je, mislim... Onesvijestio me, on je pokušao mene da ubije... Da li je to bilo plastično nešto, da li je to kad sam nešto, da li je... To je bilo... a... 2000. da kažem... To je bilo... 13.... jula, juna, jula... 13. jula, pola 12 noći, on je isto bio p'jan, tol'ko da je... 2008. to je bilo, u julu mjesecu, ja sam taj dan bila, radila sam, kopala sam, k'o, radila sam, poljoprivredu. Dizala sam kredit. I to valja dva duluma posijat' i okopat', sve sam to ručno i gnojivo bacala i sijala i u baščU radila i kućne poslove radila i kad neko dođe i, što se kaže, isprati i skuvaj njemu i operi i sebi, sve sam ja to i još sam imala i koke, i svinje, i... Ovaj, sve sam ja to obrađivala. E on je doš'o isto p'jan s posla. I dovuk'o isto pića. I skloni se u mrak. Sklonio se u mrak, pio, pio, pio, pio. Ja u kući sjedim, pogledaš, pogledaš... eto, k'o ovca noža. Eto. Ako upališ sijalicu spoljnu, kaže: - Kome je pališ? Ako upališ u kući, kaže: - Koga čekaš? Ako uniđe u kuću p'jan, kaže: - Ko ti je bio? Ja sam unišla u kuću, sjedila, sjedila, on neće da uniđe, pola 12 noću. Smrklo se, unoćalo se, nema, sijalice se popalile, svijet spava, istom on ide. Ja ne merem zaspati. Već sam u hodniku 'vak' sjela na stepenice. Od potkrovlja one stepenice. I, upalila spoljnu sijalicu! I sjedim, Sjela, stavila jastuče i sjedim, A on, kako ide, vrata su spoljna otvorena, toplo vrijeme bilo, bilo 13 jula... 13 jula. Juni, jel'da prvi, pa juli? 13 jula. Kako on ide, ja tako kako sjedim, on ide na

vrata, ovako nešto drži... Ovako iza (pokazuje)... Ja kako on ide, ja tako sjedim, on mene zviznu, ja tako se izvrnem... Ja udari u nesvijest. Kako, kako... Kako sam ja sjedila i kako je on poš'o, ja sam ustala, vidim on ide, ja sam ustala pa pošla prema vratima spoljnim, 'vako, vrata otvorena (pokazuje), a tamo ima veranda, kako ja ustade, tako on mene udari i uvuče preko onog praga i zatvori... Kako je zatvorio ona vrata, ja nisam ni znala da je zatvorio dok nisam progledala. Al' dade Bog pa ja progleda. Dok je on mene uvuk'o i zatvorio. I opkoračio me 'vako (pokazuje). Kako je on mene opkoračio, tako: - Govori, ko ti je bio? - Nije niko, čovječe, šta ti je? (plače) Sama ja danas čitav dan, kopala žito, što me maltretiraš, niko mi nije bio! Ka'e: - Jest'! - Nije! - Jest! - Nije! – Govori! - Nije! A ja, 'vak', kako sam otvorila oči, mene 'vak' opkoračio, sve nešto iz džepa, ja pogledam, sve nešto k'o plastični pištolj... I meni 'vak' doš'o. Ja ležim. - Pa šta ti je, reko', bolan, gdje ćeš me ubiti, nisam ništa kriva! Ja zajauka, kaže: - Ćuti, ako budeš jaukala, sad ću te opet ubiti! - Šta ti je, bolan pusti me da živim, šta sam ti ja, rek'o, nanijela bol, pa ako imaš nekog, idi, pusti me da živim! Kaže: - Ne'š živit' ti'š u grob!... (plače)... Jebe on meni đe god šta imam... (plače)... Ja tako ležim... (plače)... jaučem ja, on mene opet zviznu, i kako ja zajauka: - Joj, dragi moj Slavko, što me ubijaš, zašto me ubijaš?... (plače) On: - E sad te, kaže, ne merem ubiti! Tako, raskorači nogu, 'vako (pokazuje) i sjede na stepenicu. Sjede na stepenicu i sjedi. Ja ležim dole, on sjedi, ja ležim, meni se usta osušila, zima mi, ja ostala bez daha. Kaže: - Govori ko ti je bio! Govori! Govori ko ti je bio! Govori! - Ma nemam, bolan, nikoga, imam samo tebe! Kaže: - Imaš! - Nemam! - Imaš! Istom on prekorači na stepenice i ode gore spavati. Kaže... Nešto je rekao u onom momentu, ja... Ne znam, nešto mi je opsov'o i ode. Ja sam nekako, ne merem ustati kako sam u šoku, ja sam 'vako išla do kupatila (pokazuje), otvorim vrata u kupatilu, da se malo umijem i uniđem u kuću, u dnevni, i sjed'em na fotelju i kako sam stavila glavu, 'vako ovo mi oteklo sve (pokazuje), a 'vako, kako je regal bio, pa ima njegova rakija, flaša, ja uzmem neku salvetu pa natopim one rakije na salvetu, natopim, pa 'vako stavim. Tako da i to nisam išla doktoru, neg' sam, i to prebolila...

Istraživačica: Niti ste prijavili, ikome?

Ispitanica: Hm! Pa jesam govorila B., ovdje, kad sam došla. Rekla sam ja i u SUP-u, oni su dolazili, njega ispitivali, on je to valjda... Pitaj boga, negdje sklonio, k'o ima i tog sestrića u policiji pa ako ga nije on zaštitio, nemam pojma.

Istraživačica: Jel' mislite da Vas je policija mogla bolje zaštititi?

Ispitanica: Pa... Policija je odradila svoje, ona je dolazila, ona je dolazila poslije toga, nemalo godinu dana. Sve obilazila. Mi smo išli gore i na razgovor i sve... Ne mogu ja reći, policiji svaka čast. Da nije bilo u tom momentu policije, ko zna đe bi ja bila. Mene je zaštitila policija.

Istraživačica: Znači, vi ste zadovoljni?

Ispitanica: Ja sam zadovoljna sa policijom, nemam ja protiv ništa, što se kaže, svaka njima čast, oni su mene obilazili i dolazili i njega... I opomninjali i da ne pije, i ovo, i ono... On je uvijek u p'janskom stanju!

Istraživačica: Jel' se ikad on liječio od alkohola?

Ispitanica: Nije! Nije nikad. A unišlo mu je to već u krv, živci su... Živci su mu inače, inače je živčan. Kad smo se uzeli, on je živčan. A pije non stop. Non stop. I kad dođe sa posla, on samo šljoka. A kad vozi ulicom, sve žene jadne viču: - Zdrobiće nam dijete. Zdrobiće nam dijete. Sve žene viču, izlijeću žene, dok vidiš da on kreše auto k'o svjetlica, znaj da je p'jan. On ide k'o munja, k'o vjetar, kad vozi, vozi k'o sifon... Bože pomozi.

Istraživačica: Kažete, sud je sad donio tu presudu, još treba to izvršiti nekako, kažete, zadovoljni ste kako Vas je zaštitila policija, centar za socijalni rad vam tri puta jednokratno pomogli, a onda Vam rekli...

Ispitanica: Jeste, jesu, da, rekli, nemamo ništa, nemaš djece, ne možemo te zaštititi, nisam više ni išla...

Istraživačica: Kažete, ostalo Vam još četiri mjeseca do 20 godina staža... Šta mislite, sad u ovoj situaciji u kojoj se nalazite, šta je to što bi Vama bilo potrebno da Vi svoj problem riješite.

Ispitanica: Pa potrebno mi je samo da još dođe ta presuda. Da kažem, izvršenje. Da riješim, da znam šta je moje, šta je njegovo i da nađem negdje neki poslić, ili privatno negdje, il' neđe neku babu, il' neđe otić' čuvati neđe djecu u stranoj zemlji ili... Samo da riješim, da dođem do nekih parica pa da... Da riješim, da znam da živim... Tu... neću ga dirat', nek' se ženi, nek... Ja nemam o'kle podnijet razvoda, nemam para. Ja nisam podnijela razvod, ja nemam para za to, nek' podnosi ako misli sa tom ženom živ'ti, nek podnosi razvod, e, samo se ja bojim toga, što ja nisam... Nemam mogućnosti za podnošenje, ovaj, razvoda, toga se bojim, da ne bi oni šta sad napravio, u momentu kad je p'jan, il'... Ubio i mene i sebe il' nešto napravio, toga se bojim, zato u alkoholu može sve učiniti, toga se bojim, znate, a što se tiče, ovaj, drugi... Drugoga izbora, eto, kad bi mogla

tu mogućnost da, da da da riješim, što prije, to bolje. Da znam šta je moje, ja ne bi ništa njegovo, nek' se kući, nek' živi, ne dira me, ne diram ga, nek' se javi dole, ako može, nek' živi svojim životom, ja ne bi njemu nikad uskočila u život da mu budem ja smetaljka, bože sačuvaj! Al' nek' me ne dira! Nek' mene ne dira! Jer ja... Moje srce ranjeno zbog toga i ne mogu više podnijeti! To ne bi više mogla podnijeti, pomirenje neko, da ja živim sa njim, ne bi mogla to podnijeti više. Bože sačuvaj! To je dalje, što dalje od mene. I živi svojim životom, samo nek' me ne dira. Al' to je što se bojim, samo što nismo razvedeni. Eto.

Istraživačica: Znači, on je ovu ženu doveo?

Ispitanica: Doveo! A nije... Sa mnom je još u braku, a... Ovaj... Kad sam ja pobjegla, dvanaestog, 2.12., i ona je tad' pobjegla, isto! Ja sam stajala na putu i pozvala policiju, kiša je bila. A ona nešto kraj mene, tup, tup, kad, pogleda' i ona ide, nešto nosi, one kesice na rukama i jauče. E poslije kad sam došla kući nakon, poslije dva tri mjeseca, pa možda i tri da ima puna, ovdje sam bila, kad sam došla kući, ovaj, bila sam i u bolnici, onda sam čula od komšija, da je ona pričala kako je to bilo, da je on poš'o mene da ubije, a on jest' meni prijetio, on je mene istjer'o, a ona je rekla: - Nemoj! A on se uzvratio, kaže, nju udario, i ona je otišla. I sedam dana, kroz sedam dana on je nju vratio, e sad, opet se ona... Primijetila sam, ne znam sigurno, al' sam primijetila da nije nešto opet u redu, nisam je vidjela sad kad sam dolaz'la od tetke, nema je. Znači da je... Da je opet nešto. Al' čula sam od komšija, kaže, poletio da udari mene i ono... Ona je rekla njemu: - Nemoj! A on, ka'e, udario nju. Tako je izjavila ona u komšiluku. A dobro sad, ja ne znam, to svijet priča, đe ona noćila i pričala. Ona je noćila tu veče u komšiluku i sutra je rano... Valjda... Taj čovjek odvuk'o, na autobus, da je ona o'šla kod svojih. Poslije sedam dana je on nju vratio. E sad opet sam primijetila da nje nema, šta je u pitanju, ja nisam u toku događaja, ne živim sa njim, ne znam...

Istraživačica: Dobro. Hvala Vam puno. Ja sam sve pitala i više nego što sam rekla, a ima li nešto što ja nisam pitala a da Vi mislite da je važno reći?

Ispitanica: Pa... Ne znam, eto, tude što ste mi pročitali...

Istraživačica: Sve sam pitala i još dodatno što me interesovalo. Hvala Vam puno što ste pristali razgovarati sa mnom, nadam se da će sve biti u redu.

Ispitanica: Samo, eto, jedino... Što se kaže, da, da, da se ubrza to, da se riješi. Da mogu doći do nekog svog dinarčića, da... Da se ogradim, da... Izbijem ta vrata, da promijenim bravu, da imam svoj izlaz, pa što god mi dodijeli, ja sam njemu rekla, ja se s tobom

slažem, ja sam njemu rekla: - Ja se slažem, ako ti ne želiš biti gore, 'ajd' opremi meni bar jedan boravak!

Istraživačica: A kad bi to, taj zid, ta vrata i tu bravu, bi li se onda osjećali sigurno?

Ispitanica: Pa bi! Osjećala bi se sigurnom, ja bi tu dolazila, ako izbije mi vrata, navali mi na kuću, zna se! Ja bi' ga opet prijavila! Ima i za njega zakon, što se kaže, k'o i za mene! Pa ja! Samo jedino što smo vjenčani! Pa...

Istraživačica: Kažete ne znate da je ikad odgovarao za to što Vas je modru ostavljao?

Ispitanica: Nisam ja... Nisam išla doktoru! Ja sam kriva! Ja sam tude kriva! Što sam devet mjeseci trpila, nikom nisam ćela reći i onda pred samu Novu godinu 2008., pred samu Novu godinu 2009., na tri dana, ja sam prvi puta, od 1.5. do 2000., što se kaže, na kraju osme, na tri dana pred 2009., došla ovdje, prvi puta.

Istraživačica: A što niste... Niste smjeli nikome reći?

Ispitanica: Pa nisam, sve sam mislila biće bolje, biće... Da se ne rasturiva... Da se brak ne ruši... Da budemo dobri, da, da, da, mislila sam... Svijet ono priča, ima pubertet u mladosti, ima u starosti! Znate! Išla sam na to, 'ajde, možda se zaljubio, u momentu, neću biti ljubomorna, haj', nek' ode! I... Ima i ljudi... Imaju kući djecu, pa tako nešto... Ovaj... Naprave. Što se kaže, odu, zaljube se, pa ovo, pa ono, pa 'ajde, kažem, nemam djece, zaljubio se, malo je mlađi od mene pa sam na to razmišljala, 'ajde, zaljubio se, pa nek' malo, reko', povratiće se. I, 'ajd' ćuti, 'ajd' krij, 'ajd' šuti, 'ajd' radi. Pa ja, ne ispriča' ti ovo! Radila sam ja poljoprivredu, pa sam dizala kredit, od 2004.do 2009. Ja sam dizala u Mikri kredit. I sve smo odrađivali za tu kuću. 2005. napravili potkrovlje. A on je, kad je poveo ovu tužbu, kad sam ja povela tužbu, on je platio advokata za njega da priča, sve lažno govorio, da je mene oženio kad je pravio potkrovlje! Ne može me 2005. oženiti, nikako! On je lag'o da je mene oženio, onda kaže ovaj advokat njegov, kaže sudinici.... Pa kaže, nema njegovih, navodno, papira, za te njegove dokaze! Kažem, pa nemam ni ja! Nemam ni ja, kažem. Ma to su živi... Onda sam ja našla dva svjedoka! Onda je i on naš'o dva svjedoka! Pa ja njemu nisam tražila udjela u kolima, nisam tražila u prikol'ci, nisam tražila u alatu, kad je on došao 2008., da kažem 2000... ove... os.... a...., 2000.... a... mene, pogriješiću sad datum, kad je se vratio, desete, 8.3. kad se vratio u kuću, 8.3.2010. on je se vratio, kad je bio podstanar, devet mjeseci, ovaj, tad, tad kaže meni... a... pogriješiću datume, kad je se vratio u kuću, on kaže, ovaj... Nisam ja njemu tražila udjela ni u prikol'ci, ni u alatu, mi smo stvari podijelili, ono, kućne, kažem, ja sam mislila da je on

sebi kupio u stanu te stvari, međutim, on nije kupio ništa, on je našao namješteno i s njom živio i, kaže meni: - Ja moram nositi ovo, ja moram nositi ono! Kažem: - Ma uzmi, šta god hoćeš! Nisam mu branila, uzmi šta god hoćeš i od suđa i od postelje, sećiju, stolić, uzmi! Kaže: - Hoću nositi šporet! - E, boga mi, ne'š mi nositi šporeta! Kupi sebi! I on je stvarno sebi kupio. Odnio šporet gore, i odnio je drugo što je htio. I ja sam tad rekla i na sudu: - Mi smo, reko', stvari tad podijelili, on je uzeo sebi što je htio, ono što je ostavio, nek' mi ne dira! I tako je i ostalo. Nisam mu tražila u autu. Kad smo se uzeli, da kažem, '98., 4.8.'98., tad smo kupili prvu karavanku Ladu, od tad smo kućili, od karavanke kupimo Askonu, bijelu, od bijele Askone kupimo zelenu! Ja sam tad digla kredit 2.000 maraka i donijela, kad on dođe iz T., radio, kaže: - Ima jedan djed, kaže, prodaje Askonu, kaže, dobra, kaže, na lož ulje. Ono, nije na benzin. Reko': - Idi vidi, evo ti pare, reko', ne daj mu puno, dok ti, reko' dodaš još na nju gume, dok dodaš još mnogo šta, tebi će, reko', trebati možda i do 2500. dok je na put istjeraš. Idi, reko', vidi, uzmi svog sestrića, otiđi, vidi, evo ti, uzmi pare i otiđi. On uzeo tog sestrića, baš, tog što radi u policiji, otiš'o u T., gore, kupio, sestrić mu vozi onu zelenu, a on vozi onu bijelu. I poslije smo prodali bijelu, ostala zelena i danas dan je zelena. Ja njemu nisam tražila, ni u kolima, ni u prikol'ci, ni u alatu, eto ti ba, kad sam došla, nisi im'o eksera! Kupi ovo, kupi ono, šta god 'oće, kaže: - Odo' u selo donijeti! Ja kažem: - Nećeš ići u selo! Od svake plate uzmi sebi bušil'cu, uzmi sebi brusil'cu, uzmi ovo, uzmi ono! Uzeo je sve! Nisam mu tražila! I tad samo naprav'li prikol'cu, kad smo se uzeli, isto! Prvo prikol'cu, karavanku, kad je kupio, pa onda prikol'cu napravili, pa jednu Askonu, pa drugu Askonu, tri auta smo promijenili! Kaže njegov advokat: - Jel' on im'o kola kad je bio momak? Jest' im'o kola! Ne mogu ja reći da nije im'o kola kad jest', im'o je u to vrijeme nekog stojadina, žutog, al' kad smo se mi uzeli, mi smo kućili. I... Ja sam bila... Nisam mu ćela staviti... Eto mu kola, eto mu, al' nek' me pusti da živim! Eto mu i kola, eto mu sve! Joooooj, ja sam te istušila

Istraživačica: Hvala puno na razgovoru.

Ispitanica 2, Modriča:

(038 Modriča 2 26032011)

Istraživačica: Ja sam Vama malo prije rekla ko sam, šta sam, čime se bavim i zbog čega mi je važno da razgovaram danas s Vama i puno Vam hvala što ste pristali da razgovarate i što ste odvojili svoje vrijeme, nadam se da ćemo zajednički uspjeti da se nešto promijeni.

Ja sam Vama pročitala pitanja, nisam ni pročitala, Vi ste odmah počeli govoriti, pa sam ja rekla, hajte pričekajte malo da ja uključim ovaj aparat, rekla sam Vam da ovo što ja sad snimam naš razgovor neće biti nigdje objavljeno, Vi ste rekli, neka, šta me briga, neka bude, ali bez obzira na to, neće biti nigdje objavljeno, samo će pojedine Vaše rečenice, kažem, biti upotrijebljene u mom doktoratu kako bi ja potvrdila da i žene koje proživljavaju ono što proživljavaju, isto tako osjećaju. Eto I hvala Vam na tome. Dakle, prvo pitanje, ja ću Vama pročitati, svima sam do sada čitala, bi bilo: - Šta je bio razlog kada ste Vi došli ovdje da se obratite za pomoć, da Vi dođete?

Ispitanica: Pa zato što... Ja imam dva sina, dvije snaje, i četvoro unučadi. Oni su meni u F. Ja sam ostala sama s mužem. Nasilan i agresivan je bio uvijek, a posebno kad je... Godine došle, kad smo ostali sami, valjda on to nije prihvatio... Najmlađi sin kad je otišao za F., ja sam znala da ću i ja otići iz kuće. I sin mi je znao. Jedna snaja je rekla, oni su se njoj smijali. Kaže, kao da ja ne mogu kuću napustiti, ja sam morala napustiti. 35 godina živila, sticala, radila, i sve ostavila. Ja sam sa putnom torbom izašla. Prvo me sin izveo u B., ja sam iz B., jedno selo kod B. Naš'o mi stan i naš'o mi da imadem bašču, da radim, jer ja sam živjela na sto dunuma zemlje, ja sam seoska žena. Ja sad živim u gradu... Nisam mogla tu opstat', svaki dan bio il' pod prozorom, il' na vratima, il' u dvorištu, il' na cesti, nije bitno. Dan, noć! Čak me i policija čuvala, policija ne smije čuvat', al' pošto su ti koji me znaju, to sve išlo sa mojom djecom u školu, sve je to povezano, grad je mali, B., k'o i Modriča, u Banja Luci nisam bila al' je veći sigurno grad, čula sam, ja nisam bila u Banja Luci nikada. Pošto je Ž. K. s njima, ovdje, imade kontakt, za te nasilne žene, ja više nisam ni žena, ja sam baba, devetn'esta godina, ja imam unuka od 19 godina, mor'o doći. I Ž. je taj, što radi u policiji, rek'o da me dovedu ovde, B. Đ. koja je baš bila na dežurstvu, ova ista, da me ostave na par dana, da bi on nekako napravio papire da me odvede, u F., sebi, bar na kol'ko bilo. Kad sam ja došla, ja sam morala ostati 105 dana, nisam mogla dobiti papire. Išla sam, sad onda kad sam dobila, otišla sam, bila sam tri mjeseca, al' su tri mjeseca 'vako prošla. I, ahh, ja sam iz jake familije, ja imam, nas je pet sestara i tri brata, jedan mi je umro... Meni niko nije smio doći kući, ne smiju me djeca zvati na telefon, sin mi kupio telefon, tad je bilo teško i kupiti telefon, na selu imati, bio u kuhinji prije rata, pa je rat to sve razorio, znaš, hvala Bogu, kako je to bilo. I sve tako i onda čak i pokušaj ubistva bio, imam rješenje kod kuće, mislim da ima i ovdje, možda u udruženju, nije bitno, na sud nikad nisam zvana, nisam čak dobila ni rješenja, al' pošto ja nisam... Ja nemam

škole, samo četiri razreda... Ali ovako sam dosta zainteresovana i znam pronaći šta treba, nisam baš glupa... tol'ko, ja sam otišla sama u D., tražila sam od policajca da uniđem, ne može, tražila sam ključ da idem u WC, jer u sud ne možeš ući, tamo dobiješ ključ za WC, otključaš, uniđeš u WC, ostaviš ličnu kartu, vratiš ključ... I... Ja sam ušla tam': - Otkud ti? - Trebam to i to. Trebam rješenje. Dali su mi rješenje, tamo sve piše. Al' meni niko nije dostavio rješenje.

Istraživačica: Šta piše?

Ispitanica: Pa piše, sve! On je prizn'o. Da je pokušaj ubistva i sve, al' nikad nije do tada kažnjavan, njemu je godina dana uvjetno il' tri mjeseca zatvora.

Istraživačica: Za pokušaj ubistva?

Ispitanica: Ja. I neka kazna, valjda novčana, on se falio tam' po selu, 500 maraka, 300, 100, nikad ne znam i nije mi ni bitno. Nek' plati kol'ko god 'oće, da bog da plaćaju svi, manje bi to radili. A to je platio mojim parama, ja sam ostavila sve, jer svega smo imali. Samo ja nisam dobila ništa jer djeca nisu ništa ni tražili... I, ja sam to rješenje uzela, i ništa. On je poslije tog rješenja i poslije te sudske... Ja mislim da je policija izašla preko stotinu puta, a prijava je bilo možda do 20, al' sud odbije što policija da. Oni meni kažu, mi predamo, ali nama sud vrati. Nikad nisam pravila privatnu tužbu. Samo preko policije. Ja sam otišla u F., one su mene zastupale i išle na sud i ponovo i došla sam ja kući i otišla. Kažu, jednom kad sam došla, kažu, završeno je, on je trebao kao jednoč doći, nisu došli, tri policajca koji su uvijek izlazila, oni su, kao, moji svjedoci. A i ja sam svjedok, nisam kao žrtva se nigdje vodila. Njemu su dodijelili advokata, kao, to tako ide, to mi je malo bilo smiješno, nasilniku dati advokata da ga brani, al' dobro i s tim se slažem. Išla sam ja i u D. davati izjavu. Sutkinja je meni rekla: - Što se tiče toga, N., samo ti razvjenčaj se da ja znam da sam razvjenčana. Nemam ja para, a on, razvjenčava se svake godine. Nikad to ne uradi, razvjenčava se i ponovo vjenčava... Da ti kažem, ništa ti tu ne možeš ostvariti, to se godinama vuče po sudu, zastari, ovo, ono i ako dobijem ja pola kuće, ja nisam spuž pa da ja to na leđa pa da idem. A tamo nema teorije nit' bi ja htjela tamo više doći. S njim dijelit' krov. Kažem ja: - Jel' trebam dolazit'? Kaže: - Ti ne trebaš dolazit' više, ti ćeš dobit' rješenje. Ni danas dan nisam dobila rješenje. Kad god pozove B., bila još jedna ovdje, S., možda ste je znali, uglavnom sud kaže... M.... Sad sam zaboravila, a znam i prezime, kaže: - Nije završeno! Dočim sam ja došla do advokata njegovog, kaže: - Jest' završeno! E sad, ko laže, dal' sud, dal' advokat, ja ne znam. A men' se ne ide, stara sam, bolesna sam, dignut

sebi pritisak, napraviti probleme, jer meni je dodijala nepravda, jer za nepravdu sam jako osjetljiva, a bolesna sam, kad sam u Modriči, a dva puta sam u 6 mjeseci rezana, a sve je to ova žena snijela, dobro, sinovi su otud zvali i sve i... Al' treba mene odvest' u D. i dovest', treba meni doći, ako šta meni bude treba se nazvat' u F., umrla mama, il' treba krv, il' ne znam ti ja šta... Najviše snijela B. Đ. i njen D. Nikad me nisu odbili, do današnjeg dana... I, ja nikad nisam otišla u D. da to rješenje dobijem.

Istraživačica: A to je rješenje drugo?

Ispitanica: Drugo, to je sve ono što je on... Napad'o je on mene i sestre i sestriće, i ovdje dolazio, skoro je bio. Ovdje dođe, pred kuću i traži on, nije bitno, sad mene, on traži neka druga imena, al' ono, na Svetog Savu, 27.1., možda znaš i kad je, snijeg, led, tamo gdje sam ja, malo je brda, ne može uzaći, ja sam izašla pred crkvu, nađem ga pred crkvom. Nije mi rekao ništa, ja ne mogu lagat', on je meni svirnuo, pratio me, ja sam mu zamela trag, ja sam sjela u taksistu, zna taksista taj mene, mlad čovjek, dijete mi može da bude, i odveze me, i tako da sam ja, ja ako sad odem u SUP, oni će uhvatit' njega. A gdje sam ja, jer ja nisam prijavita ovdje. Ovaj, odmah se zove B. Đ. a ona sutra treba za Goražde, na neki seminar, ja pokvari i njezino, moja će djeca čuti, to se sve, ba, čuje, nek je to daleko. I tako. Ne znam do kad ću bježat'. Sud... Ja hoću progovorit' kad dođem na sud, kaže, nemaš pravo na riječ.

Istraživačica: A njemu?

Ispitanica: A on ima advokata, može pričat šta hoće. On ima čovječe aktovku, on piše nešto, on priča, nema šta ne govori, ja nemam pravo nikako. Kad je trebalo dnevnicu dobit', 11 maraka se daje, kao, autobus, mene su cure vozile, kaže: - Ti ne moš' dobit', tebe je firma dovezla, meni kaže sutkinja. A ja nikad nisam na sudu bila. Samo zemlju kad je moj otac dijelio, tad sam bila u sudu, al' to se na lijep način išlo, a na ružnome sudu nisam bila nikad. Kažem ja njoj, tamo oslovljavaju: - Gospođo, rek'o, znate Vi šta, ja neću više, ja sam sad ljuta, gotovo je, ja 'oću danas ručat', ja sam gladna, čitav dan danas, ja sam vidjela da se svi oni okreću, advokati, ja sam rekla, ja sam gladna, ako me je firma dovezla neće mi firma ručak platiti. Potpisala je 11 maraka. Ja dobijem i nas dvije, cure i ja, mi smo ručale, 40 feninga ostalo, ja sam ručala sa curama. Ja nisam slagala, al' ono što on meni da, to su moje pare, to sam ja zaradila. On će platit', snijet troškove. I eto. Nemam mira nikada, djeca me izdržavaju, sve i stan plaćaju, kako sam se vratila iz F., a ovdje, ona me najviše, što god treba, pomaže, ona mi je zastupnik, jer mi nema djece, što god treba,

B. Đ. je ta. U 12 sati noći kad bi je nazvala, ona bi meni došla. I u danu, svejedno. Dal' sam bolesna, dal' mi treba, dal'... Ja kad sam došla iz bolnice ona je znala donijeti vode od dvije litre flašu vode i razasut' u manje jer nisam mogla podignuti, dok mi nije rana zarasla, jer iskrvarila sam, nisam mogla podignut' flašu od dvije litre sebi nasut' u čašu, neg' moram u male flašice, pa onda nazove, jel' mi treba opet doći. I da nije takvog svijeta, šta ćeš drugo nego umrijeti, raspast' se tamo. Imam i gazde dobre, zove ih, al' do mog broja doći ne može. Došao je do gazdinoga, fiksnoga, otišao u poštu i dobio. Svaki dan, noć, on zove. To dva tri dana kad prođu, onda je baš... Il' neki pos'o, il' je bio o'sutan, nije kod telefona, a ono uvijek zove. Gazda, isprva se ljutio, iš'o i u policiju, šta će. Uhvatite ga, kad bude tu, da ja njega mogu uhvatiti k'o da bi ja policiju zvao. Ali ja sad neću ni da suprotstavim se jer ja se sklonim, sklanjala sam se uvijek, al' sad baš moram se sklanjati. Žao mi svijeta, žao mi, stid me naroda. Jer mene sada zna dosta svijeta u Modriči kao dobru, ja da to napravim, ja sam niko i ništa više. Znaš kako svijet gleda tebe?

Istraživačica: Znači, od prvog dana je on nasilan?

Ispitanica: Nasilan, od prvog dana agresivan, mi smo pokušavali i da ide doktoru, djeca i mi i psihijatru i nema, al' ne vrijedi. A malo i alkohol. Ali i bez alkohola, agresivan. A onda pokušav'o djecu natjerivat' da oni mene kao vrate. Djeca neće, nema pojma.

Istraživačica: Znači, imate podršku djece?

Ispitanica: U, pa... Djeca plaćaju stan, djeca me hrane, djeca me liječe!

Istraživačica: I djeca Vas podržavaju u tome da se nećete vratiti?

Ispitanica: Sin kaže njemu: - Ti da si htio, i ispoštov'o kad smo mi mamu... Stariji me sin odveo i tamo u stan i ovde, a mlađi sin mi je došao i sa Biljanom našao stan, u jednom stanu stanujem stalno. Ovaj: - Ti da si htio ispoštovat' i biti čovjek, ja bih ti mamu doveo! A duša i ovako se boji, al' ovdje je najsigurniji kad sam.

Istraživačica: A jel' se Vi osjećate sigurnom?

Ispitanica: Ja se osjećam, ja nisam plašljiva žena, samo što mi je teško tako kad negdje izađem, a to mi je sad i prvi put bilo, kad ja vidim jer ne znam šta će reagovati, a ja... Jednog dana more biti da i ja to više neću moći tolerisati, napravit' neki problem, napravila sam djeci. Dok još mogu, hodam, kad ne mognem više, ko zna šta će biti.

Istraživačica: Znači, on je samo jednom osuđen to kad ste uspjeli vidjeti to rješenje i to uslovno?

Ispitanica: Ma da, nekakvih kaznica bilo, al' nema, on vozi, on more vozit' auto bez tablica, on more vozit bez vozačke, oduzme mu se, pijan, sve, niko njemu ništa! On se hvalio, kad sam ja izašla iz kuće kako on njima dadne, tamo, potplati, znam ja B. Š., bio je, ne znam dal' je i sad, nisam ga pitala jer me ne interesuje više, ni policija... Da on to sve, nit' oni njega ustave...

Istraživačica: Znači on se tako cijeli život ponaša i niko mu ništa ne može?

Ispitanica: Tako, isto. Sve. Ništa to njemu nije, on kaže. Pa plati on kaznu, ali, mi smo bili malo imućni, to je sve ostalo, onda je on odma' prod'o jedno auto što je ostalo, pa prod'o motorka bila, pa prod'o ovo, pa prod'o ovo, prod'o krave, pa sve! Mi smo seoski... Kupov'o drugo i papire ostavio da je to kupito kad sam ja otišla! Ej! Ma zna svijet. Ali neću ja, djeca neće, jedan je sin već kupio vikendicu, napravio, drugi sad pravi, a eno u džepu ključ od sinove vikendice, ja sad tamo imam i prijatelje i sve i ja odem u vikendicu, al' to sve kradom, moraš. To je teško živjeti u ovim godinama tako. Teško je živjeti i mlad, a beli ja! Ne mogu bit', što bi morala dati ja, 210 maraka daje on meni i to pazim se kol'ko ću struje potrošit', za stan, ali imam i grijanje i njegove su stvari i sve. Imam sobu, kupatilo, imam malo hodnika i to je to. Al' dobro, ja sam sad navikla, al' nije rješenje! Kol'ko sam para dala, džaba. Al ne može biti. Sad ovaj sin više, kao, napraviće mi sobu da ja budem, ali nema od toga ništa. Baš bio u današnji dan, i doš'o i otiš'o, samo doš'o da pokaže čovjeku da mu neko voće posije. Al' ovaj sin uvijek kaže: - Ti dok si meni ovdje kod Biljane i kod ovije, da paze i da vode računa o meni, ako mi nešto fali. On to pošalje, il to, al'... Imam sve, samo što nemam... Nemam sigurnosti! Ja ne znam kad ću njega sresti. On ide u autu, ja idem pješke. Šta će uraditi? Jel' vidiš šta se desilo dole u Srbiji. Evo sad sam čitala. Jedan dan, pa drugi... Dobro, to će jednoč biti, smrt je jedna, a što da moja djeca ostaju i potomci, siročići, svak' će kazati sutra, kad meni unuk poraste i pođe sa curama, to je od onije što je djed ubio babu il' baba ubila đeda il' šta ja znam. Sve ja to znam, dešavalo je se. Al' ne mogu ja uvijek biti žrtva, al' ja ću biti izgleda do groba.

Istraživačica: Jel' mislite... Prije nego što smo počele, prije nego što sam uključila ovo rekli ste: - Ma kakvi zakoni...

Ispitanica: Zakoni nikakvi! A sam i... Iz Bijeljine novinari su dolazili, ja sam rekla, snimajte me, ne morate mi sliku, glavu su sklonili, al' sve što budem pričala, a ja ću pričati o sudu, al' znala sam, o sudu nije bilo ništa, ne smiju, oni ne smiju. Ja nisam zadovoljna sa sudom, pilicija ne smije, policija ima šta smije i doviđenja. A sud ima šta smije. Al' da

sam ja imala, nemojte se naći uvrijeđeni, ako ste već možda sud il' advokat, što ću ovo reći, jel' je meni čovjek izašao, porotnik i kaže: - 'Ajmo negdje na kavu, ti si u pravu! Da sam mu dala 100 eura on bi možda bio s moju stranu i to bi sve bilo kako treba, ja možda sam imala 100 eura al' ja nedam. Ja nisam kriva. Ja se bar osjećam, sad kako ko drugi osjeća, nek Bog sudi dalje. Ovaj, možda bi ja nešto ostvarila. A i Mirjana isto. Meni da je doprijeti do Mirjane ja bi njoj sve u lice rekla i sasula, da sam ja... Ona ima čovjeka advokata, to je u Derventi, da sam njenom mužu dala, znala sam mu ime, zaboravila sam, više me ne interesuje, da on mene zastupa, sve bi to išlo, on bi bio kriv. A 'vako, ja neću i možda ako imam, a i nemam. Jer moj sin ima troje djece i 'rani i školuje. Sam radi. I da ja gulim njega i da ja idem po sudu sa budalama. Ne! Nek sude... Džabe se zaklinjala da će pravedno raditi. Ja znam, ja kažem, ja sam nepismena, al' ja neke stvari znam. U mene je ćaća bio, poslije onog rata, porotnik u sudu. Jer je on bio pismen sa 4 razreda škole. Ja ne kažem, evo, znam, samo što ja ne volim, ja to šutim.

Istraživačica: Znači, oni prema njemu, ona, prema njegovom advokatu i njemu fino a Vi kad nešto hoćete da kažete ona...

Ispitanica: Čak kad je na Nikoljdan trebalo biti zadnje suđenje to, advokat ustade, kaže: - Nikoljdan, slavi se, ne može se... Pa ne možeš sud kad je! Ja, ja poštujem, ja sam isto vjernik, al' kad se ide na sud, to nema slava, Božić, Uskrs! Slava! To je nekad bilo! A nikad sud nije radio... Sada! Ja nisam zadovoljna, ja nepismena, onda šta kažeš pismeni ljudi. Koji stvarno znaju pravila. Sad kad bi nešto ona bi rekla: - Pa to je tvoje zastarilo...

Istraživačica: Neko to njoj toleriše, ne samo njoj nego sudijama koje tako rade.

Ispitanica: Nema veze, ko je god, i njoj dostavio da tako radi, to je nepravedno.

Istraživačica: Dobro. A šta mislite zašto?

Ispitanica: Nemamo zakona, nemamo... Pa nemamo zakona, nemamo države! More kako 'oće! Ko će njoj šta, ništa. Ne može joj niko ništa. Ni njoj, ni drugomu, ni trećemu, ni... I, 'ajmo, prolazi!

Istraživačica: I ona tako... Da li mislite, Vaše mišljenje, da li tako u stvari podržava nasilje?

Ispitanica: Po mome, podržava! Ona da je zaključila... Nisam sama išla, nisam pričala puno, što me upitala, odgovarala, ako sam samo pošla da reknem, nema pojma! Ovaj, evo zašto radi ovde. Valjda ih je neko ovlastio, nisam ja. Pa policija preda, pa ne može policija izmisliti šta je jedna baba sada napravila, i mi idemo njoj, ko sam ja da se ja branim. I

policija je dostavila prijave, to nije privatna tužba. Pa baba izmislila, ko ovi sad zapalili kuću da bi to bilo nešto. I kad je sve to protumačila i vid'la, hej, stani, ja sam rekla i njoj i u Doboju: - Ja i moja djeca uopšte nijesmo radosni nit' se svetimo da se on zatvori, jer mi znamo da će iz zatvora doći gore. Al' de ga kaznite, de nešto de ga zatvorite pa liječite. Kaže: - Nema mjesta! A da ja to uradim za mene bi bilo mjesta... Eto. Kako ne bi. Ja znam, ja Vam kažem da je tako, pa sad...

Istraživačica: Je li to samo tako prema njemu ili mislite da tako prema svakom koji...

Ispitanica: Pa, dosta, dosta ima, ali... Moje baš ništa nije riješeno. Baš ništa. A ima dosta što ja znadem i iz B. slučajeva što nisu riješeni, pritvoren je, za par mjeseci ti vidiš... On je svoje odlež'o, doš'o je, to je izgleda samo eto radi reda, da je prošlo, da je završeno, i 'ajde! Kol'ko ja znam, a ima sigurno svašta. I viđam kako se svašta dešava. Al' me ne interesuje više ni moje a plus tuže, a kaže prvo se čisti ispred svojih vrata, a ja nisam mogla počistiti, ja sam morala otići.

Istraživačica: Šta mislite, je li tako država, kad kažem država, mislim na sud i na sve institucije koje predstavljaju u stvari zakon...

Ispitanica: Zakon, zakon, samo zakon!

Istraživačica: Da li te institucije tako kad rade šalju poruku svim muškarcima koji su nasilni u svojoj kući, evo vam pa radite šta hoćete!

Ispitanica: Jest'! Jel... Kad je policija došla da mene odvede od kuće i odveli su me da saslušaju, oni nisu trebali mene odvesti, oni su trebali njega odvesti. Ja sam to govorila i tad me niko nije sluš'o. Kad sam o'šla za posve, isto nisam trebala ići iz svoje kuće, nego njih, zatvori, pet dana da su ga zatvorili da mu daju hljeba, jer ja nisam, ni danas mu dan zla ne mislim, ja imam dvoje djece, da se Bog d'o opameti! Danas sutra će pasti pa će i njega djeca morat' izdržavat' k'o i mene. To nije lako. I o tome razmišljam. A da sam ja ostala u kući, to bi bilo drugačije. On je sve to i zapustio, mi od toga nemamo više ništa, džabe tol'ke godine radili i gradili. On, znači... Ta država koja je došla da pomogne oni su upropastili, a ne da bi tu opstali! A pet dana ga zatvori i nedaj mu da radi to i malo, malo pritegni, drugačije bi se možda ponaš'o kad bi ostao, a ne 'ajde ti ženo iz kuće, još gdje ima djece, sreća moji su odrasli, i školovali se i zaposlili i otišli, rat ih otjer'o, i 'aj, i šta su napravili, oni se smiju, normalno, šta će, i ja bi, boli nekoga, samo u bolnicu kad odeš, operišu te, pa ne mogu plakati sada, pa oni to rade, oni su na to naučili, kome bude suđeno preživjeće, kome ne bude umrijeće. Tako i njima, odvedi je da je ne ubije, policija je

odradila ili sud i 'ajmo. I tako se to niže svaki dan. A većina ih je, nasilnika, pijanci. I ima... Ne mora da su svi, ali pretežno jeste. Zabrani mu alkohol, kontrolišite ga malo, ženu i djecu najlakše pokupiti i izvesti iz kuće, nema više krova nad glavom, kud će? Odavde kad izađu, na cestu! Šta bi ja, gdje bi ja bila da djeca ne plate? Đe? Ja imam đe biti, ja imam sestara, braće, ali nema to, on je i tu dolazio, nakačio se, vrišt'o, nema šta ne radi. Policija dođe, odvede ga, ili on utekne, dok sam bila, on utekne na groblje, kome bi palo na pamet da utekne na groblje? Onda poslije on njih zove da kaže ja sam bio u groblju kad ste mene tražili. Nije baš ni lud, ali po meni je lud. Da je pametan ne bi stoj'o svaki dan pod prozorom. Meni mora dijete donijeti hljeb iz trgovine, nije bilo dva metera trgovina i vidi njega, kad nema njega, donese mi, dadne hljeb preko ograde. Ne znam šta nisam preživ'la, to ti ne znam ispričat' šta sam lijepo dočekala.

Istraživačica: I niko mu stati u kraj?

Ispitanica: Niko. On i policija ga drži, kaže Nada, rekli su kol'ko u krug, u kom krugu, dalje ako ga nađu ne smiju ga hapsit', a kakav je to zakon! Ako sam ja otišla i to se zna, do D., a sad i do Modriče, nema veze gdje ćemo ga naći, ti si hapšen, ti ne ideš niđe! - Prvo pregledajte, reko', da mu auto nije ispravno. Ne može ga vozit'. Dok mu oduzmete vozačku i ključeve, on neće doći svaki dan. Bar da dišem dan dva! Dobro, sve u redu. Po šest je njih dolazilo, najglavniji komandir, B., ovaj, B. Ć., i dovede šest spremitih u ratnu opremu, naveče ja zovem, doš'o, nalijepio nekih zapisa, donio, neđe naš'o i nekog otpada stavio i ja nazovem policiju i došli, dva auta, jedno ovdud ulicom, jedno ondud, to uplalili gore, k'o hitna, svijet se nadig'o, to me stid sutra izać' na ul'cu, hoda tuda, a jedan je dalje policajac ostavio auto, on je o'šo pa sjedio u onom autu, policajskom, niko ga nije, niko se sjetio nije da zaviri i dok su oni završili 'vamo, on izašao do svog auta i otiš'o. Eto.

Istraživačica: Tol'ka policija i sprema, ratna, i sve...

Ispitanica: E tako i ako mi vjeruješ, ne moraš mi vjerovati, pitaj Bilju, ja ne lažem, nikad u životu, ko slaže, ja ga odma' u'itim. Ne laži, nemoj me lagati, pričaj mi istinu.

Istraživačica: Znači, naša država, ako sam ja Vas dobro razumjela, uopšte nije spremna...

Ispitanica: Ma nije spremna i nije zainteresovana, nije zainteresovana, ne znaju šta će i kad ga u'ite i privedu! Bude s njima dva sata, priča, sjede, puše, piju kavu i puste ga, 'ajde kući i sijeci drva, peci rakiju, ima on kazan rakijski, idi, idi, nemoj to viđe raditi i eto. Možda nekad kazne kad moraju i to je to. Eto. Ne znam, ne znam.

Istraživačica: Kako je uopšte došlo do toga da se tako ponašaju prema njima, nije to samo...

Ispitanica: Znam da nije, znam da nije. Znam. Nije ni meni jasno. Nije ni meni jasno. Stani i stopiraj ga, svaki dan ide u grad. 13 kilometara, selo je, gdje on s kućom živi, gdje sam ja, ja sam baš bila u Brodu, blizu rafinerije stanovala. Svaki dan stanite, pošaljite policiju da dolazi. Eto, vidićete, on će vas ugledati i, zna vas i sa vama rrrrr i gotovo, 'ajmo, znaš. Stavite dobojsku, više ih ima, stanu, uopšte ih ne vidiš, samo izbace radare, stavite, ustavite ga, samo pregledaj prvo auto, pa vozačku, ključeve i sve, prvo je 65 godina, ne vidi na jedno oko, nema u autu pola što treba sve. A zakon... Kad počnu pričat'... Mili može! Tu ga riješite, pa ga riješite ono, dodijaće jedanput! Eto.

Istraživačica: Znači, moglo bi se kad bi oni to htjeli?

Ispitanica: Sve bi se moglo kad bi htjeli.

Istraživačica: A kad bi on sad bio nasilan prema nekom ko mu nije žena?

Ispitanica: Nasilan je on na po sela, on, kad bi mog'o sudit', tri sela, psihijatar kaže, on bi bio dobar kad bi im'o kome sudit' i gazit' nogama. Pošto niko to... On ne priča u selu maltene s nikim, sad to, men' snaja, sad to sud što priča. Al' snaja men' priča, on veli: - Ja moram otić' snajo u Brod, ovd' mene niko ne pozdravlja, ja sedam dana ne progovorim, ja moram otić' gdje me niko ne zna da ispričam se. Il' đe ga zna, a da nije nasilan prema njemu, onda znaš kol'ko je sati.

Istraživačica: A znate li možda, kako njegova familija?

Ispitanica: Familija je njemu sva u Srbiji. Braća, sestre, ni s njima nije dobar. Ode on dolje i s njima se pojaka i ukrali mu dolje skoro auto, vratili, naš'o negdje on, šta ja znam šta je, al' ne dolaze. Braća mu ne dolaze i kad sam ja bila, al' dolazili su, 'vako nikad ne dolaze. Sestra je dolazila, sad mislim da je ostarila, negdje '35, '36 godište, sad ne dolazi više ni ona. A inače, rođaci, to su sve dolazili dok sam ja bila, sad ja, kako čujem od djece, ne dolazi niko. Nema.

Istraživačica: A jesu li oni takvog ponašanja?

Ispitanica: Pa poprilično jesu svi jer... Jako loše su... I mladi, a kad zađu u godine onda su pogotovu... Neku agresivnost, imaju dosta samoubistava, u familiji, iš'o je on, u Doboj, znala sam i kako se zvao, sad sam zaboravila, dao mu 200 maraka za to, to je sud odredio, pošto se on u sudu jednoč, nisam ja bila, to su mi one pričale koje su bile. Skid'o se, vrućo mu, bac'o robu, znaš, odredi da idu s njima dva auta, da li je normalan, kažu da je u glavi

sve u redu, samo je agresivan, ja bila kad je pročit'o taj, 200 maraka dao što ga je pregled'o. I doš'o na sud i on bio, nasilan je, pije od malih noguva, sad je ne pije (smije se), u sudu, normalno nije pio, takve izjave, da on više ne pije i sve i ja sam kriva i ja priznajem, nek' sam kriva, al' de me ostavi na miru.

Istraživačica: A ko kaže da ste Vi krivi? Ko je to rekao?

Ispitanica: Pa svi, komplet sve ispalo, i on priča i... Ja sam... Meni brat umro, i ja idem, brat doš'o po mene, dva sestrića došla i mene djeca iz Francuske zovu: - Mama idi, javi se u policiju. Pošto ja kad sam počela ići odavde ja sam morala uvijek prijavit' u policiju pa sam prestala. Reko': - Nisam ja ratni zločinac da se prijavljujem u policiju. - Idi, prijavi se u policiju, meni sin kaže, ako bude doš'o i bude pravio, zovi me, ja za tri sata sam tamo, sa avionom, napustiću i posao i sve, ja dolazim. Ovi stariji kaže: - Idi, al' čuvaj se. - Ja sam o'šla, on je prije mene doš'o na sahranu...

Istraživačica: Da Vama nije djece, ko bi Vama pomogao?

Ispitanica: Pa, pomoglo bi se meni samo ne bi mogla opstat', napad'o bi i te koji mi pomažu, napada on i djecu, samo što djeca to ne slušaju, ni ne pričaju, nit' on može doći od djece do mog broja telefona, ja znam, ono ima ljudi koji bi meni pomogli, al' nema sigurnosti kad nema zakona! Tol'ko se ne smiješ primaketi, kao što je na zapadu.

Istraživačica: Još samo nešto, molim Vas, evo, još jedno pitanje, neću Vas...

Ispitanica: Ja sam i previše tebi ispričala (smije se)!

Istraživačica: Interesantno mi je slušati pa sam možda ja Vas duže zadržala, zaslušam se pa zaboravim...

Ispitanica: (*smije se*)

Istraživačica: Evo, sad ovog časa, u ovoj situaciji, kakva je Vama podrška potrebna da bi Vi riješili svoj problem?

Ispitanica: Pa... Otkud znam, da mi dođe to rješenje sa suda iz D., da ja vidim, iz D., da ja vidim šta je napravito tada. Zašto meni... Jer svako rješenje dolazi, 15 dana imam pravo žalbe, možda je presudito a ja se s tim ne slažem. I šta sada? Ja rješenje dobijem i šta ja imam, nemam ništa. A čovjek me proganja i danas dan! Proganja mene, proganja đe stanujem.

Istraživačica: Samo još nešto, nakon svega toga što ste Vi preživili pokušavajući se zaštititi zakonom, imate li povjerenja uopšte u zakon?

Ispitanica: Pa imam, ali me puno koštalo. Imam. I u pojedine ljude, nemam u svakoga. M., palo mi je na um prezime, H., ja kad bi ponovo morala doći, ja bi zagužvala, pa nek' zatvore me! A ne bi mogla biti ja sama zatvorita i ona bi morala makar neke posljedice, mislim, ne svetim se nikom, ja sam se pričestila prije sedam dana (*smije se*), grešno pričam, al' pravedno pričam! A ona ne priča pravedno.

Istraživačica: Puno Vam hvala na ovom razgovoru.

Ispitanica: Nemojte mi zamjerit', neke sam riječi možda rekla suvišne, aaa....

Istraživačica: Niste. Rekla sam to ja već. Eto, sedamnaestu godinu radim i poprilično slično vidim i ja da se dešava...

Ispitanica: K'o što ja pričam?

Istraživačica: Jeste, ali eto...

Ispitanica: Dosta ima žena pa ne smiju kazat', ni ovo, ni ono, sve smijem kazat', samo sam rekla novinaru: - Nemojte da me mećete, da me vide, da me svi poznaju i neko me je poznao, neko nije, da me pljuju, da me 'suju, reće, o'šla dole, vi'š ti šta je napravila, o'šla na televiziju da je svijet vidi, znaš, narod je opasan. Narod je grozan. Ko s narodom nije radio, ne zna šta je narod.

Istraživačica: A šta kaže narod, komšije Vaše, što ste Vi otišli?

Ispitanica: E to dalje, da stavi B. tebe i mene, ti bi u moje selo i tri okolo i đe ja izađem iz auta pa vide, jedni me ljube sprijeda, jedni me ljube sazada, neko me nije vidio po pet, šest godina, ne mogu me ni poznat': - Pa N. ti još uspravna! Oni misle da ja 'vako idem! Reko': - Ne treba N. još štap. Dobro se ja, kao, držim, a o'šla od svoje kuće, sad narod misli ja moram k'o krava krepat' jer nemam djeteline. Ne moram, ja se snađem. Ne daju djeca. Od djece imam sve što trebam, evo zna B. Ne fali mi, što kažu, ni 'tičijeg mlijeka, imam u svom stanu. I žao mi je što nemaš vremena da odeš da vidiš đe živim, zanimam se nekim radovima, tako pravim one starinske stočiće i tako to, vrijeme mi prođe, ubijem dosadu, samo nikad mirnog sna nemam. Nikada. Otiđi onde, otiđi nonde, otiđi nonde, pokvariš živce, al' živci su još dobri, oh! Kako svijet prolupa za svašta! Trudim se da ne pravim djeci probleme, oni kako god kažu, tako je. Pa sin je doš'o u subotu, u 10 sati, u današnji dan. A u 10 sati naveče se vratio autobusom. I doš'o sa ćaćinim autom, njegovo nije... Ima on ovde auto, al' ne smije ići kroz Federaciju, kao nešto pokvareno i on je doš'o, doletio, nema šta mi nije, znaš kad mi je cvijeće kupio, pošto nije bio za 8. mart, eno ga, još ga nisam bacila a već se osušilo, imam grijanje, svega i vidio i ja ka'em: - Sine, ja idem s

tobom na biro, pošto on ima tamo socijalno, ja neću sa tatkovim autom, a ti idi, pa ganjaće i mene i tebe poslije, ja ću doći. Doće mi sad mlađi, za Uskrs, pošalje mi samo karton, prijavim ga, da ga ne skinu sa biroa, sa socijalnog, i tako se snalazimo, ispričali se, al'... Da su mi se djeca bacila, ne daj bože, na neku stranu, pa do sad... Ne bi bilo ni mene, ne bi mogla opstati, znaš, 'vako se radujem, doće ono dijete, zove me, pošalju para, ovo, ono, neko dolazi, pošalju neku miloštu, onda, B. mi najviše vrata otvara, ona dođe, šta ti majka treba, ovo, ono, i onda ti u tome ko... Kova isto... U tome ti zaboraviš to, ne misliš, ne viđaš ga, ne čuješ ga i život ide dalje i naprijed i... Kad kaže, ne bi ja rekla da si ti iz nasilja, ne ponižavam te, kaže, al' kol'ko godina imaš, kako pričaš, ja ne bi rekla da si ti, da vidiš, neke koje dođu, pa ja, reko', drugačije imam razmišljanje!

Istraživačica: Svaka čast.

Ispitanica: (*Smije se*)

Istraživačica: Hvala još jednom.

Ispitanica: Nema na čemu.

12. juli 2011. godine, Banja Luka

Ispitanica 1, Banja Luka

(047 Banja Luka 1 12072011)

Istraživačica: E ovako, ja sam se maloprije Vama predstavila, rekla sam ko sam, šta sam, čime se bavim i zbog čega je meni važan ovaj razgovor i hvala Vam što ste pristali razgovarati sa mnom. Također sam Vam obećala da ovaj razgovor kojeg snimamo neće biti zloupotrebljen, što znači bilo gdje emitovan, prikazan, objavljen ili na bilo koji drugi način objavljen široj javnosti, dakle, potreban mi je, kao što sam Vam rekla, potreban mi je za pisanje moje doktorske disertacije i jedine osobe koje će neke dijelove pročitati će biti moji profesori. Također sam Vam rekla i obećala da će Vaš identitet čak i u toj situaciji biti zaštićen, Vaše ime, imena Vaše djece ili bilo koga koga Vi spomenete biti promijenjena ili zamijenjena nekim inicijalima tako da ni ti profesori niti bilo ko neće saznati da ste to bili baš Vi koji ste razgovarali sa mnom. Ja sam Vama pročitala pitanja, ponoviću prvo, znači, prvo pitanje je bilo Šta je bio razlog, u Vašem slučaju, ili koji su bili razlozi da Vi dođete ovdje, u ovu Sigurnu kuću?

Ispitanica: Pa, maltretiranje supruga, maltretir'o mene, djecu, ja sam trpila, 16 godina sam bila s njim, 15 i po godina, trpila sam sve dok nije počeo da maltretira djecu. Išla sam na to, on je ratni vojni invalid, sve sam išla na to, poboljšaće se stanje, biće sve u redu, imao je onaj fiksator na nozi pa je to skinuo, pa mislila sam, hajde i na to se odnosi, problemi radi noge pa, nekad čovjek i popije, razočaran, ovo, ono, sve, ali sve je bilo gore i gore kako su djeca počela da se rađaju. Ja imam petoro djece, prvo dijete koje se rodilo on je bio brižljiv otac i sve je normalno išlo, popije, po pivo, dva, ali nije pravio probleme. Već od drugog djeteta koje se rodilo, '99., ja sam rodom sa Kosova i dijete kad se rodilo onda je rat počeo na Kosovu i on je mene od tad počeo da proganja, da se ja vratim na Kosovo, da idem Šiptarima, da živim dole sa njima, da djeca nisu njegova, pa počeo je onda pored problema da tuče, da maltretira. Ja sam sve išla, iz dana u dan, da će biti bolje. Čovjek sve se nada, sve trpi, biće bolje, međutim, sve je bilo gore i gore, dok nije počeo, djecu dir'o do četvrtog djeteta, mali dok se rodio, e onda kad se on rodio, počeo je djecu da maltretira, da šalje djecu po cigare, po selu da traže. Mi smo iz Zvornika, selo 7 kilometara od Zvornika, to je brdo jedno, mislim, ja sam živjela pod tim uslovima da nisam imala čak ni vode u kući, kuća jednosobna, nemaš ni namještaj, nemaš djetetu ni krevetac ni ništa, ali, živa sam, šta ću, udala sam se da bi živjela i trpila, borila sam se za djecu, osnovan taj dječiji dodatak, on ode, podigne, popije, primao je invalidninu i to potroši, znači, sve, idem po prodavnicama i maltene prosim da se djeca prehrane, takav je bio život ali šta ću, morala sam djecu izvesti na neki pravi put, na to sam išla. Međutim, on je počeo i da krade, u tom piću, počeo da krade, bio je i u zatvoru 9 mjeseci, našli su mu i oružje kod kuće, onda i za to bio 3 mjeseca u zatvoru i zato sam ja sve to ispaštala kad god je dolazio iz zatvora ja sam bila kriva što je on u zatvoru, što sam ga ja prijavila, što ja uopšte nisam prijavljivala. Za to oružje, to je nađeno u kući, kad je krađa, mi smo bili u Bijeljini kod zaove, sklonili se, i onda je policija došla i našla to oružje kod njega, međutim, ja sam jedini krivac bila tome, što je on bio u zatvoru. E kad je došao iz zatvora 2007. godine, onda je pokušao silovati ovu djevojčicu, što je sa mnom, nije ništa, srećom, uradio. Počeo je prvo mene da šamara i istjerao me napolje. Ja kad sam bila napolje, zaključ'o je vrata, ja sam mislila smiriće se, pa će zaspat'. Međutim, on je legao između dvoje djece, između (...) i (...) i počeo da (...) dira, maltretira, ja sam čula dijete u vrisak: - Nemoj tata molim te. Ja sam nogom u vrata, ušla, razvalila sam vrata, ušla, istjerala dijete napolje i zvala policiju. Došla je policija, dole ispred naša kuće, ima asfalt, došla je patrola u roku od 10

minuta. Odvezli su ga, bio je prenoćio u stanicu, vratili su ga sutradan. To je predato bilo i na sud. Međutim, on je se tad primirio, počeo je tablete da pije, one bensedine i ta čuda, socijalno nas je, smirio ga je. Počeo je da pije tablete, pio je 6 mjeseci tablete i nije, uopšte nije bio nasilan kući, svaki dinar je iš'o u kuću. Nije trošio, nije se razbaciv'o. Međutim, od tog dana, prošlo je 6 mjeseci, počeo je opet da pije. Bensedin i pivo! Kao droga neka to je, šta ja znam. Počeo je opet da nas maltretira, mene i djecu, ja sam išla u socijalno milion puta. U socijalnom su pokušavali da ga odstrane od nas, da ga vode na liječenje, on nije htio da pristane, u Sokolac da ode, da se liječi. Nije htio da pristane. Oni su nama dali smještaj u barake u Karakaju. Mi smo bili tri sedmice tamo, on je dolazio, molio, plak'o, čak je pisao u socijalnom, potpisivao da neće više nikada okusitit alkohol i u policiju i svukuda, tako da smo se mi vratili ponovo. Opet dva mjeseca bude dobro pa opet krene naopako, znači, to je samo privremeno, dok on obeća, da se mi vratimo. Kad se mi vratimo, bude mjesec, dva dobro, a onda opet bude još i gore. Znači, tuk'o me iz dana u dan, to je bila svakodnevica, kod njega dobro jutro i šamar i, da izvinete, jebem ti majku. To je non stop bilo tako. Ajd' to sam oguglala, na te priče i kurva si i onakva si i ovakva si, al' kad bi počeo dijete, počeo je tačno ono da maltretira, pošalje je po cigare, ona ode, donese, u 12 noću, probudi djecu, nije bitno koje je doba, on mora imati cigaru i rakiju i djeca moraju ići da traže. Ako ne odu, dobiju šamar i spavaju napolju. Mene duša moja zaboli kad zaključa vrata djetetu, ode dijete u WC, poljski WC je bio, nismo imali kupatilo i ode dijete u WC on ključ u vrata i ključ pod jastuk. I kuhinjski nož pod jastuk i da spavamo sad. Znači, sve sa strahom sam živjela. Tako da sam odlučila, pobjegli smo, 8. avgusta prošle godine (2010). Tako, isto, tuk'o ćerku, ovu stariju, šamar'o je, ti si kurva, ti se kurvaš, ti ovo, ti ono, dijete više psihički hoće da ode. I onda je meni došao doplatak, ja pitam, sedam dana mi nije dao kući da spavam, ja spavala u njivi. Znači, imam malu ćerkicu, sad će joj dvije godine, tad je ona imala godinu. Nije mi dao da priđem, dijete da nahranim, presvučem, sve je ova starija ćerkica, sve ovo četvoro djece ona je odhranila, ona je spremala ručak, ona je njemu morala ići po rakiju, meni nije dao pristup kući, nikako. Sve u njivu, gore, ja sa strane gledam djecu, plačem, šta ću. Odem u socijalno, socijalno kaže: - Naćemo neki smještaj njemu, nikom ništa. Mislim, više je njima i dosadilo, non stop, pruže oni meni pomoć, ali on mene nađe i vrati me, šta ću. Niti mogu preko mosta, ja sam rodom sa Kosova, nit' mogu u Srbiju da odem, nemam ni gdje da odem i da odem, mogu biti dva tri dana, mislim, svako ima svoju porodicu, svoje obaveze.

Niko mene ne može da prihvati sa petoro djece. Da budem nečiji, šta ja znam. I onda, tako, da sam odlučila, kod jednog njegovog prijatelja, on je nama pomag'o, bili smo u Sokocu. Bili smo tamo dva dana, on je sa ženom i dijetom i oni su zvali ovaj ovdje Mobilni tim, tako smo došli ovdje, evo sad rješavamo papire da odem, da dobijem papire, pošto ja nemam državljanstvo Republike Srpske ni ništa, on meni nije nikad dao da riješim papirologiju. - Ako odeš, nemoj se meni vraćat'! Znači, ja nisam mogla, nisam imala pristupa da to riješim sve, ako odeš, nema ti vraćanja! Šta ću? Kud? Kome djecu da ostavim? Ne mogu ja njemu djecu ostavit', takvom ocu se djeca ne ostavljaju. Mislim, četvoro je djece ženske, kako je na jedno pokuš'o, tako će i na ostale. Sad, neki dan je, isto, posl'o poruku da hoće djecu da vidi, on misli da smo mi negdje na izletu pa, da izvinete, kad se njemu ćefne, 'ajte, vratite se, kad... gubite se iz kuće! Mislim, ja sam odlučila da se njemu neću vratit', prvo, neću sebe da ponižavam, hoću da proživim jedan normalan život, hoću da djecu izvedem na pravi put, da djeca se školuju, da... Evo (...) je završila 9 razred, ovdje je išla na maturu, sređeno je da ide u đački dom, da dijete krene normalnim putem! I jedno i sve petoro! Kol'ko sam u mogućnosti, ja bi voljela to djeci da priuštim, da radim, da djeca imaju svoj kutak, pa šupa, šupa! Bar mirno živimo, niko nas ne maltretira, niko nas ne dira. Krenućemo od nule, pa polako. Šta ću, jope da se vraćam, vraćala sam se i znam kako je. Bude mjesec, dva dobro, da izvinete, samo se djeca izrađaju, i onda, on djecu... Ni jedno nije htio da prizna. (...) ovu malu, sad ona ima dvije godine, nije htio mjesec dana da prizna, kaže: - Nije moje! Zato što nam je socijalno dodijelilo isto crkvenu baraku i pop je to dao, mi smo bili tu dva mjeseca i kad sam se vratila kući, prošlo je tri mjeseca ja sam ostala trudna sa (...) i on kaže da je (...) popova! Znači, bila si tamo i pop je, čak i na sud je trebalo da se ide, samo je pop, radi nas, nije htio da pravi veći problem, eto! Tako da sam ja odlučila da se njemu više ne vraćam. Živiću gdje god budem, naću neki smještaj, radiću, počela sam, evo, da radim, dva sata radim 20 maraka uzimam, čistim kuću, dole u Česmi. Polako, dok su djeca na raspustu. Imam i ovu sestru u Kanadu i ona mi malo pomaže. Volila bi ako bi ikako moglo da se razvedem, al' ne znam dal' će on dati pristanak. Sestra mi obećala da mi da garantno pismo, ako bi, kad bi se razvela, pa da djecu odvedem tako kod nje, da i ja odem dole, da, imaće djeca sve uslove za život! Djeca bi bolje živjela. Na to idem i, i, i... Boriću se dok god sam živa, da mi djeca imaju uspjeh, da mi djeca krenu naprijed, dosta su patila. Šta Vi mislite kad on dijete od 6 godina probudi u 12 noći i: - Idi mi po cigare! Dijete se boji

izađi napolje u WC a kamoli da uđe u dvorišta i kuca na vrata u 12 noći! Da traži cigare! Dođe, vrati se, ode do pola puta, vrati se, on samo išamara, zaključa vrata, ne da mu u kuću! Mene zatvori, počne tući, djeca to gledaju, znači, iživljav'o se nad mnom. Skine me golu, počne da se iživljava nada mnom, djeca tu, u jednoj smo sobi, u jednoj prostoriji! Ja počnem plakati: - Nemoj, bolan! - Šta ti fali! - Sramota djece! - Nek se djeca uče! Ćerki starijoj, deveti razred, znači, cura već. Sramota i gre'ota od boga tako svojoj rođenoj djeci (*plače*).

Istraživačica: Rekli ste da ste se obraćali, ne znate više ni koliko puta, Centru za socijalni rad.

Ispitanica: Jeste, jeste, jeste, jesam, obraćala sam se, N., ova, T., socijalna radnica naša, ona je upoznata sa svom našom situacijom. Tad kad je na ćerku nasrnuo, onda smo išli i na sud, međutim, on je odlučio da neće, znaš, kao, nije ništa uradio: - Ja nisam, to je dijete slagalo! Pa nije dijete slagalo, ja sam čula dijetov plač, ja sam lupila na vrata i razvalila vrata i sve, tako da sam se ja bojala, da sam se bojala, da kad je došlo do tog suda, otišli smo na sud, ja sam to prećutala. I ja i ćerka. Ćutali smo, tako da je ostalo da on nekažnjeno prođe. Eto. I opet smo počeli sa njim, živili smo još dvije godine, krenuo je još gore, znači, nema više prisustva da se vratim, odlučila sam, definitivno, ne bi, ne bi željela nikom da doživi tako što sam ja preživila...

Istraživačica: I policiji ste se, rekli ste...

Ispitanica: Jeste, policija izlazila, milion puta! Dođu gore, naruže ga, on obeća da neće, policija jel' okrenula leđa, on počne mene šamarati i udarati i provocirati. Znači, policiji je dodijalo više i izlaziti. Kad dođe policija, samo: - Što se ne razvedete od njega, šta čekate više? Da Vas ubije? Po četiri puta dnevno znali su, znači, dodijalo više da izlaze. Stvarno, izlazili su u susret koliko su mogli.

Istraživačica: A jeste li Vi zadovoljni inače odgovorom institucija, mislim, Centra, policije, suda, tužiteljice, svih tih?

Ispitanica: Pa šta ja znam, ja mislim da su oni meni pokušali da pomognu ali sam ja bila ta koja sam se bojala njega i sve ono, 'ajd', vratiću se, 'ajd' biće bolje. Oni su meni izlazili u susret, ne mogu da kažem da nisu, pokušali su na neki način, znači i tim kaznama, dobijao je i kazne, dobio je i uslovnu kaznu i da plaća, međutim, on to ništa nije plać'o. To je sve ostalo, 400, 500 maraka da plati kaznu. Ništa nije plać'o. Znači, počeli su, pokušavali su da mene od njega odstrane, da ja živim normalno sa djecom, davali su mi smještaj, imala

sam smještaj u karakajskim barakama, ali ja sam bila ta koja sam se ponovo vraćala, biće dobro, a ono je sve bivalo gore, tako da mi je na kraju socijalna radnica rekla: - Još ovaj put ćemo ti pomoći. Ako mu se vratiš, na nas se više ne oslanjaj. Znači, idemo ti u susret, pomažemo ti, vidiš kroz šta prolaziš. Sama si svjesna te tvoje situacije i ti opet mu se vraćaš. Šta imaš više od njega? Nemaš šta! Da izvinete, samo pravi djecu i ostavlja djecu vama. Faktički, to je tako.

Istraživačica: Rekli ste da je nekih 6 mjeseci, ako sam Vas dobro čula, uzimao terapiju i da je za to vrijeme bio dobar...

Ispitanica: Jeste, bio je dobar dok je uzimao terapiju, jeste. Bio je dobar, donosio je svu invalidninu, dolazila je čitava kući, ja sam tad rukovala novcem, ja odem i podignem invalidninu. Dječiji, invalidninu, ja sam primala i socijalnu pomoć, 82 marke, ja to podignem, rukujem kućom kako treba, sve rasporedim, gdje šta treba, kol'ko treba, čak je i ostajalo novca u kući, al' poslije šest mjeseci kad je počeo, to je bilo pred slavu, 20. oktobra, peklo se prase, on je uzeo pivo, otvorio, kaže: - Daj jedno pivo! A prije toga je popio 3,4 bensedina. - Neće mi ništa biti, ja ću to popiti! Ovo, ono i tako počeo i onda je krenulo.

Istraživačica: A to, kad je počeo piti te bensedine, je li bio na nekom liječenju prije toga?

Ispitanica: Ne, ne, nije! Samo je kućno liječenje, koristio je kući tablete.

Istraživačica: A je li mu neko prepisao, ili?

Ispitanica: Jeste, prepisala mu psihijatrica, doktorica, prepisala mu recepte, on se liječio preko njih i kućno liječenje. Međutim, kad smo došli ovdje, on je previše pio, tad, i onda sam se čula sa komšilukom, on je išao na liječenje u S., bio je mjesec dana i kad se vratio, opet je počeo da pije. Eno ga dolje u B., kažu da radi nešto, kao da hoće da se priženi, sad nam ide ona molitva, to je 31. jula, kao tad će da se ženi. Neka ga, nek se ženi, nek živi svoj život, nek nas ostavi na miru da mi živimo svoj pa kako mi bude! Jer ne mogu više da podnesem da on meni djecu tako, da ih maltretira, da su i tuđa djeca pa bi mi bilo žao, a ne moje dijete rođeno i njegovo, znači. Kako bi tuđe pomogao ako svoje dijete tako maltretira?

Istraživačica: Rekli ste, ovaj, da ste sa Kosova porijeklom, je li tako?

Ispitanica: Da.

Istraživačica: U Vašoj porodici, primarnoj, je li bilo nasilja?

Ispitanica: Pa i moj otac pio. I moj otac pio al' nije bio ovako nasilan k'o što on, mislim, on svađ'o se sa majkom, al' to je bilo, mislim, neimaština! Penzija jedna a nas isto petoro djece bilo, on mora, on je mor'o da popije da bi otišao da traži, on je išao i zarađivao. Privatno radio al' je mor'o imati da popije! Znači, donosio je kući, mi nismo bili ni gladni ni žedni, ni goli ni bosi. Borio se za nas. Dok je majka obolila zbog mene i zbog brata. Meni brat kad se rodio, rodio se 5 i po kilograma težak, izgubio je krvi, nisu mu dobro vezali pupak i sad je on, nije sposoban za dalje školovanje. Onda ja sam rođena sa rukom, majka se nasekirala, bila je šećerni bolesnik, pritisak, šećer i ona je mlada umrla, od 42 godine i otac je poslije nje godinu dana umro, tako da smo mi ostali od 12 godina i bez oca i bez majke, ja, moja sestra i brat, a dvije sestre su bile udate. I ova sestra što je sad u K., ona je živjela u S., udata u S., ona je došla kod nas dobila starateljstvo nad bratom i nada mnom, to, dok se ja nisam udala. Ja sam se zaposlila, radila sam dole dvije godine kao arhivista i onda u bolnicu, u B., sretnem tamo muža svog i tako sam ga upoznala, tako da je brat ostao sa sestrom, kad se zaratilo on je završio u domu u K., sestra se vratila u S. i kao azilanti otišli su za K.

Istraživačica: Vi njenu podršku imate i zove Vas da dođete?

Ispitanica: Imam njenu podršku, čujemo se često, zove me, pošalje mi ovdje novaca, rekla je: - Šta god treba, kad se budeš rastala, ne sekiraj se, garantno pismo ćeš dobiti, samo vidi da li on može da dostavi potpis, jer ne mogu djeca, a pošto će on sad da se ženi, znači, on ne vodi računa o djeci, on ni ne zna gdje su djeca. Policija, ni socijalno, neće da mu kažu, išao je i tražio nas, kao, navodno, tražio nas, policija nije htjela da mu kaže gdje smo, ni socijalni radnici, tako da, eto, ja bi volila da budem ovdje, da se negdje skućim, mislim, voljela bi da budem što dalje od njega.

Istraživačica: Da, kažite mi, kažete, voljeli bi ovdje da se skućite, da počnete ispočetka, da djeci obezbijedite normalan život što dalje od njega, recite mi, po Vašem mišljenju, kakva je podrška Vama potrebna da bi to ostvarili?

Ispitanica: Pa, da nađem negdje smještaj, šta ja znam, neki stan, ili preko socijalnog, ili da plaćam, nešto, kad bi našla neku sobicu, za početak, pa poslije polako. (...) će sad ići u taj đački dom, ona će 5 dana biti tamo, dva dana kući, znači, bili mi ovdje ili u nekom stanu, znači, ona mi je obezbijeđena, 75 maraka ću plaćati za nju, imam taj dječiji doplatak mada još nisam obnovila papire dok ne sredim papire ovamo, al', šta ću? Kol'ko, tol'ko, malo,

evo i radim, sestra nešto pošalje, znači, imala bi za osnovno, da im pružim, imala bi. Stan i eto, pos'o, to mi je najpotrebnije sad, što bi mi pomoglo.

Istraživačica: Ova starija djeca bi se mogla brinuti dok ste Vi na poslu o ovoj maloj?

Ispitanica: Pa da, sad na raspustu su svi. Znači, ja mogu raditi, kad bih našla, za čitav dan da radim. Po dva sata, opet, 20 maraka nije malo. Danas narod za 20 maraka kopa čitav dan. Otišla bi, radila bi, ne protivim se nikakvom poslu, mogla bi čistiti ulicu, nije me sramota, časno i pošteno zaraditi, svojoj djeci pružiti, ništa me ne bi bilo sramota raditi. Eto, to bi bilo to, je li, volila bi da sam ovdje, da ostanemo. I djeca, djeca su zavolila ovaj grad, išli su i na izlete i bazene, stvarno su, prilagodili su se već i onog straha su se oslobodili. Tek kad smo došli ovdje, to je skakanje iz kreveta, trzavice, ali sad djeca, pravo su i školuju se, drugačiji su, drugačiji im je osjećaj, znači, i ponašanje drugačije i sve. Tamo su znali samo za, da izvinete, jebem ti majku i ovo i ono, samo na psovke, a ovdje već drugačije, znaju djeca i da se postave, da sjednu za sto kako treba i da se ponašaju, dobro jutro i da se umiju i da se očešljaju, da se obuku, znači, jednu vrstu higijene, znači, sve imaju. Sve, obzirom za život, prilagođeno je ovdje.

Istraživačica: Znači, zadovoljni ste sigurnom kućom?

Ispitanica: Jesam, jesam, i previše sam zadovoljna.

Istraživačica: Jel' mislite da je važno da postoje Sigurne kuće za žene?

Ispitanica: Jeste, jeste, jeste, puno je to važno, šta bi ovaj narod da nema ove kuće? Šta bi, kud bi? Da Bog d'o ima više njih.

Istraživačica: Dobro. Kažite mi samo još jednu stvar, u stvari, ima li nešto da ja Vas nisam pitala a da Vi mislite da je važno da se zna?

Ispitanica: Pa šta bi? Ne znam, ne znam. To sve što sam imala sam rekla... Što mi je želja, isto, to sam rekla...

Istraživačica: Dobro. Puno Vam hvala na razgovoru.

Ispitanica: Nema na čemu, hvala i Vama, doviđenja.

Istraživačica: Doviđenja.

Ispitanica 2, Banja Luka:

(048 Banja Luka 2 12072011)

Istraživačica: E ovako, ja sam se Vama maloprije predstavila, rekla sam ko sam, šta sam, čime se bavim i zbog čega mi je važan ovaj razgovor sa Vama da obavim danas i hvala Vam puno što ste pristali da razgovarate.

Ispitanica: Hvala Vama.

Istraživačica: Pitala sam Vas da snimam ovaj razgovor obavezavši se pri tome da on nigdje neće biti emitovan, napisan, objavljen, ili na bilo koji drugi način zloupotrebljen, rekla sam Vam da će on biti iskorišten, dijelovi, ili pojedine rečenice iz toga razgovora, u svrhu potkrepljivanja tvrdnji u mojoj doktorskoj disertaciji, u Novom Sadu, da to neće pročitati niko, izuzev, kažem, mojih profesora koji će ocijenjivati taj moj rad, da su oni obavezni da ono, što eventualno pročitaju, da, kako bih rekla, da zaštite, a i inače će Vaš identitet biti, pa čak i u tom radu, zaštićen korištenjem pseudonima, odnosno, na način da se izmijeni bilo šta što ste Vi rekli, a po čemu biste mogli biti prepoznati. Ja sam Vama pročitala maloprije i pitanja, a, evo, sad ću ih i ponoviti. Pa je moje prvo pitanje bilo, u Vašem slučaju, šta je bio razlog da Vi dođete u ovu Sigurnu kuću?

Ispitanica: Pa, pokušaću da budem iskrena, kol'ko to mogu (smije se), obzirom na dug život. Ja već 41. godinu, sa manjim pauzama, jer, udala sam se vrlo mlada, možda to nije ni bitno, tako mi se i jedna od mojih ćerki udala, tako da danas, moj unuk, žalostan što sam ja ovdje, a i nije, a 20 mu je godina. Danas mu je rođendan bio. Preteško mi je, al' pokušaću bar da mu čestitam. Razlog što sam ja ovdje? Pa, dugo, dugo godina sam, sad razmišljam, što sam trp'la to sve. Ali, imala sam tri ćerke, srećom, u svemu, što sam radila pa sam ostala ovako i imala sam, valjda mi je Bog dao, pozitivnu energiju, bila sam borac, šta ja znam, jer vidim, došla sam tu, pa sam se možda i osramotila (smije se), kaže, pitala sam za jednu ženu, baka, a ona je mlađa od mene 5 godina. Znači, i od goreg, utučenijeg, gore ima. Pa, imala sam prilično loš život i bio je, ne mogu da kažem, bilo je nekad, baš sam neku anketu radila, bilo je možda i nekih lijepih stvari, ali vrlo malo. A ružnih, a sad, pod stare dane, da ne pričam. Bolesna, krvava ljubomora, ja sam penzioner, a, da budem iskrena, još dodatno radim, nisam išla u srednju školu pa sam počela raditi od 17 godina pa sam rano i otišla u penziju, od 52, pa tako. Radila sam u jednoj tekstilnoj firmi pa tako tekstilni privatnici me traže, još uvijek, pa još uvijek i radim pomalo, ali, ovaj, uvijek ovako i pauziram, s obzirom da mi ne da ni raditi, s obzirom sad, u posljednjih par godina,

zaključava me u kuću, ako mu je ćeif da me otključa, a i nasilje, brate, postalo je nemoguće, počeo me daviti i svašta nešto i to je razlog, korak, više došlo dovde. Najviše sam se obraćala svojoj djeci, možda je to greška, ćerkama, dosta sam puta noćila kod ove starije ćerke, oni dosta znaju moj život, dosta sam i krila. Međutim, sad je bilo 5 do 12, sad se trga sve i po meni, šta ja znam, više je nasilje takvo, recimo... E prvo sam ja htjela da kažem imam li ja kao žena pravo na život i sve žene uopšte? Imaju pravo na život! I to sam rekla kad sam došla sad, nakon toliko godina, ovo mi je prvi korak. Da sam otišla u socijalno, socijalnom radniku, odvezla me ćerka, i rekla sam: - Imam li pravo na život? To je bilo moje prvo pitanje. Pa imam li ja pravo u svojoj kući, koju sam stekla, više nego on, ali eto, stekli smo obadvoje, ako je tako, obadvoje, a više sam, dizala kredite, ako sam sve završila i upalila televizor, imam li pravo da ga pogledam, ili on da ustane i ugasi ga? Ili ja, opet ustanem, upalim i kažem: - Pa to nam je dijete kupilo. I on me gurne odatle i odmah je nasilje. Pa idi, je li to normalno, nije. Eto, to me je navelo, da više..., I onda nastane, hvala Bogu, katastrofa. I ja nešto reknem i onda tu, a on je profesionalac, on ne tuče da se vidi. On leti se daviti u posljednje vrijeme. Potrg'o me svu ujutro, eno imam dokaz, ostalo u Centru, ručke one drvene, pošla sam na taj posao, noćila sam kod ćerke i on mi oteo i telefon i potrg'o fiksni i oteo mi stvari i ja sam se borila za taj ceker i dobila sam, uza zid, ovo, ožuljala sam (pokazuje rame i ruku) i rekla sam: - Ovo je posljednje tvoje iživljavanje. I tako sam, sa tim ručkama u ruci, otišla sam kod ćerke, u stvari, zvala sam je, i ona kaže: - Gdje si mama? I njoj je više 5 do 12 i ona je isto, rekla: - Mi nemamo mira svog. Ćerke udate, one svaka imaju svoju djecu, nemaju svoga mira i to je tačno tako. Ja vjerujem da je i njima više... I dabo'me, što nisam na vrijeme to učinila. Ali nisam. Ja ne znam ni sad šta ću napraviti. Ali, odlučila sam, pošto sam došla u tu Sigurnu kuću, hvala Bogu da ima i to, odlučila sam, bar 6 mjeseci da se odmorim. Meni je jako žao, ipak ja sam '54. godište, žao mi je da, tu sam ostavila svoju mladost, leđa, djecu, ostarila sam, mislila sam uvijek biće bolje, biće bolje. Međutim, baš je ovo, kod mene je baš ovo nastaje sve gora i gora ljubomora i nasilje. Budžet je uvijek bio kod njega, svašta nešto, svašta, svašta, svašta, ja to ne mogu u kratkim crtama ni ispričati, šta je sve bilo. I onda sam, više mi je došlo, pijem terapije i ovdje, čitava knjiga i oni su me iznenadili, poslali su me, kaže: - Najbolje bi bilo, draga, ta jedna S. u G., najbolje bi bilo, kaže, da odete, jer to je meni bilo izvan, ja nisam, ja sam to samo vidjela na televiziji, međutim, odmorila sam se, da kažem, imam vremena i za razmišljanje i niko me... Ne bojim se da će me neko u onoj

sobi izlupati, da će mi sva ova vrata odasjesti ako ću vratiti onu kašiku, ostaviti, on će je baciti i tako. Eto (smije se), tako i tako sam došla. To je bio razlog da sam došla tu i evo, mislila sam da ću već izaći, ipak, ja patim, ja zalivam to cvijeće, a znam da imam svoje kod kuće. Da sam ostavila svoj život. I sad mi je i to me veže i baš mi je i ovi i hvala im, svima, kao i na ovom razgovoru, veže me to (uzdah). Pa, kaže: - Šta da Vam, da Vas unakazi? I to sve jeste, al' ja sam ipak tamo i leđa ostavila i sagradila i mislila sam biće mi lijepo, mislila sam imaću starost lijepu. Šta sad ja, da počinjem ispočetka, iznov, šta da radim? Nisam više ni mlada, jest', ja dobro se osjećam, imam čak... Ne znam hoću li izgubiti taj posao koji sam radila, već 10 dana ne radim, 12, može taj čovjek, privatnik, Bog zna šta će, jer treba njemu roba, a mene nema. Sad ne znam šta će se dalje odigrati ali ipak sam odlučila, bili su mi, djeca su mi bili (uzdah), baš su me psihički preopteretili. Svi me pitaju, a koji znaju da sam ovdje: - Šta si odlučila? To je jako teško da odlučim, shvatite. Najsretnija bih bila u svojoj kući koju sam ostavila, nije to malo, 41 godinu, znate. Ja sam se udala mlada, rodila sam od 16 godina, imam ćerku od 40 godina, al' sam ipak odlučila da se odvojim 6 mjeseci, pa možda čak ja neću ni predavati, ja vjerujem da će meni dotle sve ohladiti i ako mi, što kažu, iole, kako bi se izrazila, iole bude da mogu živ'ti, ja vjerujem da će se meni još više zgaditi. Kažu: Voliš li ga? Vol'la sam ga, kako ga nisam vol'la, al' sad, čini mi se, to je ružno za reći, šta mi sve učine, stvari koje nisu za pričati, ne svaki dan, al' je sad naišlo, ako je dva dana dobro, pet je loše. Nekad je bilo i boljih dana, išli smo i na more, ali, uvijek je bila prisutna ljubomora i uvijek je budžet bio kod njega i da, preljube činio i dan danas, 65 godina, to je njegovo, to se podrazumijeva. I kad pogledam, da nismo ni na jednom nivou i to, da, da... Onda mi došlo 5 do 12 i pomislila sam: - Bože, pa imam li ja pravo na život? Pa neću više tako da živim! Djeca su mi otišla svojim putem, oni su svi predobri i ovo mi još, sve Vam iskreno govorim, veže, za to. On jedno lice ima prema meni, jedno prema ostalima, jer je prema meni takav, monstrum, da kažem, a djeci, ipak i vikendom porodični ručak za ćerke i, šta ja znam, to je jako teško, jer ja uvijek spremam, šta ja znam, a on peče recimo piliće na ražnju ili peče roštilj, ja spremam sve, šta koje unuče voli, ako onaj voli pitu, onaj supu sa knedlama, ja to sve neumorno za njih, sad baš, ovog mjeseca... Ali, odlučila sam da napravim jedan preokret. Pa, ako se opameti... Ne znam, ne znam šta bih Vam rekla. Ja bih, a to kažu i ove, najbolje vol'la da to neko drugi riješi, al' da to bude (smije se), shvatite, toliko sam ja... Ne znam šta da radim.

Istraživačica: Kažete, to je bio prvi put da ste se obratili, izuzev djeci?
Ispitanica: Prvi put, da, djeca znaju, znaju djeca, ha, noćijevala sam ja vani, izašla, pa sam znala prespavati šta ja znam, nebitno, jednom sam i kod komšinice prenoćila, pa sam bila tri sedmice, djeca kad su se udala, kod jedne ćerke, kod te sam najviše išla pošto je ona sama, ova druga ima svekrvu, pa znam ja kako je to, ne mora značiti, ali ipak, ona je porodičnija a ova je sama sa mužem, pa sam znala. Dođem s posla, a njega nema, a ja jadna, tad nismo imali nadstrešnice, ja sad sve u detalje, možda Vas i opterećujem, dođem, njega nema, on to sve namjerno uradi, nema ga, onda sam ja u hiljadu poslova mojih, zaboravim ključ, tako je uvijek maher da izvuče onaj ključ, da ovo, da ono, ja stojim i kisnem, pa onda nazovem ćerku, bio je nekad dupli, ima jedna mala ljetna, bio telefon, i to je portg'o, pa nazovem opet, najviše sam sikirala djecu, pa nazovem i kažem, da izvinete: - 'Ajd' reci toj budali da ide kući, stojim sat vremena, a nekad: - 'Đe tata? I tako mislim, sve iskreno kažem, onda on, recimo, dođe, ako hoće, on otvori, ja uđem, a dešavalo se X puta sam ušla kroz prozor! Zaključa i nema ga, ode negdje hodat'. Dođem kući gladna, na pegli sam zaradila penziju, Vi znate koja je to para, otišle su mi i oči i sve, oznojita, gladna, žedna, umorna, po dve tri norme sam pravila. Ako idem, stojim k'o siroče, ma i borac sam ja bila, kroz to sve. Recimo, znao mi je, sve do posljednjih godina, isključiti vodu, isključi televizor, potrga telefon. Sve iz ljubomore. Potrga mi peglu, ono crijevo, a ja sve znam da on to radi. Nakon par dana, a ja uzmem lonac, jer sam borac, jer sam uvijek trudila se da budem uredna i higijena pod broj 1 i volila sam se i srediti, držala sam do sebe kol'ko sam mogla. Znala sam, niz put se (*smije se*), mislim, bila sam borac, možda me to i održalo u tome svemu, iz njegove ljubomore. Peglu mi napravi, to što napravi, a ja uzmem, u loncu ugrijem vode i obrišem odozdo lonac od šporeta i ispeglam. Evo, (*smije se*), sad opet ću biti popeglana, jer sam ja borac. Šta sam još, neki detalj mi je, ne mogu se ni sjetiti, da, vodu mi zavrne, a ja sam znala, otopim snijega, il' kad bude, to znači, da se ne operem, da idem prljava, jer je uvijek, tamo me neko čeka i tamo onda, da ne pričam već originale. Ili ta ćerka, kad odem već usput, kažem: - E, nešto mi je voda, daj par onih flaša, ugrij mi i opet se operem, oblijem se i operem, kažem, evo, opet sam uredna, pa računam da mogu opet biti sposobna da živim bez takvog života. Jel' tako? E. A vrata sam htjela, kad dođem i ako mu je ćeif, on uđe, pa recimo, a ako, uđe i ovako zaključa (*pokazuje kako*) i ostanem tako. Vjerovali ili ne, mogu da se kunem s čim god hoćete! E to me natjeralo, a žao mi opet mi žao života, mladosti, ja znam, djeca su na mojoj strani, imaju moju podršku, šta

god radili, imam ćerku najmlađu u A., svi me zovu: - 'Ajde mama kod mene. Pa čak i ovo sve, super, a jedan preokret sam samo iznijela ovo na televiziji i oni isto. Jedna me ćerka nazvala i kaže: - 'Ajde mama u banju. Znate. Ja znam u tome svemu što oni žele meni da, možda i da se odvojim i sve. Da oni, kol'ko oni i pate zbog toga. I ovaj, nije mi to rješenje, ja mogu biti kod ćerke u Austriji non stop i prilično je taj njen sad za sad, mlada je to ćerka, '81. godište, ima dvoje djece, svi su se oni udali mladi, k'o i ja i mogu biti tamo, ali neću, računam, ja sam tu ostavila svoj život! Imam i to malo penzijice! Neću da budem nikom na teretu! 'Oću da živim, to baš stalno potvrđujem, pa ja imam pravo na život neki da sebi uredim. A ja sad, da sam u mogućnosti da prepolovim to moje i molim lijepo, da mogu, ne znam kol'ko mogu, razumijete! (*smije se*) Da, da, dal'... Nema to, kad on vlast ima veću il' šta. Da nema nada mnom vlast, imam svoje i molim lijepo. Ja bi tako sad, al' to je nemoguće, da on bude u kući, a da on mene ne...

Istraživačica: Vi ste prvi put tad otišli u Centar za socijalni rad i pitali: - Imam li ja pravo na život? Kad rekoste da je to bilo?

Ispitanica: Da, to je bilo 28. Između ostalog, možda nije bila prva riječ, ali ipak sam, isto sam ovako pričala toj socijalnoj radnici i baš kažem za tu televiziju, to je sad posljednje bilo, napad na mene i to, a bilo je hiljadu drugih, ovaj, da kažem, zbog te televizije. Počela sam gledati ono Kasna ljubav, kod ćerke u A., bio je i on, da ne kaže i, ovaj, počela sam gledati i došla sam kući i sve sam poradila, zalila baštu, zalila cvijeće, sutra ustajem u 4 i 20, samo sam upalila to i s vrata je to ugasio. Ja ustanem i upalim, dijete mi je kupilo, al' imala sam ja televizor i bez djeteta ali ona mi je kupila bolji i veći i ja upalim, on ugasi i tako par puta, i ja kažem: - Pa to nam je kupilo dijete, što sad gasiš? Mislim se u sebi, kakvo imaš pravo? Pa moglo bi nešto po mom. Znači, ti možeš sve! Pa sam bila bravu sebi napravila, da se zaključam, on je, napravi sebi, zaključa, pobaca moje stvari i zaključa se on, svoja vrata, a meni je pokvario, da ja ne mogu. I jednostavno i kaže: - Ja hoću da radim šta ja hoću. Da ne pričam sve drugo iživljavanje. Opet kažem, to nije non stop! Ali sad, pod stare dane, što sam mislila da će biti bolje i urednije, sad je sve gore i gore.

Istraživačica: Šta Vi mislite, po vašem mišljenju, je li važno da postoji Sigurna kuća?

Ispitanica: Pa jeste. Jeste. Ima tu, da kažem, al' imate svoj mir! Jeste da je to zatvoren prostor, šta ja znam, mene ovo, spremamo ručak i to, nešto, pa to nije ništa šta ja kod kuće radim! Malo mi je dosadno, da kažem. Ja imam obavezu, ustajem u pola 5, 4 i 20, nebitno, ja se najbolje osjećam kad ja startam, idem u kupatilo, spremam se, jurim na stan'cu, jurim

na posao, odradim svoje, dođem kući, odmorim se, ručam, spremim ručak za sutra i one kućne poslove, imam i baštu i svinje i to. E, to je moj jedan radni dan. A, recimo, ovdje, super je sve to, e to mene boli, da ne mogu tako, normalno, da živim kako bi trebala da živim. A ovdje je super, ljudi su jako fini, a koji je razgovor njihov lijep i kako su me lijepo dočekali, nemam riječi, stvarno. Fala bogu pa to ima. Pa mnoge žene su glavu izgubile, od nasilja, ranije generacije, prije, slušala sam ja od svoje matere, nije moj otac bio nasilan, al' jest' tamo neki, nebitno koji, pa znam. Ih, kad sam bila dijete, bio u mom selu jedan čovjek, L. se zvao, ona ide 15 kilometara u neku njivu pješice a on ide s konjima i kolima! A ona ide pješice i još mu mora ponijeti neku vreću, il' torbu il' nešto! Jel' to pravo ženino? Jel' to pravo jednom ljudskom biću? Al' bilo je tako. Mislim da je ovo super što je, eto, skloniš, spasiš glavu, ima i gorih situacija, ljudi. Ima ovdje žena bolesna. Bolesna, bože mili. Mislim, ja ne znam kako, dal' je taj odgovor... (*smije se*)...

Istraživačica: Ne, ne, sve je super. Kažete, imate podršku djece?

Ispitanica: Imam! Ono, šta god ja odlučim. Al' u tome svemu, znam da pate! I isto kažem, on jedno lice ima tamo, jedno ima prema meni. Budu djeca, igra s njima lopte, kad odu... Uh, ja ne bi jedno tri dana to sve! Znam i sad, sad, recimo, radila sam i njemu sam uplaćivala 11 mjeseci, nek' ga bude stid! Uplaćivala njemu za penziju, pošto su sve te firme fala bogu propale, uh... I ćutao je to vrijeme, nek' radim pored te penzijice što imam i sad je samo boljka da ja... A ja bi se zatvorila i u kuću, samo da bude red, međutim, ja kažem i djeci sam rekla i sve to, to je više postalo ljubomorno i na prozore i na vrata. Ko prođe putem, proš'o je zbog mene. Ako je bio neki njegov kolega iz firme, što se obilazimo, što smo prijatelji, on će nakon par dana u originalu reći, eto bio je, sad znam ko je. Dođe čovjek, s njim pije pivo, kad ode, eto bio je i tako. I onda ja, i... E to je meni bio i spas da sam ja malo otišla od kuće, da sam ostala normalna. Ili, nedaj Bože, moglo bi doći do eksplozije i s moje strane, dođe jednom kad... Ne znam, razumijete šta hoću reći. Eto, to je tako. Ne znam!

Istraživačica: Osim Centru, niste više nikome prijavljivali? Policiji, na primjer?

Ispitanica: Ne, nisam, jeste taj dan rekle da to mora proći kroz policiju i to je otišlo u policiju da se prijavi mada ja nisam imala nekih velikih modrica, al' on to tako radi, on davi i to, gdje se ne vidi a možda sam tako i građena da to... X puta mi je zaključ'o vrata, X puta... Slušala sam telefonski poziv kad, sramota, 65 godina, priča sa ženskom, nestalo struje u firmi pa sam došla kući, stojim, evo, ovako (*pokazuje*) sam stajala, 25 minuta priča

sa ženom, ovdje, kao povrh one kuće, samo na L, da 18 godina ide njoj! Pa šta Vi mislite? I onda sam ja sve to izmislila, s kim ja njega sparujem! I još ja, nakon, šest mjeseci sam durala, uh, durala radi toga jel' ni ne liči na svijet, ta ženska, a ja mislim da je i bolesna, još je njoj i muž poginuo pa i ja sam joj pomagala, imala sam nekad i kravu pa i pored i posla i djece i kuće i svašta. I kravu sam imala 10 godina, pa ustajala u 4 pa pomuzem pa se istuširam pa na pos'o, pa sam ja i njoj, 'ajde, sirotinja, jadna pogin'o joj muž, slala, sira i kajmaka i ona bi uvijek zovnula, može li, a on se natakeo kad je bio taj sprovod i kad joj je taj muž poginuo, pomagalo se, šta ja znam. I on je išao, te odvezi tamo, te odvezi ovamo to nikad ni u snu, jest' on činio preljubu, iha haj, mnogo puta, al' tu su najviše išla ova moja leđa, pare su bile uvijek kod njega, il' otme, il' se umazi, ja sam dosta popustljiva, sad kako se bavim ovim, treba za ovo, treba za ono i on to izvuče tako da ti poslije nemaš i onda, ima i vremena, moja jetrva kaže, pa me psuje: - Pa, jel' on mora tebi znati za svaki dinar, a ja došla, tražim za autobus, nemam čime platiti. Kad nestane, onda: - Nisam ja Narodna banka, što tražiš od mene? I onda ja sakrijem, sakrijem i od plate, 20, 30, 50 maraka, ne kažem njemu, prepravim onaj listić, sve ide, sve mi rovi po torbi, sve, sve, tako da sam imala neki dinar i to tako.

Istraživačica: Kažite mi još, rekla sam Vam da ću vas i to pitati, po Vašem mišljenju, rekli ste da ste 6 mjeseci odlučili pa ćete vidjeti šta ćete?

Ispitanica: Da, 6 mjeseci pa ću vidjeti šta ću.

Istraživačica: Kakva je Vama podrška u toku tih 6 mjeseci, ili poslije toga, potrebna, da bi Vi riješili svoj problem? Šta mislite da bi pomoglo u rješavanju problema?

Ispitanica: Da, kakvu???

Istraživačica: Jeste li razmišljali?

Ispitanica: Pa, razmišljla sam, prvo, isto se bojim, on je takav kakav je, on će mene vjerovatno i ćerat, ne mislim da će, ko zna, svašta se dešava, vjerujem da će me pratiti, pratio me i ovako, uvijek, virio, il' je iza autobusa, il' me napadao uvijek, znao je autom, provjerav'o gdje ja ulazim, gdje izlazim, gdje vozi, privatno, ovaj kombi, jel' ja izlazim tu gdje izlazim, i tako. Ja, ne znam, kad bi bilo, kad bi i on bio normalan, k'o što nije, da ljudi, ima poslovica, kažu, sa pametnim se može i rastat' a sa, da ne imenujem, ne možeš ništa. K'o što to i jest' tako. Kad bi se dogovorili! Jer on meni uvijek i u huji govori: - Hajde ti, šta, prepolovićemo kuću, prodaću kuću, daću ti, daću ti malo ovo, (*pokazuje od šake do lakta*) sve tako, iživljav'o se, a ja znam da sad to on ništa meni neće učiniti. Kad bi

htio učiniti da da moj dio, pa ne moram ja tu živ'ti, al' mene sad boli da on uživa, u huji, u momentu, ne mora to biti u javnosti, on je rekao jednom kod ćerke, jer je odma' zin'o jaukat i bla, bla, kao, šta ja znam šta je on prič'o njoj sve, ona je rekla: - Eto vidiš, sad si ti opet u tome što je i ona stekla s tobom a ona kod... Nije ona rekla gdje, već je rekla: - Ja sam je odvela u socijalno i sad ona u socijalnom. A ne zna on gdje sam ja, a ja sam evo ovdje! Razumijete? Znači, ja opet nemam pravo na to! Pa to je meni, to je, sad, da ja, daj, ma kutak je meni dosta. Samo mene boli što se on sad u nedelju isto, one piliće što sam ja othranila, i to mi je rek'o: - Ne prilaz' frižideru... Ponesem doručak, doručak nosim tamo gdje radim, ako je ljut, zna mi otet', da mi psuje da mi napravi taj G., gdje radim, nek mi napravio on, a kad je plata, onda... Onda ne znam šta dobro ne radi, kad je to. Kad toga nestane, onda sam, idem tamo radit' šta, već da ne pričam. X puta, ma znate kol'ko mi je to ostalo bolno, za to jelo, kol'ko mi je prigovar'o, i juče sam ćerki rekla nek'... Sad, to je malo: - Nek' uzme onaj kompletan frižider, nek' ga... E, sad ću se izraziti... –Nek' ga natakne i sve nek' pojede da se malo popravi. On jest' 'ranio više te piliće i, što mi kažemo, ranjenike, te svinje, al' šta će, mora nešto uraditi kod kuće, ja idem na pos'o! Al' je to sve moja finansija više i plata i penzija, razumijete? To sve u kuću ide, to sve on raspolaže! I znači, to je on othranio sa mojih leđa i ne da mi da to uzmem! Nije on uvijek takav, ja lijepo izgledam, kad se okrene, ja uzmem pa jedem, uzmem pa kupim sebi, kiflu, makovnjaču i to, nisam, ja ću se snaći, bolje nego on! Al' kažem da ima vlast da mi otme moje! E, to Vam 'oću reći. Zato kažem, da ima neko pravilo, podijel'ti sve i... Ako može, može. Ako ne može... Al' nemam ja tu, znaju i one da ja tu ne bi mogla opstati. Ne znam! Ovo mi je prvo... Prvi put da sam došla tu, sad, kažem, Bože, nek' primirje donese, al' teško mi je, teško, sad se ja, skinem se, pa hodam po sobi. Svaka ženica, ima jedna cura dole, pa pita: - Smeta li ti? Ne smeta, sve želim nek' je svima dobro. I dobro je. I djeca su tu. Kažu: - Smetaju li djeca? Čujem li ih? Vidim da me, ne treba me niko cijenit', već vidim da me smatraju pozitivnijom, recimo. (*uzdah*) Ništa meni ne smeta, sve je meni tu lijepo, ali... Strahota!

Istraživačica: Sretno Vam! Šta god odlučite.

Ispitanica: E hvala Vam, ja, da. Samo me i godine, vjerujte, neki dan kad su bile žene, grupa žena koje su, ja zovem ovu jednu, sad da kažem kolegica mi je, ne znam je, mislim, znam je, odakle je, ali nisam, tu sam je upoznala, sve se mi popele na one stepenice, a ja samo gledam ima li koja starija, ja si uvijek zamišljam, ja vjerujem, možda će mi i

porodica, moj brat, reći: - Kud si sad, u tim godinama! Pa ljudi ne shvataju, niko, šta ja duram u kući kad sam sama! Pa mislim se u sebi, nema, neću tako više, ne mogu! Može me ubiti, možemo umrijeti, može... Obolila sam već. Imam visok krvni pritisak, imam masnoću, imam... Svašta nešto. Razumijete? Vol'la bi da se to može poprav'ti. (*smije se*) Al'... (*smije se*)...

Istraživačica: Puno Vam hvala na ovom razgovoru!

Ispitanica: Ne znam kakav je bio?

Istraživačica: Odličan!

Ispitanica: Je li bio naporan?

Istraživačica: Ne, ne, jako lijepo pričate. Evo, isključujem.